This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

1817
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

THE GIFT OF
Chelsea Metnodist Home

J. Schrader

878.
C7
1783
V.19-20

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.

TOMVS DECIMVS NONVS.

Insunt

I De legibus lib. III

II De officiis lib. III

III De senectute

IV De amicitia

V Somnium Scipionis

VI Paradoxa ad Brutum

VII Timaeus seu de universo

VIII Indices geographicus et historicus

M. TVLLII CICERONIS OPERA

QVAE SVPERSVNT OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE EDITIONES.

VOL. DECIMVM NONVM.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCLXXXVII.

8v
Chelsea Methodist
Home
4·2·45

MU

M. TULLII CICERONIS
DE
LEGIBUS
LIBER I.

ATTICUS.

LUCUS quidem ille, & hæc Arpinatium 1
quercus agnoſcitur, ſæpe a me lectus in Ma- 1
rio. Si manet illa quercus, hæc eſt profecto;
etenim eſt ſane vetus. *Quintus.* Manet vero,
Attice noſter, & ſemper manebit; ſata eſt
enim ingenio. Nullius autem agricolæ cultu
ſtirps tam diuturna, quam poëtæ verſu ſemi-
nari poteſt. *Att.* Quo tandem modo, Quin-
te? aut quale eſt iſtuc, quod poëtæ ferunt?
mihi enim videris, fratrem laudando, ſuffra-
gari tibi. Q. Sit ita ſane. Verumtamen, dum 2
Latinæ loquentur litteræ, quercus huic loco
non deerit, quæ Mariana dicatur; eaque, ut
ait Scævola de fratris mei Mario,

Caneſcet ſeclis innumerabilibus.

Niſi forte Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potuerunt; aut, quod Homericus Ulyſſes Deli ſe proceram & teneram palmam vidiſſe dixit, hodie monſtrant eandem:

multaque alia multis locis diutius commemo-
ratione manent, quam natura ſtare potue-
runt. Quare glandifera illa quercus, ex qua
olim evolavit

Nuntia fulva Jovis, miranda viſa figura,

nunc ſit hæc. Sed cum eam tempeſtas, vetu-
ſtasve conſumſerit, tamen erit his in locis quer-
3 cus, quam Marianam quercum vocent. *Att.*
Non dubito id quidem: ſed hoc jam non ex
te, Quinte, quæro, verum ex ipſo poëta, tui-
ne verſus hanc quercum ſeverint, an ita factum
de Mario, ut ſcribis, acceperis. *Marcus.* Re-
ſpondebo tibi equidem, ſed non ante, quam
mihi tu ipſe reſponderis, Attice, num non
longe a tuis ædibus inambulans, poſt exceſ-
ſum ſuum Romulus Proculo Julio dixerit, ſe
deum eſſe, & Quirinum vocari, templumque
ſibi dedicari in eo loco juſſerit? & Athenis,
non longe item a tua illa antiqua domo, Ori-
4 thyjam Aquilo ſuſtulerit? ſic enim eſt tradi-
tum. *Att.* Quorſum tandem, aut cur iſta quæ-
ris? *M.* Nihil ſane, niſi ne nimis diligenter
inquiras in ea, quæ iſto modo memoriæ ſint
prodita. *Att.* Atqui multa quæruntur in Ma-
rio, fictane, an vera ſint; & a nonnullis, quod
& in recenti memoria, & in Arpinati homi-
ne, vel ſeveritas a te poſtulatur. *M.* Et me-

hercule, ego me cupio non mendacem putari: ſed tamen nonnulli iſti, Tite, faciunt imperite, qui in iſto periculo non ut a poëta, ſed ut a teſte, veritatem exigunt. Nec dubito, quin iidem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impoſitum putent. *Q*. Intelligo, te, frater, alias in hiſtoria leges obſervandas putare, alias in poëmate. *M*. Quippe cum in illa ad veritatem quæque 5
referantur, in hoc ad delectationem pleraque: quamquam & apud Herodotum, patrem hiſtoriæ, & apud Theopompum ſunt innumerabiles fabulæ.

Att. Teneo, quam optabam, occaſionem, 2
neque omittam. *M*. Quam tandem, Tite? *Att*. Poſtulatur a te jamdiu, vel flagitatur potius hiſtoria. Sic enim putant, te illam tractante, effici poſſe, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. Atque, ut audias, quid ego ipſe ſentiam, non ſolum mihi videris eorum ſtudiis, qui litteris delectantur, ſed etiam patriæ debere hoc munus; ut ea, quæ ſalva per te eſt, per te eundem ſit ornata. Abeſt enim hiſtoria litteris noſtris, ut & ipſe intelligo, & ex te perſæpe audio. Potes autem tu profecto ſatisfacere in ea, quippe cum ſit opus, ut tibi quidem videri ſolet, unum hoc

6 oratorium maxime. Quamobrem aggredere,
quæſumus, & ſume ad hanc rem tempus, quæ
eſt a noſtris hominibus adhuc aut ignorata,
aut relicta. Nam poſt annales pontificum maxi-
morum, quibus nihil poteſt eſſe jucundius, ſi
aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi ſemper
in ore eſt, Catonem, aut ad Piſonem, aut ad
Fannium, aut ad Vennonium venias, quam-
quam ex his alius alio plus habet virium, ta-
men quid tam exile, quam iſti omnes? Fan-
nii autem ætate conjunctus Antipater paulo
inflavit vehementius, habuitque vires agre-
ſtes ille quidem atque horridas, ſine nitore ac
palæſtra, ſed tamen admonere reliquos po-
tuit, ut accuratius ſcriberent. Ecce autem
ſucceſſere huic Gellii, Clodius, Aſellio; nihil
ad Cœlium, ſed potius ad antiquorum languo-
7 rem atque inſcitiam. Nam quid Macrum nu-
merem? cujus loquacitas habet aliquid ar-
gutiarum; nec id tamen ex illa erudita Græ-
corum copia, ſed ex librariolis Latinis: in
orationibus autem multus & ineptus, ad ſum-
mam impudentiam. Siſenna, ejus amicus, om-
nes adhuc noſtros ſcriptores, niſi qui forte non-
dum ediderunt, de quibus exiſtimare non poſ-
ſumus, facile ſuperavit. Is tamen neque ora-
tor in numero veſtro unquam eſt habitus, &

in hiſtoria puerile quiddam conſectatur; ut unum Clitarchum, neque præterea quemquam, de Græcis legiſſe videatur: eum tamen velle duntaxat imitari; quem ſi aſſequi poſſet, aliquantum ab optimo tamen abeſſet. Quare tuum eſt munus: hoc a te exſpectatur; niſi quid Quinto videtur ſecus. *Q.* Mihi vero nihil; & 3
ſæpe de iſto collocuti ſumus. Sed eſt quæ- 8
dam inter nos parva diſſenſio. *Att.* Quæ tandem? *Q.* A quibus temporibus ſcribendi capiatur exordium. Ego enim ab ultimis cenſeo, quoniam illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legantur quidem; ipſe autem æqualem ætatis ſuæ memoriam depoſcit, ut ea complectatur, quibus ipſe interfuit. *Att.* Ego vero huic potius aſſentior; ſunt enim maximæ res in hac memoria atque ætate noſtra: tum autem hominis amiciſſimi, Cn. Pompeji, laudes illuſtrabit: incurret etiam in illummet memorabilem annum ſuum; quæ ab iſto malo prædicari, quam, ut ajunt, de Remo & Romulo. *M.* Intelligo equidem a me iſtum laborem jamdiu poſtulari, Attice; quem non recuſarem, ſi mihi ullum tribueretur vacuum tempus & liberum. Neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta ſuſcipi poteſt: utrumque opus eſt, & cura vacare, & nego-

9 tio. *Att.* Quid? ad cetera (quæ ſcripſiſti plura, quam quisquam e noſtris) quod tibi tandem tempus vacuum fuit conceſſum? *M.* Subſiciva quædam tempora incurrunt, quæ ego perire non patior: ut ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint, ad eorum numerum accommodentur, quæ ſcribimus. Hiſtoria vero nec inſtitui poteſt, niſi præparato otio; nec exiguo tempore abſolvi: & ego animi pendere ſoleo, cum ſemel quid orſus, traducor alio; neque tam facile interrupta contexo, quam abſolvo
10 inſtituta. *Att.* Legationem aliquam nimirum oratio iſta poſtulat, aut ejusmodi quampiam ceſſionem liberam atque otioſam. *M.* Ego vero ætatis potius vacationi confidebam, cum præſertim non recuſarem, quo minus, more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem, ſenectutisque non inertis grato atque honeſto fungerer munere. Sic enim mihi liceret & iſti rei, quam deſideras, & multis uberioribus atque majoribus, operæ, quantum vellem, dare. *Att.* Atqui vereor, ne iſtam
4
11 cauſam nemo noſcat: tibique ſemper dicendum ſit, & eo magis, quod te ipſe mutaſti, & aliud dicendi inſtituiſti genus: ut quemadmodum Roſcius, familiaris tuus, in ſenectute numeros in cantu cecinerat, ipſasque tardio-

res fecerat tibias: ſic tu a contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, quotidie relaxes aliquid, ut jam oratio tua non multum a philoſophorum lenitate abſit. Quod ſuſtinere cum vel ſumma ſenectus poſſe videatur, nullam tibi a cauſis vacationem video dari. *Q.* At 12
mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari, ſi te ad jus reſpondendum dediſſes: quamobrem, cum placebit, experiendum tibi cenſeo. *M.* Id, ſiquidem, Quinte, nullum eſſet in experiendo periculum; ſed vereor, ne, dum minuere velim laborem, augeam, atque ad illam cauſarum operam, ad quam ego nunquam, niſi paratus & meditatus accedo, adjungatur hæc juris interpretatio, quæ non tam mihi moleſta ſit propter laborem, quam quod dicendi cogitationem auferat, ſine qua ad nullam majorem unquam cauſam ſum auſus accedere. *Att.* Quin igitur iſta ipſa ex- 13
plicas nobis his ſubſicivis, ut ais, temporibus, & conſcribis de jure civili ſubtilius, quam ceteris? Nam a primo tempore ætatis juri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scævolam ventitarem; neque unquam mihi viſus es ita te ad dicendum dediſſe, ut jus civile contemneres. *M.* In longum ſermonem me vocas, Attice: quem tamen, niſi Quintus

aliud quid nos agere mavult, ſuſcipiam; & quoniam vacui ſumus, dicam. *Q.* Ego vero libenter audierim. Quid enim agam potius? aut in quo melius hunc conſumam diem? *M.*
14 Quin igitur ad illa ſpatia noſtra ſedesque pergimus? ubi, cum ſatis erit ambulatum, requieſcemus: nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. *Att.* Nos vero: & hac quidem adire, ſi placet, per ripam & umbram. Sed jam ordire explicare, quæſo, de jure civili quid ſentias. *M.* Ego memini, ſummos fuiſſe in civitate noſtra viros, qui id interpretari populo, & reſponſitare ſoliti ſint: ſed eos magna profeſſos, in parvis eſſe verſatos. Quid enim eſt tantum, quantum jus civitatis? quid autem tam exiguum, quam eſt munus hoc eorum, qui conſuluntur, quamquam eſt populo neceſſarium? Nec vero eos, qui ei muneri præfuerunt, univerſi juris expertes fuiſſe exiſtimo, ſed hoc civile quod vocant, eatenus exercuerunt, quoad populum præſtare voluerunt. Id autem incognitum eſt, minusque in uſu neceſſarium. Quamobrem quo me vocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de ſtillicidiorum ac de parietum jure? aut ut ſtipulationum & judiciorum formulas componam? quæ & conſcrip-

ta ſunt a multis diligenter, & ſunt humiliora, quam illa, quæ a vobis exſpectari puto. *Att.* Atqui, ſi quæres, ego quid exſpectem; 5
quoniam ſcriptum eſt a te de optimo reipu- 15
blicæ ſtatu, conſequens eſſe videtur, ut ſcribas tu idem de legibus. Sic enim feciſſe video Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. *M.* Visne igitur, ut ille Crete cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æſtivo, quemadmodum deſcribit, die, in cupreſſetis Cnoſiorum, & ſpatiis ſilveſtribus, crebro inſiſtens, interdum acquieſcens, de inſtitutis rerum publicarum, ac de optimis legibus diſputat: ſic nos inter has proceriſſimas populos, in viridi opacaque ripa inambulantes, tum autem reſidentes, quæramus iisdem de rebus aliquid uberius, quam forenſis uſus deſiderat? *Att.* Ego vero iſta audire cupio. *M.*
Quid ait Quintus? *Q.* Nulla de re magis. *M.* 16
Et recte quidem. Nam ſic habetote, nullo in genere diſputandi magis honeſte patefieri, quid ſit homini tributum natura; quantam vim rerum optimarum mens humana contineat; cujus muneris colendi efficiendique cauſa nati & in lucem editi ſimus; quæ ſit conjunctio hominum, quæ naturalis ſocietas inter ipſos.

His enim explicatis, fons legum & juris in-
17 veniri poteſt. *Att.* Non ergo a prætoris edicto,
ut plerique nunc, neque a XII tabulis, ut ſu-
periores, ſed penitus ex intima philoſophia
hauriendam juris diſciplinam putas. *M.* Non
enim id quærimus hoc ſermone, Pomponi,
quemadmodum caveamus in jure, aut quid
de quaque conſultatione reſpondeamus. Sit
iſta res magna, ſicut eſt; quæ quondam a
multis claris viris, nunc ab uno ſumma aucto-
ritate & ſcientia ſuſtinetur: ſed nobis ita com-
plectenda in hac diſputatione tota cauſa uni-
verſi juris eſt ac legum, ut hoc, civile quod
dicimus, in parvum quendam & anguſtum lo-
cum concludatur naturæ. Natura enim juris
explicanda eſt nobis, eaque ab hominis repe-
tenda natura: conſiderandæ leges, quibus ci-
vitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ
compoſita ſunt & deſcripta, jura & juſſa po-
pulorum, in quibus ne noſtri quidem popu-
6 li latebunt, quæ vocantur jura civilia. *Q.* Al-
18 te vero, &, ut oportet, a capite, frater, repe-
tis quod quærimus; & qui aliter jus civile
tradunt, non tam juſtitiæ, quam litigandi tra-
dunt vias. *M.* Non eſt ita, Quinte; ac potius
ignoratio juris litigioſa eſt, quam ſcientia. Sed
hæc poſterius. Nunc juris principia videamus.

Igitur doctiſſimis viris proficiſci placuit a
lege; haud ſcio an recte, ſi modo, ut iidem
definiunt, Lex eſt ratio ſumma, inſita in na-
tura, quæ jubet ea, quæ facienda ſunt, pro-
hibetque contraria. Eadem ratio cum eſt in
hominis mente confirmata & confecta, lex
eſt. Itaque arbitrantur, prudentiam eſſe le- 19
gem, cujus ea vis ſit, ut recte facere jubeat,
vetet delinquere; eamque rem illi Græco pu-
tant nomine, a ſuum cuique tribuendo appel-
latam; ego noſtro a legendo. Nam ut illi æqui-
tatis, ſic nos delectus vim in lege ponimus; &
proprium tamen utrumque legis eſt. Quod ſi
ita recte dicitur, ut mihi quidem plerumque
videri ſolet; a lege ducendum eſt juris exor-
dium. Ea eſt enim naturæ vis; ea mens ra-
tioque prudentis; ea juris atque injuriæ re-
gula. Sed quoniam in populari ratione om-
nis noſtra verſatur oratio, populariter inter-
dum loqui neceſſe erit, & eam legem, quæ
ſcripto ſancit quod vult, aut jubendo, aut ve-
tando, ut vulgus, appellare. Conſtituendi ve-
ro juris ab illa ſumma lege capiamus exordi-
um, quæ ſeculis omnibus ante nata eſt, quam
ſcripta lex ulla, aut quam omnino civitas con-
ſtituta. *Q.* Commodius vero, & ad rationem 20
inſtituti ſermonis ſapientius. *M.* Viſne ergo,

ipſius juris ortum a fonte repetamus? quo invento, non erit dubium, quo ſint hæc referenda, quæ quærimus. *Q.* Ego vero ita faciendum eſſe cenſeo. *Att.* Me quoque adſcribito fratris ſententiæ. *M.* Quoniam igitur ejus reipublicæ, quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenendus eſt nobis & ſervandus ſtatus, omneſque leges accommodandæ ad illud civitatis genus, ſerendi etiam mores, nec ſcriptis omnia ſancienda; repetam ſtirpem juris a natura, qua duce eſt nobis omnis diſputatio explicanda. *Att.* Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt.

7 *M.* Dasne igitur nobis, Pomponi, (nam
21 Quinti novi ſententiam) deorum immortalium vi, natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſive quod eſt aliud verbum, quo planius ſignificem quod volo, naturam omnem regi? nam ſi hoc non probas, ab eo nobis cauſa ordienda eſt potiſſimum. *Att.* Do ſane, ſi poſtulas. Etenim propter hunc concentum avium, ſtrepitumque fluminum, non vereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat. *M.* Atqui cavendum eſt; ſolent enim, id quod virorum bonorum eſt, admodum iraſci: nec vero ferent, ſi audierint, te primum caput libri optimi prodidiſſe; in quo ſcripſit, *Nihil curare*

deum,

deum, nec ſui, nec alieni. Att. Perge, quæſo, 22
nam id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat, exſpecto. *M.* Non faciam longius; huc enim pertinet. Animal hoc providum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & conſilii, quem vocamus *Hominem*, præclara quadam conditione generatum eſſe a ſupremo Deo: ſolum eſt enim ex tot animantium generibus atque naturis particeps rationis & cogitationis, cum cetera ſint omnia expertia. Quid eſt autem, non dicam in homine, ſed in omni cœlo atque terra, ratione divinius? quæ cum adolevit atque perfecta eſt, nominatur rite Sapientia. Eſt igitur (quoniam nihil eſt 23
ratione melius, eaque & in homine, & in deo,) prima homini cum deo rationis ſocietas. Inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis eſt. Quæ cum ſit lex, lege quoque conſociati homines cum diis putandi ſumus. Inter quos porro eſt communio legis, inter eos communio juris eſt. Quibus autem hæc ſunt inter eos communia, & civitatis ejusdem habendi ſunt. Si vero iisdem imperiis & poteſtatibus parent; multo etiam magis parent huic cœleſti deſcriptioni, mentique divinæ, & præpotenti deo: ut jam univerſus hic mundus, una civitas communis de-

orum atque hominum exiſtimanda: & quod in civitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantoque præclarius, ut homines deorum agnatione & gente teneantur.
8 Nam cum de natura omni quæritur, diſ-
24 putari ſolet (& nimirum ita ſunt, ut diſputantur) perpetuis curſibus, converſionibus cœleſtibus exſtitiſſe quandam maturitatem ſerendi generis humani; quod ſparſum in terras atque ſatum, divino auctum ſit animorum munere: cumque alia, quibus cohærent homines, e mortali genere ſumſerint, quæ fragilia eſſent & caduca; animum tamen eſſe ingeneratum a deo: ex quo vere vel agnatio nobis cum cœleſtibus, vel genus, vel ſtirps appellari poteſt. Itaque ex tot generibus nullum eſt animal, præter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei; ipſisque in hominibus nulla gens eſt neque tam immanſueta, neque tam fera, quæ non, etiam ſi ignoret, qualem habere deum deceat, tamen ha-
25 bendum ſciat. Ex quo efficitur illud, ut is agnoſcat Deum, qui, unde ortus ſit, quaſi recordetur, ac noſcat. Jam vero virtus eadem in homine ac deo eſt, neque ullo alio inge-

nio præterea. Eſt autem virtus nihil aliud,
quam in ſe perfecta & ad ſummum perducta
natura. Eſt igitur homini cum deo ſimilitu-
do. Quod cum ita ſit, quæ tandem poteſt eſſe
propior certiorve cognatio? Itaque ad homi-
num commoditates & uſus tantam rerum
ubertatem natura largita eſt, ut ea, quæ gig-
nuntur, donata conſulto nobis, non fortuito
nata videantur: nec ſolum ea, quæ frugibus
atque baccis terræ fœtu profunduntur, ſed
etiam pecudes; quod perſpicuum ſit, partim
eſſe ad uſum hominum, partim ad fructum,
partim ad veſcendum procreatas. Artes vero 26
innumerabiles repertæ ſunt, docente natura;
quam imitata ratio, res ad vitam neceſſarias
ſollerter conſecuta eſt. Ipſum autem homi- 9
nem eadem natura non ſolum celeritate men-
tis ornavit, ſed etiam ſenſus, tanquam ſatel-
lites attribuit, ac nuntios; & rerum plurima-
rum obſcurarum neceſſarias intelligentias
enudavit, quaſi fundamenta quædam ſcien-
tiæ: figuramque corporis habilem, & aptam
ingenio humano dedit. Nam cum ceteras ani-
mantes abjeciſſet ad paſtum, ſolum hominem
erexit, ad cœlique, quaſi cognationis domi-
ciliique priſtini conſpectum excitavit: tum
ſpeciem ita formavit oris, ut in ea penitus

27 reconditos mores effingeret. Nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is, qui appellatur *vultus*, qui nullo in animante eſſe, præter hominem, poteſt, indicat mores; cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent. Omitto opportunitates, habilitatesque reliqui corporis, moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix eſt humanæ maxime ſocietatis. Neque enim omnia ſunt hujus diſputationis ac temporis; & hunc locum ſatis, ut mihi videtur, in iis libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generavit & ornavit Deus, perſpicuum ſit illud (ne omnia differantur) ipſam per ſe naturam longius progredi: quæ etiam nullo docente profecta ab iis, quorum, ex prima & inchoata intelligentia, genera cognovit, confirmat ipſa per ſe rationem & perficit.

10 *Att.* Dii immortales, quam tu longe juris
28 principia repetis! atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quæ exſpectabam a te de jure civili, ſed facile patiar, te hunc diem vel totum in iſto ſermone conſumere. Sunt enim hæc majora, quæ aliorum cauſa fortaſſe complecteris, quam ipſa illa, quorum

hæc cauſa præparantur. *M.* Sunt hæc qui-
dem magna, quæ nunc breviter attinguntur:
ſed omnium, quæ in hominum doctorum diſ-
putatione verſantur, nihil eſt profecto præ-
ſtabilius, quam plane intelligi, nos ad juſtitiam
eſſe natos, neque opinione, ſed natura con-
ſtitutum eſſe jus. Id jam patebit, ſi hominum
inter ipſos ſocietatem conjunctionemque per-
ſpexeris. Nihil eſt enim unum uni tam ſimi- 29
le, tam par, quam omnes inter nosmetipſos
ſumus. Quod ſi depravatio conſuetudinum,
ſi opinionum vanitas non imbecillitatem ani-
morum torqueret, & flecteret quocunque cœ-
piſſet; ſui nemo ipſe tam ſimilis eſſet, quam
omnes ſunt omnium. Itaque quæcunque eſt
hominis definitio, una in omnes valet. Quod 30
argumenti ſatis eſt, nullam diſſimilitudinem
eſſe in genere: quæ ſi eſſet, non una omnes
definitio contineret. Etenim ratio, qua una
præſtamus beluis, per quam conjectura va-
lemus, argumentamur, refellimus, diſſerimus,
conficimus aliquid, concludimus, certe eſt
communis; doctrina differens, diſcendi qui-
dem facultas par. Nam & ſenſibus eadem om-
nia comprehenduntur; & ea, quæ movent ſen-
ſus, itidem movent omnium: quæque in ani-
mis imprimuntur, de quibus ante dixi, in-

choatæ intelligentiæ, ſimiliter in omnibus im-
primuntur: interpresque eſt mentis oratio,
31 verbis diſcrepans, ſententiis congruens. Nec
eſt quisquam gentis ullius, qui ducem natu-
ram nactus, ad virtutem pervenire non poſſit.
XI Nec ſolum in rectis, ſed etiam in pravitati-
bus, inſignis eſt humani generis ſimilitudo.
Nam & voluptate capiuntur omnes; quæ etſi
eſt illecebra turpitudinis, tamen habet quid-
dam ſimile naturalis boni; lævitate enim &
ſuavitate delectans, ſic ab errore mentis, tan-
quam ſalutare aliquid, adſciſcitur: ſimilique
inſcitia mors fugitur, quaſi diſſolutio natu-
ræ; vita expetitur, quia nos, in quo nati ſu-
mus, continet: dolor in maximis malis duci-
tur, cum ſua aſperitate, tum quod naturæ in-
32 teritus videtur ſequi. Propterque honeſtatis
& gloriæ ſimilitudinem, beati, qui honorati
ſunt, videntur; miſeri autem, qui inglorii.
Moleſtiæ, lætitiæ, cupiditates, timores, ſimi-
liter omnium mentes pervagantur; nec, ſi
opiniones aliæ ſunt apud alios, idcirco, qui
canem & felem, ut deos, colunt, non eadem
ſuperſtitione, qua ceteræ gentes, conflictan-
tur. Quæ autem natio non comitatem, non
benignitatem, non gratum animum & bene-
ficii memorem diligit? quæ ſuperbos, quæ

maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aſpernatur, non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt, quod recte vivendi ratio meliores efficit. Quæ ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. *Att.* Nos vero nihil; ut pro utroque reſpondeam.

M. Sequitur igitur, ad participandum ali- 12
um ab alio, communicandumque inter om- 33
nes jus, nos natura eſſe factos: atque hoc in
omni hac diſputatione ſic intelligi volo, jus,
quod dicam, natura eſſe; tantam autem eſſe
corruptelam malæ conſuetudinis, ut ab ea
tanquam igniculi exſtinguantur a natura dati,
exorianturque & confirmentur vitia contra-
ria. Quod ſi, quo modo eſt natura, ſic judi-
cio homines, *humani* (ut ait poëta) *nihil a ſe
alienum putarent*, coleretur jus æque ab om-
nibus. Quibus enim ratio a natura data eſt,
iisdem etiam recta ratio data eſt: ergo & lex,
quæ eſt recta ratio in jubendo & vetando: ſi
lex, jus quoque. At omnibus ratio; jus igitur
datum eſt omnibus: recteque Socrates exſe-
crari eum ſolebat, qui primus utilitatem a
natura ſejunxiſſet; id enim querebatur caput
eſſe exitiorum omnium. Unde eſt illa Pytha- 34

gorea vox, ΤΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΚΟΙΝΑ, καὶ ΦΙΛΙΑΝ ΙΣΟΤΗΤΑ. Ex quo perſpicitur, cum hanc benevolentiam tam late longeque diffuſam vir ſapiens in aliquem pari virtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibusdam incredibile videatur, ſit autem neceſſarium, ut nihilo ſeſe plus, quam alterum diligat. Quid enim eſt, quod differat, cum ſint cuncta paria? Quod ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit, jam amicitiæ nomen occiderit; cujus eſt ea vis, ut, ſimul atque ſibi aliquid, quam alteri, maluerit, nulla ſit. Quæ præmuniuntur omnia reliquo ſermoni diſputationique noſtræ, quo facilius, jus in natura eſſe poſitum, intelligi poſſit. De quo cum perpauca dixero, tum ad jus civile veniam, ex quo hæc omnis nata eſt oratio.

13 *Q*. Tu vero jam perpauca ſcilicet. Ex iis
35 enim, quæ dixiſti, Attico videtur, mihi quidem certe, ex natura ortum eſſe jus. *Att*. An mihi aliter videri poſſit, cum hæc jam perfecta ſint: primum quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos & ornatos: ſecundo autem, unum eſſe hominum inter ipſos vivendi parem communemque rationem: deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia & benevolentia, tum etiam ſocietate juris contineri?

quæ cum vera eſſe, recte, ut arbitror, con-
ceſſerimus, qui jam licet nobis a natura le-
ges & jura ſejungere? *M.* Recte dicis; & res 36
ſic ſe habet. Verum philoſophorum more, non
veterum quidem illorum, ſed eorum, qui qua-
ſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ, quæ fuſe
olim diſputabantur ac libere, ea nunc articu-
latim diſtincteque dicuntur. Nec enim ſatis-
fieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in ma-
nibus, niſi ſeparatim hoc ipſum, naturæ eſſe
jus, diſputarint. *Att.* Et ſcilicet tua libertas
differendi amiſſa eſt; aut tu is es, qui in diſ-
putando non tuum judicium ſequare, ſed au-
ctoritati aliorum pareas? *M.* Non ſemper, 37
Tite: ſed iter hujus ſermonis quod ſit, vides:
ad reſpublicas firmandas, & ad ſtabiliendas
vires, ſanandos populos, omnis noſtra pergit
oratio. Quocirca vereor committere, ut non
bene proviſa & diligenter explorata principia
ponantur: nec tamen ut omnibus probentur,
(nam id fieri non poteſt,) ſed ut iis, qui om-
nia recta atque honeſta, per ſe expetenda du-
xerunt, & aut nihil omnino in bonis numeran-
dum, niſi quod per ſeipſum laudabile eſſet,
aut certe nullum habendum magnum bonum,
niſi quod vere laudari ſua ſponte poſſet: his 38
omnibus (ſive in Academia vetere cum Speu-

ſippo, Xenocrate, Polemone manſerunt: ſive Ariſtotelem & Theophraſtum, cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, ſecuti ſunt: ſive, ut Zenoni viſum eſt, rebus non commutatis, immutaverunt vocabula: ſive etiam Ariſtonis difficilem atque arduam, ſed jam tamen fractam & convictam ſectam ſecuti ſunt, ut virtutibus exceptis atque vitiis, cetera in ſumma æqualitate ponerent) his omnibus hæc, quæ dixi, probantur.

39 Sibi autem indulgentes, & corpori deſervientes, atque omnia, quæ ſequantur in vita, quæque fugiant, voluptatibus & doloribus ponderantes, etiam ſi vera dicunt, (nihil enim opus eſt hoc loco litibus,) in hortulis ſuis jubeamus dicere, atque etiam ab omni ſocietate reipublicæ, cujus partem nec norunt ullam, nec unquam noſſe voluerunt, paulliſper faceſſant, rogemus. Perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam, hanc ab Arceſila & Carneade recentem, exoremus, ut ſileat. Nam ſi invaſerit in hæc, quæ ſatis ſcite nobis inſtructa & compoſita videntur, nimias edet ruinas: quam quidem ego placare cupio, ſubmovere non audeo.

Deſunt hic fortaſſe nonnulla de peccati conſcientia & ſcelerum poenis.

Nam & in iis ſine illius ſuffimentis expiati 14
ſumus. At vero ſcelerum in homines atque 40
impietatum nulla expiatio eſt. Itaque pœnas
luunt non tam judiciis, (quæ quondam nus-
quam erant, hodie multifariam nulla ſunt;
ubi ſunt tamen, perſæpe falſa ſunt,) quam ut
eos agitent inſectenturque furiæ, non arden-
tibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore con-
ſcientiæ, fraudisque cruciatu. Quod ſi homi-
nes ab injuria, pœna, non natura arcere de-
beret, quænam ſollicitudo vexaret impios,
ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen
nemo tam audax unquam fuit, quin aut ab-
nueret a ſe commiſſum eſſe facinus, aut juſti
ſui doloris cauſam aliquam fingeret, defen-
ſionemque facinoris a naturæ jure aliquo
quæreret. Quæ ſi appellare audent impii, quo
tandem ſtudio colentur a bonis? quod ſi pœ-
na, ſi metus ſupplicii, non ipſa turpitudo,
deterret ab injurioſa facinoroſaque vita; ne-
mo eſt injuſtus: aut incauti potius habendi
ſunt improbi. Tum autem qui non ipſo ho- 41
neſto movemur, ut boni viri ſimus, ſed utili-
tate aliqua atque fructu, callidi ſumus, non
boni. Nam quid faciet is homo in tenebris,
qui nihil timet niſi teſtem & judicem? quid,
in deſerto loco nactus, quem multo auro ſpo-

liare poſſit, imbecillum atque ſolum? Noſter quidem hic natura juſtus vir ac bonus, etiam colloquetur, juvabit, in viam deducet: is vero, qui nihil alterius cauſa facit, & metitur ſuis commodis omnia, videtis, credo, quid ſit acturus. Quod ſi negabit, ſe illi vitam erepturum, & aurum ablaturum; nunquam ob eam cauſam negabit, quod id natura turpe judicet, ſed quod metuat, ne emanet, id eſt, ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modo docti, verum etiam agreſtes erubeſcant!
15 Jam vero illud ſtultiſſimum, exiſtimare omnia
42 juſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorum inſti-
tutis, aut legibus. Etiamne, ſi quæ leges ſint tyrannorum? ſi triginta illi Athenis leges imponere voluiſſent? aut, ſi omnes Athenienſes delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco hæ leges, juſtæ haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noſter tulit, ut dictator, quem vellet civium, indicta cauſa impune poſſet occidere. Eſt enim unum jus, quo devincta eſt hominum ſocietas, & quod lex conſtituit una. Quæ lex eſt recta ratio imperandi atque prohibendi; quam qui ignorat, is eſt injuſtus, ſive eſt illa ſcripta uſpiam, ſive nusquam. Quod ſi juſtitia eſt obtemperatio ſcriptis legibus inſtitutisque populorum, & ſi,

ut iidem dicunt, utilitate omnia metienda ſunt; negliget leges, easque perrumpet, ſi poterit, is, qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore. Ita ſit, ut nulla ſit omnino juſtitia, ſi neque natura eſt; & ea, quæ propter utilitatem conſtituitur, utilitate alia convellitur. Atqui, ſi natura confirmatum jus non 43
erit, virtutes omnes tollentur. Ubi enim liberalitas, ubi patriæ caritas, ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ voluntas poterit exſiſtere? Nam hæc naſcuntur ex eo, quod natura propenſi ſumus ad diligendos homines; quod fundamentum juris eſt: neque ſolum in homines obſequia, ſed etiam in deos cæremoniæ religionesque tolluntur; quas non metu, ſed èa conjunctione, quæ eſt homini cum deo, conſervandas puto.
Quod ſi populorum juſſis, ſi principum decre- 16
tis, ſi ſententiis judicum, jura conſtituerentur; jus eſſet latrocinari: jus, adulterare: jus, teſtamenta falſa ſupponere, ſi hæc ſuffragiis, aut ſcitis multitudinis probarentur. Quæ ſi 44
tanta poteſtas eſt ſtultorum ſententiis atque juſſis, ut eorum ſuffragiis rerum natura vertatur; cur non ſanciunt, ut, quæ mala pernicioſaque ſunt, habeantur pro bonis ac ſalutaribus? aut cur, cum jus ex injuria lex fa-

cere poſſit, bonum eadem facere non poſſit ex malo? Atqui nos legem bonam a mala, nulla alia niſi naturæ norma dividere poſſumus. Nec ſolum jus & injuria a natura dijudicantur, ſed omnino omnia honeſta ac turpia. nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, easque in animis noſtris inchoat, ut ho-
45 neſta in virtute ponantur, in vitiis turpia. Hæc autem in opinione exiſtimare, non in natura poſita, dementis eſt. Nam nec arboris, nec equi virtus, quæ dicitur, (in quo abutimur nomine,) in opinione ſita eſt, ſed in natura. Quod ſi ita eſt; honeſta quoque & turpia natura dijudicanda ſunt. Nam ſi opinione univerſa virtus; eadem ejus etiam partes probarentur. Quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, catum, non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa judicet? eſt enim virtus perfecta ratio. quod certe in natura eſt. igitur
17 omnis honeſtas eodem modo. Nam ut vera & falſa, ut conſequentia & contraria, ſua ſponte, non aliena judicantur; ſic conſtans & perpetua ratio vitæ, quæ eſt virtus, itemque inconſtantia, quod eſt vitium, ſua natura pro-
46 batur. Nos ingenia juvenum natura judicamus; non item virtutes & vitia, quæ exſiſtunt ab ingeniis, judicabuntur? an ea non

aliter? honeſta & turpia non ad naturam re-
ferri neceſſe erit? quod laudabile bonum eſt,
in ſe habeat quod laudetur neceſſe eſt. ipſum
enim bonum, non eſt opinionibus, ſed natu-
ra. nam ni ita eſſet, beati quoque opinione
eſſent. quo quid dici poteſt ſtultius? quare
cum & bonum & malum natura judicetur, &
ea ſint principia naturæ; certe honeſta quo-
que & turpia ſimili ratione dijudicanda, & ad
naturam referenda ſunt. Sed perturbat nos 47
opinionum varietas, hominumque diſſenſio:
& quia non idem contingit in ſenſibus, hos
natura certos putamus; illa, quæ aliis ſic, aliis
ſecus, nec iisdem ſemper uno modo videntur,
ficta eſſe ducimus. quod eſt longe aliter. Nam
ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non
magiſter, non poëta, non ſcena depravat, non
multitudinis conſenſus abducit a vero. Ani-
mis omnes tenduntur inſidiæ, vel ab iis, quos
modo enumeravi, qui teneros & rudes cum
acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut volunt;
vel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu impli-
cata inſidet, imitatrix boni, voluptas, malo-
rum autem mater omnium; cujus blanditiis
corrupti, quæ natura bona ſunt, quia dulce-
dine hac & ſcabie carent, non cernimus ſatis.

Sequitur (ut concluſa mihi jam hæc ſit 18

48 omnis ratio) id quod ante oculos ex iis eſt,
quæ dicta ſunt, & jus, & omne honeſtum, ſua
ſponte eſſe expetendum. Etenim omnes viri
boni ipſam æquitatem & jus ipſum amant;
nec eſt viri boni, errare, & diligere, quod per
ſe non ſit diligendum. Per ſe igitur jus eſt ex-
petendum, & colendum. quod ſi jus; etiam
juſtitia: ſin ea; reliquæ quoque virtutes per
ſe colendæ ſunt. Quid? liberalitas gratuita-
ne eſt, an mercenaria? ſi ſine præmio be-
nigna eſt, gratuita; ſi cum mercede, conducta;
nec eſt dubium, quin is, qui liberalis beni-
gnusve dicitur, officium, non fructum ſequa-
tur. Ergo item juſtitia nihil expetit præmii,
nihil pretii: per ſe igitur expetitur; eadem-
que omnium virtutum cauſa atque ſententia
eſt. Atque etiam ſi emolumentis, non ſua
ſponte virtus expetitur, una erit virtus, quæ
49 malitia rectiſſime dicetur. Ut enim quisque
maxime ad ſuum commodum refert, quæcun-
que agit, ita minime eſt vir bonus; ut, qui
virtutem præmio metiuntur, nullam virtutem,
niſi malitiam putent. Ubi enim beneficus, ſi
nemo alterius cauſa benigne facit? ubi gra-
tus, ſi non eum ipſum cernunt grati, cui re-
ferunt gratiam? ubi illa ſancta amicitia, ſi
non ipſe amicus per ſe amatur toto pectore,

ut dicitur? qui etiam deſerendus & abjicien-
dus eſt, deſperatis emolumentis & fructibus;
quo quid poteſt dici immanius? Quod ſi ami-
citia per ſe colenda eſt, ſocietas quoque ho-
minum, & æqualitas, & juſtitia, per ſe ex-
petenda. Quod ni ita eſt, omnino juſtitia nul- 50
la eſt: id enim injuſtiſſimum ipſum eſt, juſti-
tiæ mercedem quærere. Quid vero de mode- 19
ſtia, quid de temperantia, quid de continen-
tia, quid de verecundia, pudore, pudicitia-
que dicemus? infamiæne metu non eſſe pe-
tulantes; an legum & judiciorum? Inno-
centes ergo & verecundi ſunt, ut bene au-
diant, & ut rumorem bonum colligant? Eru-
beſcunt pudici etiam loqui de pudicitia; ac
me nimis iſtorum philoſophorum pudet, qui
nullum vitium vitare, niſi judicio ipſo nota-
tum, putant. Quid enim? poſſumus eos, qui 51
a ſtupro arcentur infamiæ metu, pudicos di-
cere, cum ipſa infamia propter rei turpitudi-
nem conſequatur? Nam quid aut laudari ri-
te, aut vituperari poteſt, ſi ab ejus natura re-
ceſſeris, quod aut laudandum, aut vituperan-
dum putes? an corporis pravitates, ſi erunt
perinſignes, habebunt aliquid offenſionis; ani-
mi deformitas non habebit? cujus turpitudo
ex ipſis vitiis facillime perſpici poteſt. Quid

enim fœdius avaritia, quid immanius libidine, quid contemtius timiditate, quid abjectius tarditate & ſtultitia dici poteſt? Quid ergo? eos, qui ſingulis vitiis excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos, miſeros eſſe dicimus, an propter vim turpitudinemque vitiorum? quod item ad contrariam laudem in virtute dici poteſt. Poſtremo, ſi propter alias res virtus expetitur, melius eſſe aliquid, quam virtutem, neceſſe eſt. Pecuniamne igitur? an honores? an formam? an valetudinem? quæ &, cum adſunt, perparva ſunt; &, quamdiu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt: an, (quod turpiſſimum dictu eſt) voluptatem? at in ea quidem ſpernenda & repudianda virtus vel maxime cernitur.

52

Videtisne, quanta ſeries rerum ſententiarúmque ſit; atque ut ex alio alia nectantur? quin labebar longius, niſi me retinuiſſem. *Q.*

20 Quo tandem? libenter enim, frater, ad iſtam orationem tecum prolaberer. *M.* Ad finem bonorum, quo referuntur, & cujus adipiſcendi cauſa ſunt facienda omnia: controverſam rem, & plenam diſſenſionis inter doctiſſimos, ſed

51 aliquando tamen judicandam. *Att.* Qui iſtuc fieri poteſt, L. Gellio mortuo? *M.* Quid tan-

dem id ad rem? *Att.* Quia me Athenis au-
dire ex Phædro meo memini, Gellium, fa-
miliarem tuum, cum proconſule ex prætura
in Græciam veniſſet, Athenis philoſophos, qui
tum erant, in locum unum convocaſſe, ipſiſ-
que magnopere auctorem fuiſſe, ut aliquan-
do controverſiarum aliquem facerent modum:
quod ſi eſſent eo animo, ut nollent ætatem in
litibus conterere; poſſe rem convenire: & ſi-
mul operam ſuam illis eſſe pollicitum, ſi poſ-
ſet inter eos aliquid convenire. *M.* Joculare
iſtuc quidem, Pomponi, & a multis ſæpe de-
riſum; ſed ego plane vellem me arbitrum in-
ter antiquam Academiam, & Zenonem da-
tum. *Att.* Quo tandem iſtuc modo? *M.* Quia
de re una ſolum diſſident, de ceteris mirifice
congruunt. *Att.* Ain' tandem? una de re eſt
ſolum diſſenſio? *M.* Quæ quidem ad rem per- 54
tineat, una: quippe cum antiqui omnes, quod
ſecundum naturam eſſet, quo juvaremur in
vita, bonum eſſe decreverint; hic, niſi quod
honeſtum eſſet, nihil putarit bonum. *Att.* Per-
parvam vero controverſiam dicis, ac non eam,
quæ dirimat omnia. *M.* Probe quidem ſen-
tis, ſi re, ac non verbis diſſident. *Att.* Ergo 21
aſſentiris Antiocho, familiari meo (magiſtro
enim non audeo dicere) quocum vixi, & qui

me ex noſtris pæne convellit hortulis, deduxitque in Academiam perpauculis paſſibus. *M.* Vir iſte fuit ille quidem prudens & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihique, ut ſcis, familiaris; cui tamen ego aſſentiar in omnibus, necne, mox videro: hoc dico, con-
55 troverſiam totam iſtam poſſe ſedari. *Att.* Qui iſtuc tandem vides? *M.* Quia ſi, ut Chius Ariſto dixit, ſolum bonum eſſe diceret, quod honeſtum eſſet, malumque, quod turpe; ceteras res omnes plane pares, ac ne minimum quidem, utrum adeſſent, an abeſſent, intereſſe; valde a Xenocrate, & Ariſtotele, & ab illa Platonis familia diſcreparet, eſſetque inter eos de re maxima, & de omni vivendi ratione diſſenſio. Nunc vero cum decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerunt, hic ſolum bonum dicat; item dedecus, quod illi ſummum malum, hic ſolum: divitias, valetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, non malas: ſentit idem, quod Xenocrates, quod Ariſtoteles; loquitur alio modo. Ex hac autem non rerum, ſed verborum diſcordia, controverſia nata eſt de finibus; in qua quoniam uſucapionem XII tabulæ intra quinque pedes eſſe noluerunt, de-

paſci veterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc
acuto homine non ſinemus; nec Mamilia lege
ſinguli, ſed ex iis tres arbitri fines regemus.
Q. Quamnam igitur ſententiam dicimus? *M*. 56
Requiri placere terminos, quos Socrates pe-
pigerit; iisque parere. *Q*. Præclare, frater, jam
nunc a te verba uſurpantur civilis juris &
legum; quo de genere exſpecto diſputatio-
nem tuam: nam iſta quidem magna dijudica-
tio eſt, ut ex te ipſo ſæpe cognovi. Sed certe
res ita ſe habet, ut ex natura vivere, ſum-
mum bonum ſit, id eſt, vita modica & apta,
virtute perfrui: aut naturam ſequi, & ejus
quaſi lege vivere, id eſt, nihil, quantum in
ipſo ſit, prætermittere; quo minus ea, quæ
natura poſtulet, conſequatur, quod inter hæc
velit virtute tanquam lege vivere. Quapro-
pter hoc dijudicari neſcio an nunquam, ſed hoc
ſermone certe non poteſt, ſi quidem id, quod
ſuſcepimus, perfecturi ſimus. *Att*. At ego 22
huc declinabam nec invitus. *Q*. Licebit alias: 57
nunc id agamus, quod cœpimus, cum præſer-
tim ad id nihil pertineat hæc de ſummo ma-
lo bonoque diſſenſio. *M*. Prudentiſſime, Quin-
te, dicis; nam quæ a me adhuc dicta ſunt, ***
Q. Nec Lycurgi leges, nec Solonis, ne-
que Charondæ, neque Zaleuci, nec noſtras

XII tabulas, nec plebiſcita deſidero: ſed te
exiſtimo cum populis, tum etiam ſingulis ho-
dierno ſermone leges vivendi, & diſciplinam
58 daturum. *M.* Eſt hujus vero diſputationis,
Quinte, proprium id, quod exſpectas: atque
utinam eſſet etiam facultatis meæ! Sed pro-
fecto ita ſe res habet, ut, quoniam vitiorum
emendatricem legem eſſe oportet, commen-
datricemque virtutum, ab ea vivendi doctri-
na ducatur. Ita fit, ut mater omnium bona-
rum artium ſapientia ſit; a cujus amore Græ-
co verbo philoſophia nomen invenit, qua ni-
hil a diis immortalibus uberius, nihil floren-
tius, nihil præſtabilius hominum vitæ datum
eſt. Hæc enim una nos cum ceteras res om-
nes, tum, quod eſt difficillimum, docuit, ut
nosmet ipſos noſceremus: cujus præcepti tan-
ta vis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini
59 cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. Nam
qui ſe ipſe norit, primum aliquid ſentiet ſe
habere divinum, ingeniumque in ſe ſuum,
ſicut ſimulacrum aliquod, dedicatum putabit;
tantoque munere deorum ſemper dignum ali-
quid & faciet, & ſentiet: &, cum ſe ipſe ten-
tarit, totumque perſpexerit, intelliget, quem-
admodum a natura ſubornatus in vitam ve-
nerit, quantaque inſtrumenta habeat ad ob-

tinendam adipiſcendamque ſapientiam: quo-
niam principia rerum omnium, quaſi adum-
bratas intelligentias, animo ac mente con-
ceperit; quibus illuſtratus, ſapientia duce, bo-
num virum, & ob eam ipſam cauſam cernat
ſe beatum fore. Nam cum animus, cognitis 23
perceptiſque virtutibus, a corporis obſequio 60
indulgentiaque diſceſſerit, voluptatemque, ſi-
cut labem aliquam decoris, oppreſſerit, om-
nemque mortis doloriſque timorem effuge-
rit, ſocietatemque caritatis coierit cum ſuis,
omneſque natura conjunctos, ſuos duxerit,
cultumque deorum & puram religionem ſuſ-
ceperit, & exacuerit illam, ut oculorum, ſic
ingenii aciem, ad bona deligenda, & rejicien-
da contraria; quæ virtus ex providendo eſt
appellata prudentia: quid eo dici, aut cogi-
tari poterit beatius? Idemque cum cœlum, 61
terras, maria, rerumque omnium naturam
perſpexerit, eaque unde generata, quo recur-
rant, quando, quo modo obitura, quid in iis
mortale & caducum, quid divinum æternum-
que ſit, viderit, ipſumque ea moderantem &
regentem pæne prehenderit, ſeſeque non unius
circumdatum mœnibus loci, ſed civem totius
mundi, quaſi unius urbis, agnoverit: in hac
ille magnificentia rerum, atque in hoc con-

62 ſpectu & cognitione naturæ, dii immortales! quam ipſe ſe noſcet? quod Apollo præcepit Pythius: quam contemnet, quam deſpiciet, quam pro nihilo putabit ea, quæ vulgo dicuntur ampliſſima? Atque hæc omnia, quaſi ſepimento aliquo, vallabit differendi ratione, veri & falſi judicandi diſciplina & ſcientia, & arte quadam intelligendi, quid quamque rem ſequatur, & quid ſit cuique contrarium. Cumque ſe ad civilem ſocietatem natum ſenſerit, non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros; qua præcepta ſalutis & laudis apte ad perſuadendum edat ſuis civibus; qua hortari ad decus, revocare a flagitio, conſolari poſſit afflictos; factaque & conſulta fortium & ſapientum, cum improborum ignominia, ſempiternis monumentis prodere. Quæ cum tot res, tantæque ſint, quæ ineſſe in homine perſpiciantur ab iis, qui ſe ipſi velint noſſe; earum parens eſt educatrixque ſapientia. *Att.* Laudata quidem a te
63 graviter & vere. Sed quorſum hæc pertinent? *M.* Primum ad ea, Pomponi, de quibus acturi jam ſumus; quæ tanta eſſe volumus: non

enim erunt, niſi ea fuerint, unde illa manant, ampliſſima. Deinde facio & libenter, &, ut ſpero, recte, quod eam, cujus ſtudio teneor, quæque me eum, quicunque ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. *Att.* Vero facis & merito, [& ipſe]: fuitque id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBUS

LIBER II.

ATTICUS.

1 SED visne, quoniam & ſatis jam ambulatum
1 eſt, & tibi aliud dicendi initium ſumendum
eſt, locum mutemus, & in inſula, quæ eſt in
Fibreno, (nam opinor illi alteri flumini no-
men eſſe,) ſermoni reliquo demus operam, ſe-
dentes? *M*. Sane quidem: nam illo loco li-
bentiſſime ſoleo uti, ſive quid mecum ipſe
cogito, ſive quid aut ſcribo, aut lego. *Att.*
2 Equidem, qui nunc primum huc venerim, ſa-
tiari non queo; magnificasque villas, & pa-
vimenta marmorea, & laqueata tecta contem-
no: ductus vero aquarum, quos iſti Nilos &
Euripos vocant, quis non, cum hæc videat,
irriſerit? Itaque, ut tu paulo ante de lege &
jure diſſerens, ad naturam referebas omnia;
ſic in his ipſis rebus, quæ ad requietem ani-

mi delectationemque quæruntur, natura dominatur. Quare antea mirabar, (nihil enim his in locis niſi ſaxa & montes cogitabam; idque ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & verſibus,) ſed mirabar, ut dixi, te tam valde hoc loco delectari: nunc contra miror, te, cum Roma abſis, uſquam potius eſſe. *M.*
Ego vero, cum licet plures dies abeſſe, præ- 3
ſertim hoc tempore anni, & amœnitatem hanc & ſalubritatem ſequor: raro autem licet. Sed nimirum me alia quoque cauſa delectat, quæ te non attingit ita. *Att.* Quæ tandem iſta cauſa eſt? *M.* Quia, ſi verum dicimus, hæc eſt mea, & hujus fratris mei germana patria: hinc enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus: hic ſacra, hic genus, hic majorum multa veſtigia. Quid plura? hanc vides villam, ut nunc quidem eſt, latius ædificatam patris noſtri ſtudio; qui cum eſſet infirma valetudine, hic fere ætatem egit in literis. Sed hoc ipſo in loco, cum avus viveret, & antiquo more parva eſſet villa; ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. Quare ineſt neſcio quid, & latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet: ſiquidem etiam ille ſapientiſſimus vir, Ithacam ut videret, immortalitatem ſcribitur repudiaſſe. *Att.* Ego vero ti- 2

4 bi iſtam juſtam cauſam puto, cur huc libentius venias, atque hunc locum diligas. Quin ipſe, vere dicam, ſum illi villæ amicior modo factus, atque huic omni ſolo, in quo tu ortus & procreatus es. Movemur enim neſcio quo pacto locis ipſis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adſunt veſtigia. Me quidem ipſæ illæ noſtræ Athenæ non tam operibus magnificis, exquiſitisque antiquorum artibus delectant, quam recordatione ſummorum virorum, ubi quisque habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus; ſtudioſeque eorum etiam ſepulcra contemplor. Quare iſtum, ubi tu es natus, plus amabo poſthac locum.

5 *M.* Gaudeo igitur, me incunabula pæne mea tibi oſtendiſſe. *Att.* Equidem me cognoſſe admodum gaudeo. Sed illud tamen quale eſt, quod paulo ante dixiſti; hunc locum (idem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam eſſe veſtram? numquid duas habetis patrias? an eſt illa una patria communis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit patria non Roma, ſed Tuſculum. *M.* Ego mehercule & illi, & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias, unam naturæ, alteram civitatis: ut ille Cato, cum eſſet Tuſculi natus, in populi Romani civitatem ſuſceptus eſt. Itaque, cum

ortu Tuſculanus eſſet, civitate Romanus, ha-
buit alteram loci patriam, alteram juris: ut
veſtri Attici, poſtquam Theſeus eos demigra-
re ex agris, & in aſtu, quod appellatur, om-
nes ſe conferre juſſit, & Sunii erant iidem &
Attici; ſic nos & eam patriam dicimus, ubi
nati, & illam, qua excepti ſumus. Sed neceſſe
eſt, caritate eam præſtare, in qua reipublicæ
nomen & univerſæ civitatis eſt; pro qua mo-
ri, & cui nos totos dedere, & in qua noſtra
omnia ponere, & quaſi conſecrare debemus.
Dulcis autem non multo ſecus eſt ea, quæ ge-
nuit, quam illa, quæ excepit. Itaque ego hanc
meam eſſe patriam prorſus nunquam negabo,
dum illa ſit major, & hæc in ea contineatur.
Att. Recte igitur Magnus ille noſter, me au- 3
diente, poſuit in judicio, cum pro Balbo te- 6
cum ſimul diceret, rempublicam noſtram ju-
ſtiſſimas huic municipio gratias agere poſſe,
quod ex eo duo ſui conſervatores exſtitiſſent;
ut jam videar adduci, hanc quoque, quæ te
procreavit, eſſe patriam tuam. *Q.* Sed ven-
tum in inſulam eſt. Hac vero nihil eſt amœ-
nius: etenim hoc quaſi roſtro finditur Fibre-
nus, & diviſus æqualiter in duas partes late-
ra hæc alluit, rapideque dilapſus cito in unum
confluit, & tantum complectitur, quod ſatis

ſit modicæ palæſtræ, loci; quo effecto, tan-
quam id habuerit operis ac muneris, ut hanc
nobis efficeret ſedem ad diſputandum, ſtatim
præcipitat in Lirem, &, quaſi in familiam pa-
triciam venerit, amittit nomen obſcurius, Li-
remque multo gelidiorem facit. Nec enim ul-
lum hoc frigidius flumen attigi, cum ad mul-
ta acceſſerim, ut vix pede tentare id poſſim:
quod in Phædro Platonis facit Socrates. *M.*
7 Eſt vero ita: ſed tamen huic amœnitati, quem-
admodum ex Quinto ſæpe audio, Thyamis
Epirotes tuus ille nihil, opinor, conceſſerit.
Q. Eſt ita, ut dicis. Cave enim putes Attici
noſtri Amaltheo platanisque illis quidquam
eſſe præclarius. Sed, ſi videtur, conſidamus
hic in umbra, atque ad eam partem ſermonis,
ex qua egreſſi ſumus, revertamur. *M.* Præ-
clare exigis, Quinte: (at ego effugiſſe arbi-
trabar) & tibi horum nihil deberi poteſt. *Q.*
Ordire igitur: nam hunc tibi totum dicamus
diem.

M. A Jove Muſarum primordia,

ſicut in Arateo carmine orſi ſumus. *Q.* Quor-
ſum iſtuc? *M.* Quia nunc itidem ab eodem, &
a ceteris diis immortalibus ſunt nobis agen-
8 di capienda primordia. *Q.* Optime vero, fra-
4 ter; & fieri ſic decet. *M.* Videamus igitur

rurſus, priusquam aggrediamur ad leges ſin-
gulas, vim naturamque legis, ne, cum refe-
renda ſint ad eam nobis omnia, labamur in-
terdum errore ſermonis, ignoremusque vim
ſermonis ejus, quo jura nobis definienda ſint.
Q. Sane quidem, hercule; & eſt iſta recta do-
cendi via. *M.* Hanc igitur video ſapientiſſi-
morum fuiſſe ſententiam, legem neque homi-
num ingeniis excogitatam, nec ſcitum aliquod
eſſe populorum, ſed æternum quiddam, quod
univerſum mundum regeret, imperandi pro-
hibendique ſapientia. Ita principem legem il-
lam & ultimam, mentem eſſe dicebant, om-
nia ratione aut cogentis, aut vetantis dei;
ex qua illa lex, quam dii humano generi de-
derunt, recte eſt laudata. Eſt enim ratio mens-
que ſapientis, ad jubendum, & ad deterren-
dum idonea. *Q.* Aliquoties jam iſte locus a 9
te tactus eſt: ſed ante quam ad populares le-
ges venias, vim iſtius cœleſtis legis explana,
ſi placet; ne æſtus nos conſuetudinis abſor-
beat, & ad ſermonis morem uſitati trahat. *M.*
A parvis enim, Quinte, didicimus, SI IN JUS
VOCAT, atque ejusmodi alias, leges nomina-
re. Sed vero intelligi ſic oportet, & hoc, &
alia juſſa ac vetita populorum, vim non ha-
bere ad recte facta vocandi, & a peccatis avo-

candi: quæ vis non modo ſenior eſt, quam ætas populorum & civitatum, ſed æqualis illius, cœlum atque terras tuentis & regentis dei.

10 Neque enim eſſe mens divina ſine ratione poteſt, nec ratio divina non hanc vim in rectis pravisque ſanciendis habere: nec, quia nusquam erat ſcriptum, ut contra omnes hoſtium copias in ponte unus aſſiſteret, a tergoque pontem interſcindi juberet, idcirco minus, Coclitem illum rem geſſiſſe tantam fortitudinis lege atque imperio, putabimus: nec ſi regnante Tarquinio nulla erat Romæ ſcripta lex de ſtupris, idcirco non contra illam legem ſempiternam Sex. Tarquinius vim Lucretiæ, Tricipitini filiæ, attulit. Erat enim ratio profecta a rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & a delicto avocans; quæ non tum denique incipit lex eſſe, cum ſcripta eſt, ſed tum, cum orta eſt: orta autem ſimul eſt cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad jubendum, & ad vetandum,
5 ratio eſt recta ſummi Jovis. *Q.* Aſſentior, fra-
11 ter, ut, quod eſt rectum, verum quoque ſit, neque cum litteris, quibus ſcita ſcribuntur, aut oriatur, aut occidat. *M.* Ergo ut illa divina mens, ſumma lex eſt; item, cum in homine eſt,

eſt, perfecta eſt in mente ſapientis. Quæ ſunt
autem varie, & ad tempus deſcripta populis,
favore magis, quam re, legum nomen tenent.
Omnem enim legem, quæ quidem recte lex
appellari poſſit, eſſe laudabilem, quibusdam
talibus argumentis docent. Conſtat profecto
ad ſalutem civium, civitatumque incolumita-
tem, vitamque hominum quietam & beatam,
conditas eſſe leges; eosque, qui primum ejus-
modi ſcita ſanxerint, populis oſtendiſſe, ea ſe
ſcripturos atque laturos, quibus illi adſcitis
ſuſceptisque, honeſte beateque viverent; quæ-
que ita compoſita ſanctaque eſſent, eas leges
videlicet nominarunt. Ex quo intelligi par eſt,
eos, qui pernicioſa & injuſta populis juſſa de-
ſcripſerint, cum contra fecerint, quam polli-
citi profeſſique ſint, quidvis potius tuliſſe,
quam leges; ut perſpicuum eſſe poſſit, in ip-
ſo nomine legis interpretando ineſſe vim &
ſententiam juſti, & juris legendi. Quæro igi- 12
tur a te, Quinte, ſicut illi ſolent: Quo ſi ci-
vitas careat, ob eam ipſam cauſam, quod eo
careat, pro nihilo habenda ſit, id eſtne nu-
merandum in bonis? *Q.* Ac maximis quidem.
M. Lege autem carens civitas, anne ob id
ipſum habenda nullo loco? *Q.* Dici aliter non
poteſt. *M.* Neceſſe eſt igitur, legem haberi in

13 rebus optimis. *Q.* Prorſus aſſentior. *M.* Quid,
quod multa pernicioſe, multa peſtifere ſciſcun-
tur in populis, quæ non magis legis nomen
attingunt, quam, ſi latrones aliqua confeſſu
ſuo ſanxerint? Nam neque medicorum præ-
cepta dici vere poſſent, ſi quæ inſcii impe-
ritique pro ſalutaribus mortifera conſcripſe-
rint: neque in populo lex, cuicuimodi fuerit
illa, [etiam] ſi pernicioſum aliquid populus
acceperit. Ergo eſt lex juſtorum injuſtorum-
que diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & re-
rum omnium principem expreſſa naturam, ad
quam leges hominum diriguntur, quæ ſup-
plicio improbos afficiunt, defendunt ac tuen-
6 tur bonos. *Q.* Præclare intelligo: nec vero
jam aliam eſſe ullam legem puto non modo ha-
14 bendam, ſed ne appellandam quidem. *M.* Igi-
tur tu Titias & Apulejas leges nullas putas?
Q. Ego vero ne Livias quidem. *M.* Et recte,
quæ præſertim uno verſiculo ſenatus, puncto
temporis ſublatæ ſint: lex autem illa, cujus
vim explicavi, neque tolli, neque abrogari po-
teſt. *Q.* Eas tu igitur leges rogabis videli-
cet, quæ nunquam abrogentur? *M.* Certe, ſi
modo acceptæ a vobis duobus erunt.

Sed, ut vir doctiſſimus fecit Plato, atque
idem graviſſimus philoſophorum omnium, qui

princeps de republica conſcripſit, idemque ſeparatim de legibus ejus, id mihi credo eſſe faciendum, ut priusquam ipſam legem recitem, de ejus legis laude dicam. Quod idem & Zaleucum & Charondam feciſſe video; cum quidem illi non ſtudii & delectationis, ſed reipublicæ cauſa leges civitatibus ſuis ſcripſerunt: quos imitatus Plato, videlicet hoc quoque legis putavit eſſe, perſuadere aliquid, non omnia vi ac minis cogere. *Q.* Quid, quod 15
Zaleucum iſtum negat ullum fuiſſe Timæus? *M.* At Theophraſtus, auctor haud deterior, mea quidem ſententia (meliorem multi) nominat; commemorant vero ipſius cives, noſtri clientes, Locri. Sed ſive fuit, ſive non fuit, nihil ad rem: loquimur, quod traditum eſt. Sit igitur hoc a principio perſuaſum ci- 7
vibus, dominos eſſe omnium rerum ac moderatores deos, eaque, quæ gerantur, eorum geri ditione ac numine; eosdemque optime de genere hominum mereri, &, qualis quiſque ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri; piorumque & impiorum habere rationem. His 16
enim rebus imbutæ mentes, haud ſane abhorrebunt ab utili ac vera ſententia. Quid eſt enim verius, quam neminem eſſe oportere tam

ſtulte arrogantem, ut in ſe rationem & mentem putet ineſſe, in cœlo mundoque non putet? aut ut ea, quæ vix ſumma ingenii ratione comprehendat, nulla ratione moveri putet? Quem vero aſtrorum ordines, quem dierum noctiumque viciſſitudines, quem menſium temperatio, quemque ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum eſſe cogant; hunc hominem omnino numerare qui decet? cumque omnia, quæ rationem habent, præſtent iis, quæ ſint rationis expertia, nefasque ſit dicere, ullam rem præſtare naturæ omnium rerum; rationem ineſſe in ea, confitendum eſt. Utiles eſſe autem opiniones has, quis neget, cum intelligat, quam multa firmentur jurejurando; quantæ ſalutis ſint fœderum religiones; quam multos divini ſupplicii metus a ſcelere revocarit; quamque ſancta ſit ſocietas civium interpoſitis tum judicibus, tum teſtibus? Habes legis procemium: ſic enim hoc appellat Plato. *Q.* Habeo
17 vero, frater: & in hoc admodum delector, quod in aliis rebus, aliisque ſententiis verſaris, atque ille: nihil enim tam diſſimile eſt, quam vel ea, quæ ante dixiſti, vel hoc ipſum legis exordium. Unum illud mihi videris imitari, orationis genus. *M.* Vellem fortaſſe.

Quis enim id poteſt, aut unquam poterit imi-
tari? nam ſententias interpretari perfacile
eſt. Quod quidem ego facerem, niſi plane eſſe
vellem meus. Quid enim negotii eſt, eadem,
prope verbis iisdem converſa, dicere? *Q*.
Prorſus aſſentior. Verum, ut modo tute dixi-
ſti, te eſſe malo tuum. Sed jam exprome, ſi
placet, iſtas leges de religione. *M*. Expro- 18
mam equidem, ut potero: &, quoniam &
locus & ſermo familiaris eſt, legum leges vo-
ce proponam. *Q*. Quidnam id eſt? *M*. Sunt
certa legum verba, Quinte, neque ita priſca,
ut in veteribus XII ſacratisque legibus; &
tamen, quo plus auctoritatis habeant, paulo
antiquiora, quam hic ſermo eſt. Eum morem
igitur cum brevitate, ſi potero, conſequar. Le-
ges autem a me edentur non perfectæ; nam
eſſet infinitum: ſed ipſæ ſummæ rerum at-
que ſententiæ. *Q*. Ita vero neceſſe eſt; qua- 19
re audiamus:

M. *Ad divos adeunto caſte: pietatem ad-* 8
*hibento: opes amovento. Qui ſecus faxit, deus
ipſe vindex erit. Separatim nemo habeſſit deos:
neve novos, ſive advenas, niſi publice adſcitos,
privatim colunto. Conſtructa a patribus delu-
bra in urbibus habento, lucos in agris haben-
to & larum ſedes. Ritus familiae patrumque*

ſervanto. Divos, & eos, qui coeleſtes ſemper habiti, colunto, & ollos, quos endo coelo merita locaverunt, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum: aſt olla, propter quae datur homini adſcenſus in coelum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem; earumque laudum delubra ſunto: nec ulla vitiorum ſacra ſollemnia obeunto. Feriis jurgia amovento, easque in famulis, operibus patratis, habento: itaque, ut cadant in annuis anfractibus, deſcriptum eſto: certasque fruges, certasque baccas ſacerdotes publice libanto: hoc certis ſacrificiis ac diebus. Itemque alios ad dies ubertatem lactis foeturaeque ſervanto. Id quod-ne committi poſſit, ad eam rem & rationem, curſus annuos ſacerdotes finiunto: quaeque quoique divo decorae grataeque ſint hoſtiae, providento: divisque aliis alii ſacerdotes, omnibus pontifices, ſingulis flamines ſunto. Virgines Veſtales in urbe cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum. Quoque haec privatim & publice modo rituque fiant, diſcunto ignari a publicis ſacerdotibus. Eorum autem duo genera ſunto; unum, quod praeſit caerimoniis & ſacris: alterum, quod interpretetur fatidicorum & vatum effata incognita, cum ſenatus populusque adſciverit. Interpretes autem Jo-

vis optimi maximi, publici augures, ſignis &
auſpiciis poſtea vidento, diſciplinam tenento.
Sacerdotes vineta virgetaque, & ſalutem po- 21
puli auguranto: quique agent rem duelli, qui-
que popularem, auſpicium praemonento, olli-
que obtemperanto: divorumque iras providen-
to, iisque apparento: coelique fulgura regio-
nibus ratis temperanto: urbemque, & agros,
& templa liberata, & effata habento: quaeque
augur injuſta, nefaſta, vitioſa, dira defixerit,
irrita infectaque ſunto: quique non paruerit,
capital eſto. Foederum, pacis, belli, inducia- 9
rum oratores, fetiales, judices duo ſunto: bella
diſceptanto. Prodigia, portenta ad Etruſcos
& haruſpices, ſi ſenatus juſſerit, deferunto:
Etruriaeque principes diſciplinam docento.
Quibus divis creverint, procuranto: iidemque
fulgura atque obſtita pianto. Nocturna mulie-
rum ſacrificia ne ſunto, praeter olla, quae pro
populo rite fiant; neve quem initianto, niſi, ut
aſſolet Cereri, Graeco ſacro. Sacrum commiſ- 22
ſum, quod neque expiari poterit, impie com-
miſſum eſt: quod expiari poterit, publici ſacer-
dotes expianto. Ludis publicis, quod ſine cur-
riculo & ſine certatione corporum fiat, popu-
larem laetitiam in cantu & fidibus & tibiis
moderanto, eamque cum divum honore jun-

gunto. Ex patriis ritibus optuma colunto. Praeter Idaeae matris famulos, eosque juſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. Sacrum, ſacrove commendatum qui clepſit rapſitque, parricida eſto. Perjurii poena divina, exitium; humana, dedecus. Inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſanciunto. Impius ne audeto placare donis iram deorum. Caute vota reddunto. Poena violati juris eſto. Quocirca ne quis agrum conſecrato. Auri, argenti, eboris ſacrandi modus eſto. Sacra privata, perpetua manento. Deorum manium jura, ſancta ſunto. Hos leto datos, divos habento: ſumtum in ollos luctumque minuunto.

10 *Att.* Concluſa quidem eſt a te tam magna
23 lex, ſane quam brevi; &, ut mihi quidem videtur, non multum diſcrepat iſta conſtitutio religionum a legibus Numæ, noſtrisque moribus. *M.* An cenſes, cum in illis de republica libris perſuadere videatur Africanus, omnium rerumpublicarum noſtram veterem illam fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe optimæ reipublicæ leges dare conſentaneas? *Att.* Immo prorſus ita cenſeo. *M.* Ergo adeo exſpectate leges, quæ genus illud optimum reipublicæ contineant; &, ſi quæ forte a me hodie rogabuntur, quæ non ſint in noſtra repub-

lica, neç fuerint, tamen erunt fere in more majorum, qui tum, ut lex, valebat. *Att.* Sua- 24 de igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem, ut ego UTEI TU ROGAS, poſſim dicere. *M.* Ain' tandem, Attice, non es dicturus aliter? *Att.* Prorſus majorem quidem rem nullam ſciſcam aliter: in minoribus, ſi voles, remittam hoc tibi. *Q.* Atque hæc mea quidem ſententia eſt. *M.* At ne longum fiat, videte. *Att.* Utinam quidem! quid enim agere malumus?

M. Caſte jubet lex adire ad deos, animo videlicet, in quo ſunt omnia: nec tollit caſtimoniam corporis; ſed hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori præſtet, obſerveturque, ut caſta corpora adhibeantur, multo eſſe in animis id ſervandum magis. Nam inceſtum vel aſperſione aquæ, vel dierum numero tollitur; animi labes nec diuturnitate evaneſcere, nec amnibus ullis elui poteſt. Quod autem pietatem adhiberi, opes amove- 25 ri jubet, ſignificat, pietatem gratam eſſe deo; ſumtum eſſe removendum. Quid eſt enim, cum paupertatem divitiis etiam inter homines eſſe æqualem velimus, cur eam, ſumtu ad ſacra addito, deorum aditu arceamus? præſertim cum ipſi deo nihil minus gratum futurum ſit, quam non omnibus patere ad ſe placandum

& colendum viam. Quod autem non judex,
ſed deus ipſe vindex conſtituitur, præſentis
pœnæ metu religio confirmari videtur. Suoſ-
que deos, aut novos, aut alienigenas coli,
confuſionem habet religionum, & ignotas
26 cærimonias noſtris ſacerdotibus. Nam a pa-
tribus acceptos deos ita placet coli, ſi huic
legi paruerint ipſi. Patrum delubra eſſe in
urbibus cenſeo: nec ſequor magos Perſarum;
quibus auctoribus Xerxes inflammaſſe tem-
pla Græciæ dicitur, quod parietibus include-
rent deos, quibus omnia deberent eſſe paten-
tia ac libera, quorumque hic mundus omnis
11 templum eſſet & domus. Melius Græci, at-
que noſtri: qui, ut augerent pietatem in de-
os, easdem illos, quas nos, urbes incolere
voluerunt. Affert enim hæc opinio religionem
utilem civitatibus: ſiquidem & illud bene
dictum eſt a Pythagora, doctiſſimo viro, tum
maxime & pietatem, & religionem verſari
in animis, cum rebus divinis operam dare-
mus; & quod Thales, qui ſapientiſſimus in
ſeptem fuit, Homines exiſtimare oportere,
omnia quæ cernerentur, deorum eſſe plena:
fore enim omnes caſtiores, valuti qui in fa-
nis eſſent maxime religioſis. Eſt enim qua-
dam opinione ſpecies deorum in oculis, non

ſolum in montibus. Eandemque rationem luci habent in agris; neque ea, quæ a majoribus prodita eſt cum dominis, tum famulis, poſita in fundi villæque conſpectu, religio Larum repudianda eſt. Jam ritus familiæ patrumque ſervare, id eſt (quoniam antiquitas proxime accedit ad deos) a diis quaſi traditam religionem tueri. Quod autem ex hominum genere conſecratos, ſicut Herculem, & ceteros, coli lex jubet, indicat omnium quidem animos immortales eſſe, ſed fortium bonorumque divinos. Bene vero, quod Mens, 28 27
Pietas, Virtus, Fides, conſecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publice templa ſunt; ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. Nam illud vitioſum, Athenis quod, Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente, fecerunt Contumeliæ fanum & Impudentiæ: virtutes enim, non vitia conſecrare decet. Araque vetus ſtat in Palatio, Febris: & altera Eſquiliis, Malæ Fortunæ deteſtatæque: quæ omnia ejusmodi repudianda ſunt. Quod ſi fingenda nomina, Vicepotæ potius vincendi, atque potiundi, ſtataſſandique cognomina, Statoris, & Invicti Jovis; rerumque expetendarum nomina, Salutis, Honoris,

Opis, Victoriæ; quoniamque exſpectatione rerum bonarum erigitur animus, recte etiam a Calatino Spes conſecrata eſt: Fortunaque ſit vel *Hujusce diei*, nam valet in omnes dies; vel *Reſpiciens*, ad opem ferendam; vel *Fors*, in quo incerti caſus ſignificantur magis; vel *Primigenia*, a gignendo; *Comes*; tum * * *

Deſunt pauca.

12 * Feriarum feſtorumque dierum ratio in
29 liberis requietem habet litium & jurgiorum;
in ſervis, operum & laborum; quas compoſitor anni conferre debet & ad perfectionem operum ruſticorum: quod tempus, ut ſacrificiorum libamenta ſerventur, fœtusque pecorum, quæ dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalandi eſt; quod inſtitutum perite a Numa, poſteriorum pontificum negligentia diſſolutum eſt. Jam illud ex inſtitutis pontificum & haruſpicum non mutandum eſt, quibus hoſtiis immolandum cuique deo, cui majoribus, cui lactentibus, cui maribus, cui feminis. Plures autem deorum omnium, ſinguli ſingulorum ſacerdotes, & reſpondendi juris, & confitendarum religionum facultatem afferunt. Cumque Veſta, quaſi focum urbis, ut Græco nomine eſt appellata (quod nos prope idem Græcum interpretatum nomen

tenemus) complexa ſit; ei colendæ virgines
præſint, ut advigiletur facilius ad cuſtodiam
ignis, & ſentiant mulieres in natura femina-
rum omnem caſtitatem peti.

Quod ſequitur vero, non ſolum ad religio- 30
nem pertinet, ſed etiam ad civitatis ſtatum,
ut ſine iis, qui ſacris publice præſint, religio-
ni privatæ ſatisfacere non poſſint. Continet
enim, reipublicæ conſilio, & auctoritate op-
timatium, ſemper populum indigere. De-
ſcriptioque ſacerdotum nullum juſtæ religio-
nis genus prætermittit. Nam ſunt ad placan-
dos deos alii conſtituti, qui ſacris præſint ſo-
lemnibus: vel interpretanda alii prædicta va-
tum; neque multorum, ne eſſet infinitum,
neque ut ea ipſa, quæ ſuſcepta publice eſſent,
quiſquam extra collegium noſſet. Maximum 31
autem & præſtantiſſimum in republica jus eſt
augurum, & cum auctoritate conjunctum.
Neque vero hoc, quia ſum ipſe augur, ita ſen-
tio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt neceſſe.
Quid enim majus eſt, ſi de jure quærimus,
quam poſſe a ſummis imperiis & ſummis po-
teſtatibus comitiatus & concilia, vel inſtitu-
ta dimittere, vel habita reſcindere? quid gra-
vius, quam rem ſuſceptam dirimi, ſi unus
augur ALIO DIE dixerit? quid magnificen-

tius, quam poſſe decernere, ut magiſtratu ſe
abdicent conſules? quid religioſius, quam
cum populo, cum plebe agendi jus, aut dare,
aut non dare? quid? legem, ſi non jure roga-
ta eſt, tollere? ut Titiam decreto collegii;
ut Livias, conſilio Philippi, conſulis & augu-
ris: nihil domi, nihil foris per magiſtratus
geſtum, ſine eorum auctoritate poſſe cuiquam
13 probari? *Att.* Age, jam iſta video, fateor-
32 que eſſe magna: ſed eſt in collegio veſtro in-
ter Marcellum & Appium, optimos augures,
magna diſſenſio, (nam eorum ego in libros
incidi,) cum alteri placeat, auſpicia iſta ad
utilitatem eſſe reipublicæ compoſita; alteri
diſciplina veſtra quaſi divinare videatur pror-
ſus poſſe. Hac tu de re, quæro, quid ſentias.
M. Egone? divinationem, quam Græci μαν-
τικήν appellant, eſſe cenſeo, & hujus hanc ip-
ſam partem, quæ eſt in avibus, ceteriſque
ſignis diſciplinæ noſtræ; quod, cum ſummos
deos eſſe concedamus, eorumque mente mun-
dum regi, & eorundem benignitatem homi-
num conſulere generi, & poſſe nobis ſigna re-
rum futurarum oſtendere, non video cur eſſe
33 divinationem negem. Sunt autem ea, quæ
poſui, ex quibus id, quod volumus, efficitur
& cogitur. Jam vero permultorum exemplo-

rum & noſtra eſt plena reſpublica, & omnia
regna, omneſque populi, cunctæque gentes,
augurum prædictis multa incredibiliter vera
cecidiſſe. Neque enim Polyidi, neque Melam-
podis, neque Mopſi, neque Amphiarai, neque
Calchantis, neque Heleni tantum nomen fu-
iſſet, neque tot nationes id ad hoc tempus
retinuiſſent, Arabum, Phrygum, Lycaonum,
Cilicum, maximeque Piſidarum, niſi vetuſtas
ea certa eſſe docuiſſet. Nec vero Romulus no-
ſter auſpicato urbem condidiſſet, neque Attii
Navii nomen memoria floreret tam diu, niſi
hi omnes multa ad veritatem admirabilia di-
xiſſent. Sed dubium non eſt, quin hæc diſci-
plina & ars augurum evanuerit jam & ve-
tuſtate & negligentia. Itaque neque illi aſſen-
tior, qui hanc ſcientiam negat unquam in no-
ſtro collegio fuiſſe; neque illi, qui eſſe etiam
nunc putat. Quæ mihi videtur apud majores
fuiſſe dupliciter, ut ad reipublicæ tempus non-
nunquam, ad agendi conſilium ſæpiſſime per-
tineret. *Att.* Credo, hercle, ita eſſe, iſtique 34
rationi potiſſimum aſſentior. Sed redde cetera.

M. Reddam vero, &, ſi potero, brevi. Se- 14
quitur enim de jure belli; in quo & ſuſcipi-
endo, & gerendo, & deponendo, jus plurimum
valet, & fides: horumque ut publici inter-

pretes eſſent, lege ſanximus. Jam de haruſpicum religione, de expiationibus & procurationibus ſatis ſuperque in ipſa lege dictum puto. *Att.* Aſſentior, quoniam omnis hæc in religione verſatur oratio. *M.* At vero, quod ſequitur, quomodo aut tu aſſentiare, aut ego
35 reprehendam, ſane quæro, Tite. *Att.* Quid tandem id eſt? *M.* De nocturnis ſacrificiis mulierum. *Att.* Ego vero aſſentior; excepto præſertim in ipſa lege ſolemni ſacrificio ac publico. *M.* Quid ergo aget Jacchus, Eumolpidæque veſtri, & auguſta illa myſteria, ſiquidem ſacra nocturna tollimus? non enim populo Romano, ſed omnibus bonis firmisque
36 populis leges damus. *Att.* Excipis, credo, illa, quibus ipſi initiati ſumus. *M.* Ego vero excipiam? Nam mihi cum multa eximia divinaque videntur Athenæ tuæ peperiſſe, atque in vitam hominum attuliſſe, tum nihil melius illis myſteriis, quibus ex agreſti immanique vita, exculti ad humanitatem, & mitigati ſumus: *Initiaque* ut appellantur, ita re vera principia vitæ cognovimus; neque ſolum cum lætitia vivendi rationem accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. Quid autem mihi diſpliceat in nocturnis, poëtæ indicant comici. Qua licentia Romæ data, quidnam

nam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quo ne imprudentiam quidem oculorum adjici fas fuit? *Att.* Tu vero iſtam Romæ legem rogato; nobis noſtras ne ademeris. *M.* Ad noſtras igitur revertor; 15
quibus profecto diligentiſſime ſanciendum eſt, 37
ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initienturque eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. Quo in genere ſeveritatem majorum ſenatus vetus auctoritas de Bacchanalibus, & conſulum, exercitu adhibito, quæſtio animadverſioque declarat. Atque omnia nocturna, ne nos duriores forte videamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. Novos vero deos, & in his colendis nocturnas pervigilationes ſic Ariſtophanes, facetiſſimus poëta veteris comœdiæ, vexat, ut apud eum Sabazius, & quidam alii dii peregrini judicati, e civitate ejiciantur. Publicus autem ſacerdos, imprudentiam conſilio expiatam metu liberet; audaciam in admittendis religionibus fœdis damnet, atque impiam judicet.

Jam ludi publici, quoniam ſunt cavea cir- 38
coque diviſi, ſint corporum certationes, curſu & pugilatione, luctatione, curriculisque equorum usque ad certam victoriam in cir-

eo conſtitutis; cavea, cantu, voce, ac fidibus, & tibiis; dummodo ea moderata ſint, ut lege præſcribitur. Aſſentior enim Platoni, nihil tam facile in animos teneros atque molles influere, quam varios canendi ſonos: quorum, dici vix poteſt, quanta ſit vis in utramque partem. Namque & incitat languentes, & languefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit: civitatumque hoc multarum in Græcia interfuit, antiquum vocum ſervare modum; quarum mores lapſi ad mollitiem, pariter ſunt immutati cum cantibus; aut hac dulcedine corruptelaque depravati, ut quidam putant; aut, cum ſeveritas eorum ob alia vitia cecidiſſet, tum fuit in auribus animisque mutatis etiam huic mutationi lo-
39 cus. Quamobrem ille quidem ſapientiſſimus Græciæ vir, longeque doctiſſimus, valde hanc labem veretur. Negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine mutatione legum publicarum. Ego autem nec tam valde id timendum, nec plane contemnendum puto. Illa quidem, quæ ſolebant quondam compleri ſeveritate jucunda Livianis & Nævianis modis; nunc, ut eadem exſultent, cervices oculosque pariter cum modorum flexionibus torquent. Graviter olim iſta vindicabat vetus illa Græcia, lon-

ge providens, quam ſenſim pernicies illapſa civium animos, malis ſtudiis, maliſque doctrinis repente totas civitates everteret; ſi quidem illa ſevera Lacedæmon nervos juſſit, quos plures quam ſeptem haberet, in Timothei fidibus demi.

Deinceps in lege eſt, ut de ritibus patriis 16
colantur optimi: de quo cum conſulerent 40
Athenienſes Apollinem Pythium, quas petiſ-
ſimum religiones tenerent, oraculum editum
eſt, *Eas, quae eſſent in more majorum.* Quo
cum iterum veniſſent, majorumque morem
dixiſſent ſæpe eſſe mutatum, quæſiviſſent-
que, quem morem potiſſimum ſequerentur e
variis; reſpondit, *Optimum.* Et profecto ita
eſt, ut id habendum ſit antiquiſſimum, & deo
proximum, quod ſit optimum. Stipem ſuſtu-
limus, niſi eam, quam ad paucos dies propri-
am Idææ Matris excepimus; implet enim ſu-
perſtitione animos, & exhaurit domos. Sacri-
lego pœna eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum ab-
ſtulerit, ſed etiam ei, qui ſacro commenda-
tum: quod & nunc multis fit in fanis. Alex 41
ander in Cilicia depoſuiſſe apud Solos in de-
lubro pecuniam dicitur; & Athenienſis Cliſ-
thenes Junoni Samiæ, civis egregius, cum re-
bus timeret ſuis, filiarum dotes credidit. Sed

jam de perjuriis: de inceſtis nihil ſane hoc quidem loco diſputandum eſt. *Donis impii ne placare audeant deos.* Platonem audiant; qui vetat dubitare, qua ſit mente futurus Deus, cum vir nemo bonus ab improbo ſe donari velit. Diligentia votorum ſatis in lege dicta eſt, ac voti ſponſio, qua obligamur deo. Pœna vero violatæ religionis juſtam recuſationem non habet. Quid ego hic ſceleratorum utar exemplis? quorum ſunt plenæ tragœdiæ. Quæ ante oculos ſunt, ea potius attingantur: etſi hæc commemoratio vereor ne ſupra hominis fortunam eſſe videatur; tamen, quoniam mihi ſermo eſt apud vos, nihil reticebo; velimque hoc, quod loquar, diis immortalibus gratum potius videri, quam grave. * * *

17 Omnia tum perditorum civium ſcelere, diſ-
42 ceſſu meo, religionum jura polluta ſunt: vexati noſtri Lares familiares: in eorum ſedibus exædificatum templum Licentiæ: pulſus a delubris is, qui illa ſervarat. Circumſpicite celeriter animo, (nihil enim attinet quemquam nominari) qui ſint rerum exitus conſecuti. Nos, qui illam cuſtodem urbis, omnibus ereptis noſtris rebus ac perditis, violari ab impiis paſſi non ſumus, eamque ex noſtra domo in ipſius patris domum detulimus, judicia

ſenatus, Italiæ, gentium denique omnium,
conſervatæ patriæ conſecuti ſumus: quo quid
accidere potuit homini præclarius? Quorum
ſcelere religiones tum proſtratæ afflictæque
ſunt; partim ex illis diſtracti ac diſſipati ja-
cent: qui vero ex iis & horum ſcelerum prin-
cipes fuerunt, & præter ceteros in omni re-
ligione impii, non ſolum vita cruciati atque
dedecore, verum etiam ſepultura ac juſtis ex-
ſequiarum caruerunt. *Q.* Equidem iſta agnoſ- 43
co, frater, & meritas diis gratias ago: ſed
nimis ſæpe ſecus aliquanto videmus evadere.
M. Non enim, Quinte, recte exiſtimamus, quæ
pœna divina ſit; & opinionibus vulgi rapi-
mur in errorem, nec vera cernimus: morte,
aut dolore corporis, aut luctu animi, aut of-
fenſione judicii, hominum miſerias pondera-
mus; quæ fateor humana eſſe, & multis bo-
nis viris accidiſſe: ſceleris autem eſt pœna
triſtis, & præter eos eventus, qui ſequun-
tur, per ſe ipſa maxima eſt. Vidimus eos, qui,
niſi odiſſent patriam, nunquam inimici nobis
fuiſſent, ardentes cum cupiditate, tum metu,
tum conſcientia; quid agerent, modo timen-
tes; viciſſim contemnentes religiones; judi-
cia perrupta ab iisdem; corrupta hominum,
non deorum. Reprimam jam, & non inſequar 44

longius, eoque minus, quo plus pœnarum habeo, quam petivi: tantum ponam, duplicem pœnam eſſe divinam, quod conſtaret & vexandis vivorum animis, & ea fama mortuorum, ut eorum exitium & judicio vivorum & gaudio comprobetur.

18 *Agri* autem *ne conſecrentur*. Platoni pror-
45 ſus aſſentior; qui, ſi modo interpretari potuero, his fere verbis utitur: „ Terra igitur, ut „ focus domiciliorum, ſacra deorum omnium „ eſt; quocirca ne quis iterum idem conſecra„ to. Aurum autem & argentum in urbibus „ & privatim, & in fanis invidioſa res eſt. „ Tum ebur ex inani corpore extractum, haud „ ſatis caſtum donum deo. Jam æs atque fer„ rum, duelli inſtrumenta, non fani. Ligne„ um autem, quod quis voluerit, uno e ligno „ dedicato, itemque lapideum, in delubris „ communibus. Textile ne operoſius, quam „ mulieris opus menſtruum. Color autem al„ bus præcipue decorus deo eſt tum in ce„ teris, tum maxime in textili: tincta vero ab„ ſint, niſi a bellicis inſignibus. Diviniſſima „ autem dona, aves & formæ ab uno pictore „ uno abſolutæ die: itemque cetera hujus „ exempli dona ſunto.„ Hæc illi placent; ſed ego cetera non tam reſtricte præfinio, vel ho-

minum vitiis, vel ſubſidiis temporum victus.
Terræ cultum ſegniorem ſuſpicor fore, ſi ad
eam tuendam, ferroque ſubigendam, ſuper-
ſtitionis aliquid acceſſerit.

Att. Habeo iſta. Nunc de ſacris perpetuis, 46
& de manium jure reſtat. *M.* O miram me-
moriam, Pomponi, tuam! at mihi iſta exci-
derant. *Att.* Ita credo; ſed tamen hoc magis
eas res & memini, & exſpecto, quod & ad
pontificium jus & ad civile pertinent. *M.* Ve-
ro; & apertiſſima ſunt iſtis de rebus & re-
ſponſa & ſcripta multa; & ego in hoc omni
ſermone noſtro, quod ad cunque legis genus
me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo, quo-
ad potero, ejus ipſius generis jus civile no-
ſtrum: ſed ita, locus ipſe ut notus ſit, ex
quo ducatur quæque pars juris; ut non dif-
ficile ſit, qui paulum modo ingenio poſſit mo-
veri, quæcunque nova cauſa conſultatiove ac-
ciderit, ejus tenere jus, cum ſciat a quo ſit
capite repetendum. Sed jureconſulti, ſive er- 19
roris objiciendi cauſa, quo plura & difficilio- 47
ra ſcire videantur, ſive, quod ſimilius veri eſt,
ignoratione docendi, (nam non ſolum ſcire
aliquid, artis eſt, ſed quædam ars etiam do-
cendi,) ſæpe, quod poſitum eſt in una cogni-
tione, id in infinita diſpartiuntur: velut in

hoc ipſo genere, quam magnum illud Scævolæ faciunt, pontifices ambo, & iidem juris peritiſſimi? Sæpe, inquit Publii filius, ex patre audivi, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui jus civile cognoſſet. Totumne? quid ita? quid enim ad pontificem, de jure parietum, aut aquarum, aut ullo omnino? Ergo, quod cum religione conjunctum eſt. Id autem quantulum eſt? de ſacris, credo, de votis, de feriis, de ſepulcris, & ſi quid ejusmodi eſt. Cur igitur hæc tanta facimus, cum cetera perparva ſint? De ſacris autem, qui locus patet latius, hæc ſit una ſententia, ut conſerventur ſemper, & deinceps familiis prodantur, &, ut in lege poſui, *perpetua* ſint *ſa-*
48 *cra*. Hoc uno poſito, hæc jura pontificum auctoritate conſecuta ſunt, ut ne morte patris familias ſacrorum memoria occideret; iis eſſent ea adjuncta, ad quos ejusdem morte pecunia venerit. Hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur juriſconſultorum libri: quæruntur enim, qui adſtringantur ſacris. Heredum cauſa juſtiſſima eſt; nulla eſt enim perſona, quæ ad vicem ejus, qui e vita emigraverit, propius accedat. Deinde, qui morte teſtamentove ejus tantundem

capiat, quantum omnes heredes; id quoque
ordine: eſt enim ad id, quod propoſitum eſt,
accommodatum. Tertio loco, ſi nemo ſit he-
res, is, qui de bonis, quæ ejus fuerint, cum
moritur, uſu ceperit plurimum poſſidendo.
Quarto, ſi nemo ſit, qui ullam rem ceperit,
de creditoribus ejus, qui plurimum ſervet.
Extrema illa perſona eſt, ut is, qui ei, qui 49
ei, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, ne-
minique eam ſolverit, perinde habeatur, qua-
ſi eam pecuniam ceperit. Hæc nos a Scæ- 20
vola didicimus; non ita deſcripta ab anti-
quis. Nam illi quidem his verbis docebant,
tribus modis ſacris adſtringi: hereditate; aut,
ſi majorem partem pecuniæ capiat; aut, ſi
major pars pecuniæ legata eſt, ſi inde quip-
piam ceperit. Sed pontificem ſequamur. Vi- 50
detis igitur omnia pendere ex uno illo, quod
pontifices pecuniam ſacris conjungi volunt;
iisdemque ferias, & cæremonias adſcriben-
das putant. Atque etiam dant hoc Scævolæ,
quod eſt partitio: ut, ſi in teſtamento de-
ducta, ſcripta non ſit, ipſique minus ceperint,
quam omnibus heredibus relinquatur, ſacris
ne alligentur. In donatione hoc iidem ſecus
interpretantur: & quod paterfamilias in ejus
donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, ap-

probavit, ratum eſt; quod eo inſciente factum
51 eſt, ſi id is non approbat, ratum non eſt. His
propoſitis, quæſtiunculæ multæ naſcuntur;
quas qui non intelligat, ſi ad caput referat,
per ſe ipſe facile perſpiciat: veluti, ſi minus
quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur; ac poſt
de ejus heredibus aliquis exegiſſet pro ſua
parte id, quod ab eo, cujus ipſe heres eſſet,
prætermiſſum fuiſſet; eaque pecunia non minor
eſſet facta cum ſuperiore exactione, quam
heredibus omnibus eſſet relicta; qui eam pecuniam
exegiſſet, ſolum ſine coheredibus, ſacris
alligari. Quin etiam cavent, ut, cui plus
legatum ſit, quam ſine religione capere liceat,
is per æs & libram heredem teſtamenti
ſolvat; propterea quod eo loco res eſt, ita
ſoluta hereditate, quaſi ea pecunia legata
21 non eſſet. Hoc ego loco multisque aliis quæ-
52 ro a vobis, Scævolæ, pontifices maximi, &
homines, meo quidem judicio, acutiſſimi, quid
ſit, quod ad jus pontificium civile appetatis;
civilis enim juris ſcientia pontificium quodam
modo tollitis. Nam ſacra cum pecunia, pontificum
auctoritate, nulla lege, conjuncta
ſunt. Itaque ſi vos tantummodo pontifices
eſſetis, pontificalis maneret auctoritas: ſed
quod iidem juris civilis eſtis peritiſſimi, hac

ſcientia illam eluditis. Placuit P. Scævolæ &
Coruncanio, pontificibus maximis, itemque
ceteris, qui tantundem caperent, quantum
omnes heredes, ſacris alligari. Habeo jus
pontificium. Quid huc acceſſit ex jure civili? 53
partitionis caput, ſcriptum caute, ut centum
numi deducerentur. Inventa eſt ratio, cur
pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur. Quod
ſi hoc, qui teſtamentum faciebat, cavere noluiſſet, admonet juriſconſultus hic quidem ipſe Mucius, pontifex idem, ut minus capiat, quam omnibus heredibus relinquatur. Super dicebant, qui quid cepiſſet, adſtringi. Rurſus ſacris liberantur. Hoc vero nihil ad pontificium jus, & e medio eſt jure civili, ut per æs & libram heredem teſtamenti ſolvant, & eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata non eſſet, ſi is, cui legatum eſt, ſtipulatus eſt id ipſum, quod legatum eſt, ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur, ſitque ea [*non alligata ſacris.*]

Venio nunc ad manium jura, quae majo- 54
res noſtri & ſapientiſſime inſtituerunt, & religioſiſſime coluerunt. Februario autem menſe, qui tunc extremus anni menſis erat, mortuis parentari voluerunt: quod tamen D. Brutus, ut ſcriptum a Siſenna eſt, Decembri facere ſo-

lebat. Cujus ego rei cauſam cum mecum quæ-rerem, Brutum reperiebam idcirco a more majorum diſceſſiſſe, (nam Siſennam video cauſam, cur is vetus inſtitutum non ſervarit, ignorare; Brutum autem majorum inſtitutum temere neglexiſſe, non ſit mihi veriſimile,) doctum hominem ſane, cujus fuit Accius perfamiliaris: ſed menſem, credo, extremum anni, ut veteres Februarium, ſic hic Decembrem ſequebatur. Hoſtia autem maxima parentare, pietati
22 eſſe adjunctum putabat. Jam tanta religio eſt
55 ſepulcrorum, ut extera ſacra & gentem inferri fas negent eſſe; idque apud majores noſtros A. Torquatus in gente Popilia judicavit. Nec vero tam denicales, quæ a nece appellatæ ſunt, qua reſident mortui, quam ceterorum cœleſtium quieti dies, *ferias* nominarentur, niſi majores eos, qui ex hac vita migraſſent, in deorum numero eſſe voluiſſent: eas in eos dies conferre jus, quibus neque ipſius, neque publicæ feriæ ſint: totaque hujus juris compoſitio pontificalis magnam religionem cæremoniamque declarat. Neque neceſſe eſt ediſſeri a nobis, quæ finis funeſtæ familiæ; quod genus ſacrificii Lare vervecibus fiat; quemadmodum os rejectum terræ obtegatur; quæque in porca contracta jura

ſint; quo tempore incipiat ſepulcrum eſſe,
& religione teneatur. At mihi quidem anti- 56
quiſſimum ſepulturæ genus id fuiſſe videtur,
quo apud Xenophontem Cyrus utitur. Red-
ditur enim terræ corpus, & ita locatum ac
ſitum, quaſi operimento matris obducitur:
eodemque ritu in eo ſepulcro, quod procul
ad Fontis aras, regem noſtrum Numam con-
ditum accepimus; gentemque Corneliam uſ-
que ad memoriam noſtram hac ſepultura ſci-
mus eſſe uſam. C. Marii ſitas reliquias apud
Anienem diſſipari juſſit Sulla victor, acerbio-
re odio incitatus, quam ſi tam ſapiens fuiſſet,
quam fuit vehemens. Quod haud ſcio an ti- 57
mens ſuo corpori poſſe accidere, primus e
patriciis Corneliis igni voluit cremari. Decla-
rat enim Ennius de Africano, *Hic eſt ille ſitus.*
Vere; nam ſiti dicuntur ii, qui conditi ſunt:
nec tamen eorum ante ſepulcrum eſt, quam
juſta facta, & corpus incenſum eſt: & quod
nunc communiter in omnibus ſepultis peni-
tus, humati dicantur; id erat proprium tum
in iis, quos humus injecta contegeret: eum-
que morem jus pontificale confirmat. Nam
priusquam in os injecta gleba eſt, locus ille,
ubi crematum eſt corpus, nihil habet religio-
nis: injecta gleba, tum & illic humatus eſt,

& gleba vocatur; ac tum denique multa religioſa jura complectitur. Itaque in eo, qui in navi necatus, deinde in mare projectus eſſet, decrevit P. Mucius, familiam puram, quod os ſupra terram non exſtaret: porcam heredi eſſe contractam, & habendas triduum ferias, & porco femina piaculum pati: ſi in mari mortuus eſſet, eadem, præter piaculum & ferias.

23 *Att.* Video, quæ ſint in pontificio jure. Sed
58 quæro, quidnam ſit in legibus. *M.* Pauca ſane, Tite, &, uti arbitror, non ignota vobis. Sed ea non tam ad religionem ſpectant, quam ad jus ſepulcrorum. *Hominem mortuum*, inquit lex in XII tabulis, *in urbe ne ſepelito, neve urito.* Credo, vel propter ignis periculum. Quod autem addit, *neve urito*, indicat, non qui uratur ſepeliri, ſed qui humetur. *Att.* Quid, qui poſt XII in urbe ſepulti ſunt, clari viri? *M.* Credo, Tite, fuiſſe, aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis cauſa tributum eſt, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorum poſteri jure tenuerunt; aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius, virtutis cauſa ſoluti legibus, conſecuti ſunt. Sed in urbe ſepeliri lex vetat. Sic decretum a pontificum collegio, non eſſe jus in loco publico fieri ſepulcrum. Noſtis ex-

tra portam Collinam ædem Honoris: & aram
in eo loco fuiſſe, memoriæ proditum eſt. Ad
eam cum lamina eſſet inventa, & in ea ſcrip-
tum, DOMINA HONORIS; ea cauſa fuit ædis
hujus dedicandæ. Sed cum multa in eo loco
ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt: ſtatuit enim
collegium, locum publicum non potuiſſe pri-
vata religione obligari. Jam cetera in XII 59
minuendi ſumtus lamentationesque funeris,
tranſlata de Solonis fere legibus. *Hoc plus*,
inquit, *ne facito. Rogum aſcia ne polito.* Noſ-
tis quæ ſequuntur. Diſcebamus enim pueri
XII, ut carmen neceſſarium; quas jam nemo
diſcit. Extenuato igitur ſumtu, tribus rici-
niis, & vinculis purpuræ, & decem tibicini-
bus; tollit etiam lamentationem. *Mulieres
genas ne radunto, neve leſſum funeris ergo ha-
bento.* Hoc veteres interpretes, Sex. Aelius,
L. Acilius non ſatis ſe intelligere dixerunt,
ſed ſuſpicari veſtimenti aliquod genus fune-
bris: L. Aelius, leſſum, quaſi lugubrem eju-
lationem, ut vox ipſa ſignificat: quod eo ma-
gis judico verum eſſe, quia lex Solonis id ip-
ſum vetat. Hæc laudabilia, & locupletibus
fere cum plebe communia. Quod quidem maxi- 60
me e natura eſt, tolli fortunæ diſcrimen in
morte. Cetera item funebria, quibus luctus 24

augetur, Duodecim ſuſtulerunt. *Homini*, inquit, *mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus faciat.* Excipit bellicam peregrinamque mortem. Hæc præterea ſunt in legibus de unctura; quibus *ſervilis unctura* tollitur, omniſque *circumpotatio*. Quæ & recte tolluntur; neque tollerentur, niſi fuiſſent. *Ne ſumtuoſa reſperſio, ne longae coronae, nec acerrae* prætereantur. Illa jam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod *coronam virtute partam*, & ei, qui peperiſſet, & ejus parenti, ſine fraude eſſe lex impoſitam jubet: credoque, quod erat factitatum, ut uni plura fierent, lectique plures ſternerentur; id quoque ne fieret, lege ſanctum eſt. Qua in lege cum eſſet, *Neve aurum addito*, quam humane excipit altera lex, *Quoi auro dentes vincti eſcunt, aſt im cum illo ſepelire urereve, ſe fraude eſto.* Et ſimul illud videtote, aliud habi-
61 tum eſſe, ſepelire, & urere. Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris, quarum altera privatorum ædificiis, altera ipſis ſepulchris cavet. Nam quod *rogum buſtumve novum* vetat *propius ſexaginta pedes adjici aedes alienas, invito domino;* incendium videtur arcere. Quod autem *forum*, id eſt, veſtibulum ſepulcri, *buſtumve uſucapi* vetat, tuetur jus ſepulcro-

cro-

erorum. Hæc habemus in Duodecim; ſane ſecundum naturam, quæ norma legis eſt. Reliqua ſunt in more: funus ut indicatur, ſi quid ludorum; dominusque funeris utatur accenſo atque lictoribus. *Honoratorum viro-* 62
rum laudes in concione memorentur, easque etiam cantus ad tibicinem proſequatur; cui nomen *Neniae:* quo vocabulo etiam Græcis cantus lugubres nominantur. *Q.* Gaudeo no- 25
ſtra jura ad naturam accommodari; majorumque ſapientia admodum delector. *M.* Sed credo, Quinte, ut ceteros ſumtus, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri. Quos enim ad ſumtus progreſſa jam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro vides. Sed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. Alioquin multa exſtarent exempla majorum. Noſtræ quidem legis interpretes, quo capite jubentur ſumtus & luctum removere a deorum manium jure, hoc intelligunt, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. Nec 63
hæc a ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. Nam & Athenis jam ille mos a Cecrope, ut ajunt, permanſit, hoc jus terra humandi; quam cum proximi injecerant, obductaque terra erat, frugibus obſerebatur, ut ſinus & gremium quaſi matris mortuo tri-

bueretur, ſolum autem frugibus expiatum ut
vivis redderetur. Sequebantur epulæ, quas
inibant propinqui coronati; apud quas de
mortui laude, cum quid veri erat, prædica-
tum: nam mentiri nefas habebatur. Ita juſta
64 confecta erant. Poſteaquam, ut ſcribit Pha-
lereus, ſumtuoſa fieri funera, & lamentabilia
cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt; quam
legem eisdem prope verbis noſtri Decemviri
in decimam tabulam conjecerunt. Nam de
tribus riciniis, & pleraque illa Solonis ſunt:
de lamentis vero expreſſa verbis ſunt. *Mulie-
res genas ne radunto, neve leſſum, funeris er-*
26 *go, habento.* De ſepulcris autem nihil eſt
apud Solonem amplius, quam, *Ne quis ea de-
leat, neve alienum inferat:* pœnaque eſt, *Si
quis buſtum* (nam id puto appellari τύμβον) *aut
monumentum*, inquit, *aut columnam violarit,
dejecerit, fregerit.* Sed poſt aliquanto, propter
has amplitudines ſepulcrorum, quas in Cera-
mico videmus, lege ſanctum eſt, *ne quis ſe-
pulcrum faceret operoſius, quam quod decem*
65 *homines effecerint triduo.* Neque id opere
tectorio exornari, nec Hermas hos, quos vo-
cant, licebat imponi; nec de mortui laude,
niſi in publicis ſepulturis; nec ab alio, niſi
qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, di-

ti licebat. Sublata etiam erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur: habet enim luctum concurſus hominum. Quocirca Pittacus omnino accedere 66
quemquam vetat in funus aliorum. Sed ait rurſus idem Demetrius, increbuiſſe eam funerum ſepulcrorumque magnificentiam, quæ nunc fere Romæ eſt; quam conſuetudinem lege minuit ipſe. Fuit enim hic vir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus, ſed etiam civis e republica maxime, tuendæque civitatis peritiſſimus. Iſte igitur ſumtum minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore: ante lucem enim juſſit efferri Sepulcris autem novis finivit modum. Nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam, tribus cubitis ne altiorem, aut menſam, aut labellum; & huic procurationi certum magiſtratum præfecerat. Hæc igitur Athenienſes tui. Sed videamus 27
Platonem, qui juſta funerum rejicit ad inter- 67
pretes religionum; quem nos morem tenemus. De ſepulcris autem dicit hæc: „ Vetat
„ ex agro culto, eove, qui coli poſſit, ullam
„ partem ſumi ſepulcro: ſed, quæ natura agri
„ tantummodo efficere poſſit, ut mortuorum
„ corpora ſine detrimento vivorum recipiat,
„ ea potiſſimum ut compleatur: quæ autem

„ terra fruges ferre, &, ut mater, cibos ſup-
„ peditare poſſit, eam ne quis nobis minuat,
68 „ neve vivus, neve mortuus. Exſtrui autem
„ vetat ſepulcrum altius, quam quod quin-
„ que diebus homines quinque abſolverint:
„ nec e lapide excitari plus, nec imponi, quam
„ quod capiat laudem mortui, inciſam ne plus
„ quatuor heroicis verſibus; „ quos *longos* appellat Ennius. Habemus igitur hujus quoque auctoritatem de ſepulcris ſummi viri; a quo iterum funerum ſumtus præfinitur ex cenſibus, a minis quinque usque ad minam. Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum.

69 Habetis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionis locum. *Q.* Nos vero, frater, & copioſe quidem: ſed perge ad cetera. *M.* Pergam quidem: & quoniam libitum eſt vobis me ad hæc impellere, hodierno ſermone conficiam, ſpero; hoc præſertim die. Video enim Platonem idem feciſſe, omnemque orationem ejus de legibus, peroratam eſſe uno æſtivo die. Sic igitur faciam, & dicam de magiſtratibus: id enim eſt profecto, quod, conſtituta religione, rempublicam contineat maxime. *Att.* Tu vero dic, & iſtam rationem, quam cœpiſti, tene.

M. TULLII CICERONIS
DE
LEGIBUS
LIBER III.

MARCUS.

SEQUAR igitur, ut inſtitui, divinum illum I
virum; quem quadam admiratione commo- 1
tus, ſæpius fortaſſe laudo, quam neceſſe eſt.
Att. Platonem videlicet dicis. *M.* Iſtum ip-
ſum, Attice. *Att.* Tu vero eum nec nimis
valde unquam, nec nimis ſæpe laudaveris.
Nam hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem,
niſi ſuum, laudari volunt, concedunt, ut eum
arbitratu meo diligam. *M.* Bene hercle fa-
ciunt. Quid enim eſt elegantia tua dignius?
cujus & vita, & oratio conſecuta mihi vi-
detur difficillimam illam ſocietatem gravita-
tis cum humanitate. *Att.* Sane gaudeo, quod
te interpellavi, quandoquidem tam præclarum
mihi dediſti judicii tui teſtimonium. Sed per- 2
ge, ut cœperas. *M.* Laudemus igitur prius
legem ipſam veris & propriis generis ſui lau-
dibus. *Att.* Sane quidem, ſicut de religionum

lege feciſti. *M.* Videtis igitur, magiſtratus
hanc eſſe vim, ut præſit, præſcribatque recta
& utilia & conjuncta cum legibus. Ut enim
magiſtratibus leges, ita populo præſunt ma-
giſtratus; vereque dici poteſt, magiſtratum
legem eſſe loquentem, legem autem, mutum
3 magiſtratum. Nihil porro tam aptum eſt ad
jus conditionemque naturæ, (quod cum di-
co, legem a me dici, nihilque aliud intelligi
volo,) quam imperium, ſine quo nec domus
ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum uni-
verſum genus ſtare, nec rerum natura om-
nis, nec ipſe mundus poteſt. Nam & hic deo
paret, & huic obediunt maria terræque, &
hominum vita juſſis ſupremæ legis obtempe-
2 rat. Atque, ut ad hæc citeriora veniam, &
4 notiora nobis; omnes antiquæ gentes regibus
quondam paruerunt: quod genus imperii pri-
mum ad homines juſtiſſimos & ſapientiſſimos
deferebatur; idque in republica noſtra maxi-
me valuit, quoad ei regalis poteſtas præfuit:
deinde etiam deinceps poſteris prodebatur;
quod & in his etiam, qui nunc regnant, ma-
net. Quibus autem regia poteſtas non pla-
cuit, non ii nemini, ſed non ſemper uni pare-
re voluerunt. Nos autem, quoniam leges da-
mus liberis populis; quæque de optima re-

publica ſentiremus, in ſex libris ante diximus; accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, civitatis ſtatum. Magiſtratibus igitur opus eſt; ſine quorum 5
prudentia ac diligentia eſſe civitas non poteſt, quorumque deſcriptione omnis reipublicæ moderatio continetur. Neque ſolum iis præſcribendus eſt imperandi, ſed etiam civibus obtemperandi modus. Nam & qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt; & qui modeſte paret, videtur, qui aliquando imperet, dignus eſſe. Itaque oportet & eum, qui paret, ſperare, ſe aliquo tempore imperaturum; & illum, qui imperat, cogitare, brevi tempore ſibi eſſe parendum. Nec vero ſolum ut obtemperent obediantque magiſtratibus, ſed etiam ut eos colant diligantque, præſcribimus, ut Charondas in ſuis facit legibus. Noſter vero Plato Titanum e genere ſtatuit eos, qui, ut illi cœleſtibus, ſic hi adverſentur magiſtratibus. Quæ cum ita ſint, ad ipſas jam leges veniamus, ſi placet. *Att.* Mihi vero & iſtud, & ordo iſte rerum placet.

M. *Juſta imperia ſunto; iisque cives mo-* 3
deſte, ac ſine recuſatione parento. Magiſtratus 6
nec obedientem & noxium civem multa, vinculis, verberibusve coerceto; ni par, majorve po-

teſtas, populusve prohibeſſit; ad quos provo-
catio eſto. Cum magiſtratus judicaſſit, inro-
gaſſitve; per populum multae, poenae certatio
eſto. Militiae ab eo, qui imperabit, provocatio
ne eſto; quodque is, qui bellum gerat, impe-
raſſit, jus ratumque eſto. Minores magiſtra-
tus, partiti juris, plures in plera ſunto. Mi-
litiae, qui juſſi erunt, imperanto, eorumque tri-
buni ſunto. Domi pecuniam publicam cuſtodi-
unto: vincula ſontium ſervanto: capitalia vin-
dicanto. aes, argentum, aurumve publice ſi-
gnanto: lites contractas judicanto: quodcun-
7 *que ſenatus creverit, agunto. Suntoque aedi-*
les coeratores urbis, annonae, ludorumque ſol-
lemnium: ollisque ad honoris amplioris gra-
dum is primus adſcenſus eſto. Cenſores, popu-
li aevitates, ſoboles, familias, pecuniasque cen-
ſento: urbis templa, vias, aquas, aerarium,
vectigalia tuento: populique partes in tribus
diſtribuunto: exin pecunias, aevitates, ordines
partiunto: equitum, peditumque prolem adſcri-
bunto: coelibes eſſe prohibento: mores populi
regunto: probrum in ſenatu ne relinquunto:
bini ſunto: magiſtratum quinquennium ha-
bento: reliqui magiſtratus annui ſunto: ea-
8 *que poteſtas ſemper eſto. Juris diſceptator,*
qui privata judicet, judicarive jubeat, praetor

eſto: is juris civilis cuſtos eſto: huic poteſtate pari, quotcunque ſenatus creverit, populusve juſſerit, tot ſunto. Regio imperio duo ſunto: iique praeeundo, judicando, conſulendo praetores, judices, conſules appellantor: militiae ſummum jus habento, nemini parento: ollis ſalus populi ſuprema lex eſto. Eundem magiſtratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito. Aevitatem annali lege ſervanto. Aſt, quando duellum gravius, diſcordiaeve civium eſcunt, oenus, ne amplius ſex menſes, ſi ſenatus creverit, idem juris, quod duo conſules, teneto; isque ave ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto. Equitemque qui regat habeto pari jure cum eo, quicunque erit juris diſceptator. Aſt quando [conſul] is eſt magiſter populi; reliqui magiſtratus ne ſunto. Auſpicia patrum ſunto: ollique ex ſe produnto, qui comitiatu creare conſules rite poſſint. Imperia, poteſtates, legationes, cum ſenatus creverit populusve juſſerit, ex urbe exeunto: duella juſta juſte gerunto: ſociis parcunto: ſe & ſervos continento: populi ſui gloriam augento: domum cum laude redeunto. Rei ſuae ergo ne quis legatus eſto. Plebes quos pro ſe contra vim, auxilii ergo, decem creaſſit, tribuni ejus ſunto: quodque ii prohibeſſint, quodque plebem rogaſſint, ratum

eſto; ſanctique ſunto: neve plebem orbam tri-
10 bunis relinquunto. Omnes magiſtratus au-
ſpicium, judiciumque habento: ex quois ſena-
tus eſto: ejus decreta rata ſunto. Aſt ni pote-
ſtas par, majorve prohibeſſit, ſenatus conſulta
perſcripta ſervanto. Is ordo vitio vacato: ce-
teris ſpecimen eſto. Creatio magiſtratuum, ju-
dicia, populi juſſa, vetita, cum ſuffragio con-
ſciſcentur, optimatibus nota, plebi libera ſun-
4 to. At ſi quid erit, quod extra magiſtratus
coeratore oeſus ſit; qui coeret populus creato;
eique jus coerandi dato. Cum populo patribuſ-
que agendi jus eſto conſuli, praetori, magiſtro
populi, equitumque, eique, quem produnt pa-
tres conſulum rogandorum ergo: tribuniſque,
quos ſibi plebes rogaſſit, jus eſto cum patribus
agendi: iidem, ad plebem, quod oeſus erit, fe-
11 runto. Quae cum populo, quaeque in patribus
agentur, modica ſunto. Senatori, qui nec ade-
rit, aut cauſa, aut culpa eſto. Loco ſenator, &
modo orato: cauſas populi teneto. Vis in po-
pulo abeſto. Par, majorve poteſtas plus va-
leto. Aſt qui turbaſſit in agendo, fraus aucto-
ris eſto. Interceſſor rei malae, ſalutaris civis
eſto. Qui agent, auſpicia ſervanto: auguri pa-
rento: promulgata, propoſita, in aerario co-
gnita, agunto: nec plus, quam de ſingulis re-

bus ſemel conſulunto: rem populum docento: doceri a magiſtratibus privatisque patiunto. Privilegia ne irroganto: de capite civis, niſi per maximum comitiatum, ollosque, quos cenſores in partibus populi locaſſint, ne ferunto: donum ne capiunto, neve danto, neve petenda, neve gerenda, neve geſta poteſtate. Quod quis earum rerum migraſſit, noxiae poena par eſto. Cenſores fide legem cuſtodiunto. Privati ad eos acta referunto: nec eo magis lege liberi ſunto. Lex recitata eſt. Diſce rem, & tabel- 5
lam jubebo dari.

12 *Q.* Quam brevi, frater, in conſpectu poſita eſt a te omnium magiſtratuum deſcriptio; ſed ea pæne noſtræ civitatis; etſi a te paulum allatum eſt novi. *M.* Rectiſſime, Quinte, animadvertis: hæc eſt enim, quam Scipio laudat in libris, & quam maxime probat temperationem reipublicæ; quæ effici non potuiſſet, niſi tali deſcriptione magiſtratuum. Nam ſic habetote, magiſtratibus, iisque, qui præſint, contineri rempublicam, & ex eorum compoſitione, quod cujusque reipublicæ genus ſit, intelligi. Quæ res cum ſapientiſſime moderatiſſimeque conſtituta eſſet a majoribus noſtris, nihil habui, ſane non multum, quod putarem novandum in legibus. *Att.*

13 Reddes igitur nobis, ut in religionis lege feciſti admonitu & rogatu meo, ſic de magiſtratibus, ut diſputes, quibus de cauſis maxime placeat iſta deſcriptio. *M.* Faciam, Attice, ut vis; & locum iſtum totum, ut a doctiſſimis Græciæ quæſitum & diſputatum eſt, explicabo; &, ut inſtitui, noſtra jura attingam. *Att.* Iſtud maxime exſpecto differendi genus. *M.* Atqui pleraque ſunt dicta in illis libris, cum
14 de optima republica quæreretur. Sed hujus loci de magiſtratibus ſunt propria quædam, a Theophraſto primum, deinde a Dione Stoi-
6 co quæſita ſubtilius. *Att.* Ain' tandem? etiam a Stoicis iſta tractata ſunt? *M.* Non ſane, niſi ab eo, quem modo nominavi, & poſtea a magno homine, & in primis erudito, Panætio. Nam veteres verbo tenus, acute illi quidem, ſed non ad hunc uſum popularem atque civilem, de republica differebant. Ab hac familia magis iſta manarunt, Platone principe: poſt Ariſtoteles illuſtravit omnem hunc civilem in diſputando locum, Heraclidesque Ponticus, profectus ab eodem Platone. Theophraſtus vero inſtitutus ab Ariſtotele, habitavit, ut ſcitis, in eo genere rerum: ab eodémque Ariſtotele doctus Dicæarchus, huic rationi ſtudioque non defuit. Poſt a Theo-

phraſto Phalereus ille Demetrius, de quo
feci ſupra mentionem, mirabiliter doctrinam
ex umbraculis eruditorum otioque, non mo-
do in ſolem atque pulverem, ſed in ipſum
diſcrimen aciemque produxit. Nam & me-
diocriter doctos magnos in republica viros,
& doctiſſimos homines non nimis in repub-
lica verſatos, multos commemorare poſſumus.
Qui vero utraque re excelleret, ut & doctri-
næ ſtudiis & regenda civitate princeps eſſet,
quis facile, præter hunc, inveniri poteſt? *Att.*
Puto poſſe, & quidem aliquem de tribus no- 7
bis. Sed perge, ut cœperas. 15

M. Quæſitum igitur ab illis eſt, placeret-
ne unum in civitate eſſe magiſtratum, cui reli-
qui parerent; quod exactis regibus intelligo
placuiſſe noſtris majoribus. Sed quoniam re-
gale civitatis genus, probatum quondam, poſt-
ea non tam regni, quam regis vitiis, repu-
diatum eſt; nomen tantum videbitur regis
repudiatum, res manebit, ſi unus omnibus
reliquis magiſtratibus imperabit. Quare nec 16
Ephori Lacedæmone ſine cauſa a Theopom-
po oppoſiti regibus, nec apud nos conſulibus
tribuni. Nam illud quidem ipſum, quod in
jure poſitum eſt, habet conſul, ut ei reliqui
magiſtratus omnes pareant, excepto tribuno,

qui poſt exſtitit, ne id, quod fuerat, eſſet:
hoc enim primùm minuit conſulare jus, quod
exſtitit ipſe, qui eo non teneretur: deinde
quod attulit auxilium reliquis non modo ma-
giſtratibus, ſed etiam privatis,† conſuli non
17 parentibus. *Q.* Magnum dicis malum: nam,
iſta poteſtate nata, gravitas optimatium ce-
cidit, convaluitque jus multitudinis. *M.* Non
eſt ita, Quinte: non enim jus illud ſolum ſu-
perbius populo, ſed violentius videri neceſſe
erat; quo poſteaquam modica & ſapiens tem-
peratio acceſſit, converſa lex in omnes eſt * * *

Deeſt omnium hujus legis capitum explicatio a principio, usque ad hoc caput, Domum cum l.

8 *Domum cum laude redeunto.* Nihil enim,
18 præter laudem bonis atque innocentibus, ne-
que ex hoſtibus, neque a ſociis reportandum.
Jam illud apertum profectò eſt, nihil eſſe tur-
pius, quam quemquam legari niſi reipublicæ
cauſa. Omitto, quemadmodum iſti ſe gerant
atque geſſerint, qui legatione hereditates aut
ſyngraphas ſuas perſequuntur. In hominibus
eſt hoc fortaſſe vitium. Sed quæro, quid re-
apſe ſit turpius, quam ſine procuratione ſe-
nator legatus, ſine mandatis, ſine ullo rei-
publicæ munere? quod quidem genus lega-

tionis ego conſul, quamquam ad commodum ſenatus pertinere videbatur, tamen, approbante ſenatu frequentiſſimo, niſi mihi leviſſimus tribunus plebis tum interceſſiſſet, ſuſtuliſſem. Tamen minui tempus, &, quod erat infinitum, annuum feci. Ita turpitudo manet, diuturnitate ſublata. Sed jam, ſi placet, de provinciis decedatur, in urbemque redeatur. *Att.* Nobis vero placet; ſed iis, qui in provinciis ſunt, minime placet. *M.* At vero, Tite, 19
ſi pareant his legibus, nihil erit his urbe, nihil domo ſua dulcius; nec laborioſius moleſtiusque provincia.

Sed ſequitur lex, quæ ſancit eam tribunorum plebis poteſtatem, quæ in republica noſtra; de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. *Q.* At mehercule ego, frater, quæro, de iſta poteſtate quid ſentias. Nam mihi quidem peſtifera videtur, quippe quæ in ſeditione, & ad ſeditionem nata ſit: cujus primum ortum, ſi recordari volumus, inter arma civium, & occupatis & obſeſſis urbis locis, procreatum videmus: deinde cum eſſet cito ablegatus, tanquam ex XII tabulis, inſignis ad deformitatem puer, brevi tempore recreatus, multoque tætrior & fœdior natus eſt. Quem enim ille 9
non edidit? qui primum, ut impio dignum

fuit, patribus omnem honorem eripuit; om-
nia infima ſummis paria fecit, turbavit, miſ-
cuit: cum afflixiſſet principum gravitatem,
20 nunquam tamen conquievit. Atque ut C. Fla-
minium, atque ea, quæ jam priſca ſunt, re-
linquam; quid juris bonis viris Ti. Gracchi
tribunatus reliquit? etſi quinquennio ante,
D. Brutum & P. Scipionem conſules, quos &
quantos viros! homo omnium infimus & ſor-
didiſſimus, tribunus plebis C. Curiatius in vin-
cula conjecit: quod ante factum non erat.
C. vero Gracchus ruinis & ſicis iis, quas ip-
ſe ſe projeciſſe in forum dixit, quibus digla-
diarentur inter ſe cives, nonne omnem rei-
publicæ ſtatum permutavit? Quid jam de Sa-
turnini ſupplicio, reliquisque dicam? quos ne
depellere quidem a ſe ſine ferro potuit res-
21 publica? Cur autem aut vetera, aut aliena
proferam potius, quam & noſtra, & recentia?
Quis unquam tam audax, tam inimicus no-
bis fuiſſet, ut cogitaret unquam de ſtatu no-
ſtro labefactando, niſi mucronem aliquem tri-
bunitium exacuiſſet in nos? quem cum ho-
mines ſcelerati ac perditi, non modo ulla in
domo, ſed nulla in gente reperirent, gentes
ſibi in tenebris reipublicæ perturbandas pu-
taverunt. Quod nobis quidem egregium, &

ad

ad immortalitatem memoriæ glorioſum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuiſſe reperiri, niſi cui ne eſſe quidem licuiſſet tribuno. Sed ille quas ſtrages edidit? eas vi 22
delicet, quas ſine ratione, ac ſine ulla ſpe bona furor edere potuit impuræ beluæ, multorum inflammatus furoribus. Quamobrem in iſta quidem re vehementer Sullam probo, qui tribunis plebis ſua lege injuriæ faciendæ poteſtatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit; Pompejumque noſtrum ceteris rebus omnibus, ſemper ampliſſimis ſummisque effero laudibus; de tribunitia poteſtate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare poſſum. *M.*
Vitia quidem tribunatus præclare, Quinte, 10
perſpicis. Sed eſt iniqua in omni re accuſan- 23
da, prætermiſſis bonis, malorum enumeratio, vitiorumque ſelectio. Nam iſto quidem modo vel conſulatus vituperio eſt, ſi conſulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor in iſta ipſa poteſtate ineſſe quiddam mali. Sed bonum, quod eſt quæſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus. Nimia poteſtas eſt tribunorum plebis: quis negat? ſed vis populi multo ſævior multoque vehementior, quæ ducem quod habet, interdum lenior eſt, quam ſi nullum haberet. Dux enim

ſuo periculo progredi cogitat: populi impetus periculi rationem ſui non habet. At ali-
24 quando incenditur. Et quidem ſæpe ſedatur. Quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo e decem ſana mente ſit? quin ipſum Ti. Gracchum non ſolum vetitus, ſed etiam ſublatus interceſſor perculerat. Quid enim illum aliud perculit, niſi quod poteſtatem intercedendi collegæ abrogavit? ſed tu ſapientiam majorum in illo vide. Conceſſa plebi a patribus iſta poteſtate, arma ceciderunt: reſtincta ſeditio eſt: inventum eſt temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari ſe putarent: in quo uno fuit civitatis ſalus. At duo Gracchi fuerunt. Et præter eos quamvis enumeres multos licet; cum deni creantur, nonnullos in omni memoria reperies pernicioſos tribunos? leves, etiam non bonos fortaſſe plures. Invidia quidem ſummus ordo caret: plebes de ſuo jure pericu-
25 loſas contentiones nullas facit. Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt; aut plebi re, non verbo danda libertas: quæ tamen ſic data eſt, ut multis præclariſſimis adduceretur,
XI ut auctoritati principum cederet. Noſtra autem cauſa, quæ, optime & dulciſſime frater, incidit in tribunitiam poteſtatem, nihil ha-

buit contentionis cum tribunatu. Non enim
plebs incitata noſtris rebus invidit; ſed vin-
cula ſoluta ſunt, & ſervitia incitata, adjuncto
terrore etiam militari. Neque nobis cum illa
tum peſte certamen fuit, ſed cum graviſſimo
reipublicæ tempore: cui ſi non ceſſiſſem, non
diuturnum beneficii mei patria fructum tu-
liſſet. Atque hoc rei exitus indicavit. Quis
enim non modo liber, ſed etiam ſervus liber-
tate dignus fuit, cui noſtra ſalus cara non eſ-
ſet? Quod ſi is caſus fuiſſet rerum, quas 26
pro ſalute reipublicæ geſſimus, ut non omni-
bus gratus eſſet; & ſi nos multitudinis vis
furentis inflammata invidia pepuliſſet; ſi tri-
bunus aliquis in me populum, ſicut Gracchus
in Lænatem, Saturnius in Metellum, incitaſ-
ſet; ferremus, o Quinte frater, conſolaren-
turque nos non tam philoſophi, qui Athenis
fuerunt, qui hoc facere debent, quam clariſſi-
mi viri, qui illa urbe pulſi carere ingrata ci-
vitate, quam manere in improba maluerunt.
Pompejum vero quod una iſta in re non ita
valde probas, vix ſatis mihi illud videris at-
tendere, non ſolum ei, quid eſſet optimum,
videndum fuiſſe, ſed etiam quid neceſſarium.
Senſit enim deberi non poſſe huic civitati il-
lam poteſtatem: quippe quam tantopere po-

pulus noſter ignotam expetiſſet, qui poſſet ca-
rere cognita? ſapientis autem civis fuit, cau-
ſam nec pernicioſam, & ita popularem, ut
non poſſet obſiſti, pernicioſe populari civi non
relinquere. Scis ſolere, frater, in hujuſmodi
ſermone, ut tranſiri alio poſſit, AD MODUM,
12 dici. *Att.* Prorſus ita eſt. *Q.* Haud equidem
27 aſſentior: tu tamen ad reliqua pergas velim.
M. Perſeveras tu quidem, & in tua vetere
ſententia permanes. *Q.* Nunc mehercule. *Att.*
Ego ſane a Quinto noſtro diſſentio. Sed ea,
quæ reſtant, audiamus.

M. Deinceps igitur omnibus magiſtrati-
bus auſpicia & judicia dantur: judicia, ut
eſſet populi poteſtas, ad quam provocaretur;
auſpicia, ut multos inutiles comitiatus, pro-
babiles impedirent moræ: ſæpe enim populi
impetum injuſtum, auſpiciis dii immortales
repreſſerunt. Ex his autem, qui magiſtratum
ceperunt, quod ſenatus efficitur, popularem
ſane neminem in ſummum locum, niſi per
populum, venire, ſublata cooptatione cenſo-
ria. Sed præſto eſt hujus vitii temperatio,
quod ſenatus lege noſtra confirmatur auctori-
28 tas. Sequitur enim: *Ejus decreta rata ſunto.*
Nam ita ſe res habet, ut, ſi ſenatus, dominus ſit
publici conſilii, quodque is creverit, defen-

dant omnes; &, ſi ordines reliqui, principis
ordinis conſilio rempublicam gubernari velint,
poſſit, ex temperatione juris, cum poteſtas in
populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri ille
moderatus & concors civitatis ſtatus, præ-
ſertim ſi proximæ legi parebitur. Nam proxi-
mum eſt, *Is ordo vitio careto: ceteris ſpeci-
men eſto*. *Q*. Præclara vero, frater, iſta lex
eſt, & late patet, ut vitio careat ordo, &
cenſorem quærat interpretem. *Att*. Ille ve- 29
ro, etſi eſt totus tuus ordo, gratiſſimamque
memoriam retinet conſulatus tui, pace tua
dixerim, non modo cenſores, ſed etiam ju-
dices omnes poteſt defatigare. *M*. Omitte iſta, 13
Attice: non enim de hoc ſenatu, nec his de
hominibus, qui nunc ſunt, ſed de futuris, ſi
qui forte his legibus parere voluerint, hæc
habetur oratio. Nam cum omni vitio carere
lex jubeat, ne veniet quidem in eum ordinem
unquam vitii particeps. Id autem difficile
factu eſt, niſi educatione quadam & diſcipli-
na; de qua dicemus aliquid fortaſſe, ſi quid
fuerit loci, aut temporis. *Att*. Locus certe 30
non deerit, quoniam tenes ordinem legum;
tempus vero largitur longitudo diei. Ego au-
tem, etiamſi præterieris, repetam a te iſtum
de educatione & de diſciplina locum. *M*. Tu

vero & iſtum, Attice, & ſi quem alium præ-
terii. *Ceteris ſpecimen eſto*; quod ſi eſt, tene-
mus omnia. Ut enim cupiditatibus principum
& vitiis infici ſolet tota civitas; ſic emen-
dari & corrigi continentia. Vir magnus, &
nobis omnibus amicus, L. Lucullus, effere-
batur, quaſi commodiſſime reſpondiſſet, cum
eſſet objecta magnificentia villæ Tuſculanæ,
duo ſe habere vicinos; ſuperiorem, equitem
Romanum, inferiorem, libertinum: quorum
cum eſſent magnificæ villæ, concedi ſibi opor-
tere, quod iis, qui tenuioris ordinis eſſent,
liceret. Non vides, Luculle, a te id ipſum na-
tum, ut illi cuperent? quibus id, ſi tu non
31 faceres, non liceret. Quis enim ferret iſtos,
cum videret eorum villas ſignis & tabulis re-
fertas, partim publicis, partim etiam ſacris &
religioſis? quis non frangeret eorum libidi-
nes, niſi illi ipſi, qui eas frangere deberent,
14 cupiditatis ejuſdem tenerentur? Nec enim
tantum mali eſt peccare principes (quamquam
eſt magnum hoc per ſe ipſum malum) quan-
tum illud, quod permulti imitatores princi-
pum exiſtunt. Nam licet videre, ſi velis re-
plicare memoriam temporum, qualeſcunque
ſummi civitatis viri fuerint, talem civitatem
fuiſſe; quæcunque mutatio morum in prin-

cipibus exſtiterit, eandem in populo ſecutam. Idque haud paulo eſt verius, quam quod Pla- 32
toni noſtro placet, qui muſicorum cantibus ait mutatis, mutari civitatum ſtatus. Ego autem nobilium vita victuque mutato, mores mutari civitatum puto. Quo perniciofius de republica merentur vitioſi principes, quod non ſolum vitia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in civitatem; neque ſolum obſunt, quod ipſi corrumpuntur, ſed etiam quod corrumpunt, plusque exemplo, quam peccato nocent. Atque hæc lex dilatata in ordinem cunctum, coanguſtari etiam poteſt: pauci enim, atque admodum pauci, honore & gloria amplificati, vel corrumpere mores civitatis, vel corrigere poſſunt. Sed hæc & nunc ſatis, & in illis libris tractata ſunt diligentius; quare ad reliqua veniamus.

Proximum autem eſt de ſuffragiis; quæ 33
jubeo *nota* eſſe *optimatibus, populo libera. Att.* Ita mehercule attendi, nec ſatis intellexi, quid
ſibi lex, aut quid verba iſta vellent. *M.* Di- 15
cam, Tite, & verſabor in re difficili, ac multum & ſæpe quæſita, ſuffragia in magiſtratu mandando, aut reo judicando, aut lege aut rogatione ſciſcenda, clam an palam ferre melius eſſet. *Att.* An etiam id dubium eſt? *Q.*

Vereor, ne a te rurſus diſſentiam. *M.* Non
facies, Quinte: nam ego in iſta ſum ſenten-
tia, qua te fuiſſe ſemper ſcio, nihil ut fuerit
in ſuffragiis voce melius; ſed, obtineri an poſ-
34 ſit, videndum eſt. *Q.* Frater, bona tua venia
dixerim, iſta ſententia maxime & fallit im-
peritos, & obeſt ſæpiſſime reipublicæ, cum
aliquid verum & rectum eſſe dicitur, ſed ob-
tineri, id eſt, obſiſti poſſe populo, negatur.
Primum enim obſiſtitur, cum agitur ſevere:
deinde vi opprimi in bona cauſa eſt melius,
quam malæ cedere. Quis autem non ſentit,
auctoritatem omnem optimatium tabellariam
legem abſtuliſſe? quam populus liber nun-
quam deſideravit; idem oppreſſus dominatu
ac potentia principum, flagitavit. Itaque gra-
viora judicia de potentiſſimis hominibus ex-
ſtant vocis, quam tabellæ. Quamobrem ſuf-
fragandi nimia libido in non bonis cauſis eri-
pienda fuit potentibus, non latebra danda po-
pulo, in qua, bonis ignorantibus quid quiſ-
que ſentiret, tabella vitioſum occultaret ſuf-
fragium. Itaque iſti rationi neque lator quiſ-
quam eſt inventus, nec auctor unquam bo-
16 nus. Sunt enim quatuor leges tabellariæ:
35 quarum prima de magiſtratibus mandandis;
ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto & ſor-

dido. Secuta biennio poſt Caſſia eſt, de populi judicio; ea a nobili homine lata eſt, L. Caſſio, ſed, pace familiæ dixerim, diſſidente a bonis, atque omni rumuſculos populares ratione aucupante. Carbonis eſt tertia de jubendis legibus ac vetandis, ſeditioſi atque improbi civis; cui ne reditus quidem ad bonos, ſalutem a bonis potuit afferre. Uno in gene- 36
re relinqui videbatur vocis ſuffragium, quod ipſe Caſſius exceperat, perduellionis. Dedit huic quoque judicio Cœlius tabellam, doluitque, quoad vixit, ſe, ut opprimeret C. Popilium, nocuiſſe & reipublicæ. Et avus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cujus in matrimonio ſororem, aviam noſtram, habebat, ferenti legem tabellariam. Excitabat enim fluctus in ſimpulo, ut dicitur, Gratidius, quos poſt filius ejus Marius in Aegæo excitavit mari. Ac noſtro quidem, cum res eſſet ad ſe delata, Scaurus conſul, *Utinam*, inquit, *M. Cicero, iſto animo atque virtute in ſumma republica nobiſcum verſari, quam in municipali maluiſſes!* Quamobrem, quoniam non re- 37
cognoſcimus nunc leges populi Romani, ſed aut repetimus ereptas, aut novas ſcribimus; non quid hoc populo obtineri poſſit, ſed quid

optimum ſit, tibi dicendum puto. Nam Caſ-
ſiæ legis culpam Scipio tuus ſuſtinet, quo
auctore lata eſſe dicitur. Tu, ſi tabellariam
tuleris, ipſe præſtabis: nec enim mihi placet,
nec Attico noſtro, quantum e vultu ejus in-
17 telligo. *Att.* Mihi vero nihil unquam popu-
lare placuit; eamque optimam rempublicam
eſſe duco, quam hic conſul conſtituerat, quæ
38 ſit in poteſtatem optimorum. *M.* Vos demum,
ut video, legem antiquaſtis ſine tabella. Sed
ego, etſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio,
tamen libertatem iſtam largior populo, ut &
auctoritate valeant, & utantur boni. Sic enim
a me recitata lex eſt de ſuffragiis: *Optimati-
bus nota, plebi libera ſunto.* Quæ lex hanc
ſententiam continet, ut omnes leges tolleret,
quæ poſtea latæ ſunt, quæ tegunt omni ra-
tione ſuffragium, ne quis inſpiciat tabellam,
39 ne roget, ne appellet. Pontes etiam lex Ma-
ria fecit anguſtos. Quæ ſi oppoſita ſunt am-
bitioſis, ut ſunt fere, non reprehendo: ſin
valuerint tantum leges, ut ne ſint ambitus;
habeat ſane populus tabellam, quaſi vindicem
libertatis, dummodo hæc optimo cuique, &
graviſſimo civi oſtendatur, ultroque offera-
tur, uti in eo ſit ipſo libertas, in quo populo
poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. Eo-

que nunc ſit illud, quod a te modo, Quinte, dictum eſt, ut minus multos tabella condemnet, quam ſolebat vox, quia populo licere ſatis eſt. Hoc retento, reliqua voluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. Itaque, ut omittam largitione corrupta ſuffragia, non vides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragiis, quid optimi viri ſentiant? Quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

Deinde ſequitur, quibus jus ſit cum po- 18
pulo agendi, aut cum ſenatu; gravis, &, ut 40
arbitror, præclara lex. *Quae cum populo, quaeque in patribus agentur, modica ſunto;* id eſt, modeſta atque ſedata. Actor enim moderatur, & fingit non modo mentem ac voluntates, ſed pæne vultus eorum, apud quos agit; quod in ſenatu non difficile eſt. Eſt enim ſenator is, cujus non ad auditorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari velit. Huic juſſa tria ſunt: ut adſit; nam gravitatem res habet, cum frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt, rogatus: ut modo, ne ſit infinitus; nam brevitas, non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris, magna laus eſt in ſententia. Nec eſt unquam longa oratione utendum, niſi, aut peccante ſenatu, quod ſit ambitione ſæpiſſime,

nullo magiſtratu adjuvante, tolli diem utile
eſt; aut cum tanta cauſa eſt, ut opus ſit ora-
toris copia, vel ad hortandum, vel ad docen-
dum: quorum generum in utroque magnus
41 noſter Cato eſt. Quodque addit, *Cauſas po-
puli teneto*, eſt ſenatori neceſſarium noſſe rem-
publicam; idque late patet: quid habeat mi-
litum, quid valeat ærario, quos ſocios res-
publica habeat, quos amicos, quos ſtipendia-
rios, qua quisque ſit lege, conditione, fœde-
re: tenere conſuetudinem decernendi, noſſe
exempla majorum. Videtis jam, genus hoc
omne ſcientiæ, diligentiæ, memoriæ eſſe, ſine
quo paratus eſſe ſenator nullo pacto poteſt.
42 Deinceps ſunt cum populo actiones: in qui-
bus primum & maximum, *Vis abeſto.* Nihil
eſt enim exitioſius civitatibus, nihil tam con-
trarium juri & legibus, nihil minus civile &
humanum, quam, compoſita & conſtituta re-
publica, quidquam agi per vim. Parere jubet
interceſſori: quo nihil præſtantius. Impediri
enim bonam rem melius, quam concedi ma-
19 læ. Quod vero actoris jubeo eſſe fraudem,
id totum dixi ex Craſſi, ſapientiſſimi hominis,
ſententia; quem eſt ſenatus ſecutus, cum de-
creviſſet, C. Claudio conſule de Cn. Carbonis
ſeditione referente, invito eo, qui cum popu-

lo ageret, ſeditionem non poſſe fieri, quippe
cui liceat concilium, ſimulatque interceſſum,
turbarique cœptum ſit, dimittere. Quod qui
permovet, cum agi nihil poteſt, vim quærit;
cujus impunitatem amittit hac lege. Sequi-
tur illud: *Interceſſor rei malae, ſalutaris ci-
vis eſto.* Quis non ſtudioſe reipublicæ ſubve- 43
nerit, hac tam præclara legis voce laudatus?
Sunt deinde poſita deinceps, quæ habemus
etiam in publicis inſtitutis atque legibus: *Au-
ſpicia ſervanto, auguri parento.* Eſt autem bo-
ni auguris, meminiſſe, maximis reipublicæ
temporibus præſto eſſe debere; Jovique op-
timo maximo ſe conſiliarium atque admini-
ſtrum datum, ut ſibi eos, quos in auſpicio eſ-
ſe juſſerit; cœlique partes ſibi definitas eſſe
traditas, de quibus ſæpe opem reipublicæ fer-
re poſſit. Deinde de promulgatione, de ſin-
gulis rebus agendis, de privatis, magiſtrati-
busve audiendis. Tum leges præclariſſimæ 44
de XII tabulis tralatæ duæ; quarum altera
privilegia tollit; altera de capite civis roga-
ri, niſi maximo comitiatu, vetat. Nondum
cognitis ſeditioſis, tribunis plebis ne cogitatis
quidem, admirandum, tantum majores in po-
ſterum providiſſe: in privos homines leges
ferri noluerunt: id eſt enim privilegium;

quo quid eſt injuſtius? cum legis hæc vis ſit, ſcitum eſt juſſum in omnes: ferri de ſingulis niſi centuriatis comitiis noluerunt. Deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragium conſilii,
45 quam fuſe in tribus convocatus. Quo verius in noſtra cauſa vir magni ingenii, ſummaque prudentia, L. Cotta, dicebat, nihil omnino actum eſſe de nobis. Præter enim quam quod comitia illa eſſent armis geſta ſervilibus, præterea neque tributa capitis comitia rata eſſe poſſent, neque ulla privilegii: quocirca nihil nobis opus eſſe lege, de quibus nihil omnino actum eſſet legibus. Sed viſum eſt & nobis, & clariſſimis viris melius, de quo ſervi & latrones ſciviſſe ſe aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid ſentiret, oſtendere.

20 Sequuntur de captis pecuniis, & de am-
46 bitu leges. Quæ cum magis judiciis, quam verbis ſancienda ſint, adjungitur, *Noxiae poena par eſto*, ut in ſuo vitio quisque plectatur: vis, capite; avaritia, multa; honoris cupiditas, ignominia ſanciatur. Extremæ leges ſunt nobis non uſitatæ; reipublicæ, neceſſariæ. Legum cuſtodiam nullam habemus. Itaque hæ leges ſunt, quas apparitores noſtri volunt; a librariis petimus; publicis litteris conſigna-

tam memoriam publicam nullam habemus.
Græci hoc diligentius; apud quos νομοφύλακες
creantur: nec hi ſolum litteras (nam id qui-
dem etiam apud majores noſtros erat) ſed
etiam facta hominum obſervabant, ad legeſ-
que revocabant. Hæc detur cura cenſoribus; 47
quandoquidem eos in republica ſemper volu-
mus eſſe. Apud eosdem, qui magiſtratu abie-
rint, edant & exponant, quid in magiſtratu
geſſerint; deque iis cenſores præjudicent. Hoc
in Græcia fit, publice conſtitutis accuſatori-
bus. Qui quidem graves eſſe non poſſunt,
niſi ſint voluntarii. Quocirca melius eſt, ra-
tiones referri, cauſamque exponi cenſoribus;
integram tamen legem accuſatori judicioque
ſervari. Sed ſatis jam diſputatum eſt de ma-
giſtratibus, niſi forte quid deſideratis.

Att. Si nos tacemus, locus ipſe admonet,
quid tibi ſit deinde dicendum? *M.* Mihine?
de judiciis arbitror, Pomponi: id eſt enim
junctum magiſtratibus. *Att.* Quid? de jure 48
populi Romani, quemadmodum inſtituiſti,
dicendum nihil putas? *M.* Quid tandem hoc
loco eſt, quod requiras? *Att.* Egone? quod
ignorari ab iis, qui in republica verſantur,
turpiſſimum puto. Nam, ut modo a te dictum
eſt, leges a librariis lego; ſic animadverto,

quosque in magiſtratibus ignoratione juris ſui tantum ſapere, quantum apparitores velint. Quamobrem, ſi de ſacrorum alienatione dicendum putaſti, quoniam de religione leges propoſueras; faciendum tibi eſt, ut, magiſtratibus lege conſtitutis, de poteſtate, tum de
49 jure diſputes. *M.* Faciam breviter, ſi conſequi potuero: nam pluribus verbis ſcripſit ad patrem tuum M. Junius ſodalis, perite, meo quidem judicio, & diligenter. At de jure naturæ cogitare per nos, atque dicere debemus; de jure populi Romani, quæ relicta ſunt & tradita. *Att.* Sic profecto cenſeo; & id ipſum, quod dicis, exſpecto.

M. TVLLII CICERONIS
DE
OFFICIIS
AD
MARCUM FILIUM

LIBER I.

QUAMQUAM te, Marce fili, annum jam au- I
dientem Cratippum, idque Athenis, abunda- 1
re oportet præceptis inſtitutisque philoſophiæ, propter ſummam & doctoris auctoritatem, & urbis; quorum alter te ſcientia augere poteſt, altera exemplis: tamen, ut ipſe ad meam utilitatem ſemper cum Græcis Latina conjunxi, neque id in philoſophia ſolum, ſed etiam in dicendi exercitatione feci; idem tibi cenſeo faciendum, ut par ſis in utriusque orationis facultate. Quam quidem ad rem, nos (ut videmur) magnum attulimus adjumentum hominibus noſtris; ut non modo Græcarum litterarum rudes, ſed etiam docti, aliquantum

ſe arbitrentur adeptos & ad dicendum, & ad
2 judicandum. Quamobrem diſces tu quidem a principe hujus ætatis philoſophorum, & diſces, quamdiu voles; tamdiu autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non pœnitebit. Sed tamen noſtra legens, non multum a Peripateticis diſſidentia, quoniam utrique, & Socratici, & Platonici eſſe volumus; de rebus ipſis utere tuo judicio; nihil enim impedio: orationem autem Latinam profecto legendis noſtris efficies pleniorem. Nec vero arroganter hoc dictum exiſtimari velim. Nam philoſophandi ſcientiam concedens multis; quod eſt oratoris proprium, apte, diſtincte, ornateque dicere, quoniam in eo ſtudio ætatem conſumſi, ſi id mihi aſſumo, videor id meo
3 jure quodam modo vindicare. Quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non ſolum orationes meas, ſed hos etiam de philoſophia libros, qui jam illos fere æquarunt, ſtudioſe legas. Vis enim dicendi major eſt in illis: ſed hoc quoque colendum eſt æquabile & temperatum orationis genus. Et id quidem nemini video Græcorum adhuc contigiſſe, ut idem utroque in genere laboraret, ſequereturque & illud forenſe dicendi, & hoc quietum diſputandi genus: niſi forte Deme-

trius Phalereus in hoc numero haberi poteſt,
diſputator ſubtilis, orator parum vehemens;
dulcis tamen, ut Theophraſti diſcipulum poſ-
ſis agnoſcere. Nos autem quantum in utro-
que profecerimus, aliorum ſit judicium:
utrumque certe ſecuti ſumus. Equidem & 4
Platonem exiſtimo, ſi genus forenſe dicendi
tractare voluiſſet, graviſſime & copioſiſſime
potuiſſe dicere; & Demoſthenem, ſi illa, quæ
a Platone didicerat, tenuiſſet, & pronuntia-
re voluiſſet, ornate ſplendideque facere po-
tuiſſe. Eodemque modo de Ariſtotele & Iſo-
crate judico; quorum uterque ſuo ſtudio de-
lectatus, contemſit alterum. Sed cum ſtatu- 2
iſſem aliquid hoc tempore ad te ſcribere, &
multa poſthac, ab eo ordiri volui maxime,
quod & ætati tuæ eſſet aptiſſimum, & aucto-
ritati meæ graviſſimum. Nam cum multa ſint
in philoſophia & gravia, & utilia, accurate
copioſeque a philoſophis diſputata; latiſſime
patere videntur ea, quæ de officiis tradita ab
illis & præcepta ſunt. Nulla enim vitæ pars
neque publicis, neque privatis; neque foren-
ſibus, neque domeſticis in rebus; neque ſi
tecum agas quid, neque ſi cum altero contra-
has, vacare officio poteſt: in eoque colendo
ſita vitæ eſt honeſtas omnis, & in negligen-

5 do turpitudo. Atque hæc quidem quæſtio communis eſt omnium philoſophorum. Quis eſt enim, qui nullis officii præceptis tradendis philoſophum ſe audeat dicere? Sed ſunt nonnullæ diſciplinæ, quæ propoſitis bonorum & malorum finibus, officium omne pervertant. Nam qui ſummum bonum ſic inſtituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum; idque ſuis commodis, non honeſtate metitur: hic, ſi ſibi ipſe conſentiat, & non interdum naturæ bonitate vincatur, neque amicitiam colere poſſit, nec juſtitiam, nec liberalitatem. Fortis vero, dolorem ſummum malum judicans; aut temperans, voluptatem ſummum bonum ſtatuens, eſſe certe nullo modo poteſt.

6 Quæ quamquam ita ſunt in promtu, ut res diſputatione non egeat, tamen ſunt a nobis alio loco diſputata. Hæ diſciplinæ igitur, ſi ſibi conſentaneæ eſſe velint, de officio nihil queant dicere: neque ulla officii præcepta firma, ſtabilia, conjuncta naturæ, tradi poſſunt, niſi aut ab iis, qui ſolam, aut ab iis, qui maxime honeſtatem propter ſe dicant expetendam. Itaque propria eſt ea præceptio Stoicorum, Academicorum, Peripateticorum; quoniam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli, jam pridem exploſa ſententia eſt: qui tamen ha-

berent jus ſuum diſputandi de officio, ſi rerum aliquem delectum reliquiſſent, ut ad officii inventionem aditus eſſet. Sequemur igitur hoc quidem tempore, & hac in quæſtione potiſſimum Stoicos, non ut interpretes; ſed, ut ſolemus, e fontibus eorum, judicio arbitrioque noſtro, quantum, quoque modo videbitur, hauriemus.

Placet igitur, quoniam omnis diſputatio 7
de officio futura eſt, ante definire, quid ſit
officium; quod a Panætio prætermiſſum eſſe
miror. Omnis enim, quæ a ratione ſuſcipitur
de aliqua re, inſtitutio, debet a definitione
proficiſci; ut intelligatur, quid ſit id, de quo
diſputetur. Omnis de officio duplex eſt quæ-
ſtio: unum genus eſt, quod pertinet ad finem
bonorum; alterum, quod poſitum eſt in præ-
ceptis, quibus in omnes partes uſus vitæ con-
formari poſſit. Superioris generis hujusmodi
exempla ſunt: Omniane officia perfecta ſint: 3
num quod officium aliud alio majus ſit: &
quæ ſunt generis ejusdem. Quorum autem
officiorum præcepta traduntur, ea, quam-
quam pertinent ad finem bonorum, tamen id
minus apparet, quia magis ad inſtitutionem
vitæ communis ſpectare videntur: de qui-
bus eſt nobis his libris explicandum. Atque

etiam alia diviſio eſt officii; nam & medium
quoddam officium dicitur, & perfectum. Per-
fectum officium, rectum, opinor, vocemus,
quod Græci κατόρθωμα, hoc autem commune
καθῆκον vocant. Atque ea ſic definiunt, ut,
rectum quod ſit, id perfectum officium eſſe
definiant; medium autem officium id eſſe di-
cant, quod, cur factum ſit, ratio probabilis
9 reddi poſſit. Triplex igitur eſt, ut Panætio vi-
detur, conſilii capiendi deliberatio. Nam, ho-
neſtumne factu ſit, an turpe, dubitant, id,
quod in deliberationem cadit: in quo conſi-
derando ſæpe animi in contrarias ſententias
diſtrahuntur. Tum autem aut anquirunt, aut
conſultant, ad vitæ commoditatem jucundi-
tatemque, ad facultates rerum atque copias,
ad opes, ad potentiam, quibus & ſe poſſint
juvare, & ſuos, conducat id, necne, de quo
deliberant: quæ deliberatio omnis in ratio-
nem utilitatis cadit. Tertium dubitandi ge-
nus eſt, cum pugnare videtur cum honeſto
id, quod videtur eſſe utile. Cum enim utili-
tas ad ſe rapere, honeſtas contra revocare ad
ſe videtur, fit, ut diſtrahatur deliberando ani-
mus, afferatque ancipitem curam cogitandi.
10 Hac diviſione, (cum præterire aliquid maxi-
mum vitium in dividendo ſit) duo præter-

miſſa ſunt. Nec enim ſolum utrum honeſtum, an turpe ſit, deliberari ſolet, ſed etiam, duobus propoſitis honeſtis, utrum honeſtius: itemque, duobus propoſitis utilibus, utrum utilius. Ita, quam ille triplicem putavit eſſe rationem, in quinque partes diſtribui debere reperitur. Primum igitur eſt de honeſto, ſed dupliciter: tum pari ratione de utili: poſt de comparatione eorum differendum.

Principio generi animantium omni eſt a 4
natura tributum, ut ſe, vitam, corpusque 11
tueatur, declinetque ea, quæ nocitura videantur, quæque ad vivendum ſint neceſſaria, anquirat, & paret, ut paſtum, ut latibula, ut alia ejusdem generis. Commune item animantium omnium eſt conjunctionis appetitus, procreandi cauſa, & cura quædam eorum, quæ procreata ſunt. Sed inter hominem & beluam hoc maxime intereſt, quod hæc tantum, quantum ſenſu movetur, ad id ſolum, quod adeſt, quodque præſens eſt, ſe accommodat, paululum admodum ſentiens præteritum, aut futurum. Homo autem, (quod rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, cauſas rerum videt, earumque progreſſus, & quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, & rebus præſentibus

adjungit atque annectit futuras,) facile totius vitæ curſum videt, ad eamque degendam
12 præparat res neceſſarias. Eademque natura vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad vitæ ſocietatem; ingeneratque in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati ſunt; impellitque, ut hominum cœtus & celebrationes eſſe, & a ſe obiri velit; ob easque cauſas ſtudeat parare ea, quæ ſuppeditent & ad cultum, & ad victum; nec ſibi ſoli, ſed conjugi, liberis, ceterisque, quos caros habeat, tuerique debeat: quæ cura exſuſcitat etiam animos, &
13 majores ad rem gerendam facit. In primisque hominis eſt propria veri inquiſitio atque inveſtigatio. Itaque cum ſumus neceſſariis negotiis curisque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiſcere; cognitionemque rerum aut occultarum, aut admirabilium ad beate vivendum neceſſariam ducimus. Ex quo intelligitur, quod verum, ſimplex, ſinceumque ſit, id eſſe naturæ hominis aptiſſimum. Huic veri videndi cupiditati adjuncta eſt appetitio quædam principatus, ut nemini parere animus bene a natura informatus velit, niſi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis cauſa, juſte & legitime imperanti: ex

quo animi magnitudo exſiſtit, humanarum-
que rerum contemtio. Nec vero illa parva 14
vis naturæ eſt rationisque, quod unum hoc
animal ſentit, quid ſit ordo; quid ſit, quod
deceat; in factis dictisque qui modus. Ita-
que eorum ipſorum, quæ adſpectu ſentiun-
tur, nullum aliud animal pulchritudinem, ve-
nuſtatem, convenientiam partium ſentit:
quam ſimilitudinem natura ratioque ab ocu-
lis ad animum transferens, multo etiam ma-
gis pulchritudinem, conſtantiam, ordinem in
conſiliis factisque conſervandum putat; ca-
vetque, ne quid indecore, effeminateve faci-
at; tum in omnibus & opinionibus, & factis,
ne quid libidinoſe aut faciat aut cogitet. Qui-
bus ex rebus conflatur & efficitur id, quod
quærimus, honeſtum; quod etiam ſi nobili-
tatum non ſit, tamen honeſtum ſit; quodque
vere dicimus, etiam ſi a nullo laudetur, na-
tura eſſe laudabile.

Formam quidem ipſam, Marce fili, & tan- 5
quam faciem honeſti vides; quæ ſi oculis cer-
neretur, mirabiles amores (ut ait Plato) ex-
citaret ſui. Sed omne, quod honeſtum eſt,
id quatuor partium oritur ex aliqua. Aut enim
in perſpicientia veri ſollertiaque verſatur;
aut in hominum ſocietate tuenda, tribuendo-

que ſuum cuique, & rerum contractarum fide;
aut in animi excelſi atque invicti magnitu-
dine ac robore; aut in omnium, quæ fiunt,
quæque dicuntur, ordine & modo, in quo
15 ineſt modeſtia & temperantia. Quæ quatuor
quamquam inter ſe colligata atque implicata
ſunt, tamen ex ſingulis certa officiorum ge-
nera naſcuntur: velut ex ea parte, quæ pri-
ma deſcripta eſt, in qua ſapientiam & pru-
dentiam ponimus, ineſt indagatio atque in-
ventio veri; ejusque virtutis hoc munus eſt
16 proprium. Ut enim quisque maxime perſpi-
cit, quid in re quaque veriſſimum ſit, quique
acutiſſime & celerrime poteſt & videre, &
explicare rationem, is prudentiſſimus & ſa-
pientiſſimus rite haberi ſolet. Quocirca huic,
quaſi materia, quam tractet, & in qua ver-
17 ſetur, ſubjecta eſt veritas. Reliquis autem tri-
bus virtutibus neceſſitates propoſitæ ſunt ad
eas res parandas tuendasque, quibus actio
vitæ continetur: ut & ſocietas hominum con-
junctioque ſervetur, & animi excellentia ma-
gnitudoque cum in augendis opibus utilita-
tibusque & ſibi & ſuis comparandis, tum mul-
to magis in his ipſis deſpiciendis eluceat. Or-
do autem, & conſtantia, & moderatio, & ea
quæ ſunt his ſimilia, verſantur in eo genere,

ad quod adhibenda eſt actio quædam, non ſolum mentis agitatio. His enim rebus, quæ 18
tractantur in vita, modum quendam & ordinem adhibentes, honeſtatem & decus conſervabimus.

Ex quatuor autem locis, in quos honeſti 6
naturam vimque diviſimus, primus ille, qui in veri cognitione conſiſtit, maxime naturam attingit humanam. Omnes enim trahimur & ducimur ad cognitionis & ſcientiæ cupiditatem: in qua excellere pulchrum putamus; labi autem, errare, neſcire, decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere & naturali, & honeſto, duo vitia vitanda ſunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere aſſentiamur: quod vitium effugere qui volet, (omnes autem velle debent) adhibebit ad conſiderandas res & tempus, & diligentiam. Alterum eſt vitium, quod qui- 19
dam nimis magnum ſtudium, multamque operam in res obſcuras atque difficiles conferunt, easdemque non neceſſarias: quibus vitiis declinatis, quod in rebus honeſtis & cognitione dignis operæ curæque ponetur, id jure laudabitur: ut in aſtrologia C. Sulpicium audivimus; in geometria Sex. Pompejum ipſi cognovimus; multos in dialecticis, plures in

jure civili: quæ omnes artes in veri inveſtigatione verſantur; cujus ſtudio a rebus gerendis abduci, contra officium eſt. Virtutis enim laus omnis in actione conſiſtit: a qua tamen ſæpe fit intermiſſio; multique dantur ad ſtudia reditus; tum agitatio mentis, quæ nunquam acquieſcit, poteſt nos in ſtudiis cogitationis etiam ſine opera noſtra continere. Omnis autem cogitatio motusque animi, aut in conſiliis capiendis de rebus honeſtis, & pertinentibus ad bene beateque vivendum, aut in ſtudiis ſcientiæ cognitionisque verſatur. Ac de primo quidem officii fonte diximus.

7 De tribus autem reliquis latiſſime patet
20 ea ratio, qua ſocietas hominum inter ipſos,
& vitæ quaſi communitas continetur: cujus
partes duæ ſunt: juſtitia, in qua virtutis
ſplendor eſt maximus, ex qua boni viri no-
minantur; & huic conjuncta beneficentia,
quam eandem vel benignitatem vel liberali-
tatem appellare licet. Sed juſtitiæ primum
munus eſt, ut ne cui quis noceat, niſi laceſ-
ſitus injuria: deinde ut communibus uta-
21 tur pro communibus, privatis ut ſuis. Sunt
autem privata nulla natura: ſed aut veteri
occupatione, ut qui quondam in vacua ve-
nerunt; aut victoria, ut qui bello potiti ſunt;

aut lege, pactione, conditione, ſorte. Ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur; Tuſculanus Tuſculanorum: ſimilisque eſt privatarum poſſeſſionum deſcriptio. Ex quo, quia ſuum cujusque fit, eorum, quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat: eo ſi qui ſibi plus appetet, violabit jus humanæ ſocietatis. Sed quoniam, 22 (ut præclare ſcriptum eſt a Platone) non nobis ſolis nati ſumus, ortusque noſtri partem patria vindicat, partem amici; atque, ut placet Stoicis, quæ in terris gignantur, ad uſum hominum omnia creari, homines autem hominum cauſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe, aliis alii prodeſſe poſſent; in hoc naturam debemus ducem ſequi, communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines ſocietatem. Fundamentum eſt autem ju- 23 ſtitiæ fides; id eſt, dictorum conventorumque conſtantia & veritas. Ex quo, quamquam hoc videbitur fortaſſe cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui ſtudioſe exquirunt, unde verba ſint ducta; credamusque, quia fiat, quod dictum eſt, appellatam fidem.

Sed injuſtitiæ genera duo ſunt: unum eo-

rum, qui inferunt; alterum eorum, qui ab
iis, quibus infertur, ſi poſſint, non propulſant
injuriam. Nam qui injuſte impetum in quem-
piam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione
incitatus, is quaſi manus afferre videtur ſo-
cio: qui autem non defendit, nec obſiſtit, ſi
poteſt, injuriæ, tam eſt in vitio, quam ſi pa-
24 rentes, aut patriam, aut ſocios deſerat. At-
que illæ quidem injuriæ, quæ nocendi cauſa
de induſtria inferuntur, ſæpe a metu profi-
ciſcuntur; cum is, qui nocere alteri cogitat,
timet, ne, niſi id fecerit, ipſe aliquo afficia-
tur incommodo. Maximam autem partem ad
injuriam faciendam aggrediuntur, ut adipiſ-
cantur ea, quæ concupiverunt; in quo vitio
8 latiſſime patet avaritia. Expetuntur autem di-
vitiæ cum ad uſus vitæ neceſſarios, tum ad
25 perfruendas voluptates. In quibus autem ma-
jor eſt animus, in iis pecuniæ cupiditas ſpectat
ad opes, & ad gratificandi facultatem; ut nu-
per M. Craſſus negabat, ullam ſatis magnam
pecuniam eſſe ei, qui in republica princeps
vellet eſſe, cujus fructibus exercitum alere
non poſſet. Delectant etiam magnifici appa-
ratus, vitæque cultus cum elegantia & co-
pia; quibus rebus effectum eſt, ut infinita pe-
cuniæ cupiditas eſſet. Nec vero rei familia-

ris amplificatio, nemini nocens, vituperanda: ſed fugienda ſemper injuria eſt. Maxime au- 26 tem adducuntur plerique, ut eos juſtitiæ capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriæ cupiditatem inciderunt. Quod enim eſt apud Ennium,

Nulla ſancta ſocietas, nec fides regni eſt:

id latius patet. Nam, quidquid ejusmodi eſt, in quo non poſſint plures excellere, in eo fit plerumque tanta contentio, ut difficillimum ſit, ſanctam ſervare ſocietatem. Declaravit id modo temeritas C. Cæſaris, qui omnia jura divina atque humana pervertit, propter eum, quem ſibi ipſe opinionis errore finxerat, principatum. Eſt autem in hoc genere moleſtum, quod in maximis animis, ſplendidiſſimisque ingeniis plerumque exſiſtunt honoris, imperii, potentiæ, gloriæ cupiditates: quo magis cavendum eſt, ne quid in eo genere peccetur. Sed in omni injuſtitia permultum intereſt, 27 utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis eſt, & ad tempus; an conſulto, & cogitata fiat injuria. Leviora enim ſunt, quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quæ meditata & præparata inferuntur. Ac de inferenda quidem injuria ſatis dictum eſt. Prætermittendæ autem defenſionis, de- 9

28 ferendique officii, plures ſolent eſſe cauſæ. Nam, aut inimicitias, aut laborem, aut ſumtus ſuſcipere nolunt; aut etiam negligentia, pigritia, inertia; aut ſuis ſtudiis quibusdam occupationibusve ſic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, deſertos eſſe patiantur. Itaque videndum eſt, ne non ſatis ſit id, quod apud Platonem eſt in philoſophos dictum, quod in veri inveſtigatione verſentur, quodque ea, quæ plerique vehementer expetant, de quibus inter ſe digladiari ſoleant, contemnant, & pro nihilo ducant, propterea juſtos eſſe. Nam dum alterum juſtitiæ genus aſſequuntur, inferenda ne cui noceant injuria; in alterum incidunt: diſcendi enim ſtudio impediti, quos tueri debent, deſerunt. Itaque eos ad rempublicam ne acceſſuros quidem putant, niſi coactos; æquius autem erat id voluntate fieri. Nam hoc ipſum ita juſtum eſt,
29 quod recte fit, ſi eſt voluntarium. Sunt etiam, qui aut ſtudio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum, ſuum ſe negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur injuriam: qui altero injuſtitiæ genere vacant, in alterum incurrunt. Deſerunt enim vitæ ſocietatem, quia nihil conferunt in eam ſtudii, nihil operæ, nihil facultatum.

Quo-

Quoniam igitur duobus generibus injuſtitiæ propoſitis, adjunximus cauſas utriusque generis, easque res ante conſtituimus, quibus juſtitia continetur; facile, quod cujusque temporis officium ſit, poterimus, niſi noſmetipſos valde amabimus, judicare. Eſt 30
enim difficilis cura rerum alienarum; quamquam Terentianus ille Chremes *humani nihil a ſe alienum putat:* ſed tamen, quia magis ea percipimus atque ſentimus, quæ nobis ipſis aut proſpera, aut adverſa eveniunt, quam illa, quæ ceteris, quæ quaſi longo intervallo interjecto videmus; aliter de illis, ac de nobis, judicamus. Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, æquum ſit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipſa per ſe: dubitatio cogitationem ſignificat injuriæ. Sed incidunt ſæpe tempora, cum 10
ea, quæ maxime videntur digna eſſe juſto ho- 31
mine, eoque, quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntque contraria; ut non reddere depoſitum, etiam promiſſum non facere, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea migrare interdum, & non ſervare, ſit juſtum. Referri enim decet ad ea, quæ propoſui in principio, fundamenta juſtitiæ: primum, ut ne cui noceatur; deinde, ut com-

muni utilitati ſerviatur. Ea cum tempore commutantur, commutatur officium, & non ſem-
32 per eſt idem. Poteſt enim accidere promiſſum aliquod, & conventum, ut id effici ſit inutile, vel ei, cui promiſſum ſit, vel ei, qui promiſerit. Nam ſi, ut in fabulis eſt, Neptunus, quod Theſeo promiſerat, non feciſſet, Theſeus filio Hippolyto non eſſet orbatus. Ex tribus enim optatis, ut ſcribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit; quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec promiſſa igitur ſervanda ſunt ea, quæ ſint iis, quibus promiſeris, inutilia: nec, ſi plus tibi noceant, quam illi proſint, cui promiſeris, contra officium eſt, majus anteponi minori: ut, ſi conſtitueris te cuipiam advocatum in rem præſentem eſſe venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non ſit contra officium, non facere quod dixeris; magisque ille, cui promiſſum ſit, ab officio diſcedat, ſi ſe deſtitutum queratur. Jam illis promiſſis ſtandum non eſſe, quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiſerit? quæ quidem pleraque jure prætorio liberantur, nonnulla legibus. Exſi-
33 ſtunt etiam ſæpe injuriæ calumnia quadam, & nimis callida, ſed malitioſa juris interpre-

tatione. Ex quo illud, *Summum jus, ſumma injuria*, factum eſt jam tritum ſermone proverbium. Quo in genere etiam in republica multa peccantur; ut ille, qui, cum triginta dierum eſſent cum hoſte pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum eſſent pactæ, non noctium induciæ. Ne noſter quidem probandus, ſi verum eſt, Q. Fabium Labeonem, ſeu quem alium, (nihil enim præter auditum habeo,) arbitrum Nolanis & Neapolitanis de finibus a ſenatu datum, cum ad locum veniſſet, cum utriſque ſeparatim locutum, ut ne cupide quid agerent, ne appetenter; atque ut regredi, quam progredi mallent. Id cum utrique feciſſent, aliquantum agri in medio relictum eſt. Itaque illorum fines, ſicut ipſi dixerant, terminavit; in medió relictum quod erat, populo Romano adjudicavit. Decipere hoc quidem eſt, non judicare: quocirca in omni re fugienda eſt talis ſolertia.

Sunt autem quædam officia etiam adverſus eos ſervanda, a quibus injuriam acceperis. Eſt enim ulciſcendi & puniendi modus; atque haud ſcio, an ſatis ſit, eum, qui laceſſierit, injuriæ ſuæ pœnitere; ut & ipſe ne quid tale poſthac, & ceteri ſint ad injuriam tardiores. Atque in republica maxime con- XI 34

ſervanda ſunt jura belli. Nam cum ſint duo genera decertandi, unum per diſceptationem, alterum per vim; cumque illud proprium ſit hominis, hoc beluarum: confugiendum eſt ad
35 poſterius, ſi uti non licet ſuperiore. Quare ſuſcipienda quidem bella ſunt ob eam cauſam, ut ſine injuria in pace vivatur: parta autem victoria, conſervandi ii, qui non crudeles in bello, non immanes fuerunt; ut majores noſtri Tuſculanos, Aequos, Volſcos, Sabinos, Hernicos in civitatem etiam acceperunt; at Carthaginem & Numantiam funditus ſuſtulerunt. nollem Corinthum: ſed credo aliquid ſecutos, opportunitatem loci maxime, ne poſſet aliquando ad bellum faciendum locus ipſe adhortari. Mea quidem ſententia, paci, quæ nihil habitura ſit inſidiarum, ſemper eſt conſulendum: in quo ſi mihi eſſet obtemperatum; ſi non optimam, at aliquam rempublicam, quæ nunc nulla eſt, haberemus. Et cum iis, quos vi deviceris, conſulendum eſt; tum ii, qui, armis poſitis, ad imperatorum fidem confugient, quamvis murum aries percuſſerit, recipiendi ſunt: in quo tantopere apud noſtros juſtitia culta eſt, ut ii, qui civitates, aut nationes devictas bello in fidem recepiſſent,
36 earum patroni eſſent more majorum. Ac bel-

li quidem æquitas ſanctiſſime fetiali populi Romani jure perſcripta eſt; ex quo intelligi poteſt, nullum bellum eſſe juſtum, niſi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante ſit & indictum. Pompilius imperator tenebat provinciam; in cujus exercitu Catonis filius tiro militabat. Cum autem Pompilio videretur, unam dimittere legionem; Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimiſit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remanſiſſet, Cato ad Pompilium ſcripſit, ut, ſi eum pateretur in exercitu remanere, ſecundo eum obligaret militiæ ſacramento; quia, priore amiſſo, jure cum hoſtibus pugnare non poterat: adeo ſumma erat obſerva- 37
tio in bello movendo. M. quidem Catonis ſenis epiſtola eſt ad M. filium, in qua ſcripſit, ſe audiſſe, eum miſſum factum eſſe a conſule, cum in Macedonia Perſico bello miles eſſet. Monet igitur, ut caveat, ne prœlium ineat: negat enim jus eſſe, qui miles non ſit, pugnare cum hoſte. Equidem illud etiam ani- 12
madverto, quod qui proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur, lenitate verbi triſtitiam rei mitigatam. Hoſtis enim apud majores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant duodecim tabulæ:

AUT STATUS DIES CUM HOSTE. Itemque, AD-
VERSUS HOSTEM AETERNA AUCTORITAS.
Quid ad hanc manſüetudinem addi poteſt?
eum, quicum bellum geras, tam molli nomi-
ne appellari? Quamquam id nomen durius
jam effecit vetuſtas: a peregrino enim receſ-
ſit, & proprie in eo, qui arma contra ferret,
38 remanſit. Cum vero de imperio decertatur,
belloque quæritur gloria, cauſas omnino ſub-
eſſe tamen oportet easdem, quas dixi paulo
ante juſtas cauſas eſſe bellorum. Sed ea bella,
quibus imperii gloria propoſita eſt, minus acer-
be gerenda ſunt. Ut enim cum civiliter con-
tendimus, aliter, ſi eſt inimicus; aliter, ſi
competitor: cum altero certamen honoris &
dignitatis eſt; cum altero capitis & famæ.
Sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, ut
cum inimicis gerebatur, uter eſſet, non uter
imperaret; cum Latinis, Sabinis, Samnitibus,
Pœnis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Pœ-
ni fœdifragi, crudelis Hannibal, reliqui juſtio-
res. Pyrrhi quidem de captivis reddendis, il-
la præclara;

Nec mi aurum poſco, nec mi pretium dede-
ritis:
Nec cauponantes bellum, ſed belligerantes,
Ferro, non auro, vitam cernamus utrique.

Voſne velit, an me regnare hera, quidve ferat, fors,
Virtute experiamur. Et hoc ſimul accipite dictum:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorumdem me libertati parcere certum eſt:
Dono, ducite, doque, volentibu' cum magnis diis.

Regalis ſane & digna Aeacidarum génere ſen- 13
tentia. Atque etiam ſi quid ſinguli, tempori- 39
bus adducti, hoſti promiſerint, eſt in eo ipſo
fides conſervanda: ut primo Punico bello Re-
gulus captus a Pœnis, cum de captivis com-
mutandis Romam miſſus eſſet, juraſſetque ſe
rediturum; primum, ut venit, captivos red-
dendos in ſenatu non cenſuit; deinde, cum
retineretur a propinquis, & ab amicis, ad
ſupplicium redire maluit, quam fidem hoſti
datam fallere. *Secundo autem Punico bello,* 40
poſt Cannenſem pugnam, quos decem Hanni-
bal Romam adſtrictos miſit jurejurando ſe re-
dituros eſſe, niſi de redimendis iis, qui capti
erant, impetraſſent: eos omnes cenſores, quoad
quiſque eorum vixit, qui pejeraſſent, in aera-
riis reliquerunt; nec minus illum, qui juris-
jurandi fraude culpam invenerat. Cum enim
Hannibalis permiſſu exiſſet de caſtris, rediit

paulo poſt, quod ſe oblitum neſcio quid diceret. deinde egreſſus e caſtris, jurejurando ſe ſolutum putabat: & erat verbis, re non erat. Semper autem in fide, quid ſenſeris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum eſt juſtitiae in hoſtem a majoribus noſtris conſtitutum. Cum a Pyrrho perfuga ſenatui eſt pollicitus, ſe venenum regi daturum, & eum necaturum; ſenatus, & C. Fabricius perfugam Pyrrho dedidit. Ita ne hoſtis quidem, & potentis, & bellum ultro inferentis, interitum
41 *cum ſcelere approbavit.* Ac de bellicis quidem officiis ſatis dictum eſt.

Meminerimus autem, etiam adverſus infimos juſtitiam eſſe ſervandam. Eſt autem infima conditio & fortuna ſervorum; quibus, non male præcipiunt, qui ita jubent uti, ut mercenariis: operam exigendam; juſta præbenda. Cum autem duobus modis, id eſt, aut vi, aut fraude fiat injuria: fraus, quaſi vulpeculæ; vis, leonis videtur: utrumque homine alieniſſimum: ſed fraus odio digna majore. Totius autem injuſtitiæ nulla capitalior eſt, quam eorum, qui cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni eſſe videantur. De juſtitia ſatis dictum eſt.

14 Deinceps (ut erat propoſitum) de benefi-

centia ac liberalitate dicatur; qua quidem ni- 42
hil eſt naturæ hominis accommodatius: ſed habet multas cautiones. Videndum eſt enim primum, ne obſit benignitas, & iis ipſis, quibus benigne videbitur fieri, & ceteris: deinde, ne major benignitas ſit, quam facultates: tum, ut pro dignitate cuique tribuatur; id enim eſt juſtitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda ſunt omnia. Nam & qui gratificantur cuipiam, quod obſit illi, cui prodeſſe velle videantur, non benefici, neque liberales, ſed pernicioſi aſſentatores judicandi ſunt: & qui aliis nocent, ut in alios liberales ſint, in eadem ſunt injuſtitia, ut ſi in ſuam rem alienam convertant. Sunt autem multi, & qui- 43
dem cupidi ſplendoris & gloriæ, qui eripiunt aliis, quod aliis largiantur; hique arbitrantur ſe beneficos in ſuos amicos viſum iri, ſi locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abeſt ab officio, ut nihil magis officio poſſit eſſe contrarium. Videndum eſt igitur, ut ea liberalitate utamur, quæ proſit amicis, noceat nemini. Quare L. Sullæ, & C. Cæſaris pecuniarum translatio a juſtis dominis ad alienos non debet liberalis videri: nihil eſt enim liberale, quod non idem juſtum.
Alter erat locus cautionis, ne benignitas ma- 44

jor eſſet, quam facultates, quod, qui benignio-
res volunt eſſe, quam res patitur, primum in
eo peccant, quod injurioſi ſunt in proximos.
Quas enim copias his & ſuppeditari æquius
eſt, & relinqui, eas transferunt ad alienos.
Ineſt autem in tali liberalitate cupiditas ple-
rumque rapiendi & auferendi per injuriam,
ut ad largiendum ſuppetant copiæ. Videre
etiam licet plerosque non tam natura libe-
rales, quam quadam gloria ductos, ut bene-
fici videantur, facere multa, quæ proficiſci
ab oſtentatione magis, quam a voluntate vi-
deantur. Talis autem ſimulatio, vanitati eſt
conjunctior, quam aut liberalitati, aut hone-
45 ſtati. Tertium eſt propoſitum, ut in benefi-
centia delectus eſſet dignitatis; in quo & mo-
res ejus erunt ſpectandi, in quem benefici-
um conferetur, & animus erga nos, & com-
munitas, ac ſocietas vitæ, & ad noſtras uti-
litates officia ante collata: quæ ut concur-
rant omnia, optabile eſt; ſin minus, plures
cauſæ majoresque ponderis plus habebunt.
15 Quoniam autem vivitur non cum perfectis ho-
46 minibus, planeque ſapientibus, ſed cum iis,
in quibus præclare agitur, ſi ſunt ſimulacra
virtutis; etiam hoc intelligendum puto, ne-
minem omnino eſſe negligendum, in quo ali-

qua ſignificatio virtutis appareat; colendum
autem eſſe ita quemque maxime, ut quisque
maxime his virtutibus lenioribus erit ornatus,
modeſtia, temperantia, hac ipſa, de qua jam
multa dicta ſunt, juſtitia. Nam fortis animus
& magnus in homine non perfecto, nec ſa-
piente, ferventior plerumque eſt: illæ virtu-
tes virum bonum videntur potius attingere.
Atque hæc in moribus. De benevolentia au- 47
tem, quam quisque habeat erga nos, primum
illud eſt in officio, ut ei plurimum tribuamus,
a quo plurimum diligimur: ſed benevolen-
tiam non adoleſcentulorum more, ardore quo-
dam amoris, ſed ſtabilitate potius & conſtan-
tia judicemus. Sin erunt merita, ut non ine-
unda, ſed referenda ſit gratia; major quæ-
dam cura adhibenda eſt: nullum enim offi-
cium referenda gratia magis neceſſarium eſt.
Quod ſi ea, quæ utenda acceperis, majore 48
menſura, ſi modo poſſis, jubet reddere Heſio-
dus; quidnam beneficio provocati facere de-
bemus? an non imitari agros fertiles, qui
multo plus efferunt, quam acceperunt? Ete-
nim ſi in eos, quos ſperamus nobis profutu-
ros, non dubitamus officia conferre; quales
in eos eſſe debemus, qui jam profuerunt? Nam
cum duo genera liberalitatis ſint, unum dan-

di beneficii, alterum reddendi; demus, necne,
in noſtra poteſtate eſt: non reddere, viro bo-
no non licet, modo id facere poſſit ſine inju-
49 ria. Acceptorum autem beneficiorum ſunt
delectus habendi; nec dubium, quin maximo
cuique plurimum debeatur: in quo tamen in
primis, quo quisque animi ſtudio, benevolen-
tia fecerit, ponderandum eſt. Multi enim fa-
ciunt multa temeritate quadam, ſine judicio
vel modo, in omnes repentino quodam, quaſi
vento, impetu animi incitati: quæ beneficia
æque magna non ſunt habenda, atque ea, quæ
judicio, conſiderate conſtanterque delata ſunt.
Sed in collocando beneficio & in referenda gra-
tia, ſi cetera paria ſint, hoc maxime officii
eſt, ut quisque maxime opis indigeat, ita ei
potiſſimum opitulari: quod contra fit a ple-
riſque. A quo enim plurimum ſperant, etiamſi
16 ille his non eget, tamen ei potiſſimum inſer-
50 viunt. Optime autem ſocietas hominum con-
junctione ſervabitur, ſi, ut quisque erit con-
junctiſſimus, ita in eum benignitatis plurimum
conferetur. Sed quæ natura principia ſint
communitatis & ſocietatis humanæ, repeten-
dum altius videtur. Eſt enim primum, quod
cernitur in univerſi generis humani ſocieta-
te: ejus autem vinculum eſt ratio & oratio;

quæ docendo, diſcendo, communicando, diſceptando, judicando, conciliat inter ſe homines, conjungitque naturali quadam ſocietate. Neque ulla re longius abſumus a natura ferarum, in quibus ineſſe fortitudinem ſæpe dicimus, ut in equis, in leonibus; juſtitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. Sunt enim 51
rationis & orationis expertes. Ac latiſſime quidem patens hominibus inter ipſos, omnibus inter omnes, ſocietas hæc eſt; in qua omnium rerum, quas ad communem hominum uſum natura genuit, eſt ſervanda communitas: ut quæ deſcripta ſunt legibus & jure civili, hæc ita teneantur, ut ſit conſtitutum: e quibus ipſis cetera ſic obſerventur, ut in Græcorum proverbio eſt: *Amicorum eſſe omnia communia.* Omnia autem communia hominum videntur ea, quæ ſunt generis ejus, quod ab Ennio poſitum in una re, transferri in multas poteſt.

Homo qui erranti comiter monſtrat viam,
Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipſi luceat, cum illi accenderit.

Una ex re ſatis præcipitur, ut, quidquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia, Non pro- 52
hibere aqua profluente; Pati ab igne ignem capere, ſi quis velit; Conſilium fidele deli-

beranti dare: quæ ſunt iis utilia, qui acci-
piunt; danti non moleſta. Quare & his uten-
dum eſt, & ſemper aliquid ad communem uti-
litatem afferendum. Sed quoniam copiæ par-
væ ſingulorum ſunt; eorum autem, qui his
egeant, infinita eſt multitudo: vulgaris libe-
ralitas referenda eſt ad illum Ennii finem,
Nihilominus ipſi luceat; ut facultas ſit, qua
53 in noſtros ſimus liberales. Gradus autem plu-
17 res ſunt ſocietatis hominum. Ut enim ab in-
finita illa diſcedatur, propior eſt ejusdem gen-
tis, nationis, linguæ; qua maxime homines
conjunguntur: interius etiam eſt, ejusdem eſ-
ſe civitatis. Multa enim ſunt civibus inter ſe
communia; forum, fana, porticus, viæ, leges,
jura, judicia, ſuffragia, conſuetudines præter-
ea & familiaritates, multisque cum multis
res rationesque contractæ. Arctior vero col-
ligatio eſt ſocietatis propinquorum: ab illa
enim immenſa ſocietate humani generis in
54 exiguum anguſtumque concluditur. Nam cum
ſit hoc natura commune animantium, ut ha-
beant libidinem procreandi, prima ſocietas in
ipſo conjugio eſt: proxima in liberis: dein-
de una domus, communia omnia. Id autem
eſt principium urbis, & quaſi ſeminarium rei-
publicæ. Sequuntur fratrum conjunctiones:

poſt conſobrinorum, ſobrinorumque; qui, cum una domo jam capi non poſſint, in alias domos, tanquam in colonias, exeunt. Sequuntur connubia & affinitates; ex quibus etiam plures propinqui; quæ propagatio & ſoboles origo eſt rerumpublicarum. Sanguinis autem conjunctio, benevolentia devincit homines & caritate. Magnum eſt enim, eadem habere monumenta majorum, iisdem uti ſacris, ſepulcra habere communia. Sed omnium ſo- 55
cietatum nulla præſtantior eſt, nulla firmior, quam cum viri boni, moribus ſimiles, ſunt familiaritate conjuncti. Illud enim honeſtum, (quod ſæpe dicimus,) etiam ſi in alio cernimus, tamen nos movet, atque illi, in quo id ineſſe videtur, amicos facit. Et quamquam 56
omnis virtus nos ad ſe allicit, facitque, ut eos diligamus, in quibus ipſa ineſſe videatur; tamen juſtitia & liberalitas id maxime efficit. Nihil autem eſt amabilius, nec copulatius, quam morum ſimilitudo bonorum. In quibus enim eadem ſtudia ſunt, eædemque voluntates, in his ſit, ut æque quisque altero delectetur, ac ſeipſo; efficiturque id, quod Pythagoras ultimum in amicitia putavit, ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas eſt, quæ conficitur ex beneficiis ultro

citro datis acceptis; quæ & mutua, & grata dum ſunt, inter quos ea ſunt, firma illi devinciuntur ſocietate. Sed cum omnia ratione
57 animoque luſtraris, omnium ſocietatum nulla eſt gravior, nulla carior, quam ea, quæ cum republica eſt unicuique noſtrum. Cari ſunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: ſed omnes omnium caritates patria una complexa eſt; pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, ſi ei ſit profuturus? Quo eſt deteſtabilior iſtorum immanitas, qui lacerarunt omni ſcelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & ſunt, & fuerunt.
58 Sed ſi contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes ſunt, patria & parentes, quorum beneficiis maximis obligati ſumus: proximi, liberi, totaque domus, quæ ſpectat in nos ſolos, neque aliud ullum poteſt habere perfugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna eſt. Quamobrem neceſſaria præſidia vitæ debentur iis maxime, quos ante dixi: vita autem, victusque communis, conſilia, ſermones, cohortationes, conſolationes, interdum etiam objurgationes in amicitiis vigent maxime: eſtque ea jucundiſſima amicitia, quam ſimilitu-

litudo morum conjugavit. Sed in his omni- 18
bus officiis tribuendis videndum erit, quid 59
cuique maxime neceſſe ſit, & quid quisque
nobiscum vel ſine nobis aut poſſit conſequi,
aut non poſſit. Ita non iidem erunt neceſſi-
tudinum gradus, qui temporum. Sunt quæ-
dam officia, quæ aliis magis, quam aliis de-
beantur; ut vicinum citius adjuveris in fru-
ctibus percipiendis, quam aut fratrem, aut
familiarem: at, ſi lis in judicio ſit, propin-
quum potius & amicum, quam vicinum defen-
deris. Hæc igitur, & talia, circumſpicienda
ſunt in omni officio; & conſuetudo exerci-
tatioque capienda, ut boni ratiocinatores of-
ficiorum eſſe poſſimus, & addendo deducen-
doque videre, quæ reliqui ſumma fiat: ex
quo, quantum cuique debeatur, intelligas. Sed 60
ut nec medici, nec imperatores, nec orato-
res, quamvis artis præcepta perceperint, quid-
quam magna laude dignum ſine uſu & ex-
ercitatione conſequi poſſunt: ſic officii con-
ſervandi præcepta traduntur illa quidem, ut
facimus ipſi; ſed rei magnitudo uſum quo-
que exercitationemque deſiderat. Atque ab
iis rebus, quæ ſunt in jure ſocietatis huma-
næ, quemadmodum ducatur honeſtum, ex
quo aptum eſt officium, ſatis fere diximus.

61 Intelligendum eſt autem, cum propoſita ſint genera quatuor, e quibus honeſtas officiumque manaret, ſplendidiſſimum videri, quod animo magno, elatoque, humanasque res deſpiciente factum ſit. Itaque in probris maxime in promtu eſt, ſi quid tale dici poteſt:

Vos etenim juvenes, animum geritis muliebrem;

Illa virago viri.

& ſi quid ejusmodi:

Salmaci, da ſpolia, ſine ſudore & ſanguine.

Contraque in laudibus, quæ magno animo, & fortiter excellenterque geſta ſunt, ea neſcio quomodo quaſi pleniore ore laudamus. Hinc rhetorum campus de Marathone, Salamine, Platæis, Thermopylis, Leuctris: hinc noſter Cocles, hinc Decii, hinc Cn. & P. Scipiones, hinc M. Marcellus, innumerabilesque alii; maximeque ipſe populus Romanus animi magnitudine excellit. Declaratur autem ſtudium bellicæ gloriæ, quod ſtatuas quoque videmus

19 ornatu fere militari. Sed ea animi elatio, quæ
62 cernitur in periculis & laboribus, ſi juſtitia vacat, pugnatque non pro ſalute communi, ſed pro ſuis commodis, in vitio eſt: non enim modo id virtutis non eſt, ſed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. Ita-

que probe definitur a Stoicis fortitudo, cum
eam virtutem eſſe dicunt propugnantem pro
æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis
gloriam conſecutus eſt inſidiis & malitia, lau-
dem eſt adeptus: nihil enim honeſtum eſſe
poteſt, quod juſtitia vacet. Præclarum igitur 63
Platonis illud: Non ſolum, inquit, ſcientia,
quæ eſt remota a juſtitia, calliditas potius,
quam ſapientia eſt appellanda; verum etiam
animus paratus ad periculum, ſi ſua cupidi-
tate, non utilitate communi, impellitur, au-
daciæ potius nomen habeat, quam fortitu-
dinis. Itaque viros fortes & magnanimos, eoſ-
dem bonos & ſimplices; veritatis amicos mi-
nimeque fallaces eſſe volumus: quæ ſunt ex
media laude juſtitiæ. Sed illud odioſum eſt, 64
quod in hac elatione & magnitudine animi,
facillime pertinacia & nimia cupiditas prin-
cipatus innaſcitur. Ut enim apud Platonem
eſt, omnem morem Lacedæmoniorum inflam-
matum eſſe cupiditate vincendi; ſic, ut quiſ-
que animi magnitudine maxime excellit, ita
maxime vult princeps omnium, vel potius ſo-
lus eſſe. Difficile autem eſt, cum præſtare om-
nibus concupieris, ſervare æquitatem, quæ
eſt juſtitiæ maxime propria. Ex quo fit, ut
neque diſceptatione vinci ſe, nec ullo publi-

co ac legitimo jure patiantur; exſiſtuntque in republica plerumque largitores & factioſi, ut opes quam maximas conſequantur, & ſint vi
65 potius ſuperiores, quam juſtitia pares. Sed quo difficilius, hoc præclarius: nullum eſt enim tempus, quod juſtitia vacare debeat. Fortes igitur & magnanimi ſunt habendi, non qui faciunt, ſed qui propulſant injuriam. Vera autem & ſapiens animi magnitudo, honeſtum illud, quod maxime natura ſequitur, in factis poſitum, non in gloria judicat; principemque ſe eſſe mavult, quam videri. Etenim qui ex errore imperitæ multitudinis pendet, hic in magnis viris non eſt habendus. Facillime autem ad res injuſtas impellitur, ut quisque eſt altiſſimo animo & gloriæ cupido. Qui locus eſt ſane lubricus, quod vix invenitur, qui laboribus ſuſceptis, periculisque aditis, non quaſi mercedem rerum geſtarum deſideret gloriam.

20 Omnino fortis animus, & magnus, dua-
66 bus rebus maxime cernitur; quarum una in rerum externarum deſpicientia ponitur, cum perſuaſum ſit, nihil hominem, niſi quod honeſtum decorumque ſit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere; nullique neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunæ ſuccumbere. Altera eſt res, ut, cum ita

ſis affectus animo, ut ſupra dixi, res geras magnas illas quidem, & maxime utiles, ſed & vehementer arduas, plenasque laborum & periculorum tum vitæ, tum multarum aliarum rerum, quæ ad vitam pertinent. Harum re- 67
rum duarum ſplendor omnis & amplitudo, addo etiam utilitatem, in poſteriore eſt; cauſa autem & ratio efficiens magnos viros, eſt in priore. In eo enim eſt illud, quod excellentes animos, & humana contemnentes facit: id autem ipſum cernitur in duobus, ſi & ſolum id, quod honeſtum ſit, bonum judices, & omni animi perturbatione liber ſis. Nam & ea, quæ eximia plerisque & præclara videntur, parva ducere, eaque ratione ſtabili firmaque contemnere, fortis animi magnique ducendum eſt; & ea, quæ videntur acerba, quæ multa & varia in hominum vita fortunaque verſantur, ita ferre, ut nihil a ſtatu naturæ diſcedas, nihil a dignitate ſapientis, robuſti animi eſt, magnæque conſtantiæ. Non 68
eſt autem conſentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate; nec, qui invictum ſe a labore præſtiterit, vinci a voluptate. Quamobrem & hæc videnda, & pecuniæ fugienda cupiditas: nihil enim eſt tam anguſti animi tamque parvi, quam amare divitias:

nihil honeſtius magnificentiusque, quam pe-
cuniam contemnere, ſi non habeas; ſi habe-
as, ad beneficentiam liberalitatemque confer-
re. Cavenda eſt etiam gloriæ cupiditas, ut
ſupra dixi; eripit enim libertatem, pro qua
magnanimis viris omnis debet eſſe contentio.
Nec vero imperia expetenda, ac potius, aut
non accipienda interdum, aut deponenda non-
69 nunquam. Vacandum autem eſt omni ani-
mi perturbatione, tum cupiditate & metu, tum
etiam ægritudine, & voluptate animi, & ira-
cundia; ut tranquillitas & ſecuritas adſit, quæ
affert cum conſtantiam, tum etiam dignita-
tem. Multi autem & ſunt, & fuerunt, qui
eam, quam dico, tranquillitatem expetentes,
a negotiis publicis ſe removerint, ad otium-
que perfugerint. In his & nobiliſſimi philoſo-
phi, longeque principes, & quidam homines
ſeveri & graves, nec populi, nec principum
mores ferre potuerunt; vixeruntque nonnul-
70 li in agris, delectati re ſua familiari. His idem
propoſitum fuit, quod regibus, ut ne qua re
egerent, ne cui parerent, libertate uterentur;
21 cujus proprium eſt, ſic vivere, ut velis. Qua-
re cum hoc commune ſit potentiæ cupidorum
cum iis, quos dixi, otioſis; alteri ſe adipiſci
id poſſe arbitrantur, ſi opes magnas habeant;

alteri, ſi contenti ſint & ſuo, & parvo: in quo
neutrorum omnino contemnenda eſt ſenten-
tia: ſed & facilior, & tutior, & minus aliis
gravis aut moleſta vita eſt otioſorum; fructuo-
ſior autem hominum generi, & ad claritatem
amplitudinemque aptior eorum, qui ſe ad rem-
publicam & ad res magnas gerendas accom-
modaverunt. Quapropter & iis forſitan conce- 71
dendum ſit, rempublicam non capeſſentibus,
qui excellenti ingenio, doctrinæ ſeſe dedide-
runt; & iis, qui aut valetudinis imbecillita-
te, aut aliqua graviore cauſa impediti, a re-
publica receſſerunt, cum ejus adminiſtrandæ
poteſtatem aliis, laudemque concederent.
Quibus autem talis nulla ſit cauſa, ſi deſpi-
cere ſe dicant ea, quæ plerique mirentur, im-
peria & magiſtratus, iis non modo non laudi,
verum etiam vitio dandum puto. Quorum ju-
dicium in eo, quod gloriam contemnant &
pro nihilo putent, difficile factu eſt non pro-
bare; ſed videntur labores & moleſtias tum
offenſionum, tum repulſarum, quaſi quandam
ignominiam timere, & infamiam. Sunt enim,
qui in rebus contrariis parum ſibi conſtent,
voluptatem ſeveriſſime contemnant, in dolo-
re ſint molliores: gloriam negligant, fran-
gantur infamia; atque ea quidem non ſatis

72 conſtanter. Sed iis, qui habent a natura adjumenta rerum gerendarum, abjecta omni cunctatione, adipiſcendi magiſtratus, & gerenda reſpublica eſt: nec enim aliter aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo poteſt. Capeſſentibus autem rempublicam nihilo minus, quam philoſophis, haud ſcio an magis etiam, & magnificentia, & deſpicientia adhibenda ſit rerum humanarum, & ea, quam ſæpe dico, & tranquillitas animi, atque ſecuritas; ſi quidem nec anxii futuri ſunt, & cum gravitate conſtantiaque victuri. Quæ eo faciliora ſunt philoſophis, quo minus multa patent in eorum vita, quæ fortuna feriat, & quo minus multis rebus egent; & quia, ſi quid adverſi eveniat, tam graviter cadere non
73 poſſunt. Quocirca non ſine cauſa majores motus animorum concitantur, majoraque efficienda rempublicam gerentibus, quam quietis; quo magis his & magnitudo animi eſt adhibenda, & vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caveat, ne id modo conſideret, quam illa res honeſta ſit; ſed etiam, ut habeat efficiendi facultatem: in quo ipſo conſiderandum eſt, ne aut temere deſperet, propter ignaviam; aut nimis confidat, propter cupiditatem. In omnibus au-

tem negotiis, prius, quam aggrediare, adhi-
benda eſt præparatio diligens.

Sed cum plerique arbitrentur, res belli- 22
cas majores eſſe, quam urbanas; minuenda 74
eſt hæc opinio. Multi enim bella ſæpe quæ-
ſierunt propter gloriæ cupiditatem; atque id
in magnis animis ingeniisque plerumque con-
tingit; eoque magis, ſi ſunt ad rem milita-
rem apti, & cupidi bellorum gerendorum.
Vere autem ſi volumus judicare, multæ res
extiterunt urbanæ majores clarioresque,
quam bellicæ. Quamvis enim Themiſtocles 75
jure laudetur, & ſit ejus nomen, quam Solo-
nis, illuſtrius, citeturque Salamis, clariſſimæ
teſtis victoriæ, quæ anteponatur conſilio So-
lonis, ei, quo primum conſtituit Areopagitas;
non minus præclarum hoc, quam illud, ju-
dicandum eſt. Illud enim ſemel profuit, hoc
ſemper proderit civitati: hoc conſilio leges
Athenienſium, hoc majorum inſtituta ſervan-
tur. Et Themiſtocles quidem nihil dixerit,
in quo ipſe Areopagum adjuverit; at ille ve-
re, a ſe adjutum Themiſtoclem. Eſt enim
bellum geſtum conſilio ſenatus ejus, qui a So-
lone erat conſtitutus. Licet eadem de Pauſa- 76
nia Lyſandroque dicere; quorum rebus ge-
ſtis quamquam imperium Lacedæmoniis di-

latatum putatur; tamen ne minima quidem
ex parte Lycurgi legibus & diſciplinæ confe-
rendi ſunt. Quin etiam ob has ipſas cauſas &
parentiores habuerunt exercitus, & fortiores.
Mihi quidem neque pueris nobis, M. Scau-
rus C. Mario, neque, cum verſaremur in re-
publica, Q. Catulus Cn. Pompejo cedere vi-
debantur. Parvi enim ſunt foris arma, niſi eſt
conſilium domi. Nec plus Africanus, ſingu-
laris & vir, & imperator, in excidenda Nu-
mantia reipublicæ profuit, quam eodem tem-
pore P. Naſica privatus, cum Ti. Gracchum
interemit: quamquam hæc quidem res non ſo-
lum ex domeſtica eſt ratione; attingit etiam
bellicam, quoniam vi, manuque confecta eſt:
ſed tamen id ipſum geſtum eſt conſilio urba-
77 no, ſine exercitu. Illud autem optimum eſt,
in quod invadi ſolere ab improbis & invidis
audio:

Cedant arma togae, concedat laurea laudi.

Ut enim alios omittam, nobis rempublicam gubernantibus nonne togæ arma ceſſere? neque enim in republica periculum fuit gravius unquam, nec majus otium. Ita conſiliis diligentiaque noſtra celeriter de manibus audaciſſimorum civium delapſa arma impia ceciderunt. Quæ res igitur geſta unquam in bel-

lo tanta? qui triumphus conferendus? Li- 78
cet enim mihi, Marce fili, apud te gloriari, ad
quem & hereditas hujus gloriæ, & factorum
imitatio pertinet. Mihi quidem certe vir abun-
dans bellicis laudibus, Cn. Pompejus, multis
audientibus, hoc tribuit, ut diceret, fruſtra
ſe triumphum tertium deportaturum fuiſſe,
niſi meo in rempublicam beneficio, ubi tri-
umpharet, eſſet habiturus. Sunt ergo dome-
ſticæ fortitudines non inferiores militaribus;
in quibus plus etiam, quam in his, operæ ſtu-
diique ponendum eſt. Omnino illud honeſtum, 23
quod ex animo excelſo magnificoque quæri- 79
mus, animi efficitur, non corporis viribus.
Exercendum tamen corpus, & ita afficien-
dum eſt, ut obedire conſilio rationique poſſit
in exſequendis negotiis, & in labore toleran-
do. Honeſtum autem id, quod exquirimus,
totum eſt poſitum in animi cura & cogitatio-
ne: in quo non minorem utilitatem afferunt,
qui togati reipublicæ præſunt, quam qui bel-
lum gerunt. Itaque eorum conſilio ſæpe aut
non ſuſcepta, aut confecta bella ſunt, non-
nunquam etiam illata: ut M. Catonis bellum
tertium Punicum; in quo etiam mortui va-
luit auctoritas. Quare expetenda quidem ma- 80
gis eſt decernendi ratio, quam decertandi for-

titudo: ſed cavendum, ne id bellandi magis
fuga, quam utilitatis ratione faciamus.

Bellum autem ita ſuſcipiatur, ut nihil aliud
niſi pax quæſita videatur. Fortis vero & con-
ſtantis eſt, non perturbari in rebus aſperis,
nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur;
ſed præſentis animi uti conſilio, nec a ratio-
81 ne diſcedere. Quamquam hoc animi, illud
etiam ingenii magni eſt, præcipere cogitatio-
ne futura, & aliquanto ante conſtituere, quid
accidere poſſit in utramque partem; &, quid
agendum ſit, cum quid evenerit; nec com-
mittere, ut aliquando dicendum ſit, *Non pu-
taram*. Hæc ſunt opera magni animi, & ex-
celſi, & prudentia conſilioque fidentis. Te-
mere autem in acie verſari, & manu cum
hoſte confligere, immane quiddam, & belua-
rum ſimile eſt. Sed cum tempus neceſſitas-
que poſtulat, decertandum manu eſt, & mors
24 ſervituti turpitudinique anteponenda. De
82 evertendis autem diripiendisque urbibus, val-
de conſiderandum eſt, ne quid temere, ne
quid crudeliter. Idque eſt viri magni, rebus
agitatis, punire ſontes, multitudinem conſer-
vare; in omni fortuna, recta atque honeſta
retinere. Ut enim ſunt, quemadmodum ſupra
dixi, qui urbanis rebus bellicas anteponant:

ſic reperies multos, quibus periculoſa & calida conſilia quietis & cogitatis ſplendidiora, & majora videantur. Nunquam omnino pe- 83
riculi fuga committendum eſt, ut imbelles timidique videamur: ſed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis ſine cauſa; quo nihil poteſt eſſe ſtultius. Quapropter in adeundis periculis conſuetudo imitanda medicorum eſt, qui leviter ægrotantes leniter curant; gravioribus autem morbis periculoſas curationes & ancipites adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempeſtatem adverſam optare, dementis eſt; ſubvenire autem tempeſtati quavis ratione, ſapientis: eoque magis, ſi plus adipiſcare re explicata boni, quam addubitata mali. Periculoſæ autem rerum actiones partim iis ſunt, qui eas ſuſcipiunt, partim reipublicæ. Itemque alii de vita, alii de gloria, & benevolentia civium in diſcrimen vocantur. Promtiores igitur debemus eſſe ad noſtra pericula, quam ad communia, dimicareque paratius de honore & gloria, quam de ceteris commodis.

Inventi autem multi ſunt, qui non modo 84
pecuniam, ſed vitam etiam profundere pro patria parati eſſent: iidem gloriæ jacturam ne minimam quidem facere vellent, ne repu-

blica quidem poſtulante: ut Callicratidas, qui cum Lacedæmoniorum dux fuiſſet Peloponneſiaco bello, multaque feciſſet egregie, evertit ad extremum omnia, cum conſilio non paruit eorum, qui claſſem ab Arginuſſis removendam, nec cum Athenienſibus dimicandum putabant. Quibus ille reſpondit, Lacedæmonios, claſſe illa amiſſa, aliam parare poſſe, ſe fugere ſine ſuo dedecore non poſſe. Atque hæc quidem Lacedæmoniis plaga mediocris; illa peſtifera, qua, cum Cleombrotus, invidiam timens, temere cum Epaminonda conflixiſſet, Lacedæmoniorum opes corruerunt. Quanto Q. Maximus melius? de quo Ennius:

Unus homo nobis cunctando reſtituit rem.
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
Ergo magisque magisque viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum eſt etiam in rebus urbanis. Sunt enim, qui, quod ſentiunt, etſi optimum ſit, tamen invidiæ metu non audeant dicere.

25 Omnino qui reipublicæ præfuturi ſunt,
85 duo Platonis præcepta teneant: unum, ut utilitatem civium ſic tueantur, ut quæcunque agunt, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum; alterum, ut totum corpus reipubli-

cæ curent, ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deſerant. Ut enim tutela, ſic procuratio reipublicæ ad utilitatem eorum, qui commiſſi ſunt, non ad eorum, quibus commiſſa eſt, gerenda eſt. Qui autem parti civium conſulunt, partem negligunt, rem pernicioſiſſimam in civitatem inducunt, ſeditionem atque diſcordiam; ex quo evenit, ut alii populares, alii ſtudioſi optimi cujusque videantur, pauci univerſorum. Hinc apud Athenienſes 86
magnæ diſcordiæ; in noſtra republica non ſolum ſeditiones, ſed peſtifera etiam bella civilia: quæ gravis & fortis civis, & in republica dignus principatu, fugiet atque oderit; tradetque ſe totum reipublicæ, neque opes aut potentiam conſectabitur; totamque eam ſic tuebitur, ut omnibus conſulat. Nec vero criminibus falſis in odium aut invidiam quemquam vocabit; omninoque ita juſtitiæ honeſtatique adhæreſcet, ut, dum ea conſervet, quamvis graviter offendat, mortemque oppetat potius, quam deſerat illa, quæ dixi. Mi- 87
ſerrima eſt omnino ambitio honorumque contentio, de qua præclare apud eundem eſt Platonem: Similiter facere eos, qui inter ſe contenderent, uter potius rempublicam adminiſtraret, ut ſi nautæ certarent, quis eorum

potiſſimum gubernaret. Idemque præcipit, ut eos adverſarios exiſtimemus, qui arma contra ferant; non eos, qui ſuo judicio tueri rempublicam velint: qualis fuit inter P. Africanum & Q. Metellum ſine acerbitate diſſenſio.

88 Nec vero audiendi, qui graviter iraſcendum inimicis putabunt, idque magnanimi & fortis viri eſſe cenſebunt. Nihil enim laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia. In liberis vero populis, & in juris æquabilitate, exercenda etiam eſt facilitas, & altitudo animi, quæ dicitur; ne, ſi iraſcamur aut intempeſtive accedentibus, aut impudenter rogantibus, in moroſitatem inutilem & odioſam incidamus. Et tamen ita probanda eſt manſuetudo atque clementia, ut adhibeatur, reipublicæ cauſa, ſeveritas, ſine qua adminiſtrari civitas non poteſt. Omnis autem & animadverſio & caſtigatio contumelia vacare debet; neque ad ejus, qui punitur aliquem, aut verbis caſtigat, ſed ad reipublicæ utilitatem referri. Cavendum

89 eſt etiam, ne major pœna, quam culpa ſit; & ne iisdem de cauſis alii plectantur, alii ne appellentur quidem; Prohibenda autem maxime eſt ira in puniendo: nunquam enim, iratus qui accedet ad pœnam, mediocritatem

illam

illam tenebit, quæ eſt inter nimium & parum; quæ placet Peripateticis, & recte placet, modo ne laudarent iracundiam, & dicerent utiliter a natura datam. Illa vero omnibus in rebus repudianda eſt; optandumque, ut ii, qui præſunt reipublicæ, legum ſimiles ſint, quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur.

Atque etiam in rebus proſperis, & ad vo- 26
luntatem noſtram fluentibus, ſuperbiam, fa- 90
ſtidium, arrogantiamque magno opere fugiamus. Nam ut adverſas res, ſic ſecundas immoderate ferre, levitatis eſt; præclaraque eſt æquabilitas in omni vita, & idem ſemper vultus, eademque frons, ut de Socrate, item de C. Lælio accepimus. Philippum quidem, Macedonum regem, rebus geſtis, & gloria ſuperatum a filio; facilitate & humanitate video ſuperiorem fuiſſe. Itaque alter ſemper magnus, alter ſæpe turpiſſimus fuit; ut recte præcipere videantur, qui monent, ut, quanto ſuperiores ſimus, tanto nos geramus ſummiſſius. Panætius quidem Africanum, auditorem & familiarem ſuum, ſolitum, ait, dicere, ut equos, proter crebras contentiones prœliorum ferocitate exſultantes, domitoribus tradere ſoleant, ut his facilioribus poſſint uti; ſic ho-

mines, ſecundis rebus effrenatos, ſibique præfidentes, tanquam in gyrum rationis & doctrinæ duci oportere, ut perſpicerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatemque for-
91 tunæ. Atque etiam in ſecundiſſimis rebus maxime eſt utendum conſilio amicorum, hisque major etiam, quam ante, tribuenda auctoritas; iisdemque temporibus cavendum eſt, ne aſſentatoribus pateſaciamus aures, nec adulari nos ſinamus, in quo falli facile eſt. Tales enim nos eſſe putamus, ut jure laudemur; ex quo naſcuntur innumerabilia peccata; cum homines inflati opinionibus, turpiter irridentur, & in maximis verſantur erroribus. Sed hæc quidem hactenus.

92 Illud autem ſic eſt judicandum, maximas geri res, & maximi animi ab iis, qui respublicas regant, quod earum adminiſtratio latiſſime pateat, ad plurimosque pertineat: eſſe autem magni animi, & fuiſſe multos etiam in vita otioſa, qui aut inveſtigarent, aut conarentur magna quædam, ſeſeque ſuarum rerum finibus continerent; aut interjecti inter philoſophos, & eos, qui rempublicam adminiſtrarent, delectarentur re ſua familiari, non eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab ejus uſu ſuos; potiusque

& amicis impertientes, & reipublicæ, ſi quando uſus eſſet. Quæ primum bene parta ſit, nullo neque turpi quæſtu, neque odioſo: tum quam plurimis, modo dignis, ſe utilem præbeat: deinde augeatur ratione, diligentia, parſimonia; nec libidini potius luxuriæque, quam liberalitati & beneficentiæ pateat. Hæc præſcripta ſervantem licet magnifice, graviter, animoſeque vivere, atque etiam ſimpliciter, fideliter, vitæque hominum amice.

Sequitur, ut de una reliqua parte hone- 27
ſtatis dicendum ſit; in qua verecundia, & 93
quaſi quidam ornatus vitæ, temperantia &
modeſtia, omniſque ſedatio perturbationum
animi, & rerum modus cernitur. Hoc loco
continetur id, quod dici Latine *decorum* po-
teſt; Græce enim πρέπον dicitur. Hujus vis
ea eſt, ut ab honeſto non queat ſeparari. Nam
& quod decet, honeſtum eſt; & quod hone-
ſtum eſt, decet. Qualis autem differentia ſit 94
honeſti & decori, facilius intelligi, quam ex-
planari poteſt. Quidquid eſt enim, quod dece-
at, id tum apparet, cum antegreſſa eſt hone-
ſtas. Itaque non ſolum in hac parte honeſta-
tis, de qua hoc loco diſſerendum eſt, ſed etiam
in tribus ſuperioribus, quid deceat, apparet.
Nam & ratione uti, atque oratione pruden-

ter; & agere, quod agas, conſiderate; om-
nique in re quid ſit veri, videre & tueri de-
cet: contraque falli, errare, labi, decipi tam
dedecet, quam delirare & mente eſſe captum.
Et juſta omnia, decora ſunt; injuſta contra,
ut turpia, ſic indecora. Similis eſt ratio for-
titudinis: quod enim viriliter animoque mag-
no fit, id dignum viro & decorum videtur;
95 quod contra, id ut turpe, ſic indecorum. Qua-
re pertinet quidem ad omnem honeſtatem hoc,
quod dico, decorum; & ita pertinet, ut non
recondita quadam ratione cernatur, ſed ſit in
promtu. Eſt enim quiddam, idque intelligitur
in omni virtute, quod deceat; quod cogita-
tione magis a virtute poteſt, quam re ſepara-
ri. Ut venuſtas & pulchritudo corporis ſe-
cerni non poteſt a valetudine; ſic hoc, de quo
loquimur, decorum, totum illud quidem eſt
cum virtute confuſum; ſed mente & cogita-
96 tione diſtinguitur. Eſt autem ejus deſcriptio
duplex. Nam & generale quoddam decorum
intelligimus, quod in omni honeſtate verſa-
tur; & aliud huic ſubjectum, quod pertinet
ad ſingulas partes honeſtatis. Atque illud ſu-
perius ſic fere definiri ſolet: Decorum id eſ-
ſe, quod conſentaneum ſit hominis excellen-
tiæ, in eo, in quo natura ejus a reliquis ani-

mantibus differat. Quæ autem pars ſubjecta generi eſt, eam ſic definiunt, ut id decorum eſſe velint, quod ita naturæ conſentaneum ſit, ut in eo moderatio & temperantia appareat,
cum ſpecie quadam liberali. Hæc ita intel- 28
ligi, exiſtimare poſſumus ex eo decoro, quod 97
poëtæ ſequuntur ; de quo alio loco plura dici ſolent. Sed tum ſervare illud poëtas dicimus, quod deceat, cum id, quod quaque perſona dignum eſt, & fit, & dicitur; ut, ſi Aeacus, aut Minos diceret,

Oderint, dum metuant: - - - aut,

Natis ſepulcro ipſe eſt parens:

indecorum videretur; quod eos fuiſſe juſtos accepimus. At Atreo dicente, plauſus excitantur: eſt enim digna perſona oratio. Sed poëtæ quid quemque deceat, ex perſona judicabunt: nobis autem perſonam impoſuit ipſa natura, magna cum excellentia præſtantiaque
animantium reliquarum. Quocirca poëtæ in 98
magna varietate perſonarum, etiam vitioſis quid conveniat, & quid deceat, videbunt: nobis autem cum a natura conſtantiæ, moderationis, temperantiæ, verecundiæ partes datæ ſint; cumque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos adverſus homines geramus; efficitur, ut & illud, quod ad om-

nem honeſtatem pertinet, decorum, quam late fuſum ſit, appareat; & hoc, quod ſpectatur in unoquoque genere virtutis. Ut enim pulchritudo corporis apta compoſitione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipſo, quod inter ſe omnes partes cum quodam lepore conſentiunt: ſic hoc decorum, quod elucet in vita, movet approbationem eorum, quibuscum vivitur, ordine, & conſtantia, & moderatione dictorum omnium atque factorum.
99 Adhibenda eſt igitur quædam reverentia adverſus homines, & optimi cujusque, & reliquorum. Nam negligere quid de ſe quisque ſentiat, non ſolum arrogantis eſt, ſed etiam omnino diſſoluti. Eſt autem quod differat, in hominum ratione habenda, inter juſtitiam & verecundiam. Juſtitiæ partes ſunt, non violare homines; verecundiæ, non offendere; in quo maxime perſpicitur vis decori. His igitur expoſitis, quale ſit id, quod decere dicimus, intellectum puto.

100 Officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primam habet viam, quæ deducit ad convenientiam conſervationemque naturæ: quam ſi ſequemur ducem, nunquam aberrabimus; conſequemurque & id, quod acutum & perſpicax natura eſt; & id, quod ad hominum

conſociationem accommodatum; & id, quod
vehemens atque forte. Sed maxima vis deco-
ri in hac ineſt parte, de qua diſputamus. Ne-
que enim ſolum corporis, qui ad naturam ap-
ti ſunt, ſed multo etiam magis animi motus
probandi, qui item ad naturam accommodati
ſunt. Duplex eſt enim vis animorum, atque 101
naturæ: una pars in appetitu poſita eſt, quæ
eſt ὁρμὴ Græce, quæ hominem huc & illuc ra-
pit; altera in ratione, quæ docet & explanat,
quid faciendum fugiendumve ſit. Ita fit, ut
ratio præſit, appetitus obtemperet. Omnis 29
autem actio vacare debet temeritate, & ne-
gligentia; nec vero agere quidquam, cujus
non poſſit cauſam probabilem reddere. Hæc 102
eſt enim fere deſcriptio officii. Efficiendum
autem eſt, ut appetitus rationi obediant, eam-
que neque præcurrant, nec propter pigritiam,
aut ignaviam deſerant; ſintque tranquilli, at-
que omni perturbatione animi careant. Ex
quo elucebit omnis conſtantia, omnisque mo-
deratio. Nam qui appetitus longius evagan-
tur, & tanquam exſultantes ſive cupiendo,
ſive fugiendo, non ſatis a ratione retinentur,
hi ſine dubio finem & modum tranſeunt. Re-
linquunt enim & abjiciunt obedientiam, nec
rationi parent, cui ſunt ſubjecti lege naturæ:

a quibus non modo animi perturbantur, ſed
etiam corpora. Licet ora ipſa cernere irato-
rum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut
metu commoti ſunt, aut voluptate nimia ge-
ſtiunt; quorum omnium vultus, voces, mo-
103 tus, ſtatusque mutantur. Ex quibus illud in-
telligitur (ut ad officii formam revertamur)
appetitus omnes contrahendos ſedandosque,
excitandamque animadverſionem & diligen-
tiam, ut ne quid temere ac fortuitu, incon-
ſiderate, negligenterque agamus. Neque enim
ita generati a natura ſumus, ut ad ludum &
jocum facti eſſe videamur; ſed ad ſeverita-
tem potius, & ad quædam ſtudia graviora
atque majora. Ludo autem & joco uti illo
quidem licet; ſed ſicut ſomno & quietibus
ceteris, tum cum gravibus ſeriisque rebus
ſatisfecerimus. Ipſumque genus jocandi non
profuſum, nec immodeſtum, ſed ingenuum &
facetum eſſe debet. Ut enim pueris non om-
nem ludendi licentiam damus, ſed eam, quæ
ab honeſtis actionibus non ſit aliena: ſic in
ipſo joco aliquod probi ingenii lumen eluce-
104 at. Duplex omnino eſt jocandi genus: unum
illiberale, petulans, flagitioſum, obſcœnum;
alterum, elegans, urbanum, ingenioſum, fa-
cetum, quo genere non modo Plautus no-

ſter, & Atticorum antiqua comœdia, ſed etiam philoſophorum Socraticorum libri referti ſunt: multaque multorum facete dicta; ut ea, quæ a ſene Catone collecta ſunt, quæ vocant ἀποφθέγματα. Facilis igitur eſt diſtinctio ingenui & illiberalis joci: alter eſt, ſi tempore fit, ac remiſſo animo, libero dignus; alter ne homine quidem, ſi rerum turpitudini adhibetur verborum obſcœnitas. Ludendi etiam eſt quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant autem & campus noſter, & ſtudia venandi, honeſta exempla ludendi.

Sed pertinet ad omnem officii quæſtio- 30
nem, ſemper in promtu habere, quantum na- 105
tura hominis pecudibus, reliquisque beluis antecedat. Illæ nihil ſentiunt, niſi voluptatem, ad eamque feruntur omni impetu: hominis autem mens diſcendo alitur, & cogitando, ſemper aliquid aut anquirit, aut agit, videndique & audiendi delectatione ducitur. Quin etiam, ſi quis eſt paulo ad voluptates propenſior, modo ne ſit ex pecudum genere, (ſunt enim quidam homines non re, ſed nomine,) ſed ſi quis eſt paulo erectior, quamvis voluptate capiatur, occultat & diſſimulat appetitum volu-

106 ptatis, propter verecundiam. Ex quo intelligitur, corporis voluptatem non ſatis eſſe dignam hominis præſtantia, eamque contemni & rejici oportere: ſin ſit quiſpiam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum eſſe ejus fruendæ modum. Itaque victus cultusque corporis ad valetudinem referantur, & ad vires, non ad voluptatem. Atque etiam, ſi conſiderare volumus, quæ ſit in natura excellentia & dignitas; intelligemus, quam ſit turpe, diffluere luxuria, & delicate ac molliter vivere; quamque honeſtum, parce, continenter, ſevere, ſobrie.

107 Intelligendum eſt etiam, duabus quaſi nos a natura indutos eſſe perſonis: quarum una eſt communis, ex eo, quod omnes participes ſumus rationis præſtantiæque ejus, qua antecellimus beſtiis; a qua omne honeſtum decorumque trahitur, & ex qua ratio inveniendi officii exquiritur; altera autem, quæ proprie ſingulis eſt tributa. Ut enim in corporibus magnæ diſſimilitudines ſunt; (alios enim videmus velocitate ad curſum, alios viribus ad luctandum valere: itemque in formis aliis dignitatem ineſſe, aliis venuſtatem;) ſic in ani-
108 mis exſiſtunt etiam majores varietates. Erat in L. Craſſo, & in L. Philippo multus lepos;

major etiam, magisque de induſtria in C. Cæ-
ſare, L. F. At iisdem temporibus in M. Scau-
ro, & in M. Druſo adoleſcente, ſingularis ſe-
veritas; in C. Lælio multa hilaritas: in ejus
familiari Scipione ambitio major, vita triſtior.
De Græcis autem, dulcem & facetum, feſti-
vique ſermonis, atque in omni oratione ſimu-
latorem, quem εἴρωνα Græci nominaverunt,
Socratem accepimus: contra, Pythagoram &
Periclem ſummam auctoritatem conſecutos,
ſine ulla hilaritate. Callidum Hannibalem, ex
Pœnorum; ex noſtris ducibus Q. Maximum
accepimus: facile celare, tacere, diſſimulare,
inſidiari, præcipere hoſtium conſilia. In quo
genere Græci Themiſtoclem & Pheræum Ja-
ſonem ceteris anteponunt: in primisque ver-
ſutum & callidum factum Solonis; qui, quo
& tutior vita ejus eſſet, & plus aliquanto rei-
publicæ prodeſſet, furere ſe ſimulavit. Sunt 109
his alii multum diſpares, ſimplices & aperti;
qui nihil ex occulto, nihil ex inſidiis agendum
putant, veritatis cultores, fraudis inimici;
itemque alii, qui quidvis perpetiantur, cui-
vis deſerviant, dum, quod velint, conſequan-
tur, ut Sullæ M. Craſſum videbamus. Quo
in genere verſutiſſimum & patientiſſimum
Lacedæmonium Lyſandrum accepimus; con-

traque Callicratidam, qui præfectus claſſis
proximus poſt Lyſandrum fuit: itemque in
ſermonibus alium, quamvis præpotens ſit, effi-
cere, ut unus de multis eſſe videatur; quod
in Catulo, & in patre, & in filio; idemque in
Q. Mucio Mancia vidimus. Audivi ex majo-
ribus natu, hoc idem fuiſſe in P. Scipione Na-
ſica; contraque patrem ejus, illum, qui Ti.
Gracchi conatus perditos vindicavit, nullam
comitatem habuiſſe ſermonis: ne Xenocra-
tem quidem, ſeveriſſimum philoſophorum, ob
eamque rem ipſam magnum clarumque fuiſ-
ſe. Innumerabiles aliæ diſſimilitudines ſunt
naturæ morumque, minime tamen vituperan-
31 dorum. Admodum autem tenenda ſunt ſua
110 cuique, non vitioſa, ſed tamen propria, quo
facilius decorum illud, quod quærimus, reti-
neatur. Sic enim eſt faciendum, ut contra uni-
verſam naturam nihil contendamus; ea ta-
men conſervata, propriam naturam ſequa-
mur; ut, etiam ſi ſint alia graviora atque me-
liora, tamen nos ſtudia noſtra noſtræ naturæ
regula metiamur. Neque enim attinet repug-
nare naturæ, nec quidquam ſequi, quod aſſe-
qui nequeas. Ex quo magis emergit, quale ſit
decorum illud, ideo, quia nihil decet invita
(ut ajunt) Minerva, id eſt, adverſante & re-

pugnante natura. Omnino ſi quidquam eſt de- 111
corum, nihil eſt profecto magis, quam æquabilitas univerſæ vitæ, tum ſingularum actionum; quam conſervare non poſſis, ſi aliorum naturam imitans, omittas tuám. Ut enim ſermone eo debemus uti, qui notus eſt nobis, ne, ut quidam, Græca verba inculcantes jure optimo irrideamur: ſic in actiones omnemque vitam, nullam diſcrepantiam conferre debemus. Atque hæc differentia naturarum tan- 112
tam habet vim, ut nonnunquam mortem ſibi ipſe conſciſcere alius debeat, alius in eadem cauſa non debeat. Num enim alia in cauſa M. Cato fuit, alia ceteri, qui ſe in Africa Cæſari tradiderunt? Atqui ceteris forſitan vitio datum eſſet, ſi ſe interemiſſent, propterea quod eorum vita lenior, & mores fuerant faciliores; Catoni autem cum incredibilem tribuiſſet natura gravitatem, eamque ipſe perpetua conſtantia roboraviſſet, ſemperque in propoſito ſuſceptoque conſilio permanſiſſet, moriendum potius, quam tyranni vultus adſpiciendus fuit. Quam multa paſſus eſt Ulyſſes in 113
illo errore diuturno, cum & mulieribus (ſi Circe & Calypſo mulieres appellandæ ſunt) inſerviret, & in omni ſermone omnibus affabilem ſe eſſe vellet? domi vero etiam con-

tumelias ſervorum ancillarumque pertulit, ut ad id aliquando, quod cupiebat, perveniret. At Ajax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, quam illa perpeti, maluiſſet. Quæ contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat ſui; eaque moderari, nec velle experiri, quam ſe aliena deceant. Id enim maxime quemque decet, quod eſt cujusque
114 maxime ſuum. Suum igitur quisque noſcat ingenium, acremque ſe & bonorum & vitiorum ſuorum judicem præbeat; ne ſcenici plus, quam nos, videantur habere prudentiæ. Illi enim non optimas, ſed ſibi accommodatiſſimas fabulas eligunt: qui voce freti ſunt, Epigonos, Medumque; qui geſtu, Menalippam, Clytæmneſtram; ſemper Rupilius, quem ego memini, Antiopam; non ſæpe Aeſopus Ajacem. Ergo hiſtrio hoc videbit in ſcena, non videbit vir ſapiens in vita? Ad quas igitur res aptiſſimi erimus, in iis potiſſimum elaborabimus. Sin aliquando neceſſitas nos ad ea detruſerit, quæ noſtri ingenii non erunt; omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, ſi non decore, at quam minimum indecore facere poſſimus. Nec tam eſt enitendum, ut bona, quæ nobis data non ſint, ſe-
32 quamur, quam ut vitia fugiamus. Ac duabus

iis perſonis, quas ſupra dixi, tertia adjungi- 115
tur, quam caſus aliquis, aut tempus imponit;
quarta etiam, quam nobismetipſis judicio no-
ſtro accommodamus. Nam regna, imperia,
nobilitates, honores, divitiæ, opes, eaque, quæ
ſunt his contraria, in caſu ſita, temporibus gu-
bernantur: ipſi autem gerere quam perſonam
velimus, a noſtra voluntate proficiſcitur. Ita-
que ſe alii ad philoſophiam, alii ad jus civile,
alii ad eloquentiam applicant; ipſarumque
virtutum in alia alius mavult excellere. Quo- 116
rum vero patres, aut majores aliqua gloria
præſtiterunt, ii ſtudent plerumque eodem in
genere laudis excellere; ut Q. Mucius, P. F.
in jure civili; Pauli filius Africanus in re
militari. Quidam autem ad eas laudes, quas
a patribus acceperunt, addunt aliquam ſuam;
ut hic idem Africanus eloquentia cumulavit
bellicam gloriam; quod idem fecit Timotheus,
Cononis filius, qui, cum belli laude non in-
ferior fuiſſet, quam pater, ad eam laudem,
doctrinæ & ingenii gloriam adjecit. Fit au-
tem interdum, ut nonnulli, omiſſa imitatione
majorum, ſuum quoddam inſtitutum conſe-
quantur; maximeque in eo plerumque ela-
borant ii, qui magna ſibi proponunt, obſcu-
ris orti majoribus. Hæc igitur omnia, cum 117

quærimus, quid deceat, complecti animo &
cogitatione debemus. In primis autem con-
ſtituendum eſt, quos nos, & quales eſſe ve-
limus, & in quo genere vitæ; quæ delibera-
tio eſt omnium difficillima. Ineunte enim ado-
leſcentia, cum eſt maxima imbecillitas con-
ſilii, tum id ſibi quisque genus ætatis degen-
dæ conſtituit, quod maxime adamavit. Itàque
ante implicatur aliquo certo genere curſu-
que vivendi, quam potuit, quod optimum eſ-
118 ſet, judicare. Nam quod Herculem Prodicium
dicunt (ut eſt apud Xenophontem) cum pri-
mum pubeſceret (quod tempus a natura ad
deligendum, quam quisque viam vivendi ſit
ingreſſurus, datum eſt) exiſſe in ſolitudinem,
atque ibi ſedentem, diu ſecum multumque
dubitaſſe, cum duas cerneret vias, unam Vo-
luptatis, alteram Virtutis, utram ingredi me-
lius eſſet; hoc Herculi, Jovis ſatu edito, po-
tuit fortaſſe contingere; nobis non item, qui
imitamur, quos cuique viſum eſt, atque ad
eorum ſtudia inſtitutaque impellimur. Pleri-
que autem parentum præceptis imbuti, ad
eorum conſuetudinem moremque deducimur:
alii multitudinis judicio feruntur, quæque
majori parti pulcherrima videntur, ea maxi-
me exoptant: nonnulli tamen ſive felicitate

qua-

quadam, ſive bonitate naturæ, ſive parentum diſciplina, rectam vitæ ſecuti ſunt viam. Illud 33
autem maxime rarum genus eſt eorum, qui 119
aut excellentis ingenii magnitudine, aut præclara eruditione atque doctrina, aut utraque re ornati, ſpatium etiam deliberandi habuerunt, quem potiſſimum vitæ curſum ſequi vellent; in qua deliberatione ad ſuam cujusque naturam conſilium eſt omne revocandum. Nam cum in omnibus, quæ aguntur, ex eo modo, quo quisque natus eſt, (ut ſupra dictum eſt,) quid deceat, exquirimus; tum in tota vita conſtituenda, multo eſt cura major adhibenda, ut conſtare in vitæ perpetuitate poſſimus nobismetipſis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem quoniam 120
maximam vim natura habet, fortuna proximam; utriusque omnino ratio habenda eſt in deligendo genere vitæ; ſed naturæ magis. Multo enim & firmior eſt, & conſtantior; ut fortuna nonnunquam, tanquam ipſa mortalis, cum immortali natura pugnare videatur. Qui igitur ad naturæ ſuæ non vitioſæ genus conſilium vivendi omne contulerit, is conſtantiam teneat. Id enim maxime decet; niſi forte ſe intellexerit erraſſe in deligendo genere vitæ. Quod ſi acciderit (poteſt autem acci-

dere) facienda morum inſtitutorumque mutatio eſt. Eam mutationem, ſi tempora adjuvabunt, facilius commodiusque faciemus: ſin minus, ſenſim erit pedetentimque facienda; ut amicitias, quæ minus delectent, & minus probentur, magis decere cenſent ſapientes ſen-
121 ſim diſſuere, quam repente præcidere. Commutato autem genere vitæ, omni ratione curandum eſt, ut id bono conſilio feciſſe videamur. Sed quoniam paulo ante dictum eſt, imitandos eſſe majores; primum illud exceptum ſit, ne vitia ſint imitanda: deinde, ſi natura non feret, ut quædam imitari poſſint, ut ſuperioris Africani filius, qui hunc Paullo natum adoptavit, propter infirmitatem valetudinis non tam potuit patris ſimilis eſſe, quam ille fuerat ſui. Si igitur non poterit ſive cauſas defenſitare, ſive populum concionibus tenere, ſive bella gerere; illa tamen præſtare debebit, quæ erunt in ipſius poteſtate, juſtitiam, fidem, liberalitatem, modeſtiam, temperantiam, quo minus ab eo id, quod deſit, requiratur. Optima autem hereditas a patribus traditur liberis, omnique patrimonio præſtantior, gloria virtutis rerumque geſtarum; cui dedecori eſſe, nefas & impium judicandum eſt.

Et quoniam officia non eadem diſparibus 34
ætatibus tribuuntur, aliaque ſunt juvenum, 122
alia ſeniorum; aliquid etiam de hac diſtinctione dicendum eſt. Eſt igitur adoleſcentis, majores natu vereri, exque his deligere optimos & probatiſſimos, quorum conſilio atque auctoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis inſcitia, ſenum conſtituenda & regenda prudentia eſt. Maxime autem hæc ætas a libidinibus arcenda eſt, exercendaque in labore patientiaque & animi, & corporis; ut eorum & in bellicis, & in civilibus officiis vigeat induſtria. Atque etiam cum relaxare animos, & dare ſe jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiæ; quod erit facilius, ſi in ejusmodi quidem rebus majores natu
intereſſe velint. Senibus autem labores cor- 123
poris minuendi, exercitationes animi etiam augendæ videntur: danda vero opera, ut & amicos, & juventutem, & maxime rempublicam conſilio & prudentia quam plurimum adjuvent. Nihil autem magis cavendum eſt ſenectuti, quam ne languori ſe deſidiæque dedat. Luxuria vero cum omni ætati turpis, tum ſenectuti fœdiſſima eſt: ſin autem libidinum etiam intemperantia acceſſerit, duplex malum eſt; quod & ipſa ſenectus concipit de-

decus, & facit adoleſcentium impudentiorem
124 intemperantiam. Ac ne illud quidem alienum
eſt, de magiſtratuum, de privatorum, [de ci-
vium] de peregrinorum officiis dicere. Eſt
igitur proprium munus magiſtratus, intellige-
re, ſe gerere perſonam civitatis, debereque
ejus dignitatem & decus ſuſtinere, ſervare
leges, jura deſcribere, ea fidei ſua commiſſa
meminiſſe. Privatum autem oportet æquo &
pari cum civibus jure vivere, neque ſubmiſ-
ſum & abjectum, neque ſe efferentem; tum
in republica ea velle, quæ tranquilla & ho-
neſta ſint. Talem enim & ſentire bonum ci-
125 vem, & dicere ſolemus. Peregrini autem &
incolæ officium eſt, nihil præter ſuum nego-
tium agere, nihil de alieno anquirere, mini-
meque in aliena eſſe republica curioſum. Ita
fere officia reperientur, cum quæretur, quid
deceat, & quid aptum ſit perſonis, tempori-
bus, ætatibus. Nihil eſt autem, quod tam
deceat, quam in omni re gerenda, conſilioque
capiendo ſervare conſtantiam.

35 Sed quoniam decorum illud in omnibus
126 factis & dictis, in corporis denique motu &
ſtatu cernitur, idque poſitum eſt in tribus re-
bus, formoſitate, ordine, ornatu ad actionem
apto, difficilibus ad eloquendum; ſed ſatis erit

intelligi: in his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur iis, quibuscum, apud quosque vivamus: his quoque de rebus pauca dicantur. Principio, corporis noſtri magnam natura ipſa videtur habuiſſe rationem; quæ formam noſtram, reliquamque figuram, in qua eſſet ſpecies honeſta, eam poſuit in promtu; quæ partes autem corporis ad naturæ neceſſitatem datæ, adſpectum eſſent deformem habituræ atque turpem, eas contexit atque abdidit. Hanc naturæ tam dili- 127
gentem fabricam imitata eſt hominum verecundia. Quæ enim natura occultavit, eadem omnes, qui ſana mente ſunt, removent ab oculis; ipſique neceſſitati dant operam ut quam occultiſſime pareant: quarumque partium corporis uſus ſunt neceſſarii, eas neque partes, neque earum uſus ſuis nominibus appellant; quodque facere turpe non eſt, modo occulte, id dicere obſcœnum eſt. Itaque nec aperta actio rerum illarum petulantia vacat, nec orationis obſcœnitas. Nec vero audiendi ſunt 128
Cynici, aut ſi qui fuerunt Stoici pæne Cynici, qui reprehendunt & irrident, quod ea, quæ turpia re non ſint, nominibus ac verbis flagitioſa ducamus; illa autem, quæ turpia ſint, nominibus appellemus ſuis. Latrocinari,

fraudare, adulterari, re turpe eſt; ſed dicitur non obſcœne: liberis dare operam, re honeſtum eſt, nomine obſcœnum: pluraque in eam ſententiam ab eisdem contra verecundiam diſputantur. Nos autem naturam ſequamur, & omne, quod adhorret ab oculorum auriumque approbatione, fugiamus. Status, inceſſus, ſeſſio, accubatio, vultus, oculi,
129 manuum motus, teneant illud decorum. Quibus in rebus duo maxime ſunt fugienda; ne quid effeminatum, aut molle, & ne quid durum, aut ruſticum ſit. Nec vero hiſtrionibus oratoribusque concedendum eſt, ut iis hæc apta ſint, nobis diſſoluta. Scenicorum quidem mos tantam habet veteri diſciplina verecundiam, ut in ſcenam ſine ſubligaculo prodeat nemo; verentur enim, ne, ſi quo caſu evenerit, ut corporis partes quædam aperiantur, adſpiciantur non decore. Noſtro quidem more cum parentibus puberes filii, cum ſoceris generi non lavàntur. Retinenda eſt igitur
30
130 hujus generis verecundia, præſertim natura ipſa magiſtra & duce. Cum autem pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero venuſtas ſit, in altero dignitas; venuſtatem muliebrem ducere debemus; dignitatem virilem. Ergo & a forma removeatur omnis viro non

dignus ornatus; & huic ſimile vitium in geſtu motuque caveatur. Nam & palæſtrici motus ſæpe ſunt odioſiores; & hiſtrionum nonnulli geſtus inepti non vacant offenſione; & in utroque genere, quæ ſunt recta & ſimplicia, laudantur. Formæ autem dignitas, coloris bonitate tuenda eſt; color, exercitationibus corporis. Adhibenda eſt præterea munditia non odioſa, neque exquiſita nimis; tantum quæ fugiat agreſtem & inhumanam negligentiam. Eadem ratio eſt habenda veſtitus; in quo (ſicut in plerisque rebus) mediocritas optima eſt. Cavendum eſt autem, ne aut 131
tarditatibus utamur in greſſu mollioribus, ut pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur: aut in feſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates; quæ cum fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna ſignificatio fit, non adeſſe conſtantiam. Sed multo etiam magis elaborandum eſt, ne animi motus a natura recedant: quod aſſequemur, ſi cavebimus, ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus; &, ſi attentos animos ad decori conſervationem tenebimus. Motus autem animorum, dupli- 132
ces ſunt; alteri cogitationis, alteri appetitus. Cogitatio in vero exquirendo maxime verſa-

tur; appetitus impellit ad agendum. Curan-
dum eſt igitur, ut cogitatione ad res quam
optimas utamur; appetitum rationi obedien-
37 tem præbeamus. Et quoniam magna vis ora-
tionis eſt, eaque duplex; altera contentio-
nis, altera ſermonis: contentio diſceptatio-
nibus tribuatur judiciorum, concionum, ſe-
natus; ſermo in circulis, diſputationibus, con-
greſſionibus familiarium verſetur; perſequa-
tur etiam convivia. Contentionis præcepta
rhetorum ſunt; nulla ſermonis: quamquam
haud ſcio, an poſſint hæc quoque eſſe. Sed
diſcentium ſtudiis inveniuntur magiſtri; huic
autem qui ſtudeant, ſunt nulli: rhetorum tur-
ba referta omnia; quamquam quæ verborum
ſententiarumque præcepta ſunt, eadem ad ſer-
133 monem pertinebunt. Sed cum orationis indi-
cem, vocem habeamus; in voce autem duo
ſequamur, ut clara ſit, ut ſuavis; utrumque
omnino a natura petendum eſt: verum alte-
rum exercitatio augebit, alterum imitatio preſ-
ſe loquentium, & leniter. Nihil aliud fuit in
Catulis, ut eos exquiſito judicio putares uti
litterarum, quamquam erant litterati; ſed &
alii: hi autem optime uti lingua latina puta-
bantur. Sonus erat dulcis: literæ neque ex-
preſſæ nimis, neque oppreſſæ, ne aut obſcu-

rum eſſet, aut putidum: ſine contentione vox, nec languens, nec canora. Uberior oratio L. Craſſi, nec minus faceta: ſed bene loquendi de Catulis opinio non minor. Sale vero & facetiis Cæſar, Catuli patris frater, vicit omnes; ut in ipſo illo forenſi genere dicendi contentiones aliorum ſermone vinceret. In omnibus igitur his elaborandum eſt, ſi in omni re, quid deceat, exquirimus. Sit igitur hic 134
ſermo, in quo Socratici maxime excellunt, lenis minimeque pertinax: inſit in eo lepos. Nec vero, tanquam in poſſeſſionem venerit, excludat alios: ſed cum reliquis in rebus, tum in ſermone communi, viciſſitudinem non iniquam putet; ac videat in primis, quibus de rebus loquatur: ſi feriis, ſeveritatem adhibeat; ſi jocoſis, leporem: in primisque provideat, ne ſermo vitium aliquod judicet ineſſe in moribus; quod maxime tum ſolet evenire, cum ſtudioſe de abſentibus, detrahendi cauſa, aut per ridiculum, aut ſevere, maledice, contumelioſeque dicitur. Habentur au- 135
tem plerumque ſermones aut de domeſticis negotiis, aut de republica, aut de artium ſtudiis atque doctrina. Danda igitur opera eſt, ut etiam ſi aberrare ad alia cœperit, ad hæc revocetur oratio: ſed, utcunque aderunt;

neque enim omnes iisdem de rebus, nec om-
ni tempore, nec ſimiliter delectamur. Anim-
advertendum eſt etiam, quatenus ſermo de-
lectationem habeat; &, ut incipiendi ratio
38 fuerit, ita ſit deſinendi modus. Sed quomodo
136 in omni vita rectiſſime præcipitur, ut pertur-
bationes fugiamus, id eſt, motus animi nimios,
rationi non obtemperantes; ſic ejusmodi mo-
tibus ſermo debet vacare, ne aut ira exſiſtat,
aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignavia,
aut tale aliquid appareat: maximeque curan-
dum eſt, ut eos, quibuscum ſermonem con-
ferimus, & vereri, & diligere videamur. Ob-
jurgationes etiam nonnunquam incidunt ne-
ceſſariæ, in quibus utendum eſt fortaſſe &
vocis contentione majore, & verborum gra-
vitate acriore. Id agendum etiam, ut ne ea
facere videamur irati: ſed, ut ad urendum &
ſecandum, ſic & ad hoc genus caſtigandi, ra-
ro invitique veniemus; nec unquam, niſi ne-
ceſſario, ſi nulla reperietur alia medicina;
ſed tamen ira procul abſit, cum qua nihil recte
137 fieri, nihil conſiderate poteſt. Magna autem
parte clementi caſtigatione licet uti, gravita-
te tamen adjuncta, ut & ſeveritas adhibeatur,
& contumelia repellatur. Atque etiam illud
ipſum, quod acerbitatis habet objurgatio, ſig-

nificandum eſt, ipſius cauſa, qui objurgetur,
ſuſceptum eſſe. Rectum eſt autem, etiam in
illis contentionibus, quæ cum inimiciſſimis
fiunt, etiam ſi nobis indigna audiamus, tamen
gravitatem retinere, iracundiam repellere.
Quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea
nec conſtanter fieri poſſunt, nec ab iis, qui
adſunt, probari. Deforme etiam eſt, de ſe ipſo
prædicare, falſa præſertim, & cum irriſione
audientium imitari militem glorioſum. Et 39
quoniam omnia perſequimur, (volumus qui- 138
dem certe,) dicendum eſt etiam, qualem ho-
minis honorati & principis domum placeat
eſſe, cujus finis eſt uſus; ad quem accommo-
danda eſt ædificandi deſcriptio: & tamen ad-
hibenda dignitatis commoditatisque diligen-
tia. Cn. Octavio, qui primus ex illa familia
conſul factus eſt, honori fuiſſe accepimus, quod
præclaram ædificaſſet in Palatio, & plenam
dignitatis domum: quæ cum vulgo viſeretur,
ſuffragata domino, novo homini, ad conſula-
tum putabatur. Hanc Scaurus demolitus, ac-
ceſſionem adjunxit ædibus. Itaque ille in ſuam
domum conſulatum primus attulit; hic, ſum-
mi & clariſſimi viri filius, in domum multi-
plicatam, non repulſam ſolum retulit, ſed ig-
nominiam, etiam calamitatem. Ornanda eſt 139

enim dignitas domo, non ex domo tota quærenda; nec domo dominus, ſed domino domus honeſtanda eſt. Et ut in ceteris habenda ratio non ſui ſolum, ſed etiam aliorum; ſic in domo clari hominis, in quam & hoſpites multi recipiendi, & admittenda hominum cujusque modi multitudo, adhibenda eſt cura laxitatis: aliter ampla domus dedecori domino ſæpe fit, ſi eſt in ea ſolitudo; & maxime, ſi aliquando, alio domino, ſolita eſt frequentari. Odioſum eſt enim, cum a prætereuntibus dicitur:

O domus antiqua, heu quam diſpari dominare domino!

quod quidem his temporibus in multis licet
140 dicere. Cavendum autem eſt, præſertim ſi ipſe ædifices, ne extra modum ſumtu & magnificentia prodeas; quo in genere multum mali etiam in exemplo eſt. Studioſe enim plerique, præſertim in hanc partem, facta principum imitantur; ut L. Luculli, ſummi viri, virtutem, quis? at quam multi villarum magnificentiam imitati ſunt? quarum quidem certe eſt adhibendus modus, ad mediocritatemque revocandus. Eademque mediocritas ad
141 uſum cultumque vitæ transferenda eſt. Sed hæc hactenus. In omni autem actione ſuſci-

pienda, tria ſunt tenenda: primum, ut appetitus rationi pareat; quo nihil eſt ad officia conſervanda accommodatius: deinde, ut animadvertatur, quanta illa res ſit, quam efficere velimus; ut neve major, neve minor, cura & opera ſuſcipiatur, quam cauſa poſtulet: tertium eſt, [ut caveamus,] ut ea, quæ pertinent ad liberalem ſpeciem & dignitatem, moderata ſint. Modus autem eſt optimus, decus ipſum tenere, de quo ante diximus, nec progredi longius. Horum tamen trium præſtantiſſimum eſt, appetitum obtemperare rationi.

Deinceps de ordine rerum, & temporum 40
opportunitate dicendum eſt. Hac autem ſci- 142
entia continetur ea, quam Græci εὐταξίαν nominant; non hæc, quam interpretamur modeſtiam, quo in verbo modus ineſt: ſed illa eſt εὐταξία, in qua intelligitur ordinis conſervatio. Itaque, ut eandem nos modeſtiam appellemus, ſic definitur a Stoicis, ut modeſtia ſit ſcientia earum rerum, quæ agentur, aut dicentur, loco ſuo collocandarum. Itaque videtur eadem vis ordinis & collocationis fore. Nam & ordinem ſic definiunt, compoſitionem rerum aptis & accommodatis locis: locum autem actionis, opportunitatem temporis eſſe dicunt: tempus autem actionis opportunum,

Græce εὐκαιρία, Latine appellatur *occaſio*. Sic ſit, ut modeſtia hæc, quam ita interpretamur, ut dixi, ſcientia ſit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum.
143 Sed poteſt eadem eſſe prudentiæ definitio, de qua principio diximus: hoc autem loco de moderatione & temperantia, & earum ſimilibus virtutibus quærimus. Itaque, quæ erant prudentiæ propria, ſuo loco dicta ſunt: quæ autem harum virtutum, de quibus jamdiu loquimur, quæ pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum vivimus, nunc dicenda
144 ſunt. Talis eſt igitur ordo actionum adhibendus, ut, quemadmodum in oratione conſtanti, ſic in vita omnia ſint apta inter ſe & convenientia. Turpe eſt enim, valdeque vitioſum, in re ſevera convivii dicta, aut delicatum aliquem inferre ſermonem. Bene Pericles, cum haberet collegam in prætura Sophoclem poëtam, hique de communi officio conveniſſent, & caſu formoſus puer præteriret, dixiſſetque Sophocles, O puerum pulchrum, Pericle! *At enim praetorem, Sophocle, decet non ſolum manus, ſed etiam oculos abſtinentes habere.* Atque hoc idem Sophocles ſi in athletarum probatione dixiſſet, juſta reprehenſione caruiſſet. Tanta vis eſt & loci, & temporis. Ut ſi quis,

cum cauſam ſit acturus, in itinere, aut in ambulatione ſecum ipſe meditetur, aut ſi quid aliud attentius cogitet, non reprehendatur; at hoc idem ſi in convivio faciat, inhumanus videatur, inſcientia temporis. Sed ea, quæ 145
multum ab humanitate diſcrepant, ut, ſi quis in foro cantet, aut ſi qua eſt alia magna perverſitas, facile apparent, nec magnopere admonitionem & præcepta deſiderant. Quæ autem parva videntur eſſe delicta, neque a multis intelligi poſſunt, ab iis eſt diligentius declinandum: ut in fidibus, aut in tibiis, quamvis paulum diſcrepent, tamen id a ſciente animadverti ſolet; ſic videndum eſt in vita, ne forte quid diſcrepet, vel multo etiam magis, quo major & melior actionum, quam ſonorum concentus eſt. Itaque, ut in fidibus mu- 41
ſicorum aures vel minima ſentiunt: ſic nos, 146
ſi acres ac diligentes eſſe volumus animadverſores vitiorum, magna ſæpe intelligemus ex parvis. Ex oculorum obtutu, ex ſuperciliorum aut remiſſione, aut contractione, ex mœſtitia, ex hilaritate, ex riſu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, ex ſubmiſſione, ex ceteris ſimilibus, facile judicabimus, quid eorum apte fiat, quid ab officio naturaque diſcrepet. Quo in genere non eſt in-

commodum, quale quodque eorum ſit, ex aliis judicare; ut, ſi quid dedeceat in illis, vitemus & ipſi. Fit enim, neſcio quo modo, ut magis in aliis cernamus, quam in nobismetipſis, ſi quid delinquitur. Itaque facillime corriguntur in diſcendo, quorum vitia imitantur,
147 emendandi cauſa, magiſtri. Nec vero alienum eſt, ad ea eligenda, quæ dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, vel etiam uſu peritos, &, quid his de quoque officii genere placeat, exquirere. Major enim pars eo fere deferri ſolet, quo a natura ipſa deducitur. In quibus videndum eſt, non modo quid quisque loquatur, ſed etiam, quid quisque ſentiat, atque etiam, qua de cauſa quisque ſentiat. Ut enim pictores, & ii, qui ſigna fabricantur, & vero etiam poëtæ, ſuum quisque opus a vulgo conſiderari vult, ut, ſi quid reprehenſum ſit a pluribus, id corrigatur; hique & ſecum, & cum aliis, quid in eo peccatum ſit, exquirunt: ſic aliorum judicio permulta nobis & facienda, & non facienda, & mutanda, &
148 corrigenda ſunt. Quæ vero more aguntur inſtitutisque civilibus, de iis nihil eſt præcipiendum: illa enim ipſa præcepta ſunt. Nec quemquam hoc errore duci oportet, ut, ſi quid Socrates, aut Ariſtippus contra morem conſuetu-

ſuetudinemque civilem fecerint locutive ſint,
idem ſibi arbitretur licere. Magnis illi, & di-
vinis bonis hanc licentiam aſſequebantur. Cy-
nicorum vero ratio tota eſt ejicienda: eſt enim
inimica verecundiæ, ſine qua nihil rectum
eſſe poteſt, nihil honeſtum. Eos autem, quo- 149
rum vita perſpecta in rebus honeſtis atque
magnis eſt, bene de republica ſentientes, ac
bene meritos, aut merentes, ſicut aliquo ho-
nore aut imperio affectos, obſervare & cole-
re debemus: tribuere etiam multum ſenectu-
ti: cedere iis, qui magiſtratum habebunt: ha-
bere delectum civis & peregrini: in ipſoque
peregrino, privatimne, an publice venerit:
ad ſummam, ne agam de ſingulis, communem
totius generis hominum conciliationem &
conſociationem colere, tueri, ſervare debe-
mus. Jam de artificiis & quæſtibus, qui li- 42
berales habendi, qui ſordidi ſint, hæc fere ac- 150
cepimus. Primum improbantur ii quæſtus,
qui in odia hominum incurrunt; ut portito-
rum, ut fœneratorum. Illiberales autem &
ſordidi quæſtus mercenariorum, omniumque,
quorum operæ, non artes emuntur: eſt enim
illis ipſa merces auctoramentum ſervitutis.
Sordidi etiam putandi, qui mercantur a mer-
catoribus, quod ſtatim vendant: nihil enim

proficiunt, niſi admodum mentiantur. Nec vero quidquam eſt turpius vanitate; opificesque omnes in ſordida arte verſantur. Nec enim quidquam ingenuum poteſt habere officina; minimeque artes hæ probandæ, quæ miniſtræ ſunt voluptatum, *cetarii, lanii, coqui, fartores, piſcatores*, ut ait Terentius. Adde huc, ſi placet, unguentarios, ſaltatores, totumque ludum
151 talarium. Quibus autem artibus aut prudentia major ineſt, aut non mediocris utilitas quæritur, ut medicina, ut architectura, ut doctrina rerum honeſtarum, hæ ſunt iis, quorum ordini conveniunt, honeſtæ. Mercatura autem, ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt: ſin magna & copioſa, multa undique apportans, multisque ſine vanitate impartiens; non eſt admodum vituperanda. Atque etiam, ſi ſatiata quæſtu, vel contenta potius, ut ſæpe ex alto in portum, ex ipſo portu in agros ſe poſſeſſionesque contulerit, videtur jure optimo poſſe laudari. Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius; de qua, quoniam in Catone majore ſatis multa diximus, illinc aſſumes, quæ ad hunc locum pertinebunt.

43 Sed ab iis partibus, quæ ſunt honeſtatis,

quemadmodum officia ducerentur, ſatis expo- 152
ſitum videtur. Eorum autem ipſorum, quæ honeſta ſunt, poteſt incidere ſæpe contentio; de duobus honeſtis utrum honeſtius: qui locus a Panætio eſt prætermiſſus. Nam cum omnis honeſtas manet a partibus quatuor, quarum una ſit cognitionis; altera, communitatis; tertia, magnanimitatis; quarta, moderationis: hæ in deligendo officio ſæpe inter ſe comparentur, neceſſe eſt. Placet igitur, 153
aptiora eſſe naturæ ea officia, quæ ex communitate, quam ea, quæ ex cognitione ducantur; idque hoc argumento confirmari poteſt, quod, ſi contigerit ea vita ſapienti, ut in omnium rerum affluentibus copiis, quamvis omnia, quæ cognitione digna ſint, ſummo otio ſecum ipſe conſideret & contempletur; tamen, ſi ſolitudo tanta ſit, ut hominem videre non poſſit, excedat e vita. Princepsque omnium virtutum eſt illa ſapientia, quam σοφίαν Græci vocant: prudentiam enim, quam Græci φρόνησιν dicunt, aliam quandam intelligimus; quæ eſt rerum expetendarum fugiendarumque ſcientia. Illa autem ſapientia, quam principem dixi, rerum eſt divinarum atque humanarum ſcientia; in qua continetur deorum & hominum communitas & ſocietas inter

ipſos. Ea ſi maxima eſt, ut eſt certe; neceſſe
eſt, quod a communitate ducatur officium, id
eſſe maximum. Etenim cognitio contempla-
tioque naturæ manca quodam modo atque
inchoata ſit, ſi nulla actio rerum conſequatur:
ea autem actio in hominum commodis tuen-
154 dis maxime cernitur. Pertinet igitur ad ſo-
cietatem generis humani. Ergo hæc cognitio-
ni anteponenda eſt: atque id optimus quiſ-
que re ipſa oſtendit, & judicat. Quis enim eſt
tam cupidus in perſpicienda cognoſcendaque
rerum natura, ut, ſi ei tractanti contemplan-
tique res cognitione digniſſimas, ſubito ſit al-
latum periculum diſcrimenque patriæ, cui ſub-
venire opitularique poſſit, non illa omnia re-
linquat atque abjiciat, etiam ſi dinumerare ſe
ſtellas, aut metiri mundi magnitudinem poſſe
arbitretur? atque hoc idem in parentis, in
155 amici re, aut periculo fecerit. Quibus rebus
intelligitur, ſtudiis officiisque ſcientiæ præpo-
nenda eſſe officia juſtitiæ, quæ pertinent ad
hominum utilitatem; qua nihil homini eſſe
44 debet antiquius. Atque illi, quorum ſtudia
vitaque omnis in rerum cognitione verſata
eſt, tamen ab augendis hominum utilitatibus
& commodis non receſſerunt. Nam & erudi-
verunt multos, quo meliores cives, utiliores-

que rebus ſuis publicis eſſent; ut Thebanum Epaminondam Lyſis Pythagoreus, Syracuſium Dionem Plato, multique multos: nosque ipſi, quidquid ad rempublicam attulimus, (ſi modo aliquid attulimus,) a doctoribus, atque a doctrina inſtructi ad eam, & ornati acceſſimus. Neque ſolum vivi atque præſentes 156
ſtudioſos diſcendi erudiunt atque docent; ſed hoc idem etiam poſt mortem monumentis litterarum aſſequuntur. Nec enim locus ullus prætermiſſus eſt ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad diſciplinam reipublicæ pertineret; ut otium ſuum ad noſtrum negotium contuliſſe videantur. Ita illi ipſi doctrinæ ſtudiis & ſapientiæ dediti, ad hominum utilitatem ſuam intelligentiam prudentiamque potiſſimum conferunt. Ob eamque cauſam eloqui copioſe, modo prudenter, melius eſt, quam vel acutiſſime ſine eloquentia cogitare; quod cogitatio in ſe ipſa vertitur, eloquentia complectitur eos, quibuscum communitate juncti ſumus. Atque ut apum examina non ſingen- 157
dorum favorum cauſa congregantur, ſed, cum congregabilia natura ſint, ſingunt favos; ſic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, adhibent agendi cogitandique ſollertiam. Itaque niſi ea virtus, quæ conſtat ex

hominibus tuendis, id eſt, ex ſocietate generis humani, attingat cognitionem rerum, ſolivaga cognitio & jejuna videatur: itemque magnitudo animi, remota communitate conjunctioneque humana, feritas ſit quædam & immanitas. Ita fit, ut vincat cognitionis ſtudium conſociatio hominum atque communi-
158 tas. Nec verum eſt, quod dicitur a quibusdam, propter neceſſitatem vitæ, quod ea, quæ natura deſideraret, conſequi ſine aliis, atque efficere non poſſemus, idcirco iſtam eſſe cum hominibus communitatem & ſocietatem. Quod ſi omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quaſi virgula divina, ut ajunt, ſuppeditarentur; tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omiſſis, totum ſe in cognitione & ſcientia collocaret. Non eſt ita: nam & ſolitudinem fugeret, & ſocium ſtudii quæreret: tum docere, tum diſcere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad conjunctionem hominum, & ad ſocietatem tuendam valet, anteponendum eſt illi officio,
45 quod cognitione & ſcientia continetur. Illud
159 forſitan quærendum ſit, num hæc communitas, quæ maxime eſt apta naturæ, ſit etiam moderationi modeſtiæque ſemper anteponenda. Non placet: ſunt enim quædam partim ita fœda, partim ita flagitioſa, ut ea, ne con-

ſervandæ quidem patriæ cauſa, ſapiens factu-rus ſit. Ea Poſidonius collegit permulta, ſed ita tætra quædam, ita obſcœna, ut dictu quoque videantur turpia. Hæc igitur non ſuſcipiet reipublicæ cauſa; ne res quidem publica pro ſe ſuſcipi volet. Sed hoc commodius ſe res habet, quod non poteſt accidere tempus, ut interſit reipublicæ quidquam illorum facere ſapientem. Quare hoc quidem effectum 160
ſit, in officiis deligendis id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum ſocietate: etenim cognitionem prudentiamque ſequitur conſiderata actio. Ita fit, ut agere conſiderate pluris ſit, quam cogitare prudenter. Atque hæc quidem hactenus. Patefactus eſt enim locus ipſe, ut non ſit difficile in exquirendo officio, quod cuique ſit præponendum, videre. In ipſa autem communitate ſunt gradus officiorum; ex quibus, quid cuique præſtet, intelligi poſſit: ut prima diis immortalibus; ſecunda, patriæ; tertia, parentibus; deinceps gradatim reliquis debeantur. Quibus ex rebus 161
breviter diſputatis intelligi poteſt, non ſolum id homines ſolere dubitare, honeſtumne, an turpe ſit; ſed etiam, duobus propoſitis honeſtis, utrum honeſtius. Hic locus a Panætio eſt, ut ſupra dixi, prætermiſſus. Sed jam ad reliqua pergamus.

M. TVLLII CICERONIS
DE
OFFICIIS
AD
MARCUM FILIUM
LIBER II.

1 QUEMADMODUM officia ducerentur ab
1 honeſtate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, ſatis explicatum arbitror libro ſuperiore. Sequitur, ut hæc officiorum genera perſequar, quæ pertinent ad vitæ cultum, & ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias: in quo tum quæri dixi, quid utile, quid inutile; tum ex utilibus quid utilius, aut quid maxime utile. De quibus dicere aggrediar, ſi pauca prius de
2 inſtituto, ac de judicio meo dixero. Quamquam enim libri noſtri complures non modo ad legendi, ſed etiam ad ſcribendi ſtudium excitaverunt: tamen interdum vereor, ne qui-

buſdam bonis viris philoſophiæ nomen ſit inviſum; mirenturque, in ea tantum me operæ & temporis ponere. Ego autem quamdiu reſpublica per eos gerebatur, quibus ſe ipſa commiſerat, omnes meas curas cogitationesque in eam conferebam: cum autem dominatu unius omnia tenerentur, neque eſſet uſquam conſilio aut auctoritati locus; ſocios denique tuendæ reipublicæ, ſummos viros, amiſiſſem; nec me angoribus dedidi, quibus eſſem confectus, niſi iis reſtitiſſem, nec rurſum indignis homine docto voluptatibus. At-
que utinam reſpublica ſtetiſſet, quo cœperat 3
ſtatu, nec in homines non tam commutandarum rerum, quam evertendarum cupidos incidiſſet! Primum enim, ut ſtante republica facere ſolebamus, in agendo plus, quam in ſcribendo, operæ poneremus: deinde ipſis ſcriptis non ea, quæ nunc, ſed actiones noſtras mandaremus, ut ſæpe fecimus. Cum autem reſpublica, in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni ſolebat, nulla eſſet omnino, illæ ſcilicet litteræ conticuerunt, forenſes, & ſenatoriæ. Nihil agere autem cum animus
non poſſet, in his ſtudiis ab initio verſatus 4
ætatis; exiſtimavi, honeſtiſſime moleſtias poſſe deponi, ſi me ad philoſophiam retuliſſem: cui

cum multum adoleſcens, diſcendi cauſa, tem-
poris tribuiſſem; poſtea quam honoribus in-
ſervire cœpi, meque totum reipublicæ tradi-
di, tantum erat philoſophiæ loci, quantum ſu-
perfuerat amicorum & reipublicæ tempori-
bus. Id autem omne conſumebatur in legen-
2 do; ſcribendi otium non erat. Maximis igitur
5 in malis hoc tamen boni aſſecuti videmur, ut
ea literis mandaremus, quæ nec ſatis erant
nota noſtris, & erant cognitione digniſſima.
Quid eſt enim, per deos! optabilius ſapientia?
quid præſtantius? quid homini melius? quid
homine dignius? Hanc igitur qui expetunt,
philoſophi nominantur; nec quidquam aliud
eſt philoſophia, ſi interpretari velis, quam
ſtudium ſapientiæ. Sapientia autem eſt, (ut
a veteribus philoſophis definitum eſt,) rerum
divinarum & humanarum, cauſarumque,
quibus hæ res continentur, ſcientia; cujus
ſtudium qui vituperat, haud ſane intelligo,
6 quidnam ſit, quod laudandum putet. Nam
ſive oblectatio quæritur animi, requieſque
curarum; quæ conferri cum eorum ſtudiis
poteſt, qui ſemper aliquid anquirunt, quod
ſpectet & valeat ad bene beateque vivendum?
ſive ratio conſtantiæ virtutiſque ducitur; aut
hæc ars eſt, aut nulla omnino, per quam eas

aſſequamur. Nullam dicere maximarum rerum artem eſſe, cum minimarum ſine arte nulla ſit, hominum eſt parum conſiderate loquentium, atque in maximis rebus errantium. Si autem eſt aliqua diſciplina virtutis, ubi ea quæretur, cum ab hoc diſcendi genere diſceſſeris? Sed hæc, cum ad philoſophiam cohortamur, accuratius diſputari ſolent; quod alio quodam libro fecimus. Hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit, cur orbati reipublicæ muneribus, ad hoc nos ſtudium potiſſimum contuliſſemus. Occurritur autem 7
nobis, & quidem a doctis & eruditis, quærentibus, ſatisne conſtanter facere videamur, qui, cum percipi nihil poſſe dicamus, tamen & aliis de rebus diſſerere ſoleamus, & hoc ipſo tempore præcepta officii perſequamur. Quibus vellem ſatis cognita eſſet noſtra ſententia: non enim ſumus ii, quorum vagetur animus errore, nec habeat unquam, quod ſequatur. Quæ enim eſſet iſta mens, vel quæ vita potius, non modo diſputandi, ſed etiam vivendi ratione ſublata? Nos autem, ut ceteri alia certa, alia incerta eſſe dicunt, ſic ab his diſſentientes, alia probabilia, contra, alia non probabilia eſſe dicimus. Quid eſt igitur, 8
quod me impediat, ea, quæ mihi probabilia

videantur, ſequi; quæ contra, improbare; atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere temeritatem, quæ a ſapientia diſſidet plurimum? Contra autem omnia diſputatur, a noſtris, quod hoc ipſum probabile elucere non poſſit, niſi ex utraque parte, cauſarum eſſet facta contentio. Sed hæc explanata ſunt in Academicis noſtris ſatis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquiſſima nobiliſſimaque philoſophia, Cratippo auctore, verſaris, iis ſimillimo, qui iſta præclara pepererunt; tamen hæc noſtra, finitima veſtris, ignota eſſe nolui. Sed jam ad inſtituta pergamus.

3 Quinque igitur rationibus propoſitis offi-
9 cii perſequendi, quarum duæ ad decus, honeſtatemque pertinent; duæ ad commoda vitæ, copias, opes, facultates; quinta ad eligendi judicium, ſi quando ea, quæ dixi, pugnare inter ſe viderentur: honeſtatis pars confecta eſt, quam quidem tibi cupio eſſe notiſſimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipſum eſt, quod utile appellatur; in quo lapſa conſuetudo deflexit de via, ſenſimque eo deducta eſt, ut honeſtatem ab utilitate ſecernens, & conſtitueret honeſtum eſſe aliquid, quod utile non eſſet; & utile, quod non ho-

neſtum: qua nulla pernicies major hominum
vitæ potuit afferri. Summa quidem auctori- 10
tate philoſophi ſevere ſane, atque honeſte,
hæc tria genera confuſa, cogitatione diſtin-
guunt. Quidquid enim juſtum ſit, id etiam
utile eſſe cenſent; itemque quod honeſtum,
idem juſtum; ex quo efficitur, ut, quidquid
honeſtum ſit, idem ſit utile. Quod qui parum
perſpiciunt, hi ſæpe, verſutos homines & cal-
lidos admirantes, malitiam, ſapientiam judi-
cant; quorum error eripiendus eſt, opinio-
que omnis ad eam ſpem traducenda, ut ho-
neſtis conſiliis, juſtiſque factis, non fraude
& malitia, ſe intelligant ea, quæ velint, con-
ſequi poſſe. Quæ ergo ad vitam hominum 11
tuendam pertinent, partim ſunt inanima, ut
aurum, argentum, ut ea, quæ gignuntur e
terra, ut alia ejuſdem generis; partim ani-
malia, quæ habent ſuos impetus, & rerum
appetitus. Eorum autem alia rationis exper-
tia ſunt, alia ratione utentia. Expertes ra-
tionis, equi, boves, reliquæ pecudes, apes,
quarum opere efficitur aliquid ad hominum
uſum atque vitam. Ratione autem utentium
duo genera ponuntur: unum, deorum; alte-
rum, hominum. Deos placatos pietas efficiet
& ſanctitas: proxime autem, & ſecundum

deos, homines hominibus maxime utiles eſſe
12 poſſunt. Earumque item rerum, quæ noceant & obſint, eadem diviſio eſt. Sed quia deos nocere non putant, his exceptis, homines hominibus obeſſe plurimum arbitrantur. Ea enim ipſa, quæ inanima diximus, pleraque ſunt hominum operis effecta, quæ nec haberemus, niſi manus & ars acceſſiſſent; nec his ſine hominum adminiſtratione uteremur. Neque enim valetudinis curatio, neque navigatio, neque agricultura, neque frugum fructuumque reliquorum perceptio & conſervatio ſine
13 hominum opera ulla eſſe potuiſſet. Jam vero & earum rerum, quibus abundaremus, exportatio, & earum, quibus egeremus, invectio, certe nulla eſſet, niſi his muneribus homines fungerentur; eademque ratione nec lapides e terra exciderentur ad uſum noſtrum neceſſarii:

Nec ferrum, aes, aurum, argentum, effoderetur penitus abditum,

4 ſine hominum labore & manu. Tecta vero, quibus & frigorum vis pelleretur, & calorum moleſtiæ ſedarentur, unde aut initio generi humano dari potuiſſent, aut poſtea ſubveniri, ſi aut vi tempeſtatis, aut terræ motu, aut vetuſtate cecidiſſent, niſi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didiciſ-

ſet? Adde ductus aquarum, derivationes flu- 14
minum, agrorum irrigationes, moles oppoſi-
tas fluctibus, portus manu factos, quæ unde
ſine hominum opera habere poſſemus? Ex
quibus, multisque aliis perſpicuum eſt, qui
fructus, quæque utilitates ex rebus iis, quæ
ſunt inanimæ, percipiantur, eas nos nullo mo-
do ſine hominum manu atque opera capere
potuiſſe. Qui denique ex beſtiis fructus, aut
quæ commoditas, niſi homines adjuvarent,
percipi poſſet? Nam & qui principes inveni-
endi fuerunt, quem ex quaque belua uſum
habere poſſumus, homines certe fuerunt; nec
hoc tempore ſine hominum opera aut paſcere
eas, aut domare, aut tueri, aut tempeſtivos
fructus ex his capere poſſemus: ab eisdem-
que & eæ, quæ nocent, interficiuntur; &
quæ uſui poſſunt eſſe, capiuntur. Quid enu- 15
merem artium multitudinem, ſine quibus vi-
ta omnino nulla eſſe potuiſſet? quis enim
ægris ſubveniret, quæ eſſet oblectatio valen-
tium, qui victus, aut cultus, niſi tam multæ
nobis artes miniſtrarent? quibus rebus ex-
culta hominum vita tantum diſtat a victu &
cultu beſtiarum. Urbes vero ſine hominum
cœtu non potuiſſent nec ædificari, nec fre-
quentari: ex quo leges, moresque conſtitu-

ti; tum juris æqua deſcriptio, certaque vi-
vendi diſciplina: quas res & manſuetudo ani-
morum conſecuta, & verecundia eſt; effectum-
que, ut eſſet vita munitior; atque ut dando
& accipiendo, mutandisque facultatibus &
5 commodis, nulla re egeremus. Longiores hoc
16 loco ſumus, quam neceſſe eſt. Quis eſt enim,
cui non perſpicua ſint illa, quæ pluribus ver-
bis a Panætio commemorantur, neminem ne-
que ducem bello, nec principem domi, mag-
nas res, & ſalutares ſine hominum ſtudiis ge-
rere potuiſſe? Commemoratur ab eo Themi-
ſtocles, Pericles, Cyrus, Ageſilaus, Alexan-
der, quos negat ſine adjumentis hominum tan-
tas res efficere potuiſſe. Utitur in re non du-
bia teſtibus non neceſſariis. Atque ut mag-
nas utilitates adipiſcimur conſpiratione ho-
minum atque conſenſu; ſic nulla tam dete-
ſtabilis peſtis eſt, quæ non homini ab homine
naſcatur. Eſt Dicæarchi liber de interitu ho-
minum, Peripatetici magni & copioſi; qui,
collectis ceteris cauſis, eluvionis, peſtilentiæ,
vaſtitatis, beluarum etiam repentinæ multi-
tudinis, quarum impetu docet quædam homi-
num genera eſſe conſumta: deinde compa-
rat, quanto plures deleti ſint homines homi-
num impetu, id eſt, bellis, aut ſeditionibus,
quam omni reliqua calamitate. Cum

Cum igitur hic locus nihil habeat dubi- 17
tationis, quin homines plurimum hominibus
& proſint, & obſint; proprium hoc ſtatuo eſſe
virtutis, conciliare animos hominum, & ad
uſus ſuos adjungere. Itaque, quæ in rebus
inanimis, quæque in uſu & tractatione belua-
rum fiunt utiliter ad hominum vitam, arti-
bus ea tribuuntur operoſis; hominum autem
ſtudia ad amplificationem noſtrarum rerum
promta ac parata, virorum præſtantium ſa-
pientia & virtute excitantur. Etenim virtus 18
omnis tribus in rebus fere vertitur; quarum
una eſt in perſpiciendo, quid in quaque re ve-
rum ſincerumque ſit, quid conſentaneum cui-
que, quid conſequens, ex quo quæque gig-
nantur, quæ cujusque rei cauſa ſit: alterum,
cohibere motus animi turbatos, quos Græci
πάθη nominant, appetitionesque, quas illi
ὁρμὰς, obedientes efficere rationi: tertium, iis,
quibuscum congregamur, uti moderate, &
ſcienter, quorum ſtudiis ea, quæ natura de-
ſiderat, expleta cumulataque habeamus; per
eos denique, ſi quid importetur nobis incom-
modi, propulſemus, ulciſcamurque eos, qui
nocere nobis conati ſint, tantaque pœna affi-
ciamus, quantam æquitas humanitasque pa-
tiatur. Quibus autem rationibus hanc facul- 6

19 tatem aſſequi poſſimus, ut hominum ſtudia
complectamur, eaque teneamus, dicemus;
neque ita multo poſt: ſed pauca ante dicen-
da ſunt. Magnam vim eſſe in fortuna in utram-
que partem, vel ſecundas ad res, vel adver-
ſas, quis ignorat? nam & cum proſpero ſtatu
ejus utimur, ad exitus pervehimur optatos;
& cum reflavit, affligimur. Hæc igitur ipſa
fortuna ceteros caſus rariores habet, primum
ab inanimis procellas, tempeſtates, naufragia,
ruinas, incendia; deinde, a beſtiis ictus, mor-
ſus, impetus. Hæc ergo, ut dixi, rariora. At
20 vero interitus exercituum, ut proxime trium,
ſæpe multorum; clades imperatorum, ut nu-
per ſummi ac ſingularis viri; invidiæ præ-
terea multitudinis, atque ob eas bene meri-
torum ſæpe civium expulſiones, calamitates,
fugæ: rurſusque ſecundæ res, honores, im-
peria, victoriæ, quamquam fortuita ſunt, ta-
men ſine hominum opibus & ſtudiis neutram
in partem effici poſſunt. Hoc igitur cognito,
dicendum eſt, quonam modo hominum ſtudia
ad utilitates noſtras allicere atque excitare
poſſimus. Quæ ſi longior fuerit oratio, cum
magnitudine utilitatis comparetur: ita fortaſ-
ſis etiam brevior videbitur.

121 Quæcunque igitur homines homini tri-

buunt ad eum augendum atque honeſtandum, aut benevolentiæ gratia faciunt, cum aliqua de cauſa quempiam diligunt; aut honoris, ſi cujus virtutem ſuſpiciunt; quemque dignum fortuna quam ampliſſima putant; aut cui fidem habent, & bene rebus ſuis conſulere arbitrantur; aut cujus opes metuunt; aut contra, a quibus aliquid exſpectant, ut cum reges, populareſve homines, largitiones aliquas proponunt; aut poſtremo, pretio ac mercede ducuntur: quæ ſordidiſſima eſt illa quidem ratio, & inquinatiſſima, & his, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. Male enim ſe res habet, cum, quod 21
virtute effici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam nonnunquam hoc ſubſidium neceſſarium eſt; quemadmodum ſit utendum eo, dicemus, ſi prius iis de rebus, quæ virtuti propiores ſunt, dixerimus. Atque etiam ſubjiciunt ſe homines imperio alterius & poteſtati pluribus de cauſis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præſtantia, aut ſpe, ſibi id utile futurum; aut metu, ne vi parere cogantur; aut ſpe largitionis, promiſſiſque capti; aut poſtremo, ut ſæpe in noſtra republica videmus, mercede conducti. Omnium autem 7

23 rerum nec aptius eſt quidquam ad opes tuendas ac tenendas, quam diligi; nec alienius, quam timeri. Præclare enim Ennius: *Quem metuunt, oderunt: quem quisque odit, periiſſe expetit.* Multorum autem odiis nullas opes poſſe obſiſtere, ſi antea fuit ignotum, nuper eſt cognitum. Nec vero hujus tyranni ſolum, quem armis oppreſſa pertulit civitas, paretque cum maxime mortuo, interitus declarat, quantum odium hominum valeat ad peſtem; ſed reliquorum ſimiles exitus tyrannorum, quorum haud fere quisquam interitum talem effugit. Malus enim cuſtos diuturnitatis metus; contraque benevolentia fidelis eſt, vel
24 ad perpetuitatem. Sed iis, qui vi oppreſſos imperio coërcent, ſit ſane adhibenda ſævitia, ut heris in famulos, ſi aliter teneri non poſſunt: qui vero in libera civitate ita ſe inſtruunt, ut metuantur; his nihil eſſe poteſt dementius. Quamvis enim demerſæ ſint leges alicujus opibus, quamvis timefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut judiciis tacitis, aut occultis de honore ſuffragiis. Acriores autem morſus ſunt intermiſſæ libertatis, quam retentæ. Quod igitur latiſſime patet, neque ad incolumitatem ſolum, ſed etiam ad opes & potentiam valet plurimum, id am-

plectamur, ut metus abſit, caritas retineatur. Ita facillime, quæ volemus, & privatis in rebus, & in republica conſequemur. Etenim, qui ſe metui volent, a quibus metuentur, eosdem metuant ipſi, neceſſe eſt. Quid enim cenſemus ſuperiorem illum Dionyſium, quo cruciatu timoris angi ſolitum? qui cultros metuens tonſorios, candenti carbone ſibi adurebat capillum? quid? Alexandrum Pheræum, quo animo vixiſſe arbitramur? qui (ut ſcriptum legimus) cum uxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, & eum quidem, ut ſcriptum eſt, compunctum notis Threiciis, deſtricto gladio jubebat anteire; præmittebatque de ſtipatoribus ſuis, qui ſcrutarentur arculas muliebres, &, ne quod in veſtimentis occultaretur telum, exquirerent. O miſerum, qui fideliorem & barbarum, & ſtigmatiam putaret, quam conjugem! nec eum fefellit; ab ea enim eſt ipſe, propter pellicatus ſuſpicionem, interfectus. Nec vero ulla vis imperii tanta eſt, quæ premente metu, poſſit eſſe diuturna. Teſtis eſt Phalaris, cujus eſt præter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex inſidiis interiit, ut is, quem modo dixi, Alexander; non a paucis, ut hic no-

ſter; ſed in quem univerſa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid? Macedones nonne Demetrium reliquerunt, univerſique ſe ad Pyrrhum contulerunt? Quid? Lacedæmonios, injuſte imperantes, nonne repente omnes fere ſocii deſeruerunt, ſpectatoresque ſe otioſos præbuerunt Leuctricæ calamitatis?
8 Externa libentius in tali re, quam domeſtica, recordor. Verumtamen quamdiu imperium populi Romani beneficiis tenebatur, non injuriis; bella aut pro ſociis, aut de imperio gerebantur; exitus erant bellorum aut mites, aut neceſſarii. Regum, populorum, nationum
27 portus erat & refugium ſenatus. Noſtri autem magiſtratus imperatoresque ex hac una re maximam laudem capere ſtudebant, ſi provincias, ſi ſocios æquitate & fide defendiſſent. Itaque illud patrocinium orbis terræ verius, quam imperium poterat nominari. Senſim hanc conſuetudinem & diſciplinam jam antea minuebamus; poſt vero Sullæ victoriam penitus amiſimus. Deſitum eſt enim videri quidquam in ſocios iniquum, cum exſtitiſſet in cives tanta crudelitas. Ergo in illo ſecuta eſt honeſtam cauſam non honeſta victoria. Eſt enim auſus dicere, haſta poſita, cum bona in foro venderet & bonorum virorum, & locu-

pletum, & certe civium, prædam ſuam ſe
vendere. Secutus eſt, qui in cauſa impia, victo-
ria etiam fœdiore, non ſingulorum civium
bona publicaret, ſed univerſas provincias re-
gionesque uno calamitatis jure comprehen-
deret. Itaque, vexatis & perditis exteris na- 28
tionibus, ad exemplum amiſſi imperii portari
in triumpho Maſſiliam vidimus, & ex ea ur-
be triumphari, ſine qua nunquam noſtri im-
peratores ex Transalpinis bellis triumpharunt.
Multa præterea commemorarem nefaria in
ſocios, ſi hoc uno ſol quidquam vidiſſet in-
dignius. Jure igitur plectimur. Niſi enim mul-
torum impunita ſcelera tuliſſemus, nunquam
ad unum tanta perveniſſet licentia: a quo
quidem rei familiaris, ad paucos; cupidita-
tum, ad multos improbos venit hereditas.
Nec vero unquam bellorum civilium ſemen 29
& cauſa deerit, dum homines perditi haſtam
illam cruentam & meminerint, & ſperabunt;
quam P. Sulla cum vibraſſet, dictatore pro-
pinquo ſuo, idem ſexto triceſimo anno poſt
a ſceleratiore haſta non receſſit. Alter autem,
qui in illa dictatura ſcriba fuerat, in hac fuit
quæſtor urbanus. Ex quo debet intelligi, ta-
libus præmiis propoſitis, nunquam defutura
bella civilia. Itaque parietes urbis modo ſtant

& manent, iique ipſi jam extrema ſcelera metuentes; rem vero publicam penitus amiſimus: atque in has clades incidimus (redeundum eſt enim ad propoſitum) dum metui, quam cari eſſe & diligi malumus. Quæ ſi populo Romano injuſte imperanti accidere potuerunt, quid debent putare ſinguli? Quod cum perſpicuum ſit, benevolentiæ vim eſſe magnam, metus imbecillam; ſequitur, ut diſſeramus, quibus rebus poſſimus facillime eam, quam volumus, adipiſci cum honore & fide
30 caritatem. Sed ea non pariter omnes egemus: nam ad cujusque vitam inſtitutam accommodandum eſt, a multisne opus ſit, an ſatis, a paucis diligi. Certum igitur hoc ſit, idque & primum & maxime neceſſarium, familiaritates habere fidas amantium nos amicorum, & noſtra mirantium. Hæc enim eſt una res prorſus, ut non multum differat inter ſummos & mediocres viros; eaque utrisque eſt prope-
31 modum comparanda. Honore, & gloria, & benevolentia civium fortaſſe non æque omnes egent; ſed tamen, ſi cui hæc ſuppetunt, adjuvant aliquantum tum ad cetera, tum ad
9 amicitias comparandas. Sed de amicitia alio libro dictum eſt, qui inſcribitur *Laelius*. Nunc dicamus de gloria; quamquam ea quoque de

re duo ſunt noſtri libri: ſed attingamus, quan-
doquidem ea in rebus majoribus adminiſtran-
dis adjuvat plurimum.

Summa igitur & perfecta gloria conſtat ex
tribus his: ſi diligit multitudo; ſi fidem ha-
bet; ſi cum admiratione quadam honore dig-
nos putat. Hæc autem (ſi eſt ſimpliciter bre-
viterque dicendum) quibus rebus parantur a
ſingulis, eisdem fere a multitudine. Sed eſt
alius quoque quidam aditus ad multitudinem,
ut in univerſorum animos tanquam influere
poſſimus. Ac primum de illis tribus, quæ an- 32
te dixi benevolentiæ præcepta, videamus;
quæ quidem beneficiis capitur maxime: ſe-
cundo autem loco benefica voluntate bene-
volentia movetur, etiam ſi res forte non ſup-
petit. Vehementer autem amor multitudinis
commovetur ipſa fama & opinione liberali-
tatis, beneficentiæ, juſtitiæ, fidei, omnium-
que earum virtutum, quæ pertinent ad man-
ſuetudinem morum ac facilitatem. Etenim
illud ipſum, quod honeſtum decorumque di-
cimus, quia per ſe nobis placet, animosque
omnium natura & ſpecie ſua commovet, maxi-
meque quaſi perlucet ex eis, quas comme-
moravi, virtutibus; idcirco illos, in quibus
eas virtutes eſſe remur, a natura ipſa dilige-

re cogimur. Atque hæ quidem cauſæ diligendi graviſſimæ: poſſunt enim præterea nonnullæ eſſe leviores. Fides autem ut habeatur,
33 duabus rebus effici poteſt: ſi exiſtimabimur adepti conjunctam cum juſtitia prudentiam. Nam & iis fidem habemus, quos plus intelligere, quam nos, arbitramur, quosque & futura proſpicere credimus, & cum res agatur, in diſcrimenque ventum ſit, expedire rem, & conſilium ex tempore capere poſſe; hanc enim utilem omnes exiſtimant, veramque prudentiam. Juſtis autem & fidis hominibus, id eſt, bonis, ita fides habetur, ut nulla ſit in his fraudis injuriæque ſuſpicio. Itaque his ſalutem noſtram, his fortunas, his liberos rectiſſi-
34 me committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam juſtitia plus pollet; quippe cum ea ſine prudentia ſatis habeat auctoritatis, prudentia ſine juſtitia nihil valeat ad faciendam fidem. Quo enim quis verſutior & callidior eſt; hoc inviſior & ſuſpectior, detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiæ juſtitia conjuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium; juſtitia ſine prudentia multum poterit;
10 ſine juſtitia nihil valebit prudentia. Sed, ne
5 quis ſit admiratus, cur, cum inter omnes phi-

loſophos conſtet, a meque ipſo ſæpe diſputatum ſit, qui unam haberet, omnes habere virtutes; nunc ita ſejungam, quaſi poſſit quisquam, qui non idem prudens ſit, juſtus eſſe; alia eſt illa, cum veritas ipſa limatur in diſputatione, ſubtilitas; alia, cum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Quamobrem, ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes, dicamus. Popularibus enim verbis eſt agendum, & uſitatis, cum loquimur de opinione populari, idque eodem modo fecit Panætius. Sed ad propoſitum revertamur. Erat igitur ex tribus, quæ ad gloriam 36
pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum, honore ab iis digni judicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna, & præter opinionem ſuam animadverterunt; ſeparatim autem in ſingulis, ſi perſpiciunt nec opinata quædam bona. Itaque eos viros ſuſpiciunt, maximisque efferunt laudibus, in quibus exiſtimant ſe excellentes quasdam & ſingulares virtutes perſpicere; deſpiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil nervorum putant: non enim omnes eos contemnunt, de quibus male exiſtimant. Nam

quos improbos, maledicos, fraudulentos pu-
tant, & ad faciendam injuriam inſtructos, eos
contemnunt quidem neutiquam, ſed de his ma-
le exiſtimant. Quamobrem (ut ante dixi) con-
temnuntur ii, qui nec ſibi, nec alteri, ut di-
citur; in quibus nullus labor, nulla induſtria,
37 nulla cura eſt. *Admiratione* autem afficiun-
tur ii, qui anteire ceteros virtute putantur,
& cum omni carere dedecore, tum vero iis
vitiis, quibus alii non facile poſſunt obſiſte-
re. Nam & voluptates, blandiſſimæ dominæ,
majores partes animi a virtute detorquent;
& dolorum cum admoventur faces, præter
modum plerique exterrentur: vita, mors, di-
vitiæ, paupertas, omnes homines vehemen-
tiſſime permovent. Quæ qui in utramque par-
tem excelſo animo magnoque deſpiciunt, cum-
que aliqua his ampla & honeſta res objecta
eſt, totos ad ſe convertit & rapit, tum quis
non admiretur ſplendorem pulchritudinem-
11 que virtutis? Ergo & hæc animi deſpicientia
38 admirabilitatem magnam facit; & maxime
juſtitia (ex qua una virtute viri boni appel-
lantur) mirifica quædam multitudini vide-
tur; nec injuria. Nemo enim juſtus eſſe po-
teſt, qui mortem, qui dolorem, qui exſilium,
qui egeſtatem timet, aut qui ea, quæ his ſunt

contraria, æquitati anteponit. Maximeque admirantur eum, qui pecunia non movetur; quod in quo viro perſpectum ſit, hunc igni ſpectatum arbitrantur. Itaque illa tria, quæ propoſita ſunt ad gloriam, omnia juſtitia conficit; & benevolentiam, quod prodeſſe vult plurimis; & ob eandem cauſam, fidem, & admirationem, quod eas res ſpernit & negligit, ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur.

Ac mea quidem ſententia omnis ratio at- 39
que inſtitutio vitæ adjumenta hominum deſiderat; in primisque, ut habeas, quibuscum poſſis familiares conferre ſermones: quod eſt difficile, niſi ſpeciem præ te boni viri feras. Ergo etiam ſolitario homini, atque in agro vitam agenti, opinio juſtitiæ neceſſaria eſt; eoque etiam magis, quod ſi eam non habebunt, injuſti habebuntur: nullis præſidiis ſepti, multis afficientur injuriis. Atque iis etiam, 40
qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisque negotiis implicantur, juſtitia ad rem gerendam neceſſaria eſt: cujus tanta vis eſt, ut ne illi quidem, qui maleficio & ſcelere paſcuntur, poſſint ſine ulla particula juſtitiæ vivere. Nam qui eorum cuipiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit; is ſibi

atque etiam propagatur; ficta omnia celeriter, tanquam floſculi, decidunt, nec ſimulatum poteſt quidquam eſſe diuturnum. Teſtes ſunt permulti in utramque partem; ſed brevitatis cauſa, familia erimus contenti una. Ti. enim Gracchus, P. F. tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit: at ejus filii, nec vivi probabantur bonis, & mortui numerum obtinent jure cæſorum.
13 Qui igitur adipiſci veram gloriam volet, juſtitiæ fungatur officiis. Ea quæ eſſent, dictum eſt libro ſuperiore.

44 Sed, ut facillime, quales ſimus, tales eſſe videamur, etſi in eo ipſo vis maxima eſt, ut ſimus ii, qui haberi velimus, tamen quædam præcepta danda ſunt. Nam ſi quis ab ineunte ætate habet cauſam celebritatis & nominis, aut a patre acceptam, (quod tibi, mi Cicero, arbitror contigiſſe,) aut aliquo caſu atque fortuna; in hunc oculi omnium conjiciuntur, atque in eum, quid agat, quemadmodum vivat, inquiritur; & tanquam in clariſſima luce verſetur, ita nullum obſcurum poteſt nec
45 dictum ejus eſſe, nec factum. Quorum autem prima ætas propter humilitatem & obſcuritatem in hominum ignoratione verſatur; hi ſimul ac juvenes eſſe cœperunt, magna ſpecta-

ſpectare, & ad ea rectis ſtudiis debent contendere; quod eo firmiore animo facient, quia non modo non invidetur illi ætati, verum etiam favetur. Prima igitur eſt adoleſcenti commendatio ad gloriam, ſi qua ex bellicis rebus comparari poteſt; in qua multi apud majores noſtros exſtiterunt: ſemper enim fere bella gerebantur. Tua autem ætas incidit in id bellum, cujus altera pars ſceleris nimium habuit; altera felicitatis parum. Quo tamen in bello, cum te Pompejus alæ alteri præfeciſſet, magnam laudem & a ſummo viro, & ab exercitu conſequebare equitando, jaculando, omni militari labore tolerando: atque ea quidem tua laus pariter cum republica cecidit. Mihi autem hæc oratio ſuſcepta non de te eſt, ſed de genere toto. Quamobrem pergamus ad ea, quæ reſtant. Ut igitur in reli- 46
quis rebus multo majora ſunt opera animi, quam corporis; ſic hæ res, quas perſequimur ingenio ac ratione, graviores ſunt, quam illæ, quas viribus. Prima igitur commendatio proficiſcitur a modeſtia, tum pietate in parentes, tum in ſuos benevolentia. Facillime autem, & in optimam partem cognoſcuntur adoleſcentes, qui ſe ad claros & ſapientes viros, bene conſulentes reipublicæ, contulerunt;

quibuscum ſi frequentes ſunt, opinionem af-
ferunt populo, eorum fore ſimiles, quos ſibi
47 ipſi delegerint ad imitandum. P. Rutilii ado-
leſcentiam ad opinionem & innocentiæ, &
juris ſcientiæ, P. Mucii commendavit domus.
Nam L. quidem Craſſus, cum eſſet admodum
adoleſcens, non aliunde mutuatus eſt, ſed ſibi
ipſe peperit maximam laudem ex illa accuſa-
tione nobili & glorioſa: &, qua ætate qui ex-
ercentur, laude affici ſolent, (ut de Demo-
ſthene accepimus,) ea ætate L. Craſſus oſten-
dit, id ſe in foro optime jam facere, quod
etiam tum poterat domi cum laude medita-
14 ri. Sed cum duplex ratio ſit orationis, quarum
48 in altera ſermo ſit; in altera contentio; non
eſt id quidem dubium, quin contentio oratio-
nis majorem vim habeat ad gloriam: ea eſt
enim, quam eloquentiam dicimus. Sed tamen
difficile dictu eſt, quantopere conciliet ani-
mos hominum comitas affabilitasque ſermo-
nis. Exſtant epiſtolæ, & Philippi ad Alexan-
drum, & Antipatri ad Caſſandrum, & Anti-
goni ad Philippum filium, trium prudentiſſi-
morum, (ſic enim accepimus,) quibus præ-
cipiunt, ut oratione benigna multitudinis
animos ad benevolentiam alliciant, militeſ-
que blande appellando deleniant. Quæ au-

tem in multitudine cum contentione habetur
oratio, ea ſæpe univerſam excitat. Magna eſt
enim admiratio copioſe ſapienterque dicentis;
quem qui audiunt, intelligere etiam, & ſape-
re plus, quam ceteros, arbitrantur. Si vero
ineſt in oratione miſta modeſtiæ gravitas,
nil admirabilius fieri poteſt; eoque magis,
ſi ea ſunt in adoleſcente. Sed, cum ſint plu- 49
rima cauſarum genera, quæ eloquentiam de-
ſiderant, multique in noſtra republica adoleſ-
centes & apud judices, & apud ſenatum di-
cendo laudem aſſecuti ſint; maxima admira-
tio eſt in judiciis, quorum ratio duplex eſt.
Nam ex accuſatione & defenſione conſtat;
quarum etſi laudabilior eſt defenſio, tamen
etiam accuſatio probata perſæpe eſt. Dixi
paulo ante de Craſſo. Idem fecit adoleſcens
M. Antonius. Etiam P. Sulpicii eloquentiam
accuſatio illuſtravit, cum ſeditioſum & inu-
tilem civem, C. Norbanum, in judicium vo-
cavit. Sed hoc quidem non eſt ſæpe facien- 50
dum, nec unquam, niſi aut reipublicæ cauſa,
ut ii, quos ante dixi; aut ulciſcendi, ut duo
Luculli; aut patrocinio, ut nos pro Siculis;
pro Sardis; pro M'. Albucio Julius. In accu-
ſando etiam M. Aquilio L. Fufii cognita in-
duſtria eſt. Semel igitur, aut non ſæpe ceſ-

te: ſin erit, cui faciendum ſit ſæpius, reipublicæ tribuat hoc muneris, cujus inimicos ulciſci ſæpius, non eſt reprehendendum. Modus tamen adſit. Duri enim hominis, vel potius vix hominis videtur, periculum capitis inferre multis: id cum periculoſum ipſi eſt, tum etiam ſordidum ad famam, committere, ut accuſator nominere; quod contigit M. Bruto, ſummo genere nato, illius filio, qui juris
31 civilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc præceptum officii diligenter tenendum eſt, ne quem unquam innocentem judicio capitis arceſſas: id enim ſine ſcelere fieri nullo pacto poteſt. Nam quid eſt tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad ſalutem hominum, & ad conſervationem datam, ad bonorum peſtem perniciemque convertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum eſt, ita habendum eſt religioni, nocentem aliquando, modo ne nefarium impiumque, defendere. Vult hoc multitudo, patitur conſuetudo, fert etiam humanitas. Judicis eſt, ſemper in cauſis verum ſequi; patroni, nonnunquam veriſimile, etiam ſi minus ſit verum, defendere: quod ſcribere (præſertim cum de philoſophia ſcriberem) non auderem, niſi idem placeret graviſſimo Stoicorum Panætio. Maxime autem & gloria pari-

tur & gratia defenſionibus; eoque major, ſi quando accidit, ut ei ſubveniatur, qui potentis alicujus opibus circumveniri urgerique videatur: ut nos & ſæpe alias, & adoleſcentes, contra L. Sullæ dominantis opes pro S. Roſcio Amerino fecimus; quæ, ut ſcis, exſtat oratio.

Sed expoſitis adoleſcentium officiis, quæ 15
valeant ad gloriam adipiſcendam, deinceps de 52
beneficentia ac liberalitate dicendum eſt: cujus eſt ratio duplex. Nam aut opera benigne fit indigentibus, aut pecunia. Facilior eſt hæc poſterior, locupleti præſertim; ſed illa lautior ac ſplendidior, & viro forti claroque dignior. Quamquam enim in utroque ineſt gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca, altera ex virtute depromitur; largitioque, quæ fit ex re familiari, fontem ipſum benignitatis exhaurit. Ita benignitate benignitas tollitur; qua quo in plures uſus ſis, eo
minus in multos uti poſſis. At qui opera, id 53
eſt, virtute & induſtria, benefici & liberales erunt, primum, quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adjutores habebunt: deinde conſuetudine beneficentiæ paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Præclare

epiſtola quadam Alexandrum filium Philippus accuſat, quod largitione benevolentiam Macedonum conſectetur. *Quae te, malum, inquit, ratio in iſtam ſpem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupiſſes? An tu id agis, ut Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & praebitorem ſperent fore?* Bene miniſtrum & præbitorem; quia ſordidum regi: melius etiam, quod largitionem, corruptelam eſſe dixit. Fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem ſemper exſpectandum
54 paratior. Hoc ille filio: ſed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non dubium eſt, quin illa benignitas, quæ conſtet ex opera & induſtria, & honeſtior ſit, & latius pateat, & poſſit prodeſſe pluribus. Nonnunquam tamen eſt largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum eſt; & ſæpe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum; ſed diligenter, atque moderate. Multi enim patrimonia effuderunt, inconſulte largiendo. Quid autem eſt ſtultius, quam quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non poſſis? Atque etiam ſequuntur largitionem rapinæ: cum enim dando egere cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur. Ita, cum benevolentiæ com-

parandæ cauſa benefici eſſe velint; non tan-
ta ſtudia aſſequuntur eorum, quibus dede-
runt, quanta odia eorum, quibus ademerunt.
Quamobrem nec ita claudenda eſt res fami- 55
liaris, ut eam benignitas aperire non poſſit;
nec ita reſeranda, ut pateat omnibus. Modus
adhibeatur, isque referatur ad facultates. Om-
nino meminiſſe debemus id, quod a noſtris
hominibus ſæpiſſime uſurpatum, jam in pro-
verbii conſuetudinem venit, largitionem fun-
dum non habere. Etenim quis poteſt modus
eſſe, cum & idem qui conſuerunt, & idem
illud alii deſiderent? Omnino duo ſunt ge- 16
nera largorum, quorum alteri, prodigi; al-
teri, liberales. Prodigi, qui epulis, & viſce-
rationibus, & gladiatorum muneribus, ludo-
rum venationumque apparatu, pecunias pro-
fundunt in eas res, quarum memoriam aut
brevem, aut nullam omnino ſint relicturi:
liberales autem, qui ſuis facultatibus aut ca-
ptos a prædonibus redimunt, aut æs alienum
ſuſcipiunt amicorum, aut in filiarum colloca-
tione adjuvant, aut opitulantur vel in re quæ-
renda, vel augenda. Itaque miror, quid in 56
mentem venerit Theophraſto, in eo libro,
quem de divitiis ſcripſit: in quo multa præ-
clare; illud abſurde. Eſt enim multus in lau-

danda magnificentia & apparatione popularium munerum; taliumque ſumtuum facultatem, fructum divitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cujus exempla pauca poſui, multo & major videtur, & certior. Quanto Ariſtoteles gravius & verius nos reprehendit, qui has pecuniarum effuſiones non admiremur, quæ fiunt ad multitudinem deleniendam: at ii, qui ab hoſte obſidentur, ſi emere aquæ ſextarium mina cogantur, hoc primo incredibile nobis videri, omnesque mirari; ſed, cum attenderint, veniam neceſſitati dare: in his immanibus jacturis, infinitisque ſumtibus, nihil nos magnopere mirari; cum præſertim nec neceſſitati ſubveniatur, nec dignitas augeatur; ipſaque illa delectatio multitudinis ſit ad breve exiguumque tempus; eaque a leviſſimo quoque: in quo tamen ipſo una cum ſatietate, memoria
57 quoque moriatur voluptatis. Bene etiam colligit, hæc pueris, & mulierculis, & ſervis, & ſervorum ſimillimis liberis, eſſe grata; gravi vero homini, & ea, quæ fiant, judicio certo ponderanti, probari poſſe nullo modo: quamquam intelligo, in noſtra civitate inveteraſſe jam a bonis temporibus, ut ſplendor ædilitatum ab optimis viris poſtuletur. Itaque & P.

Craſſus cum cognomine dives, tum copiis,
functus eſt ædilitio maximo munere: & pau-
lo poſt L. Craſſus cum omnium hominum mo-
deratiſſimo, Q. Mucio, magnificentiſſima ædi-
litate functus eſt: deinde C. Claudius, Ap-
pii filius; multi poſt, Luculli, Hortenſius, Si-
lanus. Omnes autem P. Lentulus, me conſu-
le, vicit ſuperiores. Hunc eſt Scaurus imita-
tus. Magnificentiſſima vero noſtri Pompeji
munera ſecundo conſulatu; in quibus omni-
bus quid mihi placeat, vides. Vitanda tamen 17
eſt ſuſpicio avaritiæ. Nam Mamerco, homi- 58
ni divitiſſimo, prætermiſſio ædilitatis conſu-
latus repulſam attulit. Quare &, ſi poſtula-
tur a populo, bonis viris ſi non deſiderantibus,
attamen approbantibus, faciendum eſt, mo-
do pro facultatibus, nos ipſi ut fecimus; &,
ſi quando aliqua res major atque utilior po-
pulari largitione acquiritur; ut Oreſti nuper
prandia in ſemitis decumæ nomine magno
honori fuerunt. Ne M. quidem Sejo vitio da-
tum eſt, quod in annonæ caritate aſſe modi-
um populo dedit: magna enim ſe & inve-
terata invidia, nec turpi jactura, quando erat
ædilis, nec maxima liberavit. Sed honori ſum-
mo nuper noſtro Miloni fuit, quod gladiato-
ribus emtis reipublicæ cauſa, quæ ſalute no-

ſtra continebatur, omnes P. Clodii conatus
furoresque compreſſit. Cauſa igitur largitio-
59 nis eſt, ſi aut neceſſe eſt, aut utile. In his
autem ipſis mediocritatis regula optima eſt.
L. quidem Philippus Q. F. magno vir inge-
nio, in primisque clarus, gloriari ſolebat, ſe
ſine ullo munere adeptum eſſe omnia, quæ
haberentur ampliſſima. Dicebat idem C. Cu-
60 rio. Nobis quoque licet in hoc quodammodo
gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos
cunctis ſuffragiis adepti ſumus, noſtro quidem
anno, quod contigit eorum nemini, quos mo-
do nominavi, ſane exiguus ſumtus ædilitatis
fuit. Atque etiam illæ impenſæ meliores, mu-
ri, navalia, portus, aquarum ductus, omnia-
que, quæ ad uſum reipublicæ pertinent: quam-
quam quod præſens tanquam in manum da-
tur, jucundius eſt; tamen hæc in poſterum
gratiora. Theatra, porticus, nova templa ve-
recundius reprehendo, propter Pompejum:
ſed doctiſſimi non probant, ut & hic ipſe Pa-
nætius, quem multum in his libris ſecutus
ſum, non interpretatus; & Phalereus De-
metrius, qui Periclem, principem Græciæ,
vituperabat, quod tantam pecuniam in præ-
clara illa propylæa conjecerit. Sed de hoc
genere toto, in iis libris, quos de republica

ſcripſi, diligenter eſt diſputatum. Tota igi-
tur ratio talium largitionum, genere vitioſa
eſt; temporibus, neceſſaria; & tum ipſa &
ad facultates accommodanda, & mediocrita-
te moderanda eſt. In illo autem altero gene- 18
re largiendi, quod a liberalitate proficiſcitur, 61
non uno modo in diſparibus cauſis affecti eſ-
ſe debemus. Alia cauſa eſt ejus, qui calami-
tate premitur, & ejus, qui res meliores quæ-
rit, nullis ſuis rebus adverſis. Propenſior be- 62
nignitas eſſe debebit in calamitoſos, niſi forte
erunt digni calamitate. In his tamen, qui ſe
adjuvari volent, non ut ne affligantur, ſed ut
altiorem gradum adſcendant, reſtricti omnino
eſſe nullo modo debemus; ſed in deligendis
idoneis judicium & diligentiam adhibere. Nam
præclare Ennius:

Benefacta male locata, malefacta arbitror.

Quod autem tributum eſt bono viro & grato, 63
in eo cum ex ipſo fructus eſt, tum etiam ex
ceteris. Temeritate enim remota, gratiſſima
eſt liberalitas: eoque eam ſtudioſius plerique
laudant, quod ſummi cujusque bonitas com-
mune perfugium eſt omnium. Danda igitur
opera eſt, ut his beneficiis quam plurimos
afficiamus, quorum memoria liberis poſteris-
que prodatur, ut iis ingratis eſſe non liceat.

Omnes enim immemorem beneficii oderunt;
eamque injuriam in deterenda liberalitate ſibi
etiam fieri; eumque, qui faciat, communem
hoſtem tenuiorum putant. Atque hæc benig-
nitas etiam reipublicæ utilis eſt, redimi e ſer-
vitute captos, locupletari tenuiores; quod
quidem vulgo ſolitum fieri ab ordine noſtro
in oratione Craſſi ſcriptum copioſe videmus.
Hanc ergo conſuetudinem benignitatis largi-
tioni munerum longe antepono. Hæc eſt gra-
vium hominum, atque magnorum; illa quaſi
aſſentatorum populi, multitudinis levitatem
64 voluptate quaſi titillantium. Convenit autem
cum in dando munificum eſſe, tum in exigen-
do non acerbum; in omnique re contrahen-
da, vendendo, emendo, conducendo, locan-
do, vicinitatibus & confiniis, æquum & faci-
lem; multa multis de jure ſuo cedentem; a
litibus vero, quantum liceat, & neſcio an pau-
lo plus etiam, quam liceat, abhorrentem. Eſt
enim non modo liberale, paulum nonnunquam
de ſuo jure decedere, ſed interdum etiam fru-
ctuoſum. Habenda autem eſt ratio rei fami-
liaris, quam quidem dilabi ſinere, flagitioſum
eſt; ſed ita, ut illiberalitatis avaritiæque ab-
ſit ſuſpicio. Poſſe enim liberalitate uti, non
ſpoliantem ſe patrimonio, nimirum is eſt pe-

cuniæ fructus maximus. Recte etiam a Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas. Eſt enim, ut mihi quidem videtur, valde decorum, patere domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus; idque etiam reipublicæ eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe noſtra non egere. Eſt autem etiam vehementer utile iis, qui honeſte poſſe multum volunt, per hoſpites apud externos populos valere opibus & gratia. Theophraſtus quidem ſcribit, Cimonem Athenis etiam in ſuos curiales Laciadas hoſpitalem fuiſſe: ita enim inſtituiſſe, & villicis imperaviſſe, ut omnia præberentur, quicunque Laciades in villam ſuam devertiſſet. Quæ autem opera, non lar- 19
gitione, beneficia dantur, hæc tum in univer- 65
ſam rempublicam, tum in ſingulos cives conferuntur. Nam in jure cavere, conſilio juvare, atque hoc ſcientiæ genere prodeſſe quam plurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. Itaque cum multa præclara majorum, tum quod optime conſtituti juris civilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio atque interpretatio; quam quidem ante hanc confuſionem temporum in poſſeſſione ſua principes retinuerunt; nunc ut honores, ut omnes dignitatis gradus, ſic hujus ſcientiæ

ſplendor deletus eſt; idque eo indignius, quod eo tempore hoc contigit, cum is eſſet, qui omnes ſuperiores, quibus honore par eſſet, ſcientia facile viciſſet. Hæc igitur opera, grata multis, & ad beneficiis obſtringendos homi-
66 nes accommodata. Atque huic arti finitima eſt dicendi gravior facultas, & gratior, & ornatior. Quid enim eloquentia præſtabilius, vel admiratione audientium, vel ſpe indigentium, vel eorum, qui defenſi ſunt, gratia? huic quoque ergo a majoribus noſtris eſt in toga dignitatis principatus datus. Diſerti igitur hominis, & facile laborantis, quodque in patriis eſt moribus, multorum cauſas, & non gravate, & gratuito defendentis, beneficia &
67 patrocinia late patent. Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermiſſionem eloquentiæ, ne dicam interitum, deplorarem; ni vererer, ne de me ipſo aliquid viderer queri. Sed tamen videmus, quibus exſtinctis oratoribus, quam in paucis ſpes, quanto in paucioribus facultas, quam in multis ſit audacia. Cum autem omnes non poſſint, ne multi quidem, aut juriſperiti eſſe, aut diſerti; licet tamen opera prodeſſe multis, beneficia petentem, commendantem judicibus & magiſtratibus, vigilantem pro re alterius, eos ipſos, qui aut

conſuluntur, aut defendunt, rogantem: quod
qui faciunt, plurimum gratiæ conſequuntur,
latiſſimeque eorum manat induſtria. Jam il- 68
lud non ſunt admonendi, (eſt enim in prom-
tu,) ut animum advertant, cum juvare alios
velint, ne quos offendant. Sæpe enim aut eos
lædunt, quos non debent; aut eos, quos non
expedit. Si imprudentes, negligentiæ eſt; ſi
ſcientes, temeritatis. Utendum etiam eſt ex-
cuſatione adverſus eos, quos invitus offen-
das, quacunque poſſis, quare id, quod fece-
ris, neceſſe fuerit, nec aliter facere potueris:
ceteriſque operis & officiis erit, quod viola-
tum eſt, compenſandum. Sed cum in homi- 20
nibus juvandis aut mores ſpectari, aut fortu- 69
na ſoleat; dictu quidem eſt proclive, itaque
vulgo loquuntur, ſe in beneficiis collocandis
mores hominum, non fortunam ſequi. Hone-
ſta oratio eſt: ſed quis eſt tandem, qui ino-
pis & optimi viri cauſæ non anteponat, in
opera danda, gratiam fortunati & potentis?
A quo enim expeditior & celerior remunera-
tio fore videtur, in eum fere eſt voluntas no-
ſtra propenſior. Sed animadvertendum eſt di-
ligentius, quæ natura rerum ſit: nimirum
enim inops ille, ſi bonus eſt vir, etiam ſi re-
ferre gratiam non poteſt, habere certe poteſt.

Commode autem, quicunque dixit, *pecuniam qui habeat, non reddidiſſe; qui reddiderit, non habere: gratiam autem & qui retulerit, habere; & qui habeat, retuliſſe.* At, qui ſe locupletes, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt. Quin etiam beneficium ſe dediſſe arbitrantur, cum ipſi quamvis magnum aliquod acceperint, æque etiam a ſe aut poſtulari, aut exſpectari aliquid ſuſpicantur: patrocinio vero ſe uſos, &
70 clientes appellari, mortis inſtar putant. At vero ille tenuis, cum, quidquid factum ſit, ſe ſpectatum, non fortunam putet, non modo illi, qui eſt meritus, ſed etiam illis, a quibus exſpectat, (eget enim multis,) gratum ſe videri ſtudet: neque vero verbis auget ſuum munus, ſi quo forte fungitur, ſed etiam extenuat. Videndumque illud eſt, quod ſi opulentum fortunatumque defenderis, in illo uno, aut forte in liberis ejus, manet gratia: ſin autem inopem, probum tamen & modeſtum; omnes non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo eſt) præſidium ſibi paratum vident. Quamobrem melius apud bonos, quam apud fortunatos, beneficium collocari
71 puto. Danda omnino opera eſt, ut omni generi ſatisfacere poſſimus: ſed ſi res in conten-

tionem

tionem veniet, nimirum Themiſtocles eſt auctor adhibendus; qui cum conſuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret: *Ego vero*, inquit, *malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae viro*. Sed corrupti mores depravatique ſunt admiratione divitiarum; quarum magnitudo quid ad unumquemque noſtrum pertinet? Illum fortaſſe adjuvat, qui habet: ne id quidem ſemper; ſed fac juvare: utentior ſane ſit; honeſtior vero quomodo? Quod ſi etiam bonus erit vir, ne impediant divitiæ, quo minus juvetur, modo ne adjuvent; ſitque omne judicium, non quam locuples, ſed qualis quisque ſit. Extremum autem præceptum in beneficiis, operaque danda eſt, ne quid contra æquitatem contendas, ne quid pro injuria. Fundamentum enim perpetuæ commendationis & famæ, eſt juſtitia, ſine qua nihil poteſt eſſe laudabile.

Sed quoniam de eo genere beneficiorum 21
dictum eſt, quæ ad ſingulos ſpectant; dein- 72
ceps de iis, quæ ad univerſos, quæque ad rempublicam pertinent, diſputandum eſt. Eorum autem ipſorum partim ejusmodi ſunt, ut ad univerſos cives pertineant, partim ſingulos ut attingant, quæ ſunt etiam gratiora.

Danda eſt opera omnino, ſi poſſit, utriſque, nec minus, ut etiam ſingulis conſulatur; ſed ita, ut ea res aut proſit, aut certe non obſit reipublicæ. C. Gracchi frumentaria magna largitio; exhauriebat igitur ærarium: modica M. Octavii, & reipublicæ tolerabilis, & plebi neceſſaria; ergo & civibus, & reipu-
73 blicæ ſalutaris. In primis autem videndum erit ei, qui rempublicam adminiſtrabit, ut ſuum quisque teneat, neque de bonis privatorum publice deminutio fiat. Pernicioſe enim Philippus in tribunatu, cum legem Agrariam ferret, quam tamen antiquari facile paſſus eſt, & in eo vehementer ſe moderatum præbuit; ſed cum in agendo multa populariter, tum illud male, *non eſſe in civitate duo millia hominum, qui rem haberent.* Capitalis oratio, & ad æquationem bonorum pertinens; qua peſte quæ poteſt eſſe major? Hanc enim ob cauſam maxime, ut ſua tenerent, respublicæ civitatesque conſtitutæ ſunt. Nam etſi duce natura congregabantur homines, tamen ſpe cuſtodiæ rerum ſuarum, urbium præſidia quæ-
74 rebant. Danda etiam opera eſt, ne (quod apud majores noſtros ſæpe fiebat, propter ærarii tenuitatem, aſſiduitatemque bellorum) tributum ſit conferendum; idque ne eveni-

at, multo ante erit providendum: ſin qua ne-
ceſſitas hujus muneris alicui reipublicæ ob-
venerit; (malo enim alteri, quam noſtræ, omi-
nari; neque tamen de noſtra, ſed de omni
republica diſputo;) danda erit opera, ut om-
nes intelligant (ſi ſalvi eſſe velint) neceſſita-
ti eſſe parendum. Atque etiam omnes, qui
rempublicam gubernabunt, conſulere debe-
bunt, ut earum rerum copia ſit, quæ ſunt ne-
ceſſariæ: quarum qualis comparatio fieri ſo-
leat & debeat, non eſt neceſſe diſputare; eſt
enim in promtu: tantum locus attingendus
fuit. Caput autem eſt in omni procuratione 75
negotii & muneris publici, ut avaritiæ pel-
latur etiam minima ſuſpicio. Utinam, inquit
C. Pontius Samnis, ad illa tempora me for-
tuna reſervaſſet, & tum eſſem natus, ſi quan-
do Romani dona accipere cœpiſſent! non eſ-
ſem paſſus diutius eos imperare. Næ illi mul-
ta ſecula exſpectanda fuerunt; modo enim
hoc malum in hanc rempublicam invaſit. Ita-
que facile patior tum potius Pontium fuiſſe,
ſiquidem in illo tantum fuit roboris. Non-
dum centum & decem anni ſunt, cum de pe-
cuniis repetundis a L. Piſone lata eſt lex, nul-
la antea cum fuiſſet. At vero poſtea tot le-
ges, & proximæ quæque duriores: tot rei,

tot damnati, tantum Italicum bellum propter
judiciorum metum excitatum: tanta, ſubla-
tis legibus & judiciis, expilatio direptioque
ſociorum, ut imbecillitate aliorum, non no-
22 ſtra virtute valeamus. Laudat Africanum Pa-
nætius, quod fuerit abſtinens. Quidni laudet?
76 ſed in illo alia majora. Laus enim abſtinen-
tiæ, non hominis eſt ſolum, ſed etiam tempo-
rum illorum. Omni Macedonum gaza, quæ
fuit maxima, potitus eſt Paulus: tantum in
ærarium pecuniæ invexit, ut unius imperato-
ris præda finem attulerit tributorum: at hic
nihil domum ſuam præter memoriam nomi-
nis ſempiternam detulit. Imitatus patrem
Africanus, nihilo locupletior Carthagine ever-
ſa. Quid? qui ejus collega in cenſura fuit
L. Mummius, numquid copioſior, cum copio-
ſiſſimam urbem funditus ſuſtuliſſet? Italiam
ornare, quam domum ſuam, maluit; quam-
quam Italia ornata, domus ipſa mihi videtur
77 ornatior. Nullum igitur vitium tætrius, (ut
eo, unde degreſſa eſt, referat ſe oratio,) quam
avaritia, præſertim in principibus rempubli-
cam gubernantibus. Habere enim quæſtui rem-
publicam non modo turpe eſt, ſed ſceleratum
etiam & nefarium. Itaque quod Apollo Py-
thius oraculo edidit, Spartam nulla re alia,

niſi avaritia perituram, id videtur non ſolum
Lacedæmoniis, ſed & omnibus opulentis po-
pulis prædixiſſe. Nulla autem re conciliare
facilius benevolentiam multitudinis poſſunt
ii, qui reipublicæ præſunt, quam abſtinentia
& continentia. Qui vero ſe populares volunt, 78
ob eamque cauſam aut agrariam rem tentant,
ut poſſeſſores ſuis ſedibus pellantur, aut pe-
cunias creditas debitoribus condonandas pu-
tant; ii labefactant fundamenta reipublicæ,
concordiam primum, quæ eſſe non poteſt, cum
aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniæ;
deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, ſi ha-
bere ſuum cuique non licet. Id enim eſt pro-
prium (ut ſupra dixi) civitatis atque urbis,
ut ſit libera & non ſollicita ſuæ rei cujusque
cuſtodia. Atque in hac pernicie reipublicæ ne 79
illam quidem conſequuntur, quam putant, gra-
tiam. Nam cui res erepta eſt, eſt inimicus;
cui data, etiam diſſimulat ſe accipere voluiſ-
ſe; & maxime in pecuniis creditis occultat
ſuum gaudium, ne videatur non fuiſſe ſolven-
do. At vero ille, qui accipit injuriam, & me-
minit, & præ ſe fert dolorem ſuum; nec, ſi
plures ſunt ii, quibus improbe datum eſt, quam
illi, quibus injuſte ademtum eſt, idcirco plus
etiam valent. Non enim numero hæc judican-

tur, ſed pondere. Quam autem habet æqui-
tatem, ut agrum multis annis, aut etiam ſe-
culis ante poſſeſſum, qui nullum habuit, ha-
23 beat; qui autem habuit, amittat? Ac propter
80 hoc injuriæ genus Læcedæmonii Lyſandrum
ephorum expulerunt: Agin regem (quod nun-
quam antea apud eos acciderat) necaverunt:
ex eoque tempore tantæ diſcordiæ ſecutæ
ſunt, ut & tyranni exſiſterent, & optimates
exterminarentur, & præclariſſime conſtituta
reſpublica dilaberetur. Nec vero ſolum ipſa
cecidit, ſed etiam reliquam Græciam evertit
contagionibus malorum, quæ a Lacedæmo-
niis profecta, manarunt latius. Quid? no-
ſtros Gracchos, Ti. Gracchi, ſummi viri, fili-
os, Africani nepotes, nonne agrariæ conten-
81 tiones perdiderunt? At vero Aratus Sicyo-
nius jure laudatur, qui, cum ejus civitas quin-
quaginta annos a tyrannis teneretur, profe-
ctus Argis Sicyonem, clandeſtino introitu ur-
be eſt potitus. Cumque tyrannum Nicoclem
improviſo oppreſſiſſet, ſexcentos exſules, qui
fuerant ejus civitatis locupletiſſimi, reſtituit,
remque publicam adventu ſuo liberavit. Sed
cum magnam animadverteret in bonis & poſ-
ſeſſionibus difficultatem, quod & eos, quos
ipſe reſtituerat, quorum bona alii poſſederant,

egere iniquiſſimum arbitrabatur, & quinquaginta annorum poſſeſſiones moveri non nimis æquum putabat, propterea quod tam longo ſpatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur ſine injuria; judicavit, neque illis adimi, neque his non ſatisfieri, quorum illa fuerant, oportere. Cum igi- 82
tur ſtatuiſſet, opus eſſe ad eam rem conſtituendam pecunia, Alexandriam ſe proficiſci velle dixit, remque integram ad reditum ſuum juſſit eſſe; isque celeriter ad Ptolemæum, ſuum hoſpitem, venit, qui tum regnabat alter poſt Alexandriam conditam: cui cum expoſuiſſet, patriam ſe liberare velle, cauſamque docuiſſet; a rege opulento vir ſummus facile impetravit, ut grandi pecunia adjuvaretur. Quam cum Sicyonem attuliſſet, adhibuit ſibi in conſilium quindecim principes, cum quibus cauſas cognovit & eorum, qui aliena tenebant, & eorum, qui ſua amiſerant; perfecitque æſtimandis poſſeſſionibus, ut perſuaderet aliis, ut pecuniam accipere mallent, poſſeſſionibus cederent; aliis, ut commodius putarent, numerari ſibi quod tanti eſſet, quam ſuum recuperare. Ita perfectum eſt, ut omnes, concordia conſtituta, ſine querela diſcederent. O virum magnum, dignumque, qui 83

in noſtra republica natus eſſet! Sic par eſt
agere cum civibus; non (ut bis jam vidimus)
haſtam in foro ponere, & bona civium voci
ſubjicere præconis. At ille Græcus (id quod
fuit ſapientis & præſtantis viri) omnibus con-
ſulendum putavit; eaque eſt ſumma ratio &
ſapientia boni civis, commoda civium non
divellere, atque omnes æquitate eadem con-
tinere. Habitent gratis in alieno? Quid ita?
Ut, cum ego emerim, ædificarim, tuear, im-
pendam, tu, me invito, fruare meo? Quid eſt
84 aliud, aliis ſua eripere, aliis dare aliena? Ta-
bulæ vero novæ quid habent argumenti, ni-
ſi ut emas mea pecunia fundum; eum tu
24 habeas, ego non habeam pecuniam? Quam-
obrem, ne ſit æs alienum, quod reipublicæ
noceat, providendum eſt; quod multis ratio-
nibus caveri poteſt; non, ſi fuerit, ut locu-
pletes ſuum perdant, debitores lucrentur alie-
num. Nec enim ulla res vehementius rem-
publicam continet, quam fides; quæ eſſe nul-
la poteſt, niſi erit neceſſaria ſolutio rerum
creditarum. Nunquam vehementius actum
eſt, quam me conſule, ne ſolveretur. Armis
& caſtris tentata res eſt ab omni genere ho-
minum & ordine; quibus ſic reſtiti, ut hoc
tantum malum de republica tolleretur. Nun-

quam nec majus æs alienum fuit; nec melius, nec facilius diſſolutum eſt. Fraudandi enim ſpe ſublata, ſolvendi neceſſitas conſecuta eſt. At vero hic nunc victor, tum quidem victus, quæ cogitarat, ea perfecit, cum ejus jam nihil intereſſet. Tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipſum eum delectaret, peccare, etiam ſi cauſa non eſſet. Ab hoc igitur 85
genere largitionis, ut aliis detur, aliis auferatur, aberunt ii, qui rempublicam tuebuntur; in primisque operam dabunt, ut juris & judiciorum æquitate ſuum quisque teneat; & neque tenuiores propter humilitatem circumveniantur, neque locupletibus ad ſua vel tenenda, vel recuperanda obſit invidia: præterea quibuscunque rebus vel bello, vel domi poterunt, rempublicam augeant imperio, agris, vectigalibus. Hæc magnorum hominum ſunt: hæc apud majores noſtros factitata: hæc genera officiorum qui perſequuntur, cum ſumma utilitate reipublicæ magnam ipſi adipiſcentur & gratiam, & gloriam.

In his autem utilitatum præceptis Anti- 86
pater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper eſt mortuus, duo præterita cenſet eſſe a Panætio, valetudinis curationem, & pecuniæ; quas res a ſummo philoſopho præteritas arbitror, quod

eſſent faciles: ſunt certe utiles. Sed valetudo ſuſtentatur notitia ſui corporis; & obſervatione, quæ res aut prodeſſe ſoleant, aut obeſſe; & continentia in victu omni atque cultu, corporis tuendi cauſa; & prætermittendis voluptatibus; poſtremo arte eorum,
87 quorum ad ſcientiam hæc pertinent. Res autem familiaris quæri debet iis rebus, a quibus abeſt turpitudo; conſervari autem diligentia & parſimonia; iisdem etiam rebus augeri. Has res commodiſſime Xenophon Socraticus perſecutus eſt in eo libro, qui Oeconomicus inſcribitur; quem nos iſta fere ætate cum eſſemus, qua es tu nunc, e Græco in Latinum convertimus.

25 Sed utilitatum comparatio, quoniam hic
88 locus erat quartus a Panætio prætermiſſus, ſæpe eſt neceſſaria. Nam & corporis commoda cum externis, & externa cum corporis, & ipſa inter ſe corporis, & externa cum externis comparari ſolent. Cum externis, corporis, hoc modo comparantur: Valere ut malis, quam dives eſſe. Cum corporis, externa, hoc modo: Dives eſſe potius, quam maximis corporis viribus. Ipſa inter ſe corporis ſic: ut Bona valetudo voluptati anteponatur, vires celeritati. Externorum autem, ut gloria di-

vitiis, vectigalia urbana ruſticis. Ex quo ge- 89
nere comparationis illud eſt Catonis ſenis: a
quo cum quæreretur, quid maxime in re fa-
miliari expediret, reſpondit, Bene paſcere.
Quid ſecundum? Satis bene paſcere. Quid
tertium? Male paſcere. Quid quartum? Ara-
re. Et, cum ille, qui quæſierat, dixiſſet, Quid
fœnerari? Tum Cato, Quid hominem, in-
quit, occidere? Ex quo, & multis aliis, in-
telligi debet, utilitatum comparationes fieri
ſolere, recteque hoc adjunctum eſſe quartum
exquirendorum officiorum genus. Sed toto 90
hoc de genere, de quærenda, de collocanda
pecunia, etiam de utenda, commodius a qui-
buſdam optimis viris, ad medium Janum ſe-
dentibus, quam ab ullis philoſophis ulla in
ſchola diſputatur. Sunt tamen ea cognoſcen-
da: pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc
libro diſputatum eſt. Reliqua deinceps per-
ſequemur.

M. TVLLII CICERONIS
DE
OFFICIIS
AD
MARCUM FILIUM
LIBER III.

1 PUBLIUM Scipionem, Marce fili, eum, qui
1 primus Africanus appellatus eſt, dicere ſolitum ſcripſit Cato, qui fuit fere ejus æqualis; *Nunquam ſe minus otioſum eſſe, quam cum otioſus; nec minus ſolum, quam cum ſolus eſſet.* Magnifica vero vox, & magno viro ac ſapiente digna, quæ declarat, illum & in otio de negotiis cogitare, & in ſolitudine ſecum loqui ſolitum; ut neque ceſſaret unquam, & interdum colloquio alterius non egeret. Itaque duæ res, quæ languorem afferunt ceteris, illum acuebant, otium & ſolitudo. Vellem nobis hoc idem vere dicere liceret: ſed

ſi minus imitatione tantam ingenii præſtantiam conſequi poſſumus, voluntate certe proxime accedimus: nam & a republica forenſibusque negotiis, armis impiis, vique prohibiti, otium perſequimur; & ob eam cauſam, urbe relicta, rura peragrantes, ſæpe ſoli ſumus.

Sed nec otium hoc cum Africani otio, nec 2
hæc ſolitudo cum illa comparanda eſt. Ille enim requieſcens a reipublicæ pulcherrimis muneribus otium ſibi ſumebat aliquando, & a cœtu hominum frequentiaque interdum, tanquam in portum, ſe in ſolitudinem recipiebat: noſtrum autem otium negotii inopia, non requieſcendi ſtudio, conſtitutum eſt. Exſtincto enim ſenatu, deletisque judiciis, quid eſt, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere poſſimus? Itaque qui in maxima cele- 3
britate, atque in oculis civium quondam viximus, nunc fugientes conſpectum ſceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, & ſæpe ſoli ſumus. Sed, quia ſic ab hominibus doctis accepimus, non ſolum ex malis eligere minima oportere, ſed etiam excerpere ex his ipſis, ſi quid ineſſet boni; propterea & otio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperiſſet otium civitati; nec eam ſolitudinem languere patior, quam

4 mihi affert neceſſitas, non voluntas. Quam-
quam Africanus majorem laudem vel meo
judicio aſſequebatur. Nulla enim ejus ingenii
monumenta mandata literis, nullum opus otii,
nullum ſolitudinis munus exſtat: ex quo in-
telligi debet, illum mentis agitatione, inveſti-
gationeque earum rerum, quas cogitando con-
ſequebatur, nec otioſum, nec ſolum unquam
fuiſſe. Nos autem, qui non tantum roboris
habemus, ut cogitatione tacita a ſolitudine
abſtrahamur, ad hanc ſcribendi operam om-
ne ſtudium curamque convertimus. Itaque
plura brevi tempore, everſa, quam multis an-
2 nis, ſtante republica, ſcripſimus. Sed cum to-
5 ta philoſophia, mi Cicero, frugifera & fructuo-
ſa, nec ulla pars ejus inculta ac deſerta ſit;
tum nullus feracior in ea locus eſt, nec ube-
rior, quam de officiis, a quibus conſtanter
honeſteque vivendi præcepta ducuntur. Qua-
re quamquam a Cratippo noſtro, principe hu-
jus memoriæ philoſophorum, hæc te aſſidue
audire atque accipere confido: tamen condu-
cere arbitror, talibus aures tuas vocibus un-
dique circumſonare; nec eas, ſi fieri poſſit,
6 quidquam aliud audire. Quod cum omnibus
eſt faciendum, qui vitam honeſtam ingredi
cogitant, tum haud ſcio, an nemini potius,

quam tibi; ſuſtines enim non parvam exſpectationem imitandæ induſtriæ noſtræ, magnam honorum, nonnullam fortaſſe nominis. Suſcepiſti onus præterea grave & Athenarum, & Cratippi; ad quos cum tanquam ad mercaturam bonarum artium ſis profectus, inanem redire turpiſſimum eſt, dedecorantem & urbis auctoritatem, & magiſtri. Quare quantum conniti animo potes, quantum labore contendere, (ſi diſcendi labor eſt potius, quam voluptas,) tantum fac ut efficias; neve committas, ut, cum omnia ſuppeditata ſint a nobis, tute tibi defuiſſe videare. Sed hæc hactenus; multa enim ſæpe ad te cohortandi gratia ſcripſimus. Nunc ad reliquam partem propoſitæ diviſionis revertamur.

Panætius igitur, qui ſine controverſia de 7
officiis accuratiſſime diſputavit, quemque nos, correctione quadam adhibita, potiſſimum ſecuti ſumus, tribus generibus propoſitis, in quibus deliberare homines, & conſultare de officio ſolerent; uno, cum dubitarent, honeſtumne id eſſet, de quo ageretur, an turpe: altero, utilene, an inutile: tertio, ſi id, quod ſpeciem haberet honeſti, pugnaret cum eo, quod utile videretur, quomodo ea diſcerni oporteret: de duobus generibus primis, li-

bris tribus explicavit: de tertio autem gene-
re deinceps ſe ſcripſit dicturum, nec id ex-
8 ſolvit, quod promiſerat. Quod eo magis mi-
ror, quia ſcriptum a diſcipulo ejus Poſidonio
eſt, triginta annis vixiſſe Panætium; poſtea-
quam eos libros edidiſſet. Quem locum mi-
ror a Poſidonio breviter eſſe tactum in qui-
busdam commentariis; præſertim cum ſcri-
bat, nullum eſſe locum in tota philoſophia tam
9 neceſſarium. Minime vero aſſentior iis, qui
negant, eum locum a Panætio prætermiſſum,
ſed conſulto relictum, nec omnino ſcribendum
fuiſſe, quia nunquam poſſet utilitas cum ho-
neſtate pugnare: de quo alterum poteſt ha-
bere dubitationem, adhibendumne fuerit hoc
genus, quod in diviſione Panætii tertium eſt,
an plane omittendum; alterum dubitari non
poteſt, quin a Panætio ſuſceptum ſit, ſed re-
lictum. Nam qui e diviſione tripartita duas
partes abſolverit, huic neceſſe eſt reſtare ter-
tiam. Præterea in extremo libro tertio de hac
parte pollicetur ſe deinceps eſſe dicturum.
10 Accedit eodem teſtis locuples, Poſidonius,
qui etiam ſcribit in quadam epiſtola, P.
Rutilium Rufum dicere ſolere, qui Panæ-
tium audierat, ut nemo pictor eſſet inventus,
qui Coæ Veneris eam partem, quam Apel-
les

les inchoatam reliquiſſet, abſolveret: (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi ſpem auferebat:) ſic ea, quæ Panætius prætermiſiſſet, & non perfeciſſet, propter eorum, quæ perfeciſſet, præſtantiam, neminem eſſe perſecutum.

Quamobrem de judicio Panætii dubitari 3
non poteſt: rectene autem hanc tertiam par- 11
tem ad exquirendum officium adjunxerit, an ſecus, de eo fortaſſe diſputari poteſt. Nam ſive honeſtum ſolum bonum eſt, ut Stoicis placet; ſive quod honeſtum eſt, id ita ſummum bonum eſt, quemadmodum Peripateticis noſtris videtur, ut omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti inſtar habeant; dubitandum non eſt, quin nunquam poſſit utilitas cum honeſtate contendere. Itaque accepimus, Socratem exſecrari ſolitum eos, qui primum hæc, natura cohærentia, opinione diſtraxiſſent; cui quidem ita ſunt Stoici aſſenſi, ut, quidquid honeſtum eſſet, id utile eſſe cenſerent; nec utile quidquam, quod non
honeſtum: Quod ſi is eſſet Panætius, qui vir- 12
tutem propterea colendam diceret, quod ea efficiens utilitatis eſſet, ut ii, qui res expetendas vel voluptate, vel indolentia metiuntur; liceret ei dicere, utilitatem aliquando

cum honeſtate pugnare. Sed, cum ſit is, qui id ſolum bonum judicet, quod honeſtum ſit; quæ autem huic repugnent ſpecie quadam utilitatis, eorum neque acceſſione meliorem vitam fieri, nec deceſſione pejorem; non videtur ejusmodi debuiſſe deliberationem introducere, in qua, quod utile videretur, cum
13 eo, quod honeſtum eſſet, compararetur. Etenim quod ſummum bonum a Stoicis dicitur, *Convenienter naturae vivere*, id habet hanc, ut opinor, ſententiam, cum virtute congruere ſemper; cetera autem, quæ ſecundum naturam eſſent, ita legere, ſi ea virtuti non repugnarent. Quod cum ita ſit, putant quidam, hanc comparationem non recte introductam, nec omnino de eo genere quidquam præcipiendum fuiſſe. Atque illud quidem honeſtum, quod proprie vereque dicitur, id in ſapientibus eſt ſolis, neque a virtute divelli unquam poteſt; in iis autem, in quibus ſapientia perfecta non eſt, ipſum illud quidem perfectum honeſtum, nullo modo; ſimilitudines honeſti
14 eſſe poſſunt. Hæc enim omnia officia, de quibus his libris diſputamus, media Stoici appellant: ea communia ſunt, & late patent; quæ & ingenii bonitate multi aſſequuntur, & progreſſione diſcendi: illud autem officium, quod

rectum iidem appellant, perfectum atque abſolutum eſt; &, ut iidem dicunt, omnes numeros habet; nec, præter ſapientem, cadere in quemquam poteſt. Cum autem aliquid actum 15
eſt, in quo media officia compareant, id cumulate videtur eſſe perfectum; propterea quod vulgus, quid abſit a perfecto, non fere intelligit; quatenus autem intelligit, nihil putat prætermiſſum. Quod idem in poëmatibus, & picturis uſu venit, in aliiſque compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non ſint, ob eam, credo, cauſam, quod inſit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui iidem, quid in unaquaque re vitii ſit, nequeant judicare. Itaque cum ſunt docti a peritis, facile deſiſtunt a ſententia. Hæc igitur officia, de quibus his libris 4
diſſerimus, quaſi ſecunda quædam honeſta eſſe dicunt, non ſapientum modo propria, ſed cum omni hominum genere communia. Ita- 16
que his omnes, in quibus eſt virtutis indoles, commoventur. Nec vero cum duo Decii, aut duo Scipiones, fortes viri commemorantur, aut cum Fabricius Ariſtidesve juſtus nominatur; aut ab illis, fortitudinis, aut ab his, juſtitiæ, tanquam a ſapientibus, petitur exemplum. Nemo enim horum ſic ſapiens eſt,

ut ſapientem volumus intelligi: nec ii, qui
ſapientes habiti ſunt, & nominati, M. Cato, &
C. Lælius, ſapientes fuerunt; ne illi quidem
ſeptem: ſed ex mediorum officiorum frequen-
tia ſimilitudinem quandam gerebant ſpeciem-
17 que ſapientum. Quocirca nec id, quod vere
honeſtum eſt, fas eſt cum utilitatis repugnan-
tia comparari; nec id, quod communiter ap-
pellamus honeſtum, quod colitur ab iis, qui
bonos ſe viros haberi volunt, cum emolumen-
tis unquam eſt comparandum: tamque id ho-
neſtum, quod in noſtram intelligentiam ca-
dit, tuendum conſervandumque eſt nobis,
quam id, quod proprie dicitur, vereque eſt
honeſtum, ſapientibus: aliter enim teneri non
poteſt, ſi qua eſt ad virtutem facta progreſſio.
Sed hæc quidem de iis, qui conſervatione
18 officiorum exiſtimantur boni. Qui autem om-
nia metiuntur emolumentis & commodis, ne-
que ea volunt præponderari honeſtate, hi ſo-
lent in deliberando honeſtum cum eo, quod
utile putant, comparare; boni viri non ſo-
lent. Itaque exiſtimo, Panætium, cum dixe-
rit, homines ſolere in hac comparatione du-
bitare, hoc ipſum ſenſiſſe, quod dixerit, ſole-
re modo; non etiam oportere. Etenim non
modo pluris putare quod utile videatur, quam

quod honeſtum; ſed hæc etiam inter ſe com-
parare, & in his addubitare, turpiſſimum eſt.
Quid eſt ergo, quod nonnunquam dubitatio-
nem afferre ſoleat, conſiderandumque videa-
tur? credo, ſi quando dubitatio accidit, qua-
le ſit id, de quo conſideretur. Sæpe enim tem- 19
pore fit, ut, quod plerumque turpe haberi ſo-
leat, inveniatur non eſſe turpe. Exempli cau-
ſa, ponatur aliquid, quod pateat latius. Quod
poteſt majus eſſe ſcelus, quam non modo ho-
minem, ſed etiam familiarem hominem occi-
dere? Num igitur ſe obſtrinxit ſcelere, ſi quis
tyrannum occidit, quamvis familiarem? Po-
pulo quidem Romano non videtur, qui ex
omnibus præclaris factis illud pulcherrimum
exiſtimat. Vicit ergo utilitas honeſtatem? im-
mo vero honeſtatem utilitas conſecuta eſt.

Itaque, ut ſine ullo errore dijudicare poſ-
ſimus, ſi quando cum illo, quod *honeſtum* in-
telligimus, pugnare id videbitur, quod appel-
lamus *utile*, formula quædam conſtituenda eſt;
quam ſi ſequemur in comparatione rerum, ab
officio nunquam recedemus. Erit autem hæc 20
formula, Stoicorum rationi diſciplinæque
maxime conſentanea; quam quidem in his li-
bris propterea ſequimur, quod, quamquam a
veteribus, Academicis, & a Peripateticis ne-

ſtris, qui quondam iidem erant, qui Acade-
mici, quæ honeſta ſunt, anteponuntur iis, quæ
videntur utilia; tamen ſplendidius hæc ab eis
differuntur, quibus, quidquid honeſtum eſt,
idem utile videtur, nec utile quidquam, quod
non honeſtum; quam ab iis, quibus aut ho-
neſtum aliquid non utile, aut utile non hone-
ſtum. Nobis autem noſtra Academia magnam
licentiam dat, ut quodcunque maxime pro-
babile occurrat, id noſtro jure liceat defende-
5 re. Sed redeo ad formulam. Detrahere igitur
21 aliquid alteri, & hominem hominis incommo-
do ſuum augere commodum, magis eſt con-
tra naturam, quam mors, quam paupertas,
quam dolor, quam cetera, quæ poſſunt aut
corpori accidere, aut rebus externis. Nam
principio tollit convictum humanum, & ſo-
cietatem: ſi enim ſic erimus affecti, ut pro-
pter ſuum quisque emolumentum ſpoliet, aut
violet alterum, disrumpi neceſſe eſt eam, quæ
maxime eſt ſecundum naturam, humani ge-
22 neris ſocietatem. Ut, ſi unumquodque mem-
brum ſenſum hunc haberet, ut poſſe putaret
ſe valere, ſi proximi membri valetudinem ad
ſe traduxiſſet; debilitari, & interire totum
corpus neceſſe eſſet; ſic, ſi unusquisque no-
ſtrum rapiat ad ſe commoda aliorum, detra-

hatque quod cuique poſſit, emolumenti ſui gratia; ſocietas hominum & communitas evertatur neceſſe eſt. Nam, ſibi ut quisque malit, quod ad uſum vitæ pertineat, quam alteri, acquirere, conceſſum eſt, non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus. Neque vero hoc ſolum natura, id eſt, 23
jure gentium, ſed etiam legibus populorum, quibus in ſingulis civitatibus respublica continetur, eodem modo conſtitutum eſt, ut non liceat ſui commodi cauſa nocere alteri. Hoc enim ſpectant leges, hoc volunt, incolumem eſſe civium conjunctionem; quam qui dirimunt, eos morte, exſilio, vinculis, damno coërcent. Atque hoc multo magis exigit ipſa naturæ ratio, quæ eſt lex divina, & humana; cui parere qui velit, (omnes autem parebunt, qui ſecundum naturam volent vivere,) nunquam committet, ut alienum appetat, & id, quod alteri detraxerit, ſibi aſſumat. Etenim 24
multo magis eſt ſecundum naturam excelſitas animi, & magnitudo: itemque comitas, juſtitia, liberalitas, quam voluptas, quam vita, quam divitiæ: quæ quidem contemnere, & pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi & excelſi eſt:

detrahere autem alteri ſui commodi cauſa, magis eſt contra naturam, quam mors, quam
25 dolor, quam cetera generis ejusdem. Itemque magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſervandis, aut juvandis maximos labores moleſtiasque ſuſcipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilio cœleſtium collocavit; quam vivere in ſolitudine, non modo ſine ullis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis; ut excellas etiam pulchritudine & viribus. Quocirca optimo quisque & ſplendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur, hominem naturæ obedientem, homini nocere non poſ-
26 ſe. Deinde, qui alterum violat, ut ipſe aliquid commodi conſequatur; aut nihil ſe exiſtimat contra naturam facere; aut magis fugiendam cenſet mortem, paupertatem, dolorem, amiſſionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quam facere cuipiam injuriam: ſi nihil exiſtimat contra naturam fieri hominibus violandis; quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollat? ſin fugiendum id quidem cenſet, ſed & multo illa pejora, mortem, paupertatem, dolorem; errat in eo, quod

ullum aut corporis, aut fortunæ vitium, ani-
mi vitiis gravius exiſtimat. Ergo unum debet 6
eſſe omnibus propoſitum, ut eadem ſit utili-
tas uniuscujusque, & univerſorum; quam ſi
ad ſe quisque rapiat, diſſolvetur omnis huma-
na conſortio. Atque etiam, ſi hoc natura præ- 27
ſcribit, ut homo homini, quicunque ſit, ob eam
ipſam cauſam, quod is homo ſit, conſultum
velit; neceſſe eſt ſecundum eandem naturam
omnium utilitatem eſſe communem. Quod ſi
ita eſt, una continemur omnes & eadem le-
ge naturæ; idque ipſum ſi ita eſt, certe vio-
lare alterum lege naturæ prohibemur. Verum
autem primum: verum igitur & extremum.
Nam illud quidem abſurdum eſt, quod quidam 28
dicunt, parenti ſe aut fratri nihil detracturos,
commodi ſui cauſa; aliam rationem eſſe ci-
vium reliquorum. Hi ſibi nihil juris, & nul-
lam ſocietatem, communis utilitatis cauſa, ſta-
tuunt eſſe cum civibus; quæ ſententia om-
nem ſocietatem diſtrahit civitatis. Qui au-
tem civium rationem dicunt habendam, ex-
ternorum negant; hi dirimunt communem
humani generis ſocietatem; qua ſublata, be-
neficentia, liberalitas, bonitas, juſtitia fundi-
tus tollitur: quæ qui tollunt, etiam adver-
ſus deos immortales impii judicandi ſunt. Ab

iis enim conſtitutam inter homines ſocieta-
tem evertunt; cujus ſocietatis arctiſſimum
vinculum eſt, magis arbitrari eſſe contra na-
turam, hominem homini detrahere, ſui com-
modi cauſa, quam omnia incommoda ſubire
vel externa, vel corporis, vel etiam ipſius ani-
mi, quæ vacent juſtitia: hæc enim una vir-
tus, omnium eſt domina & regina virtutum.
29 Forſitan quiſpiam dixerit: Nonne igitur ſa-
piens, ſi fame ipſe conficiatur, abſtulerit ci-
bum alteri, homini ad nullam partem utili?
Minime vero: non enim mihi eſt vita mea uti-
lior, quam animi talis affectio, neminem ut
violem commodi mei gratia. Quid? ſi Phala-
rim, crudelem tyrannum & immanem, vir
bonus, ne ipſe frigore conficiatur, veſtitu ſpo-
30 liare poſſit; nonne faciat? Hæc ad judican-
dum ſunt facillima. Nam, ſi quid ab homine
ad nullam partem utile, tuæ utilitatis cauſa
detraxeris; inhumane feceris, contraque na-
turæ legem: ſin autem is tu ſis, qui multam
utilitatem reipublicæ atque hominum ſocie-
tati, ſi in vita remaneas, afferre poſſis; ſi quid
ob eam cauſam alteri detraxeris, non ſit re-
prehendendum: ſin autem id non ſit ejuſmo-
di; ſuum cuique incommodum ferendum eſt
potius, quam de alterius commodis detrahen-

dum. Non igitur magis eſt contra naturam
morbus, aut egeſtas, aut quid hujusmodi,
quam detractio aut appetitio alieni. Sed com- 31
munis utilitatis derelictio contra naturam eſt:
eſt enim injuſta. Itaque lex ipſa naturæ, quæ
utilitatem hominum conſervat & continet, de-
cernit profecto, ut ab homine inerti atque
inutili, ad ſapientem, bonum, fortemque vi-
rum traſferantur res ad vivendum neceſſa-
riæ; qui, ſi occiderit, multum de communi
utilitate detraxerit: modo hoc ita faciat, ut
ne ipſe de ſe bene exiſtimans, ſeſeque dili-
gens, hanc cauſam habeat ad injuriam. Ita
ſemper officio fungetur, utilitati conſulens ho-
minum, & ei, quam ſæpe commemoro, hu-
manæ ſocietati. Nam quod ad Phalarim at- 32
tinet, perfacile judicium eſt: nulla enim no-
bis ſocietas cum tyrannis, ſed potius ſummâ
diſtractio eſt; neque eſt contra naturam, ſpo-
liare eum, ſi poſſis, quem honeſtum eſt ne-
care; atque hoc omne genus peſtiferum at-
que impium, ex hominum communitate ex-
terminandum eſt. Etenim, ut membra quæ-
dam amputantur, ſi & ipſa ſanguine, & tan-
quam ſpiritu carere cœperunt, & nocent re-
liquis partibus corporis: ſic iſta in figura ho-
minis feritas & immanitas beluæ, a commu-

ni tanquam humanitate corporis ſegreganda eſt. Hujus generis ſunt quæſtiones omnes eæ, in quibus ex tempore officium exquiritur.
7 Ejusmodi igitur credo res Panætium perſe-
33 cuturum fuiſſe, niſi aliqui caſus, aut occupatio conſilium ejus peremiſſet: ad quas ipſas conſultationes ex ſuperioribus libris ſatis multa præcepta ſunt, quibus perſpici poſſit, quid ſit propter turpitudinem fugiendum: quid ſit id, quod idcirco fugiendum non ſit, quia omnino turpe non ſit. Sed quoniam operi inchoato, & prope jam abſoluto, tanquam faſtigium imponimus; ut geometræ ſolent non omnia docere, ſed poſtulare, ut quædam ſibi concedantur, quo facilius, quæ velint, explicent: ſic ego a te poſtulo, mi Cicero, ut mihi concedas, ſi potes, nihil, præter id, quod honeſtum ſit, propter ſe eſſe expetendum. Sin hoc non licet per Cratippum; at illud certe dabis, quod honeſtum ſit, id eſſe maxime propter ſe expetendum. Mihi utrumvis ſatis eſt; & cum hoc, tum illud probabilius videtur, nec
34 præterea quidquam probabile. Ac primum Panætius in hoc defendendus eſt, quod non utilia cum honeſtis pugnare aliquando poſſe dixerit; (neque enim ei fas erat;) ſed ea, quæ viderentur utilia. Nihil vero utile, quod

non idem honeſtum; nihil honeſtum, quod non idem utile ſit, ſæpe teſtatur: negatque, ullam peſtem majorem in vitam hominum invaſiſſe, quam eorum opinionem, qui iſta diſtraxerint. Itaque non ut aliquando anteponeremus utilia honeſtis, ſed ut ea ſine errore dijudicaremus, ſi quando incidiſſent, induxit eam, quæ videretur eſſe, non quæ eſſet, repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullius adminiculis, ſed (ut dicitur) Marte noſtro. Neque enim quidquam de hac parte poſt Panætium explicatum eſt, quod quidem mihi probaretur, de iis, quæ in manus meas venerunt.

Cum igitur aliqua ſpecies utilitatis ob- 8
jecta eſt, commoveri neceſſe eſt: ſed ſi, cum 35
animum attenderis, turpitudinem videas adjunctam ei rei, quæ ſpeciem utilitatis attulerit; tunc non utilitas relinquenda eſt, ſed intelligendum, ubi turpitudo ſit, ibi utilitatem eſſe non poſſe. Quod ſi nihil eſt tam contra naturam, quam turpitudo (recta enim, & convenientia, & conſtantia natura deſiderat, aſpernaturque contraria) nihilque tam ſecundum naturam, quam utilitas; certe in eadem re utilitas & turpitudo eſſe non poteſt. Itemque, ſi ad honeſtatem nati ſumus, eaque aut

ſola expetenda eſt, ut Zenoni viſum eſt; aut certe omni pondere gravior habenda, quam reliqua omnia, quod Ariſtoteli placet; neceſſe eſt, quod honeſtum ſit, id eſſe aut ſolum, aut ſummum bonum: quod autem bonum, id cer-
36 te utile: itaquidquid honeſtum, id utile. Quare error hominum non proborum, cum aliquid, quod utile viſum eſt, arripuit, id continuo ſecernit ab honeſto. Hinc ſicæ, hinc venena, hinc falſa teſtamenta naſcuntur: hinc furta, peculatus, expilationes, direptionesque ſociorum & civium: hinc opum nimiarum potentiæ non ferendæ: poſtremo etiam in liberis civitatibus regnandi exſiſtunt cupiditates, quibus nihil nec tætrius, nec fœdius excogitari poteſt. Emolumenta enim rerum fallacibus judiciis vident; pœnam, non dico legum, quas ſæpe perrumpunt, ſed ipſius turpitudinis, quæ acerbiſſima eſt, non vident.
37 Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur e medio (eſt enim totum ſceleratum & impium) qui deliberant, utrum id ſequantur, quod honeſtum eſſe videant, an ſe ſcientes ſcelere contaminent: in ipſa enim dubitatione facinus ineſt, etiamſi ad id non pervenerint. Ergo ea deliberanda omnino non ſunt, in quibus eſt turpis ipſa deliberatio: atq

que etiam ex omni deliberatione celandi & occultandi ſpes opinioque removenda eſt. Satis enim nobis (ſi modo in philoſophia aliquid profecimus) perſuaſum eſſe debet, ſi omnes deos hominesque celare poſſimus, nihil tamen avare, nihil injuſte, nihil libidinoſe, nihil incontinenter eſſe faciendum. Hinc ille 9
Gyges inducitur a Platone: qui, cum terra 38
diſceſſiſſet magnis quibusdam imbribus, in illum hiatum deſcendit, æneumque equum (ut ferunt fabulæ) animadvertit, cujus in lateribus fores eſſent; quibus apertis hominis mortui vidit corpus magnitudine inuſitata, annulumque aureum in digito; quem ut detraxit, ipſe induit: (erat autem regius paſtor:) tum in concilium paſtorum ſe recepit. Ibi cum palam ejus annuli ad palmam converterat, a nullo videbatur, ipſe autem omnia videbat; idem rurſus videbatur, cum in locum annulum inverterat. Itaque hac opportunitate annuli uſus, reginæ ſtuprum intulit, eaque adjutrice regem dominum interemit, ſuſtulitque quos obſtare arbitrabatur; nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre. Sic repente annuli beneficio rex oxortus eſt Lydiæ. Hunc igitur ipſum annulum ſi habeat ſapiens, nihilo plus ſibi licere putet peccare, quam ſi

non haberet. Honeſta enim bonis viris, non
39 occulta quæruntur. Atque hoc loco philoſophi quidam, minime mali illi quidem, ſed non ſatis acuti, fictam & commentitiam fabulam dicunt prolatam a Platone: quaſi vero ille, aut factum id eſſe, aut fieri potuiſſe defendat. Hæc eſt vis hujus annuli, & hujus exempli: ſi nemo ſciturus, nemo ne ſuſpicaturus quidem ſit, cum aliquid, divitiarum, potentiæ, dominationis, libidinis cauſa, feceris; ſi id diis hominibusque futurum ſit ſemper ignotum; ſisne facturus? negant id fieri poſſe: nequaquam poteſt id quidem. Sed quæro, quod negant poſſe, id ſi poſſet, quidnam facerent? Urgent ruſtice ſane; negant enim poſſe, & in eo perſtant: hoc verbum quid valeat, non vident. Cum enim quærimus, ſi poſſint celare, quid facturi ſint; non quærimus, poſſintne celare; ſed tanquam tormenta quædam adhibemus, ut, ſi reſponderint, ſe, impunitate propoſita, facturos quod expediat, facinoroſos ſe eſſe fateantur: ſi negent, omnia turpia per ſeipſa fugienda eſſe concedant. Sed jam ad propoſitum revertamur.

X
40 Incidunt ſæpe multæ cauſæ, quæ conturbent animos utilitatis ſpecie; non, cum hoc deliberetur, relinquendane ſit honeſtas pro-

pter

pter utilitatis magnitudinem: (nam id quidem
improbum eſt:) ſed illud, poſſitne id, quod
utile videatur, fieri non turpiter. Cum Col-
latino collegæ Brutus imperium abrogabat,
poterat videri facere id injuſte; fuerat enim
in regibus expellendis ſocius Bruti, conſilio-
rum etiam adjutor. Cum autem conſilium hoc
principes cepiſſent, cognationem Superbi, no-
menque Tarquiniorum, & memoriam regni
eſſe tollendam; quod erat utile, patriæ con-
ſulere, id erat ita honeſtum, ut etiam ipſi Col-
latino placere deberet. Itaque utilitas valuit
propter honeſtatem, ſine qua ne utilitas qui-
dem eſſe potuiſſet. At in eo rege, qui urbem 41
condidit, non ita. Species enim utilitatis ani-
mum pepulit ejus: cui cum viſum eſſet uti-
lius, ſolum, quam cum altero regnare, fratrem
interemit. Omiſit hic & pietatem, & huma-
nitatem, ut id, quod utile videbatur, neque
erat, aſſequi poſſet; & tamen muri cauſam
oppoſuit, ſpeciem honeſtatis neque probabi-
lem, neque ſatis idoneam. Peccavit igitur,
pace vel Quirini, vel Romuli dixerim. Nec ta- 42
men noſtræ nobis utilitates omittendæ ſunt,
aliisque tradendæ, cum his ipſi egeamus: ſed
ſuæ cuique utilitati, quod ſine alterius inju-
ria fiat, ſerviendum eſt. Scite Chryſippus, ut

multa: Qui ſtadium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quam maxime poſſit, ut vincat: ſupplantare eum, quicum certet, aut manu depellere, nullo modo debet: ſic in vita ſibi quemque petere, quod pertineat ad uſum, non
43 iniquum eſt; alteri deripere, jus non eſt. Maxime autem perturbantur officia in amicitiis; quibus & non tribuere, quod recte poſſis, & tribuere quod non ſit æquum, contra officium eſt. Sed hujus generis totius, breve & non difficile præceptum eſt. Quæ enim videntur utilia, honores, divitiæ, voluptates, cetera generis ejusdem, hæc amicitiæ nunquam anteponenda ſunt. At neque contra rempablicam, neque contra jusjurandum ac fidem, amici cauſa, vir bonus faciet; ne ſi judex quidem erit de ipſo amico; ponit enim perſonam amici, cum induit judicis. Tantum dabit amicitiæ, ut veram amici cauſam eſſe malit; & ut orandæ litis tempus, quoad per
44 leges liceat, accommodet. Cum vero jurato ſententia dicenda ſit, meminerit, deum ſe adhibere teſtem, id eſt (ut arbitror) mentem ſuam, qua nihil homini dedit deus ipſe divinius. Itaque præclarum a majoribus accepimus morem rogandi judicis, ſi eum teneremus, *Quae ſalva fide facere poſſit.* Hæc roga-

tio ad ea pertinet, quæ paulo ante dixi, honeſte amico a judice poſſe concedi. Nam, ſi omnia facienda ſint, quæ amici velint; non amicitiæ tales, ſed conjurationes putandæ ſint. Loquor autem de communibus amicitiis: nam 45
in ſapientibus viris perfectisque, nihil poteſt eſſe tale. Damonem & Phintiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo inter ſe fuiſſe, ut, cum eorum alteri Dionyſius tyrannus diem necis deſtinaviſſet, & is, qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſa poſtulaviſſet, vas factus ſit alter ejus ſiſtendi; ut, ſi ille non reverti ſſet, moriendum eſſet ipſi. Qui cum ad diem ſe recepiſſet, admiratus eorum fidem tyrannus, petivit, ut ſe ad amicitiam tertium adſcriberent.
Cum igitur id, quod utile videtur in amici- 11
tia, cum eo, quod honeſtum eſt, comparatur; 46
jaceat utilitatis ſpecies, valeat honeſtas. Cum autem in amicitia, quæ honeſta non ſunt, poſtulabuntur; religio & fides anteponantur amicitiæ: ſic habebitur is, quem exquirimus, delectus officii. Sed utilitatis ſpecie in republica ſæpiſſime peccatur, ut in Corinthi diſturbatione noſtri. Durius etiam Athenienſes, qui ſciverunt, ut Aeginetis, qui claſſe valebant, pollices præciderentur. Hoc viſum eſt

utile; nimis enim imminebat, propter propinquitatem Aegina Piræeo: ſed nihil, quod crudele, utile. Eſt enim hominum naturæ, quam ſequi debemus, maxime inimica crude-
47 litas. Male etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud patres noſtros, Papius nuper. Nam eſſe pro cive, qui civis non ſit, rectum eſt non licere: quam tulerunt legem ſapientiſſimi conſules, Craſſus & Scævola: uſu vero urbis prohibere peregrinos, ſane inhumanum eſt. Illa præclara, in quibus publicæ utilitatis ſpecies præ honeſtate contemnitur. Plena exemplorum eſt noſtra reſpublica, cum ſæpe, tum maxime bello Punico ſecundo: quæ, Cannenſi calamitate accepta, majores animos habuit, quam unquam rebus ſecundis: nulla timoris ſignificatio, nulla mentio pacis. Tanta vis eſt ho-
48 neſti, ut ſpeciem utilitatis obſcuret. Athenienſes cum Perſarum impetum nullo modo poſſent ſuſtinere, ſtatuerentque, ut urbe relicta, conjugibus & liberis Trœzene depoſitis, naves conſcenderent, libertatemque Græciæ claſſe defenderent; Cyrſilum quendam, ſuadentem, ut in urbe manerent, Xerxemque reciperent, lapidibus obruerunt. Atque ille utilitatem ſequi videbatur: ſed ea nulla erat

repugnante honeſtate. Themiſtocles poſt vi- 49
ctoriam ejus belli, quod cum Perſis fuit, dixit
in concione, Se habere conſilium reipublicæ
ſalutare, ſed id ſciri opus non eſſe: poſtula-
vit, ut aliquem populus daret, quicum com-
municaret: datus eſt Ariſtides. Huic ille, claſ-
ſem Lacedæmoniorum, quæ ſubducta eſſet ad
Gytheum, clam incendi poſſe: quo facto fran-
gi Lacedæmoniorum opes neceſſe eſſet. Quod
Ariſtides cum audiſſet, in concionem magna
exſpectatione venit; dixitque, Perutile eſſe
conſilium, quod Themiſtocles afferret; ſed
minime honeſtum. Itaque Athenienſes, quod
honeſtum non eſſet, id ne utile quidem puta-
verunt; totamque eam rem, quam ne audie-
rant quidem, auctore Ariſtide repudiaverunt.
Melius hi, quam nos, qui piratas immunes;
ſocios vectigales habemus. Maneat ergo, quod 12
turpe ſit, id nunquam eſſe utile; ne tum qui-
dem, cum id, quod eſſe utile putes, adipiſca-
re. Hoc enim ipſum utile putare, quod turpe
ſit, calamitoſum eſt.

Sed incidunt (ut ſupra dixi) ſæpe cauſæ, 50
cum repugnare utilitas honeſtati videtur, ut
animadvertendum ſit, repugnetne plane, an
poſſit cum honeſtate conjungi. Ejus generis
hæ ſunt quæſtiones: Si (exempli gratia) vir

bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame, ſummaque annonæ caritate; ſi idem ſciat, complures mercatores Alexandria ſolviſſe, naveſque in curſu, frumento onuſtas, petentes Rhodum, viderit; dicturusne ſit id Rhodiis, an ſilentio ſuum quam plurimo venditurus? Sapientem & bonum virum fingimus: de ejus deliberatione & conſultatione quærimus, qui celaturus Rhodios non ſit, ſi id turpe judicet; ſed dubitet, turpe ſit, an
51 non ſit. In hujusmodi cauſis aliud Diogeni Babylonio videri ſolet, magno & gravi Stoico; aliud Antipatro, diſcipulo ejus, homini acutiſſimo. Antipatro, omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, emtor ignoret: Diogeni, venditorem, quatenus jure civili conſtitutum ſit, dicere vitia oportere, cetera ſine inſidiis agere; & quoniam vendat, velle quam optime vendere. Advexi, expoſui, vendo meum non pluris, quam ceteri: fortaſſe etiam minoris, cum major eſt co-
52 pia: cui ſit injuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte: Quid ais? tu, cum hominibus conſulere debeas, & ſervire humanæ ſocietati, eaque lege natus ſis, & ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ ſequi de-

beas, ut utilitas tua, communis utilitas ſit,
viciſſimque communis utilitas, tua ſit; cela-
bis homines, quid iis adſit commoditatis &
copiæ? Reſpondebit Diognes fortaſſe ſic, Ali-
ud eſt celare, aliud tacere: neque ego nunc
te celo, ſi tibi non dico, quæ natura deorum
ſit, quis ſit finis bonorum; quæ tibi plus pro-
deſſent cognita, quam tritici vilitas: ſed non
quidquid tibi audire utile eſt, id mihi dicere
neceſſe eſt. Immo vero (inquiet ille) neceſſe 53
eſt, ſi quidem meminiſti, eſſe inter homines
natura conjunctam ſocietatem. Memini, in-
quit ille, ſed num iſta ſocietas talis eſt, ut
nihil ſuum cujusque ſit? quod ſi ita eſt, ne
vendendum quidem quidquam eſt, ſed donan-
dum. Vides in hac tota diſceptatione non il- 13
lud dici, Quamvis hoc turpe ſit; tamen, quo-
niam expedit, faciam; ſed ita expedire, ut
turpe non ſit: ex altera autem parte; ea re,
quia turpe ſit, non eſſe faciendum. Vendat 54
ædes vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipſe
norit, ceteri ignorent: peſtilentes ſint, & ha-
beantur ſalubres: ignoretur, in omnibus cu-
biculis apparere ſerpentes: male materiatæ,
ruinoſæ: ſed hoc præter dominum, nemo ſciat:
quæro, ſi hoc emtoribus venditor non dixerit,
ædesque vendiderit pluris multo, quam ſe ven-

diturum putarit, num id injuſte, & improbe
55 fecerit. Ille vero, inquit Antipater. Quid enim eſt aliud, erranti viam non monſtrare, (quod Athenis exſecrationibus publicis ſancitum eſt,) ſi hoc non eſt, emtorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam eſt, quam viam non monſtrare; nam eſt ſcientem in errorem, alterum inducere. Diogenes contra: Num te emere coëgit, qui ne hortatus quidem eſt? ille, quod non placebat, proſcripſit; tu, quod placebat, emiſti. Quod ſi qui proſcribunt, *villam bonam, beneque aedificatam*, non exiſtimantur fefelliſſe, etiam ſi illa nec bona eſt, nec ædificata ratione; multo minus, qui domum non laudarunt. Ubi enim judicium emtoris eſt, ibi fraus venditoris quæ poteſt eſſe? ſin autem dictum non omne præſtandum eſt; quod dictum non eſt, id præſtandum putas? quid vero eſt ſtultius, quam venditorem, ejus rei, quam vendat, vitia narrare? quid autem tam abſurdum, quam ſi domini juſſu ita præco prædicet, *Domum pe-*
56 *ſtilentem vendo*? Sic ergo in quibusdam cauſis dubiis ex altera parte defenditur honeſtas, ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modo facere honeſtum ſit; ſed etiam, non facere, turpe. Hæc eſt illa, quæ

videtur utilium fieri cum honeſtis ſæpe diſſenſio. Quæ dijudicanda ſunt; non enim, ut quæreremus, expoſuimus, ſed ut explicaremus?
Non igitur videtur nec frumentarius ille Rho- 57
dios, nec hic ædium venditor celare emtores debuiſſe. Neque enim id eſt celare, quidquid reticeas; ſed cum, quod tu ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſa velis eos, quorum interſit id ſcire. Hoc autem celandi genus quale ſit, & cujus hominis, quis non videt? certe non aperti, non ſimplicis, non ingenui, non juſti, non viri boni; verſuti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, veteratoris, vafri. Hæc tot, & alia plura, nonne inutile eſt vitiorum ſubire nomina?

Quod ſi vituperandi ſunt, qui reticuerunt: 14
quid de iis exiſtimandum eſt, qui orationis 58
vanitatem adhibuerunt? C. Canius, eques Romanus, nec infacetus, & ſatis litteratus, cum ſe Syracuſas otiandi (ut ipſe dicere ſolebat) non negotiandi cauſa, contuliſſet, dictitabat, ſe hortulos aliques velle emere, quo invitare amicos, & ubi ſe oblectare ſine interpellatoribus poſſet. Quod cum percrebuiſſet, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracuſis, dixit, venales quidem ſe hortos non habere, ſed licere uti Canio, ſi vellet, ut ſuis;

& ſimul ad cœnam hominem in hortos invi-
tavit in poſterum diem. Cum ille promiſiſſet,
tum Pythius, qui eſſet, ut argentarius, apud
omnes ordines gratioſus, piſcatores ad ſe con-
vocavit, & ab his petivit, ut ante ſuos hor-
tulos poſtridie piſcarentur; dixitque, quid eos
facere vellet. Ad cœnam tempore venit Ca-
nius: ópipare à Pythio apparatum convivi-
um: cymbarum ante oculos multitudo: pro
ſe quiſque quod ceperat, afferebat: ante pe-
59 des Pythii piſces abjiciebantur. Tum Cani-
us, Quæſo, inquit, quid eſt hoc, Pythi? tan-
tumne piſcium? tantumne cymbarum? Et il-
le, Quid mirum? inquit, hoc loco eſt, Syra-
cuſis quidquid eſt piſcium: hæc aquatio: hac
villa iſti carere non poſſunt. Incenſus Cani-
us cupiditate, contendit a Pythio, ut vende-
ret. Gravate ille primo. Quid multa? impe-
trat: emit homo cupidus & locuples, tanti,
quanti Pythius voluit, & emit inſtructos: no-
mina facit: negotium conficit. Invitat Cani-
us poſtridie familiares ſuos: venit ipſe ma-
ture: ſcalmum nullum videt. Quærit ex proxi-
mo vicino, num feriæ quædam piſcatorum
eſſent, quod eos nullos videret. Nullæ, (quod
ſciam,) inquit ille: ſed hic piſcari nulli ſo-
lent; itaque heri mirabar, quid accidiſſet.

Stomachari Canius. Sed quid faceret? non- 60
dum enim Aquillius, collega & familaris meus, protulerat de dolo malo formulas; in quibus ipſis cum ex eo quæreretur, quid eſſet *dolus malus;* reſpondebat, *Cum eſſet aliud ſimulatum, aliud actum.* Hoc quidem ſane luculenter, ut ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud ſimulantes, perfidi, improbi, malitioſi ſunt. Nullum igitur factum eorum poteſt utile eſſe,
cum ſit tot vitiis inquinatum. Quod ſi Aquil- 15
liana definitio vera eſt; ex omni vita ſimulatio, diſſimulatioque tollenda eſt. Ita nec ut emat melius, nec ut vendat, quidquam ſimulabit, aut diſſimulabit vir bonus. Atque iſte 61
dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela XII tabulis, & circumſcriptio adoleſcentium lege Lætoria; & ſine lege judiciis, in quibus additur, EX FIDE BONA. Reliquorum autem judiciorum hæc verba maxime excellunt: in arbitrio rei uxoriæ, MELIUS, AEQUIUS; in fiducia, UT INTER BONOS BENE AGIER. Quid ergo? aut in eo, quod MELIUS, AEQUIUS, poteſt ulla pars ineſſe fraudis? aut, cum dicitur, INTER BONOS BENE AGIER, quidquam agi doloſe, aut malitioſe poteſt? Dolus autem malus ſimulatio-

ne & diſſimulatione, ut ait Aquillius, continetur. Tollendum eſt igitur ex rebus contrahendis omne mendacium. Non licitatorem venditor, nec qui contra ſe liceatur, emtor apponet: uterque, ſi ad eloquendum vene-
62 rit, non plus, quam ſemel, eloquentur. Q. quidem Scævola, P. F. cum poſtulaſſet, ut ſibi fundus, cujus emtor erat, ſemel indicaretur, idque venditor ita feciſſet, dixit, ſe pluris æſtimare: addidit centum millia. Nemo eſt, qui hoc boni viri fuiſſe neget; ſapientis, negant: ut ſi minoris, quam potuiſſet, vendidiſſet. Hæc igitur eſt illa pernicies, quod alios bonos, alios ſapientes exiſtimant: ex quo Ennius, *nequidquam ſapere ſapientem, qui ſibi ipſe prodeſſe non quiret.* Vere id quidem, ſi, quid eſſet *prodeſſe*, mihi cum Ennio conve-
63 niret. Hecatonem quidem Rhodium, diſcipulum Panætii, video in iis libris, quos de Officio ſcripſit Q. Tuberoni, dicere, Sapientis eſſe, nihil contra mores, leges, inſtituta facientem, habere rationem rei familiaris. Neque enim ſolum nobis divites eſſe volumus, ſed liberis, propinquis, amicis, maximeque reipublicæ: ſingulorum enim facultàtes & copiæ, divitiæ ſunt civitatis. Huic Scævolæ factum (de quo paulo ante dixi) placere nullo

modo poteſt. Etenim omnino tantum ſe negat facturum compendii ſui cauſa, quod non liceat. Huic nec laus magna tribuenda, nec gratia eſt. Sed ſive & ſimulatio & diſſimula- 64
tio, dolus malus eſt; perpaucæ res ſunt, in quibus dolus iſte malus non verſetur: ſive vir bonus eſt is, qui prodeſt, quibus poteſt, nocet nemini, certe iſtum virum bonum non facile reperiemus. Nunquam igitur eſt utile peccare, quia ſemper eſt turpe; &, quia ſemper eſt honeſtum, virum bonum eſſe, ſemper eſt utile.

Ac de jure quidem prædiorum ſancitum 16
eſt apud nos jure civili, ut in his vendendis 65
vitia dicerentur, quæ nota eſſent venditori. Nam, cum ex XII tabulis ſatis eſſet ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata; quæ qui infitiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret: a jureconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. Quidquid enim eſſet in prædio vitii, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, præſtari oportere. Ut, cum in 66
arce augurium augures acturi eſſent, juſſiſſentque T. Claudium Centumalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri ea, quorum altitudo officeret auſpiciis; Claudius proſcripſit inſulam, vendidit: emit P. Calpurnius

Lanarius. Huic ab auguribus illud idem denuntiatum eſt. Itaque Calpurnius cum demolitus eſſet, cognoſſetque, Claudium ædes poſtea proſcripſiſſe, quam eſſet ab auguribus demoliri juſſus, arbitrum illum adegit, quidquid ſibi dare, facere oporteret *ex fide bona*. M. Cato ſententiam dixit, hujus noſtri Catonis pater: ut enim ceteri ex patribus, ſic, qui lumen illud progenuit, ex filio eſt nominandus. Is igitur judex ita pronuntiavit: cum in venundando rem eam ſciſſet, & non pronuntiaſſet, emtori damnum præſtari oportere. Igitur ad fidem bonam ſtatuit pertinere, notum
67 eſſe emtori vitium, quod noſſet venditor. Quod ſi recte judicavit; non recte frumentarius ille, non recte ædium peſtilentium venditor tacuit. Sed hujusmodi reticentiæ jure civili omnes comprehendi non poſſunt: quæ autem poſſunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, propinquus noſter, C. Sergio Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem ipſe paucis ante annis emerat. Hæ Sergio ſerviebant; ſed hoc in mancipio Marius non dixerat: adducta res in judicium eſt. Oratam Craſſus, Gratidianum defendebat Antonius. Jus Craſſus urgebat; quod vitii venditor non dixiſſet ſciens, id oportere præſtari: æquitatem Antonius;

quoniam id vitium ignotum Sergio non fuiſ-
ſet, qui illas ædes vendidiſſet, nihil fuiſſe ne-
ceſſe dici; nec eum eſſe deceptum, qui id,
quod emerat, quo jure eſſet, teneret. Quor- 68
ſum hæc? ut illud intelligas, non placuiſſe
majoribus noſtris aſtutos. Sed aliter leges, ali- 17
ter philoſophi tollunt aſtutias: leges, quate-
nus manu tenere poſſunt; philoſophi, quate-
nus ratione & intelligentia. Ratio igitur po-
ſtulat, ne quid inſidioſe, ne quid ſimulate, ne
quid fallaciter. Suntne igitur inſidiæ, tende-
re plagas, etiam ſi excitaturus non ſis feras,
nec agitaturus? ipſæ enim, nullo inſequen-
te, ſæpe incidunt. Sic tu ædes proſcribas, ta-
bulam, tanquam plagam, ponas, domum pro-
pter vitia vendas; in eam aliquis incurrat
imprudens. Hoc quamquam video propter de- 69
pravationem conſuetudinis, neque more tur-
pe haberi, neque aut lege ſanciri, aut jure
civili; tamen naturæ lege ſancitum eſt. Socie-
tas enim eſt, (quod etſi ſæpe dictum eſt, di-
cendum tamen eſt ſæpius,) latiſſime quidem
quæ pateat, hominum inter homines: inte-
rior eorum, qui ejusdem gentis ſunt; propior
eorum, qui ejusdem civitatis. Itaque majo-
res aliud jus gentium, aliud jus civile eſſe vo-
luerunt. Quod civile, non idem continuo gen-

tium; quod autem gentium, idem civile eſſe debet. Sed nos veri juris, germanæque juſtitiæ ſolidam & expreſſam effigiem nullam tenemus; umbra & imaginibus utimur: eas ipſas utinam ſequeremur! feruntur enim ex

70 optimis naturæ & veritatis exemplis. Nam quanti verba illa, *Uti ne propter te, fidemve tuam captus, fraudatusve ſiem?* quam illa aurea! *Ut inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione?* Sed, qui ſint *boni*, & quid ſit *bene agi*, magna quæſtio eſt. Q. quidem Scævola, pontifex maximus, ſummam vim dicebat eſſe in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur EX FIDE BONA; fideique bonæ nomen exiſtimabat manare latiſſime, idque verſari in tutelis, ſocietatibus, fiduciis, mandatis, rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ ſocietas contineretur: in his magni eſſe judicis, ſtatuere, (præſertim cum in plerisque eſſent judicia contraria,) quid quem-

71 que cuique præſtare oporteret. Quocirca aſtutiæ tollendæ ſunt, eaque malitia, quæ vult illa quidem videri ſe eſſe prudentiam; ſed abeſt ab ea, diſtatque plurimum. Prudentia eſt enim locata in delectu bonorum & malorum; malitia (ſi omnia, quæ turpia ſunt, mala ſunt) mala bonis anteponit. Nec vero in

præ-

prædiis ſolum jus civile, ductum a natura,
malitiam fraudemque vindicat; ſed etiam in
mancipiorum venditione fraus venditoris om-
nis excluditur: qui enim ſcire debuit, de ſa-
nitate, de fuga, de furtis, præſtat edicto ædi-
lium. Heredum alia cauſa eſt. Ex quo intel- 72
ligitur, quoniam juris natura fons ſit, hoc ſe-
cundum naturam eſſe, neminem id agere, ut
ex alterius prædetur inſcientia. Nec ulla per-
nicies vitæ major inveniri poteſt, quam in
malitia ſimulatio intelligentiæ; ex quo iſta
innumerabilia naſcuntur, ut utilia cum ho-
neſtis pugnare videantur. Quotus enim quis-
que reperitur, qui impunitate & ignoratione
omnium propoſita, abſtinere poſſit injuria?

Periclitemur, ſi placet, in iis quidem ex- 18
emplis, in quibus peccari vulgus hominum 73
fortaſſe non putat. Neque enim de ſicariis,
veneficis, teſtamentariis, furibus, peculatori-
bus hoc loco differendum eſt; qui non ver-
bis ſunt & diſputatione philoſophorum, ſed
vinculis & carcere fatigandi: ſed hæc con-
ſideremus, quæ faciunt ii, qui habentur boni.
L. Minucii Baſili, locupletis hominis, falſum
teſtamentum quidam e Græcia Romam attu-
lerunt: quod quo facilius obtinerent, ſcri-

pſerant heredes ſecum M. Craſſum & Q. Hortenſium, homines ejusdem ætatis potentiſſimos: qui, cum illud falſum eſſe ſuſpicarentur, ſibi autem nullius eſſent conſcii culpæ; alieni facinoris munuſculum non repudiaverunt. Quid ergo? ſatin' hoc eſt, ut non deliquiſſe videantur? mihi quidem non videtur; quamquam alterum amavi vivum, alterum
74 non odi mortuum. Sed cum Baſilus M. Satrium, ſororis filium, nomen ſuum ferre voluiſſet, eumque feciſſet heredem: *Hunc dico patronum agri Piceni & Sabini*: (o turpem notam temporum illorum!) num erat æquum, principes cives rem habere, ad Satrium nihil præter nomen pervenire? Etenim, ſi is, qui non defendit injuriam, neque propulſat a ſuis, cum poteſt, injuſte facit, ut in primo libro diſſerui; qualis habendus eſt is, qui non modo non repellit, ſed etiam adjuvat injuriam? Mihi quidem etiam veræ hereditates, non honeſtæ videntur, ſi ſint malitioſis blanditiis officiorum, non veritate, ſed ſimulatione quæſitæ. Atqui in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honeſtum videri ſolet. Falſo: nam
75 eadem utilitatis, quæ honeſtatis eſt regula. Qui hoc non perviderit, ab hoc nulla fraus aberit, nullum facinus. Sic enim cogitans: *Eſt*

iſtuc quidem honeſtum, verum hoc expedit: res
a natura copulatas audebit errore divellere;
qui fons eſt fraudium, maleficiorum, ſcelerum
omnium. Itaque ſi vir bonus habeat hanc vim, 19
ut, ſi digitis concrepuerit, poſſit in locuple-
tium teſtamenta nomen ejus irrepere, hac vi
non utatur, ne ſi exploratum quidem habeat,
id omnino neminem unquam ſuſpicaturum.
At dares hanc vim M. Craſſo, ut digitorum
percuſſione heres poſſet ſcriptus eſſe, qui re
vera non eſſet heres; in foro, mihi crede, ſal-
taret. Homo autem juſtus, isque, quem ſen-
timus virum bonum, nihil cuiquam, quod in
ſe transferat, detrahet: hoc qui admiratur,
is ſe, quid ſit vir bonus, neſcire fateatur. At 76
vero ſi quis voluerit animi ſui complicatam no-
tionem evolvere, jam ſe ipſe doceat, eum vi-
rum bonum eſſe, qui proſit quibus poſſit; no-
ceat nemini, niſi laceſſitus injuria. Quid er-
go? hic non noceat, qui quodam quaſi ve-
neno perficiat, ut veros heredes moveat, in
eorum locum ipſe ſuccedat? Non igitur fa-
ciat (dixerit quis) quod utile ſit, quod expe-
diat? Immo intelligat, nihil nec expedire,
nec utile eſſe, quod ſit injuſtum: hoc qui non
didicerit, bonus vir eſſe non poterit. Fimbri- 77
am conſularem, audiebam de patre noſtro pu-

er, judicem M. Lutatio Pinthiæ fuiſſe, equiti Romano ſane honeſto, cum is ſponſionem feciſſet, *ni bonus vir eſſet*: itaque ei dixiſſe Fimbriam, ſe illam rem nunquam judicaturum, ne aut ſpoliaret fama probatum hominem, ſi contra judicaſſet; aut ſtatuiſſe videretur, virum bonum aliquem eſſe, cum ea res innumerabilibus officiis & laudibus contineretur. Huic igitur viro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates noverat, nullo modo videri poteſt quidquam eſſe utile, quod non honeſtum ſit. Itaque talis vir non modo facere, ſed ne cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat prædicare. Hæc nonne eſt turpe dubitare philoſophos, quæ ne ruſtici quidem dubitent? a quibus natum eſt id, quod jam contritum eſt vetuſtate proverbium. Cum enim fidem alicujus bonitatemque laudant; dignum eſſe dicunt, quicum in tenebris mices. Hoc quam habet vim, niſi illam, nihil expedire, quod non deceat, etiam ſi id poſſis
78 nullo refellente obtinere? Videsne igitur, hoc proverbio, neque Gygi illi poſſe veniam dari, neque huic, quem paulo ante fingebam, digitorum percuſſione hereditates omnium poſſe convertere? Ut enim, quod turpe eſt, id quamvis occultetur, tamen honeſtum fieri nullo mo-

do poteſt; ſic, quod honeſtum non eſt, id uti-
le ut ſit, effici non poteſt, adverſante & re-
pugnante natura. At enim, cum permagna 20
præmia ſunt, eſt cauſa peccandi. C. Marius 79
cum a ſpe conſulatus longe abeſſet, & jam
ſeptimum annum poſt præturam jaceret, ne-
que petiturus unquam conſulatum videretur;
Q. Metellum, cujus legatus erat, ſummum
virum, & civem, cum ab eo, imperatore ſuo,
Romam miſſus eſſet, apud populum Romanum
criminatus eſt, bellum illum ducere: ſi ſe con-
ſulem feciſſent, brevi tempore, aut vivum, aut
mortuum Jugurtham ſe in poteſtatem popu-
li Romani redacturum. Itaque factus eſt ille
quidem conſul, ſed a fide juſtitiaque diſceſſit,
qui optimum & graviſſimum civem, cujus
legatus, & a quo miſſus eſſet, in invidiam fal-
ſo crimine adduxerit. Ne noſter quidem Gra- 80
tidianus officio boni viri functus eſt tum, cum
prætor eſſet, collegiumque prætorum tribu-
ni plebis adhibuiſſent, ut res numaria de com-
muni ſententia conſtitueretur. Iactabatur enim
temporibus illis numus, ſic, ut nemo poſſet
ſcire, quid haberet. Conſcripſerunt commu-
niter edictum cum pœna atque judicio; con-
ſtitueruntque, ut omnes ſimul in Roſtra poſt
meridiem eſcenderent; & ceteri quidem alius

alio; Marius a ſubſelliis in Roſtra recta, idque quod communiter compoſitum fuerat, ſolus edixit: & ea res (ſi quæris) ei magno honori fuit. Omnibus vicis ſtatuæ: ad eas thus & cerei. Quid multa? nemo unquam multi-
81 tudini fuit carior. Hæc ſunt, quæ conturbant homines in deliberatione nonnunquam, cum id, in quo violatur æquitas, non ita magnum; illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videtur: ut Mario, præripere collegis & tribunis plebis popularem gratiam, non ita turpe; conſulem ob eam rem fieri, quod ſibi tunc propoſuerat, valde utile videbatur. Sed omnium una regula eſt, quam tibi cupio eſſe notiſſimam: aut illud, quod utile videtur, turpe ne ſit; aut, ſi turpe eſt, ne videatur eſſe utile. Quid igitur? poſſumusne aut illum Marium, virum bonum judicare, aut hunc? Explica, atque excute intelligentiam tuam, ut videas, quæ ſit in ea ſpecies, forma, & notio
82 viri boni. Cadit ergo in virum bonum, mentiri emolumenti ſui cauſa, criminari, præripere, fallere? nihil profecto minus. Eſt ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni & ſplendorem, & nomen amittas? quid eſt, quod afferre tantum utilitas iſta, quæ dicitur, poſſit, quantum au-

ferre, ſi boni viri nomen eripuerit? fidem ju-
ſtitiamque detraxerit? Quid enim intereſt,
utrum ex homine ſe quis convertat in belu-
am, an in hominis figura immanitatem ge-
rat beluæ? Quid? qui omnia recta & hone- 21
ſta negligunt, dummodo potentiam conſequan-
tur; nonne idem faciunt, quod is, qui etiam
ſocerum habere voluit eum, cujus ipſe auda-
cia potens eſſet? utile ei videbatur plurimum
poſſe alterius invidia. Id quam injuſtum in
patriam, quam inutile, quam turpe eſſet, non
videbat. Ipſe autem ſocer in ore ſemper Græ-
cos verſus de Phœniſſis habebat, quos dicam
ut potero, incondite fortaſſe, ſed tamen ut
res poſſit intelligi.

Nam ſi violandum eſt jus, regnandi gratia

Violandum eſt: aliis rebus pietatem colas.

Capitalis Eteocles, vel potius Euripides, qui
id unum, quod omnium ſceleratiſſimum fue-
rat, exceperit. Quid igitur minuta colligi- 83
mus, hereditates, mercaturas, venditiones
fraudulentas? Ecce tibi, qui rex populi Ro-
mani dominusque omnium gentium eſſe con-
cupierit, idque perfecerit. Hanc cupiditatem
ſi honeſtam quis eſſe dicit, amens eſt; probat
enim legum & libertatis interitum, earum-

que oppreſſionem tætram & deteſtabilem, glorioſam putat. Qui autem fatetur, honeſtum non eſſe in ea civitate, quæ libera fuit, quæque eſſe debeat, regnare, ſed ei, qui id facere poſſit, eſſe utile; qua hunc objurgatione, aut quo potius convicio a tanto errore coner avellere? Poteſt enim, dii immortales! cuiquam eſſe utile fœdiſſimum & tæterrimum parricidium patriæ; quamvis is, qui ſe eo obſtrinxerit, ab oppreſſis civibus Parens nominetur? Honeſtate igitur dirigenda utilitas eſt, & quidem ſic, ut hæc duo, verbo inter ſe diſcrepare, re tamen unum ſonare videantur.

84 Non habeo, ad vulgi opinionem, quæ major utilitas, quam regnandi, eſſe poſſit; nihil contra inutilius ei, qui id injuſte conſecutus ſit, invenio, cum ad veritatem cœpi revocare rationem: poſſunt enim cuiquam eſſe utiles, angores, ſollicitudines, diurni & nocturni metus, vita inſidiarum periculorumque pleniſſima?

Multi iniqui atque infideles regno, pauci ſunt boni,

inquit Accius. At cui regno? quod a Tantalo & Pelope proditum jure obtinebatur. Nam quanto plures ei regi putas, qui exercitu po-

puli Romani populum ipſum Romanum op-
preſſiſſet, civitatemque non modo liberam, ſed
etiam gentibus imperantem, ſervire ſibi coë-
giſſet? Hunc tu quas conſcientiæ labes in 85
animo cenſes habuiſſe? quæ vulnera? Cujus
autem vita ipſi poteſt utilis eſſe, cum ejus vi-
tæ ea conditio ſit, ut, qui illam eripuerit, in
maxima & gratia futurus ſit, & gloria? Quod
ſi hæc utilia non ſunt, quæ maxime videntur,
quia plena ſunt dedecoris ac turpitudinis; ſa-
tis perſuaſum eſſe debet, nihil eſſe utile, quod
non idem honeſtum ſit. Quamquam id qui- 22
dem, cum ſæpe alias, tum Pyrrhi bello a C. 86
Fabricio, conſule iterum, & a ſenatu noſtro
judicatum eſt. Cum enim rex Pyrrhus populo
Romano bellum ultro intuliſſet, cumque de
imperio certamen eſſet cum rege generoſo ac
potente; perfuga ab eo venit in caſtra Fabri-
cii, eique eſt pollicitus, ſi præmium ſibi pro-
poſuiſſet, ſe, ut clam veniſſet, ſic clam in Pyr-
rhi caſtra rediturum, & eum veneno necatu-
rum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad
Pyrrhum; idque factum ejus a ſenatu lau-
datum eſt. Atqui ſi ſpeciem utilitatis opinio-
nemque quærimus, magnum illud bellum per-
fuga unus, & gravem adverſarium imperii
ſuſtuliſſet; ſed magnum dedecus & flagiti-

um, quicum laudis certamen fuiſſet, eum non
87 virtute, ſed ſcelere ſuperatum. Utrum igitur utilius vel Fabricio, qui talis in hac urbe, qualis Ariſtides Athenis fuit, vel ſenatui noſtro, qui nunquam utilitatem a dignitate ſejunxit, armis cum hoſte certare, an venenis? Si gloriæ cauſa imperium expetendum eſt, ſcelus abſit, in quo non poteſt eſſe gloria: ſin ipſæ opes expetuntur quoquo modo, non poterunt utiles eſſe cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi, Q. F. ſententia, quas civitates L. Sulla, pecunia accepta, ex ſenatusconſulto liberaviſſet, ut hæ rurſus vectigales eſſent; neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. Eſt ei ſenatus aſſenſus. Turpe imperio: piratarum enim melior fides, quam ſenatus. At aucta vectigalia: utile igitur. Quousque audebunt dicere quidquam utile,
88 quod non honeſtum? Poteſt autem ulli imperio, quod gloria fultum eſſe debet, & benevolentia ſociorum, utile eſſe odium & infamia? Ego etiam cum Catone meo ſæpe diſſenſi. Nimis mihi præfracte videbatur ærarium vectigaliaque defendere, omnia publicanis negare, multa ſociis; cum in hos benefici eſſe deberemus, cum illis ſic agere, ut cum colonis noſtris ſoleremus; eoque ma-

gis, quo illa ordinum conjunctio ad ſalutem reipublicæ pertinebat. Male etiam Curio, cum cauſam Transpadanorum æquam eſſe dicebat; ſemper autem addebat, *Vincat utilitas.* Potius diceret, non eſſe æquam, quia non eſſet utilis reipublicæ, quam, cum utilem eſſe diceret, non eſſe æquam fateretur.

Plenus eſt ſextus liber de officiis Heca- 23
tonis talium quæſtionum: Sitnè boni viri, in 89
maxima caritate annonæ, familiam non alere.
In utramque partem diſputat: ſed tamen ad
extremum utilitate putat officium dirigi ma-
gis, quam humanitate. Quærit, ſi in mari
jactura facienda ſit, equine pretioſi potius
jacturam faciat, an ſervuli vilis. Hic alio res
familiaris, alio ducit humanitas. Si tabulam
de naufragio ſtultus arripuerit, extorquebitne
eam ſapiens, ſi potuerit? negat, quia ſit in-
jurium. Quid? dominus navis, eripietne ſu-
um? minime: non plus, quam ſi navigantem
in alto ejicere de navi velit, quia ſua ſit: quo-
ad enim perventum ſit eo, quo ſumta navis
eſt, non domini eſt navis, ſed navigantium.
Quid, ſi una tabula ſit, duo naufragi, æque 90
ſapientes, ſibi uter rapiat, an alter cedat al-
teri? cedat vero; ſed ei, cujus magis inter-

ſit vel ſua, vel reipublicæ cauſa, vivere. Quid,
ſi hæc paria in utroque? nullum erit certa-
men, ſed quaſi ſorte, aut micando victus, al-
teri cedat alter. Quid ſi pater fana expilet,
cuniculos agat ad ærarium; indicetne id ma-
giſtratibus filius? nefas id quidem eſt. Quin
etiam defendat patrem, ſi arguatur. Non igi-
tur patria præſtat omnibus officiis? immo
vero; ſed ipſi patriæ conducit, pios cives ha-
bere in parentes. Quid, ſi tyrannidem occu-
pare, ſi patriam prodere conabitur pater? ſi-
lebitne filius? immo vero obſecrabit patrem,
ne id faciat; ſi nihil proficiet, accuſabit; mi-
nabitur etiam: ad extremum ſi ad perniciem
patriæ res ſpectabit, patriæ ſalutem antepo-
91 net ſaluti patris. Quærit etiam, ſi ſapiens ad-
ulterinos numos acceperit imprudens pro
bonis; cum id reſcierit, ſoluturusne ſit eos,
ſi cui debeat, pro bonis. Diogenes ait: An-
tipater negat; cui potius aſſentior. Qui vi-
num fugiens vendat ſciens, debeatne dicere?
Non neceſſe putat Diogenes: Antipater viri
boni exiſtimat. Hæc ſunt quaſi controverſa
jura Stoicorum. In mancipio vendendo, di-
cendane vitia, non ea, quæ niſi dixeris, red-
hibeatur mancipium jure civili; ſed hæc, men-
dacem eſſe, aleatorem, furacem, ebrioſum.

Alteri dicenda videntur, alteri non videntur. 92
Si quis aurum vendens, orichalcum ſe putet vendere, indicetne ei vir bonus, aurum illud eſſe, an emat denario, quod ſit mille denarium? Perſpicuum jam eſt, & quid mihi videatur, & quæ ſit inter eos philoſophos, quos nominavi, controverſia. Pacta & promiſſa 24
ſemperne ſervanda ſint, quæ nec vi, nec dolo malo (ut prætores ſolent) facta ſint? Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento unquam poſtea uteretur: ſi eo medicamento ſanus factus fuerit; & annis aliquot poſt inciderit in eundem morbum; nec ab eo, quicum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti, quid faciendum ſit? Cum ſit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuriæ; vitæ & ſaluti conſulendum. Quid? ſi quis ſapiens rogatus ſit ab eo, 93
qui eum heredem faciat, cum ei teſtamento ſeſtertium millies relinquatur, ut ante quam hereditatem adeat, luce palam in foro ſaltet, idque ſe facturum promiſerit, quod aliter eum heredem ſcripturus ille non eſſet; faciat, quod promiſerit, necne? Promiſiſſe nollem, & id arbitror fuiſſe gravitatis. Sed quoniam promiſit, ſi ſaltare in foro turpe ducet, honeſtius

mentietur, ſi ex hereditate nihil ceperit: niſi forte eam pecuniam in reipublicæ magnum aliquod tempus contulerit; ut vel ſaltare uem, cum patriæ conſulturus ſit, turpe non ſit.
25 Ac ne illa quidem promiſſa ſervanda ſunt,
94 quæ non ſunt iis ipſis utilia, quibus illa promiſeris. Sol Phaëthonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum ſe eſſe dixit, quidquid optaſſet: optavit, ut in currum patris tolleretur: ſublatus eſt; atque inſanus, qua conſtitit, ictu fulminis deflagravit. Quanto melius fuerat, in hoc, promiſſum patris non eſſe ſervatum? Quid, quod Theſeus exegit promiſſum a Neptuno? cui cum tres optationes Neptunus dediſſet, optavit interitum Hippolyti, filii ſui, cum is patri ſuſpectus eſſet de noverca: quo optato impetrato, Theſeus in
95 maximis fuit luctibus. Quid? Agamemnon cum devoviſſet Dianæ, quod in ſuo regno pulcherrimum natum eſſet illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. Promiſſum potius non faciendum, quam tam tætrum facinus admittendum fuit. Ergo & promiſſa non facienda nonnunquam: neque ſemper depoſita reddenda. Si gladium quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens; reddere, pec-

ſtatum ſit; non reddere, officium. Quid? ſi is, qui apud te pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriæ, reddasne depoſitum? non, credo: facias enim contra rempublicam, quæ debet eſſe cariſſima. Sic multa, quæ honeſta natura videntur eſſe, temporibus fiunt non honeſta. Facere promiſſa, ſtare conventis, reddere depoſita, commutata utilitate, fiunt non honeſta. Ac de iis quidem, quæ videntur eſſe utilitates contra juſtitiam ſimulatione prudentiæ, ſatis arbitror dictum.

Sed quoniam a quatuor fontibus honeſta- 96
tis primo libro officia duximus, in eisdem verſabimur, cum docebimus, ea, quæ videntur eſſe utilia, neque ſunt, quam ſint virtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia; itemque de juſtitia, quæ ſemper eſt utilis, diſputatum eſt. Reliquæ ſunt duæ partes honeſtatis, quarum altera in animi excellentis magnitudine & præſtantia cernitur; altera in conformatione & moderatione continentiæ & temperantiæ. Utile 26
videbatur Ulyſſi, ut quidem poëtæ tragici pro- 97
diderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Ulyſſe nulla ſuſpicio eſt: ſed inſimulant eum tragœdiæ, ſimulatione in-

ſaniæ militiam ſubterfugere voluiſſe. Non ho-
neſtum conſilium; at utile (ut aliquis fortaſ-
ſe dixerit) regnare, & Ithacæ vivere otioſe
ſcum parentibus, cum uxore, cum filio. Ul-
lum tu decus in quotidianis periculis & la-
boribus cum hac tranquillitate conferendum
putas? Ego vero iſtam contemnendam & ab-
jiciendam; quoniam, quæ honeſta non ſit, ne
98 utilem quidem eſſe arbitror. Quid enim au-
diturum putas fuiſſe Ulyſſem, ſi in illa ſimu-
latione perſeveraſſet? qui cum maximas res
geſſerit in bello, tamen hæc audiat ab Ajace:

Cuju' ipſe princeps jurisjurandi fuit,
Quod omnes ſcitis, ſolus neglexit fidem.
Furere aſſimulavit; ne coiret, inſtitit.
Quod ni Palamedis perſpicax prudentia
Iſtius percepſet malitioſam audaciam,
Fide ſacratum jus perpetuo falleret.

99 Illi vero non modo cum hoſtibus, verum etiam
cum fluctibus, id quod fecit, dimicare melius
fuit, quam deſerere conſentientem Græciam
ad bellum barbaris inferendum. Sed dimit-
tamus & fabulas, & externa: ad rem factam,
noſtramque veniamus. M. Atilius Regulus,
cum conſul iterum in Africa ex inſidiis ca-
ptus eſſet, duce Xantippo Lacedæmonio, im-
peratore autem patre Hannibalis, Hamilcare,

jura-

juratus miſſus eſt ad ſenatum, ut, niſi red-
diti eſſent Pœnis captivi nobiles quidam, re-
diret ipſe Carthaginem. Is cum Romam ve-
niſſet, utilitatis ſpeciem videbat, ſed eam, ut
res declarat, falſam judicavit; quæ erat ta-
lis. Manere in patria, eſſe domi ſuæ cum uxo-
re, cum liberis; quam calamitatem accepiſ-
ſet in bello, communem fortunæ bellicæ ju-
dicantem, tenere conſularis dignitatis gradum:
quis hæc neget eſſe utilia? quæ cenſes? mag-
nitudo animi & fortitudo negat. Num locu- 27
pletiores quæris auctores? harum enim eſt 100
virtutum proprium, nil extimeſcere, omnia
humana deſpicere; nihil, quod homini acci-
dere poſſit, intolerandum putare. Itaque quid
fecit? in ſenatum venit: mandata expoſuit:
ſententiam ne diceret, recuſavit; quamdiu
jurejurando hoſtium teneretur, non eſſe ſe
ſenatorem. Atque illud etiam, (o ſtultum ho-
minem, dixerit quiſpiam, & repugnantem uti-
litati ſuæ!) reddi captivos, negavit eſſe uti-
le: illos enim adoleſcentes eſſe, & bonos du-
ces, ſe jam confectum ſenectute. Cujus cum
valuiſſet auctoritas, captivi retenti ſunt: ip-
ſe Carthaginem rediit; neque eum caritas pa-
triæ retinuit, nec ſuorum. Neque vero tum
ignorabat, ſe ad crudeliſſimum hoſtem, &

ad exquiſita ſupplicia proficiſci; ſed jusjurandum conſervandum putabat. Itaque tum, cum vigilando necabatur, erat in meliore cauſa, quam ſi domi ſenex captivus, perjurus con-
101 ſularis remanſiſſet. At ſtulte, qui non modo non cenſuerit captivos remittendos, verum etiam diſſuaſerit. Quomodo ſtulte? etiamne ſi reipublicæ conducebat? poteſt autem, quod inutile reipublicæ ſit, id cuiquam civi
28 utile eſſe? Pervertunt homines ea, quæ ſunt fundamenta naturæ, cum utilitatem ab honeſtate ſejungunt. Omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque rapimur, nec facere aliter ullo modo poſſumus: nam quis eſt, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non ſtudioſiſſime perſequatur? ſed quia nusquam poſſumus, niſi in laude, decore, honeſtate utilia reperire, propterea illa prima & ſumma habemus: utilitatis nomen non tam ſplendi-
102 dum, quam neceſſarium ducimus. Quid eſt igitur, dixerit quis, in jurejurando? num iratum timemus Jovem? At hoc quidem commune eſt omnium philoſophorum, non eorum modo, qui deum nihil habere ipſum negotii dicunt, & nihil exhibere alteri; ſed eorum etiam, qui deum ſemper agere aliquid, & moliri volunt, nunquam nec iraſci deum, nec

nocere. Quid autem iratus Jupiter plus nocere potuiſſet, quam nocuit ſibi ipſe Regulus? Nulla igitur vis fuit religionis, quæ tantam utilitatem perverteret. An ne turpiter faceret? Primum, minima de malis. Num igitur tantum mali turpitudo iſta habebat, quantum ille cruciatus? denique illud etiam apud Attium,

Fregiſti fidem: neque dedi, neque do infideli cuiquam:

quamquam ab impio rege dicitur, luculente
tamen dicitur. Addunt etiam, quemadmodum 103
nos dicamus, videri quædam utilia, quæ non
ſint; ſic ſe dicere, videri quædam honeſta,
quæ non ſint: ut hoc ipſum videtur honeſtum, conſervandi jurisjurandi cauſa ad cruciatum revertiſſe; ſed ſit non honeſtum, quia,
quod per vim hoſtium eſſet actum, ratum eſſe non debuit. Addunt etiam, quidquid val- 29
de utile ſit, id fieri honeſtum, etiam ſi antea
non videretur. Hæc fere contra Regulum.
Sed prima videamus. Non fuit Jupiter metuendus, ne iratus noceret; qui neque iraſci ſolet, neque nocere. Hæc quidem ratio non 104
magis contra Regulum, quam contra omne jusjurandum valet. Sed in jurejurando, non qui

metus, ſed quæ vis ſit, debet intelligi; eſt enim jusjurandum, affirmatio religioſa: quod autem affirmate, quaſi deo teſte, promiſeris; id tenendum eſt. Jam enim non ad iram deorum, quæ nulla eſt; ſed ad juſtitiam, & ad fidem pertinet. Nam præclare Ennius:

O fides alma, apta pinnis, & jusjurandum Jovis!

Qui igitur jusjurandum violat, is Fidem violat, quam in Capitolio vicinam Jovis Optimi Maximi (ut in Catonis oratione eſt) majores
105 noſtri eſſe voluerunt. At enim ne iratus quidem Jupiter plus Regulo nocuiſſet, quam ſibi nocuit ipſe Regulus. Certe, ſi nihil malum eſſet, niſi dolere. Id autem non modo non ſummum malum, ſed ne malum quidem eſſe, maxima auctoritate philoſophi affirmant; quorum quidem teſtem non mediocrem, ſed haud ſcio an graviſſimum, Regulum, nolite, quæſo, vituperare. Quem enim locupletiorem quærimus, quam principem populi Romani, qui retinendi officii cauſa cruciatum ſubierit voluntarium? Nam quod ajunt, minima de malis, id eſt, ut turpiter potius, quam calamitoſe: an eſt ullum majus malum turpitudine? quæ ſi in deformitate corporis habet aliquid

offenſionis, quanta illa depravatio & fœditas
turpificati animi debet videri? Itaque, ner- 106
voſius qui iſta differunt, ſolum audent malum
dicere id, quod turpe ſit; qui autem remiſſi-
us, hi tamen non dubitant ſummum malum
dicere. Nam illud quidem,

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam:

idcirco recte a poëta, quia, cum tractaretur
Atreus, perſonæ ſerviendum fuit. Sed ſi hoc
ſibi ſumunt, nullam eſſe fidem, quæ infideli
data ſit; videant, ne quæratur latebra per- 107
jurio. Eſt autem jus etiam bellicum, fidesque
jurisjurandi ſæpe cum hoſte ſervanda. Quod
enim ita juratum eſt, ut mens conciperet fie-
ri oportere, id ſervandum eſt: quod aliter;
id ſi non feceris, nullum eſt perjurium. Ut,
ſi prædonibus pactum pro capite pretium non
attuleris, nulla fraus eſt, ne ſi juratus qui-
dem id non feceris. Nam pirata non eſt ex
perduellium numero definitus, ſed commu-
nis hoſtis omnium: cum hoc nec fides debet,
nec jusjurandum eſſe commune. Non enim 108
falſum jurare, perjurare eſt; ſed, quod ex ani-
mi tui ſententia juraris, ſicut verbis concipi-
tur more noſtro, id non facere, perjurium eſt.
Scite enim Euripides:

Juravi lingua, mentem injuratam gero. Regulus vero non debuit conditiones pactionesque bellicas & hoſtiles perturbare perjurio. Cum juſto enim & legitimo hoſte res gerebatur; adverſus quem & totum jus fetiale, & multa ſunt jura communia: quod ni ita eſſet, nunquam claros viros ſenatus vinctos
30 hoſtibus dedidiſſet. At vero T. Veturius &
109 Sp. Poſtumius, cum iterum conſules eſſent, quia, cum male pugnatum apud Caudium eſſet, legionibus noſtris ſub jugum miſſis, pacem cum Samnitibus fecerant, dediti ſunt his: injuſſu enim populi ſenatusque fecerant. Eodemque tempore Ti. Numicius, Q. Mælius, qui tum tribuni plebis erant, quod eorum auctoritate pax erat facta, dediti ſunt, ut pax Samnitium repudiaretur. Atque hujus deditionis ipſe Poſtumius, qui dedebatur, ſuaſor & auctor fuit. Quod idem multis annis poſt C. Mancinus; qui, ut Numantinis, quibuscum ſine ſenatus auctoritate fœdus fecerat, dederetur, rogationem ſuaſit eam, quam L. Furius & Sex. Atilius ex ſenatusconſulto ferebant: qua accepta, eſt hoſtibus deditus. Honeſtius hic, quam Q. Pompejus, quo, cum in eadem cauſa eſſet, deprecante, accepta lex non eſt. Hic ea, quæ videbatur utilitas, plus

valuit, quam honeſtas: apud ſuperiores, utilitatis ſpecies falſa, ab honeſtatis auctoritate ſuperata eſt. At non debuit ratum eſſe, quod 110
erat actum per vim. Quaſi vero forti viro vis poſſit adhiberi. Cur igitur ad ſenatum proficiſcebatur, cum præſertim de captivis diſſuaſurus eſſet? Quod maximum in eo eſt, id reprehenditis: non enim ſuo judicio ſtetit, ſed ſuſcepit cauſam, ut eſſet judicium ſenatus; cui niſi ipſe auctor fuiſſet, captivi profecto Pœnis redditi eſſent; ita incolumis in patria Regulus reſtitiſſet. Quod quia patriæ non utile putavit, idcirco ſibi honeſtum & ſentire illa, & pati credidit. Nam, quod ajunt, quod valde utile ſit, id fieri honeſtum; immo vero eſſe, non fieri; eſt enim nihil utile, quod idem non honeſtum: nec quia utile, honeſtum eſt; ſed quia honeſtum, utile. Quare 31
111
ex multis mirabilibus exemplis, haud facile quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut præſtantius. Sed ex tota hac laude Reguli, unum illud eſt admiratione dignum, quod captivos retinendos cenſuerit. Nam quod rediit, nobis nunc mirabile videtur; illis quidem temporibus aliter facere non potuit: itaque iſta laus non eſt hominis, ſed temporum. Nullum enim vinculum ad adſtringen-

dam fidem jurejurando majores arctius eſſe
voluerunt. Id indicant leges in XII tabulis,
indicant ſacratæ, indicant fœdera, quibus
etiam cum hoſte devincitur fides: indicant
notiones animadverſionesque cenſorum; qui
nulla de re diligentius, quam de jurejuran-
112 do, judicabant. L. Manlio, A. F. cum dicta-
tor fuiſſet, M. Pomponius, tribunus plebis,
diem dixit, quod is paucos ſibi dies ad dicta-
turam gerendam addidiſſet: criminabatur
etiam, quod Titum filium, qui poſtea eſt Tor-
quatus appellatus, ab hominibus relegaſſet, &
ruri habitare juſſiſſet. Quod cum audiviſſet
adoleſcens filius, negotium exhiberi patri;
accurriſſe Romam, & cum prima luce Pom-
ponii domum veniſſe dicitur. Cui cum eſſet
nuntiatum; quod illum iratum allaturum ad
ſe aliquid contra patrem arbitraretur: ſur-
rexit e lectulo, remotisque arbitris, ad ſe
adoleſcentem juſſit venire. At ille, ut ingreſ-
ſus eſt, confeſtim gladium deſtrinxit, juravit-
que, ſe illum ſtatim interfecturum, niſi jus-
jurandum ſibi dediſſet, ſe patrem miſſum eſſe
facturum. Juravit, hoc coactus terrore Pom-
ponius: rem ad populum detulit: docuit, cur
ſibi cauſa deſiſtere neceſſe eſſet: Manlium
miſſum fecit. Tantum temporibus illis jusju-

randum valebat. Atque hic T. Manlius is eſt,
qui ad Anienem Galli, quem ab eo provoca-
tus occiderat, torque detracto, cognomen in-
venit: cujus tertio conſulatu Latini ad Ve-
ſerim fuſi, & fugati: magnus vir in primis, &
qui perindulgens in patrem, idem acerbe ſe-
verus in filium. Sed, ut laudandus Regulus 32
in conſervando jurejurando, ſic decem illi, 113
quos poſt Cannenſem pugnam juratos ad ſe-
natum miſit Hannibal, ſe in caſtra redituros,
ea, quorum potiti erant Pœni, niſi de redi-
mendis captivis impetraviſſent, ſi non redie-
runt, vituperandi. De quibus non omnes uno
modo: nam Polybius, bonus auctor inprimis,
ſcribit, ex decem nobiliſſimis, qui tum erant
miſſi, novem revertiſſe, a ſenatu re non im-
petrata; unum ex decem, qui paulo poſt, quam
egreſſus erat e caſtris, rediſſet, quaſi aliquid
eſſet oblitus, Romæ remanſiſſe. Reditu enim
in caſtra, liberatum ſe eſſe jurejurando in-
terpretabatur: non recte; fraus enim adſtrin-
git, non diſſolvit [perjurium]. Fuit igitur ſtul-
ta calliditas, perverſe imitata prudentiam.
Itaque decrevit ſenatus, ut ille veterator &
callidus, vinctus ad Hannibalem duceretur.
Sed illud maximum: octo hominum millia 114
tenebat Hannibal, non quos in acie cepiſſet,

aut qui periculo mortis diffugiſſent, ſed qui relicti in caſtris fuiſſent a Paullo & Varrone, conſulibus. Eos ſenatus non cenſuit redimendos, cum id parva pecunia fieri poſſet; ut eſſet inſitum militibus noſtris aut vincere, aut emori. Qua quidem re audita, fractum animum Hannibalis ſcripſit idem, quod ſenatus populusque Romanus rebus afflictis tam excelſo animo fuiſſet. Sic honeſtatis comparatione, ea, quæ videntur utilia, vincuntur. Acilius autem, qui Græce ſcripſit hiſtoriam, plures ait fuiſſe, qui in caſtra revertiſſent, eadem fraude, ut jurejurando liberarentur, eosque a cenſoribus omnibus ignominiis notatos.
115 Sit jam hujus loci finis. Perſpicuum eſt enim, quæ timido animo, humili, demiſſo, fractoque fiant, (quale fuiſſet Reguli factum, ſi aut de captivis, quod ipſi opus eſſe videretur, non quod reipublicæ, cenſuiſſet, aut domi remanere voluiſſet,) non eſſe utilia, quia ſint flagitioſa, fœda, turpia.

33
116 Reſtat quarta pars, quæ decore, moderatione, modeſtia, continentia, temperantia continetur. Poteſt igitur quidquam eſſe utile, quod ſit huic talium virtutum choro contrarium? Atqui ab Ariſtippo Cyrenaici atque

Annicerii philoſophi nominati, omne bonum in voluptate poſuerunt; virtutemque cenſuerunt ob eam rem eſſe laudandam, quod efficiens eſſet voluptatis: quibus obſoletis floret Epicurus, ejusdem fere adjutor auctorque ſententiæ. Cum his viris equisque, ut dicitur, ſi honeſtatem tueri ac retinere ſententia eſt, decertandum eſt. Nam ſi non modo uti- 117
litas, ſed vita omnis beata, corporis firma conſtitutione, ejusque conſtitutionis ſpe explorata, ut a Metrodoro ſcriptum eſt, continetur; certe hæc utilitas, & quidem ſumma, (ſic enim cenſent,) cum honeſtate pugnabit. Nam ubi primum prudentiæ locus dabitur? an, ut conquirat undique ſuavitates? quam miſer virtutis famulatus, ſervientis voluptati! quod autem munus prudentiæ? an legere intelligenter voluptates? Fac nihil iſto eſſe jucundius: quid cogitari poteſt turpius? Jam, qui dolorem ſummum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quæ eſt dolorum laborumque contemtio? Quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (ſicut hic dicit) ſatis fortiter de dolore; tamen non ſpectandum eſt, quid dicat, ſed quid conſentaneum ſit ei dicere, qui bona, voluptate terminaverit; mala, dolore: ut, ſi illum audiam

de continentia & temperantia; dicit ille qui-
dem multa multis locis; ſed aqua hæret, ut
ajunt. Nam qui poteſt temperantiam laudare
is, qui ponat ſummum bonum in voluptate?
eſt enim temperantia libidinum inimica; li-
118 bidines autem conſectatrices voluptatis. At-
que in his tamen tribus generibus, quoquo
modo poſſunt, non incallide tergiverſantur.
Prudentiam introducunt, ſcientiam ſuppedi-
tantem voluptates, depellentem dolores. For-
titudinem quoque aliquo modo expediunt,
cum tradunt rationem negligendæ mortis,
perpetiendique doloris. Etiam temperantiam
inducunt, non facillime illi quidem, ſed ta-
men quoquo modo poſſunt: dicunt enim, vo-
luptatis magnitudinem doloris detractione
finiri. Juſtitia vacillat, vel jacet potius, om-
nesque eæ virtutes, quæ in communitate cer-
nuntur, & in ſocietate generis humani. Ne-
que enim bonitas, nec liberalitas, nec comi-
tas eſſe poteſt, non plus quam amicitia, ſi
hæc non per ſe expetantur, ſed ad volupta-
34 tem, utilitatemve referantur. Conferamus igi-
119 tur in pauca. Nam ut utilitatem nullam eſſe
docuimus, quæ honeſtati eſſet contraria; ſic
omnem voluptatem dicimus honeſtati eſſe
contrariam. Quo magis reprehendendos Cal-

liphonem & Dinomachum judico, qui ſe diremturos controverſiam putaverunt, ſi cum honeſtate voluptatem, tanquam cum homine pecudem, copulaviſſent. Non recipit iſtam conjunctionem honeſtas, aſpernatur, repellit. Nec vero finis bonorum, [& malorum,] qui ſimplex eſſe debet, ex diſſimilibus rebus miſceri & temperari poteſt. Sed de hoc (magna enim res eſt) alio loco pluribus; nunc ad propoſitum. Quemadmodum igitur, ſi quando 120
ea, quæ videretur utilitas, honeſtati repugnat, dijudicanda res ſit, ſatis eſt ſupra diſputatum: ſin autem ſpeciem utilitatis etiam voluptas habere dicetur, nulla poteſt eſſe ei cum honeſtate conjunctio. Nam, ut tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortaſſe nonnihil, utilitatis certe nihil habebit.

Habes a patre munus, Marce fili, mea qui- 121
dem ſententia, magnum; ſed perinde erit, ut acceperis; quamquam tibi hi tres libri, inter Cratippi commentarios, tanquam hoſpites, erunt recipiendi. Sed, ut, ſi ipſe veniſſem Athenas, (quod quidem eſſet factum, niſi me e medio curſu clara voce patria revocaſſet,) aliquando me quoque audires; ſic, quoniam his voluminibus ad te profecta vox eſt mea, tri-

bues his temporis quantum poteris; poteris autem, quantum voles. Cum vero intellexero, te hoc ſcientiæ genere gaudere, tum & præſens tecum propediem, (ut ſpero) &, dum aberis, abſens loquar. Vale igitur, mi Cicero, tibique perſuade, eſſe te quidem mihi cariſſimum; ſed multo fore cariorem, ſi talibus monimentis præceptisque lætabere.

M. TULLII CICERONIS
CATO MAJOR
SEU
DE SENECTUTE
AD
T. POMPONIUM ATTICUM.

O *TITE, ſi quid ego adjuero, curamve levaſſo,* 1
Quae nunc te coquit, & verſat in pectore 1
fixa,
Ecquid erit pretii?

Licet enim verſibus iisdem mihi affari te, Attice, quibus affatur Flaminium,

Ille vir, haud magna cum re, ſed plenus fidei.

Quamquam certo ſcio, non, ut Flaminium,

Sollicitari te, Tite, ſic noctesque diesque.

Novi enim moderationem animi tui, & æquitatem; teque non cognomen ſolum Athenis deportaſſe, ſed humanitatem & prudentiam intelligo. Et tamen ſuſpicor, iisdem rebus te, quibus meipſum, interdum gravius commo-

veri; quarum conſolatio & major eſt, & in aliud tempus differenda. Nunc autem mihi viſum eſt de Senectute aliquid ad te conſcri-
2 bere. Hoc enim onere, quod mihi tecum commune eſt, aut jam urgentis, aut certe adventantis ſenectutis, & te, & meipſum levari volo: etſi te quidem id modice ac ſapienter (ſicut omnia) & ferre, & laturum eſſe certo ſcio. Sed mihi, cum de ſenectute aliquid vellem ſcribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque noſtrum communiter uteretur. Mihi quidem ita jucunda hujus libri confectio fuit, ut non modo omnes abſterſerit ſenectutis moleſtias, ſed effecerit mollem etiam & jucundam ſenectutem. Nunquam igitur ſatis laudari digne poterit philoſophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis ſine moleſtia poſſit
3 degere. Sed de ceteris & diximus multa, & ſæpe dicemus: hunc librum de ſenectute ad te miſimus. Omnem autem ſermonem tribuimus non Tithono, ut Ariſto Chius, ne parum eſſet auctoritatis in fabula; ſed M. Catoni ſeni, quo majorem auctoritatem haberet oratio: apud quem, Lælium & Scipionem facimus admirantes, quod is tam facile ſenectutem ferat, iiſque eum reſpondentem, qui ſi eruditius videbitur diſputare, quam conſuevit ipſe

in ſuis libris, attribuito Græcis litteris, quarum conſtat eum perſtudioſum fuiſſe in ſenectute. Sed quid opus eſt plura? jam enim ipſius Catonis ſermo explicabit noſtram omnem de ſenectute ſententiam.

Scipio. Sæpenumero admirari ſoleo cum 2
hoc C. Lælio, tum ceterarum rerum tuam 4
excellentem, M. Cato, perfectamque ſapientiam, tum vel maxime, quod nunquam ſenectutem tibi gravem eſſe ſenſerim; quæ plerisque ſenibus ſic odioſa eſt, ut onus ſe Aetna gravius dicant ſuſtinere. *Cato.* Rem haud ſane difficilem, Scipio & Læli, admirari videmini. Quibus enim nihil opis eſt in ipſis ad bene beateque vivendum, iis omnis gravis eſt ætas: qui autem omnia bona a ſe ipſis petunt, iis nihil poteſt malum videri, quod naturæ neceſſitas afferat. Quo in genere in primis eſt ſenectus; quam ut adipiſcantur, omnes optant, eandem accuſant adepti: tanta ineſt ſtultitiæ inconſtantia atque perverſitas. Obrepere ajunt eam citius, quam putaſſent. Primum, quis coëgit eos falſum putare? qui enim citius adoleſcentiæ ſenectus, quam pueritiæ adoleſcentia obrepit? deinde, qui minus gravis eſſet iis ſenectus, ſi octingenteſimum annum agerent, quam octogeſimum?

Præterita enim ætas, quamvis longa, cum
effluxiſſet, nulla conſolatione permulcere poſ-
5 ſet ſtultam ſenectutem. Quocirca ſi ſapienti-
am meam admirari ſoletis, (quæ utinam dig-
na eſſet opinione veſtra, noſtroque cognomi-
ne!) in hoc ſumus ſapientes, quod naturam
optimam ducem, tanquam deum, ſequimur,
éique paremus; a qua non veriſimile eſt, cum
ceteræ partes ætatis bene deſcriptæ ſint, ex-
tremum actum, tanquam ab inerti poëta, eſſe
neglectum. Sed tamen neceſſe fuit, eſſe ali-
quid extremum, & tanquam in arborum bac-
cis terræque frugibus, maturitate tempeſtiva
quaſi vietum & caducum; quod ferendum eſt
molliter ſapienti. Quid enim eſt aliud, gigan-
tum modo bellare cum diis, niſi naturæ re-
6 pugnare? *Laelius*. Atqui, Cato, gratiſſimum
nobis, ut etiam pro Scipione pollicear, fece-
ris, ſi, quoniam ſperamus (volumus quidem
certe) ſenes fieri, ante multo a te didiceri-
mus, quibus facillime rationibus ingraveſcen-
tem ætatem ferre poſſimus. *Cat*. Faciam ve-
ro, Læli, præſertim ſi utrique veſtrum, ut
dicis, gratum futurum eſt. *Scip*. Volumus
ſane, niſi moleſtum eſt, Cato, tanquam ali-
quam viam longam confeceris, quam nobis
quoque ingrediendum ſit, iſtuc, quo perve-
niſti, videre, quale ſit.

Cat. Faciam, ut potero, Læli. Sæpe enim 3
interfui querelis meorum æqualium, (pares 7
autem cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur,) quæ C. Salinator, quæ Sp. Albinus, homines conſulares, noſtri fere æquales, deplorare ſolebant; tum quod voluptatibus carerent, ſine quibus vitam nullam putarent; tum quod ſpernerentur ab iis, a quibus eſſent coli ſoliti. Qui mihi non id videbantur accuſare, quod eſſet accuſandum: nam ſi id culpa ſenectutis accideret, eadem mihi uſu evenirent, reliquisque omnibus, majoribus natu; quorum ego multorum cognovi ſenectutem ſine querela, qui ſe & libidinum vinculis laxatos eſſe non moleſte ferrent, nec a ſuis deſpicerentur. Sed omnium iſtiusmodi querelarum in moribus eſt culpa, non in ætate: moderati enim, & nec difficiles, nec inhumani ſenes, tolerabilem agunt ſenectutem; importunitas autem & inhumanitas omni ætati moleſta eſt. *Læl.* Eſt, ut dicis, Ca- 8
to. Sed fortaſſe dixerit quispiam, tibi, propter opes & copias & dignitatem tuam, tolerabiliorem ſenectutem videri; id autem non poſſe multis contingere. *Cato.* Eſt iſtuc quidem, Læli, aliquid; ſed nequaquam in iſto ſunt omnia: ut Themiſtocles fertur Seriphio

cuidam in jurgio reſpondiſſe, cum ille dixiſ-
ſet, non eum ſua, ſed patriæ gloria ſplendo-
rem aſſecutum: Nec hercule, inquit, ſi ego
Seriphius eſſem, nobilis; nec tu, ſi Atheni-
enſis eſſes, clarus unquam fuiſſes. Quod eo-
dem modo de ſenectute poteſt dici: neque
enim in ſumma inopia non levis eſſe ſenectus
poteſt, ne ſapienti quidem; nec inſipienti
9 etiam in ſumma copia non gravis. Aptiſſima
omnino ſunt, Scipio & Læli, arma ſenectutis,
artes, exercitationesque virtutum, quæ in
omni ætate cultæ, cum multum diuque vixe-
ris, mirificos efferunt fructus, non ſolum quia
nunquam deſerunt, ne in extremo quidem
tempore ætatis, (quamquam id maximum
eſt,) verum etiam quia conſcientia bene actæ
vitæ, multorumque benefactorum recordatio,
4 jucundiſſima eſt. Ego Q. Maximum, eum, qui
10 Tarentum recepit, adoleſcens ita dilexi ſe-
nem, ut æqualem: erat enim in illo viro co-
mitate condita gravitas; nec ſenectus mores
mutaverat: quamquam eum colere cœpi non
admodum grandem natu, ſed tamen jam æta-
te provectum: anno enim poſt conſul primum
fuerat, quam ego natus ſum; cumque eo
quartum conſule adoleſcentulus miles pro-
fectus ſum ad Capuam, quintoque anno poſt

ad Tarentum: quæſtor deinde quadriennio poſt factus ſum, quem magiſtratum geſſi conſulibus Tuditano & Cethego, cum quidem ille admodum ſenex, ſuaſor legis Cinciæ de donis & muneribus fuit. Hic & bella gerebat, ut adoleſcens, cum plane grandis eſſet; & Hannibalem juveniliter exſultantem patientia ſua molliebat; de quo præclare familiaris noſter Ennius:

Unus qui nobis cunctando reſtituit rem.
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
Ergo magisque magisque viri nunc gloria claret.

Tarentum vero qua vigilantia, quo conſilio recepit? cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amiſſo oppido, fugerat in arcem, glorianti, atque ita dicenti: Mea opera, Q. Fabi, Tarentum recepiſti: *Certe*, inquit ridens: *nam niſi tu amiſiſſes, nunquam recepiſſem*. Nec vero in armis præſtantior, quam in toga: qui conſul iterum, Sp. Carvilio collega quieſcente, C. Flaminio tribuno plebis, quoad potuit, reſtitit, agrum Picentem & Gallicum viritim contra ſenatus auctoritatem dividenti: augurque cum eſſet, dicere auſus eſt, optimis auſpiciis ea geri, quæ pro reipublicæ ſalute gererentur; quæ contra 11

rempublicam ferrentur, contra auſpicia ferri.
12 Multa in eo viro præclara cognovi; ſed nihil eſt admirabilius, quam quomodo ille mortem filii tulit, clari viri, & conſularis. Eſt in manibus laudatio, quam cum legimus, quem philoſophum non contemnimus? nec vero ille in luce modo, atque in oculis civium magnus; ſed intus domique præſtantior. Qui ſermo? quæ præcepta? quanta notitia antiquitatis? quæ ſcientia juris augurii? multæ etiam, ut in homine Romano, litteræ. Omnia memoria tenebat, non domeſtica ſolum, ſed etiam externa bella: cujus ſermone ita tum cupide fruebar, quaſi jam divinarem id, quod evenit, illo exſtincto, fore unde diſcerem neminem.
5 Quorſum igitur hæc tam mul-
13 ta de Maximo? quia profecto videtis, nefas eſſe dictu, miſeram fuiſſe talem ſenectutem. Nec tamen omnes poſſunt eſſe Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedeſtres navalesve pugnas, ut bella a ſe geſta, triumphosque recordentur. Eſt etiam quiete, & pure, & eleganter actæ ætatis placida ac lenis ſenectus; qualem accepimus Platonis, qui uno & octogeſimo anno ſcribens mortuus eſt: qualem Iſocratis, qui eum librum, qui Panathenaicus inſcribitur, quarto

& nonageſimo anno ſcripſiſſe ſe dicit, vixit-
que quinquennium poſtea: cujus magiſter,
Leontinus Gorgias, centum & ſeptem com-
plevit annos; neque unquam in ſuo ſtudio
atque opere ceſſavit: qui, cum ex eo quære-
retur, cur tamdiu vellet eſſe in vita? *Nihil*
habeo, inquit, *quod incuſem ſenectutem.* Præ-
clarum reſponſum, & docto homine dignum.
Sua enim vitia inſipientes, & ſuam culpam 14
in ſenectutem conferunt; quod non faciebat
is, cujus modo mentionem feci, Ennius:

Sicut fortis equus, ſpatio qui ſaepe ſupremo
Vicit Olympia, nunc ſenio confectu' quieſcit.

Equi fortis & victoris ſenectuti comparat
ſuam; quam quidem probe meminiſſe po-
teſtis. Anno enim undeviceſimo poſt ejus
mortem, hi conſules, T. Flamininus, & M'. Aci-
lius facti ſunt: ille autem Cæpione & Phi-
lippo iterum conſulibus, mortuus eſt; cùm
ego quidem v & LX annos natus, legem Vo-
coniam voce magna, & bonis lateribus ſua-
ſiſſem. Annos LXX natus (tot enim vixit En-
nius) ita ferebat duo, quæ maxima putan-
tur, onera, paupertatem & ſenectutem, ut
eis pæne delectari videretur. Etenim, cum 15
contemplor animo, reperio quatuor cauſas,
cur ſenectus miſera videatur: unam, quod

avocet a rebus gerendis; alteram, quod corpus faciat infirmius; tertiam, quod privet omnibus fere voluptatibus; quartam, quod haud procul abſit a morte. Earum, ſi placet, cauſarum quanta, quamque ſit juſta unaquæque, videamus.

6 A rebus gerendis ſenectus abſtrahit? Quibus? an iis, quæ geruntur juventute & viribus? Nullæne igitur res ſunt ſeniles, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen adminiſtrentur? Nihil ergo agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus, pater tuus, Scipio, ſocer optimi viri, filii mei? ceteri ſenes, Fabricii, Curii, Coruncanii, cum rempublicam conſilio & auctoritate defendebant, nihil agebant?

16 Ad App. Claudii ſenectutem accedebat etiam, ut cæcus eſſet: tamen is, cum ſententia ſenatus inclinaret ad pacem, & fœdus faciendum cum Pyrrho, non dubitavit dicere illa, quæ verſibus perſecutus eſt Ennius:

Quo vobis mentes, rectæ quae ſtare ſolebant
Antehac, dementes ſeſe flexere?

ceteraque graviſſime: notum enim vobis carmen eſt; & tamen ipſius Appii exſtat oratio. Atque hanc ille egit ſeptem & decem annos poſt alterum conſulatum, cum inter duos conſulatus anni decem interfluxiſſent,

cenſorque ante conſulatum ſuperiorem fuiſſet. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem ſane fuiſſe; & tamen ſic a patribus accepimus. Nihil igitur afferunt, qui in re ge- 17
renda verſari ſenectutem negant, ſimilesque ſunt iis, qui gubernatorem in navigando agere nihil dicant, cum alii malos ſcandant, alii per foros curſent, alii ſentinam exhauriant; ille autem clavum tenens ſedeat in puppi quietus. Non faciat ea, quæ juvenes: at vero multo majora & meliora facit. Non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur; ſed conſilio, auctoritate, ſententia; quibus non modo non orbari, ſed etiam augeri ſenectus ſolet. Niſi 18
forte ego vobis, qui & miles, & tribunus, & legatus, & conſul verſatus ſum in vario genere bellorum, ceſſare nunc videor, cum bella non gero. At ſenatui, quæ ſunt gerenda, præſcribo, & quomodo: Carthagini, male jam diu cogitanti, bellum multo ante denuntio; de qua vereri non ante deſinam, quam illam exciſam eſſe cognovero. Quam palmam 19
utinam dii immortales tibi, Scipio, reſervent, ut avi reliquias perſequare! cujus a morte hic tertius & triceſimus eſt annus: ſed memoriam illius viri excipient omnes anni con-

ſequentes. Anno ante me cenſorem mortuus eſt, novem annis poſt meum conſulatum, cum conſul iterum, me conſule, creatus eſſet. Num igitur, ſi ad centeſimum annum vixiſſet, ſenectutis eum ſuæ pœniteret? nec enim excurſione, nec ſaltu, nec eminus haſtis, aut cominus gladiis uteretur; ſed conſilio, ratione, ſententia; quæ niſi eſſent in ſenibus, non ſummum conſilium majores noſtri appellaſ-
20 ſent *Senatum*. Apud Lacedæmonios quidem ii, qui ampliſſimum magiſtratum gerunt, ut ſunt, ſic etiam nominantur ſenes. Quod ſi legere, aut audire voletis externa, maximas reſpublicas ab adoleſcentibus labefactas, a ſenibus ſuſtentatas & reſtitutas reperietis.

Cedo, qui veſtram rempublicam tantam amiſiſtis tam cito?

Sic enim percontanti, ut eſt in Nævii poëtæ Ludo, reſpondentur & alia, & hæc in primis:

Proveniebant oratores novi, ſtulti, adoleſcentuli.

7 Temeritas eſt videlicet florentis ætatis; pru-
21 dentia, ſeneſcentis. At memoria minuitur. Credo, niſi eam exerceas, aut ſi ſis natura tardior. Themiſtocles omnium civium nomina perceperat. Num igitur cenſetis eum, cum ætate proceſſiſſet, qui Ariſtides eſſet, Lyſi-

machum ſalutare ſolitum? Equidem non modo eos novi, qui ſunt; ſed eorum patres etiam, & avos. Nec ſepulcra legens veror (quod ajunt) ne memoriam perdam: his enim ipſis legendis redeo in memoriam mortuorum. Nec vero quemquam ſenum audivi oblitum, quo loco theſaurum obruiſſet. Omnia, quæ curant, meminerunt: vadimonia conſtituta: qui ſibi, quibus ipſi debeant. Quid juriſcon- 22
ſulti? quid pontifices? quid augures? quid philoſophi ſenes? quam multa meminerunt? manent ingenia ſenibus, modo permaneat ſtudium & induſtria; nec ea ſolum in claris & honoratis viris, ſed in vita etiam privata & quieta. Sophocles ad ſummam ſenectutem tragœdias fecit: quod propter ſtudium, cum rem familiarem negligere videretur, a filiis in judicium vocatus eſt; ut, quemadmodum noſtro more male rem gerentibus patribus bonis interdici ſolet; ſic illum, quaſi deſipientem, a re familiari removerent judices. Tum ſenex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, & proxime ſcripſerat, Oedipum Coloneum recitaſſe judicibus, quæſiſſeque, num illud carmen deſipientis videretur; quo recitato, ſententiis judicum eſt liberatus.
Num igitur hunc, num Homerum, num He- 23

ſiodum, num Simonidem, num Steſichorum,
num, quos ante dixi, Iſocratem, Gorgiam,
num philoſophorum principes, Pythagoram,
Democritum, num Platonem, num Xenocra-
tem, num poſtea Zenonem, Cleanthem, aut
eum, quem vos etiam Romæ vidiſtis, Dio-
genem Stoicum, coëgit in ſuis ſtudiis obmu-
teſcere ſenectus? an non in omnibus iis ſtu-
24 diorum agitatio vitæ æqualis fuit? Age, ut
iſta divina ſtudia omittamus, poſſum nomi-
nare ex agro Sabino ruſticos Romanos, vi-
cinos & familiares meos, quibus abſentibus,
nunquam fere ulla in agro majora opera fiunt,
non ſerendis, non percipiendis, non conden-
dis fructibus; quamquam in illis minus hoc
mirum: nemo enim eſt tam ſenex, qui ſe an-
num non putet poſſe vivere: ſed iidem ela-
borant in eis, quæ ſciunt nihil omnino ad ſe
pertinere:

Serit arbores, quae alteri ſeculo proſint,

25 ut ait Statius noſter in Synephebis. Nec ve-
ro dubitet agricola, quamvis ſenex, quærenti,
cui ſerat, reſpondere: Diis immortalibus, qui
me non accipere modo hæc a majoribus vo-
8 luerunt, ſed etiam poſteris prodere. Melius
Cæcilius de ſene, alteri ſeculo proſpiciente,
quam illud;

Aedepol, ſenectus, ſi nihil quidquam aliud vitii
Apportes tecum, cum advenis; unum id ſat eſt,
Quod diu vivendo, multa, quae non vult, videt.

Et multa fortaſſe, quæ vult: atque in ea quidem, quæ non vult, ſæpe etiam adoleſcentia incurrit. Illud vero idem Cæcilius vitioſius:

Tum equidem in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea aetate eſſe ſe odioſum alteri.

Iucundum potius, quam odioſum. Ut enim 26 adoleſcentibus bona indole præditis ſapientes ſenes delectantur, leviorque fit eorum ſenectus, qui a juventute coluntur & diliguntur; ſic adoleſcentes ſenum præceptis gaudent, quibus ad virtutum ſtudia ducuntur. Nec minus intelligo me vobis, quam vos mihi eſſe jucundos. Sed videtis, ut ſenectus non modo languida atque iners non ſit, verum etiam ſit operoſa, & ſemper agens aliquid & moliens; tale ſcilicet, quale cujusque ſtudium in ſuperiore vita fuit. Quid, quod etiam addiſcunt aliquid? ut Solonem verſibus gloriantem videmus, qui ſe quotidie aliquid addiſcentem, ſenem fieri dicit; ut ego feci, qui Græcas litteras ſenex didici: quas quidem ſic avide arripui, quaſi diuturnam ſitim explere cupiens,

ut ea ipſa mihi nota eſſent, quibus me nunc
exemplis uti videtis. Quod cum feciſſe Socra-
tem in fidibus audirem, vellem equidem &
illud: (diſcebant enim fidibus antiqui) ſed
in litteris certe elaboravi.

9 Ne nunc quidem vires deſidero adoleſcen-
27 tis, (is enim erat locus alter de vitiis ſenectu-
tis,) non plus, quam adoleſcens tauri, aut
elephanti deſiderabam. Quod eſt, eo decet
uti; & quidquid agas, agere pro viribus.
Quæ enim vox poteſt eſſe contemtior, quam
Milonis Crotoniatæ? qui, cum jam ſenex eſ-
ſet, athletasque ſe in curriculo exercentes vi-
deret, adſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illa-
crymansque dixiſſe, *At hi quidem jam mor-
tui ſunt.* Non vero tam iſti, quam tu ipſe,
nugator; neque enim ex te unquam es nobi-
litatus, ſed ex lateribus & lacertis tuis. Ni-
hil Sex. Aelius tale, nihil multis annis ante
Ti. Coruncanius, nihil modo P. Craſſus; a
quibus jura civibus præſcribebantur: quo-
rum uſque ad extremum ſpiritum eſt pro-
28 vecta prudentia. Orator, metuo, ne langue-
ſcat ſenectute: eſt enim munus ejus non inge-
nii ſolum, ſed laterum etiam, & virium. Om-
nino canorum illud in voce ſplendeſcit etiam,
neſcio quo pacto, in ſenectute; quod equi-

dem adhuc non amiſi; & videtis annos: ſed
tamen eſt decorus ſermo ſenis, quietus &
remiſſus; facitque perſæpe ipſa ſibi audien-
tiam diſerti ſenis comta & mitis oratio. Quod
ſi ipſe exſequi nequeas, poſſis tamen Scipio-
ni præcipere, & Lælio. Quid enim eſt ju-
cundius ſenectute, ſtipata ſtudiis juventutis?
An ne eas quidem vires ſenectuti relinque- 29
mus, ut adoleſcentulos doceat, inſtituat, ad
omne officii munus inſtruat? quo quidem ope-
re quid poteſt eſſe præclarius? Mihi vero
Cn. & P. Scipiones, & avi tui duo, L. Ae-
milius, & P. Africanus, comitatu nobilium
juvenum fortunati videbantur. Nec ulli bo-
narum artium magiſtri non beati putandi,
quamvis conſenuerint vires, atque defecerint;
etſi iſta ipſa defectio virium, adoleſcentiæ
vitiis efficitur ſæpius, quam ſenectutis: libi-
dinoſa etenim & intemperans adoleſcentia
effœtum corpus tradit ſenectuti. Cyrus qui- 30
dem apud Xenophontem eo ſermone, quem
moriens habuit, cum admodum ſenex eſſet,
negat ſe unquam ſenſiſſe, ſenectutem ſuam
imbecilliorem factam, quam adoleſcentia fu-
iſſet. Ego L. Metellum memini puer (qui cum
quadriennio poſt alterum conſulatum ponti-
fex maximus factus eſſet, viginti & duos an-

nos ei ſacerdotio præfuit) ita bonis eſſe viribus extremo tempore ætatis, ut adoleſcentiam non requireret. Nihil neceſſe eſt mihi de me ipſo dicere; quamquam eſt id quidem
10 ſenile, ætatique noſtræ conceditur. Videtis-
31 ne, ut apud Homerum ſæpiſſime Neſtor de virtutibus ſuis prædicet? tertiam enim jam ætatem hominum vivebat; nec erat ei verendum, ne vera de ſe prædicans, nimis videretur aut inſolens, aut loquax: etenim (ut ait Homerus) ex ejus lingua melle dulcior fluebat oratio; quam ad ſuavitatem nullis egebat corporis viribus: & tamen dux ille Græciæ nusquam optat, ut Ajacis ſimiles habeat decem, at ut Neſtoris; quod ſi acciderit, non dubitat, quin brevi Troja ſit peri-
32 tura. Sed redeo ad me. Quartum annum ago & octogeſimum: equidem poſſe vellem idem gloriari, quod Cyrus; ſed tamen hoc queo dicere, non me quidem iis eſſe viribus, quibus aut miles bello Punico, aut quæſtor eodem bello, aut conſul in Hiſpania fuerim, aut quadriennio poſt, cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M'. Acilio Glabrione conſule: ſed tamen (ut vos videtis) non plane me enervavit, nec afflixit ſenectus: non curia vires meas deſiderat, non Roſtra,

non

non amici, non clientes, non hoſpites. Nec enim unquam ſum aſſenſus veteri illi laudatoque proverbio, quod monet, mature fieri ſenem, ſi diu velis eſſe ſenex. Ego vero me minus diu ſenem eſſe mallem, quam eſſe ſenem ante, quam eſſem. Itaque nemo adhuc convenire me voluit, cui fuerim occupatus. At minus habeo virium, quam ve- 33
ſtrum utervis. Ne vos quidem T. Pontii centurionis vires habetis; num idcirco eſt ille præſtantior? moderatio modo virium adſit, & tantum, quantum poteſt, quisque nitatur: næ ille non magno deſiderio tenebitur virium. Olympiæ per ſtadium ingreſſus eſſe Milo dicitur, cum humeris ſuſtineret bovem vivum. Utrum igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis vires ingenii dari? Denique iſto bono utare, dum adſit; cum abſit, ne requiras: niſi forte adoleſcentes pueritiam, paulum ætate progreſſi adoleſcentiam debeant requirere. Curſus eſt certus ætatis, & una via naturæ, eaque ſimplex; ſuaque cuique parti ætatis tempeſtivitas eſt data; ut & infirmitas puerorum, & ferocitas juvenum, & gravitas jam conſtantis ætatis, & ſenectutis maturitas naturale quiddam habeat, quod ſuo tempore percipi debeat. Arbitror te au- 34

dire, Scipio, hoſpes tuus avitus Maſiniſſa quæ faciat hodie, nonaginta annos natus: cum ingreſſus iter pedibus ſit, in equum omnino non adſcendere; cum equo, ex equo non deſcendere: nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto ſit: ſummam in eo eſſe corporis ſiccitatem: itaque exſequi omnia regis officia & munera. Poteſt igitur exercitatio, & temperantia etiam in ſenectute conſerva-
11 re aliquid priſtini roboris. Non ſunt in ſenectute vires? ne poſtulantur quidem vires a ſenectute. Ergo & legibus & inſtitutis vacat ætas noſtra muneribus iis, quæ non poſſunt ſine viribus ſuſtineri: itaque non modo, quod non poſſumus, ſed ne quantum poſſu-
35 mus quidem, cogimur. At ita multi ſunt imbecilli ſenes, ut nullum officii, aut omnino vitæ munus exſequi poſſint. At id quidem non proprium ſenectutis eſt vitium, ſed commune valetudinis. Quam fuit imbecillus P. Africani filius is, qui te adoptavit? quam tenui, aut nulla potius valetudine? quod ni ita fuiſſet, alterum ille exſtitiſſet lumen civitatis: ad paternam enim magnitudinem animi doctrina uberior acceſſerat. Quid mirum igitur in ſenibus, ſi infirmi ſunt aliquando, cum ne id quidem adoleſcentes effugere poſ-

ſint? Reſiſtendum, Læli & Scipio, ſenectuti eſt, ejusque vitia diligentia compenſanda ſunt. Pugnandum, tanquam contra morbum, ſic contra ſenectutem. Habenda ratio valetudi- 36
nis: utendum exercitationibus modicis: tantum cibi & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec vero corpori ſoli ſubveniendum eſt, ſed menti atque animo multo magis: nam hæc quoque, niſi tanquam lumini oleum inſtilles, exſtinguuntur ſenectute. Et corpora quidem defatigatione & exercitatione ingraveſcunt; animi autem exercitando levantur. Nam quos ait Cæcilius, *comicos ſtultos ſenes*; hos ſignificat credulos, oblivioſos, diſſolutos: quæ vitia ſunt non ſenectutis, ſed inertis, ignavæ, ſomniculoſæ ſenectutis. Ut petulantia, ut libido, magis eſt adoleſcentium, quam ſenum; nec tamen omnium adoleſcentium, ſed non proborum: ſic iſta ſenilis ſtultitia (quæ deliratio appellari ſolet) ſenum levium eſt, non omnium. Quatuor robuſtos filios, quinque filias, 37
tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & ſenex, & cæcus: intentum enim animum, tanquam arcum, habebat, nec langueſcens ſuccumbebat ſenectuti. Tenebat non modo auctoritatem, ſed etiam imperium in

ſuos: metuebant ſervi, verebantur liberi, carum omnes habebant: vigebat in illa do-
38 mo patrius mos & diſciplina. Ita enim ſenectus honeſta eſt, ſi ſe ipſa defendit, ſi jus ſuum retinet, ſi nemini emancipata eſt, ſi uſque ad extremum ſpiritum dominatur in ſuos. Ut enim adoleſcentem, in quo ſenile aliquid; ſic ſenem, in quo eſt adoleſcentiæ aliquid, probo: quod qui ſequitur, corpore ſenex eſſe poterit, animo nunquam erit. Septimus mihi Originum liber eſt in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: cauſarum illuſtrium, quaſcunque defendi, nunc cum maxime conficio orationes: jus augurum, pontificum, civile tracto: multum etiam Græcis litteris utor: Pythagoreorumque more exercendæ memoriæ gratia, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro veſperi. Hæ ſunt exercitationes ingenii, hæc curricula mentis: in his deſudans atque elaborans, corporis vires non magnopere deſidero. Adſum amicis: venio in ſenatum frequens, ultroque affero res multum & diu cogitatas; eaſque tueor animi, non corporis viribus. Quæ ſi exſequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus, ea ipſa cogitantem, quæ jam agere non poſſem; ſed

ut poſſim, facit acta vita. Semper enim in his ſtudiis laboribusque viventi non intelligitur, quando obrepat ſenectus. Ita ſenſim ſine ſenſu ætas ſeneſcit; nec ſubito frangitur, ſed diuturnitate exſtinguitur.

Sequitur tertia vituperatio ſenectutis, 12
quod eam carere dicunt voluptatibus. O præ- 39
clarum munus ætatis, ſi quidem id aufert
nobis, quod eſt in adoleſcentia vitioſiſſimum!
Accipite enim, optimi adoleſcentes, veterem
orationem Archytæ Tarentini, magni in pri-
mis, & præclari viri; quæ mihi tradita eſt,
cum eſſem adoleſcens Tarenti cum Q. Maxi-
mo. Nullam capitaliorem peſtem, quam cor-
poris voluptatem, hominibus dicebat a natu-
ra datam; cujus voluptatis avidæ libidines
temere & effrenate ad potiundum incitaren-
tur. Hinc patriæ proditiones, hinc rerumpub- 40
licarum everſiones, hinc cum hoſtibus clan-
deſtina colloquia naſci: nullum denique ſce-
lus, nullum malum facinus eſſe, ad quod ſuſ-
cipiendum non libido voluptatis impelleret:
ſtupra vero, & adulteria, & omne tale fla-
gitium, nullis aliis illecebris excitari, niſi vo-
luptatis; cumque homini ſive natura, ſive
quis deus nihil mente præſtabilius dediſſet;
huic divino muneri ac dono nihil eſſe tam ini-

41 micum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante temperantiæ locum eſſe; neque omnino in voluptatis regno virtutem poſſe conſiſtere. Quod quo magis intelligi poſſet, fingere animo aliquem jubebat, tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima; nemini cenſebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conſequi poſſet: quocirca nihil eſſe tam deteſtabile, tamque peſtiferum, quam voluptatem; ſi quidem ea, cum major eſſet atque longior, omne animi lumen exſtingueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, patre ejus, a quo, Caudino prœlio, Sp. Poſtumius & T. Veturius conſules ſuperati ſunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hoſpes noſter, qui in amicitia populi Romani permanſerat, ſe a majoribus natu accepiſſe dicebat, cum quidem ei ſermoni interfuiſſet Plato Atheniensis; quem Tarentum veniſſe, L. Camil-
42 lo, Appio Claudio conſulibus, reperio. Quorſum hæc? ut intelligatis, ſi voluptatem aſpernari ratione & ſapientia non poſſemus, magnam habendam ſenectuti gratiam, quæ efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. Impedit enim conſilium voluptas, rationi ini-

mica eſt, ac mentis (ut ita dicam) præſtringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. Invitus quidem feci, ut fortiſſimi viri, T. Flaminini, fratrem L. Flamininum e ſenatu ejicerem, ſeptem annis poſt, quam conſul fuiſſet: ſed notandam putavi libidinem. Ille enim cum eſſet conſul, in Gallia exoratus in convivio a ſcorto eſt, ut ſecuri feriret aliquem eorum, qui in vinculis eſſent damnati rei capitalis. Hic Tito, fratre ſuo, cenſore, (qui proximus ante me fuerat,) elapſus eſt; mihi vero & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitioſa & tam perdita libido, quæ cum probro privato conjungeret
imperii dedecus. Sæpe audivi a majoribus 13
natu, qui ſe porro pueros a ſenibus audiſſe 43
dicebant, mirari ſolitum C. Fabricium, quod, cum apud regem Pyrrhum legatus eſſet, audiſſet a Theſſalo Cinea, eſſe quendam Athenis, qui ſe ſapientem profiteretur; eumque dicere, omnia, quæ faceremus, ad voluptatem eſſe referenda. Quod ex eo audientes M'. Curium & Ti. Coruncanium optare ſolitos, ut id Samnitibus, ipſique Pyrrho perſuaderetur; quo facilius vinci poſſent, cum ſe voluptatibus dediſſent. Vixerat M'. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum

conſulem ſe pro republica quarto conſulatu
devoverat. Norat eundem Fabricius, norat
Coruncanius: qui cum ex ſua vita, tum ex
ejus, quem dico, P. Decii facto, judicabant
eſſe profecto aliquid natura pulchrum atque
præclarum, quod ſua ſponte peteretur, quod-
que ſpreta & contemta voluptate optimus
44 quisque ſequeretur. Quorſum igitur tam
multa de voluptate? quia non modo vitupe-
ratio nulla, ſed etiam ſumma laus ſenectutis
eſt, quod ea voluptates nullas magnopere de-
ſiderat. Caret epulis, exſtructisque menſis,
& frequentibus poculis? caret ergo etiam
vinolentia, & cruditate, & inſomniis. Sed ſi
aliquid dandum eſt voluptati, quoniam ejus
blanditiis non facile obſiſtimus, (divine enim
Plato *eſcam malorum* voluptatem appellat,
quod ea videlicet homines capiantur, ut ha-
mo piſces,) quamquam immoderatis epulis
careat ſenectus, modicis tamen conviviis de-
lectari poteſt. C. Duillium, M. F. qui Pœnos
claſſe primus devicerat, redeuntem a cœna
ſenem ſæpe videbam puer: delectabatur cre-
bro funali & tibicine, quæ ſibi nullo exem-
plo privatus ſumſerat: tantum licentiæ da-
45 bat gloria. Sed quid ego alios? ad me ipſum
jam revertar. Primum habui ſemper ſodales.

Sodalitates autem me quæſtore conſtitutæ ſunt, ſacris Idæis Magnæ Matris acceptis. Epulabar igitur cum ſodalibus omnino modice; ſed erat quidam fervor ætatis; qua progrediente, omnia fient in dies mitiora. Neque enim ipſorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quam cœtu amicorum & ſermonibus metiebar: bene enim majores noſtri accubitionem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, *convivium* nominarunt; melius, quam Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem vocant: ut, quod in eo genere minimum eſt, id maxime probare videantur.
Ego vero propter ſermonis delectationem 14
tempeſtivis quoque conviviis delector, nec 46
cum æqualibus ſolum, (qui pauci admodum reſtant,) ſed cum veſtra etiam ætate; atque vobiscum; habeoque ſenectuti magnam gratiam, quæ mihi ſermonis aviditatem auxit, potionis & cibi ſuſtulit. Quod ſi quem etiam iſta delectant; (ne omnino bellum indixiſſe videar voluptati, cujus eſt etiam fortaſſe quidam naturalis modus;) non intelligo, ne in iſtis quidem voluptatibus ipſis, carere ſenſu ſenectutem. Me vero & magiſteria delectant a majoribus inſtituta; & is ſermo, qui more

majorum a ſummo adhibetur in poculis; &
pocula, ſicut in ſympoſio Xenophontis, mi-
nuta atque rorantia; & refrigeratio æſtate;
& viciſſim aut ſol, aut ignis hibernus. Quæ
quidem in Sabinis etiam perſequi ſoleo, con-
viviumque vicinorum quotidie compleo;
quod ad multam noctem, quam maxime poſ-
47 ſumus, vario ſermone producimus. At non eſt
voluptatum tanta quaſi titillatio in ſenibus.
Credo; ſed ne deſideratio quidem: nihil au-
tem moleſtum, quod non deſideres. Bene
Sophocles, cum ex eo quidam jam affecto æta-
te quæreret, utereturne rebus venereis: Dii
meliora, inquit. Libenter vero iſtinc, tanquam
a domino agreſti ac furioſo profugi; cupidis
enim rerum talium, odioſum & moleſtum eſt
fortaſſe carere; ſatiatis vero & expletis ju-
cundius eſt carere, quam frui: quamquam non
caret is, qui non deſiderat. Ergo hoc non
deſiderare, dico eſſe jucundius, quam frui.
48 Quod ſi iſtis ipſis voluptatibus bona ætas frui-
tur libentius; primum parvulis fruitur re-
bus, ut diximus; deinde iis, quibus ſenectus,
ſi non abunde potitur, non omnino caret.
Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui
in prima cavea ſpectat; delectatur tamen
etiam qui in ultima: ſic adoleſcentia volupta-

tes prope intuens magis fortaſſe lætatur: ſed
delectatur etiam ſenectus, procul eas ſpe-
ctans, tantum, quantum ſat eſt. At illa quan- 49
ti ſunt, animum, tanquam emeritis ſtipendiis
libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitia-
rum, cupiditatum omnium, ſecum eſſe, ſe-
cumque (ut dicitur) vivere? Si vero habet ali-
quod tanquam pabulum ſtudii atque doctri-
næ, nihil eſt otioſa ſenectute jucundius. Mo-
ri pæne videbamus in ſtudio dimetiundi cœ-
li atque terræ C. Gallum, familiarem patris
tui, Scipio. Quoties illum lux noctu aliquid
deſcribere ingreſſum, quoties nox oppreſſit,
cum mane cœpiſſet? quam delectabat eum,
defectiones ſolis & lunæ multo nobis ante
prædicere? Quid in levioribus ſtudiis, ſed 50
tamen acutis? quam gaudebat bello ſuo Pu-
nico Nævius! quam Truculento Plautus!
quam Pſeudolo! Vidi etiam ſenem Livium;
qui cum ſex annos ante, quam ego natus ſum,
fabulam docuiſſet, Centone Tuditanoque con-
ſulibus, usque ad adoleſcentiam meam pro-
ceſſit ætate. Quid de P. Licinii Craſſi & pon-
tificii, & civilis juris ſtudio loquar? aut de
hujus P. Scipionis, qui his paucis diebus pon-
tifex maximus factus eſt? Atqui eos omnes,
quos commemoravi, his ſtudiis flagrantes ſe-

nes vidimus. M. vero Cethegum, quem recte *Suadae medullam* dixit Ennius, quanto ſtudio exerceri in dicendo videbamus, etiam ſenem? Quæ ſunt igitur epularum, aut ludorum, aut ſcortorum voluptates cum his voluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem ſtudia doctrinæ; quæ quidem prudentibus & bene inſtitutis pariter cum ætate creſcunt: ut honeſtum illud Solonis ſit, quod ait verſiculo quodam, ut ante dixi, ſeneſcere ſe, multa in dies addiſcentem: qua voluptate animi nulla certe poteſt eſſe major. Venio nunc ad
51 voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur ſenectute, & mihi ad ſapientis vitam proxime videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam recuſat imperium, nec unquam ſine uſura reddit, quod accepit; ſed alias minore, plerumque majore cum fœnore.. Quamquam me quidem non fructus modo, ſed etiam ipſius terræ vis ac natura delectat: quæ cum gremio mollito ac ſubacto ſemen ſparſum excepit, primum id occæcatum cohibet; ex quo occatio (quæ hoc efficit) nominata eſt: deinde tepefactum vapore & compreſſu ſuo diffundit, & elicit herbeſcentem ex eo viriditatem: quæ nixa fibris ſtir-

pium, ſenſim adoleſcit; culmoque erecta geniculato, vaginis jam quaſi pubeſcens includitur; e quibus cum emerſerit, fundit frugem ſpici, ordine ſtructam, & contra avium minorum morſus munitur vallo ariſtarum. 52
Quid ego vitium ſatus, ortus, incrementa commemorem? ſatiari delectatione non poſſum, ut meæ ſenectutis requietem oblectamentumque noſcatis. Omitto enim vim ipſam omnium, quæ generantur e terra; quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex ceterarum frugum ac ſtirpium minutiſſimis ſeminibus tantos truncos ramosque procreat: malleoli, plantæ, ſarmenta, viviradices, propagines, nonne ea efficiunt, ut quemvis cum admiratione delectent? Vitis quidem, quæ natura caduca eſt, & niſi fulta ſit, ad terram fertur; eadem, ut ſe erigat, claviculis ſuis, quaſi manibus, quidquid eſt nacta, complectitur: quam ſerpentem multiplici lapſu & erratico, ferro amputans coërcet ars agricolarum, ne ſilveſcat ſarmentis, & in omnes partes nimia fundatur. Itaque ineunte vere in
53
iis, quæ relicta ſunt, exſiſtit tanquam ad articulos ſarmentorum ea, quæ gemma dicitur, a qua oriens uva ſeſe oſtendit: quæ & ſucco terræ, & calore ſolis augeſcens, primo eſt

peracerba guſtatu, deinde maturata dulceſcit ;
veſtitaque pampinis, nec modico tepore ca-
ret, & nimios ſolis defendit ardores. Qua quid
poteſt eſſe cum fructu lætius, tum adſpectu
pulchrius? cujus quidem non utilitas me ſo-
lum, ut ante dixi, ſed etiam cultura, & ipſa
natura delectat; adminiculorum ordines, ca-
pitum jugatio, religatio, & propagatio vitium ;
ſarmentorumque, ea, quam dixi, aliorum am-
54 putatio, aliorum immiſſio. Quid ego irriga-
tiones? quid foſſiones agri, repaſtinationes-
que proferam, quibus fit multo terra fœcun-
dior? Quid de utilitate loquar ſtercorandi?
dixi in eo libro, quem de rebus ruſticis ſcri-
pſi; de qua doctus Heſiodus ne verbum qui-
dem fecit, cum de cultura agri ſcriberet. At
Homerus, qui multis, ut mihi videtur, ante
ſeculis fuit, Laërtem lenientem deſiderium,
quod capiebat e filio, colentem agrum, & eum
ſtercorantem facit. Nec vero ſegetibus ſo-
lum, & pratis, & vineis, & arbuſtis res ru-
ſticæ lætæ ſunt; ſed etiam hortis & pomariis :
tum pecudum paſtu, apium examinibus, flo-
rum omnium varietate. Nec conſitiones mo-
do delectant, ſed etiam inſitiones; quibus ni-
16 hil invenit agricultura ſollertius. Poſſum per-
55 ſequi multa oblectamenta rerum ruſticarum :

ſed ea ipſa, quæ dixi, fuiſſe ſentio longiora. Ignoſcetis autem: nam & ſtudio rerum ruſticarum provectus ſum, & ſenectus eſt natura loquacior; ne ab omnibus eam vitiis videar vindicare. Ergo in hac vita M'. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphaſſet, conſumſit extremum tempus ætatis: cujus quidem villam ego contemplans (abeſt enim non longe a me) admirari ſatis non poſſum vel hominis ipſius continentiam, vel temporum diſciplinam. Curio, ad focum ſedenti, magnum auri pondus Samnites cum attuliſſent, repudiati ab eo ſunt: non enim aurum habere, præclarum ſibi videri dixit; ſed iis, qui haberent aurum, imperare. Poteratne tantus animus non jucundam efficere ſenectutem? Sed venio ad agricolas, ne a me ipſo 56
recedam. In agris erant tum ſenatores, & iidem ſenes: ſiquidem aranti L. Quinctio Cincinnato nuntiatum eſt, eum dictatorem eſſe factum; cujus dictatoris juſſu magiſter equitum, C. Servilius Ahala, Sp. Mælium, regnum appetentem, occupatum interemit. A villa in ſenatum arceſſebantur & Curius, & ceteri ſenes; ex quo, qui eos arceſſebant, *viatores* nominati ſunt. Num igitur eorum ſenectus miſerabilis fuit, qui ſe agri cultione oblecta-

bant? mea quidem ſententia haud ſcio, an ulla beatior eſſe poſſit; neque ſolum officio, quod hominum generi univerſo cultura agrorum eſt ſalutaris, ſed & delectatione, quam dixi, & ſaturitate copiaque omnium rerum, quæ ad victum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent; ut, quoniam hæc quidam deſiderant, in gratiam jam cum voluptate redeamus. Semper enim boni aſſiduique domini referta cella vinaria, olearia, etiam penaria eſt, villaque tota locuples eſt: abundat porco, hædo, agno, gallina, lacte, caſeo, melle. Jam hortum ipſi agricolæ ſuccidiam alteram appellant: tum conditiora facit hæc, ſupervacanei etiam operis aucupium atque ve-
57 natio. Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vinearum olivetorumque ſpecie dicam? Brevi præcidam. Agro bene culto nil poteſt eſſe, nec uſu uberius, nec ſpecie ornatius: ad quem fruendum non modo non retardat, verum etiam invitat atque allectat ſenectus. Ubi enim poteſt illa ætas, aut caleſcere vel apricatione melius, vel igni; aut viciſſim umbris aquisve refri-
58 gerari ſalubrius? Sibi igitur habeant arma, ſibi equos, ſibi haſtas, ſibi clavam, ſibi pilam, ſibi natationes & curſus: nobis ſenibus ex

luſio-

luſionibus multis talos relinquant, & teſſeras:
id ipſum utrum lubebit; quoniam ſine his be-
ata eſſe ſenectus poteſt. Multas ad res peru- 17
tiles Xenophontis libri ſunt; quos legite, quæ- 59
ſo, ſtudioſe, ut facitis. Quam copioſe ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui eſt de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inſcribitur? atque ut intelligatis, nihil ei tam regale videri, quam ſtudium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, regem Perſarum, præſtantem ingenio atque imperii gloria, cum Lyſander Lacedæmonius, vir ſummæ virtutis, veniſſet ad eum Sardis, eique dona a ſociis attuliſſet; & ceteris in rebus comem erga Lyſandrum atque humanum fuiſſe, & ei quendam conſeptum agrum, diligenter conſitum oſtendiſſe. Cum autem admiraretur Lyſander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum ſubactam atque puram, & ſuavitatem odorum, qui afflarentur e floribus; tum eum dixiſſe, mirari ſe non modo diligentiam, ſed etiam ſollertiam ejus, a quo eſſent illa dimenſa atque deſcripta; & ei Cyrum reſpondiſſe: Atqui ego omnia iſta ſum dimenſus; mei ſunt ordines, mea deſcriptio; multæ etiam iſtarum arborum mea manu ſunt

ſatæ. Tum Lyſandrum intuentem ejus pur-
puram, & nitorem corporis, ornatumque Per-
ſicum multo auro, multisque gemmis, di-
xiſſe: Recte vero te, Cyre, beatum ferunt,
quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta eſt.
60 Hac igitur fortuna frui licet ſenſibus; nec
ætas impedit, quo minus & ceterarum re-
rum, & inprimis agri colendi ſtudia teneamus
usque ad ultimum tempus ſenectutis. M.
quidem Valerium Corvum accepimus ad cen-
teſimum annum perduxiſſe, cum eſſet acta
jam ætate in agris, eosque coleret; cujus in-
ter primum & ſextum conſulatum ſex & qua-
draginta anni interfuerunt. Itaque quantum
ſpatium ætatis majores noſtri ad ſenectutis
initium eſſe voluerunt, tantus illi curſus ho-
norum fuit; atque ejus extrema ætas hoc bea-
tior, quam media, quod auctoritatis plus ha-
bebat, laboris vero minus. Apex autem ſe-
61 nectutis eſt auctoritas. Quanta fuit in L. Cæ-
cilio Metello? quanta in Atilio Calatino? in
quem illud elogium unicum: PLURIMAE
CONSENTIUNT GENTES, POPULI PRIMARI-
UM FUISSE VIRUM, notum eſt carmen, in-
ciſum in ſepulcro. Jure igitur gravis, cujus
de laudibus omnium eſſet fama conſentiens.
Quem virum P. Craſſum, nuper pontificem

maximum, quem poſtea M. Lepidum, eodem
ſacerdotio præditum, vidimus? Quid de Paul-
lo, aut Africano loquar? aut, ut jam ante,
de Maximo? quorum non in ſententia ſolum,
ſed etiam in nutu reſidebat auctoritas. Ha-
bet ſenectus, honorata præſertim, tantam
auctoritatem, ut ea pluris ſit, quam omnes
adoleſcentiæ voluptates. Sed in omni oratio- 18
ne mementote, eam me laudare ſenectutem, 62
quæ fundamentis adoleſcentiæ conſtituta ſit;
ex quo id efficitur, quod ego magno quon-
dam cum aſſenſu omnium dixi: Miſeram eſſe
ſenectutem, quæ ſe oratione defenderet. Non
cani, non rugæ repente auctoritatem arripe-
re poſſunt; ſed honeſte acta ſuperior ætas
fructus capit auctoritatis extremos. Hæc 63
enim ipſa ſunt honorabilia, quæ videntur le-
via atque communia, ſalutari, appeti, dece-
di, aſſurgi, deduci, reduci, conſuli; quæ &
apud nos, & in aliis civitatibus, ut quæque
optime morata, ita diligentiſſime obſervan-
tur. Lyſandrum Lacedæmonium, cujus mo-
do mentionem feci, dicere ajunt ſolitum, La-
cedæmonem eſſe honeſtiſſimum domicilium
ſenectutis: nuſquam enim tantum tribuitur
ætati, nuſquam eſt ſenectus honoratior. Quin
etiam memoriæ proditum eſt, cum Athenis,

ludis, quidam in theatrum grandis natu veniſſet, in magno conſeſſu locum ei a ſuis civibus nusquam datum: cum autem ad Lacedæmonios acceſſiſſet, qui legati cum eſſent, in loco certo conſederant, conſurrexiſſe omnes, & ſenem illum ſeſſum recepiſſe. Quibus cum a cuncto conſeſſu plauſus eſſet multiplex datus, dixiſſe ex iis quendam, Athenienſes ſcire, quæ recta eſſent, ſed facere nolle.
64 Multa in noſtro collegio præclara; ſed hoc, de quo agimus, inprimis, quod, ut quisque ætate antecedit, ita ſententiæ principatum tenet: neque ſolum honore antecedentibus, ſed iis etiam, qui cum imperio ſunt, majores natu augures anteponuntur. Quæ ſunt igitur voluptates corporis cum auctoritatis præmiis comparandæ? quibus qui ſplendide uſi ſunt, ii mihi videntur fabulam ætatis peregiſſe, nec, tanquam inexercitati hiſtriones,
65 in extremo actu corruiſſe. At ſunt moroſi, & anxii, & iracundi, & difficiles ſenes; ſi quærimus, etiam avari: ſed hæc morum vitia ſunt, non ſenectutis. Ac moroſitas tamen, & ea vitia, quæ dixi, habent aliquid excuſationis; non illius quidem juſtæ, ſed quæ probari poſſe videatur. Contemni ſe putant, deſpici, illudi; præterea in fragili corpore odioſa

omnis offenſio eſt. Quæ tamen omnia dulcio-
ra ſunt & moribus bonis, & artibus; idque
tum in vita, tum in ſcena intelligi poteſt ex
iis fratribus, qui in Adelphis ſunt. Quanta in
altero duritas, in altero comitas! Sic ſe res
habet: ut enim non omne vinum, ſic non om-
nis ætas vetuſtate coaceſcit. Severitatem in
ſenectute probo, ſed eam (ſicut alia) modi-
cam; acerbitatem nullo modo. Avaritia vero
ſenilis quid ſibi velit, non intelligo. Poteſt 66
enim quidquam eſſe abſurdius, quam, quo
minus viæ reſtat, eo plus viatici quærere?

Quarta reſtat cauſa, quæ maxime angere 19
atque ſollicitam habere noſtram ætatem vi-
detur, appropinquatio mortis; quæ certe a
ſenectute non poteſt longe abeſſe. O miſe-
rum ſenem, qui mortem contemnendam eſſe
in tam longa ætate non viderit! quæ aut pla-
ne negligenda eſt, ſi omnino exſtinguit ani-
mum; aut etiam optanda, ſi aliquo eum de-
ducit, ubi ſit futurus æternus. Atqui tertium
certe nihil inveniri poteſt. Quid igitur time- 67
am, ſi aut non miſer poſt mortem, aut bea-
tus etiam futurus ſum? quamquam quis eſt
tam ſtultus, quamvis ſit adoleſcens, cui ſit
exploratum, ſe ad veſperum eſſe victurum?
quin etiam ætas illa multo plures, quam no-

ſtra, mortis caſus habet. Facilius in morbos incidunt adoleſcentes; gravius ægrotant; triſtius curantur. Itaque pauci veniunt ad ſenectutem; quod ni ita accideret, melius & prudentius viveretur. Mens enim, & ratio, & conſilium, in ſenibus eſt; qui ſi nulli fuiſſent, nullæ omnino civitates eſſent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud eſt crimen ſenectutis, cum illud videatis cum
68 adoleſcentia eſſe commune? Senſi ego cum in optimo filio meo, tum in exſpectatis ad ampliſſimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni ætati mortem eſſe communem. At ſperat adoleſcens, diu ſe victurum; quod ſperare idem ſenex non poteſt. Inſipienter ſperat: quid enim ſtultius, quam incerta pro certis habere, falſa pro veris? Senex ne quod ſperet quidem habet. At eſt eo meliore conditione, quam adoleſcens, cum id, quod ille ſperat, hic jam conſecutus eſt. Ille vult diu
69 vivere; hic diu vixit. Quamquam, o dii boni! quid eſt in hominis vita diu? da enim ſupremum tempus: exſpectemus Tarteſſiorum regis ætatem: fuit enim (ut ſcriptum video) Arganthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum & viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quid-

quam videtur, in quo eſt aliquid extremum.
Cum enim id advenit, tunc illud, quod præ-
teriit, effluxit: tantum remanet, quod vir-
tute & recte factis conſecutus ſis. Horæ qui-
dem cedunt, & dies, & menſes, & anni; nec
præteritum tempus unquam revertitur; nec,
quid ſequatur, ſciri poteſt. Quod cuique tem-
poris ad vivendum datur, eo debet eſſe con-
tentus. Neque enim hiſtrioni, ut placeat, per- 70
agenda eſt fabula, modo, in quocunque fue-
rit actu, probetur; neque ſapienti uſque ad
Plaudite vivendum. Breve enim tempus æta-
tis, ſatis eſt longum ad bene honeſteque vi-
vendum. Sin proceſſeris longius, non magis
dolendum eſt, quam agricolæ dolent, præter-
ita verni temporis ſuavitate, æſtatem au-
tumnumque veniſſe. Ver enim, tanquam ado-
leſcentiam ſignificat, oſtenditque fructus fu-
turos: reliqua tempora demetendis fructibus
& percipiendis accommodata ſunt. Fructus 71
autem ſenectutis eſt (ut ſæpe dixi) ante par-
torum bonorum memoria & copia. Omnia
vero, quæ ſecundum naturam fiunt, ſunt ha-
benda in bonis. Quid eſt autem tam ſecun-
dum naturam, quam ſenibus emori? quod
idem contingit adoleſcentibus, adverſante &
repugnante natura. Itaque adoleſcentes mo-

ri ſic mihi videntur, ut cum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur; ſenes autem, ſicut ſua ſponte, nulla adhibita vi, conſumtus ignis exſtinguitur; & quaſi poma ex arboribus, ſi cruda ſunt, vi avelluntur; ſi matura & cocta, decidunt: ſic vitam adoleſcentibus vis aufert, ſenibus maturitas: quæ mihi quidem tam jucunda eſt, ut, quo propius ad mortem accedam, quaſi terram videre videar, aliquandoque in portum ex longa navigatione eſſe venturus. Omnium ætatum certus eſt terminus; ſenectutis autem nullus: recteque in ea vivitur, quod munus officii exſequi & tueri poſſis; & tamen mortem contemnere; ex quo fit, ut animoſior etiam ſenectus ſit, quam adoleſcentia, & fortior. Hoc illud eſt, quod Piſiſtrato tyranno a Solone reſponſum eſt; cum illi quærenti, Qua tandem ſpe fretus ſibi tam audaciter obſiſteret, reſpondiſſe dicitur, Senectute. Sed vivendi finis eſt optimus, cum integra mente, ceteriſque ſenſibus, opus ipſa ſuum eadem, quæ coagmentavit, natura diſſolvit. Ut navem, ut ædificium idem deſtruit facillime, qui conſtruxit; ſic hominem eadem optime, quæ conglutinavit, natura diſſolvit. Jam omnis conglutinatio recens, ægre; inveterata, fa-

(Margin numbers: 20 at "gatione eſſe venturus"; 72 at "tus eſt terminus"; 73 at "coagmentavit".)

eſſe divellitur. Ita ſit, ut illud breve vitæ reliquum nec avide appetendum ſenibus, nec ſine cauſa deſerendum ſit; vetatque Pythagoras, injuſſu imperatoris, id eſt, dei, de præſidio & ſtatione vitæ decedere. Solonis quidem ſapientis elogium eſt, quo ſe negat velle ſuam mortem dolore amicorum & lamentis vacare; vult, credo, ſe eſſe carum ſuis. Sed haud ſcio, an melius Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu
Faxit.

Non cenſet lugendam eſſe mortem, quam immortalitas conſequatur. Jam ſenſus morienti 74
aliquis eſſe poteſt, iſque ad exiguum tempus, præſertim ſeni: poſt mortem quidem ſenſus aut optandus, aut nullus eſt. Sed hoc meditatum ab adoleſcentia debet eſſe, mortem ut negligamus; ſine qua meditatione, tranquillo eſſe animo nemo poteſt. Moriendum enim certe eſt; & id incertum, an eo ipſo die. Mortem igitur omnibus horis impendentem 75
timens, qui poterit animo conſiſtere? de qua non ita longa diſputatione opus eſſe videtur, cum recorder, non ſolum L. Brutum, qui in liberanda patria eſt interfectus; non duo Decios, qui ad voluntariam mortem curſum equorum incitaverunt; non M. Atilium, qui ad

ſupplicium eſt profectus, ut fidem hoſti da-
tam conſervaret; non duo Scipiones, qui iter
Pœnis vel corporibus ſuis obſtruere volue-
runt; non avum tuum L. Paullum, qui mor-
te luit collegæ in Cannenſi ignominia teme-
ritatem; non M. Marcellum, cujus interitum
ne crudeliſſimus quidem hoſtis honore ſepul-
turæ carere paſſus eſt: ſed legiones noſtras
(quod ſcripſi in Originibus) in eum ſæpe lo-
cum profectas alacri animo & erecto, unde
ſe nunquam redituras arbitrarentur. Quod
igitur adoleſcentes, & ii quidem non ſolum
indocti, ſed etiam ruſtici contemnunt, id docti
76 ſenes extimeſcent? Omnino (ut mihi quidem
videtur) ſtudiorum omnium ſatietas, vitæ fa-
cit ſatietatem. Sunt pueritiæ certa ſtudia:
num igitur ea deſiderant adoleſcentes? ſunt
& ineuntis adoleſcentiæ: num ea jam con-
ſtans requirit ætas, quæ media dicitur? ſunt
etiam hujus ætatis: ne ea quidem quæruntur
a ſenectute. Sunt extrema quædam ſtudia
ſenectutis: ergo, ut ſuperiorum ætatum ſtu-
dia occidunt, ſic occidunt etiam ſenectutis;
quod cum evenit, ſatietas vitæ tempus ma-
21 turum mortis affert. Equidem non video,
77 cur, quid ipſe ſentiam de morte, non audeam
vobis dicere; quod eo melius mihi cernere

videor, quo ab ea propius abſum. Ego veſtros patres, P. Scipio, tuque, C. Læli, viros clariſſimos, mihique amiciſſimos vivere arbitror; & eam quidem vitam, quæ eſt *ſola* vita nominanda. Nam, dum ſumus in his incluſi compagibus corporis, munere quodam neceſſitatis, & gravi opere perfungimur: eſt enim animus cœleſtis ex altiſſimo domicilio depreſſus, & quaſi demerſus in terram, locum divinæ naturæ, æternitatique contrarium. Sed credo, deos immortales ſparſiſſe animos in corpora humana, ut eſſent, qui terras tuerentur, quique cœleſtium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitæ modo atque conſtantia. Nec me ſolum ratio ac diſputatio impulit, ut ita crederem; ſed nobilitas etiam ſummorum philoſophorum & auctoritas.

Audiebam Pythagoram, Pythagoreosque, 78 incolas pæne noſtros, qui eſſent Italici philoſophi quondam nominati, nunquam dubitaſſe, quin ex univerſa mente divina delibatos animos haberemus. Demonſtrabantur mihi præterea, quæ Socrates ſupremo vitæ die de immortalitate animorum diſſeruiſſet, is, qui eſſet omnium ſapientiſſimus oraculo Apollinis judicatus. Quid multa? ſic mihi per-

ſuaſi, ſic ſentio, cum tanta celeritas animo-
rum ſit, tanta memoria præteritorum, futu-
rorumque prudentia, tot artes, tantæ ſcien-
tiæ, tot inventa, non poſſe eam naturam, quæ
res eas contineat, eſſe mortalem: cumque
ſemper agitetur animus, nec principium mo-
tus habeat, quia ſe ipſe moveat; ne finem
quidem habiturum eſſe motus, quia nunquam
ſe ipſe ſit relicturus: &, cum ſimplex animi
natura eſſet, neque haberet in ſe quidquam
admiſtum diſpar ſui, atque diſſimile, non poſ-
ſe eum dividi: quod ſi non poſſit, non poſſe
interire: magnoque eſſe argumento, homines
ſcire pleraque ante, quam nati ſint, quod jam
pueri, cum artes difficiles diſcant, ita celeri-
ter res innumerabiles arripiant, ut eas non
tum primum accipere videantur, ſed remi-
22 niſci & recordari. Hæc Plato noſter. Apud
79 Xenophontem autem moriens Cyrus major,
hæc dicit. „Nolite arbitrari, o mihi cariſſimi
„filii, me, cum a vobis diſceſſero, nuſquam,
„aut nullum fore: nec enim, dum eram vo-
„biſcum, animum meum videbatis; ſed eum
„eſſe in hoc corpore, ex iis rebus, quas ge-
„rebam, intelligebatis: eundem igitur eſſe
80 „creditote, etiam ſi nullum videbitis. Nec
„vero clarorum virorum poſt mortem hono-

„tes permanerent, ſi nihil eorum ipſorum ani-
„mi efficerent, quo diutius memoriam ſui
„teneremus. Mihi quidem nunquam perſua-
„deri potuit, animos, dum in corporibus eſ-
„ſent mortalibus, vivere; cum exiſſent ex
„iis, emori: nec vero tum animum eſſe in-
„ſipientem, cum ex inſipienti corpore eva-
„ſiſſet; ſed cum omni admixtione corporis
„liberatus, purus & integer eſſe cœpiſſet,
„tum eſſe ſapientem. Atque etiam, cum ho-
„minis natura morte diſſolvitur, ceterarum
„rerum perſpicuum eſt, quo quæque diſce-
„dant: abeunt enim illuc omnia, unde orta
„ſunt; animus autem ſolus, nec cum adeſt,
„nec cum diſcedit, apparet. Jam vero vide- 81
„tis, nihil eſſe morti tam ſimile, quam ſom-
„num. Atqui dormientium animi maxime de-
„clarant divinitatem ſuam: multa enim, cum
„remiſſi & liberi ſunt, futura proſpiciunt.
„Ex quo intelligitur, quales futuri ſint, cum ſe
„plane corporis vinculis relaxaverint. Qua-
„re, ſi hæc ita ſunt, ſic me colitote, ut de-
„um. Sin una eſt interiturus animus cum
„corpore, vos tamen, deos verentes, qui hanc
„omnem pulchritudinem tuentur & regunt,
„memoriam noſtri pie inviolateque ſervabi-
„tis.„ Cyrus quidem hæc moriens. Nos, ſi

23 placet, noſtra videamus. Nemo unquam mi-
82 hi, Spicio, perſuadebit, aut patrem tuum
Paullum, aut duos avos, Paullum & Africa-
num, aut Africani patrem, aut patruum, aut
multos præſtantes viros, quos enumerare non
eſt neceſſe, tanta eſſe conatos, quæ ad poſte-
ritatis memoriam pertinerent, niſi animo cer-
nerent, poſteritatem ad ſe pertinere. An cen-
ſes (ut de me ipſo aliquid more ſenum glo-
rier) me tantos labores diurnos nocturnosque
domi militiæque ſuſcepturum fuiſſe, ſi iisdem
finibus gloriam meam, quibus vitam, eſſem
terminaturus? nonne melius multo fuiſſet,
otioſam ætatem, & quietam, ſine ullo labore
& contentione traducere? ſed, neſcio quo-
modo, animus erigens ſe, poſteritatem ſem-
per ita proſpiciebat, quaſi, cum exceſſiſſet e
vita, tum denique victurus eſſet; quod qui-
dem ni ita ſe haberet, ut animi immortales
eſſent, haud optimi cujusque animus maxime
83 ad immortalitatem gloriæ niteretur. Quid,
quod ſapientiſſimus quisque æquiſſimo animo
moritur, ſtultiſſimus iniquiſſimo? nonne vo-
bis videtur animus is, qui plus cernat & lon-
gius, videre, ſe ad meliora proficiſci; ille
autem, cujus obtuſior ſit acies, non videre?
Equidem efferor ſtudio patres veſtros, quos

colui & dilexi, videndi: neque vero eos ſolum convenire aveo, quos ipſe cognovi; ſed illos etiam, de quibus audivi, & legi, & ipſe conſcripſi. Quo quidem me proficiſcentem haud ſane quis facile retraxerit, neque tanquam Peliam recoxerit. Quod ſi quis deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repueriſcam, & in cunis vagiam, valde recuſem; nec vero velim, quaſi decurſo ſpatio, ad carceres a calce revocari. Quid enim habet vita commodi? quid non potius laboris? ſed habeat ſane: habet certe tamen, aut ſatietatem, aut modum. Non lubet enim mihi deplorare vitam, quod multi, & ii docti, ſæpe fecerunt; neque me vixiſſe pœnitet; quoniam ita vixi, ut non fruſtra me natum exiſtimem: & ex vita ita diſcedo, tanquam ex hoſpitio, non tanquam ex domo: commorandi enim natura deverſorium nobis, non habitandi locum dedit. O praeclarum diem, cum ad illud divinum animorum concilium cœtumque proficiſcar, cumque ex hac turba & colluvione diſcedam! proficiſcar enim non ad eos ſolum viros, de quibus ante dixi; ſed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate præſtantior: cujus a me corpus crematum eſt; quod contra decuit ab illo meum:

animus vero, non me deſerens, ſed reſpectans, in ea profecto loca diſceſſit, quo mihi ipſi cernebat eſſe veniendum. Quem ego meum caſum fortiter ferre viſus ſum: non quod æquo animo ferrem; ſed me ipſe conſolabar, exiſtimans, non longinquum inter nos digreſſum

86 & diſceſſum fore. His mihi rebus, Scipio (id enim te cum Lælio admirari ſolere dixiſti) levis eſt ſenectus, nec ſolum non moleſta, ſed etiam jucunda. Quod ſi in hoc erro, quod animos hominum immortales eſſe credam, lubenter erro; nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo: ſin mortuus (ut quidam minuti philoſophi cenſent) nihil ſentiam; non vereor, ne hunc errorem meum mortui philoſophi irrideant. Quod ſi non ſumus immortales futuri, tamen exſtingui homini ſuo tempore optabile eſt: nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, ſic vivendi modum. Senectus autem, peractio ætatis eſt, tanquam fabulæ; cujus defatigationem fugere debemus, præſertim adjuncta ſatietate. Hæc habui, de ſenectute quæ dicerem; ad quam utinam perveniatis! ut ea, quæ ex me audiſtis, re experti probare poſſitis.

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.

TOMVS VIGESIMVS.

M. TVLLII CICERONIS OPERA

QVAE SVPERSVNT

OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE EDITIONES.

VOL. VICESIMUM.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis litteratae

MDCCLXXXVII.

M. TULLII CICERONIS
LAELIUS
SIVE
DE AMICITIA DIALOGUS
AD
T. POMPONIUM ATTICUM.

QUINTUS Mucius augur multa narrare de I
C. Lælio, ſocero ſuo, memoriter & jucunde 1
ſolebat, nec dubitare, illum in omni ſermone appellare ſapientem. Ego autem a patre ita eram deductus ad Scævolam, ſumta virili toga, ut, quoad poſſem, & liceret, a ſenis latere nunquam diſcederem. Itaque multa ab eo prudenter diſputata, multa etiam breviter & commode dicta, memoriæ mandabam; fierique ſtudebam ejus prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scævolam contuli; quem unum noſtræ civitatis & ingenio, & juſtitia præſtantiſſimum audeo dicere. Sed de hoc alias: nunc redeo ad augurem. Cum 2
ſæpe multa, tum memini domi in hemicyclio ſedentem, ut ſolebat, cum & ego eſſem una, & pauci admodum familiares, in eum ſermonem illum incidere, qui tum fere omnibus

erat in ore. Meminiſti enim profecto, Attice,
& eo magis, quod P. Sulpicio utebare mul-
tum, (cum is tribunus plebis capitali odio a
Q. Pompejo, qui tum erat conſul, diſſideret,
quocum conjunctiſſime & amantiſſime vixe-
rat,) quanta hominum eſſet vel admiratio, vel
3 querela. Itaque tum Scævola, cum in eam
ipſam mentionem incidiſſet, expoſuit nobis
ſermonem Lælii de amicitia, habitum ab illo
ſecum, & cum altero genero C. Fannio, M. F.
paucis diebus poſt mortem Africani. Ejus diſ-
putationis ſententias memoriæ mandavi;
quas in hoc libro expoſui meo arbitratu. Quaſi
enim ipſos induxi loquentes, ne *inquam*, &
inquit, ſæpius interponeretur; atque ut, tan-
quam a præſentibus, coram haberi ſermo
4 videretur. Cum enim ſæpe mecum ageres,
ut de amicitia ſcriberem aliquid, digna mihi
res cum omnium cognitione, tum noſtra fa-
miliaritate, viſa eſt: itaque feci non invitus,
ut prodeſſem multis tuo ragatu. Sed, ut in
Catone Majore, qui eſt ſcriptus ad te de ſe-
nectute, Catonem induxi ſenem diſputantem,
quia nulla videbatur aptior perſona, quæ de
illa ætate loqueretur, quam ejus, qui & diu-
tiſſime ſenex fuiſſet, & in ipſa ſenectute præ
ceteris floruiſſet: ſic, cum accepiſſemus a pa-

tribus, maxime memorabilem C. Lælii & P. Scipionis familiaritatem fuiſſe, idonea mihi Lælii perſona viſa eſt, quæ de amicitia ea ipſa diſſereret, quæ diſputata ab eo meminiſſet Scævola. Genus autem hoc ſermonum, poſitum in hominum veterum auctoritate, & eorum illuſtrium, plus, neſcio quo pacto, videtur habere gravitatis. Itaque ipſe mea legens, ſic afficior interdum, ut Catonem, non me loqui exiſtimem. Sed ut tum ad ſenem ſe- 5
nex de ſenectute, ſic hoc libro ad amicum amiciſſimus de amicitia ſcripſi. Tum eſt Cato locutus, quo erat nemo fere ſenior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius, & ſapiens (ſic enim eſt habitus) & amicitiæ gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim animum a me parumper avertas, Lælium loqui ipſum putes. C. Fannius & Q. Mucius ad ſocerum veniunt poſt mortem Africani: ab his ſermo oritur; reſpondet Lælius, cujus tota diſputatio eſt de amicitia, quam legens tu te ipſe cognoſces.

Fannius. Sunt iſta, Læli: nec enim me- 2
lior vir fuit Africano quisquam, nec clarior. 6
Sed exiſtimare debes, omnium oculos in te eſſe conjectos: unum te ſapientem & appellant & exiſtimant. Tribuebatur hoc modo M.

Catoni. Scimus L. Atilium apud patres no-
ſtros appellatum eſſe ſapientem; ſed uterque
alio quodam modo: Atilius, quia prudens eſ-
ſe in jure civili putabatur; Cato, quia mul-
tarum rerum uſum habebat, multaque ejus
& in ſenatu, & in foro vel proviſa pruden-
ter, vel acta conſtanter, vel reſponſa acute,
ferebantur; propterea quaſi cognomen jam
habebat in ſenectute ſapientis. Te autem alio
quodam modo, non ſolum natura & moribus,
verum etiam ſtudio & doctrina eſſe ſapientem;
nec ſicut vulgus, ſed ut eruditi ſolent appel-
lare ſapientem, qualem in tota Græcia ne-
minem: nam qui ſeptem appellantur, eos, qui
iſta ſubtilius quærunt, in numero ſapientium
7 non habent. Athenis unum accepimus, &
eum quidem etiam Apollinis oraculo ſapien-
tiſſimum judicatum. Hanc eſſe in te ſapien-
tiam exiſtimant, ut omnia tua in te poſita
ducas; humanosque caſus virtute inferiores
putes. Itaque ex me quærunt, credo item ex
te, Scævola, quonam pacto mortem Africani
feras; eoque magis, quod his proximis No-
nis, cum in hortos D. Bruti auguris, com-
mentandi cauſa, ut aſſolet, veniſſemus, tu non
affuiſti, qui diligentiſſime ſemper illum diem,
& illud munus ſolitus eſſes obire. *Scaevola.*

Quærunt quidem, C. Læli, multi, ut eſt a 8
Fannio dictum; ſed ego id reſpondeo, quod
animadverti, te dolorem, quem acceperis cum
ummi viri, tum amiciſſimi morte, ferre mo-
derate; nec potuiſſe non commoveri, nec
fuiſſe id humanitatis tuæ: quod autem his
Nonis in noſtro collegio non affuiſſes, vale-
tudinem cauſam, non mœſtitiam fuiſſe. *Lae-*
lius. Recte tu quidem, Scævola, & vere:
nec enim ab iſto officio, quod ſemper uſur-
pavi, cum valerem, abduci incommodo meo
debui; nec ullo caſu arbitror hoc conſtanti
homini poſſe contingere, ut ulla intermiſſio
fiat officii. Tu autem, Fanni, qui mihi tan- 9
tum tribui dicis, quantum ego nec agnoſco,
nec poſtulo, facis amice; ſed, ut mihi vide-
ris, non recte judicas de Catone: aut enim
nemo, quod quidem magis credo, aut, ſi quiſ-
quam, ille ſapiens fuit. Quomodo enim (ut
alia omittam) mortem filii tulit? memine-
ram Paullum, videram Gallum; ſed hi in pue-
ris; Cato in perfecto & ſpectato viro. Quam-
obrem cave Catoni anteponas, ne iſtum
quidem ipſum, quem Apollo, ut ais, ſapien-
tiſſimum judicavit: hujus enim facta, illius
dicta laudantur. De me autem (ut jam cum 3
utroque loquar) ſic habetote. Ego, ſi Scipio- 10

nis deſiderio me moveri negem, quam id recte faciam, viderint ſapientes; ſed certe mentiar. Moveor enim tali amico orbatus, qualis, ut arbitror, nemo unquam erit; &, ut confirmare poſſum, nemo certe fuit. Sed non egeo medicina: me ipſe conſolor, & maxime illo ſolatio, quod eo errore careo, quo amicorum deceſſu plerique angi ſolent: nihil enim mali accidiſſe Scipioni puto. Mihi accidit, ſi quid accidit: ſuis autem incommodis graviter angi, non amicum, ſed ſe ipſum amantis
11 eſt. Cum illo vero quis neget actum eſſe præclare? niſi enim, quod ille minime putabat, immortalitatem optare vellet, quid non eſt adeptus, quod homini fas eſſet optare? qui ſummam ſpem civium, quam de eo jam puero habuerant, continuo adoleſcens incredibili virtute ſuperavit: qui conſulatum petivit nunquam, factus eſt conſul bis; primum ante tempus: iterum ſibi, ſuo tempore, reipublicæ, pæne ſero: qui, duabus urbibus everſis, inimiciſſimis huic imperio, non modo præſentia, verum etiam futura bella delevit. Quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrem? liberalitate in ſorores? bonitate in ſuos? juſtitia in omnes? hæc nota ſunt vobis: quam autem civitati carus fuerit, mœro-

re funeris indicatum eſt. Quid igitur hunc paucorum annorum acceſſio juvare potuiſſet? ſenectus enim quamvis non ſit gravis, ut memini Catonem anno ante quam mortuus eſt, mecum & cum Scipione diſſerere, tamen aufert eam viriditatem, in qua etiamnum erat Scipio. Quamobrem vita quidem talis fuit, 12
vel fortuna, vel gloria, ut nihil poſſet accedere: moriendi autem ſenſum celeritas abſtulit; quo de genere mortis difficile dictu eſt: quid homines ſuſpicentur, videtis. Hoc tamen vere licet dicere, P. Scipioni, ex multis diebus, quos in vita celeberrimos lætiſſimosque viderit, illum diem clariſſimum fuiſſe, eum, ſenatu dimiſſo, domum reductus ad veſperum eſt a patribus conſcriptis, a populi Romani ſociis & Latinis, pridie quam exceſſit e vita; ut ex tam alto dignitatis gradu ad ſuperos videatur potius, quam ad inferos perveniſſe. Neque enim aſſentior iis, qui hæc 13
nuper diſſerere cœperunt, cum corporibus ſimul animos interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum auctoritas 4
valet, vel noſtrorum majorum, qui mortuis tam religioſa jura tribuerunt; quod non feciſſent profecto, ſi nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra fue-

runt, magnamque Græciam (quæ nunc quidem deleta eſt, tum florebat) inſtitutis & præceptis ſuis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo ſapientiſſimus eſt judicatus; qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, ſed idem dicebat ſemper, Animos hominum eſſe divinos; iisque, cum e corpore exceſſiſſent, reditum in cœlum patere, optimoque & ju-
14 ſtiſſimo cuique expeditiſſimum. Quod idem Scipioni videbatur; qui quidem, quaſi præſagiret, perpaucis ante mortem diebus, cum & Philus, & Manilius adeſſent, & alii plures, tuque etiam, Scævola, mecum veniſſes, triduum diſſeruit de republica; cujus diſputationis fuit extremum fere de immortalitate animorum; quæ ſe in quiete per viſum ex Africano audiſſe dicebat. Id ſi ita eſt, ut optimi cujusque animus in morte facillime evolet, tanquam e cuſtodia vinculisque corporis; cui cenſemus curſum ad deos faciliorem fuiſſe, quam Scipioni? quocirca, mœrere hoc ejus eventu, vereor, ne invidi magis, quam amici ſit. Sin autem illa veriora, ut idem interitus ſit animorum & corporum, nec ullus ſenſus maneat; ut nihil boni eſt in morte, ſic certe nihil mali: ſenſu enim amiſſo, fit idem, quaſi natus non eſſet omnino:

quem tamen eſſe natum & nos gaudemus, &
hæc civitas, dum erit, lætabitur. Quamobrem 15
cum illo quidem (ut ſupra dixi) actum optime
eſt; mecum incommodius; quem fuerat
æquius, ut prius introieram, ſic prius exire
de vita. Sed tamen recordatione noſtræ amicitiæ
ſic fruor, ut beate vixiſſe videar, quia
cum Scipione vixerim; quocum mihi conjuncta
cura de re publica, & de privata fuit;
quocum & domus, & militia communis; &
id, in quo eſt omnis vis amicitiæ, voluntatum,
ſtudiorum, ſententiarum ſumma conſenſio.
Itaque non tam iſta me ſapientiæ, quam modo
Fannius commemoravit, fama delectat,
falſa præſertim, quam quod amicitiæ noſtræ
memoriam ſpero ſempiternam fore; idque
mihi eo magis eſt cordi, quod ex omnibus ſeculis
vix tria, aut quatuor nominantur paria
amicorum; quo in genere ſperare videor, Scipionis
& Lælii amicitiam notam poſteritati
fore. *Fannius.* Iſtud quidem, Læli, ita neceſ- 16
ſe eſt; ſed, quoniam amicitiæ mentionem feciſti,
& ſumus otioſi, pergratum mihi feceris,
(ſpero item Scævolæ,) ſi, quemadmodum ſoles,
de ceteris rebus, cum ex te quæruntur,
ſic de amicitia diſputaris, quid ſentias, qualem
exiſtimes, quæ præcepta des. *Scaevola.*

Mihi vero pergratum erit; atque, id ipſum
cum tecum agere conarer, Fannius antever-
tit: quamobrem utrique noſtrum gratum ad-
modum feceris. *Laelius*. Ego vero non gra-
17 varer, ſi mihi ipſe confiderem: nam & præ-
clara res eſt, & ſumus, ut dixit Fannius, otio-
ſi. Sed quis ego ſum? aut quæ in me eſt fa-
cultas? doctorum eſt iſta conſuetudo, eaque
Græcorum, ut iis ponatur, de quo diſputent,
quamvis ſubito. Magnum opus eſt, egetque
exercitatione non parva. Quamobrem quæ
diſputari de amicitia poſſunt, ab eis cenſeo
petatis, qui iſta profitentur. Ego vos horta-
ri tantum poſſum, ut amicitiam omnibus re-
bus humanis anteponatis: nihil eſt enim tam
naturæ aptum, tam conveniens ad res vel
18 ſecundas, vel adverſas. Sed hoc primum ſen-
tio, niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe:
neque id ad vivum reſeco, ut illi, qui hæc
ſubtilius diſſerunt; fortaſſe vere, ſed ad com-
munem utilitatem parum: negant enim, quem-
quam virum bonum eſſe, niſi ſapientem. Sit
ita ſane. Sed eam ſapientiam interpretantur,
quam adhuc mortalis nemo eſt conſecutus.
Nos autem ea, quæ ſunt in uſu, vitaque com-
muni, non ea, quæ finguntur, aut optantur,
ſpectare debemus. Nunquam ego dicam, C.

Fabricium, M'. Curium, Ti. Coruncanium, quos ſapientes noſtri majores judicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes. Quare ſibi habeant ſapientiæ nomen & invidioſum, & obſcurum; concedantque, ut hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient; negabunt, id, niſi ſapienti, poſſe concedi. Agamus igitur pingui 19
Minerva, ut ajunt. Qui ita ſe gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, liberalitas; nec ſit in illis ulla cupiditas, vel libido, vel audacia; ſintque magna conſtantia, ut ii fuerunt, modo quos nominavi: hos viros bonos, ut habiti ſunt, ſic etiam appellandos putemus; quia ſequantur (quantum homines poſſunt) naturam, optimam bene vivendi ducem. Sic enim mihi perſpicere videor, ita natos eſſe nos, ut inter omnes eſſet ſocietas quædam; major autem, ut quiſque proxime accederet. Itaque cives, potiores, quam peregrini; & propinqui, quam alieni. Cum his enim amicitiam natura ipſa peperit; ſed ea non ſatis habet firmitatis: namque hoc præſtat amicitia propinquitati, quod ex propinquitate benevolentia tolli poteſt, ex amiticia non poteſt. Sublata ehim benevolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitiæ ſit, ex 20

hoc intelligi maxime poteſt, quod ex infinita
ſocietate generis humani, quam conciliavit
ipſa natura, ita contracta res eſt, & adducta
in anguſtum, ut omnis caritas aut inter duos,
6 aut inter paucos jungeretur. Eſt autem ami-
citia nihil aliud, niſi omnium divinarum hu-
manarumque rerum, cum benevolentia &
caritate, ſumma conſenſio: qua quidem haud
ſcio, an, excepta ſapientia, nihil quidquam
melius homini ſit a diis immortalibus datum.
Divitias alii præponunt, bonam alii valetudi-
nem, alii potentiam, alii honores, multi etiam
voluptates. Beluarum hoc quidem extremum
eſt; illa autem ſuperiora, caduca & incerta,
poſita non tam in noſtris conſiliis, quam in
fortunæ temeritate. Qui autem in virtute
ſummum bonum ponunt, præclare illi qui-
dem; ſed hæc ipſa virtus amicitiam & gig-
nit, & continet; nec ſine virtute amicitia eſ-
ſe ullo pacto poteſt. Jam virtutem ex con-
ſuetudine vitæ ſermoniſque noſtri interpre-
temur; nec eam, ut quidam docti, verborum
magnificentia metiamur; viroſque bonos eos,
qui habentur, numeremus, Paullos, Catones,
Gallos, Scipiones, Philos. His communis vita
contenta eſt: eos autem omittamus, qui om-
nino nuſquam reperiuntur. Tales igitur in-

ter

ter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principio, *cui* 22
poteſt eſſe vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquieſcat? Quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas ſic loqui, ut tecum? Quis eſſet tantus fructus in proſperis rebus, niſi haberes, qui illis æque, ac tu ipſe, gauderet? Adverſas vero ferre difficile eſſet ſine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret. Denique ceteræ res, quæ expetuntur, opportunæ ſunt ſingulæ rebus fere ſingulis: divitiæ, ut utare; opes, ut colare; honores, ut laudere; voluptates, ut gaudeas; valetudo, ut dolore careas, & muneribus fungare corporis: amicitia res plurimas continet. Quoquo te verteris, præſto eſt: nullo loco excluditur: nunquam intempeſtiva, nunquam moleſta eſt. Itaque non aqua, non igni, ut ajunt, pluribus locis utimur, quam amicitia. Neque ego nunc de vulgari, aut de mediocri, (quæ tamen ipſa & delectat, & prodeſt,) ſed de vera & perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. Nam & ſecundas res, ſplendidiores facit amicitia, & adverſas partiens communicansque, leviores. Cumque pluri- 7
mas & maximas commoditates amicitia con- 23

tineat, tum illa nimirum præſtat omnibus, quod bona ſpe prælucet in poſterum; nec debilitari animos, aut cadere patitur. Verum etiam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur ſui: quocirca & abſentes adſunt, & egentes abundant, & imbecilles valent, &, quod difficilius dictu eſt, mortui vivunt: tantus eos honos, memoria, deſiderium proſequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur; horum vita laudabilis. Quod ſi exemeris ex natura rerum benevolentiæ conjunctionem; nec domus ulla, nec urbs ſtare poterit; ne agri quidem cultus permanebit. Id ſi minus intelligitur, quanta vis amicitiæ concordiæque ſit; ex diſſenſionibus atque diſcordiis percipi poteſt. Quæ enim domus tam ſtabilis, quæ tam firma civitas eſt, quæ non odiis atque diſſidiis funditus poſſit everti? ex quo, quantum boni ſit
24 in amicitia, judicari poteſt. Agrigentinum quidem, doctum quendam virum, carminibus Græcis vaticinatum ferunt, quæ in rerum natura totoque mundo conſtarent, quæque moverentur, ea contrahere amicitiam, diſſipare diſcordiam; atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. Itaque, ſi quando aliquod officium exſtitit ami-

eſt in periculis aut adeundis, aut communican-
dis, quis eſt, qui id non maximis efferat lau-
dibus? qui clamores tota cavea nuper in ho-
ſpitis & amici mei M. Pacuvii nova fabula;
cum, ignorante rege, uter eorum eſſet Ore-
ſtes, Pylades Oreſtem ſe eſſe diceret, ut pro
illo necaretur; Oreſtes autem, ita ut erat,
Oreſtem ſe eſſe perſeveraret? Stantes plau-
debant in re ficta; quid arbitramur in vera
fuiſſe facturos? Facile indicabat ipſa natura
vim ſuam; cum homines, quod facere ipſi
non poſſent, id recte fieri in altero judicarent.
Hactenus mihi videor, de amicitia quid ſen-
tirem, potuiſſe dicere: ſi qua præterea ſunt,
(credo autem eſſe multa,) ab iis, ſi videbi-
tur, qui iſta diſputant, quæritote. *Fann.* Nos 25
autem a te potius: quamquam etiam ab iſtis
ſæpe quæſivi, & audivi, non invitus equidem:
ſed aliud quoddam expetimus filum orationis
tuæ. *Scaev.* Tum magis id diceres, Fanni, ſi
nuper in hortis Scipionis, cum eſt de Repu-
blica diſputatum, affuiſſet. Qualis tum patro-
nus juſtitiæ fuit contra accuratam orationem
Phili! *Fann.* Facile id quidem fuit, juſtitiam
juſtiſſimo viro defendere. *Scaev.* Quid ami-
cititam? nonne facile ei, qui ob eam ſumma
fide, conſtantia, juſtitiaque ſervatam, maxi-

8 mam gloriam ceperit? *Lael.* Vim hoc qui-
26 dem eſt afferre: quid enim refert, qua me ratione cogatis? cogitis certe. Studiis enim generorum, præſertim in re bona, cum difficile eſt, tum ne æquum quidem, obſiſtere.

Sæpiſſime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud conſiderandum videri ſolet, num propter imbecillitatem atque inopiam deſiderata ſit amicitia; ut dandis recipiendisque meritis, quod quisque minus per ſe ipſe poſſet, id acciperet ab alio, viciſſimque redderet: an eſſet hoc quidem proprium amicitiæ; ſed antiquior, & pulchrior, & magis a natura ipſa profecta alia cauſa. Amor enim (ex quo amicitia nominata) princeps eſt ad benevolentiam conjungendam: nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur ſæpe, qui ſimulatione amicitiæ coluntur & obſervantur cauſa temporis. In amicitia autem nihil fictum, nihil ſimulatum; &, quidquid
27 in ea eſt, id eſt verum & voluntarium. Quapropter a natura mihi videtur potius, quam ab indigentia, orta amicitia, & applicatione magis animi cum quodam ſenſu amandi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis eſſet habitura. Quod quidem quale ſit, etiam in beſtiis quibusdam animadverti poteſt; quæ

ex ſe natos ita amant ad quoddam tempus,
& ab eis ita amantur, ut facile earum ſenſus
appareat. Quod in homine multo eſt eviden-
tius. Primum ex ea caritate, quæ eſt inter
natos & parentes; quæ dirimi, niſi deteſta-
bili ſcelere, non poteſt. Deinde, cum ſimilis
ſenſus exſtitit amoris, ſi aliquem nacti ſumus,
cujus cum moribus & natura congruamus,
quod in eo quaſi lumen aliquod probitatis &
virtutis perſpicere videamur. Nihil eſt enim 28
amabilius virtute; nihil, quod magis alliciat
ad diligendum; quippe cum propter virtutem
& probitatem eos etiam, quos nunquam vi-
dimus, quodam modo diligamus. Quis eſt,
qui C. Fabricii, M'. Curii non cum caritate
aliqua & benevolentia memoriam uſurpet,
quos nunquam viderit? Quis autem eſt, qui
Tarquinium Superbum, qui Sp. Caſſium, Sp.
Mælium non oderit? Cum duobus ducibus
de imperio in Italia decertatum eſt, Pyrrho
& Hannibale: ab altero, propter probitatem
ejus, non nimis alienos animos habemus;
alterum propter crudelitatem ſemper hæc ci-
vitas oderit. Quod ſi tanta vis probitatis eſt, 9
ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, 29
vel, quod majus eſt, in hoſte etiam diliga-
mus; quid mirum, ſi animi hominum move-

antur, cum eorum, quibuscum uſu conjuncti eſſe poſſunt, virtutem & bonitatem perſpicere videantur? quamquam confirmatur amor & beneficio accepto, & ſtudio perſpecto, & conſuetudine adjuncta; quibus rebus ad illum primum motum animi & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardeſcit benevolentiæ magnitudo: quam ſi qui putant ab imbecillitate proficiſci, ut ſit, per quem quisque aſſequatur, quod deſideret; humilem ſane relinquunt, & minime generoſum, ut ita dicam, ortum amicitiæ, quam ex inopia atque indigentia natam volunt. Quod ſi ita eſſet; ut quisque minimum in ſe eſſe arbitraretur, ita ad amicitiam eſſet aptiſſimus; quod longe ſecus eſt.
30 Ut enim quisque ſibi plurimum confidit, & ut quisque maxime virtute & ſapientia ſic munitus eſt, ut nullo egeat, ſuaque omnia in ſe ipſo poſita judicet; ita in amicitiis expetendis colendisque maxime excellit. Quid enim Africanus indigens mei? minime hercle; ac ne ego quidem illius: ſed ego admiratione quadam virtutis ejus, ille viciſſim opinione fortaſſe nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit: auxit benevolentiam conſuetudo. Sed quamquam utilitates multæ & magnæ conſecutæ ſunt, non

ſunt tamen ab earum ſpe cauſæ diligendi pro-
fectæ. Ut enim benefici liberalesque ſumus, 31
non ut exigamus gratiam, (neque enim beneficium fœneramur,) ſed natura propenſi ad liberalitatem ſumus; ſic amicitiam non ſpe mercedis adducti, ſed quod omnis ejus fructus in ipſo amore ineſt, expetendam puta-
mus. At ii, qui pecudum ritu ad volupta- 32
tem omnia referunt, longe diſſentiunt. Nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum ac divinum ſuſpicere poſſunt, qui ſuas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem, tamque contemtam. Quamobrem hos quidem ab hoc ſermone removeamus; ipſi autem intelligamus, natura gigni ſenſum diligendi, & benevolentiæ caritatem, facta ſignificatione probitatis: quam qui appetiverunt, applicant ſeſe & propius admovent, ut & uſu ejus, quem diligere cœperunt, fruantur, & moribus; ſintque pares in amore, & æquales; propenſioresque ad bene merendum, quam ad repoſcendum; atque hæc inter eos ſit honeſta certatio. Sic & utilitates ex amicitia maximæ capientur; & erit ejus ortus a natura, quam ab imbecillitate & gravior, & verior. Nam ſi utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata diſſolveret: ſed

quia natura mutari non poteſt, idcirco veræ
amicitiæ ſempiternæ ſunt. Ortum quidem
amicitiæ videtis, niſi quid ad hæc forte vul-
tis. *Fann.* Tu vero perge, Læli. Pro hoc
enim, qui minor eſt natu, meo jure reſpon-
33 deo. *Scaev.* Recte tu quidem: quamobrem
audiamus.

10 *Lael.* Audite ergo, optimi viri, ea, quæ
ſæpiſſime inter me & Scipionem de amicitia
differebantur: quamquam ille quidem nihil
difficilius eſſe dicebat, quam amicitiam uſque
ad extremum vitæ permanere. Nam, vel ut
non idem expediret utrique, incidere ſæpe;
vel ut de republica non idem ſentirent: mu-
tari etiam mores hominum ſæpe dicebat, ali-
as adverſis rebus, alias ætate ingraveſcente;
atque earum rerum exemplum ex ſimilitudi-
ne capiebat ineuntis ætatis, quod ſummi pue-
rorum amores ſæpe una cum prætexta pone-
34 rentur. Sin autem ad adoleſcentiam perdu-
xiſſent; dirimi tamen interdum contentione,
vel uxoriæ conditionis, vel commodi alicu-
jus, quod idem adipiſci uterque non poſſet.
Quod ſi qui longius in amicitia provecti eſſent;
tamen ſæpe labefactari, ſi in honoris conten-
tionem incidiſſent: peſtem enim majorem eſſe
nullam amicitiis, quam in plerisque pecuniæ

cupiditatem; in optimis quibusque honoris
certamen, & gloriæ; ex quo inimicitias maxi-
mas ſæpe inter amiciſſimos exſtitiſſe. Magna 35
etiam diſſidia, & plerumque juſta naſci, cum
aliquid ab amicis, quod rectum non eſſet, po-
ſtularetur; ut aut libidinis miniſtri, aut ad-
jutores eſſent ad injuriam: quod qui recuſa-
rent, quamvis honeſte id facerent, jus tamen
amicitiæ deſerere arguerentur ab iis, quibus
obſequi nollent: illos autem, qui quidvis ab
amico auderent poſtulare, poſtulatione ipſa
profiteri, omnia ſe amici cauſa eſſe facturos;
eorum querela inveteratas non modo famili-
aritates exſtingui ſolere, ſed etiam odia gigni
ſempiterna. Hæc ita multa, quaſi fata, im-
pendere amicitiis, ut omnia ſubterfugere non
modo ſapientiæ, ſed etiam felicitatis diceret
ſibi videri.

Quamobrem id primum videamus, ſi pla- XI
cet, quatenus amor in amicitia progredi de- 36
beat. Num, ſi Coriolanus habuit amicos, ferre
contra patriam arma illi cum Coriolano de-
buere? num Viſcellinum amici regnum ap-
petentem, num Sp. Mælium debuerunt ju-
vare? Ti. quidem Gracchum rempublicam 37
vexantem, a Q. Tuberone, æqualibusque
amicis derelictum videbamus. At C. Bloſſius,

Cumanus, hoſpes familiæ veſtræ, Scævola, cum ad me, qui aderam Lænati & Rupilio conſulibus in conſilio, deprecatum veniſſet, hanc, ut ſibi ignoſcerem, cauſam afferebat, quod tanti Ti. Gracchum feciſſet, ut, quidquid ille vellet, ſibi faciendum putaret. Tum ego, Etiamne, ſi te in Capitolium faces ferre vellet? *Nunquam*, inquit, *voluiſſet id quidem.* Sed, ſi voluiſſet? *Paruiſſem.* Videtis, quam nefaria vox. Et hercle ita fecit, vel plus etiam, quam dixit: non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, ſed præfuit; nec ſe comitem illius furoris, ſed ducem præbuit. Itaque hac amentia, quæſtione nova perterritus, in Aſiam profugit, ad hoſtes ſe contulit, pœnas reipublicæ graves juſtasque perſolvit. Nulla eſt igitur excuſatio peccati, ſi amici cauſa peccaveris: nam, cum conciliatrix amicitiæ, virtutis opinio fuerit, difficile eſt amicitiam ma-
38 nere, ſi a virtute defeceris. Quod ſi rectum ſtatuerimus, vel concedere amicis, quidquid velint, vel impetrare ab iis, quidquid velimus, perfecta quidem ſapientia ſimus, ſi nihil habeat res vitii; ſed loquimur de iis amicis, qui ante oculos ſunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. Ex hoc numero nobis

exempla ſumenda ſunt; & eorum quidem
maxime, qui ad ſapientiam proxime accedunt.
Videmus Papum Aemilium C. Luſcino fami-
liarem fuiſſe, (ſic a patribus accepimus,) bis
una conſules, & collegas in cenſura: tum &
cum iis, & inter ſe, conjunctiſſimos fuiſſe M'.
Curium & Ti. Coruncanium, memoriæ pro- 39
ditum eſt. Igitur ne ſuſpicari quidem poſſu-
mus, quemquam horum ab amico quippiam
contendiſſe, quod contra fidem, contra jusju-
randum, contra rempublicam eſſet; nam hoc
quidem in talibus viris quid attinet dicere, ſi
contendiſſet, impetraturum non fuiſſe? cum
illi ſanctiſſimi viri fuerint; æque autem ne-
fas ſit, tale aliquid & facere rogatum, & ro-
gare. At vero Ti. Gracchum ſequebantur C.
Carbo, C. Cato, & minime tunc quidem Ca-
jus frater, nunc idem acerrimus. Hæc igi- 12
tur lex in amicitia ſanciatur, ut neque roge- 40
mus res turpes, nec faciamus rogati. Turpis
enim excuſatio eſt, & minime accipienda,
cum in ceteris peccatis, tum ſi quis contra
rempublicam ſe amici cauſa feciſſe fateatur.
Etenim eo loco, Fanni & Scævola, locati ſu-
mus, ut nos longe proſpicere oporteat futu-
ros caſus reipublicæ. Deflexit enim jam ali-
quantulum de ſpatio curriculoque conſuetu-

do majorum. Ti. Gracchus regnum occupare conatus eſt, vel regnavit is quidem paucos menſes. Num quid ſimile populus Romanus
41 audierat, aut viderat? Hunc etiam poſt mortem ſecuti amici & propinqui, quid in P. Scipionem effecerint, ſine lacrymis non queo dicere. Nam Carbonem quoquo modo potuimus, propter recentem pœnam Ti. Gracchi, ſuſtinuimus. De C. Gracchi autem tribunatu, quid exſpectem, non libet augurari. Serpit deinde res; quæ proclivius ad perniciem, cum ſemel cœpit, labitur. Videtis in tabella jam ante quanta ſit facta labes, primo Gabinia lege, biennio autem poſt, Caſſia. Videre jam videor populum a ſenatu disjunctum, multitudinisque arbitrio res maximas agi. Plures enim diſcent, quemadmodum hæc fiant, quam
42 quemadmodum his reſiſtatur. Quorſum hæc? quia ſine ſociis nemo quidquam tale conatur. Præcipiendum eſt igitur bonis, ut, ſi in ejusmodi amicitias ignari caſu aliquo inciderint, ne exiſtiment, ita ſe alligatos, ut ab amicis, magna aliqua re in rempublicam peccantibus, non diſcedant: improbis autem pœna ſtatuenda eſt; nec vero minor iis, qui ſequuti erunt alterum, quam iis, qui ipſi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Græcia Themiſtocle?

quis potentior? qui cum imperator bello Per-
ſico ſervitute Græciam liberaſſet, propterque
invidiam in exſilium miſſus eſſet, ingratæ
patriæ injuriam non tulit, quam ferre debu-
it. Fecit idem, quod xx annis ante apud nos
fecerat Coriolanus. His adjutor contra patri-
am inventus eſt nemo. Itaque mortem ſibi
uterque conſcivit. Quare talis improborum 43
conſenſio non modo excuſatione amicitiæ te-
genda non eſt, ſed potius omni ſupplicio vin-
dicanda; ut ne quis ſibi conceſſum putet, ami-
cum, vel bellum patriæ inferentem, ſequi:
quod quidem, ut res cœpit ire, haud ſcio, an
aliquando futurum ſit. Mihi autem non mi-
nori curæ eſt, qualis reſpublica poſt mortem
meam futura ſit, quam qualis hodie ſit. Hæc 13
igitur prima lex amicitiæ ſanciatur, ut ab ami- 44
cis honeſta petamus, amicorum cauſa hone-
ſta faciamus: ne exſpectemus quidem, dum
rogemur: ſtudium ſemper adſit, cunctatio ab-
ſit: conſilium vero dare gaudeamus libere:
plurimum in amicitia amicorum bene ſuaden-
tium valeat auctoritas: eaque & adhibeatur
ad monendum non modo aperte, ſed etiam
acriter, ſi res poſtulabit; & adhibitæ pareatur.

Nam quibuſdam, quos audio ſapientes ha- 45
bitos in Græcia, placuiſſe opinor mirabilia

quædam: ſed nihil eſt, quod illi non perſequantur argutiis. Partim fugiendas eſſe nimias amicitias, ne neceſſe ſit unum ſollicitum eſſe pro pluribus: ſatis ſuperque eſſe ſuarum cuique rerum: alienis nimis implicari moleſtum eſſe: commodiſſimum eſſe, quam laxiſſimas habenas habere amicitiæ; quas vel adducas, cum velis, vel remittas. Caput enim eſſe ad beate vivendum, ſecuritatem; qua frui non poſſit animus, ſi tanquam parturiat unus pro pluri-
46 bus. Alios autem dicere ajunt multo etiam inhumanius, (quem locum breviter perſtrinxi paulo ante,) præſidii adjumentique cauſa, non benevolentiæ, neque caritatis, amicitias eſſe expetendas. Itaque ut quisque minimum firmitatis habeat minimumque virium, ita amicitias appetere maxime; ex eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum præſidia quærant, quam viri; & inopes, quam opulenti; & ca-
47 lamitoſi, quam ii, qui putentur beati. O præclaram ſapientiam! Solem enim e mundo tollere videntur, qui amicitiam e vita tollunt; qua a diis immortalibus nihil melius habemus, nihil jucundius. Quæ eſt enim iſta ſecuritas? ſpecie quidem, blanda, ſed reapſe multis locis repudianda. Neque etiam eſt conſentaneum, ullam honeſtam rem actionemve, ne

ſollicitus ſis, aut non ſuſcipere, aut ſuſceptam deponere. Quod ſi curam fugimus, virtus fugienda eſt; quæ neceſſe eſt, cum aliqua cura res ſibi contrarias aſpernetur atque oderit; ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignaviam fortitudo. Itaque videas rebus injuſtis juſtos maxime dolere, imbecillibus fortes, flagitioſis modeſtos. Ergo hoc proprium eſt animi bene conſtituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrariis. Quamobrem 48
ſi cadit in ſapientem animi dolor; (qui profecto cadit, niſi ex ejus animo exſtirpatam humanitatem arbitramur;) quæ cauſa eſt, cur amicitiam funditus tollamus e vita, ne aliquas propter eam ſuſcipiamus moleſtias? Quid enim intereſt, motu animi ſublato, non dico inter hominem & pecudem, ſed inter hominem & ſaxum, aut truncum, aut quidvis generis ejusdem? Neque enim ſunt iſti audiendi, qui virtutem duram, & quaſi ferream eſſe volunt; quæ quidem eſt cum multis in rebus, tum in amicitia, tenera atque tractabilis; ut & bonis amici quaſi diffundantur, & incommodis contrahantur. Quamobrem angor iſte, qui pro amico ſæpe capiendus eſt, non tantum valet, ut tollat e vita amicitiam; non plus, quam ut virtutes, quia nonnullas curas &

14 moleſtias afferunt, repudientur. Cum autem contrahat amicitiam, (ut ſupra dixi,) ſi qua ſignificatio virtutis eluceat, ad quam ſe ſimilis animus applicet & adjungat; id cum con-
49 tingit, amor exoriatur neceſſe eſt. Quid enim tam abſurdum, quam delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut ædificio, ut veſtitu cultuque corporis; animo autem virtute prædito, eo, qui vel amare, vel (ut ita dicam) redamare poſſit, non admodum delectari? Nihil eſt enim remuneratione benevolentiæ, nihil viciſſitudine ſtudiorum officio-
50 rumque jucundius. Quod ſi etiam illud addimus, quod recte addi poteſt, nihil eſſe, quod ad ſe rem ullam tam alliciat, & tam attrahat quam ad amicitiam ſimilitudo; concedetur profecto verum eſſe, ut bonos boni diligant, adſciſcantque ſibi, quaſi propinquitate conjunctos atque natura. Nihil eſt enim appetentius ſimilium ſui, nihil rapacius, quam natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni & Scævola, conſtat, (ut opinor,) bonis inter bonos quaſi neceſſariam benevolentiam eſſe; qui eſt amicitiæ fons a natura conſtitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. Non eſt enim inhumana virtus, neque immunis, neque ſuperba; quæ etiam populos

uni-

univerſos tueri, eisque optime conſulere ſo-
leat; quod non faceret profecto, ſi a carita-
te vulgi abhorreret. Atque etiam mihi qui- 51
dem videntur, qui utilitatis cauſa fingunt ami-
citias, amabiliſſimum nodum amicitiæ tollere:
non enim tam utilitas parta per amicum,
quam amici amor ipſe delectat; tumque il-
lud ſit, quod ab amico eſt profectum, jucun-
dum, ſi cum ſtudio eſt profectum: tantumque
abeſt, ut amicitiæ propter indigentiam colan-
tur, ut ii, qui opibus & copiis, maximeque
virtute præditi, (in qua plurimum eſt præ-
ſidii,) minime alterius indigeant, liberaliſſimi
ſint, & beneficentiſſimi. Atque haud ſcio, an
ne opus ſit quidem, nihil unquam omnino de-
eſſe amicis. Ubi enim ſtudia noſtra viguiſſent,
ſi nunquam conſilio, nunquam opera noſtra
nec domi, nec militiæ Scipio eguiſſet? non
igitur utilitatem amicitia, ſed utilitas amici-
tiam conſecuta eſt. Non ergo erunt homines 15
deliciis diffluentes audiendi, ſi quando de ami 52
citia, quam nec uſu, nec ratione habent co-
gnitam, diſputabunt. Nam quis eſt, pro deum
fidem, atque hominum! qui velit, ut neque
diligat quemquam, nec ipſe ab ullo diligatur,
circumfluere omnibus copiis, atque in omni-
um rerum abundantia vivere? hæc enim eſt

tyrannorum vita; in qua nimirum nulla fides, nulla caritas, nulla ſtabilis benevolentiæ poteſt eſſe fiducia: omnia ſemper ſuſpecta, 53 atque ſollicita: nullus locus amicitiæ. Quis enim aut eum diligat, quem metuit; aut eum, a quo ſe metui putat? Coluntur tamen ſimulatione duntaxat ad tempus. Quod ſi forte (ut fit plerumque) ceciderint; tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. Quod Tarquinium dixiſſe ferunt, exſulantem ſe intellexiſſe, quos fidos amicos habuiſſet, quos infidos, cum jam neutris gratiam referre poſſet: quamquam miror, illa ſuperbia & importuni- 54 tate, ſi quemquam habere potuit. Atque ut hujus, quem dixi, mores, veros amicos parare non potuere; ſic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim ſolum ipſa fortuna cæca eſt, ſed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos complexa eſt. Itaque efferuntur illi fere faſtidio & contumacia; neque quidquam inſipiente fortunato intolerabilius fieri poteſt. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus, imperio, poteſtate, proſperis rebus immutari, ſperniqne ab iis ve- 55 teres amicitias, indulgeri novis. Quid autem ſtultius, quam, cum plurimum copiis, facul-

tatibus, opibus poſſint, cetera parare, quæ
parantur pecunia, equos, famulos, veſtem
egregiam, vaſa pretioſa; amicos non parare,
optimam & pulcherrimam vitæ, ut ita dicam,
ſupellectilem? etenim cetera cum parant, cui
parent, neſciunt, nec cujus cauſa laborent:
ejus enim eſt iſtorum quodque, qui vincit vi-
ribus: amicitiarum ſua cuique permanet ſta-
bilis & certa poſſeſſio; ut, etiam ſi illa ma-
neant, quæ ſunt quaſi dona fortunæ, tamen
vita inculta & deſerta ab amicis non poſſit
eſſe jucunda. Sed hæc hactenus.

Conſtituendi autem ſunt, qui ſint in ami- 16
citia fines, & quaſi termini diligendi; de qui- 56
bus tres video ſententias ferri, quarum nul-
lam probo: unam, ut eodem modo erga ami-
cum affecti ſimus, quo erga nosmetipſos: al-
teram, ut noſtra in amicos benevolentia, il-
lorum erga nos benevolentiæ pariter æqua-
literque reſpondeat: tertiam, ut, quanti quiſ-
que ſe ipſe facit, tanti fiat ab amicis. *Harum* 57
trium ſententiarum nulli prorſus aſſentior.
Nec enim illa prima vera eſt, ut, quemadmo-
dum in ſe quisque, ſic in amicum ſit anima-
tus. Quam multa enim, quæ noſtra cauſa
nunquam faceremus, facimus cauſa amico-
rum? precari ab indigno, ſupplicare; tum

acerbius in aliquem invehi, inſectarique vehementius; quæ in noſtris rebus non ſatis honeſte, in amicorum fiunt honeſtiſſime. Multæ quoque res ſunt, in quibus de ſuis commodis viri boni multa detrahunt, detrahique patiuntur, ut iis amici potius, quam ipſi, fruantur.
58 Altera ſententia eſt, quæ definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. Hoc quidem eſt nimis exigue & exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par ſit ratio acceptorum & datorum. Ditior mihi & affluentior videtur eſſe vera amicitia; nec obſervare reſtricte, ne plus reddat, quam acceperit. Neque enim verendum eſt, ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne
59 plus æquo quid in amicitiam congeratur. Tertius vero ille finis deterrimus, ut, quanti quisque ſe ipſe faciat, tanti fiat ab amicis: ſæpe enim in quibusdam aut animus abjectior eſt, aut ſpes amplificandæ fortunæ fractior. Non eſt igitur amici, talem eſſe in eum, qualis ille in ſe eſt; ſed potius eniti & efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducatque in ſpem cogitationemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiæ conſtituendus eſt, ſi prius, quid maxime reprehendere Scipio ſolitus ſit, edixero. Negabat ullam vocem ini-

amiciorem amicitiæ potuiſſe reperiri, quam
ejus, qui dixiſſet, ita amare oportere, ut ſi
aliquando eſſet oſurus. Nec vero ſe adduci poſ-
ſe, ut hoc, quemadmodum putaretur, a Bian-
te eſſe dictum crederet, qui ſapiens habitus
eſſet unus e ſeptem; ſed impuri cujusdam,
aut ambitioſi, aut omnia ad ſuam potentiam
revocantis eſſe ſententiam. Quonam enim mo-
do quisquam amicus eſſe poterit, cui ſe pu-
tabit inimicum eſſe poſſe? quin etiam neceſ-
ſe erit cupere & optare, ut quam ſæpiſſime
peccet amicus, quo plures det ſibi tanquam
anſas ad reprehendendum: rurſum autem
recte factis commodisque amicorum neceſſe
erit angi, dolere, invidere. Quare hoc qui- 60
dem præceptum, cujuscunque eſt, ad tollen-
dam amicitiam valet. Illud potius præcipi-
endum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus
in amicitiis comparandis, ut ne quando ama-
re inciperemus eum, quem aliquando odiſſe
poſſemus: quin etiam ſi minus felices in de-
ligendo fuiſſemus, ferendum id Scipio potius,
quam inimicitiarum tempus cogitandum, pu-
tabat. His igitur finibus utendum arbitror, 17
ut cum emendati mores amicorum ſint, tum 61
ſit inter eos omnium rerum, conſiliorum, vo-
luntatum, ſine ulla exceptione communitas:

ut, etiam ſi qua fortuna acciderit, ut minus juſtæ amicorum voluntates adjuvandæ ſint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama, declinandum ſit de via, modo ne ſumma turpitudo ſequatur: eſt enim quatenus amicitiæ dari venia poſſit. Nec vero negligenda eſt fama; nec mediocre telum ad res gerendas exiſtimare oportet benevolentiam civium, quam blanditiis & aſſentando colligere turpe eſt. Virtus, quam ſequitur caritas, minime repudianda eſt.

62 Sed ſæpe (etenim redeo ad Scipionem, cu-
jus omnis ſermo erat de amicitia) quereba-
tur, quod omnibus in rebus homines diligen-
tiores eſſent; ut capras & oves quot quiſque
haberet, dicere poſſet: amicos quot haberet,
non poſſet dicere: & in illis quidem paran-
dis adhibere curam, in amicis eligendis neg-
ligentes eſſe: nec habere quaſi ſigna quædam,
& notas, quibus eos, qui ad amicitiam eſſent
idonei, judicarent. Sunt igitur firmi, & ſta-
biles, & conſtantes eligendi; cujus generis
eſt magna penuria; & judicare difficile eſt
ſane, niſi expertum: experiendum autem eſt
in ipſa amicitia. Ita præcurrit amicitia judi-
63 cium, tollitque experiendi poteſtatem. Eſt
igitur prudentis, ſuſtinere, ut currum, ſic im-

potum benevolentiæ; quo utamur quaſi equis tentatis, ſic amicitiis, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam ſæpe in parva pecunia perſpiciuntur, quam ſint leves: quidam, quos parva movere non potuit, cognoſcuntur in magna. Sin vero erunt aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiæ, ſordidum exiſtiment; ubi eos inveniemus, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiæ non anteponant? ut, cum ex altera parte propoſita hæc ſint, ex altera jus amicitiæ, non multo illa malint? imbecilla enim natura eſt ad contemnendam potentiam; quam etiam ſi neglecta amicitia conſecuti ſunt, obſcuratum iri arbitrantur, quia non ſine magna cauſa ſit neglecta amicitia. Itaque veræ 64
amicitiæ difficillime reperiuntur in iis, qui in honoribus reque publica verſantur. Ubi enim iſtum invenias, qui honorem amici anteponat ſuo? Quid? hæc ut omittam, quam graves, quam difficiles pleriſque videntur calamitatum ſocietates? ad quas non eſt facile inventu, qui deſcendat. Quamquam Ennius recte:

Amicus certus in re incerta cernitur:

tamen hæc duo levitatis & infirmitatis pleroſque convincunt; aut ſi in bonis rebus con-

18 temnunt, aut in malis deſerunt. Qui igitur utraque in re gravem, conſtantem, ſtabilem ſe in amicitia præſtiterit, hunc ex maxime raro hominum genere judicare debemus, & pæne divino.

65 Firmamentum autem ſtabilitatis conſtantiæque ejus, quam in amicitia quærimus, fides eſt: nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt. Simplicem præterea, & communem, & conſentientem, qui rebus iiſdem moveatur, eligi par eſt; quæ omnia pertinent ad fidelitatem: neque enim fidum poteſt eſſe multiplex ingenium, & tortuoſum. Neque vero, qui non iisdem rebus movetur, & natura conſentit, aut fidus, aut ſtabilis poteſt eſſe. Addendum eodem eſt, ut ne criminibus aut inferendis delectetur, aut credat oblatis; quæ omnia pertinent ad eam, quam jam dudum tracto, conſtantiam. Ita fit verum illud, quod initio dixi, amicitiam, niſi inter bonos, eſſe non poſſe. Eſt enim boni viri, (quem eundem ſapientem licet dicere,) hæc duo tenere in amicitia: primum, ne quid fictum ſit, neve ſimulatum; (aperte enim vel odiſſe, magis ingenui eſt, quam fronte occultare ſententiam) deinde, non ſolum ab aliquo allatas criminationes repellere, ſed ne ipſum quidem eſſe

ſuſpicioſum, ſemper aliquid exiſtimantem ab
amico eſſe violatum. Accedat huc ſuavitas 66
quædam oportet ſermonum atque morum,
haudquaquam mediocre condimentum ami-
citiæ. Triſtitia autem, & in omni re ſeveri-
tas, habet illa quidem gravitatem; ſed ami-
citia remiſſior eſſe debet, & liberior, & dul-
cior, & ad omnem comitatem facilitatemque
proclivior. Exſiſtit autem hoc loco quædam 19
quæſtio ſubdifficilis, num quando amici novi, 67
digni amicitia, veteribus ſint anteponendi, ut
equis vetulis teneros anteponere ſolemus. In-
digna homine dubitatio. Non enim amicitia-
rum eſſe debent, ſicut aliarum rerum, ſatie-
tates. Veterrima quæque (ut ea vina, quæ
vetuſtatem ferunt) eſſe debent ſuaviſſima;
verumque illud eſt, quod dicitur, multos mo-
dios ſalis ſimul edendos eſſe, ut amicitiæ mu-
nus expletum ſit. Novitates autem, ſi ſpem 68
afferunt, ut, tanquam in herbis non fallaci-
bus, fructus appareat, non ſunt illæ quidem
repudiandæ; vetuſtas tamen ſuo loco conſer-
vanda eſt: maxima eſt enim vis vetuſtatis &
conſuetudinis. Atqui in ipſo equo, cujus mo-
do mentionem feci, ſi nulla res impediat, ne-
mo eſt, qui non eo, quo conſuevit, libentius
utatur, quam intractato & novo: nec modo

in hoc, quod eſt animal, ſed in iis etiam, quæ
ſunt inanimata, conſuetudo valet; cum locis
etiam ipſis montuoſis delectemur, & ſilveſtri-
69 bus, in quibus diutius commorati ſumus. Sed
maximum eſt in amicitia, ſuperiorem parem
eſſe inferiori. Sæpe enim excellentiæ quæ-
dam ſunt; qualis erat Scipionis in noſtro, ut
ita dicam, grege. Nunquam ſe ille Philo, nun-
quam Rupilio, nunquam Mummio antepoſuit,
nunquam inferioris ordinis amicis. Q. vero
Maximum fratrem, egregium virum, omnino
ſibi nequaquam parem, quod is anteibat æta-
te, tanquam ſuperiorem colebat, ſuosque om-
70 nes per ſe eſſe ampliores volebat. Quod fa-
ciendum imitandumque eſt omnibus, ut, ſi
quam præſtantiam virtutis, ingenii, fortunæ
conſecuti ſunt, impertiant eam ſuis, commu-
nicentque cum proximis: ut, ſi parentibus
nati ſint humilibus, ſi propinquos habeant im-
becilliores vel animo, vel fortuna, eorum
augeant opes, eisque honori ſint & dignitati;
ut in fabulis, qui aliquamdiu propter igno-
rationem ſtirpis & generis in famulatu fue-
rint, cum cogniti ſunt, & aut deorum, aut
regum filii inventi, retinent tamen caritatem
in paſtores, quos patres multos annos eſſe du-
xerunt. Quod quidem eſt multo profecto ma-

gis in veris patribus certisque faciendum.
Fructus enim ingenii & virtutis, omnisque
præſtantiæ, tum maximus capitur, cum in
proximum quemque confertur. Ut igitur ii, 20
qui ſunt in amicitiæ conjunctionisque neceſſi- 71
tudine ſuperiores, exæquare ſe cum inferio-
ribus debent; ſic inferiores non dolere, ſe a
ſuis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dig-
nitate ſuperari. Quorum plerique aut querun-
tur ſemper aliquid, aut etiam exprobrant;
eoque magis, ſi habere ſe putant, quod offi-
cioſe, & amice, & cum labore aliquo ſuo fa-
ctum queant dicere. Odioſum ſane genus ho-
minum, officia exprobrantium; quæ memi-
niſſe debet is, in quem collata ſunt, non com-
memorare, qui contulit. Quamobrem ut ii, 72
qui ſuperiores ſunt, ſummittere ſe debent in
amicitia; ſic quodam modo inferiores extol-
lere. Sunt enim quidam, qui moleſtas amici-
tias faciunt, cum ipſi ſe contemni putant;
quod non fere contingit, niſi iis, qui etiam
contemnendos ſe arbitrantur; qui hac opi-
nione non modo verbis, ſed etiam opere le-
vandi ſunt. Tantum autem cuique tribuen- 73
dum, primum, quantum ipſe efficere poſſis;
deinde etiam, quantum ille, quem diligas at-
que adjuves, ſuſtinere. Non enim tu poſſis,

quantumvis excellas, omnes tuos ad honores ampliſſimos perducere; ut Scipio P. Rutilium potuit conſulem efficere, fratrem ejus Lucium non potuit. Quod ſi etiam poſſis quidvis deferre ad alterum, videndum eſt tamen, quid
74 ille poſſit ſuſtinere. Omnino amicitiæ, corroboratis jam confirmatisque & ingeniis, & ætatibus, judicandæ ſunt; nec, ſi qui ineunte ætate venandi, aut pilæ ſtudioſi fuerint, eos habere neceſſarios oportet, quos tum eodem ſtudio præditos dilexerunt. Iſto enim modo nutrices & pædagogi jure vetuſtatis plurimum benevolentiæ poſtulabunt; qui negligendi quidem non ſunt, ſed alio quodam modo colendi: aliter amicitiæ ſtabiles permanere non poſſunt. Diſpares enim mores, diſparia ſtudia ſequuntur, quorum diſſimilitudo diſſociat amicitias: nec ob aliam cauſam ullam boni, improbis; improbi, bonis amici eſſe non poſſunt, niſi quod tanta eſt inter eos, quanta maxima poteſt eſſe, morum ſtudiorumque
75 diſtantia. Recte etiam præcipi poteſt in amicitiis, ne intemperata quædam benevolentia (quod perſæpe fit) impediat magnas utilitates amicorum. Nec enim (ut ad fabulas redeam) Trojam Neoptolemus capere potuiſſet, ſi Lycomedem, apud quem erat edu-

catus, multis cum lacrymis iter ſuum impedientem, audire voluiſſet. Et ſæpe incidunt magnæ res, ut diſcedendum ſit ab amicis; quas qui impedire vult, quod deſiderium non facile ferat, is & infirmus eſt mollisque natura, & ob eam ipſam cauſam in amicitia parum juſtus. Atque in omni re conſideran- 76
dum eſt, & quid poſtules ab amico, & quid patiare a te impetrari.

Eſt etiam quaſi quædam calamitas in ami- 21
citiis dimittendis nonnunquam neceſſaria; jam enim a ſapientium familiaritatibus ad vulgares amicitias oratio noſtra delabitur. Erumpunt ſæpe vitia amicorum cum in ipſos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitiæ ſunt remiſſione uſus eluendæ, & (ut Catonem dicere audivi) diſſuendæ magis, quam diſcindendæ; niſi quædam admodum intolerabilis injuria exarſerit, ut neque rectum, neque honeſtum ſit, neque fieri poſſit, ut non ſtatim alienatio disjunctioque facienda ſit. Sin 77
autem morum, aut ſtudiorum commutatio quædam (ut fieri ſolet) facta erit, aut in reipublicæ partibus diſſenſio intercesserit, (loquor enim jam, ut paulo ante dixi, non de ſapientium, ſed de communibus amicitiis,)

cavendum erit, ne non ſolum amicitiæ depoſitæ, ſed inimicitiæ etiam ſuſceptæ videantur: nihil enim eſt turpius, quam cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompeji meo nomine ſe removerat (ut ſcitis) Scipio; propter diſſenſionem autem, quæ erat in republica, alienatus eſt a collega noſtro Metello. Utrumque egit graviter, auctoritate, & offenſione animi non acer-
78 ba. Quamobrem primum danda opera eſt, ne qua amicorum diſcidia fiant; ſin tale aliquid evenerit, ut exſtinctæ potius amicitiæ, quam oppreſſæ eſſe videantur. Cavendum vero eſt, ne etiam in graves inimicitias convertant ſe amicitiæ; e quibus jurgia, maledicta, contumeliæ gignantur. Quæ tamen ſi tolerabiles erunt, ferendæ ſunt; & hic honos veteri amicitiæ tribuendus eſt, ut is in culpa ſit, qui faciat, non qui patiatur injuriam. Omnino omnium horum vitiorum atque incommodorum una cautio eſt, atque una proviſio, ut ne nimis cito diligere incipiamus, neve non
79 dignos. Digni autem ſunt amicitia, quibus in ipſis ineſt cauſa, cur diligantur. Rarum genus, (& quidem omnia præclara rara,) nec quidquam difficilius, quam reperire, quod ſit omni ex parte in ſuo genere perfectum. Sed

plerique neque in rebus humanis quidquam
bonum norunt, niſi quod fructuoſum ſit; &
amicos, tanquam pecudes, eos potiſſimum di-
ligunt, ex quibus ſperant ſe maximum fructum
eſſe capturos. Ita pulcherrima illa & maxi- 80
me naturali carent amicitia, per ſe & propter
ſe expetenda; nec ipſi ſibi exemplo ſunt, hæc
vis amicitiæ qualis & quanta ſit. Ipſe enim
ſe quisque diligit, non ut aliquam a ſe ipſe
mercedem exigat caritatis ſuæ, ſed quod per
ſe ſibi quisque carus eſt. Quod niſi idem in
amicitiam transferatur, verus amicus nun-
quam reperietur: eſt enim is quidem tanquam
alter idem. Quod ſi hoc apparet in beſtiis, 81
volucribus, nantibus, agreſtibus, cicuribus,
feris, primum ut ſe ipſæ diligant; (id enim
pariter cum omni animante naſcitur) dein-
de, ut requirant, atque appetant, ad quas ſe
applicent, ejusdem generis animantes; idque
faciunt cum deſiderio, & cum quadam ſimi-
litudine amoris humani: quanto id magis in
homine fit natura, qui & ſe ipſe diligit, & al-
terum anquirit, cujus animum ita cum ſuo
miſceat, ut efficiat pæne unum ex duobus?
Sed plerique perverſe, ne dicam impudenter, 22
amicum habere talem volunt, quales ipſi eſſe 82
non poſſunt; quæque ipſi non tribuunt ami-

ciis, hæc ab iis deſiderant. Par eſt autem, primum ipſum eſſe virum bonum, tum alterum ſimilem ſui quærere. In talibus ea, quam jamdudum tractamus, ſtabilitas amicitiæ, confirmari poteſt; cum homines benevolentia conjuncti, primum cupiditatibus iis, quibus ceteri ſerviunt, imperabunt; deinde æquitate juſtitiaque gaudebunt, omniaque alter pro altero ſuſcipiet. Neque quidquam unquam niſi honeſtum & rectum alter ab altero poſtulabit; neque ſolum ſe colent inter ſe, ac diligent, ſed etiam verebuntur. Nam maximum ornamentum amicitiæ tollit, qui ex ea tollit
83 verecundiam. Itaque in iis pernicioſus eſt error, qui exiſtimant, libidinum peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum amicitia adjutrix a natura data eſt, non vitiorum comes; ut, quoniam ſolitaria non poſſet virtus ad ea, quæ ſumma ſunt, pervenire, conjuncta & conſociata cum altera perveniret; quæ ſi quos inter ſocietas aut eſt, aut fuit, aut futura eſt, eorum eſt habendus ad ſummum naturæ bonum optimus
84 beatiſſimusque comitatus. Hæc eſt, inquam, ſocietas, in qua omnia inſunt, quæ putant homines expetenda, honeſtas, gloria, tranquillitas animi, atque jucunditas; ut, cum

hæc

hæc adſint, beata vita ſit, & ſine his eſſe non
poſſit. Quod cum optimum maximumque ſit,
ſi id volumus adipiſci, virtuti opera danda eſt;
ſine qua neque amicitiam, neque ullam rem
expetendam conſequi poſſumus: ea vero neg-
lecta, qui ſe amicos habere arbitrantur, tum
ſe denique erraſſe ſentiunt, cum eos gravis
aliquis caſus experiri cogit. Quocirca (dicen- 85
dum eſt enim ſæpius) cum judicaveris, dili-
gere oportet; non cum dilexeris, judicare.
Sed cum multis in rebus negligentia plecti-
mur; tum maxime in amicis & diligendis &
colendis: præpoſteris enim utimur conſiliis,
& acta agimus, quod vetamur veteri pro-
verbio. Nam implicati ultro & citro, vel uſu
diuturno, vel etiam officiis, repente in me-
dio curſu amicitias, exorta aliqua offenſione,
dirumpimus. Quo etiam magis vituperanda 23
eſt rei maxime neceſſariæ tanta incuria. Una 86
eſt enim amicitia in rebus humanis, de cujus
utilitate omnes uno ore conſentiunt; quam-
quam a multis ipſa virtus contemnitur, &
venditatio quædam atque oſtentatio eſſe di-
citur. Multi divitias deſpiciunt, quos parvo
contentos tenuis victus cultusque delectat:
honores vero, quorum cupiditate quidam in-
flammantur, quam multi ita contemnunt, ut

nihil inanius, nihil levius eſſe exiſtiment? itemque cetera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti ſunt, qui pro nihilo putent. De amicitia omnes ad unum idem ſentiunt; & ii, qui ad rempublicam ſe contulerunt; & ii, qui rerum cognitione doctrinaque delectantur; & ii, qui ſuum negotium gerunt otioſi; poſtremo ii, qui ſe totos tradiderunt voluptatibus, ſine amicitia vitam eſſe nullam ſentiunt, ſi modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere. Serpit enim, neſcio quomodo, per omnium vitas amicitia; nec ullam ætatis degendæ rationem patitur eſſe
87 expertem ſui. Quin etiam ſi quis ea aſperitate eſt, & immanitate naturæ, congreſſus ut hominum fugiat atque oderit, qualem fuiſſe Athenis Timonem, neſcio quem, accepimus; tamen is pati non poſſit, ut non anquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitatis ſuæ. Atque hoc maxime judicaretur, ſi quid tale poſſet contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in ſolitudine uſpiam collocaret, atque ibi ſuppeditans omnium rerum, quas natura deſiderat, abundantiam & copiam, hominis omnino adſpiciendi poteſtatem eriperet, Quis tam eſſet ferreus, qui eam vitam ferre poſſet, cuique

non auferret fructum voluptatum omnium ſolitudo? Verum ergo illud eſt, quod a Taren- 88
tino Archyta, ut opinor, dici ſolitum, noſtros ſenes commemorare audivi, ab aliis ſenibus auditum: Si quis in cœlum adſcendiſſet, naturamque mundi, & pulchritudinem ſiderum perſpexiſſet, inſuavem illam admirationem ei fore; quæ jucundiſſima fuiſſet, ſi aliquem, cui narraret, habuiſſet. Sic natura ſolitarium nihil amat, ſemperque ad aliquod tanquam adminiculum annititur; quod in amiciſſimo
quoque dulciſſimum eſt. Sed cum tot ſignis 24
eadem natura declaret, quid velit, anquirat, ac deſideret; obſurdeſcimus tamen, neſcio quomodo, nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. Eſt enim varius & multiplex uſus amicitiæ, multæque cauſæ ſuſpicionum offenſionumque dantur; quas tum evitare, tum elevare, tum ferre, ſapientis eſt.

Una illa ſubeunda offenſio eſt, ut & veritas in amicitia, & fides retineatur. Nam & monendi amici ſæpe ſunt, & objurgandi; & hæc accipienda amice, cum benevole fiunt.
Sed neſcio quomodo verum eſt, quod in An- 89
dria familiaris meus dicit:

Obſequium amicos, veritas odium parit.

Moleſta veritas, ſi quidem ex ea naſcitur odi-

um; quod eſt venenum amicitiæ: ſed obſequium multo moleſtius, quod peccatis indulgens, præcipitem amicum ferri ſinit. Maxima autem culpa in eo eſt, qui & veritatem aſpernatur, & in fraudem obſequio impellitur. Omni igitur hac in re habenda ratio & diligentia eſt: primum, ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumelia careat: in obſequio autem (quoniam Terentiano verbo lubenter utimur) comitas adſit; aſſentatio, vitiorum adjutrix, procul amoveatur; quæ non modo amico, ſed ne libero quidem digna eſt: aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivi-
90 tur. Cujus autem aures veritati clauſæ ſunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus ſalus deſperanda eſt. Scitum eſt enim illud Catonis, ut multa: Melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur: illos verum ſæpe dicere, hos nunquam. Atque illud abſurdum eſt, quod ii, qui monentur, eam moleſtiam, quam debent capere, non capiunt; eam capiunt, qua debent vacare: peccaſſe enim ſe non anguntur, objurgari moleſte ferunt; quod contra oportebat, delicto dolere, correctione gaude-
25 re. Ut igitur & monere, & moneri, proprium
91 eſt veræ amicitiæ; & alterum libere facere,

non aſpere; alterum patienter accipere, non repugnanter: ſic habendum eſt, nullam in amicitiis peſtem eſſe majorem, quam adulationem, blanditiam, aſſentationem. Quamvis enim multis nominibus eſt hoc vitium notandum, levium hominum atque fallacium, ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cum autem omnium rerum ſimulatio 92
eſt vitioſa, (tollit enim judicium veri, idque adulterat,) tum amicitiæ repugnat maxime: delet enim veritatem, ſine qua nomen amicitiæ valere non poteſt. Nam cum amicitiæ vis ſit in eo, ut unus quaſi animus fiat ex pluribus; qui id fieri poterit, ſi ne in uno quidem quoque unus animus erit, idemque ſemper; ſed varius, commutabilis, multiplex? Quid 93
enim poteſt eſſe tam flexibile, tam devium, quam animus ejus, qui ad alterius non modo ſenſum ac voluntatem, ſed etiam vultum atque nutum convertitur?

Negat quis? nego: ait? ajo: poſtremo imperavi egomet mihi,

Omnia aſſentari,

ut ait idem Terentius; ſed ille ſub Gnathonis perſona, quod amici genus adhibere, omnino levitatis eſt. Multi autem Gnathonum 94
ſimiles cum ſint, loco, fortuna, fama ſuperio-

res; horum eſt aſſentatio moleſta, cum ad va-
95 nitatem acceſſit auctoritas. Secerni autem blandus amicus a vero & internoſci tam poteſt, adhibita diligentia, quam omnia fucata & ſimulata a ſinceris atque veris. Concio, quæ ex imperitiſſimis conſtat, tamen judicare ſolet, quid interſit inter popularem, id eſt, aſſentatorem & levem civem, & inter conſtantem, ſeverum, & gravem. Quibus blanditiis C. Papirius nuper influebat in aures concionis, cum ferret legem de tribunis plebis reficiendis? Diſſuaſimus nos. Sed nihil
96 de me; de Scipione dicam libentius. Quanta illa, dii immortales! fuit gravitas? quanta in oratione majeſtas? ut facile ducem populi Romani, non comitem diceres. Sed affuiſtis; & eſt in manibus oratio. Itaque lex popularis, ſuffragiis populi repudiata eſt. Atque, ut ad me redeam; meminiſtis, Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino conſulibus, quam popularis lex de ſacerdotiis C. Licinii Craſſi videbatur: cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. Atque is primum inſtituit in forum verſus, agere cum populo: tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile vincebat. Atque id

actum eſt prætore me, quinquennio ante, quam conſul ſum factus. Itaque re magis, quam ſumma auctoritate, cauſa illa defenſa
eſt. Quod ſi in ſcena, id eſt, in concione, in 26
qua rebus fictis & adumbratis loci plurimum 97
eſt, tamen verum valet, (ſi modo id patefactum & illuſtratum eſt;) quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? in qua niſi (ut dicitur) apertum pectus videas, tuumque oſtendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas; ne amare quidem, aut amari; cum id, quam vere fiat, ignores. Quamquam iſta aſſentatio, quamvis pernicioſa ſit, nocere tamen nemini poteſt, niſi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. Ita fit, ut is aſſentatoribus patefaciat aures ſuas maxime, qui ipſe ſibi aſſentetur, & ſe maxime ipſe delectet. Omnino eſt amans ſui virtus: optime 98
enim ſe ipſa novit, quamque amabilis ſit, intelligit. Ego autem non de virtute nunc loquor, ſed de virtutis opinione: virtute enim ipſa non tam multi præditi eſſe, quam videri volunt. Hos delectat aſſentatio: his fictus ad ipſorum voluntatem ſermo cum adhibetur, orationem illam vanam, teſtimonium eſſe laudum ſuarum putant. Nulla eſt igitur hæc amicitia, cum alter verum audire non vult, alter

ad mentiendum paratus eſt. Nec paraſitorum in commœdiis aſſentatio nobis faceta videretur, niſi eſſent milites glorioſi.

Magnas vero agere gratias Thais mihi?

Satis erat reſpondere, *magnas*: *ingentes*, inquit. Semper auget aſſentator id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult eſſe magnum.

99 Quamobrem, quamvis blanda iſta vanitas apud eos valeat, qui ipſi illam allectant & invitant; tamen etiam graviores conſtantioresque admonendi ſunt, ut animum advertant, ne callida aſſentatione capiantur: aperte enim adulantem nemo non videt, niſi qui admodum eſt excors. Callidus ille & occultus ne ſe inſinuet, ſtudioſe cavendum eſt. Nec enim facillime agnoſcitur, quippe qui etiam adverſando ſæpe aſſentetur; & litigare ſe ſimulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique ſe patiatur; ut is, qui illuſus ſit, plus vidiſſe videatur. Quid autem turpius, quam illudi? Quod ne accidat, magis cavendum eſt, ut in Epiclero:

Hodie me ante omnes comicos ſtultos ſenes
Verſaris, atque luſeris lautiſſime.

100 Hæc enim etiam in fabulis ſtultiſſima perſona eſt improvidorum & credulorum ſenum. Sed neſcio quo pacto ab amicitiis perfecto-

rum hominum, id eſt, ſapientium; (de hac
dico ſapientia, quæ videtur in hominem ca-
dere poſſe,) ad leves amicitias deflexit ora-
tio. Quamobrem ad illa prima redeamus, ea-
que ipſa concludamus aliquando.

Virtus, virtus, inquam, C. Fanni, & tu, 27
Q. Muci, & conciliat amicitias, & conſervat.
In ea eſt enim convenientia rerum, in ea ſta-
bilitas, in ea conſtantia: quæ cum ſe extu-
lit, & oſtendit lumen ſuum, & idem adſpexit
agnovitque in alio; ad id ſe admovet, viciſ-
ſimque accipit illud, quod in altero eſt; ex
quo eorum exardeſcit ſive amor, ſive amici-
tia: utrumque enim dictum eſt ab amando;
amare autem nihil aliud eſt, niſi eum ipſum
diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla
utilitate quæſita. Quæ tamen ipſa effloreſcit 101
ex amicitia, etiam ſi tu eam minus ſequutus
ſis. Hac nos adoleſcentes benevolentia ſenes
illos L. Paullum, M. Catonem, C. Gallum,
P. Naſicam, Ti. Gracchum, Scipionis noſtri
ſocerum, dileximus; hæc etiam magis elucet
inter æquales, ut inter me, & Scipionem, L.
Furium, P, Rupilium, Sp. Mummium. Viciſ-
ſim autem ſenes in adoleſcentium caritate ac-
quieſcimus; ut in veſtra, ut in Q. Tuberonis.
Equidem etiam admodum adoleſcentis, P. Ru-

tilii, A. Virginii familiaritate delector. Quo-
niamque ita ratio comparata eſt vitæ natu-
ræque noſtræ, ut alia ætas oriatur; maxime
quidem optandum eſt, ut cum æqualibus poſ-
ſis, quibuſcum tanquam e carceribus emiſſus
ſis, cum iisdem ad calcem, ut dicitur, perve-
102 nire. Sed quoniam res humanæ fragiles ca-
ducæque ſunt, ſemper aliqui anquirendi ſunt,
quos diligamus, & a quibus diligamur: ca-
ritate enim, benevolentiaque ſublata, omnis
eſt e vita ſublata jucunditas. Mihi quidem
Scipio, quamquam eſt ſubito ereptus, vivit
tamen, ſemperque vivet: virtutem enim ama-
vi illius viri, quæ exſtincta non eſt. Nec mi-
hi ſoli verſatur ante oculos, qui illam ſemper
in manibus habui, ſed etiam poſteris erit cla-
ra & inſignis. Nemo unquam animo, aut ſpe
majora ſuſcipiet, qui ſibi non illius memori-
am atque imaginem proponendam putet.
103 Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut
fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod
cum amicitia Scipionis poſſim comparare. In
hac mihi de republica conſenſus, in hac re-
rum privatarum conſilium; in eadem requi-
es plena oblectationis fuit. Nunquam illum
ne minima quidem re offendi, quod quidem
ſenſerim; nihil audivi ex eo ipſe, quod nol-

lem. Una domus erat, idem victus, isque communis; neque ſolum militia, ſed etiam peregrinationes, ruſticationesque communes. Nam 104
quid ego de ſtudiis dicam cognoſcendi ſemper aliquid, atque diſcendi, in quibus remoti ab oculis populi, omne otioſum tempus contrivimus? Quarum rerum recordatio & memoria, ſi una cum illo occidiſſet, deſiderium conjunctiſſimi atque amantiſſimi viri ferre nullo modo poſſem. Sed nec illa exſtincta ſunt, aluntur que potius & augentur cogitatione & memoria; &, ſi illis plane orbatus eſſem, magnum tamen afferret mihi ætas ipſa ſolatium: diutius enim jam in hoc deſiderio eſſe non poſſum: omnia autem brevia, tolerabilia eſſe debent, etiam ſi magna ſint. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, ſine qua amicitia eſſe non poteſt, ut, ea excepta, nihil amicitia præſtabilius putetis.

SOMNIUM SCIPIONIS.

SCIPIO LOQUITUR.

1 CUM in Africam veniſſem, M'. Manilio conſuli ad quartam legionem tribunus (ut ſcitis) militum; nihil mihi potius fuit, quam ut Maſiniſſam convenirem, regem familiæ noſtræ juſtis de cauſis amiciſſimum. Ad quem ut veni, complexus me ſenex collacrymavit, aliquantoque poſt ſuſpexit in cœlum; &, Grates, inquit, tibi ago, ſumme Sol, vobisque, reliqui cœlites, quod, ante quam ex hac vita migro, conſpicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem, cujus ego nomine ipſo recreor: ita nunquam ex animo meo diſcedit illius optimi atque invictiſſimi viri memoria. Deinde ego illum de ſuo regno, ille me de noſtra republica percontatus eſt; multisque verbis ultro citroque habitis, ille nobis conſumtus eſt dies. Poſt autem regio apparatu accepti, ſermonem in multam noctem produximus, cum ſenex nihil niſi de

Africano loqueretur, omniaque ejus non facta ſolum, ſed etiam dicta meminiſſet; deinde, ut cubitum diſceſſimus, me & feſſum de via, & qui ad multam noctem vigilaſſem, arctior, quam ſolebat, ſomnus complexus eſt. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim fere, ut cogitationes ſermonesque noſtri pariant aliquid in ſomno tale, quale de Homero ſcribit Ennius, de quo videlicet ſæpiſſime vigilans ſolebat cogitare, & loqui) Africanus ſe oſtendit ea forma, quæ mihi ex imagine ejus, quam ex ipſo, erat notior. Quem ut agnovi, equidem cohorrui: ſed ille, Ades, inquit, animo, & omitte timorem, Scipio, & quæ dicam, trade memoriæ. Videsne illam urbem, quæ parere populo Romano coacta per me, renovat priſtina bella, nec poteſt quieſcere? (oſtendebat autem Carthaginem de excelſo, & pleno ſtellarum, illuſtri & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis pæne miles? hanc hoc biennio conſul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis hereditarium. Cum autem Carthaginem deleveris, triumphum egeris, cenſorque fueris, & obieris legatus Aegyptum, Syriam, Aſiam, Græciam, deligere iterum conſul ab-

ſens, bellumque maximum conficies, Numantiam exſcindes. Sed cum eris curru Capitolium invectus, offendes rempublicam perturbatam conſiliis nepotis mei. Hic tu, Africane, oſtendas oportebit patriæ lumen animi, ingenii, conſiliique tui. Sed ejus temporis ancipitem video quaſi fatorum viam. Nam cum ætas tua ſeptenos octies ſolis anfractus reditusque converterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de cauſa, habetur, circuitu naturali ſummam tibi fatalem confecerint; in te unum, atque in tuum nomen, ſe tota convertet civitas: te ſenatus, te omnes boni, te ſocii, te Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo nitatur civitatis ſalus; ac ne multa, dictator rempublicam conſtituas oportet, ſi impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamaſſet Lælius, ingemuiſſentque ceteri vehementius; leniter arridens Scipio, Quæſo, inquit, ne me e ſomno excitetis, & parum rebus: audite cetera.

3 Sed quo ſis, Africane, alacrior ad tutandum rempublicam, ſic habeto: Omnibus, qui patriam conſervarint, adjuverint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo ſempiterno fruantur. Nihil eſt enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum

regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia cœtusque hominum jure ſociati, quæ civitates appellantur: harum rectores & conſervatores hinc profecti, huc revertuntur. Hic ego, etſi eram perterritus, non tam metu mortis, quam inſidiarum a meis, quæſivi tamen, viveretne ipſe & Paullus pater, & alii, quos nos exſtinctos arbitraremur. Immo vero, inquit, ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tanquam e carcere, evolaverunt: veſtra vero, quæ dicitur vita, mors eſt. Quin tu adſpicias ad te venientem Paullum patrem. Quem ut vidi, equidem vim lacrymarum profudi. Ille autem me complexus, atque oſculans, flere prohibebat. Atque ego ut primum, fletu repreſſo, loqui poſſe cœpi, Quæſo, inquam, pater ſanctiſſime atque optime, quoniam hæc eſt vita, (ut Africanum audio dicere,) quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? Non eſt ita, inquit ille. Niſi enim Deus is, cujus hoc templum eſt omne, quod conſpicis, iſtis te corporis cuſtodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non poteſt. Homines enim ſunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quæ terra dicitur; hisque animus datus eſt ex illis ſempiternis ignibus,

quæ ſidera & ſtellas vocatis: quæ globoſæ, & rotundæ, divinis animatæ mentibus, circulos ſuos orbesque conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi, Publi, & piis omnibus retinendus eſt animus in cuſtodia corporis; nec injuſſu ejus, a quo ille eſt vobis datus, ex hominum vita migrandum eſt, ne munus humanum, aſſignatum a Deo, defugiſſe videamini. Sed ſic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, juſtitiam cole, & pietatem; quæ, cum ſit magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima eſt. Ea vita, via eſt in cœlum, & in hunc cœtum eorum, qui jam vixerunt, & corpore laxati, illum incolunt locum, quem vides. Erat autem is ſplendidiſſimo candore inter flammas circus elucens, quem vos, ut a Grajis accepiſtis, orbem lacteum nuncupatis; ex quo omnia mihi contemplanti, præclara cetera & mirabilia videbantur. Erant autem eæ ſtellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus; & eæ magnitudines omnium, quas eſſe nunquam ſuſpicati ſumus, ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo, citima terris, luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facile vincebant. Jam ipſa terra ita mihi parva viſa eſt, ut me imperii noſtri, quo quaſi punctum

ejus

ejus attingimus, pœniteret. Quam cum magis intueter, Quæſo, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? nonne adſpicis, quæ in templa veneris? novem tibi orbibus, vel potius globis, connexa ſunt omnia: quorum unus eſt cœleſtis, extimus, qui reliquos omnes complectitur, ſummus ipſe Deus, arcens & continens ceteros; in quo infixi ſunt illi, qui volvuntur, ſtellarum curſus ſempiterni: cui ſubjecti ſunt ſeptem, qui verſantur retro, contrario motu, atque cœlum: ex quibus unum globum poſſidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde eſt hominum generi proſperus & ſalutaris ille fulgor, qui dicitur Jovis: tum rutilus, horribilisque terris, quem Martem dicitis. Deinde ſubter mediam fere regionem Sol obtinet, dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta ſua luce illuſtret & compleat. Hunc ut comites conſequuntur, alter Veneris, alter Mercurii curſus; in infimoque orbe Luna, radiis ſolis accenſa, convertitur. Infra autem jam nihil eſt, niſi mortale & caducum, præter animos generi hominum, munere deorum datos. Supra lunam ſunt æterna omnia: nam ea, quæ eſt media, & no-

na tellus, neque movetur, & infima eſt, & in
5 eam feruntur omnia ſuo nutu pondera. Quæ
cum intuerer ſtupens, ut me recepi, Quid?
hic, inquam, quis eſt, qui complet aures me-
as tantus & tam dulcis ſonus? Hic eſt, in-
quit ille, qui intervallis conjunctus impari-
bus, ſed tamen, pro rata parte, ratione diſtin-
ctis, impulſu & motu ipſorum orbium con-
ficitur; qui acuta cum gravibus temperans,
varios æquabiliter concentus efficit: nec enim
ſilentio tanti motus incitari poſſunt, & na-
tura fert, ut extrema ex altera parte gravi-
ter, ex altera autem acute ſonent. Quam ob
cauſam ſummus ille cœli ſtelliferi curſus, cu-
jus converſio eſt concitatior, acuto & exci-
tato movetur ſono; graviſſimo autem hic lu-
naris atque infimus. Nam terra, nona, immo-
bilis manens, ima ſede ſemper hæret, com-
plexa medium mundi locum. Illi autem octo
curſus, in quibus eadem vis eſt duorum, Mer-
curii & Veneris, ſeptem efficiunt diſtinctos
intervallis ſonos; qui numerus rerum omni-
um fere nodus eſt: quod docti homines ner-
vis imitati atque cantibus, aperuere ſibi re-
ditum in hunc locum; ſicut alii, qui præſtan-
tibus ingeniis in vita humana divina ſtudia
coluerunt. Hoc ſonitu oppletæ aures homi-

num obſurduerunt; nec eſt ullus hebetior ſenſus in vobis; ſicut ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altiſſimis montibus, ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudinem ſonitus, ſenſu audiendi caret. Hic vero tantus eſt totius mundi incitatiſſima converſione ſonitus, ut eum aures hominum capere non poſſint; ſicut intueri ſolem adverſum nequitis, ejusque radiis acies veſtra ſenſusque vincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, Sentio, 6 inquit, te ſedem etiam nunc hominum ac domum contemplari, quæ ſi tibi parva, ut eſt, ita videtur, hæc cœleſtia ſemper ſpectato; illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem ſermonis hominum, aut quam expetendam gloriam conſequi potes? vides habitari in terra raris & anguſtis in locis; & in ipſis quaſi maculis, ubi habitatur, vaſtas ſolitudines interjectas: hosque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita eſſe, ut nihil inter ipſos ab aliis ad alios manare poſſit; ſed partim obliquos, partim averſos, partim etiam adverſos ſtare vobis; a quibus exſpectare gloriam certe nullam poteſtis. Cernis autem eandem terram, quaſi quibusdam redi-

mitam & circumdatam cingulis; e quibus duos, maxime inter ſe diverſos, & cœli verticibus ipſis ex utraque parte ſubnixos, obriguiſſe pruina vides; medium autem illum, & maximum, ſolis ardore torreri. Duo ſunt habitabiles; quorum auſtralis ille, in quo qui inſiſtunt, adverſa vobis urgent veſtigia; nihil ad veſtrum genus. Hic autem alter ſubjectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quam tenui vos parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur a vobis, anguſta verticibus, lateribus latior, parva quædam inſula eſt, circumfuſa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quem Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quam ſit parvus, vides. Ex his ipſis cultis notisque terris, num aut tuum aut cujusquam noſtrum nomen, vel Caucaſum hunc, quem cernis, tranſcendere potuit, vel illum Gangem transnatare? quis in reliquis orientis, aut obeuntis ſolis ultimis, aut aquilonis auſtrive partibus, tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profecto, quantis in anguſtiis veſtra gloria ſe dilatari velit. Ipſi autem, qui de vobis loquuntur, quam loquen-
7 tur diu? Quin etiam, ſi cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscujusque noſtrum a patribus acceptas poſteris

prodere; tamen propter eluviones exuſtioneſque terrarum, quas accidere tempore certo neceſſe eſt, non modo non æternam, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus. Quid autem intereſt, ab iis, qui poſtea naſcentur, ſermonem fore de te, cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati ſint, qui nec pauciores, & certe meliores fuerunt viri? cum præſertim apud eos ipſos, a quibus audiri nomen noſtrum poteſt, nemo unius anni memoriam conſequi poſſit. Homines enim populariter annum tantummodo ſolis, id eſt, unius aſtri reditu metiuntur. Cum autem ad idem, unde ſemel profecta ſunt, cuncta aſtra redierint, eandemque totius cœli deſcriptionem longis intervallis retulerint, tum ille vere vertens annus appellari poteſt; in quo vix dicere audeo, quam multa ſecula hominum teneantur. Namque, ut olim deficere ſol hominibus exſtinguique viſus eſt, cum Romuli animus hæc ipſa in templa penetravit: ita quandoque eadem parte ſol, eodemque tempore iterum defecerit, tum ſignis omnibus ad idem principium, ſtelliſque revocatis, expletum annum habeto: hujus quidem anni nondum viceſimam partem ſcito eſſe converſam. Quocirca, ſi reditum in hunc locum deſperaveris,

in quo omnia ſunt magnis & præſtantibus viris; quanti tandem eſt iſta hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius anni partem exiguam poteſt? Igitur alte ſpectare ſi voles, atque hanc ſedem, & æternam domum contueri; neque te ſermonibus vulgi dederis, nec in præmiis humanis ſpem poſueris rerum tuarum: ſuis te oportet illecebris ipſa virtus trahat ad verum decus. Quid de te alii loquantur, ipſi videant; ſed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, & anguſtiis cingitur iis regionum, quas vides; nec unquam de ullo perennis fuit; & obruitur hominum interitu;
8 & oblivione poſteritatis exſtinguitur. Quæ cum dixiſſet, Ego vero, inquam, o Africane, ſi quidem bene meritis de patria quaſi limes ad cœli aditum patet, quamquam a pueritia veſtigiis ingreſſus patriis, & tuis, decori veſtro non defui; nunc tamen, tanto præmio propoſito, enitar multo vigilantius. Et ille, Tu vero enitere, & ſic habeto, non eſſe te mortalem, ſed corpus hoc. Nec enim tu is es, quem forma iſta declarat: ſed mens cujusque, is eſt quisque; non ea figura, quæ digito demonſtrari poteſt. Deum te igitur ſcito eſſe: ſi quidem Deus eſt, qui viget, qui ſentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit, & mo-

deratur, & movet id corpus, cui præpoſitus eſt, quam hunc mundum ille princeps Deus: & ut mundum ex quadam parte mortalem ipſe Deus æternus, ſic fragile corpus animus ſempiternus movet. Nam quod ſemper movetur, æternum eſt: quod autem motum affert alicui, quodque ipſum agitatur aliunde; quando finem habet motus, vivendi finem habeat neceſſe eſt. Solum igitur, quod ſeſe movet, quia nunquam deſeritur a ſe; nunquam ne moveri quidem deſinit: quin etiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium eſt movendi. Principio autem nulla eſt origo: nam ex principio oriuntur omnia: ipſum autem nulla ex re alia naſci poteſt: nec enim id eſſet principium, quod gigneretur aliunde: quod ſi nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. Nam principium extinctum, nec ipſum ab alio renaſcetur, nec ex ſe aliud creabit; ſi quidem neceſſe eſt a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo ſit, quod ipſum a ſe movetur: id autem nec naſci poteſt, nec mori; vel concidat omne cœlum, omnisque natura, & conſiſtat neceſſe eſt, nec vim ullam nanciſcatur, qua a primo impulſa moveatur. Cum pateat igitur, æternum id eſſe, quod a ſe ipſo moveatur; quis eſt, qui

hanc naturam animis eſſe tributam neget? Inanimum eſt enim omne, quod pulſu agitatur externo: quod autem animal eſt, id motu cietur interiore, & ſuo: nam hæc eſt natura propria animi, atque vis. Quæ ſi eſt una ex omnibus, quæ ſeſe moveat; neque nata eſt certe, & æterna eſt. Hanc tu exerce in optimis rebus: ſunt autem optimæ curæ, de ſalute patriæ; quibus agitatus & exercitatus animus, velocius in hanc ſedem & domum ſuam pervolabit: idque ocius faciet, ſi jam tum, cum erit incluſus in corpore, eminebit foras, & ea, quæ extra erunt, contemplans, quam maxime ſe a corpore abſtrahet. Namque eorum animi, qui ſe corporis voluptatibus dediderunt, earumque ſe quaſi miniſtros præbuerunt, impulſuque libidinum, voluptatibus obedientium, deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapſi circum terram ipſam volutantur; nec hunc in locum, niſi multis exagitati ſeculis, revertuntur. Ille diſceſſit: ego ſomno ſolutus ſum.

M. TULLII CICERONIS
PARADOXA
AD
M. BRUTUM.

ANIMADVERTI, Brute, ſæpe Catonem, avunculum tuum, cum in ſenatu ſententiam diceret, locos graves ex philoſophia tractare, abhorrentes ab hoc uſu forenſi & publico; ſed dicendo conſequi tamen, ut illa etiam populo probabilia viderentur: quod eo majus eſt illi, quam aut tibi, aut nobis; quia nos ea philoſophia plus utimur, quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quæ non multum diſcrepant ab opinione populari. Cato autem perfectus (mea ſententia) Stoicus, & ea ſentit, quæ non ſane probantur in vulgus; & in ea eſt hæreſi, quæ nullum ſequitur florem orationis, neque dilatat argumentum: minutis interrogatiunculis, quaſi punctis, quod propoſuit, efficit. Sed nihil eſt tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile; nihil tam horridum, tam incultum, quod non

ſplendeſcat oratione, & tanquam excolatur. Quod cum ita putarem, feci etiam audacius, quam ille ipſe, de quo loquor. Cato enim dumtaxat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omni laude virtutis, *de* diis immortalibus, de caritate patriæ, Stoice ſolet, oratoriis ornamentis adhibitis, dicere. Ego vero illa ipſa, quæ vix in gymnaſiis, & in otio Stoici probant, ludens conjeci in communes locos. Quæ, quia ſunt admirabilia, contraque opinionem omnium, ab ipſis etiam παράδοξα appellantur, tentare volui, poſſentne proferri in lucem, id eſt, in forum, & ita dici, ut probarentur; an alia quædam eſſet erudita, alia popularis oratio: eoque ſcripſi libentius, quod mihi iſta, παράδοξα quæ appellant, maxime videntur eſſe Socratica, longeque veriſſima. Accipies igitur hoc parvum opuſculum, lucubratum his jam contractioribus noctibus; quoniam illud majorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit: & deguſtabis genus hoc exercitationum earum, quibus uti conſuevi, cum ea, quæ dicuntur in ſcholis θετικὰ, ad noſtrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Hoc tamen opus in acceptum ut referas, nihil poſtulo: non *eſt* enim tale, ut in arce poni poſſit, quaſi illa

Minerva Phidiæ; ſed tamen, ut ex eadem officina exiiſſe appareat.

PARADOXON I.

Ὅτι μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλὸν.

Quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe.

Vereor, ne cui veſtrum ex Stoicorum hominum diſputationibus, non ex meo ſenſu depromta hæc videatur oratio: dicam tamen, quod ſentio; & dicam brevius, quam res tanta dici poſcit. Nunquam mehercule ego neque pecunias iſtorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maxime adſtricti ſunt, voluptates in bonis rebus aut expetendis eſſe duxi; quippe cum viderem, rebus his circumfluentibus, ea tamen deſiderare maxime, quibus abundarent. Neque enim expletur unquam, nec ſatiatur cupiditatis ſitis; neque ſolum, ea qui habent, libidine augendi cruciantur, ſed etiam amittendi metu. In quo equidem continentiſſimorum hominum, majorum noſtrorum, ſæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla & commutabilia pecuniæ membra, verbo Bona putaverunt appellanda, cum re ac factis longe aliter judicaviſſent. Poteſtne bonum cuiquam malo eſſe? aut poteſt quiſquam in abundantia bonorum ipſe eſſe non bonus?

Atqui iſta omnia talia videmus, ut etiam im-
probi habeant, & obſint probis. Quamobrem
licet irrideat, ſi quis vult; plus apud me ta-
men vera ratio valebit, quam vulgi opinio.
Neque ego unquam bona perdidiſſe dicam, ſi
qui pecus, aut ſupellectilem amiſerit; neque
non ſæpe laudabo ſapientem illum, Biantem,
ut opinor, qui numeratur in ſeptem; cujus
cum patriam Prienen cepiſſet hoſtis, ceteri-
que ita fugerent, ut multa de ſuis rebus ſe-
cum aſportarent; cum eſſet admonitus a quo-
dam, ut idem ipſe faceret: *Ego vero*, inquit,
facio: nam omnia mea porto mecum. Ille hæc
ludibria fortunæ, ne ſua quidem putavit, quæ
nos appellamus etiam bona. Quid eſt igitur,
quæret aliquis, bonum? ſi quid recte fit, &
honeſte, & cum virtute, id bene fieri, vere
dicitur; &, quod rectum, & honeſtum, &
cum virtute eſt, id ſolum opinor Bonum. Sed
2 hæc videri poſſunt obſcuriora, cum lentius
diſputantur. Vita atque factis illuſtranda ſunt
ſummorum virorum hæc, quæ verbis ſubti-
lius, quam ſatis eſt, diſputari videntur. Quæ-
ro enim a vobis, num ullam cogitationem ha-
buiſſe videantur ii, qui hanc rempublicam
tam præclare fundatam nobis reliquerunt, aut
argenti ad avaritiam, aut amœnitatum ad de-

lectationem, aut ſupellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos unumquemque regum. Vultis a Romulo? vultis poſt liberam civitatem, ab iis ipſis, qui liberaverunt eam? Quibus tandem gradibus Romulus eſcendit in cœlum? iisne, quæ iſti bona appellant? an rebus geſtis atque virtutibus? Quid? a Numa Pompilio, minuſne gratas diis immortalibus capedines ac fictiles urnulas fuiſſe, quam filicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos: ſunt enim omnes pares inter ſe, præter Superbum. Brutum ſi quis roget, quid egerit in patria liberanda; ſi quis item reliquos ejusdem conſilii ſocios, quid ſpectaverint, quid ſecuti ſint; num quis exſiſtet, cui voluptas, cui divitiæ, cui denique præter officium fortis & magni viri, quidquam aliud propoſitum fuiſſe videatur? Quæ res ad necem Porſennæ C. Mucium impulit, ſine ulla ſpe ſalutis ſuæ? quæ vis Coclitem contra omnes hoſtium copias tenuit in ponte ſolum? quæ patrem Decium, qui filium devotavit, atque immiſit in armatas hoſtium copias? Quid continentia C. Fabricii, quid tenuitas victus M'. Curii ſequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici, Cn. & P. Scipiones, qui Carthaginienſium adventum

corporibus ſuis intercludendum putaverunt? quid Africanus major? quid minor? quid inter horum ætates interjectus Cato? quid innumerabiles alii? Nam domeſticis exemplis abundamus: cogitaſſe putamus, quidquam in vita ſibi expetendum, niſi quod laudabile eſ-
3 ſe, & præclarum videretur? Veniant igitur iſti irriſores hujus orationis ac ſententiæ; & jam vel ipſi judicent, utrum ſe horum alicujus, qui marmoreis tectis, ebore & auro fulgentibus, qui ſignis, qui tabulis, qui cælato auro & argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, ſimiles eſſe malint? Atque hæc quidem, quæ modo huc, modo illuc transferuntur, facile adduci ſolent, ut in rebus bonis eſſe negent; illud tamen arcte tenent, accurateque defendunt, voluptatem eſſe ſummum bonum: quæ quidem mihi vox pecudum videtur eſſe, non hominum. Tu, cum tibi ſive deus, ſive mater (ut ita dicam) rerum omnium, natura, dederit animum, quo nihil eſt præſtantius, neque divinius, ſic te ipſe abjicies atque proſternes, ut nihil inter te atque quadrupedem aliquam putes intereſſe? Quidquam bonum eſt, quod non eum, qui id poſſidet, meliorem facit? Ut enim quiſ-

quæ eſt maxime boni particeps, ita & laudabilis maxime: neque eſt ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, honeſte poſſit gloriari. Quid autem eſt horum in voluptate? melioremne efficit, aut laudabiliorem virum? an quisquam in potiundis voluptatibus gloriando ſeſe, & prædicatione effert? Atqui ſi voluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non eſt; eaque, quo eſt major, eo magis mentem e ſua ſede & ſtatu dimovet; profecto nihil eſt aliud bene & beate vivere, niſi honeſte & recte vivere.

PARADOXON II.

Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.

In quo virtus ſit, ei nihil deeſſe ad beate vivendum.

Nec vero ego M. Regulum, ærumnoſum, nec infelicem, nec miſerum unquam putavi. Non enim magnitudo animi ejus excruciabatur a Pœnis, non gravitas, non fides, non conſtantia, non ulla virtus, non denique animus ipſe; qui tot virtutum præſidio, tantoque comitatu, cum corpus ejus caperetur, capi certe ipſe non potuit. C. vero Marium vidimus, qui mihi ſecundis in rebus unus ex fortunatis hominibus; in adverſis, unus ex ſummis viris videbatur; quo beatius eſſe mortali nihil po-

teſt. Neſcis, inſane, neſcis, quantas vires virtus habeat: nomen tantum virtutis uſurpas; quid ipſa valeat, ignoras. Nemo poteſt non beatiſſimus eſſe, qui eſt totus aptus ex ſeſe, quique in ſe uno ſua ponit omnia. Cui ſpes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil poteſt eſſe certi; nihil quod exploratum habeat, permanſurum ſibi unum diem. Eum tu hominem terreto, ſi quem eris nactus, iſtis mortis, aut exſilii minis. Mihi vero quidquid acciderit in tam ingrata civitate, ne recuſanti quidem evenerit, non modo non repugnanti. Quid enim ego laboravi, aut quid egi, aut in quo evigilaverunt curæ & cogitationes meæ, ſi quidem nihil peperi tale, nihil conſecutus ſum, ut eo ſtatu eſſem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret injuria? Mortemne mihi minitaris, ut omnino ab hominibus, an exſilium, ut ab improbis demigrandum ſit? Mors terribilis eſt iis, quorum cum vita omnia extinguuntur; non iis, quorum laus emori non poteſt: exſilium autem illis, quibus quaſi circumſcriptus eſt habitandi locus; non iis, qui omnem orbem terrarum, unam urbem eſſe ducunt. Te miſeriæ, te ærumnæ premunt, qui te beatum, qui florentem putas: tuæ libidines

nes te torquent: tu dies noctesque cruciaris; cui nec ſat eſt, quod eſt, & id ipſum, ne non ſit diuturnum, times: te conſcientiæ ſtimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant judiciorum atque legum: quocunque adſpexiſti, ut furiæ, ſic tuæ tibi occurrunt injuriæ, quæ te reſpirare non ſinunt. Quamobrem ut improbo, & ſtulto, & inerti nemini bene eſſe poteſt; ſic bonus vir, & fortis, & ſapiens, miſer eſſe non poteſt. Nec vero, cujus virtus moresque laudandi ſunt, ejus non laudanda vita eſt; neque porro fugienda vita, quæ laudanda eſt: eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera. Quamobrem quidquid eſt laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum videri debet.

PARADOXON III.

Ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ κατορθώματα.

Æqualia eſſe peccata, & recte facta.

Parva, inquis, res eſt; at magna culpa: I
nec enim peccata, rerum eventu, ſed vitiis hominum metienda ſunt. In quo peccatur, id poteſt aliud alio majus eſſe, aut minus: ipſum quidem illud peccare, quoque te verteris, unum eſt. Auri navem evertat gubernator, an paleæ, in re aliquantulum, in gubernatoris inſcientia nihil intereſt. Lapſa eſt

libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quam ſi petulans fuiſſet in aliqua generoſa ac nobili virgine: peccavit vero nihilo minus, ſi quidem eſt peccare, tanquam transſilire lineas; quod cum feceris, culpa commiſſa eſt: quam longe progrediare, cum ſemel tranſieris, ad augendam tranſeundi culpam nihil pertinet. Peccare certe licet nemini: quod autem non licet, id hoc uno tenetur, ſi arguitur non licere. Id ſi nec majus, nec minus unquam fieri poteſt; (quoniam in eo eſt peccatum, ſi non licuit; quod ſemper unum, & idem eſt;) quæ ex eo peccata naſcuntur, æqualia ſint oportet. Quod ſi virtutes pares ſunt inter ſe; paria eſſe etiam vitia neceſſe eſt. Atqui pares eſſe virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec ſapiente ſapientiorem poſſe fieri, faciliime poteſt perſpici. An virum bonum dices, qui depoſitum nullo teſte, cum lucrari impune poſſet, auri pondo decem, reddiderit, ſi idem in decem millibus pondo non idem fecerit? aut temperantem eum, qui ſe in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus eſt conſentiens cum ratione & perpetua conſtantia. Nihil huic addi poteſt, quo magis virtus

ſit; nihil demi, ut virtutis nomen relinquatur. Etenim ſi benefacta, recte facta ſunt, & nihil recto rectius; certe ne bono quidem melius quidquam inveniri poteſt. Sequitur igitur, ut etiam vitia ſint paria; ſiquidem pravitates animi recte vitia dicuntur. Atqui quoniam pares virtutes ſunt; recte facta, quando a virtutibus proficiſcuntur, paria eſſe debent: itemque peccata, quoniam ex vitiis manant, ſint æqualia neceſſe eſt. A philoſophis, inquis, iſta ſumis. Metuebam, ne a lenonibus diceres. Socrates diſputabat iſto modo. Bene hercle narras: nam iſtum doctum & ſapientem virum fuiſſe, memoriæ traditum eſt. Sed tamen quæro ex te, (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis,) utrum de bonis eſt quærendum, quid bajuli atque operarii, an quid homines doctiſſimi ſenſerint? præſertim cum hæc ſententia non modo verior, ſed ne utilior quidem hominum vitæ reperiri ulla poſſit. Quæ vis enim eſt, quæ magis arceat homines ab improbitate omni, quam ſi ſenſerint, nullum in delictis eſſe diſcrimen? æque peccare ſe, ſi privatis, ac ſi magiſtratibus manus afferant? quamcunque in domum ſtuprum intulerint, eandem eſſe labem libidinis? Nihilne igitur intereſt, (nam hoc dicet

aliquis,) patrem quis enecet, an ſervum? Nuda iſta ſi ponas, judicari, qualia ſint, non facile poſſunt. Patrem vita privare, ſi per ſe ſcelus eſt; Saguntini, qui parentes ſuos, liberos emori, quam ſervos vivere maluerunt, parricidæ fuerunt. Ergo & parenti nonnunquam adimi vita ſine ſcelere poteſt; & ſervo ſæpe ſine injuria non poteſt. Cauſa igitur hæc, non natura diſtinguit: quæ quando utro acceſſit, id ſit propenſius; ſi utroque adjuncta ſit, paria ſiant, neceſſe eſt. Illud tamen intereſt, quod in ſervo necando, ſi adſit injuria, ſemel peccatur; in patris vita violanda, multa peccantur. Violatur is, qui procreavit; is, qui aluit; is, qui erudivit; is, qui in ſede ac domo, atque in republica collocavit; multitudine peccatorum præſtat, eoque pœna majore dignus eſt. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna ſit, ſed quantum cuique liceat, ſpectare debemus: quidquid non oportet, ſcelus eſſe; quidquid non licet, nefas putare debemus. Etiamne in minimis rebus? Etiam: ſi quidem rerum modum ſingere non poſſumus; animorum modum tenere poſſumus. Hiſtrio ſi paulum ſe movit extra numerum, aut ſi verſus pronuntiatus eſt ſyllaba una brevior, aut longior, exſibilatur & ex-

ploditur: in vita tu, quæ omni geſtu moderatior, omni verſu aptior eſſe debet, ut in ſyllaba te peccare dices? poëtam non audio in nugis; in vitæ ſocietate audiam civem, digitis peccata dimetientem ſua? quæ ſi viſa ſunt breviora, leviora qui poſſint videri, cum quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis atque ordinis? perturbata autem ſemel ratione & ordine, nihil poſſit addi, quo magis peccari poſſe videatur.

PARADOXON IV.

Ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται.

Omnem ſtultum inſanire.

Ego vero te non ſtultum, ut ſæpe; non improbum, ut ſemper; ſed dementem & inſanum rebus vincam neceſſariis. Sapientis animus magnitudine conſilii, tolerantia rerum humanarum, contemtione fortunæ, virtutibus denique omnibus, ut mœnibus, ſeptus, vincetur & expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli poteſt? Quæ eſt enim civitas? Omnisne conventus etiam ferorum & immanium? omnisne etiam fugitivorum ac latronum congregata unum in locum multitudo? certe negabis. Non igitur erat illa tum civitas, cum leges in ea nihil valebant; cum judicia jacebant; cum mos patrius occiderat;

cum ferro pulſis magiſtratibus, ſenatus n
men in republica non erat. Prædonum ſi
concurſus, & te duce latrocinium in foro co
ſtitutum, & reliquiæ conjurationis a Catil
næ furiis ad tuum ſcelus furoremque conve
ſæ, non civitas erat. Itaque pulſus ego c
vitate non ſum, quæ nulla erat; arceſſitus
civitatem ſum, cum eſſet in republica co
ſul, qui tum nullus fuerat; eſſet ſenatus, qu
tum occiderat; eſſet conſenſus populi liberi
eſſet juris & æquitatis (quæ vincula ſunt ci-
vitatis) repetita memoria. Ac vide, quam iſta
tui latrocinii tela contemſerim; jactam & im-
miſſam a te nefariam in me injuriam ſemper
duxi; perveniſſe ad me nunquam putavi: ni-
ſi forte, cum parietes diſturbabas, aut cum
tectis ſceleratas faces inferebas, meorum ali-
quid ruere, aut deflagrare arbitrabare. Nihil
neque meum eſt, neque cujusquam, quod au-
ferri, quod eripi, quod amitti poteſt. Si mi-
hi eripuiſſes divinam animi mei conſtantiam,
meas curas, vigilias, conſilia, quibus respub-
lica te invitiſſimo ſtat; ſi hujus æterni bene-
ficii immortalem memoriam deleviſſes; mul-
to etiam magis ſi illam mentem, unde hæc
conſilia manarunt, mihi eripuiſſes; tum ego
accepiſſe me confiterer injuriam. Sed ſi hæc

nec feciſti, nec facere potuiſti; reditum mihi glorioſum injuria tua dedit, non exitum calamitoſum. Ergo ego ſemper civis; & tum maxime, cum meam ſalutem ſenatus exteris nationibus, ut civis optimi, commendabat; tu, ne nunc quidem: niſi forte idem eſſe hoſtis, & civis poteſt. An tu civem ab hoſte natura ac loco, non animo factisque diſtinguis? Cædem in foro feciſti: armatis latronibus templa tenuiſti: privatorum domos, ædes ſacras incendiſti. Cur hoſtis Spartacus, ſi tu civis? potes autem eſſe tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? & me tuo nomine appellas, cum omnes meo diſceſſu exſulaſſe rempublicam putent? Nunquamne, homo amentiſſime, te circumſpicies? nunquam, nec quid facias, conſiderabis, nec quid loquare? neſcis, exſilium ſcelerum eſſe pœnam? meum illud iter ob præclariſſimas res a me geſtas eſſe ſuſceptum? Omnes ſcelerati atque impii, quorum tu te ducem eſſe profiteris; quos leges exſilio affici volunt, exſules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarunt. An cum omnes leges te exſulem eſſe jubeant, non eris tu exſul? Num appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante ſenatum tua ſica deprehenſa eſt. Qui hominem occiderit? tu plurimos occidiſti.

Qui incendium fecerit? ædes Nympharum manu tua deflagravit. Qui templa occupaverit? in foro caſtra poſuiſti. Sed quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exſul? Familiariſſimus tuus de te privilegium tulit, ut, ſi in opertum Bonæ Deæ acceſſiſſes, exſulares. At te id feciſſe, etiam gloriari ſoles. Quomodo igitur tot legibus in exſilium ejectus, nomen exſulis non perhorreſcis? Romæ ſum, inquis: & quidem in operto fuiſti. Non igitur ubi quisque erit, ejus loci jus tenebit, ſi ibi eum legibus eſſe non oportebit.

PARADOXON V.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος.

Solum ſapientem eſſe liberum, & omnem ſtultum ſervum.

I. Laudetur vero hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur? quo modo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non poteſt cupiditatibus ſuis imperare? Refrenet primum libidines; ſpernat voluptates, iracundiam teneat, coërceat avaritiam, ceteras animi labes repellat: tum incipiat aliis imperare, cum ipſe improbiſſimis dominis, dedecori ac turpitudini parere deſierit. Dum quidem his obediet, non modo

imperator, ſed liber habendus omnino non erit. Præclare enim eſt hoc uſurpatum a doctiſſimis, quorum auctoritate non uterer, ſi mihi apud aliquos agreſtes hæc habenda eſſet oratio: cum vero apud prudentiſſimos loquar, quibus hæc inaudita non ſunt; cur ego ſimulem, me, ſi quid in his ſtudiis operæ poſuerim, perdidiſſe? Dictum eſt igitur ab eruditiſſimis viris, niſi ſapientem, liberum eſſe neminem. Quid eſt enim libertas? poteſtas vivendi, ut velis. Quis igitur vivit, ut vult, niſi qui recta ſequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via conſiderata atque proviſa eſt? qui legibus quidem non propter metum paret, ſed eas ſequitur atque colit, quia id ſalutare maxime eſſe judicat; qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, niſi libenter ac libere; cujus omnia conſilia, resque omnes, quas gerit, ab ipſo proficiſcuntur, eodemque feruntur; nec eſt ulla res, quæ plus apud eum polleat, quam ipſius voluntas atque judicium; cui quidem etiam (quæ vim habere maximam dicitur) Fortuna ipſa cedit, ſicut ſapiens poëta dixit, *Suis ea cuique fingitur moribus*. Soli igitur hoc contingit ſapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus; quod etſi ita eſſe, pluribus ver-

bis diſſerendum eſt; illud tamen & breve, & confitendum eſt, niſi qui ita ſit affectus, eſſe liberum neminem. Igitur omnes improbi, ſervi. Nec hoc tam re eſt, quam dictu inopinatum atque mirabile: non enim ita dicunt, eos eſſe ſervos, ut mancipia, quæ ſunt dominorum facta nexu, aut aliquo jure civili; ſed, ſi ſervitus ſit, ſicut eſt, obedientia fracti animi & abjecti, & arbitrio carentis ſuo, quis neget, omnes leves, omnes cupidos, omnes
2 denique improbos, eſſe ſervos? An ille mihi liber, cui mulier imperat? cui leges imponit, præſcribit, jubet, vetat, quod videtur? qui nihil imperanti negare poteſt, nihil recuſare audet? Poſcit? dandum eſt: vocat? veniendum: ejicit? abeundum: minatur? extimeſcendum. Ego vero iſtum non modo ſervum, ſed nequiſſimum ſervum, etiam ſi in ampliſſima familia natus ſit, appellandum puto. Atque ut in magna familia ſunt alii lautiores (ut ſibi videntur) ſervi, ſed tamen ſervi, atrienſes ac topiarii; pari ſtultitia ſunt, quos ſigna, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. At ſumus, inquiunt, civitatis principes. Vos vero ne conſervorum quidem veſtrorum principes

eſtis. Sed ut in familia, qui tractant iſta, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſervitutis tenent: ſic in civitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipſius ſervitutis locum pæne infimum obtinent. Magna, inquis, bella geſſi; magnis imperiis & provinciis præfui. Gere igitur animum laude dignum. Echionis tabula te ſtupidum detinet, aut ſignum aliquod Polycleti. Mitto, unde ſuſtuleris, & quomodo habeas. Intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, ſervum te eſſe ineptiarum omnium judico. Nonne igitur ſunt iſta feſtiva? Sint; nam nos quoque oculos eruditos habemus. Sed obſecro te, ita venuſta habeantur iſta, non ut vincula virorum ſint, ſed ut oblectamenta puerorum. Quid enim cenſes? ſi L. Mummius aliquem iſtorum videret, matellionem Corinthium cupidiſſime tractantem, cum ipſe totam Corinthum contemſiſſet; utrum illum civem excellentem, an atrienſem diligentem putaret? Reviviſcat M'. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa ac domo nihil ſplendidum, nihil ornatum fuit, præter ipſos; & videat aliquem, ſummis populi beneficiis uſum, barbatulos mullos exceptantem de piſcina, & pertractan-

tem, & murænarum copia gloriantem; non-
ne hunc hominem ita ſervum judicet, ut ne
in familia quidem dignum majore aliquo ne-
gotio putet? An eorum ſervitus dubia eſt,
qui cupiditate peculii nullam conditionem re-
cuſant duriſſimæ ſervitutis? hereditatis ſpes
quid iniquitatis in ſerviendo non ſuſcipit?
quem nutum locupletis orbi ſenis non obſer-
vat? loquitur ad voluntatem; quidquid de-
nuntiatum ſit, facit; aſſectatur, aſſidet, mu-
neratur. Quid horum eſt liberi? quid deni-
3 que non ſervi inertis? Quid? jam illa cupi-
ditas (quæ videtur eſſe liberalior) honoris,
imperii, provinciarum, quam dura eſt domi-
na! quam imperioſa! quam vehemens! Ce-
thego, homini non probatiſſimo, ſervire co-
git eos, qui ſibi eſſe ampliſſimi videbantur;
munera mittere, noctu venire domum ad eum,
precari, denique ſupplicare. Quæ ſervitus eſt,
ſi hæc libertas exiſtimari poteſt? Quid? cum
cupiditatem dominatus exceſſit, & alius eſt
dominus exortus ex conſcientia peccatorum,
timor? quam eſt illa miſera, quam dura ſer-
vitus! adoleſcentibus paulo loquacioribus eſt
ſerviendum: omnes, qui aliquid ſcire viden-
tur, tanquam domini, timentur. Judex vero
quantum habet dominatum? quo timore no-

centes afficit? An non eſt omnis metus, ſervitus? Quid valet igitur illa eloquentiſſimi viri, L. Craſſi, copioſa magis, quam ſapiens oratio? *Eripite nos ex ſervitute.* Quæ eſt iſta ſervitus, tam claro homini, tamque nobili? Omnis animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, ſervitus eſt. *Nolite ſinere nos cuiquam ſervire.* In libertatem vindicari vult? minime. Quid enim adjungit? *niſi vobis univerſis*, (dominum mutare, non liber eſſe vult,) *quibus & poſſumus & debemus.* Nos vero, ſiquidem animo excelſo, & alto, & virtutibus exaggerato ſumus, nec debemus, nec poſſumus. Tu poſſe te dicito, quoniam quidem potes: debere ne dixeris; quoniam nihil quiſquam debet, niſi quod eſt turpe non reddere. Sed hæc hactenus. Ille videat, quomodo imperator eſſe poſſit: cum eum ne liberum quidem eſſe ratio & veritas ipſa convincat.

PARADOXON VI.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος.

Solum ſapientem eſſe divitem.

Quæ eſt iſta in commemoranda pecunia tua tam inſolens oſtentatio? ſolusne tu dives? Proh dii immortales! egone me audiviſſe aliquid, & didiciſſe, non gaudeam? Solusne tu dives? Quid, ſi ne dives quidem?

quid, ſi pauper etiam? Quem enim intelligimus divitem? aut, hoc verbum, in quo homine ponimus? opinor in eo, cui tanta poſſeſſio eſt, ut ad liberaliter vivendum facile contentus ſit; qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus oportet tuus ſe judicet divitem, non hominum ſermo, neque poſſeſſiones tuæ: nihil ſibi deeſſe putet, nihil curet amplius. Satiatus eſt, aut contentus etiam pecunia? concedo, dives es: ſin autem propter aviditatem pecuniæ nullum quæſtum turpem putas, cum iſti ordini ne honeſtus quidem poſſit eſſe ullus: ſi quotidie fraudas, decipis, poſcis, paciſceris, aufers, eripis: ſi ſocios ſpolias, ærarium expilas: ſi teſtamenta amicorum exſpectas, aut ne exſpectas quidem, atque ipſe ſupponis: hæc utrum abundantis, an egentis ſigna ſunt? Animus hominis, dives, non arca appellari ſolet. Quamvis illa ſit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo: etenim ex eo, quantum cuique ſatis eſt, metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet? pecunia eſt opus: duas? majore: plures? majore etiam: & ſi, ut ajunt, Danao quinquaginta ſint filiæ; tot dotes magnam quærunt pecuniam. Quantum enim cuique opus eſt, ad id accommodatur, ut ante dixi, divitiarum modus. Qui igi-

tur non filias plures, ſed innumerabiles cupi-
ditates habet, quæ brevi tempore maximas
copias exhaurire poſſint; hunc quo modo ego
appellabo divitem, cum ipſe etiam egere ſe
ſentiat? Multi ex te audierunt, cum diceres,
neminem eſſe divitem, niſi qui exercitum ale-
re poſſet ſuis fructibus; quod populus Ro-
manus tantis vectigalibus jampridem vix po-
teſt. Ergo hoc propoſito, nunquam eris dives
ante, quam tibi ex tuis poſſeſſionibus tan-
tum reficiatur, ut eo tueri ſex legiones, &
magna equitum ac peditum auxilia poſſis.
Jam fateris igitur, non eſſe te divitem, cui
tantum deſit, ut expleas id, quod exoptas.
Itaque iſtam paupertatem, vel potius egeſta- 2
tem ac mendicitatem tuam nunquam obſcu-
re tuliſti. Nam ut iis, qui honeſte rem quæ-
runt mercaturis faciendis, operis dandis, pu-
blicis ſumendis, intelligimus opus eſſe quæſito;
ſic, qui videt domi tuæ pariter accuſatorum
atque judicum conſociatos greges, qui nocen-
tes & pecunioſos reos eodem te auctore cor-
ruptelam judicii molientes, qui tuas merce-
dum pactiones in patrociniis, interceſſiones
pecuniarum in coitionibus candidatorum, di-
miſſiones libertorum ad fœnerandas diripien-
dasque provincias; qui expulſiones vicino-
rum, qui latrocinia in agris, qui cum ſervis,

cum libertis, cum clientibus ſocietates, qui poſſeſſiones vacuas, qui proſcriptiones locupletium, qui cædes municipiorum, qui illam Sullani temporis meſſem recordetur, qui teſtamenta ſubjecta, qui ſublatos tot homines, qui denique omnia venalia, delectum, decretum, alienam, ſuam ſententiam, forum, domum, vocem, ſilentium: quis hunc non putet confiteri, ſibi quæſito opus eſſe? cui autem quæſito opus ſit, quis unquam hunc vere dixerit divitem? Eſt enim divitiarum fructus in copia: copiam autem declarat ſatietas rerum, atque abundantia; quam tu quoniam nunquam aſſequere, nunquam omnino es futurus dives. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & recte; (eſt enim ad vulgi opinionem mediocris; ad tuam, nulla; ad meam, modica;) de me ſilebo: de re loquar. Si cenſenda nobis atque æſtimanda res ſit, utrum tandem pluris æſtimemus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat? utrum aurum Samnitum, an reſponſum M'. Curii? hereditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui ejus hereditatis Q. Maximo fratri partem ſuam conceſſit? Hæc profecto, quæ ſunt ſummarum virtutum, pluris æſti-

æſtimanda ſunt, quam illa, quæ ſunt pecuniæ. Quis igitur (ſi quidem, ut quisque, quod plurimi ſit, poſſideat, ita ditiſſimus habendus ſit) dubitet, quin in virtute divitiæ ſint? quoniam nulla poſſeſſio, nulla vis auri & argenti, pluris, quam virtus, æſtimanda eſt. O dii immortales! non intelligunt homines, quam magnum vectigal ſit parſimonia. Venio enim jam ad ſumtuoſos; relinquo iſtum quæſtuoſum. Capit ille ex ſuis prædiis ſexcenta ſeſtertia; ego centena ex meis: illi aurata tecta in villis, & ſola marmorea facienti, & ſigna, tabulas, ſupellectilem, & veſtem infinite concupiſcenti, non modo ad ſumtum ille eſt fructus, ſed etiam ad fœnus, exiguus. Ex meo tenui vectigali, detractis ſumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Uter igitur eſt ditior, cui deeſt, an cui ſuperat? qui eget, an qui abundat? cujus poſſeſſio quo eſt major, eo plus requirit ad ſe tuendam; an quæ ſuis ſe viribus ſuſtinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantum etiam ipſe fortaſſe in hujus ſeculi errore verſer? M'. Manilius patrum noſtrorum memoria (ne ſemper Curios & Luſcinos loquamur) pauper tandem fuit: habuit enim ædiculas in Carinis, & fundum in Labicano.

Nos igitur ditiores, qui plura habemus? utinam quidem! ſed non æſtimatione cenſus, verum victu atque cultu terminatur pecuniæ modus. Non eſſe cupidum, pecunia eſt: non eſſe emacem, vectigal eſt: contentum vero ſuis rebus eſſe, maximæ ſunt certiſſimæque divitiæ. Etenim ſi iſti callidi rerum æſtimatores prata & areas quasdam magno æſtimant, quod ei generi poſſeſſionum minime quaſi noceri poteſt; quanti eſt æſtimanda virtus, quæ nec eripi, nec ſurripi poteſt unquam; neque naufragio, neque incendio amittitur; nec tempeſtatum, nec temporum perturbatione mutatur? qua præditi qui ſunt, ſoli ſunt divites: ſoli enim poſſident res & fructuoſas, & ſempiternas; ſolique (quod eſt proprium divitiarum) contenti ſunt rebus ſuis. Satis eſſe putant, quod eſt; nihil appetunt, nulla re egent, nihil ſibi deeſſe ſentiunt, nihil requirunt. Improbi autem, & avari, quoniam incertas, atque in caſu poſitas habent, & plus ſemper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus eſt, cui, quod haberet, eſſet ſatis; non modo non copioſi ac divites, ſed etiam inopes ac pauperes exiſtimandi ſunt.

M. TULLII CICERONIS
TIMAEUS
SEU
DE UNIVERSO, FRAGMENTUM.

MULTA ſunt a nobis & in Academicis con- 1 ſcripta contra phyſicos, & ſæpe cum P. Nigidio, Carneadeo more & modo diſputata. Fuit enim vir ille cum ceteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus; tum acer inveſtigator & diligens earum rerum, quæ a natura involutæ videntur. Denique ſic judico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina exſtincta eſt quodammodo, cum aliquot ſecula in Italia Siciliaque viguiſſet; hunc exſtitiſſe, qui illam renovaret. Qui cum me in Ciliciam proficiſcentem, Epheſi exſpectaviſſet, Romam ex legatione ipſe decedens; veniſſetque eodem Mytilenis mei ſalutandi & viſendi cauſa Cratippus, Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiverim, meo judicio facile princeps; perlibenter & Nigidium vidi, & Cratippum cognovi. Ac primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percontatione conſumſimus.

Deſunt multa.

Quid eſt, quod ſemper ſit, neque ullum habeat ortum? & quod gignatur, nec unquam ſit? Quorum alterum intelligentia & ratione comprehenditur; quod unum ſemper, atque idem eſt: alterum, quod affert opinionem per ſenſus, rationis expers; quod totum opinabile eſt, id gignitur, & interit, nec unquam eſſe vere poteſt. Omne autem quod gignitur, ex aliqua cauſa gigni neceſſe eſt: nullius enim rei, cauſa remota, reperiri origo poteſt. Quocirca ſi is, qui aliquod munus efficere molitur, eam ſpeciem, quæ ſemper eſt eadem, intuebitur, atque eam ſibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat neceſſe eſt. Sin autem illam, quæ gignitur; nunquam illam, quam expetet, pulchritudinem conſequetur. Omne igitur cœlum, ſive mundus, ſive quovis alio vocabulo gaudet, hoc a nobis nuncupatus ſit. De quo id primum conſideremus, quod principio eſt in omni quæſtione conſiderandum, ſemperne fuerit, nullo generatus ortu; an ortus ſit ab aliquo temporis principatu. Ortus eſt, quandoquidem cernitur, & tangitur, & eſt undique corporatus. Omnia autem talia ſenſum movent; ſenſuque moventia quæ ſunt, eadem in opi-

nione confidunt, quæ ortum habere gignique diximus: nihil autem gigni poſſe ſine cauſis. Atque illum quidem quaſi parentem hujus univerſitatis invenire, difficile; & cum jam inveneris, indicare in vulgus, nefas. Rurſus igitur videndum, ille fabricator tanti operis utrum ſit imitatus exemplar, idne, quod ſemper unum & idem, & ſui ſimile; an id, quod generatum ortumque dicimus. Atqui ſi pulcher eſt hic mundus, ſi probus ejus artifex; profecto ſpeciem æternitatis imitari maluit: ſin ſecus, quod ne dictu quidem fas eſt; generatum exemplum eſt pro æterno ſecutus. Non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exſequi, quandoquidem neque mundo quidquam pulchrius, neque ejus ædificatore præſtantius. Sic ergo generatus, ad id eſt effectus, quod ratione ſapientiaque comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. Ex quo efficitur, ut ſit neceſſe, hunc, quem cernimus, mundum, ſimulacrum æternum eſſe alicujus æterni. Difficillimum autem eſt in omni conquiſitione rationis exordium. De iis igitur, quæ diximus, hæc ſit prima diſtinctio. In omni oratione cum iis rebus, de quibus explicandum, videtur eſſe cognitio. Itaque cum de re ſtabili & immu-

tabili diſputatur; oratio talis ſit, qualis ſit illa, quæ neque redargui, neque convinci poteſt. Cum autem ingreſſa eſt imitata & effecta ſimulacra; bene agi putat, ſi ſimilitudinem veri conſequatur. Quantum enim ad id, quod ortum eſt, æternitas valet; tantum ad fidem veritas. Quocirca ſi forte de deorum natura ortuque mundi differentes, minus id, quod habemus, animo conſequimur, ut tota dilucide & plane exornata oratio ſibi conſtet, & ex omni parte ſecum ipſa conſentiat; haud ſane erit mirum; contentique eſſe debebitis, ſi probabilia dicentur. Aequum eſt enim meminiſſe, & me, qui diſſeram, hominem eſſe; & vos, qui judicetis: ut, ſi probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur cauſam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus ſit, ut originem rerum, & molitionem novam quæreret. Probitate videlicet præſtabat: probus autem invidet nemini: itaque omnia ſui ſimilia generavit. Hæc nimirum gignendi mundi cauſa juſtiſſima. Nam cum conſtituiſſet Deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiſcere, quoad natura pateretur; quidquid erat, quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumſit, non tranquillum & quietum, ſed immoderate agita-

tum & fluctuans, idque ex inordinato in ordinem adduxit: hoc enim judicabat eſſe præſtantius. Fas autem nec eſt, nec unquam fuit, quidquam niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. Cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur, non intelligens, intelligente, in toto genere, præſtantius: intelligentiam autem ulli rei adjunctam eſſe, ſine animo, nefas eſſe. Quocirca intelligentiam in animo, animum concluſit in corpore. Sic ratus eſt opus illud effectum eſſe pulcherrimum. Quam ob cauſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inveſtigari aliquid conjectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idque intelligens, & divina providentia conſtitutum. Hoc poſito; 4
quod ſequitur, videndum eſt, cujusnam animantium Deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. Nullius profecto, eorum quidem, quæ ſunt nobis nota animantia: ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta: imperfecto autem nec abſoluto ſimile, pulchrum eſſe nihil poteſt. Cujus ergo omne animal quaſi particula quædam eſt, ſive in ſingulis, ſive in diverſo genere cernatur, ejus ſimilem mundum eſſe dicamus. Omnes igitur, qui animo cer-

nuntur, & ratione intelliguntur animantes, complexu rationis & intelligentiæ, ſicut homines hoc mundo, & pecudes, & omnia, quæ ſub adſpectum cadunt, comprehenduntur. Quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimum eſt, cum Deus ſimilem mundum efficere vellet, animal unum, adſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. Rectene igitur unum mundum diximus; an ſint plures, an innumerabiles, dictu verius & melius? Unus profecto, ſiquidem factus eſt ad exemplum. Quod enim omnes animantes eos, qui ratione intelliguntur, complectitur, id non poteſt eſſe cum altero. Rurſus enim alius animans, qui eum contineat, ſit neceſſe eſt, cujus partes ſint animantes ſuperiores, cœlumque hoc, ſimulacrum illius ultimi ſit, non proximi. Quorum ne quid accideret, atque ut hic mundus eſſet animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quod ſolus atque unus eſſet, idcirco ſingularem Deus hunc mundum, atque unigenam procreavit. Corporeum autem, & adſpectabile, itemque tractabile omne neceſſe eſt eſſe, quod natum eſt. Nihil porro, igni vacuum, videri poteſt; nec vero tangi, quod careat ſolido; ſolidum autem nihil,

quod terræ ſit expers. Quamobrem mundum
efficere moliens Deus, terram primum, ig-
nemque jungebat. Omnia autem duo ad co-
hærendum, tertium aliquid requirunt, & qua-
ſi nodum vinculumque deſiderant. Sed vin-
culorum id eſt aptiſſimum atque pulcherri-
mum, quod ex ſe, atque de his, quæ adſtrin-
git, quam maxime unum efficit. Id optime
aſſequitur, quæ Græce ἀναλογία, Latine (au-
dendum eſt enim, quoniam hæc primum a
nobis novantur) comparatio, proportiove di-
ci poteſt. Quando enim trium vel numero- 5
rum, vel figurarum, vel quorumcunque ge-
nerum contingit, ut quod medium ſit, uti pri-
mum proportione, ita id poſtremo compare-
tur, viciſſimque ut extremum cum medio, ſic
medium cum primo conferatur; id quod me-
dium eſt, tum primum ſit, tum poſtremum;
poſtrema vero, & prima media fiunt: ita ne-
ceſſitas cogit, ut eadem ſint ea, quæ dijuncta
fuerunt: eadem autem cum facta ſint, effici-
tur, ut omnia ſint unum. Quod ſi univerſita-
tis corpus, planum & æquabile explicaretur,
neque in eo quidquam eſſet requiſitum; unum
interjectum medium, & ſe ipſum, & ea, qui-
bus eſſet interpoſitum, colligaret. Sed cum
ſoliditas mundo quæreretur; ſolida autem

omnia uno medio nunquam, duobus ſemper copulentur; ita contigit, ut inter ignem & terram, aquam Deus, animamque poneret, eaque inter ſe compararet, & proportione conjungeret, ut quemadmodum ignis, animæ; ſic anima aquæ: quodque anima aquæ; id aqua terræ proportione redderet. Qua ex conjunctione cœlum ita aptum eſt, ut ſub adſpectum & tactum cadat. Itaque & ob eam cauſam & ab iis rebus, numero quatuor, mundi eſt corpus effectum, ea conſtructum proportione, qua dixi: ex quo ipſe ſe concordi quadam amicitia & caritate complectitur; atque ita apte cohæret, ut diſſolvi nullo modo queat, niſi ab eodem, a quo eſt colligatus. Earum autem quatuor rerum, quas ſupra dixi, ſic in omni mundo omnes partes collocatæ ſunt, ut nulla pars hujusce generis excederet extra, atque in hoc univerſo ineſſent genera illa univerſa. Id ob eas cauſas, primum ut mundus animans poſſit ex perfectis partibus eſſe perfectus; deinde ut unus eſſet, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta; poſtremo ne quis morbus eum poſſit, aut ſenectus affligere. Omnis enim coagmentatio corporis, vel calore, vel frigore, vel aliqua impulſione vehementi labefactatur & frangitur, & ad morbos ſene-

ctutemque compellitur. Hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorque Deus, ut unum opus totum atque perfectum ex omnibus totis atque perfectis abſolveretur, quod omni morbo ſeniove careret. Formam autem 6
& maxime ſibi cognatam & decoram dedit. A quo enim animante omnes reliquos contineri vellet animantes, hunc ea forma figuravit, qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: & globoſus eſt fabricatus; quod σφαιροειδὲς Græci vocant: cujus omnis extremitas paribus a medio radiis attingitur: idque ita tornavit, ut nihil effici poſſit rotundius, nihil ut aſperitatis haberet, nihil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil amfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum; omnesque partes ſimillimæ omnium, quoad ejus præſtabat judicio diſſimilitudini ſimilitudo. Omni autem totam figuram mundi lævitate circumdedit. Nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni poſſet, relictum erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidem; neque erant anima circumfuſa extrema mundi, ut reſpirationem requireret; nec vero deſiderabat aut alimenta corporis, aut detractionem confecti & conſumti cibi. Neque enim ulla deceſſio fieri poterat, neque acceſſio; ne-

que vero erat unde. Ita ſe ipſe conſumtione & ſenio alebat ſui, cum ipſe per ſe, & a ſe & pateretur, & faceret omnia. Sic enim ratus eſt ille, qui iſta junxit & condidit, ipſum ſe contentum eſſe mundum, neque egere altero. Itaque nec ei manus affinxit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendum; nec pedes, nec alia membra, quibus ingreſſum corpore ſuſtineret. Motum enim dedit cœlo eum, qui figuræ ejus ſit aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus mentem atque intelligentiam cohiberet maxime. Itaque una converſione atque eadem ipſe circum ſe torquetur & vertitur. Sex autem reliquos motus ab eo ſeparavit; itaque eum ab omni erratione liberavit. Ad hanc igitur converſionem, quæ pedibus & gradu non egeret, ingrediendi membra non dedit. Hæc Deus is, qui erat, de aliquando Deo futuro cogitans, lævem eum effecit & undique æquabilem, & a medio ad ſummum parem, & perfectum atque abſolutum ex abſolutis atque perfectis. Animum autem ut in eo medio collocavit, ita per totum tetendit: deinde eum circumdedit corpore, & veſtivit extrinſecus: eoloque ſolivago, & volubili, & in orbem incitato complexus eſt, quod ſecum ipſum propter virtutem

facile eſſe poſſet, nec deſideraret alterum, ſatis ſibi ipſum notum & familiare. Sic Deus ille æternus hunc perfecte beatum Deum procreavit; ſed animum haud ita, ut modo locuti ſumus, tum denique, cum corpus ei effeciſſet, inchoavit. Neque enim eſſet rectum, minori parere majorem. Sed nos multa inconſiderate ac temere dicimus. Deus autem & ortu, & virtute antiquiorem genuit animum, eumque ut dominum atque imperantem, obedienti præfecit corpori; idque molitus tali quodam eſt modo. Ex materia, quæ individua eſt, & quæ ſemper unius modi, ſuique ſimilis, & ex ea, quæ corporibus dividua gignitur, tertium materiæ genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet ejusdem naturæ, & quod alterius; idque interjecit inter individuum, atque id, quod dividuum eſſet in corpore. Ea cum tria ſumſiſſet, unam in ſpeciem temperavit; naturamque illam, quam alterius diximus, vel cum eadem conjunxit, fugientem, & ejus copulationis alienam, permiſcens cum materia, cum ex tribus effeciſſet unum, id ipſum in ea, quæ decuit, membra partitus eſt. Jam partes ſingulas ex eodem, & ex altero, & ex materia temperavit. Fuit autem talis illa partitio.

Unam principio partem detraxit ex toto: ſecundam autem primæ partis duplam: deinde tertiam, quæ eſſet ſecundæ ſesquialtera, primæ tripla: deinde quartam, quæ ſecundæ dupla eſſet: quintam inde, quæ tertiæ tripla: tum ſextam octuplam primæ: poſtremo ſeptimam, quæ ſeptem & viginti partibus antecederet primæ. Deinde inſtituit dupla & tripla intervalla explere, partes rurſus ex toto deſecans; quas intervallis ita locabat, ut in ſingulis eſſent bina media: vix enim audeo dicere medietates, quas Græci μεσότητας appellant: ſed quaſi ita dixerim, intelligatur; erit enim planius. Earum alteram, eadem parte præſtantem extremis, eademque ſuperatam: alteram pari numero præſtantem extremis, parique numero ſuperatam. Sesquialteris autem intervallis, & ſesquitertiis, & ſesquioctavis ſumtis ex his colligationibus in primis intervallis, ſesquioctavo intervallo, ſesquitertia omnia explebat, cum particulam ſingulorum relinqueret. Ejus autem particulæ intervallo habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemque in extremis, quam habent CCLVI cum CCXLIII, atque ita permiſtum illud, ex quo hæc ſecuit, jam omne conſumſerat. Hanc igitur omnem

conjunctionem, duplicem in longitudinem diffidit; mediæque accommodans media, quaſi decuſſavit: deinde in orbem torſit, ut & ipſæ ſecum, & inter ſe, ex commiſſura, quæ e regione eſſet, jungerentur; eoque motu, cujus orbis ſemper in eodem erat, eodemque modo ciebatur, undique eſt eas circumplexus. Atque ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem; illum, ejusdem naturæ; hunc, alterius nominavit: eamque, quæ erat ejusdem, detorſit a latere in dextram partem; hanc autem citimam, a media linea direxit ad lævam: ſed principatum dedit ſuperiori, quam ſolam individuam reliquit. Interiorem autem cum in ſex partes diviſiſſet, ſeptem orbes diſpares, duplo & triplo intervallo moveri juſſit, contrariis inter ſe curſibus. Eorum autem trium fecit pares celeritates: ſed quatuor, & inter ſe diſpares, & diſſimiles trium reliquorum. Animum igitur cum ille procreator mundi Deus ex ſua mente & divinitate genuiſſet; tum denique omne, quod erat concretum atque corporeum, ſubſternebat animo, interiusque faciebat: atque ita medio medium accommodans copulabat. Sic animus a medio profectus, extremitatem cœli a ſuprema regione rotunde ambitu circumjecit, ſe- 8

ſeque ipſe verſans, divinæ, ſempiternæ, ſapientiaque vitæ induxit exordium. Et corpus quidem cœli ſpectabile effectum eſt, animus autem oculorum effugit obtutum. Eſt autem animus ex omnibus, rationis concentionisque (ἁρμονίη Græce) ſempiternarum rerum, & ſub intelligentiam cadentium, compos & particeps; quo nihil ab optimo & præſtantiſſimo genitore melius procreatum: quippe qui ex eadem vinctus, alteraque natura, adjuncta materia, temperatione trium partium, proportione compacta, ſe ipſe converſans, cum materiam mutabilem arripuiſſet, & cum rurſus individuam atque ſimplicem, per quam omnis movetur, diſcernitque, quid ſit ejuſdem generis, & quid alterius, & cetera dijudicat, quid cuique rei ſit maxime aptum, quid quoque loco, aut modo, aut tempore contingat, quæque diſtinctio ſit inter ea, quæ gignantur, & ea, quæ ſint ſemper eadem. Ratio autem vera, quæ verſatur in iis, quæ ſunt ſemper eadem, & in iis, quæ mutantur, cum in eodem, & in altero movetur ipſa per ſe ſine voce, & ſine ullo ſono, cum eandem partem attingit, qua ſenſus cieri poteſt: orbis illius generis alterius immutatus & rectus omnia animo mentique denuntiat: tum opiniones aſſen-

aſſenſionesque firmæ veræque gignuntur. Cum autem in illis rebus vertitur, quæ manentes ſemper eædem, non ſenſu, ſed intelligentia continentur; tum intelligentia, ſcientiaque neceſſario efficitur.

Deſunt multa.

Ratione igitur & mente divina, ad originem temporis, curriculum inventum eſt ſolis & lunæ. * * * Corpora autem eorum ſingulorum cum effeciſſet Deus, ea ad eas converſiones collocavit, quas alterius circuitus conficiebat, quæ ſunt ſeptem, & ut illa ſeptem. Ita vim ſuam natura convertit, ut terram lunæ curſus proxime ambiret, eique ſupra terram proxima ſolis circumvectio eſſet. Lucifer deinde, & ſancta Mercurii ſtella curſum habent ſolis celeritati parem, ſed vim quandam contrariam: eaque converſione, quam inter ſe habent Lucifer, Mercurius, Sol, alii alios vincunt, viciſſimque vincuntur. Reliquorum ſiderum quæ cauſa collocandi fuerit, quæque eorum ſit collocatio, in ſermonem alium differendum eſt, ne in eo, quod attingendum fuit, quam in eo, cujus cauſa id attigimus, longior ponatur oratio. Quando igitur unumquodque eorum ſiderum curſum decorum eſt adeptum, e quibus erat motus temporis con-

ſignandus; colligatisque corporibus vinculis animalibus, tum animantia orta ſunt; eaque imperio parere didicerunt: tunc ex alterius naturæ motione tranſverſa, in ejusdem naturæ motum incurrentia, in eoque hærentia, atque impedita, cum alia majorem luſtrarent orbem, alia minorem, tardiusque majorem, celeriusque minorem, motu vero unius ejusdemque naturæ; quæ velociſſime movebantur, ea celeritate vinci a tardioribus, & cum ſuperabant, ſuperari videbantur. Omnis enim orbis eorum quaſi facilitatis inflexione vertebatur: quam bifariam contrarie ſimul procedentia efficiebant, ut quod eſſet tardiſſimum, id proximum fieret celerrimo. Atque ut eſſet menſura quædam evidens, quæ in iſtis octo curſibus celeritates tarditatesque declararet; Deus ipſe ſolem, quaſi lumen, accendit ad ſecundum ſupra terram ambitum, ut quam maxime cœlum omnibus colluceret, animantesque, quibus jus eſſet doceri, ab ejusdem motu, & ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam vimque cognoſcerent. Nox igitur & dies ad hunc modum, & ob has generata cauſas, unum circuitum orbis efficit ſapientiſſimum atque optimum: menſis autem, quando luna, luſtrato ſuo cur-

ſu, ſolem conſecuta eſt: annus, ubi ſol ſuum totum confecit & peragravit orbem. Ceterorum autem ſiderum ambitus ignorantes homines, præter admodum paucos, neque nomen appellant, neque inter ſe numero commetiuntur. Itaque neſciunt, hos ſiderum errores, id ipſum eſſe, quod rite dicitur tempus, multitudine infinita, varietate admirabili præditos. Attamen illud perſpici & intelligi poteſt, abſoluto perfectoque numero temporis, abſolutum perfectumque annum, tunc compleri denique, cum ſe octo ambitus, confectis ſuis curſibus, ad idem caput retulerunt, eumque eos permenſus eſt idem, & ſemper ſui ſimilis orbis. Has igitur ob cauſas nata aſtra ſunt, quæ per cœlum penetrantia, ſolſtitiali ſe & brumali revocatione converterent: ut hoc omne animal, quod videmus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad æternitatis imi-
tationem ſimillimum. Et cetera quidem uſ- 10
que ad temporis ortum impreſſa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat: ſed quia nondum omne animal in mundo intus incluſerat, ex ea parte deficiebat ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo. Quot igitur, & quales animalium formas mens, in ſpeciem rerum intuens, poterat cernere, totidem & tales in

hoc mundo ſecum cogitavit effingere. Erant autem animantium genera quatuor; quorum unum divinum atque cœleſte: alterum pennigerum & aërium: tertium aquatile: terreſtre, quartum. Divinæ animationis maxime ſpeciem faciebat ex igne, ita ut ſplendidiſſimus eſſet, & adſpectu pulcherrimus; cumque ſimilem univerſitatis naturæ efficere vellet, ad volubilitatem rotundavit, comiteque eum ſapientia quam optimæ mentis effecit, circumque cœlum æqualiter diſtribuit, ut hunc hac varietate diſtinctum bene Græci κόσμον, nos lucentem mundum nominaremus. Dedit autem divinis duo genera motus: unum, quod ſemper eſſet in eodem æque, & idem in omnibus, atque uno modo celeraret: alterum, quod in anticam partem a converſione ejuſdem, & ſimilis pelleretur. Quinque autem reliquis motibus orbem eum eſſe voluit expertem, immobilem, & ſtantem. Ex quo genere ea ſunt ſidera, quæ infixa cœlo non moventur loco; quæ ſunt animantia, eaque divina; ob eamque cauſam ſuis ſedibus inhærent, & perpetuo manent. Quæ autem vaga & mutabili ratione labuntur, ita generata ſunt, ut ſupra diximus. Jam vero terram, altricem noſtram, quæ trajecto axe ſuſtinetur

diei noctisque effectricem, eandemque cuſtodem, antiquiſſimam deorum voluit eſſe eorum, qui intra cœlum gignerentur. Flexiones autem deorum, & inter ipſos deos concurſiones, quæque in orbibus eorum converſiones anteceſſionesque eveniant, cumque inter ſe pæne contingant, eos, qui prope copulentur contraria regione, & pone quos, aut ante labantur, quibusque temporibus a noſtro adſpectu oblitefcant, rurſusque emerſi errorem incutiant rationis expertibus, ſi verbis explicare conemur, nullo poſito ſub oculis ſimulacro, earum rerum fruſtra ſuſcipiatur labor. Sed hæc ſatis ſint dicta nobis. Quæ de deorum, qui cernuntur, quique orti ſunt, natura præfati ſumus, habeant hunc terminum. Reliquorum autem, quos Græci δαίμο- II
νας appellant, noſtri (opinor) Lares, ſi modo hoc recte converſum videri poteſt, & noſſe, & nuntiare ortum eorum, majus eſt, quam ut profiteri ſcribere nos audeamus. Credendum nimirum eſt veteribus & priſcis, ut ajunt, viris, qui ſe progeniem deorum eſſe dicebant. Itaque eorum vocabula nobis prodiderunt. Noſſe autem generatores ſuos optime poterant: ac difficile factu eſt, a diis ortis, fidem non habere; quamquam nec argumentis, nec

rationibus certis eorum oratio confirmatur; ſed quia de ſuis rebus ac ſibi notis videntur loqui, veteri legi morique parendum eſt. Sic igitur, ut ab his eſt traditum, horum deorum, ortus habeatur, atque dicatur: ut Oceanum, Salaciamque Cœli ſatu, Terræque conceptu generates editosque memoremus: ex his Phorcyn, Saturnum, & Opem: deinceps Jovem atque Junonem, reliquos, quos fratres inter ſe, agnatosque uſurpari atque appellari videmus, & eorum, ut utamur veteri verbo, proſapiam. Quando igitur omnes, & qui moventur, palamque oſtenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, qua ipſi volunt, creati ſunt; tum ad eos is Deus, qui omnia genuit, fatur hæc: Vos, qui deorum ſatu orti eſtis, attendite. Quorum operum ego parens effectorque ſum, quæ per me facta, non ſunt diſſoluta, me invito; quamquam omne colligatum ſolvi poteſt: ſed haudquaquam boni eſt, ratione vinctum velle diſſolvere. Sed quoniam orti eſtis, immortales vos quidem eſſe, & indiſſolubiles non poteſtis: neutiquam tamen diſſolvemini, nec vos ulla mortis fata periment, nec fraus valentior, quam conſilium meum, quod majus eſt vinculum ad perpetuitatem veſtram, quam illa, quibus eſtis tum

eum gignebamini, colligati. Quid ſentiam igitur, cognoſcite. Tria nobis genera reliqua ſunt, eaque mortalia; quibus prætermiſſis, coeli abſolutio perfecta non erit. Omnia enim genera animalium complexu non tenebit: teneat autem oportebit, ut eodem ne quid abſit, quæ a me ipſo effecta ſint, quod deorum vitam poſſit adæquare. Ut igitur mortali generentur conditione, vos ſuſcipite, ut illa gignatis, imitemini que vim meam, qua in veſtro ortu me uſum eſſe meminiſtis: in quibus qui tales creantur, ut deorum immortalium quaſi gentiles eſſe debeant, divini generis appellentur, teneantque omnium animantium principatum, vobisque jure & lege volentes pareant; quorum vobis initium ſtatusque traditur a me. Vos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem. Ita orientur animantes, quos & vivos alatis, & conſumtos ſinu recipiatis. Hæc ille dixit. Dein- 13
de ad temperationem ſuperiorem revertit; in qua omnem animum univerſæ naturæ temperans permiſcebat, ſuperiorisque permixtionis reliquias fundens æquabat, eodem modo ferme, niſi quod non ita incorruptas, ut ea, quæ ſemper idem; ſed a diis ſecundum ſumebat, atque tertium. Toto igitur omnino con-

ſtituto, ſideribus parem numerum diſtribuit animorum, & ſingulos adjunxit ad ſingula, atque ita quaſi in currum univerſitatis impoſuit, commonſtravitque leges fatales ac neceſſarias, & oſtendit primum ortum unum fore omnibus, eumque moderatum atque conſtantem, nec ab ullo imminutum: fatis autem, & quaſi ſparſis animis, fore, uti certis temporum intervallis oriretur animal, quod eſſet ad cultum deorum aptiſſimum. Sed cum duplex eſſet natura generis humani, ſic ſe res habebant, ut præſtantius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri viri. Cum autem animis corpora cum neceſſitate inſeviſſet, cumque ad corpora neceſſitate tum acceſſio fieret, tum abſceſſio; neceſſe erat, ſenſum exſiſtere unum, communemque omnium vehementiore motu excitato, conjunctoque naturæ: deinde voluptate & moleſtia mixtum amorem: poſt iram, & metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes; quos qui ratione rexerit, juſte vixerit; qui autem his ſe dediderit, injuſte. Atque ille, qui recte & honeſte curriculum vivendi a natura datum confecerit, ad illud aſtrum, quocum aptus fuerit, revertetur: qui autem immoderate & intemperate vixerit,

eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet: & ſi ne tum quidem finem vitiorum faciet; gravius etiam jactabitur, & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum & ferarum transferetur; neque malorum terminum prius adſpiciet, quam illam ſequi cœperit converſionem, quam habebat in ſe ipſe, ejusdem & unius, ſimul innatam & inſitam. Quod tum eveniet, cum illa, quæ ex igne, aëre, aqua, atque terra, turbulenta & rationis expertia inſederint, denique ratione depulerit, & ad primam, atque optimam affectionem animi pervenerit. Quæ cum ita deſig- 21
naſſet, ſeſeque, ſi quid poſtea fraudis, aut vitii eveniſſet, extra omnem culpam cauſamque poſuiſſet: alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mundi partes, quæ ſunt ad ſpatiorum temporis ſignificationem notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. Poſt autem ſationem eam diis, ut ita dicam, junioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent, quantumque eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ ſequentia eſſent, perpolirent & abſolverent: deinde ut huic animanti principem ſe ducemque præberet, vitamque ejus pulcherrime regeret & gubernaret: niſi quatenus ipſe be-

nefactus ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. Atque is quidem, qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu: qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognoviſſent, hunc ſequebantur. Itaque cum accepiſſent immortalo principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorem ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aëris a mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, easque inter ſe copulabant, haud iisdem vinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni non poſſent propter parvitatem, crebris quaſi cuneolis injectis, unum efficiebant ex omnibus corpus; itemque in eo influente atque effluente animo divino ambitus illigabant. Itaque illi in flumen immerſi, neque tenebant, neque tenebantur; ſed vi magna tum ferebant, tum ferebantur. Ita totum animal movebatur illud quidem, ſed immoderate, & fortuitu, ut ſex motibus veheretur. Nam & ante, & pone, ad lævam, & ad dextram, & ſurſum, & deorſum, modo huc, modo illuc * * *

ſex oras, regionesque verſus errans procedebat,

Deſunt nonnulla.

Jam vero earum imaginum, quæ ſingu-

tur & redduntur in ſpeculis, eorumque, quæ ſplendida & lævia ſunt, rationem perſpicere, haud difficile eſt. Nam ex ignis utriusque externi atque interni communione inter ipſos, cum unus per ſingulas partes effectus, & multis modis concors & aptus redditus in lævore conſedit. * * *

Sed ſi in ſplendore conſedit: tum vel eadem ſpecies, vel interdum immutata redditur. 14

omniaque hujusmodi neceſſario in ſpeculo referuntur,

cum ignis oculorum cum eo igne, qui eſt ob os offuſus,

in re levi, & ſplendida,

ſe confudit, & contulit. Dextra autem videntur, quæ læva ſunt, quia contrariis partibus oculorum, contrarias partes attingunt.

præter morem uſitatum adjectionis & commiſſuræ.

Reſpondent autem dextra dextris, læva lævis converſione luminum, cum ea inter ſe non cohæreſcunt. Id fit, cum ſpeculorum lævitas hinc illincque altitudinem aſſumſit, & ita dextra detruſit in lævam partem oculorum, lævaque in dextram. Supina etiam ora cernuntur depulſione luminum: quæ convertens inferiora reddit, quæ ſunt ſuperiora. At-

qui hæc omnia ex eo genere ſunt, quæ rerum adjuvant cauſas. Quibus utitur miniſteriis Deus, cum optimi ſpeciem, quoad fieri poteſt, efficit. Sed exiſtimant plerique, non hæc adjuvantia cauſarum, ſed has ipſas eſſe omnium cauſas, quæ vim habeant frigoris & caloris, concretionis & liquoris; careant autem omni intelligentia atque ratione, quæ, niſi in animo, nulla alia in natura reperiantur. Animus autem ſenſum omnem effugit oculorum. At ignis, & aqua, & terra, & aër, corpora ſunt, eaque cernuntur. Illum autem, qui intelligentiæ ſapientiæque ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt, intelligentis ſapientisque naturæ primas cauſas conquirere: deinde ſecundas cauſas rerum earum, quæ neceſſario movent alias, cum ipſæ ab aliis moventur. Quocirca nobis ſic cerno eſſe faciendum, ut de utroque nos quidem dicamus genere cauſarum, ſeparatim autem de iis, quæ cum intelligentia ſunt efficientes pulcherrimarum rerum atque optimarum: & de iis, quæ vacantes prudentia, inconſtantia, perturbataque efficiunt. Ac de oculorum quidem cauſis, ut haberent eam vim, quam nunc habent, ſatis ferme eſſe dictum puto. Maxima autem eorum utilitas, donata humano generi deorum

munere, deinceps explicetur. Rerum enim optimarum cognitiones nobis oculi attulerunt. Nam hæc, quæ eſt habita de Univerſitate oratio a nobis, haud unquam eſſet inventa, ſi neque ſidera, neque ſol, neque cœlum ſub oculorum adſpectum cadere potuiſſent. Nunc vero dies, noctesque oculis cognitæ, tum menſium, annorumque converſiones ad numerum machinatæ ſunt, & ſpatium temporis demenſæ ſunt, & ad quæſtionem totius naturæ impulerunt; quibus ex rebus philoſophiam adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullum præſtantius, neque datum eſt mortalium generi deorum conceſſu, atque munere, neque dabitur.

Multa deſiderantur.

)(•)(

SERIES & INDEX LIBRORUM CICERONI OMNIUM HUJUS EDITIONIS.

Vol. I. De Inventione rhetorica libri II.

De claris Oratoribus liber, qui dicitur *Brutus*, p. 199 ſqq.

Vol. II. Dialogi III. de oratore ad Quintum fratrem.

Vol. III. ad M. Brutum Orator.

Ad C. Trebatium Topica p. 117.

De partitione oratoria dialogus p. 159.

De optimo genere oratorum p. 220.

Fragmenta poematum p. 230.

Vol. IV. Oratio pro P. Quintio.

Oratio pro S. Roſcio Amer. p. 56.

Or. pro Q. Roſcio comoedo p. 133.

Or. in Q. Coelium, Divinatio p. 161.

In C. Verrem actio prima p. 196.

In eund. actionis ſecundae liber I. de Praetura urbana p. 225.

Vol. V. Actionis II. liber II. de jurisdictione Sicilienſi.

Liber III. de Frumento, ſeu oratio frumentaria p. 122.

Liber IV. de Signis p. 277.

Vol. VI. In Verrem liber V. de ſuppliciis.

Oratio pro M. Fontejo p. 124.
Or. pro A. Caecina p. 149.
Or. pro lege Manilia ſeu de imp. Pompejo deligendo p. 209.
Or. pro A. Cluentio Avito p. 251.
Vol. VII. de lege agraria orationes III.
Or. pro C. Rabirio, perduellionis reo p. 94.
Catilinariae orationes IV. p. 114.
Or. pro L. Murena p. 194.
Or. pro L. Flacco p. 259.
Or. pro P. Sulla p. 325.
Vol. VIII. Oratio pro A. Licinio Archia poeta.
Or. ad Quirites poſt reditum p. 25.
Or. poſt reditum in Senatu p. 43.
Or. pro Domo ſua, ad Pontifices p. 71.
Or. de Haruſpicum reſponſis p. 163.
Or. pro Cn. Plancio p. 211.
Or. pro P. Sextio p. 280.
Vol. IX. Oratio in Vatinium.
Or. pro M. Coelio p. 33.
Or. de Provinciis conſularibus p. 85.
Or. pro L. Cornelio Balbo p. 117.
Or. in L. Calpurnium Piſonem p. 159.
Or. pro T. Annio Milone p. 226.
Or. pro C. Rabirio Poſtumo p. 289.
Or. pro M. Marcello p. 314.
Or. pro Q. Ligario ad Caeſarem p. 331.

Or. pro rege Dejotaro ad C. Caeſarem p. 351

Vol. X. in M. Antonium Philippicae XIV.

Or. de Pace p. 346.

Vol. XI. & XII. Epiſtolarum ad Diverſos Libri XVI.

Vol. XIII. & XIV. Epiſtolae ad Atticum.

Vol. XV. ad eundem Liber XV. & XVI.

Epiſtolarum ad Q. fratrem Libri III. p. 89.

Epiſtolae ad Brutum p. 205.

Q. Cicero de petitione conſulatus ad M. Tull. fratrem p. 273.

Vol. XVI. Academicae Quaeſtiones.

De Finibus bonorum & malorum p. 139.

Vol. XVII. Tuſculanae Quaeſtiones ad Brutum.

Vol. XVIII. De Natura Deorum ad Brutum.

De Divinatione p. 225.

De Fato p. 395.

Vol. XIX. De Legibus Libri III.

De Officiis ad Marcum filium p. 113.

Cato Major ſeu de Senectute ad Pomp. Atticum p. 319.

Vol. XX. Laelius ſive de Amicitia.

Somnium Scipionis, fragmentum librorum VI. de Republica p. 60.

Paradoxa ad M. Brutum p. 73

Timaeus ſeu de univerſo, fragm. p. 99.

)(o)(

INDEX GEOGRAPHICUS.

A.

ABDERA, urbs Thraciae, craſſo coelo, Democriti patria. Roma Abdera ad Att. 4, 16. dicitur, propter ſtuporem ſenatorum. Unde *Abderites*, de Nat. Deor. 1. 23.

ACHERINI, L. 3, in Verr. 43. Siciliae populus, exiguae civitatis, ſed ignotae veteribus auctoribus.

ACMONENSES, pr. Flacc. 15. incolae *Acmoniae* Phrygiae magnae.

ACRADINA, vel *Achradina*, in Verr. lib. 4, 53. pars Syracuſarum.

ACRONOMA, ad Att. 13, 40. locus incertus.

ACTIUM CORCYRAE, ad Att. 7, 2. Locus ſ. portus inſulae Corcyrae, cui inſulae nomen adjicitur, ne cum Actio Acarnaniae confundatur.

ADRIANUM MARE, ad Att. 10, 7. quod vulgo *Adriaticum* dicitur. Sic etiam dicitur in Piſonem, & apud Horatium.

ADRAMYTTENUS, Or. p. Flacc. 13, ab Adramytteo, nobili Myſiae urbe in maritima ora.

ADRUMETUM, pro Flacc. oppidum *Africa* propriae.

AEGINETAE, de Offic. 3, 11. incolae inſulae Aeginae.

AEMILIA, ad Div. 10, Ep. 30. Via in Gallia Ciſpadana a Placentia ad Ariminum, ita dicta, quia ab Aemilio Lepido ſtrata eſt.

AENARIA, ad Att. 10, 13. inſula oppoſita Campaniae, quae & *Pithecuſa* dicitur.

AENUS, ex emend. Turnebi Adverſ. 22, 28. pro Flacco 14. Thraciae urbs antiquiſſima.

AEQUIMELIUM, de Div. 2, 17. locus Romae, ſic dictus, quod Melii domus ibi aequata ſolo eſt. Liv. 4, 16.

AETNENSES, in Verr. 3, 18. ad montem Aetnam, populi urbis *Aetnae*.

AGRAGIANAE ſ. *Acragianae portae*, Tuſc. 5, 23. portae Syracuſarum, quae imminebant viae, quae Agrigentum ferebat.

AGRIGENTUM, in Verr. lib. 2, 26. oppidum Siciliae, in maritima ora verſus meridiem. Dicitur *Acragas* & *Agragas*, de Graeco. *Agrigentini*, in Verr. L. 2, 50.

AGRINAE, in Piſ. c. 37. ſunt populi Theſſaliae.

AGYRIUM, in Verr. 3, 27. oppidum Siciliae. *Agyrinenſis*, in Verr. 2, 9. 3, 18. &c.

ALABANDUM, ſ. *Alabandus*, de Nat. D. 3, 15. urbs Cariae prope flumen Meandrum. Unde *Alabandeis*, ad Div. 13, ep. 56. qui eſt pluralis Graecus ex *Alabandeus* (ἀλαβανδεὺς) quod eſt in Brut. 95.

ALBA, ad Att. 8, 12. eſt Alba Fucentis, ad Lacum Fucinum, colonia Rom. in Marſis.

ALBANA, or. pro lege Agrar. 2, 34. vicus, vel forum Capuae, ubi unguentarii venales merces habebant.

ALBANA *aqua*, de Div. 1, 44. eſt lacus Albanus in Latio prope Albam Longam, ab Aſcanio conditam.

ALBANUM, ad Att. 4, 11. praedium Pompeji in agro prope Albam Longam.

ALBANUS *mons*, nomen habet ab Alba Longa. In eo quotannis feriae latinae celebrabantur a Rom. & Latinis in memoriam foederis, olim inter eos icti.

ALBANUS *lacus*, de Div. 1, 44.

ALBENSES, Varro de L. Lat. 7, p. m. 91. *Cum duae ſint Albae, ab una dicuntur Albani, ab altera Albenſes*; nempe ab ea, quae eſt ad lacum Fucinum.

ALETRINAS, or. pro Cluent. 16, ab oppido Aletrio Latii in Hernicis.

ALETRIENSIS, pro Corn. Balb.

ALEXANDRIA, Acad. 4, 4. eſt Aſiatica in Troade.

ALGIDA, Or. 45. terra circa Algidum montem & urbem in Latio.

ALIFANUS ager, Or. de Leg. Agrar. circa Aliſas, oppidum Samnitium.

ALIPHERA, ad Att. 6, 2. urbs maritima Achaiae.

ALLIENSIS, ad Att. 9, 5. ab Allia fluvio, ad quem infelix cum Gallis pugna facta, de qua Liv. L. V. 38. unde *Allienſes dies* dicti infelices, nefaſti.

ALSIENSE, ep. 6. ad Div. lib. 9. praedium dictum ab Alſio, oppido in ora Etruriae. v. ad Att. 8, 50.

ALYZIA, ep. 2. ad Div. Lib. 16. oppidum Acarnaniae.

AMALTHEA, ad Att. 1, 13. villa Attici in Epiro, cujus ſaepe mentio fit.

AMALTHEUM, ad Att. 1, 16. gymnaſium in Amalthea fuiſſe videtur.

AMANUS, ad Div. 2, ep. 10. Mons Ciliciae a Tauro procurrens, & ejus quaſi ramus. *Amanienſes*, ad Div. lib. 2, ep. 10. incolae montis Amani.

AMANTIA, Phil. 11, 11. oppidum in ora Illyricana.

AMBRACIA, ad Brut. 6. urbs Theſprotiae in Epiro, ad ſinum Ambracium. Unde *Ambraciota*, Tuſc. Q. 1, 34.

AMERIA, municipium in Umbria. Unde *Amerini*.

AMESTRATINUS, in Verr. lib. 3, 39. 5, 51. ab Amaſtra ſ. Ameſtrato oppido Siciliae.

AMISUS, leg. Man. 8. oppidum nobile Ponti.

AMPHICTYONES, de Inv. 2, 23. commune Graeciae concilium, cujus ſaepe mentio apud Demoſthenem.

AMPHILOCHIA, in Piſon. 40. ager circa Argos, Amphilochorum urbem in Acarnania.

AMPSANCTUS, de Div. 1, 36. Lacus peſtilentis vaporis in Hirpinis.

ANAGNIA, dies urbs in Hernicis. Virgil. Aen. 7, 684. Unde *Anagnini*, Philip. 2, 41. & *Anagninum*, ad Att. 12, 1. praedium in agro Anagniae.

ANCON, ad Att. 7, 11. eadem quae vulgo *Ancona*, urbs maritima in agro Piceno. *Anconitanus*, or. pro Cluent. 14.

ANIENSIS, ad Div. 8, 8. tribus ruſticanae nomen.

ANTILIBANUS, mons ſupra mare Sidonium qui cum Libano, cui exadverſum ſitus eſt

ubique fere aequalibus disjunctus ſpati Coeleſyriam complectitur. ad Att. 2, 16

ANTIOCHIA, ad Att. 5, 18. caput Syria Hinc *Antiochinus*, Phil. 11, 7.

ANTIUM, urbs veteris Latii ad mare, ce lebris olim re navali, templo Fortunae & Sortibus, de quibus in utroque de Divinat libro. Hinc dicuntur *Antiates*, ad Att. 2, 6

AONIUS, ad Att. 5, 21. ab Aonia i. e. Boeotia.

APAMEA, ad Att. 5, 16. urbs Phrygiae majoris ad Marſyae & Meandri confluentes.

APOLLONIA, ad Brut. 2. urbs Macedoniae maritima, litterarum ſtudiis nobilis.

APOLLONIENSIS, in Verr. 3, 43. ab Siciliae oppido Apollonia.

APOLLONIS, pro Flacco 21, oppidum Lyciae, quae & Apollonidia dicitur. Unde *Apollonidienſis* ſ. *Apollonidenſis*, ad Q. Fr. 1, 2. 3. Att. 5, 13.

APENNINUS, mons Italiam, veluti dorſum, paene totam percurrens, laudatur v. c. de Or. 3, 19. Phil. 12, 11.

APPIA, ad Att. 2, 12, via celeberrima & Regina viarum, uti Statius appellat, Roma Capuam, & Capua Brunduſium ferens, ab Appio Caeco Cenſore ſtrata magnifice.

APPIANI, ad Div. 3. ep. 7. incolae *Appiae* in Phrygia.

ARCANUM, ad Att. 5, 1. & multis aliis locis, in primis ep. ad Q. Fr. fuit praedium Q. Fratris prope Minturnas.

ARADUS, ad Att. 9, 9. urbs Phoenices in inſula parva, continenti juncta.

ARGENTEUS FLUVIUS, ep. 34. ad Div. lib. 10. in Gallia Transalpina ad Forum Julium.

ARGENTEUS PONS, ad Div. 10, 34. locus vel vicus cum ponte in fluvio Argenteo.

ARGI, urbs Argolidis, unde *Argius*, Tuſc. Q. 1, 47. *Argia Sacerdos.*

ARGIVUS, Brut. 13.

ARGOLICUS, de Fin. 5, 18.

ARGILETUM, ad Att. 12, 32. mons urbis Romae, ubi Cicerones domum aut tabernas habuiſſe videntur; unde *Argiletanus*, ad Att. 1, 14.

ARGINUSAE Off. 1, 24. inſulae tres prope Lesbum, ad quas Lacedaemoniorum dux Callicratidas ab Athenienſibus in bello Peloponneſiaco victus eſt.

ARIMINUM, Umbriae oppidum, trans Apenninum ad mare ſitum. Unde *Ariminenſes*, in Verr. Lib. 1, 12.

ARIOPAGUS, ad Att. 5, 11. mons, ubi Mars judicatus erat; deinde judicium Athenienſium; unde *Ariopagitae*, de Div. 1, 30.

ARNIENSIS, de Lege Agrar. 2, 29. tr
Rom. & regio Etruriae.

ARPI, ad Att. 9, 3. oppidum Apuliae.

ARPINUM, ad Att. 2, 11, urbs Italiae
municipium, duobus civibus C. Mario
M. Cicerone nobilitatum, unde *Arpina*
dicuntur, & *Arpinas*, ad Att. 1, 6. 5,
de praedio.

ARRETIUM, ad Div. 16, ep. 12. oppidu
Etruriae, unde *Arretini* dicuntur pro Cae
cina c. 33. pr. Mur. 24. &c. ad Att. 1, 19.

ASCULUM, Brut. 46. oppidum in Agro Pi-
ceno, quod & *Aſclum* dicitur, & ap. Hie-
roclem Ἄσκλος, unde pro Sull. 8. *Aſculani.*

ASPENDUM, in Verr. Lib. 1, 20. urbs Pam-
phyliae.

ASSORINUS AGER, in Verr. Lib. 3, 18.
circa *Aſſorum*, Siciliae oppidum, inter Agy-
rium & Ennam. Verr. 4, 44.

ASTURA, ad Div. 4, ep. 19. ad Att. 12, 40.
flumen Latii, in quo inſula ejuſdem nomi-
nis, ubi Ciceronis villa.

ASTYPALENSIS, de N. D. 3, 18. ab *Aſty-
palea*, inſula maris Cretici.

ATANDRIUS ſ. ANTANDRIUS, ad Qu.
Frat. 1, 2. 2. ab oppido Myſiae *Atandro* ſ.
Antandro, ut Strabo appellat.

ATELLA, de Lege Agrar. 2, 31. oppidum Campaniae inter Capuam & Neapolim. Dicitur *Atellanum* municipium, ad Q. Fr. 2, 14. & *Atellanius verſus*, de Div. 2, 10. e fabula Atellana.

ATHAMANUM GENS, in Piſon. 40. populus Athamaniae, regionis Graeciae.

ATHOS, mons Macedoniae, a Xerxe perfoſſus, de Fin. 2, 34.

ATINAS, ad Att. 15, 3. ager circa *Atinam*, urbem Latii.

ATTALENSES, Or. de Leg. Agrar. 1, 2. 2, 19. populi *Attaleae*, urbis Lyciae.

AULIS, Tuſc. Qu. 1, 48. portus Boeotiae ad Euripum, unde claſſis Graecorum Trojam profectura ſolvit.

AURELIA VIA, Phil. 12, 9. per maritima Etruriae ducens Piſas verſus.

AURELIUM TRIBUNAL, in Piſon. 5. nomen habet, incertum a quo Aurelio: exſtructum ſaxo, cum vulgo lignea & mobilia tribunalia magiſtratuum eſſent, circumdatumque gradibus, qui inde *Aurelii gradus* dicuntur. Ceterum e locis Ciceronis, in quibus tribunalis Aurelii & graduum Aureliorum mentio fit, intelligi poteſt, ibi verſari ſolitam fuiſſe multitudinem homi-

num plebejorum & perditorum, inter l
etiam Judaeos.

AVENTINUM, ad Att. 12, 32. mons url
Romae, in quo Cicerones domum aut t
bernas habuiſſe videntur.

AVERNUS, Tuſc. Quaeſt. 1, 26. Lacus i
Campania peſtilens.

AXIA, Caecin. 7. caſtellum in agro Tarqui
nienſi.

B.

BALEARICUS, de Divin. 1, 2. a Balearibus inſulis, prope Hiſpaniam. Cognomen Metelli.

BARGYLETAE, ad. Div. 13, Ep. 56. incolae Bargyli, oppidi in Caria.

BAULI, Acad. 4, 40. villa Hortenſii inter Lucrinum lacum & Bajas in Campania.

BENEVENTUM, oppidum Samnitium. Unde *Beneventanus*, Verr. 1, 15.

BESSICA gens, in Piſon. 34. in Thracia.

BIDIS, Verr. 2, 22. oppidum tenue Siciliae, non longe a Syracuſis. Unde *Bidinus*, Verr. 2, 22.

BLANDENONA, ad Q. Frat. 2, 15. nomen urbis propo Placentiam.

BOEOTIA, regio Graeciae, Euripo, Attica, Phocide & Locride cincta. Unde *Boeotius*, Div. 2, 25.

BORIA vel BOREA, ad Attic. 16, 4. urbs Africae, forte ad promontorium *Boreum* in Cyrenaica, ad Syrtim majorem.

BOSPORUS, Mur. 15. fretum, quod Propontidem & Pontum Euxinum committit; a quo dicuntur *Bosporani*, L. Man. 4, populi ad Bosporum Aſiatici.

BOVIANUM, Cluent. 79. oppidum Samnitium.

BOVILLAE, ad Att. 6, 13. oppidum non procul à lacu Albano ad viam Appiam, ad quod Clodius a Milone interfectus eſt, quam caedem Cicero *pugnam Bovillam* vocat.

BOVILLUS adj. ad Att. 5, 13. *Bovillana* vicinitas, pro Planc. 9. *Bovillanus Fundus*, ad Q. Fr. 3, 1, 2. ab ignobili loco in Arpinati, non Bovillis illis, quae ſunt ad Appiam.

BULLIENSES, in Piſon. 40. ſine dubio a *Bullide* Macedoniae (proprie Illyriae) urbe. Phil. 11, 11. dicitur *Byllis*. ad Div. 13, 42. *Bulliones*.

BUTHROTUM, opidum Epiri, in quo Atticus domum habuit. De ejus urbis cauſa ſaepe eſt in epp. ad Att. quae cognoſcitur optime ex epiſtola ad Plancum, ad Att. 16, 16.

C.

CAESENA, ad Div. 16, 27. oppidum in Gallia Ciſpadana Senonum.

CAICUS, Flacc. 20. amnis Myſiae.

CAJETA, ad Att. 1, 3. portus celeber Italiae, ad mare inferum, prope Formias, ubi erat Ciceronis Formianum.

CALES, ad Att. 7, 14. oppidum mediterraneum Campaniae.

CALENUM municipium, Agrar. 2, 31. idem oppidum.

CALENUS, ad Att. 8. 3. intelligae *ager*, circa Cales.

CALACTA, in Verr. lib. 3, 43. oppidum Siciliae poſt Haleſam; unde *Calactini*, Verr. 3. 43.

CALATIA, ad Att. 16, 6. urbs agri Campani.

CALPAE, ad Div. 10, ep. 32. mons praealtus Hiſpano litori ad fretum Gaditanum adjacens.

CAMERINUM, ad Att. 8, 12. oppidum in montibus, qui Picenum ab Umbria dirimunt.

CAMERS AGER, pro Sull. 19. circa oppidum Camerinum.

CAMERTINUS, pro Corn. Balb. 20. ubi eſt *foedus Camertinum*, de quo v. Liv. 9, 36.

CANDAVIA, ad Att. 3, 7. regio montibus

aſpera, quae ab extrema Epiro ad Macedoniam usque pertinebat.

CANNAE, Tuſc. Q. 1, 37. vicus Apuliae, clade Rom. bello Punico II. nobilitatus.

CANUSIUM, ad Att. 8, 11. urbs Apuliae, unde *Canuſinus*, ad Att. 1, 13.

CAPENA PORTA Romana, a qua via Appia ducebatur, ad Att. 4, 1.

CAPENAS, ad Div. 9, 17. Agr. 2, 26. a *Capena* oppido Etruriae, inter Vejos & Tiberim in ripa ſito.

CAPITINA, in Verr. 3, 23. intell. *urbs*. *Capitium* eſt urbs mediterranea Siciliae.

CAPPADOCIA, ad Att. 5, 18. & propria quidem, regio Aſiae inter Taurum & Antitaurum, propinqua Ciliciae.

CARIA, Orator. 2. regio Aſiae minoris, a qua *Caricae* dicuntur, ſc. ficus, quod optimum genus eſt.

CARINAE, ad Q. Fr. 2, 3. locus urbis Romae, ubi Cicero aedes habebat, ab avis hereditate acceptas.

CARTEJA, ad Att. 15, 20. urbs Hiſpaniae Baeticae ad promontorium Calpen.

CASILINUM, ad Att. 16, 8. urbs agri Campani, Colonia Romana ad Vulturnum, unde *Caſilinenſes*, de Invent. 2, 51.

CASINAS, Agrar. 2, 26. 3, 3. ager circa *Caſinum* oppidum Latii in Volſcis.

CASSIA VIA, Philipp. 12, 9. per mediam Etruriam ducebat; media inter Flaminiam & Aureliam.

CASSINAS fundus, Philipp. 2, 40. M. Varronis.

CASTULONENSIS ſaltus, ad Div. 10, ep. 38 in Hiſpania Tarraconenſi prope urbem *Caſtulonem* ad ripas Baetis ſitam.

CATINA, in Verr. 2, 75. urbs Siciliae; unde *Catinenſes*, Verr. 2, 40.

CAUCASUS, Tuſc. 2, 10. mons Aſiae, Iberiam & Albaniam a ſeptemtrione claudens.

CAUDICINI, de offic. 3, 30. oppidum Samnii, a quo *furcae Caudinae, pax Caudina* dicuntur, item *Caudinum proelium*, Cato 12.

CAUNII, ad Q. Fr. 1, 1. 11. cives *Cauni*, de Div. 2, 40. urbis Cariae maritimae.

CELTIBERI, Tuſc. 2, 27. populi Hiſpaniae Tarraconenſis, a *Celtiberia*, Phil. 11, 5.

CENTURIPAE, Verr. 4, 29. oppidum Siciliae. *Centuripinus*; in Verr. 2, 58.

CEOS, ad Att. 5. 12. inſula celebris e Cycladibus; dicitur & *Cea*, patria Simonidis.

CEPHALEDUM, in Verr. 2, 52. opp. Siciliae.

CERAMICUS, ad Att. 1, 10. locus celeber Athenis duplex, alter in urbe, alter extra urbem.

CHALCIDICUS EURIPUS, de Nat. D. 3, 10 fretum inter Euboeam & Graeciam continentem, quod nomen habet a *Chalcide*, Euboeae urbe.

CHAONIA, ad Att. 6, 3. regio Epiri.

CHERRONESUS, ad Brut. 2. eſt Thraciae Cherſoneſus, unde *Cherronenſes*, in Piſon. 35.

CHERSONESUS, ad Att. 6, 1. Taurica.

CHIUS, Inſula Aſiatica, ad oram occidentalem, in qua urbs cognominis; unde *Chii*, pro Arch. 8.

CHRYSAS, in Verr. 4, 44. fluvius Siciliae per Aſſorinorum & Agyrinorum agrum fluens.

IBYRA, in Verr. 4, 13. oppidum, quod ab aliis ad Piſidiam, ab aliis ad Phrygiam refertur, quia eſt fere in confinio. Hinc *Cibyratae*, in Verr. 4, 13. ad Att. 5, 2. item *Cibyraticus*, ad Att. 5, 21, & aliis locis.

IMBRI, pro L. Manil. 20. populi Germaniae in Cherſoneſo ab Albis oſtio in ſeptemtrionem longe procurrente.

MMERII, Acad. 5, 19. ſunt populi fabuloſi Italiae ab oppido *Cimmerio*, quod ad Bajanum & Avernum ſinum fuiſſe dicitur.

NGULUM, ad Att. 7, 11. oppidum in Piceno, belli civilis Caeſariani tempore aedificatum a T. Labieno.

CIRCEJI, ad Att. 12, 19. urbs cum promontorio Veteris Latii, ſubjecta Pomtinae paludi.
CITARINI, in Verr. 3, 43. Cluverius legendum cenſet *Cetarini*, a *Cetaria*, urbe Siciliae inter Segeſtanorum emporium & promontorium.
CIVARIO, ad Div. 1, ep. 23. locus in finibus Allobrogum, ſi lectio recta eſt.
CLARIUS Br. 51. a *Claro* urbe Colophoniorum.
CLASTIDIUM, Tuſc. Q. 4, 22. vicus Galliae Ciſalpinae.
CLATERNA, ad Div. 12, ep. 5. oppidum Lingonum in Gallia Ciſpadana, juxta amnem ejusdem nominis.
CLAZOMENAE, Tuſc. 1, 43. urbs Joniae.
CLITERNINUS, ad Div. 12, 22. a *Cliterno*, Aequorum oppido.
CNIDUS, pro L. Manil. 12. urbs Cariae, unde *Cnidius*, in Verr. 4, 60 &c.
CNOSII, de Legg. 1, 5. incolae urbis *Cnoſi* in Creta.
COBIOMACHUS, pro Font. 5. vicus ignobilis inter Toloſam & Narbonem.
COCYTUS, de Nat. D. 3, 17. fluvius ap. inferos.
COELIMONTANA PORTA, in Piſon. 23. Romana porta, dicta a *Coelio* monte, in cujus clivo erat.

COLLATIA, Agrar. 2, 35. oppidum Latii non procul ab urbe Roma.

COMENSIS, ad Att. 5, 11. a *Como* ſ. *Novocomo*, colonia tranſpadana Galliae ciſalpinae.

COMMAGENE, ad Div. 3, 10. pars Syriae, Amano monti & Euphrati interjecta: unde *Commagenus*, ad Att. 2, 12.

COMMORIS, ad Div. 15, ep. 4. vicus vel caſtellum Ciliciae in Amano monte.

CONSENTINI, de Fin. B. 1, 3. cives oppidi *Conſentiae* in mediterranea Bruttiorum.

COUS, in Verr. 4, 60. ab inſula *Co*, inter Aſiaticas ſita ad oram occidentalem, in qua urbs eodem nomine.

CORFINIUM, ad Att. 8, 3. &c. municipium Pelignis, cum bello Italico, tum civili Caeſaris nobilitatum. v. Caeſ. de B. C. L. 1.

CORINTHUS, urbs Achaiae, ad Iſthmum; a Mummio deleta & a Jul. Caeſare inſtaurata: a qua dicuntur *Corinthia vaſa*; Roſc. Amer. 46. Tuſc. 2, 14. & *Corinthium aes*, ad Att. 2, 1. &c. factitium, e variis metallis artificioſe miſtum, & ante Corinthum a Mummio deletam notum.

CORIOLANUS, ad Att. 9, 10. a *Coriolis*, urbe Latii ad viam Appiam.

CORYCUS, ad Div. 12, 13. oppidum Ciliciae.

COSANUM, ad Att. 9, 6. ager urbis *Coſae* in Etruria.

CRABRA AQUA, Agrar. 3, aquae ductus ex agro Tuſculano ad urbem deductus: unde & Tuſculana dicitur Balb. 20.

CRANNON, de Or. 2, 6. urbs Theſſaliae.

CRATER, ad Att. 2, 8. fuit ſinus inter Miſenum & Minervae promontorium amoeniſſimus.

CRETES, Tuſc. 2, 14. incolae Cretae.

CRODUNUM, pro Fontei. 5. pro quo alii *Crodimum* legunt: locus fuit obſcurus in provincia Gallia, forte non procul Toloſa.

CROMMIU ACRA, ad Div. 12, ep. 13. promontorium Cypri.

CROTON, ad Att. 9, 19. urbs in Brutiis: unde *Crotoniatae*, de Invent. 2, 1.

CRUSTUMINA tribus, Planc. 16.

CUMAE, urbs Campaniae; unde *Cumani*, incolae urbis, & *Cumanus* ager, Agr. 2, 26. *Cumanum*, ad Att. 4, 10. praedium Pompeji prope Cumas.

CUMANUM, Acad. 1, 1. praedium Varronis.

CURES, ad Div. 15, ep. 20. urbs Sabinorum princeps, unde *Cures Sabinae* dicuntur.

CYBISTRA, ad Div. 15, ep. 2. 4. oppidum Cappadociae.

CYDNUS, flumen in Cilicia, Phil. 2, 11.

CYMAEUS FUNDUS, pro Flacc. 20. ad *Cymen*, Aeoliae oppidum.

CYRENAE, pro Planc. 5. urbs Cyrenaicae regionis in Africa, unde *Cyrenaeus*, Tuſc. Q. 1, 42. & *Cyrenaicus*, Acad. 4, 42.

CYRRHESTICA, ad Att. 5, 18. pars Syriae, confinis Ciliciae, nomen habet a *Cyrrho* urbe Plin. 5, 23. quae non confundenda eſt cum *Cyrrho* Macedoniae.

D.

DARDANI Sext. 34. incolae Dardaniae, quae eſt pars Moeſiae ſuperioris, Illyrico & Macedoniae finitima.

DELUS, inſula celebris propter Latonae partum & religionem, in mari Aegaeo; unde *Deliacus*, Orator. 70. & *Delius*, de Divin. 1. 54. *Deliaca vaſa*, Roſc. Am. 46. Verr. 4, 1. *Deliaca ſupellex*, Verr. 2, 72.

DELPHICAE MENSAE, Verr. 4, 59. genus abaci, vel menſae e marmore, quod primum Delphis factum & inventum.

DENSELETAE, in Piſon. 34. Thraciae populi; etiam *Denteletae* dicuntur.

DERTHONA, ad Div. 11, ep. 10. urbs Liguriae, inter Genuam & Placentiam ſita, colonia Romanorum.

DIANIUM, in Verr. lib. 1. 34. 5, 36. oppidum in Hiſpania Baetica maritima, dictum a Diana, praecipue ibi culta.

DIONYSIPOLITAE, ad Q. Fr. 1, 2. 2. pro quo Urſinus: *Dionyſopolitae*, a *Dionyſopoli* Phrygiae urbe, quae ad Ciceronis provinciam Ciliciam pertinuit, de qua loquitur Cicero.

DODONA, urbs Epiri, in cujus querceto templum Jovis & oraculum, quod dicitur *Dodonaeum*, de Div. 1, 1.

DOMITIA VIA, Or. pro Font. IV. in Gallia provincia.

DORYLENSES, pro Flacc. 17. incolae oppidi *Dorylaei*, quod erat in Phrygia.

DREPANITANUS, in Verr. 2, 57. a *Drepano*, Siciliae oppido & promontorio.

DYMAEI, ad Att. 16, 1. a *Dyma* urbe Achajae, in quam Pompejus bello piratico magnum numerum piratarum locaverat, ut quoniam ea urbs mediterranea eſſet, a rapinis maritimis abſtaherentur.

E.

ECBATANA, L. Manil. 4. *Mediae* caput, quod Tigranes Rex Armeniae tenebat.

EDISSA, in Verr. lib. 5, 34. urbs Siciliae

cum portu, cujus nemo praeter Ciceronem mentionem fecit.

EGGYNA ſc. civitas, in Verr. 3, 43.

ELEUSIS, ſ. ELEUSIN, de Nat. Deor. 1, 42. ad Att. 4, 1. oppidum Atticae Megarum verſus, ad dextram ripam Cephiſi, celeberrimum *initiis* ſ. *myſteriis*. Nat. D. 1, 42.

ELEUTHEROCILICES ad Attic. 5, 20. ad Div. 15, 4. populi Ciliciae liberi, Graecis etiam 'Ελευθερῶται dicti.

ELIS, ad Div. 13, 26. urbs Peloponneſi, a qua & ipſa regio *Elis* dicitur, unde *Elii*, de Div. 2, 12.

ELORINI, in Verr. lib. 3, 43. ab oppido *Eloro* Siciliae, juxta fluvium cognominem.

EMATHIUS, de Leg. 2, 3. ab Emathia, quae Macedonia eſt antiquo nomine.

ENGYNI, in Verr. 3, 43. 4, 44. it. 5, 72. incolae oppidi *Engyi* in Sicilia mediterranea. Dicitur & ſcribitur etiam *Enguium* & *Enguini*.

ENNA, in Verrinis ſaepe, oppidum Siciliae celeberrimum, prope quod nemus eſt, ex quo rapta Proſerpina dicitur. vid. 3, 48.

ENTELLINI, in Verr. lib. 3, 43. incolae oppidi *Entellae* in Sicilia ad Crimiſſum.

EPICTETUS, ad Div. 3, ep. 10. dicitur Phrygia minor.

EPIPHANEA, ad Div. 15, 4. oppidum Ciliciae ad Amanum montem.

EPIRUS, regio Graeciae, ad mare Jonium; unde *Epiraticus*, Attic. 1, 5.

EPOREDIA, ad Div. 11, 20. colonia Romanorum in Tranſpadana Gallia, Sibyllinis libris a pop. Rom. condi juſſa.

EQUUSTUTICUS, ad Att. 6, 1. urbs exigua Apuliae in colle ſita, dicitur etiam *Aequum Tuticum*, item *Tuticum* ſimpliciter, nec non *Equitutium*.

ERANA, ad Div. 15, 4. vicus Ciliciae in Amano.

ERETRIAS, Acad. Qu. 4, 42. ab *Eretria*, urbe Euboeae. *Eretricus*, Tuſc. Qu. 5, 38. ab eadem urbe.

ERYCUS mons, in Verr. lib. 2, 8, 47. celeberrimus *Veneris Erycinae* religione, quae ſaepe in Verrinis memoratur.

ERYMANTHIA bellua, Tuſc. 2, 8. ab *Erymantho*, monte Arcadiae. *Erymanthius* aper, Tuſc. 4, 22.

ERYTHRAE, Verr. 1, 19. oppidum Joniae.

ESERNIA, ſ. *Aeſernia*, ad Attic. 8, 11. oppidum Samnitium ad laevam Vulturni.

ESQUILIAE, de Nat. Deor. 3, 25. mons, in quo Romae pars poſita, a quo dicebatur *Eſquilina porta*, Cluent. 13, item in Piſon. 23 &c.

EURIPUS, pro Mur. 15. dicitur in genere pro freto longiori & tenuiori, quale Euboicum eſt, Taurominitanum in Sicilia &c.

EUROTAS, ad Att. 15, 9, fluvius Laconiae prope Spartam, nobilis certaminibus & exercitationibus, quae a Spartanis ad eum habebantur; v. Tuſc. 5, 34. ubi memoratur *curſus ab Eurota.*

F.

FABRATERIA, ad Div. 9, 24. oppidum Volſcorum ad amnem Trerum, hodie *Faivatera.*

FALERNUM, Phil. 13, 5. praedium in agro Falerno.

FALISCUS, ſc. ager, circa *Falerios*, Etruriae oppidum, cujus incolae *Faliſci.*

FERENTANI, Cluent. 69. incolae oppidi *Ferentii* in Apulia, vicini Venuſiae.

FESULAE, Catil. 3, 6. 2, 9. oppidum olim Etruriae ad Apennini radices prope Florentiam. Sulla coloniam ibi conſtituit. Unde *Feſulani*, Mur. 24.

FIBRENUS, Leg. 2, 1. fluvius, qui per Arpinatem Ciceronis fundum ferebatur.

FICULENSE, ad Att. 12, 34. praedium prope *viam Ficulenſem*, quae nomen habuit a veteri urbe *Ficulea* ſ. *Ficulnea* (unde & *Ficulnenſe* ſcribitur,) in Sabinis, ultra ſacrum montem.

FIDENAE, Agrar. 2, 35. oppidum Sabinorum.

FIRMUM, ad Att. 8, 12. oppidum in agro Piceno; unde *Firmani*, Phil. 7, 8.

FLUMENTANA PORTA Romae, ad Att. 7, 4.

FORMIANUM, ad Att. 1, 4. praedium Ciceronis in agro Formiano prope Cajetam. it. ep. 10. ad Div. lib. 16. *Formianum*, ad Att. 15, 13. praedium Dolabellae prope Formias.

FORUM APPII, ad Att. 1, 10. oppidum Latii veteris, prope tres Tabernas.

FORUM CORNELIUM, ad Div. 12. ep. 5. ſeu *Cornelii*, oppidum Lingonum ad viam Flaminiam, dictum a L. Cornelio Sulla.

FORUM GALLORUM ad Div. 10, 30. oppidum in Gallia Ciſpadana in via Aemilia.

FORUM JULII, ad Div. 10, 17. colonia Julii Caeſaris in Gallia Narbonenſi.

FORUM VOCONII, ad Div. 10, ep. 17. oppidum Galliae Narbonenſis prope flumen Argenteum. Sed ep. 34. eſt *Vocontium*.

FRETENSE MARE, ad Att. 10, 7. eſt fretum inter Italiam & Siciliam.

FRUSINAS, ad Att. 11, 4. praedium non procul a *Fruſino*, Latii oppido.

FUNDANUS, Or. de lege Agrar. 2, 25. ager circum *Fundos*, ad Att. 14, 6. oppidum Latii novi, inter Tarracinam & Formias ſitum. Ab eo & *lacus Fundanus* dicitur.

G.

GABINA vicinitas, pro Plancio 9. a *Gabiis*, oppido Latii, fere medio inter Romam & Praeneſte loco.

GALLICANUS ſaltus, Or. pro Quinct. 25.

GALLICUS ager, Brut. 14. Varr. I. de R. R. c. 2: *Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus eſt, ultra agrum Picenum.* Sic autem dictus eſt ager iſte, quod inde expulſi ſunt Galli Senones. Atque ſic capiendum vocabulum, ubi Gallicus Picenusque junguntur, ut ſit Catil. 2, aliquoties.

GALLINARIA Silva, ad Div. 9, 23. in Campania, inter oſtia Vulturni & Literni, juxta litus.

GARGETTIUS, ad Div. 15, 16. a Gargetto δήμῳ ſ. vico Athenienſi.

GAURUS mons, Agrar. 2, 14. in Campania, vino nobilis. Montes continui ſunt, quorum occidentalis pars *Gaurus*, orientalis *Maſſicus*, ſeptemtrionalis *Falernus* dicitur.

GEDUSANUS ager, Agrar. 2, 19. memoratur inter loca a P. Servilio Iſaurico ſub imperium Rom. redacta.

GELENSES, Verr. 3, 43. 4, 33. ab oppido *Gela* Siciliae, juxta fluvium, qui *Gelas* dicitur.

GERMALUS, ad Att. 4, 3. mons & pars urbis Romae.

GETAE, ad Attic. 9, 10. populi Thraciae, Dacis vicinae.

GORTYNIUS, Phil. 3, 5. a Gortyna, Cretae urbe.

GRAECOSTASIS, ad Q. Fr. 2, 1. locus Romae in foro ante curiam, ubi legati exterorum populorum & regum conſiſtere ſolebant & exſpectare, donec reſponſa acciperent a ſenatu.

GYARUS, ad Att. 5, 12. aſperrima inſula in Aegaeo.

GYTHEUM, de off. 3, 4. navale Spartanorum.

H.

HAEDUI, ad Div. 7, 10. ſ. *Aedui.*

HALES, ad Div. 7, ep. 20. flumen in Lucania. add. *Heles.*

HALESA vel HALAESA, in Verr. lib. 2, 7. oppidum Siciliae; unde *Haleſini*, qui ſaepe in Verrinis memorantur.

HALENTINUS, in Verr. 3, 43. ab *Alento* vel *Aluntio*, oppido maritimo inter Lilybaeum & Pelorum.

HALICIENSES, Verr. 2, 33. ab *Haliciis*, oppido Siciliae Lilybaeum verſus.

HALUNTINUS, Verr. 4, 23. v. *Halentinus*.

HALYS, de Div. 2, 56. fluvius Paphlagoniae.

HELES, *etis*, ad Att. 16, 7. fluvius nobilis prope Veliam.

HELIOPOLIS, de Nat. Deor. 3, 21. urbs Aegypti, nobilis templo Solis.

HELLESPONTUS, fretum Europam ab Aſia dividens. Dicitur etiam de tota iſta Aſiae parte, quae eſt ad Helleſpontum. Hinc in Verr. 1, 24. *Lampſacum* Helleſponti oppidum dicitur. Ad Div. 13, 53. *Pariana* civitas in Helleſponto.

HELORUM, Verr. 2, 35. vid. *Elorini*.

HERA, ad Att. 2, 1. urbs Siciliae, quae & *Hybla* notiori nomine dicitur.

HERACLEA, Verr. 2, 50. oppidum Siciliae, circa oſtium fluvii Halyci, a qua dicuntur *Heraclienſes*, Verr. 3, 43.

HERACLEOTAE, ad Div. 13, 56. incolae urbis Heracleae in Caria.

HERBITA, in Verr. 3, 33. oppidum Siciliae mediterraneae ad Heraeos montes: unde

Herbitenſes, in Verr. lib. 2, 64. & aliis locis. Hodie urbs in ruinis jacet, ab Enna verſus ſeptemtrionem euntibus obvia.

HERCULANUM, ſ. *Herculaneum*, ad Att. 7, 3, oppidum non procul Pompejis; Gr. Ἡράκλειον, a quo dicitur *Herculanea via*, Agr. 2, 14. inter lacum Lucrinum & mare in Campania, via multarum deliciarum: *Herculanenſis*, ad Div. 9, 25. ab eodem oppido.

HIEROSOLYMA, Flacc. 28, urbs *ſuſpicioſa* & *maledica* dicitur. *Hieroſolymarius*, ad Att. 2, 9. per jocum Pompejus dicitur ab Hieroſolymis captis.

HIMERA, in Verr. 4, 33. urbs & fluvius Siciliae.

HIRPINI, de Div. 1, 36. populi Italiae.

HISPALIS, ad Div. 10, 32. Hiſpaniae Baeticae urbs, hodie *Sevilla*.

HISPANIENSIS, de Nat. D. 3, 10.

HISTER, fluvius, Orator. 45. Danubii ea pars, quae in Illyrico eſt.

HYBLENSIS, in Verr. 3, 43. ab *Hybla* urbe. Sed tres *Hyblae* ſunt: *major* prope Centuripas: *parva*, quae & *Megara* dicitur, unde *Hybleae apes*: & *minor*, quae & *Hera* dicitur. De qua Cicero loquatur, non

ſatis liquet. Forte de magna. Nam minorem ipſe *Heram* appellat ad Att. 2, 1. & minorem *Megaridem* in Verr. 5, 25.

IYDRUS, *untis*, ad Att. 15, 21. 16, 5. urbs Calabriae cum portu, unde trajectus breviſſimus in Graeciam. Dicitur etiam *Hydruntum*.

YMETTUS, de Fin. B. 2, 34. mons Atticae, melle & marmore nobilis.

YPANIS, Tuſc. Qu 1, 39. fluvius in regione ad Boſporum Cimmerium.

YPERBOREI, de N. D. 3, 23. populi Sauromatiae maxime boreales.

I.

ANICULUM, Agr. 2, 5. mons, in quo Romae pars poſita.

APIDES, pro Balbo 14. ſunt populi *Japidiae* in ora Italiae maritima, cum ex Illyride in Italiam venitur.

IAEA, de Leg. 2, 9. ab *Ida*, notiſſimo monte Phrygiae.

UVIUM, ad Att. 7, 13. oppidum Umbriae ad viam Flaminiam; hodie *Eugubium*, *Gubio*.

LYRICUM, Man. 12. regio mari Adriatico adjacens, Italiae oppoſita.

ACHARENSIS, in Verr. 3, 32. ab *Ima-*

machara ſ. *Machara*, Siciliae oppido Herbitam verſus.

INALPINI, ad Div. 11, 4. populi, qui in Alpibus habitant.

INDUS, de Nat. Deor. 2, 52. fluvius in India.

INSUBRES, pro Balb. 14. populi Galliae Ciſpadanae.

INTEMELIUM, ad Div. 8, 14. urbs citra Alpes, Plin. 3, 5.

JONIUM MARE, de Orat. 3, 19. eſt mare Adriaticum: vocat enim *ſuperum* & opponit *infero*. Alias ſic dicitur mare omne inter Italiam, Siciliam & Graeciam.

IRPINUS fundus, Agr. 3, 2. vid. *Hirpini*.

ISARA, ad Div. 10, 15. flumen Galliae Transalpinae.

ISAURI, ad Div. 15, 2. populi Iſauriae. *Iſauricus*, ad Att. 5, 21. ab *Iſauria*, quae eſt regio interjecta Piſidiae, Pamphyliae, Ciliciae & Lycaoniae.

ISSUS, ad Att. 5, 20. urbs Ciliciae ad Pinarum amnem & ſinum Iſſicum, qui ab ipſa urbe nomen tulit.

ITALIA, Agr. 2, 25. anguſtius dicitur & antiquius de Latio.

ITHYRAEI & ITURAEI, Phil. 13, 8. ſunt populi Syriae, artis ſagittariae periti, ex quibus ſervi gladiatores &c.

JUTURNA, Cluent. 36. lacus vel fons in Italia ſaluber juxta Numicum amnem, a Juturna Nympha.

L.

LABICI, Agrar. 2, 35. oppidum Latii, quod & *Labicum* dicitur, a qua via *Labicana* 15 mill. paſſ. ab urbe. Unde *Labicanum*, Paradox. 6, 3. ager circa oppidum.

ACONICUM, ad Att. 4, 10. ſudatorium in balneis in hemiſphaerium aedificatum, quo utebantur crudi. Inventum eſt hoc genus a Lacedaemoniis: inde nomen.

ACAENA, Tuſc. Qu. 1, 42. femina ſpartana; ut *Laco* de viris.

AMPSACUM, in Verr. 1, 24. urbs Moeſiae ſ. Helleſponti.

ANUVIUM, pro Muren. 41. oppidum Latii; municipium, cultu Junonis Soſpitae celebre. Unde *Lanuvini*, de Nat. D. 1, 29. *Lanuvinum*, de Divin. 1, 36. ager circa Lanuvium. *Lanuvinum*, ad Att. 9, 9. praedium in agro Lanuvino.

ODICEA, ad Att. 5, 15. quae & *Laudicea*, ut *Laodiceni* & *Laudiceni*, dicitur; urbs Phrygiae majoris, ad fluvium Lycum, non procul ab Apamea.

PITHAE, in Piſon. 10. in Theſſalia populi, fabulis celebrati.

LARINUM, ad Att. 4, 12. 7, 13. 8, 13. municipium ad fines Apuliae in Ferentanis ad dexteram Tiferni ripam. Inde *Larinus* & *Larinas*, pro Cluent. 5, 6.

LATERIUM, ad Att. 10, 1. fundus Q. Ciceronis in Arpinati agro; conf. 4, 7. ad Q. Fr. 3, 1.

LATIARIS, pro Milon 31. cognomen Jovis, qui Latio praeſidet, in Latio colitur: pro quo ſcribunt alii *Latialis*.

LATINIENSES, de Haruſpic. Reſp. 28. iidem ac Latini.

LATMUS, Tuſc. 1, 38. mons Cariae, in quo Endymion obdormivit.

LATRO, ad Q. Fr. 2, 6. urbs & portus Etruriae.

LAVERNIUM, ad Att. 7, 8. nomen loci aut fani a *Laverna* Dea dicti.

LAVICANUS, pro Planc. 9. ab Lavico. v. *Labici*.

LEBADIA, de Divin. 1, 33. urbs Boeotiae; ad quam fanum & antrum Trophonii.

LEMNUS, inſula Graeca in mari Aegaea. Unde *Lemnium ſaxum*, de Fin. B. 2, 29.

LEMONIA tribus, Planc. 16.

LEOCORION, de Nat. D. 3, 19. templum Athenis.

LEO-

LEONATICUM, de Nat. Deor. 3, 19: videtur a Cicerone factum vocabulum, ut λεωκόριον exprimeret.

LEONTINI, in Verr. 2, 66. urbs Siciliae in ora maris Siculi inter Catanam & Syracuſas; dicitur & *Leontium*, a qua nuncupatur *Leontinus Campus*, Phil. 2. 17. publicus populi Romani, mire fertilis, qui propterea, aeque ac Campanus, a Cicerone inter patrimonia reip. Rom. refertur: qui & *Leontinus ager*, de Divin. 1, 33.

EPREON & LEPREOS, ad Att. 6, 2. urbs maritima Achaiae.

EPTIS, in Verr. 5, 59. Duplex Leptis eſt, altera *magna*, prope Syrtim majorem, altera *minor*, prope Adrumetum.

ESBIACI, Tuſc. Qu. 1, 31. incolae inſulae Lesbi.

TINI, in Verr. 3, 43. Nulli ſunt, quod conſtet, in Sicilia *Letini*. Itaque docti conjecere legendum *Jetini*. Legi etiam poſſet *Vetini*, qui ipſi Ciceroni in Verrinis memorantur.

UCADIA, Tuſc. Qu. 4, 34. peninſula Acarnaniae.

JCAS, Tuſc. Qu. 4, 18. promontorium peninſulae Leucadiae; ſed vid. *Leucata*.

Leucas ad Div. 16, ep. 1. oppidum ejuſdem peninſulae.

LEUCATA, ad Att. 5, 9. celebre Leucadiae promontorium, unde amoribus irretiti ſe praecipitare ſolebant in mare, ut amore liberarentur. Conf. Tuſc. 4, 18.

LEUCOPETRA TARENTINORUM, ad Att. 16, 6. ignota eſt Geographis. *Leucopetra* autem *Rheginorum* e Ciceronis Phil. 1, 3. & Att. 16, 7. nota eſt.

LEUCTRA, Tuſc. Q. 1, 46. oppidum Boeotiae, ad quam celebrem victoriam a Spartanis Thebani, ductu Epaminondae, retulerunt; unde *Leuctricus*, v. c. ad Att. 6, 1.

LIGUSTICUM BELLUM, de Nat. D. 2, 23. a Liguribus, quibuscum geſtum eſt.

LILYBAEUM, promontorium Siciliae, unde *Lilybaetanus*, Divin. in Caecil. 17.

LINTERNUS, Agrar. 2, 26. ab *Linterno*, oppido Campaniae, ſ. *Literno*; unde *Linterninum* ſ. *Literninum* praedium, ad Att. 10, 13.

LIPARENSIS, in Verr. 3, 37. a Lipara inſula, quae & urbem hoc nomine habet, principe inſularum inter Siciliam & Italiam medio mari poſitarum; quae dicuntur Aeoliae, eaedemque Vulcaniae & Liparaeae.

OCRI, ad Att. 6, 1. urbs in Bruttiis, ad ſinum, qui ab urbe *Locrenſis* dicitur, nobilitata legislatore Zaleuco. *Locri* de Nat. D. 2, 2. populus.

UCA, ad Div. 1, 9. oppidum Etruriae.

JCANI AGRI, Phil. 13, 5. in Magna Graecia, aut certe confines ei.

JCANI, Tuſc. Qu. 1, 37. populi.

JCEIUM, pro Dejot. 6. caſtellum Dejotari in Galatia.

JCENSE MUNICIPIUM, ad Div. 13, ep. 13, eſt *Luca*.

JCERIA, ad Div. 15, 15. ad Att. 7, 12. oppidum Apuliae, infra Teanum, ad fluvium Cerbalum; colonia Romanorum.

CRETINUS, ad Att. 7, 11. a *Lucreto* vel *Lucretio* in Sabinis, ubi Atticus praedium habebat. Horatius *Lucretilem* appellat.

CRINUS lacus, ad Att 14, 16. in Campania. *Lucrinenſes*, ad Att. 4, 10. oſtreae, quae in lacu Lucrino capiuntur.

PERCAL, ad Div. 7, 20. locus Pani ſacer.

SIUS, de Nat. D. 3, 22. fluvius Arcadiae, Cellario omiſſus.

CAONIA, ad Att. 5, 15. regio Aſiae inter Ciliciam, Piſidiam, Pamphyliam & Cappadociam; unde *Lycaones* dicuntur.

LYCEUM, de Orat. 1, 21. locus Athenis, in quo Peripatus Ariſtotelis erat.

LYDIA, regio Aſiae minoris verſus mare Aegaeum, inter Joniam, Aeoliam & Phrygiam magnam, unde dicuntur *Lydi* populi, pro Flac. 2. & *Lydius*, de Div. 1, 12.

M.

MACHARENSIS, in Verr. 3, 18. a Machara; vid. *Imachara*.

MALEAE, Div. 4, 12. promontorium Laconicae.

MAMERTINI, in Verr. 2, 5. populi Siciliae, Meſſanae incolae, quae *civitas Mamertina* l. c. vocatur.

MANTINEA, de Fin. B. 2, 30. urbs Arcadiae.

MARATHONIUS TAURUS, Tuſc. Qu. 4. 22. a Theſeo comprehenſus.

MARSI, populi Latii, a quibus Italicum ſ. ſociale bellum *Marſicum* de Divin. 1, 44. dicitur, quod ejus praecipui auctores fuere.

MARUCINI, Cluent. 69. populi Campaniae ad mare Adrianum, Ferentanis & Pelignis confines.

MASSICUS, vino nobilis mons Campaniae. vid. *Gaurus*.

MAURI, ad Div. 10, 30. incolae Mauritaniae.

MAECIA, ad Att. 4, 15. tribus pop. Rom. al. *Metia*,

IEGARIS, in Verr. 5, 25. urbs Siciliae prope Syracuſas ad mare, quae & *Hybla minor* dicitur.

IEGARICA SIGNA, ad Att. 1, 8. id eſt, Megaris e lapide, qui ibi naſcitur, elaborata. Statuae Megaricae valde celebres.

IELITA, inſula maris Siculi, quae hodie *Malta* dicitur. Unde *Melitenſis veſtis*, Verr. 2, 72. e goſſypio facta.

ENENII, in Verr. 3, 43. incolae oppidi Siciliae *Menae* dicti.

ETAPONTUS, de Fin. B. 5, 2. urbs Magnae Graeciae prima a Tarento ad mare ſita.

ETHYMNAEUS, Tuſc. Qu. 2, 27. a *Methymna*, urbe inſulae Lesbi, cujus vites & uvae celebrantur apud Virgilium.

ILETUS, urbs Joniae, a qua Mileſii. Celebrantur etiam ap. Ciceronem in Verrinis *lanae Mileſiae*.

ILYADUM COMMUNE, in Verr. 1, 38. regiuncula & urbs in Lycia ad Taurum montem.

NTURNAE, oppidum in Auruncis, in confinio Campaniae & Latii ad Liris oſtia; unde *Minturnenſes*.

NUCIA VIA, ad Att. 9. 6. Roma a porta Minucia Brundiſium ferebat, ut Appia, ſed

alio tractu, nempe per Sabinos, ſtrata a L. Minucio eo, de quo ap. Liv. 4, 16.

MOPSUHESTIA, ad Div. 3, 8. Μόψυ (regis Argivorum) ἑστία, oppidum Ciliciae, ad Pyramum amnem prope mare.

MULVIUS Pons, ad Att. 13, 33. qui Tiberim jungit, prope Romam.

MORGANTINUS AGER al. *Murgentinus*, in Verr. 3, 18. qui eſt ad *Morgantium*, oppidum Siciliae ſupra oſtium Simaethi, prope mare.

MUTYCENSIS, in Verr. lib. 3, 43. a *Mutica* Sicil. oppido.

MYLASA, Phil. 5, 7. urbs Cariae; unde *Mylaſei*, ad Div. 13, 56. Haec eſt urbs, in quam cum Stratonicus veniſſet, propter templorum multitudinem clamavit: *audite templa*.

MYNDUS, oppidum Cariae, *Myndenſes*, ejus cives. ad Div. 3, 8.

MYRINA, ad Div. 5, ep. 20. urbs Aeoliae.

MYSIA, regio Aſiae min. ad mare Aegeum & Helleſpontum, unde *Myſorum gens*, Or. pro Flacco 3.

N.

NAR, ad Att. 4, 15. fluvius Lucaniae prope lacum Velinum.

NARONA, ad Div. 5, ep. 9, 10. oppidum Dalmatiae.

NEAPOLIS, Verr. 4, 53. pars Syracuſarum noviſſima.

NEAPOLITANUM Pompeji ad Att. 7, 2.

NEMAEUS leo, Tuſc. Q. 4, 22. a Nemea, loco in Argolide.

NEMUS, ad Att. 15, 4. lucus Dianae ſacer in agro Aricino. Unde *Nemorenſis*, ſc. ager, ad Att. 6, 1.

NESIS, ad Att. 16, 1. inſula Campaniae objecta, in qua Lucullus filius villam habebat.

NETUM, in Verr. 4, 26. oppidum Siciliae. *Netini* ſ. *Netinenſes*, in Verr. 5, 51. 2, 64.

NICAEA, ad Att. 14, 1. urbs Liguriae prope mare, hodie *Nizza*.

NICAEENSES. ad Div. 13, ep. 61. incolae *Nicaeae* in Bithynia.

NOLA, urbs in Campania, unde *Nolani*, & *Nolanus ager*, item *Nolanum*, praedium prope Nolam, ad Att. 13, 8.

NOVAE, de Orat. 2. 66. ſc. tabernae argentariorum in foro Rom. exornatae ſcutis Cimbrorum, ut *Veteres* Samnitium. Livius 9, 40.

NOVOCOMENSES, ad Div. 13, 35. incolae oppidi Novi Comi in Inſubria ad lacum Larinum.

NUCERIA, Agrar. 2, 31. eſt oppidum Campaniae.

NUMANTIA, urbs Hiſpaniae Tarraconenſis nobilis; unde *Numantinum foedus*, de Fin. B. 2, 17.

NYSAEI, ad Div. 13, ep. 64. incolae oppidi *Nyſae* in Maeonia ſ. Lydia.

O.

OCRICULANA villa, pro Milon. 24 ad *Ocriculum*, oppidum in Umbria cis Apenninum.

OLBIA, ad Q. Fr. 2, 7. urbs Sardiniae. Unde *Olbienſis*, ad Q. Fr. 2, 3. ſc. epiſtola, i. e. Olbiae ſcripta.

OLYMPENI, ab Olympo, urbe Pamphiliae, a P. Servilio Iſaurico capta. Agr. 1, 2. 2, 19.

OLYMPIA, de Orat. 3, 32. ad Att. 13, 30. urbs Elidis in Peloponneſo, juxta Alpheum in Piſaeo agro, celebris ludis Olympicis.

OLYMPUS, de Div. 1, 12. &c. mons inter Theſſaliam & Macedoniam.

ONCHESMITES, ad Att. 7, 2. ventus ab Oncheſmo Epiri portu flans.

OPUS, ad Att. 6, 2. urbs Locridis, metropolis *Opuntiorum*.

ORESTIS, Har. Reſp. 16. pars Macedoniae libera.

ORINDICUS AGER, Agr. 2, 19. ſ. potius

Orondicus aut *Orondius*, ab *Oronda*, urbe inter Piſidiam & Iſauriam.

ROPUS, ad Att. 12, 23. urbs Boeotiae in finibus Atticae.

TIA, celebris colonia ad oſtiam Tiberis. Unde *Oſtienſis provincia*, pro Mur. 8. quaeſtoria, & *Oſtienſe* incommodum, Man. 12. quod experti Rom. ſunt, cum ad Oſtiam claſſis Rom. a piratis capta & oppreſſa eſt.

P.

CHYNUM, Verr. 5, 34. promontorium iciliae.

ESTUM, ad Att. 11, 17. urbs Lucaniae, ir. *Poſſidonia*, a qua ſinus *Paeſtanus* dicitur, ad Att. 16, 6.

LATINAE BALNEAE, pro Roſc. Amer. , quia fuere ad Palatinum montem vel in monte.

τος, ad Div. 12, ep. 13. oppidum prope aodiceam.

RIANA CIVITAS, ad Div. 13, 53. *Pariorum* in Helleſponto urbs, *Paros*.

RTHINI, in Piſon. 40. populi in Illyrico.

TARANI, pro Flacc. 32. urbis *Patarae* Lycia cives.

'RAE, urbs notiſſima Achaiae.

ANUM, ad Att. 9, 18. praedium in agro

Pedano h. e. prope *Pedum*, oppidum inte Praeneſte, Tibur & Tuſculum.

PELIUS MONS, de Fat. 15.

PELLA, ad Att. 3, 8. caput Macedoniae, unde reges Macedoniae, Philippus & Alexander, *Pellaei* dicti.

PENTELICUS, ad Att. 1, 8. Hermes Pentelicus, eſt ſtatua ejus generis, quod *Hermas* vocabant, facta e marmore, quod praeſtantiſſimum e monte Atticae Pentelico.

PERRHAEBIA, in Piſon. 40. pars Theſſaliae; alii tamen ad Macedoniam, item ad Aetoliam referunt.

PERSICE, ad Att. 15, 9. porticus celeberrima Lacedaemone fuit, quae hoc nomine appellabatur, quod e manubiis Perſarum aedificata erat.

PETRINI, in Verr. 3, 39. Petrae oppidi in Sicilia cives.

PETRINUM, ad Div. 6, 19. praedium a vico Petrino, qui fuit in agro Sinueſſano.

PHAEACES, Br. 18. populi Corcyrae, molliſſimi; quorum mollitiem jam Homerus in Odyſſea celebravit.

PHASELITAE, de leg. agr. 2, 18. incolae ur- urbis Phaſelidos.

PHENEATAE, de Nat. D. 3, 22. a *Pheneo*, oppido Arcadiae.

'HERAE, de Divin. 1, 25. urbs Theſſaliae; unde *Pheraei*, de Invent. 2, 49.

HILOMELUM ſ. PHILOMELIUM, ad Att. 5, 20. ad Div. 3, 8. in Verr. 3, 83. urbs Phrygiae majoris. Unde *Philomelienſes*, in Verr. 3, 83.

HINTIA, in Verr. 3, 83. oppidum Siciliae.

HLIUS, ad Att. 6, 2. urbs Achajae, unde *Phliaſii* & *Phliuntii*. Sed illud tamen uſitatius. Tuſc. 4, 3.

HOCII, in Piſon. 40. populi *Phocidis*.

HOENICE, Acad. 4, 20. pars Syriae; etſi interdum ab ea diſtinguitur propter nobilitatem & magnitudinem. Phil. 11, 14.

HTHIA, urbs Phthiotidis, Theſſaliae partis. Unde *Phthiota*, Tuſc. Qu. 1, 10.

CENUS AGER, in Italia, Umbriae confinis; qui & *Picens ager*, de Senect. 4. item *Picentinus*. *Picentes*, pro Sull. 8. ad Att. 7, 26.

NDENISSAE, ad Att. 5, 20. urbs Eleutherocilicum, expugnatione Ciceronis nobilitata, quae & *Bindeniſſus* dicitur ad Div. 2, 10.

SAURUM, oppidum Umbriae maritimum, quod praeterlabitur fluvius cognominis *Piſaurus*. *Piſaurenſis*, ad Att. 2, 7.

PLUTONIUM, de Div. 1, 36. templum Plutonis in Lydia, & quidem in pago Acharaca, qui eſt in via inter Tralles & Nyſam

POLLENTIA, ad Div. 11, 13. Phil. 11, 6. oppidum Liguriae ſupra Albam, haud procul Tanari ac Sturae confluentibus.

POMPEJA VIA, Verr. 5, 66. via in Sicilia poſt urbem Meſſanam.

POMPEJANUM, ad Att. 1, 20. praedium Ciceronis in agro Pompejano. Aliud eſt *Pompejanum*, ad Div. 7, 3. praedium Marii: & ad Att. 5, 1. Panſae praedium. Dicuntur a *Pompejis*, oppido Campaniae, ut *Pompejani* Sull. 21.

POMPTINA, ad Att. 4, 15. tribus pop. Rom. ruſtic. quae & *Pontina*, ad Att. 7, 5.

POPILIA, ad Div. 8, 8. tribus ruſticanae nomen.

POTENTIA, Har. Reſp. 28. locus in agro Piceno.

PRETIUS LACUS, pro Mil. 27. in Etruria.

PRIENE, Paradox. 1, urbs Joniae.

PTOLEMAEUM, de Fin. 5, 1. gymnaſium Athenis.

PTOLEMAIS, ad Div. 1. ep. 7. oppidum Aegypti, Alexandriae propinquum.

PUNICANUS pro PUNICUS, pro Mur. 36. *Punicana triclinia*, humilia & vilis materiae.

PUPINIA, Agr. 2, 35. ager Romae propinquus verſus Etruriam, a quo tribus *Pupinia* nomen habet.

PUTEOLI, locus celeberrimus in veteri hiſtoria in Campania, hodie *Pozzuolo*; unde dicuntur *Puteolani*, & *Puteolanum*, ad Div. 5, 15. praedium in agro Puteolano.

PYRGENSIS, de Or. 2, 71. a *Pyrgo* Tuſciae urbe.

PYRIPHLEGETON, de Nat. D. 3, 7. fluvius igne ardens apud inferos.

Q.

QUIRINIA, ad Div. 8, 8., tribus urb. nomen.

R.

REATINA PRAEFECTURA, de Nat. Deor. 2, 2. ab *Reate*, oppido Sabinorum, amoeniſſima urbe. *Reatini* ſaepe memorantur a Cicerone.

RECENTORICUS, SICILIENSIS AGER, de lege Agr. paſſim, v. c. 1, 4. 2, 21. fuit publicus populi Rom.

REGILLUS LACUS, de Nat. Deor. 2, 2. lacus in Latio.

REGIUM vel RHEGIUM, ad Att. 16, 6. urbs et promontorium in ora maritima Bruttiorum, unde trajectus in Graeciam; inde *Rhegini*.

RHEGIUM LEPIDI, ad Diverſ. 12, 5. 11, 9. urbs Galliae Ciſpadanae in via Aemilia: nomen tulit ab Aemilio Lepido, qui cum C. Flaminio Conſul fuit: ab ea dicuntur *Rhegienſes*, ad Div. 13, 7. cf. Plin. 3, 15.

RHOSIACUS, ad Att. 6, 1. a *Rhoſo* urbe Ciliciae, in ſinu Iſſico, celebri vaſis fictilibus; unde Atticus, *vaſa Rhoſiaca* ut ſibi mitteret, Ciceronem rogarat.

ROSIA vel ROSEA, ad Att. 4, 15. ſunt campi fertiliſſimi agri Reatini, forte illi ipſi, qui in hac ipſa epiſtola τέμπη Reatinorum vocantur.

RUDINI, de Orat. 3, 42. incolae oppidi in Calabria Rudiarum. pro Arch. 10. *Rudius* eſt.

S.

SACRA VIA, ad Att. 4, 3. via urbis Romae, quae nomen habet a foedere, quod in ea inter Romulum & Tatium ictum eſt.

SAGRA, de Nat. D. 2, 2. fluvius Bruttiorum inter Locros & Cauloniam in Magna Graecia.

SAITAE, de Nat. Deor. 3, 23. a *Sai* urbe Aegypti, & quidem in Delta.

SALAMIS, de Off. 1, 18. una ex inſulis Graecis circa Peloponneſum, nobilis clade Xerxis.

SALAMIS, ad Att. 6, 1. urbs Cypri. Unde *Salaminii*, ad Att. 5, 21. pro Arch. 8.

ɪLAPINI, Agrar. 2, 27. incolae Salapinae.

ɪLARIA, de nat. D. 3, 5. Via a porta Collina in Sabinos, a ſale dicta per eam Romam devecto.

.LENTINI, Roſc. Amer. 46. incolae oppidi *Salentiae*, in Calabria.

MNIS, genus gladiatorum, quod armis ;amniticis utebatur. v. Liv. 9, 10.

MAROBRIVAE, ad Div. 7, 2. oppidum ;alliae Belgicae in Ambianis.

MOS, inſula Aſiatica in mari Aegaeo, cum rbe ejusdem nominis, unde *Samii*, *Samia vaſa*, pro Mur. 36. fictilia & vilia.

ꝛDIS, de Seneƈt. 17. urbs praecipua Lydiae, a qua *Sardiani*, ad Div. 13, 55.

ꝛDONIUS, ad Div. 7, 25. a Sardinia.

ꝄA RUBRA, Phil. 2, 31, locus inter Creoram & Vejos.

.NTIA SILVA, Agrar. 1, 1. & aliis los: in Campanis fuit publica ſilva pop. Rom. ſam Cenſores pecuariis locabant. *Aquae cantiae* ſunt ap. Plin. H. N. 2, 107.

.PSIUS, Tuſculan. Qu. 1, 24. a *Scepſi*, yſiae oppido.

RUS, ad Att. 5, 12. inſula maris Aegei.

USIANI, pro Quinct. 25. populi Galliae ıgd. Aeduis & Allobrogibus interjecti,

ut intelligitur ex loco Cicer. & Caeſ. B. G 7. 64. Aliis dicuntur *Seguſiani*, item *Se cuſiani.*

SEGESTA, oppidum Siciliae, de quo *vid.* Verr. 4, 33. unde *Segeſtani* & *Segeſtenſes* 3, 34.

SEIANUM, ad Div. 7, ep. 1. nomen praedii, quod ab obſcuro aliquo oppidulo nomen habet, in agro Etruſco.

SELEUCEA PIERIA, ad Att. 11, 20. urbs Syriae ad Euphratem.

SELEUCIA, ad Div. 8, 14. regia Parthorum.

SEMURIUM, Phil. 6, 6. ager a Larentia pop. Romano legatus.

SENENSES, Brut. 18. a *Sena*, Etruriae oppido.

SEPLASIA, in Piſon. 7, 11. locus Capuae, ubi unguenta vendebantur. cf. Agrar. 2, 34.

SEPTEM AQUAE, ad Att. 4, 15. Lacus agri Reatini.

SEPYRA, ad Div. 15, ep. 4. vicus Ciliciae, in ea Amani parte, ſub cujus radicibus Arae Alexandri erant.

SERIPHUS, de Nat. D. 1, 31. inſula in mari Aegaeo, inter Cycladas; unde *Seriphius*, de Seneƈt. 3.

SETINUS AGER, Agrar. 2, 25. in Latio, frugum & vini fertiliſſimus, ab *Setia*, oppido non ignobili.

ERVILIUS LACUS, S. Roſc. 32. Romae fuit.
CILIENSIS, de Nat. Deor. 3, 10. Agr. 1, 4.
CYON, ad Att. 1, 13. una de ſeptem civitatibus veteribus Graeciae in Peloponneſo prope Iſthmum.
DA, ad Div. lib. 3, 6. urbs Pamphiliae.
DICINUS, ad Att. 6, 1. a *Sidicino*, colonia agri Campani.
LA SILVA Br. 22. picariis celebris ſilva in Bruttiis, prope Mamertinam urbem.
NUESSANUM diverſorium, ad Div. 12, 10. *Sinueſſa*, oppidum & colonia Latii in inibus Campaniae trans Lirin amnem.
PONTUM, urbs Apuliae, Graecis *Sipus*, d Att. 6, 2.
APO, Phil. 2, 19. urbs Hiſpaniae, cujus erus ſitus non ſatis certus eſt.
LENTINI, in Verr. lib. 3, 43. incolae oppidi in Sicilia, quod eſt *Solentum* vel *Solus*; nde & *Soluntini* dicuntur, quae ſcriptura ſt in numis.
LONIUM, ad Att. 2, 7. campus agri Lanuvini: item de Divin. aliquoties.
ABIANUM, ad Div. lib. 7, 1. praedium ad *tabias*, oppidum Campaniae.
ATIELLENSES, ad Div. lib. 11, 11. cives urbis Liguriae, inter Dertonam & Va-

da Sabatiā, quae dicebatur *Aquae Statiellae* ſeu *Aquae Statiellorum*.

STELLATIS CAMPUS, Agrar. 1, 7. in mediterranea Campania.

SUBURANA, Agrar. 2, 29. tribus urbana.

SUCRO, Balb. 1. fluvius Hiſpaniae.

SUESSA, Phil. 3, 4. *Aurunca* in Campania prope Minturnas.

SYBOTA, plur. ad Att. 5, 9. inſulae tres prope Corcyram.

SYNNADA, plur. urbs Phrygiae magnae; item *Synnas*, ad Att. 5, 16. dicta.

SYRACUSAE. Deſcriptio Syracuſarum eſt in Verr. 4.

SYRACUSANUS PORTUS, quoties occurrit, intelligendus major: nam minor dicebatur *Laccius*.

SYSPIRA, ad Att. 2, 4. locus in Armenia celeber aurifodinis.

T.

TANAGRA, pro Dom. 43. oppidum Boeotiae.

TARQUINII, oppidum Etruriae: unde *Tarquinienſe municipium*, pro Caecin. 1. & *Tarquinienſis ager*, de Div. 2, 22.

TARICHEA CASTRA, ad Div. 12, 11. ad *Taricheam*, oppidum Judaeae munitiſſimum.

TARRACINA; ad Att. 7, 5. urbs Latii ad mare, quae & *Anxur* dicitur Volſco nomine.

TARTESSIUS, ad Att. 7, 4. a *Tarteſſo*, quae eſt urbs Baeticae Hiſpaniae ad ipſa Baetis oſtia.

TAURI PYLAE, ad Att. 5. 20. anguſtiae, per quas iter patet ex Cappadocia in Ciliciam.

TAUROMINIUM, vel Tauromenium, quae eſt melior & certior ſcriptura, urbs Siciliae, unde *Taurominitanus*, in Verr. 2, 66. it. 3, 6. &c.

TEANUM SIDICINUM, ad Att. 3, 11. diverſum a *Teano Apulo* pro Cluent. 69. De *Sidicino* capiendus eſt locus Phil. 12, 11. quod non procul abeſt a *Calibus*. it. Agr. 2, 35.

TEGEATAE, de Divin. 1, 18. incolae urbis Tegeae in Arcadia.

TELMESSES, de Divin. 1, 42. cives *Telmeſſi*, Gr. Τελμισεῖς, a *Telmeſſo*, de Divin. 1, 11. urbe Cariae.

TEMENITES Apollo. Verr. 4, 53. a *Temeno*, loco prope Syracuſas, cujus incolae *Temenitae*.

TEMNUS, pro Flacc. 18, oppidum Aeoliae.

TEMSA, Verr. 5, 16. oppidum primum Bruttiorum: ſcribitur etiam *Temeſa* & *Tempſa*. Unde *Temſanum-incommodum*, in Verr. 5, 15. direptio Temſae a fugitivis.

TENE, ad Att. 6, 2. pro quo alii, probante

Graevio, legunt *Tenea*, eſt vicus maritimus Achajae, inter Corinthum & Mycenen.
TENEDICA SECURIS, ad Qu. Fr. 2, 11. proverbio dicitur in iis rebus, quae praeciduntur & plane celeriterque auferuntur.
TENEDUS, Verr. 1, 19. inſula Aſiatica ad oram occidentalem Trojano agro oppoſita; unde *Tenedii:* in qua urbs ejusdem nominis. Nat. D. 3, 15.
TERENTINA, ad Div. 8, 8. tribus ruſticanae nomen.
TERINAEUS, Qu. Tuſc. 2, 48. a *Terina* urbe in Bruttiis; a quo *ſinus Terinaeus*.
THERMAE, Verr. 2, 35. oppidum Siciliae; unde *Thermitanus*, ibid. 43. &c.
THEUTONI, Manil. 20. populi Germaniae veteris ad ſinum Codanum, & in inſulis ejus ſinus.
THREICIUS, de Off. 2, 7.
THRECIDICA arma gladiatorum, qui *Threces* vel *Thraces* dicebantur, ab armaturae genere.
THURIUM, & THURII (nam utrumque eſt ap. Cic.) ad Att. 3, 15. 9, 19. urbs Calabriae, olim *Sybaris* dicta, quo nomine propter ſummas incolarum voluptates innotuit.

THYAMIS, ad Att. 7, 2. fluvius Epiri nobilis.

THYREUM, ad Div. 16, 5. oppidum Acarnaniae prope mare & urbem Leucadem.

TIBARANI ſ. TIBARENI, ad Div. 15, 4. populi Eleutherocilicibus finitimi, a Cic. victi.

TIBUR, oppidum Latii ad Anienem amnem. Unde *Tiburs*, ad Att. 8, 4. ager circa Tibur: *Tiburtinum Scipionis*, Phil. 5, 7. praedium in agro Tiburtino.

TIRENUS PONS, ad Att. 16, 13. Fuit Minturnis, forte in fluvio Liri. Nam is Minturnas praeterlabitur.

TISSENSIS, in Verr. 3, 38. a *Tiſſa*, oppido Siciliae, juxta Aetnam.

TMOLITES, pro Flacc. 3. qui habitat in *Tmolo*, (pro Flacc. 19.) monte Lydiae, odoribus celebri.

TOLOSA, oppidum Galliae Narbonenſis. Unde *Toloſanum aurum*, Nat. Deor. 3, 30. eſt, quod Q. Servilius Caepio e templo Toloſano ſuſtulit. de Orat. 2, 47. ea de cauſa a C. Norbano reus factus & condemnatus dicitur.

TRASIMENUS Lacus, in Etruria, clade Romana nobilitatus, de Div. 2, 8.

TREBULANUM, ad Att. 5, 2. praedium

Pontii in agro Trebulano: a *Trebula*, urbe Campaniae, citra Vulturnum.

TREBULANUS AGER, Agrar. 2, 25. circa *Trebulas Sabinorum*.

TRES TABERNAE, ad Att. 1, 13. locus in via Appia.

TRIOCALINUM, Verrin. 5, 4. a *Triocalis*, oppido Siciliae mediterraneae inter Himetam fluvium & Crimiſſum.

TRITIA, ad Att. 6, 2. urbs maritima Achajae.

TROGINI, de Divin. 2, 37. *Troginorum* tetrarchia dicitur Dejotaro a Caeſare erepta. Sed nemo veterum *Troginos* memorat: unde J. Gronovius *Trocmorum* conjiciebat.

TROGLODYTAE, de Divinat. 2, 44. populi Africae varii, in ſpeluncis habitare ſoliti.

TROJANUM, Att. 9, 13. villa in agro Laurentino, dicta ab urbe Troja in eodem agro.

TROMENTINA, ad Att. 4, 16. tribus populi Rom. ruſticana, a campo *Tromento*, Feſtus.

TROPHONIANUS, ad Att. 6, 2. *Trophoniana narratio* eſt de eo, qui in antrum *Trophonii* deſcendit, quod in Boeotia fuit.

TRUENTINUM CASTRUM, ad Att. 8, 12. in agro Piceno, oppidum ad oſtium fluvii *Truenti*, unde nomen accepit.

TUSCULANUM, praedium Ciceronis in agro Tuſculano, ſaepe memoratur. *Tuſculum* eſt urbs Latii. *Tuſculanum* Caeſaris, de Orat. 2, 3. *Tuſculanum* Craſſi, ad Att. 4, 16. *Tuſculanum*, ad Att. 1, 14. praedium Q. Fratris.

TYBA, ad Div. 15, 1. trans Euphratem, ſive vicus, ſive urbs fuerit, ignotum eſt.

TYCHA, Verr. 4, 53. pars Syracuſarum.

TYNDARITANI, ad Att. 15, 2. a *Tyndari* ſeu *Tyndaride*, urbe Siciliae ad Heliconem amnem.

V.

VADA, ad Div. 11, ep. 10. ſunt vada Sabatia, Sabata ſ. Sabatorum. *Sabata* erat oppidum maritima, in ora Genuenſi, praecipuum, non longe Savona diſtans, cui adjacent campi paluſtres, qui Vada dicuntur, & vada Sabatiorum ſeu Sabatia.

VALENTINI, Verr. 5, 16. a *Valentia*, oppido Bruttiorum, quod & *Vibon* & *Vibo Valentia* dicitur.

VARDAEI, ad Div. 5, ep. 9. populi Dalmatiae.

VATICANUS ager, Agrar. 2, 35. circa montem Vaticanum trans Tiberim juxta Romam.

VELENTINA, ad Att. 4, 16. tribus pop. Rom.

VELIA, ad Att. 7, 13. regio editior Roma Palatino monti propinqua.

VELIENSES, pro Corn. Balbo 24. Incola oppidi Veliae.

VELINA, ad Att. 4, 15. tribus pop. Rom.

VELINUS LACUS, ad Att. 4, 15. prope Veliam urbem.

VERCELLAE, ad Div. 11, 19. municipium Galliae Tranſpadanae.

VESCIANUM, ad Att. 15, 2. praedium prope *Veſciam* urbem, non procul a Minturnis: a qua *Veſcinus* ager, Agr. 2, 25.

VIBO, ad Att. 3, 3. oppidum Bruttiorum, hodie *Monte Leone*, olim *Hippo* dictum.

VICENTINI, ſ. VICETINI, ad Div. 11, 19. incolae oppidi *Vicentiae*, (dicitur etiam *Vincentia*, unde incolae *Vincentini*) quod ſitum fuit in regione Tranſpadana, in Venetorum finibus.

VIENNA, ad Div. 10, 9. urbs Allobrogum, in Gallia Narbonenſi.

VISCELLINUS, de Amic. 2. a *Viſcellis*, oppido Norici, quae eſt provincia Romana inter Danubium amnem & Alpes Noricas.

VITULARIA VIA, ad Qu. Fr. 3, 1. 2. fuit in Arpinati.

VOCONTII, ad Div. 10, ep. 23. populi Gal-

liae Transalpinae, quorum caput *Forum Vocontiorum*.

VOLCAE, Or. pro Font. 7. vulgo *Volgae*: quod bene correxit Graevius. Eſt populus Allobrogibus confinis, in ea provincia, quae hodie *Languedocia* vocatur.

/OLTINIA, pro Planc. 16. tribus Rom.

/ULCHALON, Font. 5. locus ignotus in Gallia Transalpina.

U.

ULUBRAE, ad Div. 7, 18. oppidulum Latii in agro Pomtino. Unde *Ulubranus populus*, ibid. 12.

X.

ENIAE BALNEAE, Coel. 29. pro quo alii *Seniae*, pars Bajarum.

Z.

ZUGMA, ad Q. Fr. 2, 12. oppidum ſ. potius tractus plurium oppidorum in Coeleſyria ad Euphratem, nomen habens a ponte, quo Euphrates ibi jungitur.

)STER, ad Att. 5, 12. promontorium Atticae & portus cum oppido.

)(•)(

INDEX HISTORICUS.

A.

Abſyrtus, Nat. D. 3, 19. apud Pacuvium *Aegialeus* ſ. *Aegialus* dicitur: Medeae frater.

Academia, gymnaſium Athenis, Acad. 1, 4. Academia vetus aqua abſumta diu.

Academici, Veteres iidem qui Peripatetici, Offic. 3, 4. & Stoici. ibid. 1, 1. 2. licentiam habent, quodcunque probabile eſt, defendere. Offic. 3, 4. totius philoſophiae Academicae veteris deſcriptio, conſtitutio & ratio, in compendio, de Fin. 4, 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Acad. 1, 4-9. Academicae philoſophiae hiſtoria a Socrate ad Arceſilam, Acad. 1, 4-13. ab Arceſila ad Carneadem, quae eſt *nova Academia*. ibid. 13. ſqq. Academici opinari poſſunt, & ſapienti opinari licere contendunt. Acad. 4, 35. ſqq.

Acaſtus, ad Diverſ. 14, 5. 10, 5. ad Attic. ſaepiſſime; Ciceronis ſervus.

L. **Accius**, ſ. **Attius**, familiaris D. Bruti, Brut. 28. D. Bruti monumenta verſibus ornat, Arch. 9. annales ſcripſit, qui laudantur. Brut. 18.

INDEX HISTORICUS.

P, Accius pro *Attius* vel *Atius*, Lig. 2, &c. eſt Varus, de quo in *Varus*.

T. Accius, Piſaurenſis, Brut. 78. Eques Rom. qui accuſavit Aulum Cluentium. Hermagorae praecepta didicerat.

chanto, de Nat. D. 3, 21. Rhodia, mater Solis.

chilles, de Divin. 1, 30. ei propinquam mortem Hector moriens denuntiat &c.

cidinus, Div. 4, 12. *legatus, ut opinor, Sulpicii Procos. Achaiae* &c. cognomen gentis *Manliae*. ad Att. 4, 3. eſt *C. Manlius Acidinus*, princeps Catilinarii belli. Agrar. 2, 24. eſt *L. Manlius Acidinus, qui conſul fuit cum Fluvio Flacco*.

cilii, familia plebeja, cujus praenomen *Manius*, cognomen *Glabrio*.

. Acilius, de Leg. 2, 23. JCtus, Commentarios ſcripſit in XII. tabulas.

.cilius, Off. 3, 22. hiſtoricus. Scripſit hiſtoriam graece.

.crion, Fin. 5, 29. Locrenſis, Pythagoreus, Platonis temporibus.

ctius ſ. Attius Dionyſius, ad Div. 12, 30.

, Aculeo, de Orat. 1, 43. eques Rom. acuto igenio & juris civilis peritiſſimus. Ibid.

2, 1. propinquus Ciceronis, quocum erat Cic. matertera: unde filios ejus conſobrinos ſuos vocat. ibid. 2, 65. a Craſſo defenditur. Brut. 76. pater C. Viſellii Varronis.

Acuſilas, de Orat. 2, 12. Argivus, hiſtoricus non indiſertus.

Acuſius, ad Att. 11, 23. Rhodius.

Acutilius, ad Att. 1, 4.

Aeacides, de Div. 2, 56. Off. 1, 13. eſt Pyrrhus.

M. Aebutius, Flacc. 37.

Sex. Aebutius, pro Caec. 1, accuſator Caecinae.

Aeetas, Tuſc. 3, 12. Medeae pater, & *Solis* filius.

Aegialus & Aegialeus, N. D. 3, 19.

Aegiſthus, N. D. 3, 38. libidinoſus: *Agamemnonis interfector.*

Aegypta, ad Att. 8, 15. Diverſ. 16, 15. ſervus & deinde libertus Ciceronis.

Aelii, pro Cluent. 26. *familia Rom. plebeja, cujus cognomina ap. Ciceronem*, Catus, Paetus, Tubero, Lamia.

Aelius, pro Sext. 43. Ligur. (Piſonis ſocer) v. *Ligur.*

L. Aelius, Brut. 56. eques Rom. eruditus Graecis litteris & Latinis, Stoicus, anti-

quitatis & ſcriptorum veterum literate pe-
ritus, M. Varronis praeceptor, etiam a
Cicerone adoleſcente perſtudioſe auditus.
Orator non fuit, ſed ſcripſit tantum oratio-
nes aliis. Acad. 1, 2. de antiquitate Roma-
na ſcripſit. de Leg. 2, 23. ſcripſit in XII.
abulas.

Aelius, Piſ. 27. &c. &c. *Lamia* cogno-
mine, *quem* Piſo & Gabinius conſules ur-
e exire juſſerunt, *inſignis amicus & de-
ſenſor Ciceronis, eques Rom. qui cum cete-
ris equitibus clivum Capitolinum obſederat,
um de Catilinariis deliberaret Senatus.
aepiſſime nomine Lamiae Ciceroni comme-
oratur.*

Aelius, Att. 15, 26.

Aelius, Cluent. 59. teſtamento Cluen-
um heredem facit.

Aelius, Br. 28. Paetus, qui cum M.
nno conſul fuit. (A. U. DLXXXVII.)

elius Catus, Brut. 20. Diverſ. 7, 22.
tus & eloquens, de Orat. 1, 45. propter
is civilis ſcientiam appellatur. de Orat.
56. commentarios ſcripſit de jure civili.
. 3, 33. omnibus civibus conſilii ſui co-
m fecit. Top. 3. quomodo *locuples* ex-
et. de Leg. 2, 23. XII. tabulas inter-
tatus eſt.

Aemilia, Div. 2, 37. filia Aemilii Pau[...]

Aemilianus Scipio, Phil. 13, 2. *Lucii* [...]*milii Paulli filius, a P. Africani Maj*[...] *filio adoptatus. vid. Scipio.*

Aemilius Alba, in Verr. 3, 62. ſcurra, V[...]ris familiaris.

L. Aemilius, Phil. 13, 4. vid. L. *Paull*[...]

M. Aemilius Avianus, Div. 13, 21. neg[...]gotiator.

M. Aemilius Lepidus Porcina, Br. 25. ora[...]tor bonus, orationes reliquit.

M. Aemilius (Lepidus), vid. *Lepidus.*

Aeſchines *Mileſius*, Brut. 95 Aſiaticus orator, aequalis Ciceronis. *Aeſchines* Socraticus, de Inv. 1, 31. *Aeſchines*, Or. 2, 23, 3. 56. Athenis cedit Rhodum, laudat Demoſthenem. *Aeſchines*, Or. 1, 11. Academicus cum Carneade Clitomacho Academiam obtinuit.

Aeſchrio, in Verr. 2, 14. Syracuſanus.

Aeſchylus, Acad. 1, 3. Tuſc. 2, 10. *aliisque pluribus locis.* Poëta & Pythagoricus. *Aeſchylus* Cnidius, Brut. 91. Rhetor, quocum fuit in Aſia Cicero adoleſcens. *Aeſchylus* Tyndaritanus in Verr. 4, 22.

Aeſculapius. N. D. 3, 22. plures Aeſculapii.

Aeſerninus, Opt. gen. dic. 6. gladiatoris

nomen ab Aeſernia urbe. *Aeſerninus*, Brut. 35. *cognomen M. Claudii Marcelli, filii Marci Marcelli.*

Aeſopus, Or. 1, 61. Sext. 58. Q. Fr. 1, 24. Tuſc. 2, 16. hiſtrio nobilis, ad Diverſ. 7, 1. hiſtrio, male agit in ludis Pompeji II. conſulis. Divin. 1, 37. familiaris Ciceronis, laudatur. Off. 1, 31. non facile agit Ajacem. *Aeſopus, tragoedi filius*, ad Att. 11, 13. 15. ſocius Dolabellae in adulteriis cum pellicibus: excruciat Ciceronem, *vita* ſc. flagitioſa & deperdita.

Aetidenus, Flacc. 22. Trallianus.

Aetion, Brut. 18. pictor.

L. Afranius, *poëta*, Brut. 45. imitatur C. Titium. Fin 1, 3. Menandrum ſolebat convertere &c. *L. Afranius*, Att. 1, 18. 19. 20. Auli filius dicitur. ad Div. 16, 12. legatus Pompeji in Hiſpania. Nomen ejus eſt etiam ad Div. 1. 1. Phil. 13, 13. *Conſul fuit cum Metello Celere A. U. DCXCIII.*

P. Africanus *major*, Acad. 2, 2. Panaetium ſecum habet. Offic. 2, 22. ejus abſtinentia a Panaetio laudatur. de Or. 3, 7. in dicendo gravis. de Or. 2, 67. Cenſor. Offic. 1, 33. ejus filius (P. Afr.) L. Paulli filium adoptat.

P. Africanus *minor*, Offic. 1, 32. L. Paul-

li fil. eloquentia cumulat belli gloriam. Carthaginem capit, Verr. 1, 4. Carthagine capta Siculis monimenta ſua reſtituit, Mil. 3. Ti. Gracchum jure interfectum pro concione interrogatus reſpondet, Offic. 1, 25. Xenophontis Cyropaediam non ponit de manibus, Mil. 7. domi noctu interficitur, de Or. 2, 40. in qua caede ſocius fuit C. Carbo.

Agamedes, Tuſc. 1, 47. cum Throphonio *fratre* templum Delphicum aedificat. Ejus votum.

Agamemnon, *nomen ſervi eſt in Epiſt. ad Atticum.*

Agathinus, in Verr. 2, 36. Thermitanus.

Agathocles, in Verr. 4, 55. *Notiſſimus Siciliae rex. Agathocles*, de Div. 1, 24. ejus Hiſtoria commemoratur.

Ageſilaus, ad Diverſ. 5, 12. Spartiates, neque pictam, neque fictam imaginem ſuam exſtare voluit. Offic. 2, 5. ſine adjumentis hominum magnas res efficere potuit.

Agis, Off. 2, 23. rex Lacedaemoniorum.

Aglaophon, de Orat. 3, 7. pictor excellens.

Agonis, in Cecil. 17. Lilybaetana mulier, Veneris liberta.

L. Argius, Flacc. 13. eques Rom.

T. Aguſius, ad Div. 13, 70. Ciceronis comes in exſilio.

Ahala

hala, *cognomen Serviliorum:* v.c. Phil. 2,2.

jus Loquens, de Div. 2, 32. nomen Dei, ara ejus.

labandus, Nat. D. 3, 15. conditor Alabandi & Deus urbis.

labarches, ad Att. 2, 17.

. Albanius, Att. 13, 31.

ex. Albedius, Phil. 13, 13. Senator, beneficio Antonii.

. Albinus, ad Div. 13, 8. Senator, P. Sextii frater.

. Albinovanus, Har. Reſp. 8. pontifex minor. *Albinovanus*, (M. Tullius) Vatin. 1. accuſator P. Sextii de vi.

. Albinus, Acad. Qu. 4, 45. Brut. 21. *A. Albinus*, Brut. 35. poſt Red. ad Quir. Conſul cum M. Antonio oratore (DCLIV.) latine dixit. *Albinus*, Brut. 35. flamen diſertus.

. Albinus, Sext. 3. Senator.

p. Albinus, Brut. 25. it. 34.

. Albius, Sext. fil. Quirina. Quint. 6.

tatius Albius Oppianicus. Cluent. 4. Larinas, eques Rom. *Albianum* judicium, Caec. 10. dicitur ab hoc Albio. *Albius* Sabinus, Att. 13, 14.

l. Albutius, Offic. 2, 14. *T. Albutius*, Brut. 35. Athenis adoleſcens fuit, perfectus

Epicureus evaſit, & paene Graecus fuit; orationes reliquit. Fin. 1, 3. Div. 19. Praetor Sardinae. Tuſc. 5, 37. Athenis aequo animo exſul philoſophatur. Memoratus etiam de Orat. 2, 70. it. 3, 43.

Alcaeus, de N. D. 1, 27. Tuſc. 4, 33. Vir fortis, tamen de amoribus ſcribit.

Alcamenes, de N. D. 1, 30. Statuarius, cujus Vulcanus Athenis laudabatur. *Vixit Phidiae temporibus.*

Alcibiades, Or. 2, 22. ſcripta ejus extitērunt Ciceronis temporibus, de Div. 2, 69. ejus ſomnium, Tuſc. 3, 32.

Alcidamus, Tuſc. 1, 48. Rhetor antiquus & nobilis.

Alcmaeon, Tuſc. 3, 5. furioſus fit. *Alcmaeon*, Acad. 2, 17. Crotoniates. N. D. 1, 11. Pythagoricus.

Aledius ſ. Alledius, Att. 12, 4. amicus Caeſaris & Attici.

L. Alenus, de Nat. D. 3, 30.

Aleo, de Nat. D. 3, 21. filius Atrei.

Alexander, ad Div. 5, 12. ab Apelle tantum pingi & a Lyſippo fingi vult. de Div. 1, 23. *Alexander Pheraeus*, de Inv. 2, 49. In Theſſalia tyrannidem occupat, de Off. 2, 7. *Alexander*, Agr. 2, 16. rex Aegypti.

HISTORICUS.

Alexander, Att. 2, 20, 22. poëta Graecus, Geographus & Aſtrologus.

Alexion, Att. 7, 2. medicus Ciceronis. Att. 13, 25. 15, 1. ſq.

Alexis, Att. 5, 20. &c. ſervus Attico jucundus.

Alexinus, Acad. 4, 24. *Philoſophus Megaricus.*

C. Alfius, Vat. 16.

Allienus, in Caecil. 15. rabula. *A. Allienus*, Phil. 12, 12. Att. 10, 15. praetor Lentulo & Marcello conſulibus.

Sext. Alphenus, Quint. 5. it. 24. a Sulla proſcriptus.

C. Amafanius ſeu **Amafinius**, ad Diverſ. 15, 19. Epicureus Acad. 1, 1. Tuſcul. 4, 3.

Amianus, Att. 6. 1.

Ammonius, ad Diverſ. 1, 1. legatus Ptolemaei Auletae.

Ambia, ad Diverſ. 6, 12. filia Ampii Balbi.

T. Ampius Balbus, ad Div. 1, 3. praetor Ciliciae ante Lentulum. ibid. 2, 16. 10, 29. quae tota epiſtola ad eum ſcripta eſt. Att. 8, 11. Pompejanus.

Amphiaraus, ad Diverſ. 6, 8. de Nat. D. 2, 3. de Divin. 1, 40. augur clarus & praeſtans,

Amphilochus, de Divin. 1, 40. Argivorum rex & augur.

Amphion, de Divin. 2, 64. *Jovis & Antiopae filius.*

Amynomachus, de Fin. 2, 31 heres Epicuri.

Amyntas, Att. 12, 9. Philippi Regis Macedoniae pater. *Amyntas*, Flacc. 30. Apollonidienſis.

Anacharſis, Scythes, Tuſc. 5, 32. ejus αὐταρκεια; epiſtola ad Hannonem.

Anacreon, Tuſc. 4, 33.

Anaxagoras, Clazomenius, Phyſicus de Or. 3, 33. Brut. 11. Periclis praeceptor. de Or. 3, 15. otium ſecutus eſt. Tuſcul. 5. 39. patrimonium ſuum relinquit diſcendi ſtudio. Tuſc. 1, 43. Lampſaci moritur.

Anaxarchus, Democriticus. Tuſc. 2, 21.

Anaximander ſeu **Anaximandrus**, de Divin. 1, 50. phyſicus, praedicit Lacedaemoniis terrae motum Acad. 4, 37. de Nat. D. 1, 10 Nativos & mortales Deos facit.

Anaximenes, Acad. 2, 57. Ex aëre omnia fieri de N. D. 1, 10.

Ancarius, Cluent. 59. paſtor.

Qu. **Ancharius**, Q. F. Sext. 53. Trib. pl. in Piſon. 38. ad Diverſ. 13, 40. Macedoniae proconſul poſt Piſonem ex praetura.

Anchialus, ad Div. 13, 45. ſervus L. Egnatii equitis Rom.

Andricus, ad Div. 16, 14. ſervus Ciceronis, qui & *Menander* dicebatur.

Andromacha, Att. 4, 15. de Div. 1, 13. Ennii fabula.

Andromeda, Nat. D. 2, 43. ſidus.

Andromenes, Att. 13, 24.

Andron, Verr. 3, 45. Aetnenſis Senator. *Andron*, ad. Div. 13, 67. Artemenis filius, Laodicenſis.

C. Andronicus, Puteolanus. Att. 5, 15. familiaris Ciceronis.

Anemo, Nat. D. 3, 20. fluvius prope Romam.

Anicatus, Att. 2, 20. amicus Attici.

L. Anicius, Brut. 83. *C. Anicius*, ad Div. 7, 26. 12, 21.

Annalis, ad Div. 13, 8. cognomen Villiorum.

Annejus Brocchus, Verr. 3, 40. Senator Panormitanus. *C. Annejus*, ad Div. 12, 25. *M. Annejus*, ad Div. 13, 55. 15, 4. legatus Ciceronis in Cicilia.

Annia, in Verr. 1, 43.

Annicerii, philoſophi, Offic. 3, 33.

Annius Saturninus, Att. 5, 1. *C. Annius* Bellienus. Font. 4. legatus Marci Fonteji.

Praetoris Galliae. *L. Annius*, Verr. 1, 41. propinquus P. Annii Aſelli, & heres ſecundus. *M. Annius* Appius, Balb. 20. Camertinus, a C. Mario civitate donatus. *M. Annius*, Verr. 1, 5. civis Romanus. *M. Annius*, Verr. 5, 29. homo ſplendidiſſimus, eques Rom. *M. Annius*, Att. 5, 4. legatus Ciceronis.

P. Annius Aſellus, Verr. 1, 41. civis Rom. *T. Annius* Luſcus, Brut. 20.

T. Annius, ad Quirit. poſt redit. 6. *T. Annius* Cimber, Phil. 11, 6. *Antonianus*. Phil. 13, 12. praetorius. *T. Annius* Velina, Brut. 48.

Antaeus, Att. 13, 44.

Anteros, de Nat. D. 3, 23. filius Veneris ex Marte. *Anteros*, Att. 9, 14. 11, 1. ſervus vel libertus Attici.

Antherus, ad Div. 16, 21. ſervus.

Anthropinus, in Verr. 5, 34. Appollonienſis.

Anticlea, Tuſc. 5, 16. fuit mater Ulyſſis.

Antigenidas, Br. 50. tibicen.

Antigonus, Dejot. 15. legatus Dejotari ad Caeſarem. *Antigonus*, ad Div. 13, 32. libertus Cn. Otacilii Naſonis. *Antigonus*, Off. 2, 14. Macedoniae Rex.

Antimachus, Brut. 51. poëta.

Antiochus Magnus, de Or. 2, 18. Syriae rex, Hannibalem recipit. Verr. 1, 21. a L. Scipione vincitur. Sext. 27. intra Taurum regnare jubetur. *Antiochus Epiphanes M. F.* Phil. 8, 7. *Antiochus*, Phil. 9, 2. Antiochi magni nepos. *Antiochus* Antiochi X. Pii & *Selenes* (v. inf.) *filius*, *Seleuci Cybiosactis frater*. Verr. 4, 27. Romam venit, Aegypti petendi cauſa, & per Siciliam tranſiens a Verre expilatur. Rex Commagenus *vocatur* ad Div. 15, 1. *Antiochus* Aſcalonita, Acad. 1, 3. magiſter M. Varronis, e nova Academia remigrat in veterem, ſcribit contra Philonem. Brut. 19. Academiae nobiliſſimus, auditur a Cicerone Acad. 4, 5-18. Nat. D. 1, 7. librum ſcribit ad Balbum. Ab eo dicuntur *Antiochinae partes*, ad Diverſ. 9. 8. *Antiochus*, Caecin. 8. ſervi nomen. *Antiochus*, Flacc. 36. libertus. *Antiochus* Gabinius, ad Att. 4, 16. libertus Gabinii.

Antiopa, Nat. D. 3, 21. uxor Pieri, mater Pieridum. Fin. 1, 2. *& alibi* tragoedia Pacuvii.

L. Antipater, (Coelius) Brut. 26. ſcriptor luculentus, juris civilis peritus, L. Craſſi

magiſter, Orat. 2, 12. Legg. 1, 2. hiſtoricus Latinus, Fannio aequalis, accuratius ſcripſit ſuperioribus, tamen ſine nitore.

Antipater Cyrenaicus, Tuſc. 5, 37. caecus fuit.

Antipater Derbetes, ad Div. 13, 73. familiaris Ciceronis. *Antipater Sidonius*, Or. 3, 50. de Fato 2. poëta. *Antipater*, Offic. 2, 24. Tyrius, Stoicus. *Antipater Tarſenſis*, Acad. 4, 6. de Divin. 1, 3. duos libros edit de Divinatione. *Antipater*, Offic. 2, 14. rex Macedoniae.

Antiphon, Att. 4, 15. ſervus, hiſtrio. *Antiphon*, Orat. 2, 59. nomen comicum. *Antiphon Rhamnuſius*, Brut. 12. Socratis aequalis, ſophiſta. *Antiphon*, de Divin. 1, 20. 2, 70. conjector quidam ſomniorum. add. de Div. 1, 51.

Antiſthenes, Nat. D. 1, 13. ejus liber, qui *Phyſicus* dicebatur: homo acutus magis, quam eruditus. Orat. 3, 17.

Antiſtius, Roſc. 32. accuſator, bello civili Sullane caeſus. *C. Antiſtius*, Verr. 3, 71. eques Rom. magiſter publicanorum in Sicilia. *L. Antiſtius*, Balb. 12. Orator. *M. Antiſtius*, Or. 2, 71. Pyrgenſis. *P. Antiſtius*, Brut. 49, 63. rabula probabilis. *T. Antiſtius*, ad Div. 13, 29. Quaeſtor Mace-

doniae initio belli civilis. *Antiſtius Severus*, ad Q. Fr. 2, 1. trib. pl. *Antiſtius vetus*, ad Brut. 11. libertatis vindex & defenſor, M. Bruto cariſſimus.

Antius, Phil. 9, 2. *M. Antius Briſo*, Brut. 25. Tribunus pl.

Antonius M. fil. ad Div. 5, 5. Flacc. 38. *Ciceronis collega*. Dom. 16. a Cicerone deenditur de majeſtate reus. Vat. 11. reus actus eſt de repetundis & de majeſtate. Coel. 31. accuſatur a M. Coelio. ad Div. 5, 5. procoſ. Macedoniae. *C. Antonius*, Phil. 7, 6. frater M. Antonii Triumviri. Phil. 3, 10. *L. Antonius*, Phil. 5, 8. frater M. Antonii Triumviri, gladiator Aſiaticus dicitur. Phil. 5, 2. a M. Antonio creatur VIIvir agrorum dividendorum. Phil. 6, 5. ejus ſtatua in foro. ad Div. 10, 15. *M. Antonius*, Offic. 2, 14. orator, accuſando nobilitatus eſt. Brut. 36. qualis Orator. Tuſc. 2, 23. Or. 2, 1. omnis eruditionis expers putatus ẗ Verr. 1, 23. poſt. Red. 5. Conſul cum . Albino. Or. 2, 1. Ciliciam Proconſul ret. ibid. 46. *M. Antonius* M. f. in Verr. 3. 3, 91. praetor, avariſſimus homo, Siciliam depopulatur. *Eſt oratoris fil. Triumviri pater, qui in expeditione Cretenſi, a qua*

Creticus eſt appellatus, periit. M. Antonii *M. Antonii Cretici F. Oratoris N.* Phil. 2. Q. Fadii libertini filiam ducit. ad. Di 3, 6. praefectus evocatorum in Cilicia. Phi 2, 20. Mil. 15. P. Clodium interficere co natur. Att. 7, 8. ejus tribuni pl. concio i Pompejum. ad Div, 8, 14. augur fit. Phi 2, 14. a. C. Trebonio ſevocatur, dum Caeſar interficitur. Phil. 1, 1. ſtatim poſt caedem Caeſaris Optimatibus favet, & Dictaturam in perpetuum tollit. ibid. 2. ad Div. 12, 3. Caeſari ſtatuam ponit in roſtris. ad Div. 10. 30. & 11. ad Mutinam vincitur, quod proelium deſcribitur Phil. 5, 9. Mutinam obſidet &c. *M. Antonius*, diverſus a IIIviro eſt Phil. 3, 10.

Antro, ad Att. 15, 17.

Aoede, Nat. D. 3, 21. Muſa.

Apella, ad Div. 10, ep. 17. *Apella*, ad Div. 7, ep. 25 libertus M. Fabii Galli. *Apella* Chius, Att. 12, 19. columnarum artifex.

Apelles, Brut. 18 pictor. ad Div. 1, ep. 9. Venerem imperfectam reliquit. de Off. 3, 2. nemo eam abſolvere ſe poſſe confiſus eſt.

Apenas, ad Att. 4, 7. ſervus.

Aphilia, Brut. 48. aptior concionibus orator, quam judiciis.

Apollo, Nat. D. 3, 23. Arcades Nomio-

nem appellant. ib. 16. cum Hercule de tripode certat. ib. 23. cum Jove de Creta. Acad. 4, 28. crinitus. Tuſc. 4, 34. ſanctus. Verr. 4, 52. Temenites. *Apollinis* operta, de Div. 2, 55.

pollinares ludi, Phil. 1, 15. 2, 13. Att. 2, 19.

pollodorus Pyragrus, Verr. 3, 31. Argyrinenſis. *Apollodorus*, Nat. 3, 33. Tyrannus Caſſandreae. *Apollodorus*, Att. 12, 23. *Apollodorus*, Nat. D. 1, 34. *Eſt Academicus* Zenoni aequalis.

pollonides, Flacc. 21. Temnites.

pollonius, Alabandenſis, Or. 1, 28. ib. 17. ab eo rhetoricam didicit aliquando Cicero: *quo nomine ſaepe apud Ciceronem commemoratur. Cognomen ejus eſt* Molo *vel* Molonis. *Vixit in Rhodo inſula. Apollonius* Verr. 6, 7. Panormitanus. *Apollonius*, ad Div. 13, 16. libertus P. Craſſi M. F. doctus. *Apollonius*, Att. 4, 7. homo Graecus.

pio, Agrar. 2, 19. Ptolemaeus, rex Cyrenarum, qui pop. Romanum heredem fecit.

pii, ſunt Claudiae familiae, de quibus vid. n Claudiis.

ronius, Verr. 2, 44. homo foedus, de coorte Verris. Q. *Apronius*, 3, 9. princeps demanorum. *Apronius*, Milon. 27. juvenis,

L. Apulejus, Saturninus, Brut. 6
tioſorum poſt Gracchos eloquenti
Hujus tribuni pl. ſaepe mentio eſt ap
ronem.

L. Apulejus, Div. 15. ſubſcriptor Q.
cilii, nullo uſu forenſi. *L. Apulejus*, P
11. praetor Macedoniae. *Apulejus*, ad
13, 45. Proquaeſtor in Aſia Q. Phi
Proconſulis. *P. Apulejus*, Phil. 6, 1. t
pl. Att. 12, 13. 14. fit augur. *Apulej*
praediator, Att. 12, 13. 17.

Aquila, Phil. 11, 6.

Q. Aquilius Gallus, Caec. 27. JCtus ſum
mus. Brut. 42. paratus in agendo & cele
in reſpondendo. de Offic. 3, 14. *Manius*
Aquilius, Agrar. 2, 30. in Verr. 3, 54.
Proconſ. Sicilliae, Br. 62. de Offic. 2, 14.
in Caecil. 21. accuſatur a P. Lentulo, prin-
cipe ſenatus. Orat. 2, 45. eum defendit An-
tonius orator. Tuſc. 5, 5. crudeli morte
periit.

Aquinius, Tuſc. 5, 22. malus poëta.

Aratus, Nat. D. 2, 41. de Or. 1, 16. Acad.
4, 28. *Aratus* Sicyonius, Offic. 3, 23. au-
ctor foederis Achaici.

Arbuſcula, ad Att. 4, 18. Mima.

Arceſilas, de Or. 3, 18. Polemonis diſci-

pulus. Fin. 5, 31. Podagrae dolores fortiter fert. Acad. 1, 13.
rchagathus, Haluntinus, in Verr. 4, 22.
rche, Nat. D. 3, 21. Muſa.
rchelaus, Div. 2, 42. ſummus Aſtrologus. *Archelaus*, Tuſc. 5, 4 Anaxagorae diſcipulus. *Archelaus*, Tuſc. 5, 12. Perdiccae filius fortunatiſſimus.
rchias, *Aulus Licinius*, *Poëta*, Arch. 1. ſqq. ad Att. 1, 16. Div. 1, 36.
rchidemus, Acad. 4, 48. Dialecticus, Stoicus. *Tarſenſis fuit.* *Archidemus*, Flacc. 22. Trallianus.
rchilochus, Tuſc. 1, 1. regnante Romulo vixit. ad Att. 16, 11. Ab eo Archilochium edictum Bibuli, Attic. 2, 21. i. e. acerbum.
chimedes, Orat. 3, 23. Tuſc. 1, 25. Nat. D. 2, 34. ejus ſphaera. Fin. 5, 19. Tuſc. 4, 23. ejus ſepulcrum a Cicerone Quaeſtore repertum.
chonides, Verr. 3, 56. 4, 26. Elorinus.
chytas Tarentinus, de Orat. 3, 34. Pythagoreus. Tuſc. 5, 36. irae potens.
eus, Att. 5, 9. libertus.
ganthonius, Cato 19. rex Tarteſſiorum.
iarathes, ad Div. 15, 2. Att. 13, 2.

Ariobarzanis filius; & alius, Ariobarzani frater.

Arion Methymnaeus, Tuſc. 2, 27. *Citharoedus.*

Ariobarzanes, Manil. 2. rex Cappadociae a Mithridate regno expulſus, ſocius populi Romani. *conf.* ad. Div. 15, 2. 4. Attic. 5, 20.

Ariſtaeus, Nat. D. 3, 18. olivae inventor, Apollinis filius. Verr. 4, 57. *Ariſtaeus*, Verr. 5, 42. Dexionis filius.

Ariſtides, de Offic. 3, 4. *Juſtus* dictus eſt. ibid. 3, 11.

Ariſtippus, Socraticus, de Orat. 3, 17. Cyrenaicae philoſophiae auctor. Acad. 4, 42. voluptatem ſummum bonum facit.

Ariſto, ad Div. 2, 18. *Ariſto Chius, Stoicus.* Acad. 4, 42. Fin. 2, 11. 13. ſummum bonum in ἀδιαφορίᾳ ponit. Nat. D. 1, 14. ejus de natura Deorum ſententia. *Ariſto*, Balb. 22. Maſſilienſis, a Sulla civitate donatus.

Ariſtodamus, Apollonidienſis. Verr. 5, 6.

Ariſtodemus, ad Att. 2, 7.

Ariſtocritus, ad Div. 14, 3. ſervus aut libertus potius.

Ariſtogiton, Tuſc. 1, 49.

riſtomache, Tuſc. 5, 20. uxor Dionyſii Tyranni.

riſtonicus, Phil. 11, 8. Agr. 2, 33.

riſtophanes, Comicus, Legg. 2, 15. poë-ta facetiſſimus. Or. 9. *Ariſtophanes*, Or. 3. 33. Grammaticus inſignis. Fin. 5, 19. Att. 16, 11.

iſtoteles, Tuſc. 3, 38. Acad. 1, 4. Pla-tonis ubertatem complexus. Acad. 1, 8. quintum genus elementorum ſtatuit, e quo nentes & ſidera. de Fin. 5, 4. primus in-ſtituit exercitationem de omnibus rebus in utramque partem differendi. Fin. 5, 4. ejus ibri de moribus, utrum ipſius an filii? Nat. D. 1, 13. ſcripſit libros de philoſophia. In ſententia de Deo inconſtans. de Off. 3, 8. honeſtatem omnibus rebus praefert. de Inv. , 5. plurimum Oratoriae profuit. de Orat. , 35. *Ariſtoteles*, A. Licinius, Melitenſis, d. Div. 13, 52. hoſpes Ciceronis.

iſtoxenus, Fin. 5, 19. Muſicus. Att. 8. . Or. 3, 33. Tuſc. 1, 10. Ariſtotelis diſci-pulus.

iſtus, Academicus, Att. 5, 10. Acad. 1, . frater Antiochi. Brut. 97. Academiae etes, hoſpes & familiaris Ciceronis. *Ari-us*, in Verr. 4, 12. Panormitanus.

quus ſ. Arcus, *Arqui*. Nat. D. 3, 19. Thaumantis filius.

C. Arrius, ad Att. 2, 14. 15. &c. amic Ciceronis & vicinus ejus in Formiano. ad Q. Fr. 1, 3. *Q. Arrius*, Br. 69. Verr. 2, 15 & 4, 20. praetor Siciliae deſignatus. Q. *Arrius*, ad Att. 2, 5. Vat. 12. epulum de dit in honorem patris.

Arſaces, ad Div. 8, 14. Rex Parthorum.

Arſippus, Nat. D. 3, 22. Arſinoae vir, Aeſculapii cujusdam pater.

Artavasdes, Att. 5, 20. rex Armenio rum 5, 21.

Artaxerxes, Att. 10, 8. Xerxis filius.

Artemidorus Aetnenſis, Verr. 3, 44. *Artemidorus* Cornelius, Verr. 3, 49. medicus Verris. *Artemidorus* Pergaeus, Verr. 3, 21.

Artemiſia, Tuſc. 3, 31. Mauſoli regis Cariae uxor.

Artemo, Verr. 3, 85. Entellinus. *Artemo*, ad Div. 13, 64. Laodicenus. *Artemo*, Climachias, Verr. 2, 51. Cephaleditanus. *Artemo*, Verr. 3, 45. Aetnenſis ſenator.

Aruns, Tuſc. 4. 22. filius Tarquinii ſup.

L Aruntius, ad Div. 7, 18.

P. Aſcitius, Coel. 10.

Aſclapo Patrenſis, ad Div. 13, 19. 16, 9. medicus.

Aſclepiades, Tuſc. 5, 39. Eretricus philoſophus

loſophus. *Aſclepiades*, Flacc. 15. Acmonenſis. *Aſclepiades*, de Or. 1, 14. medicus.
M. Aſellius, Clu. 61. Larinas. *Aſellius*, de Legg. 1, 2. hiſtoricus Latinus.
Aſellus, Or. 2, 64.
Aſinius, Phil. 13, 13. Senator voluntarius. *Aſinius Larinas*, Cluent. 13. *Aſinius Dento*, Attic. 5, 20. *Aſinius Pollio*, ad Div. 10, ep. 33. amicus Antonii. ibid. 31. ſq.
Aſpaſia, de Inv. 1, 31.
Aſtarte, N. D. 3, 23. Venus Syria.
Aſteria, Nat. D. 3, 26. Latonae ſoror.
Aſtyanax, de Div. 1, 49. *Aſtyanax*, Att. 4, 15. tragoedus.
Atedius, Att. 12, 24. 27. vid. Aledius.
Atejus *Capito*, de Div. 1, 26. *C. Atejus Plagulejus*, ad. Att. 10, 8. *L. Atejus*, L. F. Arrienſis, Capito, ad Div. 8, 8.
Athamas, Har. Reſp. 18. *Athamas*, Piſ. 36. ſaltator. *Athamas*, Attic. 12, 10. ſervus.
Athenaeus, ad Div. 15, 4.
Athenais, ad Div. 15, 4.
Athenagoras, Cymaeus, Flacc. 7.
Athenio, Verr. 2, 54. Haruſp. Reſp. 12. dux fugitivorum & Siculorum.
Athenodorus Calvus, Att. 16, 11, 14.

Athenodorus, *Tarſenſis*, Sandonis filius, ad Div. 3, ep. 7.

Atherianum jus, ad Div. 9, ep. 18.

Atidius, Verr. 3, 32. C. Verris praefectus.

C. Atinius Labeo, pro Dom. 47.

L. Atradinus, Coel. 1.

Attae, Sext. 51.

Attalica, in Verr. 4, 12.

Attalus, *Rex Pergamenus*, Sext. 27. *Attalus Iphemenus*, ad Q. Fr. 1, 2. 4. *Attalus Netinus*, Verr. 4, 26.

Attellius, ad Att. 5, 19.

Atticus, Att. 12, 23. annalis ejus, *ſc. liber, qui laudatur*. Brut. 3. 3, 20. adoptatur ab avunculo. 2, 1. ſcripſit de Conſulatu Ciceronis. Brut. 45. ejus ſtilus. de Fin. 2, 21. colligit hiſtoriae theſauros.

Atticula, ad Attic. 4, 5. filia Attici.

A. Attilius, pro Caecin. 10. *C. Attilius*, Roſc. Am. 1, 18. *L. Attilius*, pro Caec. 10. A. filius. *M. Attilius Regulus*, Tuſc. 5, 3. Sext. 59. &c. de Offic. 3, 26. bis conſul fuit, de Seneɛt. 20. *M. Attilius Calatinus*. Nat. D. 2, 23. Fidem dedicat. *M. Attilius*, Aɛt. 1, Verr. 13. *Sex. Attilius*, Offic. 3, 30. Attic. 12, 5. *Attilius*, ad Div. 13, 62. eques Rom. *Attilius*, de Fin. 1, 2. Sophoclis Electram

Latinam facit. qualis ſcriptor? confer. Att. 14, 20. *S. Attilius Gavianus*, Sext. 34. tribunus plebis.

Attius *Navius*, de Div. 1, 17. augur. *C. Attius Pelignus*, Att. 8, 4. *M. Attius Balbus*, Phil. 3, 6. Praetorius. *T. Attius*, Cluent. 23. *Attius*, ad Div. 15, 17. pigmentarius.

Acutus, ad Div. 13, 50.

Cn. Aufidius, Tuſc. Qu. 5, 39. Praetorius. cf. de Fin. 5, 19. Dom. 13. *Sext. Aufidius*, ad Div. 12, 26. ſq. *T. Aufidius*, Br. 48. JCtus.

Aufius, Att. 6, 1. amicus Ciceronis.

Avianus, Acad. 4, 25. Puteolanus. *C. Avianus Hammonius*, ad Div. 13, 21. ad Div. 7, 23. ſtatuarius. *C. Avianius*, vel *Avianus* Flaccus, ad Div. 13, 35. Siculus.

Avidius, Leg. 2, 3.

Avilius *Larinas*, Cluent. 13.

Avitus, Or. 29. *eſt Cluentius*, *pro quo eſt* Oratio.

Aulanus, ſ. Aulianus, Sext. 4. Tribunus militum Catilinarius.

Auletes, Poſtum. 10.

Aulus, Att. 6, 2. *eſt* Gabinius. *Auli* filius, Att. 1, 20. Afranius, Att. 1, 16.

Aurelianus, Att. 4, 16.

Aurelius, Att. 4, 9. ab Hirtio Germaniae praepoſitus. *Aurelius*, ad Diverſ. 16, 24. ad Att. 16, 15. creditor Ciceronis. *C. Aurelius*, Verr. 1, 50. Conſul. *L.* & *C. Aurelii*, L. filii *Oreſtae*, ad Div. 13, 39. *M. Aurelius Scaurus*, Brut. 35. Latine dixit, (*Conſula.* U. DCLVI.) in Q. Caecil. 19. Quaeſtor L. Flacci, Verr. 1, 33.

L. **Aurifex**, Orat. 2, 60. eques Romanus.

A. **Aurius**, Cluent. 8. Larinas. *M. Aurius*, *Melinus*, Cluent. 5. Larinas, duxit Cluentiam. Num. *Aurius*, ibid. 8. Larinas.

Autobulus, Piſ. 36. ſaltator.

P. **Autronius**, Brut. 68. orator, pr. Sull. 1, conſul deſignatus cum P. Sulla de ambitu condemnatur. Att. 3, 2. 7. exſulat.

Axilla, Or. 43. *cognomen Serviliorum.*

Axianus, ad Att. 15, 29.

Axius, Att. 4, 15. ſenator. ad Att. 3, 15. *Q. Axius*, Att. 1, 12. foenerator. Att. 10, 11. *forte idem cum ſuperiori.*

B.

Babullius, Att. 13, 48.

Bacchus, Nat. D. 3, 23. multi Bacchi.

Bacis, *Boeotius*; Div. 1, 8. augur.

Baebius, Att. 9, 14. *M. Baebius*, Piſ. 35. *Q. Baebius*, *Tampilus*, Phil. 5, 10.

P. Bagiennus, ad Div. 10, 33.
Balbilius, Att. 15, 13. amiciſſimus Ciceroni.
Balbinus, ad Att. 13, 21. Caeſarianus.
Balbus *major*, Att. 8, 9. Att. 7, 3. Tarteſſius dicitur. ibid. 7, 7. a Theophane Mitylenaeo adoptatur. ibid. 2, 12. Quindecim-Vir. *Balbus, e fratre nepos Corn. Balbi;* unde minor, Att. 8, 9 ad Div. 10, 32. *Balbus*, Sull. 19. Fauſti libertus. *Balbus*, pr. Caelio 11. accuſator M. Caelii. *Balbi* duo, Orat. 3, 21. Stoici. vid. in *Lucilius*.
albutius, Cluent. 60. Larinas.
allio, Q. Roſc. 7. nomen Comicum lenonis.
. Bambalio, Phil. 2, 36.
anobal, Venerius, Verrin. 3, 37.
arba *Caſſius*, Phil. 13, 2.
arbatius, Phil. 13, 2.
ardylis, Offic. 2, 11. Illyricus latro.
arnaeus, Att. 14, 19.
. Baſilius, ſ. *Baslus*, Cluent. 38. Senator.
Baſilius, ad Div. 6, 15, Caeſarianus. *Baſilius*, Phil. 2, 41. gladiator.
ſilus, Att, 7, 9. buſtum Baſili, locus in via Appia latronibus infeſtus.
ſſus, ad Div. 7, 20. vid. *Caecilius*.
ttara, ad. Div. 7, 9.
ttonius, Att. 6, 8.

M. Bebrius, Cluent. 16. Senator Rom.

Bellerophon, Tuſc. 3, 26.

L. Bellienus, Phil. 2, 36. Pompejanus. *Bellienus*, ad Diverſ. 8, 15. verna Demetrii.

Belus, Nat. D. 3, 16. Indorum Hercules.

L. Beſtia *e Calpurniis*. Brut. 34. Or. 2, 70. *Beſtia*; Phil. 13, 12. Coel. 12. defenditur a Cicerone. Qu. Fr. 2, 3. Phil. 12, 8. & Phil. 11, 5.

T. Betucius, *Barrus Aſculanus*. Brut. 46.

Bias, Parad. 1. Priene patria. de Amic. 16. e ſeptem ſapientibus.

M. Bibulus, Att. 1, 16. Har. Reſp. 22. Caeſaris collega in Conſulatu. Dom. 15. ſervat de coelo. Vatin. 9. Vatinius trib. pl. conſulem in vincula ducit. ad Div. 15, 1. Proconſul Syriae. 12, 19. 8, 6. contra Parthos male pugnat.

C. Bilienus, Brut. 47. aequalis M. Bruti JCti. ad Div. 16, 2.

A. Binnius, Cluent. 59.

Bion, Tuſc. 3, 26.

Bithynicus, ad Div. 6, 16. *Caeſarianus, e gente Pompeja.*

Biton, Tuſc. 1, 47. Cleobis frater.

Blandenius Zeuxis, ad Q. Fr. 1, 2. 2.

Bleſamius, Dejot. 12. Gallo Graecus, Dejotari legatus.

Bloſſii, Agr. 2, 34. nobiles Campani bello Punico II. *C. Bloſſius, Cumanus*, de Amic. 11. *Philoſophus Stoicus.*

Boethus, Verr. 4, 14. caelator & *ſtatuarius. Boethus*, de Div. 1, 8. 2, 20. Stoicus.

Bogudes, ad Div. 10, 32. Rex Mauritaniae Tingitanae.

L. Bolanus, ad Div. 13, 77. amicus Ciceronis.

Bona Dea, Dem. 38. &c.

Brennus, de Div. 1, 37.

Brinnius, Att. 13, 12. 14. Ciceronem heredem facit.

P. Brocchus, Lig. 4, 11.

Brogitarus, Gallo-Graecus. Har. Reſp. 13, 27.

Brulla, de Or. 3, 23.

Bruttius, ad Div. 16, 21. *L. Bruttius*, ad Div. 13, 38. eques Rom. Siculus.

L. Brutus, *e familia patricia Junia*. Brut. 53. Planc. 25. Romam regio dominatu liberavit. de Offic. 3, 10. collegae Collatino imperium abrogat. Tuſc. 4, 22. interiit cum Arunte. Brut. 14. Phil. 1, 6. princeps nobilitatis Brutorum. *D. Junius Brutus*, M. filius, *collega* Africani min. in *Conſulatu DCXVI*. Brut. 28. Graece doctus. de

Leg. 3, 9. a Trib. Curiatio in vincula conjicitur. pro Balbo 17. in Hiſpania ulteriori feliciter pugnat, & de Gallaecis triumphat. Arch. 9. *D. Brutus*, Brut. 47. pro Rabir. 7. Att. 12, 22. Graece & Latine doctus, *D. Brutus*, Verr. 1, 55. Phil. 3, 1. provinciam Galliam a Caeſare ipſi datam eripere audet Antonius. Ejus edictum cap. 4. ad Diverſ. 10, 10. exercitum alit ſuo ſumtu. ibid. 11. obſidione liberatur. ibid. 11, 1. *M. Brutus, pater*, ad Div. 7, 22. Brut. 47. JCtus. Brut. 62. Or. 2, 32. pro Cluent. 51. Fin. 1, 4. *M. Brutus, filius*, Or. 2, 54. cf. Cluent. 51. Brut. 34. dedecus familiae vocatur. Cluent. 51. Orator vehemens, bona paterna effudit. Font. 13. accuſat Scaurum. Off. 2, 14. *M. Brutus*, Quinct. 10. Tribun. pl. Agrar. 2, 33. *M. Brutus*, Phil. 1, 3. ejus & Caſſii praetorum edictum poſt caedem Caeſaris cap. 4. urbe cedit. add. Phil. 2, 12. ibid. 2, 14. ei provincia datur poſt caedem Caeſaris & quaeſtores. ad Div. 3, 4. gener Cn. Pompeji M. 6, 6. 12, 15. 13, 10. Att. 12, 5. 13, 8. ejus epitome Coelianorum. Acad. 1, 3. de Philoſophia Latine ſcripſit. audivit Athenis Ariſtum. Fin. 1, 3. Liber de virtutibus ad M. Tullium. Tuſc. Q. 5, 1. *Q. Caepio Brutus*, Phil. 10, 11. *eſt idem* M. Brutus.

Bucculejus, Or. 1, 39.
.cilianus, Att. 16, 4. 15, 17. unus e
:onjuratis in Caeſarem.
lbus, Verr. 2, 32. Cluent. 26. Senator
Rom. homo ſordidus.
Burienus, Quinct. 6. praetor urbanus.
rrhus, Orat. 48. Ennius dixit pro *Pyrr-*
us.
Burſa, (*Munatius Plancus*) ad Div. 7, 2.
amnatur poſt tribunatum, *Pompejo M. III.*
Conſule geſtum.
ſrenus, Q. Fr. 2, 12. regulus barbarus
t obſcurus.
ſſennius, Att. 8, 12. Pompejanus.

C.

Cacurrius, in Verr. 4, 17. civis Rom.
ilybaei.
.ecilia, Metelli Balearici filia. de Div. 1,
. 1, 44. 2, 40. S. Roſc. 50. *Caecilia*, Att.
, 2. & 4. eſt filia Attici.
Caecilius, Flacc. 36. eques Romanus.
Caecilius, Or. 2, 10. Inſuber Gallus, poëta
omicus, Att. 7, 3. *Caecilius Trypho*, Att.
, 8. *L. Caecilius*, in Sen. p. Red. 9. Mi-
n. 4. Praetor. *L. Caecilius*, Sull. 22. Trib.
. legem Caeciliam fert. *L. Caecilius*, ad
. Fr. 1, 2. negotiator. *M. Caecilius*, Di-

vin. in Caecil. 9. Frater Q. Caecilii. *Caecilius*, pro Corn. 1. *Q. Caecilius*, Q. Metellus Pius Scipio. ad Div. 8, 8. *Q. Caecilius Baſſus*, Att. 2, 9. Quaeſtor Caeſare Bibulo Coſſ. ad Diverſ. 11, 1. Phil. 11, 13 exercitum in Aſia privatus habet. ad Div 12, 11. in Syria legionem habuit. *Q. Caecilius*, Att. 1, 1. 12. foenerator, avunculus Attici. *Q. Caecilius*, Q. fil. Pomponianus Atticus. Att. 3, 20. *Q. Caecilius*, Div. in Caecil. 2. cognomine *Niger*, Siculus, Verris quaeſtor. *T. Caecilius*, *Eutychides*, Att 4, 15. libertus Attici.

A. Caecina, ad. Div. 10, 25. cujus eſt epiſtola libr. 6. ibid. 13, 66. 6, 5-8. exſul. *A. Caecina*, Caecin. 1. (*Licinius*) Volaterranus, *pro quo eſt oratio.*

Caecius, Att. 9, 13.

C. Caelius, Att. 9, 11. *M. Caelius*, vid. *M. Coelius*.

M. Caeparius, Catil. 3, 6. ſocius Catilinae.

C. & L. Caepaſii, fratres. Brut. 69. ignoti homines.

Cn. Caepio, Att. 12, 20. de Fin. 2, 16.

Caepiones duo, Cn. & Qu. Brut. 25. Font. 7. *Q. Servilius Caepio* Brut. 42. collega C. Laelii in Conſulatu (a. DCXIII.) Q. *Ser-*

vilius Caepio, Tuſcul. 5, 5. fuſus a Cimbris, Balb. 11. damnatus de repetundis. Brut. 56. 62. equeſtri ordini nimis deditus. Brut. 46. *Q. Servilius Caepio*, Fin 3, 2. avus Luculli pueri, quem magni fecit Cicero. *Q. Caepio*, Fin. 3, 2. *filius praecedentis*. *Q. Caepio*, ad Div. 7, 21. *eſt M. Brutus, adoptatus a Q. Caepione*. Att. 2, 24. Cn. Caepio Brutus.
ıerellia, ad Div. 13, 72. neceſſaria Ciceronis. Att. 13, 21.

Julius Caeſar, L. F. Or. 2. 3. Q. Catuli frater. Off. 1, 30. 37. facetiis vicit omnes. *C. Julius Caeſar*, Balb. 19. in Hiſpania praetor. Dom. 9. gratulatur P. Clodio remotum ex urbe Catonem. Att. 2, 3. de coniungendo Pompejo & Craſſo laborat. ad Div. :o, 16. de Div. 1, 15. Dejotarum tetrarchiae egno multat. ad Div. 13, 4. in lege Agraia Volaterranos liberat. Br. 71. de ratione atine loquendi accuratiſſime ſcripſit. Top. 5. ſcripſit contra Catonem Ciceronis. ad ltt. 12, 41. de Div. 2, 9. in Curia Pompeja ante mulacrum Pompeji trucidatus jacet &c. '. *Caeſar Octavius*, Phil. 3, 15. 11, 8. ad Div. 1. 12, 23. *L. Caeſar*, L. F. Tuſc. 5, 19. ıſſu Cinnae interficitur. *L. Caeſar*, Planc. 1. aedilitiam repulſam tulit. Cat. 4, 6. ad

Div. 9, 14. aegrotat Neapoli. ad Div. 10, 1
optime ſentit. Phil. 6, 5. Sull. 19. *L. Caeſa*
L. F. Att. 7, 13. mandata abſurdiſſima
Caeſare habet, non homo, ſed ſcopae ſolutae
de quibus pluribus epp. ſeqq. ad Div. 9, 7
Proquaeſtor Africae. *Sex. Caeſar*, Haruſp.
6. flamen Quirinalis.

Caeſennia, Caecin. 4. Tarquinienſis.

P. **Caeſennius**, ibid. 4.

C. **Caeſetius**, Lig. 11. eques Rom. Ligarii advocatus. Phil. 13, 15. trib. pl. *P. Caeſetius*, Verr. 5, 25. legatus Verris.

L. **Caeſius**, Q. Fr. 1, 14. *M. Caeſius*. Verr. 1, 10. Praetor. *M. Caeſius*, ad Div. 13, 11. Aedilis Arpini. *P. Caeſius*, Balb. 22. eques Romanus, ad Div. 13, 51. *Sex. Caeſius*, Flacc. 26. eques Romanus.

Caeſonius *Calventius*, Red. in Sen. 6. *M. Caeſonius*, Act. 1. in Verr. 10. Aedilis cum Cicerone. *add.* Att. 1, 1. 12, 11.

C. **Caeſtius**, Flacc. 13. eques Rom. Att. 5, 13. *L. Caeſtius*, Br. 34. accuſator.

Caeſulenus, Br. 34. accuſator.

Calamis, Br. 18. ſtatuarius.

Calanus, Tuſc. 2, 21. Indus. Div. 1, 13. Alexandro propinquam mortem vaticinatur.

Calatinus, Agrar. 2, 24. *de quo in* Attilius.

lchas, Or. 22. vates Graecorum in obſidione Trojana. Nat. D. 2, 3. Augur. Div. 1, 33.

ldus, Inv. 2, 9. cognomen. *Caldus*, Att. 5, 4. *cognomen* C. Coelii Quaeſtoris.

Calenius, Att. 8, 12. Pompejanus.

Calenus, Verr. 2, 8. civis Rom. *Calenus*, Phil. 10, 1. (*Fuſius*) Att. 1, 14. trib. pl. P. Clodio favet.

Calidius, Verr. 4, 20. eques Rom. *M. Calidius*, Q. F. in Sen. p. Redit. 9. Praetor deſ. Br. 79. orator prope ſingularis. *Q. Calidius*, Planc. 28, 29. fit praetor. Verr. 3, 25. a Q. Lollio accuſatur. Act. 1. in Verr. 13. Planc. 29. condemnatur.

llicratidas, Off. 1, 24. Lacedaemoniorum dux.

llidama, Verr. 2, 36. Agathini fil. Thermitana.

llimachus, Orat. 3, 33. Grammaticus & Poëta. Tuſc. 1, 34. 39.

lliphana, *Velienſis*, Balb. 23.

llipho, Fin. 2, 6. 11. Acad. 4, 42.

llippides, Att. 13, 12.

lliſthenes, Orat. 2, 14. Olynthius, Ariſtotelis diſcipulus, Alexandri comes. Rab. Poſtum. 9. ab Alexandro necatur. ad Div. 5,

12. ſcripſit Troicum bellum. de Div. 1, 34
2, 25.
Calpurnia gens. in Piſ. 23.
L. Calpurnius, Att. 10. 8. *P. Calpurnius*, Lanarius, Offic. 3, 16. *Q. Calpurnius*, Verr. 4, 49. conſul.
Calva, Att. 15, 3.
Calvena, Att. 14, 5. 9. 16, 11.
Calventius, v. *Caeſoninus.*
C. Calviſius, ad Div. 12, 25. 10, 25. 26. reipubl. amans. Phil. 3, 10.
Calvus, ad Div. 15, 21. orator. *Calvus*, Att. 1, 16. *appellatur M.* Craſſus.
Calypſo, mulier, cui inſervit Ulyſſes. Off. 1, 13.
C. Camillus, ad Div. 9, 20. 14, 5. 14. &c. poſt Atticum amiciſſimus Ciceroni. ad Div. 5, 20. *L. Camillus*, Cato 12. *M. Camillus*, Tuſc. 1, 37.
Camirus, Nat. D. 3, 21. conditor Camiri, oppidi Rhodiorum.
Camula, Att. 5, 21. centurio.
M. Camurcius, Coel. 30.
Cana, Att. 13, 41.
Canachus, Brut. 18. ſtatuarius.
Canephorae, Verr. 4, 3.
Canidius, ad Div. 10, 21. legatus. *Canidius*,

potius ut putant, Calidius, [ad Div. 8, 9. ſertus.

aninius, *Gallus*, ad Div. 2, 8. 7, 1. amis M. Varronis & Ciceronis. 9, 2. 9, 6. id. 1, 2. trib. pl. *T. Caninius*, *Rebilus*, tt. 12, 37. legatus Caeſaris in Gallia. ad lv. 7, 30. Conſul. *Caninius Satrius*, Att. 1, 1.

anius, Off. 3, 14. eques Romanus.

ulejus, Att. 10, 5. *L. Canulejus*, in err. 2, 70. *M. Canulejus*. Br. 92.

ius ſ. Kanus, Att. 13, 31.

anutius, Br. 56. homo diſertus. Cluent. 3. Scamandrum accuſat. ib. 10. accuſator ppianici. *Ti. Canutius* (trib. pl.) ad Div. 2, 3. ibid. 23. Phil. 3, 9.

ho, Phil. 10, 10. 11, 5. veteranus. 8, 3.

apito, Att. 13. Caeſarianus ad Div. 8, 13, 29. *L. Capito*, Q. Fr. 3, 1. 5.

ius, ad Div. 7, 24. hiſtrio.

rius, Nat. D. 3, 23. pater Dionyſi, ſeu cchi cujusdam.

bo, ad Div. 9, 21. *C. Carbo*, *Arvina*, l. Div. 9, 21. *Cn.* ſeu *C. Carbo* & ejus ater, ſcurra, ad Div. 9, 21. *Cn. Carbo*, ad iv. 9, 21. *Cn. Carbo*, Act. 1, in Verr. Proconſ. Galliae, Quaeſtore Verre. de

Or. 3, 3. ter Conſul fuit. ad Div. 9. 2
Cn. Pompejo Lilybaei interfectus eſt.
Carbo, ad. Div. 9. 21. Fur magnus e S
lia. C. Carbo, Brut. 27, 43. eloquentiſſim
Or. 1, 34. M. Aemilium Lepidum Por
nam ſtudioſe audivit. Or. 1, 10. Juris
vilis & morum majorum ignarus fuit. ſa
ibi pro Cn. eſſe legendum C. res ipſa loqu
tur & MSti Lambini probant. vid. Pearcia
ad hunc locum. Or. 2. trib. pl. eo anno, qu
Tib. Gracchus caeſus eſt: ſeditioſus fuit;
in conſulatu autem ſanior. Or. 2, 40. ad
Div. 9, 21. in caede P. Africani ſocius. Brut.
27, 43. Verr. 3, 1. ad Div. 9, 21. a L. Craſ
ſo ob ſeditionem Gracchanam accuſatus,
cantharidas ſumſit & ſe judicio ita ſubtra-
xit. de Amic. 25. C. Carbo, C. Fil. Cn. N.
Brut. 62. parum acutus orator.

D. Carfulenus, Phil. 3, 9. Senator, ad
Div. 10, 33.

Carneades, Or. 1, 11. Cyrenaeus, auctor
Academiae tertiae. Tuſc. 4, 3. Acad. 1, 13.
Acad. 2, 30. Dialecticus Fin. 3, 12. Acad. 4,
42. ibid. 45. Tuſc. 5, 41. Or. 2, 37. legatus
Romam miſſus.

L. Carpinatius, Verr. 2, 70. publicanus.

T. Carrinas, ad Att. 13, 33. (gentis Albiae.)

L. Car-

. Carteſus, ad Div. 12, 11.

'arvilii, Petit. Conſ. 3. amici Catilinae. *Sp. Carvilius*, de Or. 2, 61.

aſca, *cognomen Serviliorum*, Phil. 2, 11. fuit inter percuſſores Caeſaris. Att. 13, 44. librum ſcripſit. 16, 15. ejus tribunatus. *v.* Servilius.

aſcellius, Balb. 19. praediator. *M. Caſcellius*, Q. Fr. 1, 1. 2. negotiator in provincia Q. Ciceronis.

aſſander, Div. 2, 42. ſummus Aſtrologus.

aſſandra, Or. 2, 66. &c. Priami filia.

Caſſinius Scola, Mil. 17. Interamnas, familiaris P. Clodii.

Caſſius *Longinus*, Dom. 50. Cenſor. *C. Caſſius*, Planc. 21. *C. Caſſius, Varus*, L. Manil. 23. Cluent. 49. Verr. 1, 23. in Verr. 3, 41. conſul a. U. DCLXXX. *C. Caſſius, frater Q. Caſſii*, Att. 5, 21. *ad quem ſunt epiſtolae Ciceronis L. XII. & ipſius duae, ibid.* 11. 12. *is, qui Caeſarem interfecit.* ad Div. 5, 6. legatus Caeſaris. 7, 33. declamat apud Ciceronem. 8, 10. quaeſtor M. Craſſi *contra Parthos pugnantis* 15, 14. Proquaeſtor M. Craſſi. 15, 16. Epicureus fit. 15, 19. Att. ', 21. trib. pl. *L. Caſſius*, Planc. 24. adoleſcens, ſubſcriptor Laterenſis, contra Plan-

eium, familiaris Ciceronis, Phil. 2, 14. ei provincia datur poſt caedem Caeſaris & Quaeſtores. Phil. 3, 9. Ei tribuno pl. mortem denuntiat M. Antonius. *L. Caſſius Ravilla*, Verr. 1, 55. Cenſor. *L. Caſſius*, auctor legis Tabellariae, S. Roſc. 30. Brut. 25, 27. de Leg. 3, 16. *L. Caſſius*, Clu. 38. ſenator & judex. *L. Caſſius*, Catil. 3, 4. pro Sull. 3. ſocius Catilinae. *Q. Caſſius, Longinus frater Caji, percuſſoris Caeſaris*. Att. 6, 6. quaeſtor Pompeji in Hiſpania. ad Div. 16, 11. Trib. pl. *add.* ad Att. 7, 3. 16. Phil. 3, 10. *Sp. Caſſius, Viſcellinus*, Lael. 11. Balb. 23. Dom. 38. ejus domus ob regnum appetitum evertitur, & in eo loco aedes Telluris exſtruitur. *Caſſius, cujus eſt epiſtola ad Ciceronem 12, 13. e Cypro*, Quaeſtor. *Caſſius*, Balb. 17. *pro quo Manutius legit:* Craſſus, *& intelligit de P.* Craſſo, *M. patre, qui Conſul cum Cn. Lentulo fuit, & de Luſitanis triumphavit.*

Caſtoris, ſc. aedes, Quinct. 4. de Div. 1, 40. aedes Caſtoris Tuſculi.

Caſtor, Dejot. 1. nepos regis Dejotari.

M. Caſtricius, Verr. 3, 78. Eques Rom. Flacc. 23. Att. 2, 7. 12, 28. creditor Ciceronis.

Caſtronius, Paetus, ad Div. 8, 2.
[3, 13. princeps municipii Lucenſis.
Catienus, Qu. Fr. 1, 22.
Catilina, *e Sergiis*. Catil. 2, 1. Coel. 4.
oſt praeturam Africae cauſam de repe-
undis dicit. Att. 1, 2. eum defendere ante
onſulatum in judicio cogitat Cicero 1, 16.
is abſolvitur, Flacc. 38. ſepulcrum. ejus
oel. 5.
illius, ad Div. 5, 10. pirata.
ius, *Inſuber*, ad Div. 15, 15. *Epicureus*.
. *Catius*, *Veſtinus*, ad Div. 10, 23. Tri-
unus militum in exercitu M. Antonii.
ato, Verr. 4, 10. 28. M. Catonis Cenſo-
i & L. Paulli nepos, filius ſororis P. Afri-
ni, ex Macedonia de repetundis damna-
s eſt. Balb. 2, 11. Brut. 28. mediocris
ator. C. *Cato*, ad Div. 1, 2. Tribunus
ebis. it. ep. 4, 5. ad Q. Fr. 1, 2. 5. ad
t. 4, 15. & 16. *L. Cato*, pro Rabir. 7.
o Font. 15. *Conſul*. *M. Cato*, *is*, *qui ſa-*
ns & Cenſorius dictus eſt. Planc. 8. Tuſ-
lanus. Mur. 8. homo novus, & deinde
nſul & Cenſor. Cato 4. Praetor ibid. 10.
ibunus mil. in Caecil. 20. Conſul in Hi-
nia fuit. Acad. 4, 2. Graecas literas ſe-
x diſcit. Or. 1, 37. 3, 33. Orator & JCtus.

Orat. 2, 32. libri ejus de jure laudantur. Off. 1, 29. apophthegmata collegit. Or. 1, 55. ejus Origines. Off. 1, 23. Carthaginem delendam ſuadet. Brut. 20. exceſſit annos 85. natus. *M. Cato, M. fil.* de Off. 1, 11. 23. in exercitu Pompilii in Liguria tiro militat. ad Div. 4, 6. patre vivo obiit. laudatur. *M. Cato, M. F. M. N.* de Offic. 3, 16. *M. Cato, M. F. M. N. M. Pron.* Mur. 2. Dom. 8. bello Cyprio praeficitur lege Clodia. Att. 1, 14. vehementer contra P. Clodium de religione reum agit. *confer.* ep. 13. ad Div. 1, 9. Ciceroni invidet. 8, 11. Att. 10, 16. Siciliam tenere non poteſt. de Div. 1, 31. homo doctus. Off. 1, 31. in Africa Caeſari ſe tradidit. Fin 3, 2. legendi aviditas. Off. 1, 31. ad incredibilem a natura factus eſt ſeveritatem. Paradox. I. *coll.* Mur. 29. perfectus Stoicus. Att. 12, 41.

Q. *Lutatius* Catulus, N. D. 1, 28. *Q. Catulus*, Q. F. Font. 15. legatus in bello civili. Scientia magna rei militaris. Mur. 17. vincitur in petitione conſulatus a Cn. Manilio, Tuſc. 5, 1. cum eo Marius collega Cimbricae victoriae gloriam communicat. Dom. 38. porticus. Orat. 3, 3. a Mario proſcriptus ſe ipſe interficit. Brut. 35. Off. 1, 37.

Q. Catulus, Q. F. Q. N. Catil. 3, 10. diſſentit Conſul (DCLXXV.) a collega Lepido. Balb. 17. auctor eſt cum Lepido foederis Marciani confirmandi. Verr. 4, 31. Capitolium dedicavit. Piſ. 3. Ciceronem patrem patriae pronuntiat. Off. 1, 22. Cn. Pompejo par judicatur. Coel. 29. legem de vi tulit & quare? ad Div. 9, 15. ejus conſtantia. Manil. 17, 20. Legi Maniliae reſiſtit.

Caudinus, Cluent. 38. Senator. *cognomen familiae Corneliae.*

Caulius Mergus, Cluent. 38. Senator.

ecrops, Leg. 2, 25. &c.

eler, Att. 10, 1. diſertus magis, quam ſapiens. *Q. Celer,* Att. 6, 3.

Cenſorinus, Brut. 67. Graece doctus. *L. Cenſorinus,* Brut. 27. Acad. 2, 32. Conſul cum Manilio. Brut. 90. *Cenſorinus,* Phil. 11, 5.

entaurus, Nat. D. 2, 44. ſidus. *Centaurus,* Div. 1, 43. in Capitolio, de coelo ictus.

Cento, Orat. 2, 71.

Ceparius, ad Div. 9, 23. vid. *Caeparius.*

paſii, Cluent. 20. fratres, Oratores. v. *Caepaſii.*

phalio, Att. 7, 25.

phalus, Att. 4, 16. Athenienſis.

Cepheus, Nat. D. 2. 43. ſidus. Tuſc. 5,
Cercops, N. D. 1, 34. Pythagoreus.
P. Cervius, Verr. 5, 44.
Ceſenius Lento, Phil. 12, 9. Septemvir.
C. Ceſtilius, in Sen. p. redit, 8. Trib. pl.
Cethegus, Sull. 25. Metellum Pium vulnerat in Hiſpania. in Senat. p. Red. 4. Catil. 3, 3. Catilinae ſocius in conjuratione. *M. Cethegus*, M. F. de Senect. 14. Suadae medulla. Brut. 15. primus fuit, qui eloquens Romae fuit & habitus eſt. *P. Cethegus*, Praetor (a U. DCLXXIX.) Br. 48. Parad. 5.
Chaerea, pro Q. Roſcio *ſaepe*.
Chaereſtratus, S. Roſc. 16.
Chaeron, Att. 6, 2. Graecus.
Charidemus, Verrin. 1, 20. Chius.
Chariſius, Brut. 38. Orator Atticus.
Charmidas, vel Charmadas, Acad. 4, 6. Carneadis auditor; eloquens, *vulgo*, *Carneades*. *confer* de Orat. 1, 29. 2, 88. Tuſc. 1, 24. divina memoria fuit.
Charondas, Leg. 1, 22. legislator Catanenſium & aliorum Siculorum.
Chelidon, Verr. 1, 40. &c. meretrix Verris.
Chelys, de N. D. 2, 44. ſidus.
Cherippus, ad Div. 12, 22. it. 30. Att. 4. 7. 5, 4. Qu. Fr. 1, 1. 4.

hilius, Att. 1, 9. 12. poëta.
hilo, Q. Fr. 1, 2. *vid. etiam* Cilo, item
3, 1. architectus,
hreſtus, ad Div. 2, 8.
hritilius, Brut. 74.
ıryſes, Orat. 46. Apollinis ſacerdos.
ıryſippus, Orat. 1, 12. Solenſis Cilix,
acutiſſimus. Acad. 2, 23. Stoicus. de Fat. 7.
diſcipulus Cleanthis. ad Div. 9, 4. Acad.
2, 24. 27. armat Carneadem. 29. Fin. 1,
11. 3. 20. Tuſc. 1, 45. in omni memoria
curioſus. Nat. D. 1, 34. a Zenone Epicu-
reo Cheſippus dicitur. 2, 46. de Divin. 1,
19. collegit innumerabilia oracula. 2, 15.
Fat. 4. ejus laquei ibid. 10. Off. 3, 10. ejus
cite dictum. N. D. 1, 15. ejus libri duo de
ıaturaDeorum. Fin. 4,3. ſcripſitRhetoricam.
Chryſippus, Att. 7, 2. libertus Ciceronis
iteratus. 11, 2.
ryſogonus, Verr. 1, 36. ſervi nomen.
ro Roſc. Am. *ſaepe.*
. Cicero, Att. 1, 16. *L. Cicero*, Or. 2, 1.
I. Ciceronis patruus. *Ejus filius* L. Cicero
ſt, Att. 1, 5. patruelis Ciceronis. *Eum ap-
ellat* fratrem, *ſc. patruelem*: item Fin. 5.
I. Cicero ſenex. Or. 2, 66. *M. Tullii Ci-
ceronis noſtri avus. M. Cicero*, M. *filius.*

Att. 1, 2. natus ex Terentia. Phil. 10, 6. legatus Bruti. ad Div. 13, 11. Aedilis Arpini &c. Q. Cicero, M. frater, *Scripſit Annales* ad Att. 2, 16. 13, 13. *Q. Cicero, Q. filius.* Phil. 3, 7. ad Div. 13, 11. Aedilis Arpini. Att. 11, 8.

Cilo, ſive **Chilo**, ad Div. 6, 20.

Cimon, Off. 2, 18.

L. Cincius, Att. 1, 1. 7, 16. procurator Attici. *adde* 1, 20. *M. Cincius*, Or. 2, 71. *P. Cincius*, Sull. 20. eques Romanus.

Cineas, Tuſc. 1, 24. Pyrrhi legatus, ſumma memoria. ad Div. 9, 25.

L. Cinna, Font. 15. legatus bello ſociali. Phil. 1, 13. M. Antonium oratorem interfecit. Tuſc. 5, 19. quater conſul. *L. Cinna*, Phil. 3, 10.

Circe, Nat. D. 3, 18. Perſeidis filia. Off. 1, 31. mulier, cui inſervit Ulyſſes.

Ciſpius Laevus, ad Diverſ. 10, 21. *M. Ciſpius*, Sext. 35. trib. pl. Planc. 31. judicio condemnatur.

Claſſitius, Phil. 5, 6. gladiator.

Claudia, Coel. 14. Haruſp. 13. Appii Caecii progenies, pudicitiam probat. *Claudia*, Coel. 14. Veſtalis. *Claudia* ſ. *Clodia*, ad Div. 5, 2. uxor Q. Metelli Celeris, Appii Clau-

lii & P. Clodii ſoror. *App. Claudius, Decemvir*, Fin. 2, 20. *App. Claudius* Caecus, *ante caecitatem* Craſſus) *abavus P. Clodii*. ;oel. 14. Tuſc. 5, 38. conf. Cato 6. bis Conil. Brut. 14. interrex comitia habens, de lebe conſules non accipit. *App. Claudius*, rut. 28. volubilis & fervidus orator. *App. laudius* major, de Or. 2, 68. & 70. dicax. *lpp. Claudius*, minor, *P. Clodii pater*, *'ius C. Claudii*. vid. pro Planc. 21. de Haiſp. R. 12. *App. Claudius Pulcher*, App. C. N. P. *Clodii frater, is, ad quem ſunt ic. epiſtolae*. Div. 2, 35. Ciceronis collega auguratu. Att. 4, 16. poſt conſulatum. uomodo ſe in provincia geſſerit, *legendae iſtolae Ciceronis ad Diverſos, & ad Atum ex Cilicia ſcriptae libro III.* ad Div. 8, Brut. 64. defenditur ab Hortenſio. ad v. 8, 6. abſolvitur. 12, 14. ejus cenſura. ut. 77. ſocer Bruti, orator, antiquitatis, is auguralis & publici peritiſſimus, bel- civili interiit. Div. 1, 58. Tuſc. 1, 6. nemantiae ſtudioſus &c. *A. Claudius*, Verr. 57. Siculus. *C. Claudius* ſ. *Clodius, Caecilius*, Brut. 18. M. Tuditani collega in ſulatu (a. U. DXIV.) Tuſc. 1, 1. C. *udius*, P. *Clodii avus, Appii Claudii*

majoris & minoris pater, Planc. 21. Conſul fuit cum M. Perperna (a. U. DCLXI.) Rabir. 7. homo potens, mediocris orator Brut. 45. *C. Claudius, P. Clodii patruus, App. F*, Har. reſp. 12. Verr. 4, 4. Off. 2, 16. praetor. *C. Claudius*, C. F. e tribu Palatina, homo plebejus de cohorte Verrina. Verr. 2, 42. *L. Claudius*, de Haruſp. reſp. 6. Rex ſacrorum. *Pl. Claudius Pulcher*, de Div. 1, 16. *Apii Caeci filius*, collega L. Junii in Conſulatu. Nat. D. 2, 3. *P. Claudius*, Brut. 15. *collega L. Porcii Coſ. P. Claudius*, Div. 1, 46. augur. *T. Claudius, Centumalus*. Off. 3. 17. *T. Claudius*, Vatin. 1.

Cleanthes, Acad. 2, 23. Stoicus. Fat. 7. magiſter Chryſippi Div. 1, 3. Acad. 2, 41. Solem Deum putat. Fin. 2, 21. 4, 3.

Cleobis, Tuſc. 1, 47.

Cleombrotus, de Off. 1, 24. Lacedaemoniorum dux. *Cleombrotus, Ambraciota*, Tuſc. 1, 34.

Cleomenes, Verr. 3, 14. Syracuſanus.

Cleon, Brut. 7. Athenienſis.

Cleophantus, Cluent. 16. medicus.

Clinias *Cretenſis*, Leg. 1, 4.

Cliſthenes, Nat. D. 2, 16. Athenienſis. Brut. 7. orator Athenienſis.

litarchus, Leg. 1, 2. hiſtoricus Graecus, non optimus. Brut. 11. ad Div. 2, 11.
litomachus *Poenus*, Acad. 4, 6. Or. 1, 11. Carneadis auditor & ſucceſſor in Academia. Acad. 4, 31. 2, 31. Tuſc. 3, 22.
itus, Tuſc. 4, 37. dux Alexandri.
odia Gens, Dom. 44. eadem, quae Claudia. *Clodia*, Att. 12, 22. Decimi Bruti mater. *Clodia*, Att. 9, 6. & 9. ſocrus L. Metelli, trib. pl.
odianus, Att. 1, 19.
odius, Leg. 1, 2. hiſtoricus Latinus. *Clodius* foenerator. Att. 12, 30. *Clodius* Patavinus, Att. 12, 44. *Clodius* Philetaerus, ad Div, 14, 4. libertus. *A. Clodius*, Verr. 4, 17. Depranitanus. *C. Clodius*, Att. 3, 17. frater P. Clodii. *C. Clodius Philo*, ad Div. 13, 23. Ialeſinus. *L. Clodius*, Cluent. 14. Anconitanus pharmacopola, circumforaneus. *L. Clodius*, ad Div. 3, 4. praefectus fabrum Ciceronis. *M. Clodius* Archagathus, ad Div. 3, 32. *P. Clodius*, Div. 2, 8. conſul. *P. Clodius*, Ap. f. C. n. *de hujus hominis moribus, ſceleribus, tribunatu, legibus, morte agitur, in orationibus poſt red. in Sen. pro Dom. de Har. reſponſ. pro Sext. in Vatin. pro Milone &c.* Domi Caeſaris deprehendi-

tur veſte muliebri Att. 1, 12. contra jus adoptatur. Dom. 13. ad plebem traducitur. Att. 2, 22. 23. incitat plebem. *P. Clodius*, P. fil. *e Fulvia*, Att. 14, 13. *P. Clodius*, Coel. 13. *amicus Ciceronis*. *Ser. Clodius*, Att. 1, 20. ad Div. 9, 16. literatiſſimus criticus. *Sext. Clodius*, Dom. 10, ejus foeditas. Sext. 64. leges Clodio ſcripſit. Coel. 32. tabularium incendit. Att. 4, 13. ab Antonio reſtitutus eſt. *Sext. Clodius*, rhetor, Att. 4, 15. Phil. 2, 19. *Sext. Clodius* Phormio, Caec. 10. argentarius.

Cloelius, Att. 10, 8. Caeſarianus. *T. Cloelius*, Sext. Roſc. 23. Terracinenſis.

Cluatius, Att. 12, 18. it. 36.

Cluditae, Div. 1, 41. haruſpices.

Cluentia, Cluent. 5. ſoror Cluentii.

A. Cluentius Avitus, Clu. 1. Larinas, *pro quo eſt oratio*. *Num. Cluentius*, Cluent. 60. eques Romanus.

C. Cluvius, Qu. Roſc. 14. *Cluvius*, *Puteolanus*, ad Div. 13, 7. *M. Cluvius* Puteolanus, foenerator, ad Att. 6, 2. ad Div. 13, 56.

Clytaemneſtra, Fat. 15. filia Tyndari.

Coccejus, Att. 12, 13. 18.

Cocles, Legg. 2, 4. Off. 1, 18. Parad. 1. fortis.

ıetius, ad Div. 9, 4.
ıdrus, Fin. 5, 22. Tuſc. 1, 48. Nat. 3,19.
elius, Att. 7, 5. 12, 3. trapezita. *Coe-
ius*, Samnis, Cluent. 59. C. *Coelius*, *Cal-
lus*, *C. fil.* Mur. 8. Or. 1, 25. in Verr. 5, 70.
ıomo nov. Planc. 21. in quaeſturae petit.
epulſam tulit. Brut. 44. mediocris ora-
or. *C. Coelius*, ad Div. 8, 8. trib. plebis. *C.
oelius Caldus*, *L. F. C. N.* Att. 6, 2. 5. 6.
d Div. 2, 15. quaeſtor Ciceronis. *L. Coe-
us Antipater*, Or. 2, 12. Or. 69. Att. 13,
. Div. 1, 24. hiſtoricus. *L. Coelius*, Cae-
ln. 9. *M. Coelius Rufus. Hic eſt ille Cae-
us, pro quo eſt oratio. Ejus ſunt Epiſtolae
ibri 8.* In tribunatu favit Miloni & Cice-
ınis auctoritati paruit. Mil. 33. Att. 7, 1.
rut. 79. *M. Coelius Vicinianus*, ad Div. 8.
I. Coelius, Verrin. 4, 17. eques Rom. *M.
oelius*, Flacc. 4, eques Rom. *P. Coelius*,
err. 1, 50. praetor. *Q. Coelius Latinien-*
, Manil. 19. trib. pl. *Q. Coelius*, Phil. 13,
& 12. colluſor Antonnii. *Sex. Coelius*.
Fr. 2. 6. *T. Coelius*, Balb. 23. Senator.
lum, N. D. 2, 23. Saturni pater.
latinus, Off. 3, 10.
L. Cominii, Cluent. 36. equites Ro-
ıni diſerti. *P. Cominius, Spoletinus*, Brut.

78. eques Rom. pro C. Corn. 1. *Sext. Cominius*, Verr. 4, 10. eques Rom.

Connus, ad Div. 9, 22. fidicen.

C. Conſidius, Lig. 1. praetor Africae. *L. Conſidius*, Agrar. 2, 34. Duumvir Capuae. *M. Conſidius Nonianus*, Att. 8, 11. propraetor, ad Div. 16, 12. *Qu. Conſidius Gallus* ad Div. 12, 25. Verr. 1, 7. Cluent. 28. ſenator. Att. 2, 24.

C. Coponius, de Div. 1, 31. homo prudens atque doctus. Att. 7, 12. praetor. *M. Coponius*, Or. 1, 39. 2, 32. Brut. 52. *T. Coponius*, Balb. 23. Tiburtinus. *T. & C. Coponii*, Coel. 10. adoleſcentes doctiſſimi.

Corax, Or. 1, 18. 3, 21. Siculus, ſcriptor de rhetorica antiquiſſimus. Brut. 12.

L. Cordus, Verr. 4, 20. negotiator Siculus.

L. Corfidius, pro Lig. 11. eques Rom. Ligarii advocatus.

Coricus, Phil. 13, 12.

Coriolanus, Marcius, Brut. 11.

Cornelia gens. Leg. 2, 22. *Cornelii*, pro Corn. 1. tam multi fuerunt, ut etiam collegium conſtitutum ſit. *Cornelia*, mater Gracchorum, Brut. 26, 28. de Div. 2, 29. Inv. 1, 48. *Cornelia*, ad Div. 5, 6. uxor P. Sextii, Corn. Scipionis filia. *Cornelius*, Verr. 3, 11. me-

dieus C. Verris in Sicilia. *Cornelius*, Verr. 1, 26. lictor Verris proquaeſtoris. *Cornelius, Culleolus*, Div. 1, 2. *Cornelius*, Att. 1, 12. *A. Cornelius*. Div. 1, 24. conſul. *C. Cornelius*, (*Cethegus*) Brut. 18. conſul. *C. Cornelius*, Brut. 78. de majeſtate accuſatur. Corn. 1. reus majeſtatis. Vatin. 2. *C. Cornelius*, Sull. 2, 6. eques Rom. Catilinae ſocius. *C. Cornelius*, Sull. 18. filius C. Cornelii. *Cn. Cornelius*, Agr. 2, 4. *Cn. Cornelius*, ad Div. 7, 9. *L. Cornelius*, Balb. 17. eſt *Balbus*, *L. Cornelius*, *Chryſogonus*, pro S. Roſc. 2. libertus. *M. Cornelius*, *Cethegus*, Brut. 15. *M. Cornelius*, Att. 1, 13. *P. Cornelius Rufinus*, Or. 2, 66. *P. Cornelius*, ad Div. 13, 6. *P. Cornelius*, ad Div. 8, 14. *P. Cornelius*, ad Div. 13, 36. *P. Cornelius*, ad Div. 8, 8. Trib. pl. *P. Cornelius*, Brut. 22. *eſt Scipio Africanus minor*. *Q. Cornelius*, ad Div. 7, 17. JCtus 7, 8. *Q. Cornelius*, ad Div. 5, 6. affinis P. Sextii. *Q. Cornelius*, Har. Reſp. 6. pontifex minor.

Cornicinus, (ſeu Cornicen) ad Att. 4, 2.

Cornificius, Verrin. 1, 57. ſcriba Verris praet. urb. *Q. Cornificius*. Act. I. in Verr. judex juſtiſſimus. Att. 1, 13. ad Div. 12. Ciceronis collega in auguratu.

C. Cernutus, Att. 1, 14. Pſeudo-Cato, *h. e. imitator Catonis*. Trib. pl. in Sen. poſt Red. 9. praetor. *M. Cornutus*, Font. 15. legatus. *M. Cornutus*, Phil. 14, 8. ad Div. 10, 12. praetor urbanus.

M. & P. Cortius. Verr. 5. 64. equites Romani.

Corumbus, Balbi ſervus. Att. 14, 3.

Ti. Coruncanius, Planc. 8. Sull. 7. Tuſculanus. Dom. 53. Nat. D. 3, 2. Pontifex Max. *primus e plebe*. Or. 3, 33. *add*. Cato 9. Lael. 11. Or. 2, 66.

Coryphe, Nat. D. 3, 23. Oceani filia, Minervae Coriae e Jove mater.

C. Coſconius, Sull. 14. praetor conſule Cicerone. Vat. 5. proconſul Hiſpaniae ulterioris, poſt praeturam: habuit Vatinium legatum. Att. 2, 19. *C. Coſconius Calidianus*, Cluent. 35. orator clamoſus Brut. 69.

M. Coſſetius Verr. 3, 27. eques Rom.

L. Coſſinius, Tiburs, Balb. 23. *L. Coſſinius*, Att. 2, 1. 1, 20. ad Div. 13, 23. tribulis Ciceronis & amicus. *L. Coſſinius Anchialus*, ad. Div. 13, 23. libertus L. Coſſinii.

Coſſi, fratres, Or. 2, 23.

Coſſutianae *tabernae*, ad Div. 16, 27.

M. Coſſutius, Verr. 3, 78.

C. Cot-

C. Cotta, *ex Aureliis*, Acad. 4, 26. Conſul. *C. Cotta, M. frater*, Corn. 1. Piſ. 26. Nat. D. 1, 6. Academicus. Brut. 49. Att. 13, 19. ſeqq. qualis orator. Caec. 33. Att. 12, 20. *C. Cotta*, Or. 3, 3. trib. plebis. *L. Cotta, Praetorius*. Brut. 36. *L. Cotta*, Brut. 21. *cf.* Mur. 22. Font. 13. in Q. Caecil. 21. *L. Cotta*, Or. 3, 47. Or. 2. 47. *Trib. pl.* Orat. 3, 11. Q. Catuli ſodalis. *L. Cotta, M. frater, auctor legis Aureliae judiciariae*. Catil. 3, 8. Agrar. 2, 17. L. Torquati collega in conſulatu. de Div. 1, 12. 12, 2, Div. 2, 21. Att. 12, 23. *M. Cotta*, Verr. 5, 13. L. Luculli collega in conſulatu. *M. Cotta*, Att. 10, 16. 12, 22. praetor.

Cottus, Piſ. 31. rex Beſſorum.

. Varius Cotyla, Phil. 5, 2. 8, 10.

rantor, Or. 3, 18. Acad. 1, 10. 4, 44. Tuſc. 1. 48. cf. Att. 12, 21.

raſſipes, ad Div. 1, 7. Att. 4, 5. Ciceronis filiam ducit. cf. Qu. Fr. 2, 5. 6. ad Div. 13, 9. Bithyniae quaeſtor. Att. 9, 11. Caeſarianus.

raſſicius, Phil. 13, 2.

Licinius Craſſus, Or. 1, 7. Rab. 7. Orator. Inv. 2, 37. Piſ. 26. Br. 37. ſq. qualis orator. Verr. 3, 1. Font. 7. Dom. 19. ad

Div. 9, 21. Off. 1, 30. in eo multus lepos erat. 1, 37. 2, 13. 14. Or. 1, 55. jus civile didicerat. 2, 55. M. Brutum ulciſcitur. 3, 1. ejus mors. *L. Craſſus*, Br. 58. P. Naſicae & Liciniae, C. Laelii neptis, filius, a L. Craſſo, avo materno, teſtamento adoptatus.

L. *Papirius* Craſſus, ad Div. 9. 21. vide in *Papirius*. *M. Craſſus*, Or. 1, 36. praetor. Fin. 5, 30. ἀγέλαστος *M. Craſſus, P. fil. M.* ἀγελάστου *nepos, Triumvir*. ad Div. 1, 1. Brut. 64, 65. ſeq. qualis orator Verr. 5, 2. Balb. 7. Balbum defendit. Muren. 23. L. Murenam defendit. Har. reſp. 6. pontifex. Phil. 2, 3. Att. 1, 14. 17. 4, 13. Tuſc. 5, 39. ſurdaſter fuit. Div. 1, 16. 2. 9. trans Euphratem cum ignominia & dedecore perit. ibid. 40. *M. Craſſus*, Balbin. 23. *P. Craſſus*, Brut. 19. cum Africano maj. conſul fuit. *P. Craſſus, Mucianus Dives*, Brut. 26. orator valde probatus, *adoptatus a P. Craſſo Divite*. Or. 1, 37. ejus de eloquentia & juris ſtudio conjungendo ſententia. ib. 57. Phil. 11, 8. Pontifex M. *P. Craſſus*, Font. 15. legatus L. Caeſaris in bello ſociali Or. 3, 3. in ſeditione Mariana ſe ipſe ſua manu interficit. Arch. 5. Cenſor. *P. Craſſus*, Att. 12, 24. Venulejae filius. *P.*

Craſſus, M. IIIviri fil. ad Div. 13, 16. laudatur Brut. 81. *P. Craſſus*, Sen. p. Red. 9. praetor. *Craſſus Junianus*, Q. Fr. 3, 8.
Craterus, Att. 12, 13. 14. medicus.
Crates, Acad. 1, 9. Academicus.
Cratippus, Off. 1, 1. ad Div. 12, 16. Ciceronis filii praeceptor. Div. 1, 3. familiaris Ciceronis.
Crebrius, Q. Fr. 3, 5.
M. Creperejus, Act. 1. in Verr. 10. Trib. militaris.
Q. Criſpus, *e Marciis*, ad Div. 12, 11. & 12. Imperator & proconſul Aſiae.
Critias, Tuſc. 1, 39. de XXX. Tyrannis. Or. 2, 22.
Crito, Tuſc. 1, 43. Socratis diſcipulus. Div. 1, 53.
Critonius, Att. 13, 21. Caeſarianus.
Critolaus, Nat. D. 3, 38. Dux Achaeorum. *Critolaus*, Fin. 5, 5. Ariſtotelicus. Or. 1, 11. Tuſc. 5, 17. *Critolaus*, Verr. 4, 26. Aetnenſis.
Croeſus, Fin. 2, 27. 3, 14. 4, 12. Div. 1, 19. 53. 2, 56.
Q. Croto, Rabir. perd. 11.
Cteſiphon, Or. 3, 56. Athenienſis.
Culeo, Att. 3, 15. 8, 12. familiariſſimus Pompeji. *Culeo*, ad Div. 10, 34 Trib. Mil.

Culleolus, ad Div. 13, 41. *Culleolus*, Att. 6, 3.

Cupido, Nat. D. 3, 23. Cupidines plures.

L. Curfidius, Att. 13, 44.

Curiatii, Inv. 2, 26. tres fratres. *C. Curiatius*, Leg. 3, 9. Trib. pl.

C. Curio, avus, Br. 32. ejus orationes. *C. Scribonius Curio, pater*, Brut. 16. conſul. Rab. 7. in caede Saturnini eſt cum Conſulibus, Manil. 23. legi Maniliae favet. ad Div. 1, 4. vir conſularis. Att. 1, 14. P. Clodium in ſenatu juvare fruſtra ſtudet. Har. Reſp. 6. Pontifex. ad Div. 8, 11. Vat, 10, laudatur, Or. 32. Brut. 60. memoria deſtituitur ſubito. Off. 2. 17. ad Div. 2, 2. moritur Calvino & Meſſala Coſſ. Act. 1. in Verr. 7. Corn. 1. Br. 49, 60. *C. Curio*, C. fil. *ad quem ſunt epiſtolae libri 2. ad Div.* ad Div. 8, 4. Br. 81. naturam habuit admirabilem ad dicendum; plané eruditus: temeritate in bello civili periit. ad Div. 8, 2.

Curius, de Inv. 1, 43. Orator. *C. Curius*, pater Rabirii Poſthumi, Rab. Poſt. 2, 17. *M'. Curius Dentatus*, Br. 14. trib. pl. Muren. 8. homo novus ad conſulatum pervenit. ibid. 14. de rege Pyrrho triumphat. Att. 4, 15. Planc. 25. Sull. 7. Fin. 2, 19.

M'. Curius, Br. 53. Or. 1, 39. 2, 32. Curiana cauſa 2, 6. *M'. Curius*, ad Div. 2, 19. conſobrinus C. Coelii Quaeſtoris. Flacc. 33. Quaeſtor urbanus. Sen. poſt Red. 8. trib. pl. *M'. Curius*, Phil. 5, 5. M. Antonii familiaris. *M'. Curius*, ad Div. 13, 17. negotiator Patris: *cujus eſt epiſtola* 7, 29. Attici & Ciceronis amiciſſimus.

Curſor, ad Div. 9, 21. cognomen L. Papirii.

Curtius, Roſc. 32. accuſator. *Curtius*, Verr. 1, 39. civis Rom. *Curtius*, Q. Fr. 1, 4. 1. trib. pl. *C. Curtius*, Rabir, Peſt. 3. *C. Curtius* Peducaeanus, ad Div. 13, 59. praetor. *C. Curtius* Poſtumus, Att. 9, 2. Caeſarianis partibus favet. ad Div. 2, 16. auguratum petit. Att. 12, 49. *C. Curtius Mithres*, ad Div. 13, 69. libertus Poſtumi. *C. Curtius*, ad Div. 13, 5. Ciceronis familiaris. *P. Curtius*, ad Div. 6, 18. frater Q. Salaſſi. *Q. Curtius*, Verr. 1, 61. judex quaeſtorius in cauſa Verrina.

Cuſinius, ad Att. 12, 38. 41.

P. Cuſpius, ad Div. 13, 6. eques Rom. it. 16, 17.

L. Cuſtidius, ad Div. 13, 57. Arpinas.

Cydas *Cretenſis*, Phil, 5, 5. homo audax, M. Antonii familiaris. Phil. 8, 9.

Cylonium Scelus, de Leg. 2, 11.
Cynici, Off. 1, 35. ibid. 41.
Cypſelus, Tuſc. 5, 37. Corinthi tyrannus. *add.* Fat. 7.
Cyrenaici, Tuſc. 3, 12. Acad. 4, 7.
Cyrſilus, Off. 3, 11.
Cyrus major, de Div. 1, 23. Q. Fr. 1, 1. 8. *Cyrus* minor, Div. 1, 25. ib. 23. ejus ſomnium. *Cyrus*, Att. 2, 3. architectus. Mil. 17. moritur.
Cytheris, Att. 10, Phil. 2, 22. ad Div. 9. 26. v. in *Volumnia.*

D.

Damaſippus cognomen Licinorum, ad Div. 7, 23. ſtatuas amat. Att. 12, 29. 33. *L. Damaſippus*, ad Div. 9, 21. praetor.
Damio Tertius, Att. 4, 3.
Damocles, Tuſc. Q. 5, 20.
Damo, Off. 3, 10. Tuſc. 5.
Danaus, Parad. 6. ejus quinquaginta filiae.
Daphitas, de Fat. 3.
Dardanus, Acad. 4, 22. Stoicus. *Dardanus*, ad Div. 10, 25. libertus Furnii.
Darius *Codomannus*, Tuſc. 5, 32.
C. Decianus, Rabir. 9.
Decidius Saxa. Phil. 13, 12. *v. in* Saxa.
Decimus, Att, 6, 16.

Decimius, *deſignator*, Dom. 19. Att. 4, 3. ſocius & aſſecla P. Clodii.

Decius, Piſ. 11. Campanus. *Decius*, ad Div. 5, 6. librarius P. Sextii quaeſtoris. *Cn. Decius Samnis*, Clu. 59. *P. Decius*, Qu. fil. Div. 1, 24. Fin. 2, 19. primus e Deciis conſul fuit. *P. Decius*, P. F. *item, ut pater, ſe devovit.* N. D. 3, 2. Sext. 21. Poſtum. 1. Sen. poſt red. 24. Off. 1, 18. & 3, 4. *P. Decius Mus*, Brut. 28. M. Fulvii Flacci aemulus. Or. 2, 30. Trib. pl. add. Or. 2, 62. *P. Decius*, Phil. 11, 6. Antonianus.

Dejotarus *pater*, Dejot. 1. Phil. 11, 12. 13. laudatur. Att. 5, 17. rex a ſenatu appellatus eſt. Har. reſp. 13. fideliſſimus imperii Rom. rex. Div. 2, 37. Brut. 5. a M. Bruto defenditur apud Caeſarem. Div. 1, 15. a Caeſare tetrarchiae regno multatus. ibid. 2, 35. & 37. *Dejotarus filius*, Dejot. 1.

Dejanira, Tuſc. 2, 8. Oenei filia.

Dellius, Att. 8, 12. Pompeji familiaris.

Demades, Brut. 9. Or. 26. orator Athenienſis.

Demaratus, Tuſc. 5, 38. pater Tarquinii Priſci.

Demea, Att. 13, 30. ſervus.

Demetrius, Att. 4, 11. liberti nomen. ſed

ad Div. 16, 17. & 22. homo improbus, [cut off]vus Ciceronis. ad Div. 8, 15. &c. *De[cut off]trius, Poliorcetes*, Off. 2, 7. *Deme[cut off] Magnes*, Att. 4, 11. 8, 11. *Demetrius* [cut off]gas, ad Div. 13, 36. Siculus. *Demet[cut off] Phalereus, Athenienſis*, Brut. 9. Fin. 5, Theophraſti diſcipulus. Or. 2, 23. 27. mediocri genere princeps Graeciae. Off. 1. diſputator ſubtilis. Leg. 3, 6. de rep. [cut off] legibus ſcripſit. Fin. 5, 19. patria pulſu[cut off] R. Poſtum. 9. in Aegypto aſpide ad corpu[cut off] admota, necatus eſt. *Demetrius, Syrus*, Brut. 91. non ignobilis dicendi magiſter, quo Cicero Athenis uſus eſt.

Demochares, Or. 2, 23. orator Athenienſis, filius ſororis Demoſthenis. Brut. 83. ſcripſit orationes aliquot.

Democritus *Phyſicus*, Tuſc. 5, 39. Or. 1, 12. ornate dixit. Or. 2, 46. de Divin. 1, 37. Or. 20. ejus dictio. Acad. 1, 2. ejus phyſica. ad Div. 15, 16. Acad. 1, 13. confitetur ignorantiam, ut Socrates. Acad. 4, 17. innumerabiles mundos ſtatuit. de Fin. 1, 6. ſententia ejus de ſole & atomis. N.D. 1, 12. imagines Deos facit. de Fat. 10. auctor atomorum ſtatuit neceſſitate omnia fieri. *Democritus, Gymnaſiarcha*, Verr. 4, 41.

Tyndaritanus. *Democritus*, Att. 6, 1. ſervus Attici. *Democritus*, *Sicyonius*, ad Div. 13, 78. hoſpes Ciceronis & familiaris.

Demoſthenes, Or. 4. Platonis frequens auditor. 26. minus facetus. Tuſc. 3, 26. ab Aeſchine reprehenditur. Div. 2. 46. Rho dicere cum nequiret, exercitatione effecit, ut planiſſime diceret &c. &c.

Demoſtratus, ad Div. 13, 32. libertus Cn. Octavii Naſonis.

Deſippus vel Dexippus, ad Div. 14, 3, ſervus Ciceronis.

Dexio, Tyndaritanus, Verr. 5, 42.

Dexius, ad Div. 7, 23.

L. Diadematus, ad Quir. p. red. 3.

Diagondas, *Thebanus*, Leg. 2, 15.

Diagoras, *Melius*, Nat. D. 1, 1. & 23.

Diana, Nat. D. 3, 23. Dianae plures.

Dicaearchus, *Peripateticus*, *Ariſtotelis diſcipulus*, Att. 2, 2. ejus libros diligenter legit & admiratur Cicero. Att. 2, 16. vitam practicam theoreticae anteponit. Att. 6, 2. ejus tabulae Geographicae. Acad. 4, 39. Tuſc. 1, 10. tres libros de animo ſcripſit. Tuſc. 1, 31. Div. 1, 3. & 50. Off. 2, 5. magnum & copioſum librum de hominum interitu ſcripſit &c.

P. Didius, Font. 15. legatus L. Caeſaris in bello ſociali. τριπολιτικὸς dicitur Att. 13, 32. *T. Didius*, Planc. 25. Piſ. 25. ex Macedonia triumphat. *T. Didius, forte filius ſuperioris*, Or. 2, 47. Trib. pl.

Digiti Idaei, Nat. D. 3, 16. *ſive* Dactyli.

Dinea, *Larinas*, Clent. 5.

Dinon, Div. 1, 23. Perſica ſcripſit.

Dinomachus, Tuſc. 5, 30. Fin. 5, 8. Off. 3, 33.

Dio, Siracuſius, Or. 3, 33. Platonis diſcipulus. Tuſc. 5, 35. *Dio*, Stoicus, Leg. 3, 5. *Dio*, philoſophus, ad Div. 9, 26. *Dio*, Verr. 1, 10. Haleſinus. *Dio*, Flacc. 30. Apolloniſdienſis. *Dio*, Verr. 2, 7. a Q. Metello civis Rom. factus, unde Q. Caecilius Dio dicitur c. 9. *Dio*, Coel. 10. legatus Alexandrinorum.

Diochares, Att. 11, 6. C. Caeſaris libertus.

Diocles, Verr. 4, 16. Lilybaetanus. *Diocles* Phimes, Panormitanus, Verr. 3, 40.

Diodorus, de Fat. 6. cognomine Cronus. ad Div. 9, 4. *Diodorus*, Or. 1, 11. Peripateticus. Fin. 5, 5. Critolai auditor. Acad. 4, 42. Fin. 2, 6. *Diodorus, Melitenſis*, Verr. 4, 17.

Diodotus, ad Q. Fr. 1, 2. 4. libertus Lu-

culli. *Diodotus*, *Stoicus*, Brut. 90. ad Div. 13, 16. praeceptor Ciceronis in dialecticis. *conf.* Att. 2, 20. Acad. 4, 36. Tuſc. 5. 39.
Diogenes, Apolloniates, Nat. D. 1. 12. aëra Deum facit. *Diogenes Cynicus*, Tuſc. 1. 43. 3, 23. 5, 32. Mur. 36. Nat. D. 3, 34. &c. *Diogenes Babylonius*, *Stoicus*, Acad. 4, 30. Fin. 2, 8. 3, 10. ejus definitio *boni* probatur. Tuſc. 3, 3. Senect. 7. Romam legatus mittitur. Nat. D. 1, 15. ejus liber *de Minerva*. Div. 1, 3. Chryſippi auditor, unum librum edidit *de Divinatione*. 2, 43. *Diogenes*, *Graecus*, ad Div. 2, 12. it. 8, 8. *Diogenes*, Cluent. 16. ſervi nomen.
Diognotus, Venerius, Verr. 3, 37.
Diona, Nat. D. 3, 23. mater Veneris.
Dionyſiarchus, Verr. 4, 22.
Dionyſia, Q. Roſc. 8. ſaltatrix.
Dionyſius, *Syracuſanorum tyrannus*, Div. 1, 20. Verr. 5, 55. ejus lautumiae, ad Div. 9, 18. Nat. D. 3, 34. ſacrilegus, Div. 1, 33. 2, 31. Off. 2, 7. Tuſc. 5, 19. ejus tyrannis, uxores, crudelitas, miſeria. *Dionyſius*, Heracleotes, Acad. 4, 22. 5, 31. *Dionyſius*, *Stoicus*, Tuſc. 2, 10, Ciceronis aequalis. *Dionyſius*, *Magnes*, Brut. 91. rhetor. *Dionyſius*, ad Diverſ. 5, 10. ſervus Ciceronis

anagnoſtes. ad Div. 13, 77. qui biblioth-
cam Ciceronis tractavit, fugit. Att. 9, 1[illegible]
Dionyſius, toto nomine *M. Pomponius Dio-
nyſius*, Att. 4, 7. 11, 15. ad Div. 12, 24
ſervus aut libertus Attici.
Dionyſodorus, Verr. 2, 21. Syracuſanu[s]
Dionyſus, N. D. 3, 23. multi Dionyſi.
Diophanes Mitylenaeus, Brut. 27. rhetor.
Dioſcuri, N. D. 3, 21.
Diphilus, Or. 1, 30. Craſſi ſcriptor & lector.
Diphilus, ad Q. Fr. 3, 1. redemtor villae
Q. Ciceronis.
Divitiacus, Div. 1, 41. unus e Druidis.
Docimus, Verr. 3, 34. Siculus.
Cn. Dolabella, Piſ. 19. triumphat. Brut.
91. accuſatur. *Cn. Dolabella*, Quinct. 8.
praetor urbanus. Verr. act. 1, 4. Verr. 1,
15. ſeqq. 37. 38. praetor Ciliciae. *Cn. Do-
labella*, ad Div. 2, 15. & 16. Ciceronis ge-
ner. 7, 33. Att. 7, 8. heres fit Liviae cujus-
dam. ad Div. 9. 14. ejus conſulatus lauda-
tur. Phil. 1, 2. acta in conſulatu poſt Cae-
ſaris mortem. Phil. 11, 1. proconſul Syriae.
ad Div. 12, 14. Brut. 92. *P. Dolabella*,
Caecin. 8. praetor urbanus. *P. Dolabella*,
ad Div. 8, 4. quindecimvir.
Cn. Domitius, *Cn. f.* (*v. Sueton Ner.* 1.)

Brut. 26. Conſul. Font. 12. Arvernos & Allobroges vicit. Verr. 1, 59. pro Cluent. 42. cenſor. *Cn. Domitius, Aenob. Cn. f. Cn. n.* Agr. 2, 7. Corn. 1. Caecil. 20. M. Silanum vexat. Or. 2, 56. Brut. 44. Dejot. 1. Conſul. *Cn. Domitius Calvinus.* Dejot. 5. Coel. 13. & Q. Fr. 2, 13. praetor. Sext. 53. Q. Fr. 1, 2. 5. trib. pl. Flacc. 13. legatus L. Flacci in Aſia. *Cn. Domitius, L. Aenob.* F. Phil. 2, 11. de Caeſaris percuſſoribus. Phil. 10, 6. ad Div. 8, 14. *Ad eum eſt epiſt.* 22. L. 6. ad Div. *L. Domitius,* Verr. 5, 3. praetor Siciliae. *L. Domitius* Aenobarbus, *Cn. f. Cn. n. Cn. pron.* Att. 1, 1. Ciceronem in petitione Conſulatus juvat. Mil. 8. quaeſitor in cauſa Milonis. ad Div. 8, 14. 16, 12. ei ulterior Gallia decernitur a ſenatu, ut Caeſari ſuccedat. Att. 8, 1. & 8. Corfinii ſe tradit Caeſari. Vatin. 10. laudatur. Brut. 77. Verr. 1, 3. ad Div. 6, 21. 8, 1. 8, 8. 12. &c. *Domitius,* Appulus. Phil. 11, 6. Septemvir Antonianus, ad Div. 8, 15.

orilaus, Dejot. 15. legatus Dejotari ad Caeſarem.

oris, Locrenſis. Tuſc. 5, 20.

orotheus, Verr. 2, 36. Thermitanus.

oterio, Att. 1, 6. hiſtrio.

Draco, Or. 1, 44. primus Athenienſium le-
gislator.

Druidae, Div. 1, 41.

C. *Livius* Druſus, Brut. 28. C. *Druſus*, C.
Fil. Brut. 28. Tuſc. 5, 38. JCtus. *M. Dru-
ſus*, C. Fil. Brut. 28. tribunus. *M. Druſus*,
M. fil. Dom. 46. trib. pl. & Pontifex. Offic.
1, 30. ſeveritas. Cluent. 56. Poſtum. 7. Mil.
7. domi ſuae interficitur in tribunatu. Nat.
D. 3, 33. ejus percuſſor fuit Q. Varius.
Druſus, ad Div. 8, 14. homo turpibus libi-
dinibus deditus. Att. 2, 7. *ubi* Piſaurenſis
vocatur. ad Div. 11, 19. Att. 4, 15. 16. a
Cicerone defenditur.

Caeſo f. K. Duillius, ad Div. 9, 21. conſul.
C. Duillius, M. F. Or. 45. dicitur & Duel-
lius & Bellius, item Billius. Senect. 13.
Poenos primus claſſe vicit.

Duris, Samius, Att. 6, 1.

C. Duronius, Att. 5, 8. *M. Duronius*, Or.
2, 16. accuſator.

Dyrrhachinus, Verr. 3, 59. princeps
Centuripinorum.

E.

Echecrates, Fin. 5, 29. Pythagoreus, Lo-
crenſis, Platonis aequalis.

Echion, pictor, Parad. 5, 2.

geria, Leg. 1, 1. Nympha.

geſinus, Acad. 4, 6. Academicus.

gilius, de Or. 2, 68. feſtivus homo.

n. Egnatius, Cluent. 48. ſenator. *Egnatius Maximus*, ad Att. 13, 34. *Egnatius*, Sidicinus, ad Att. 6, 1. *L. Egnatius*, Att. 10, 15. foenerator 7, 18. 4, 12. *L. Egnatius Rufus*, ad Div. 13, 43. &c. eques Romanus, negotiator.

. Egnatulejus, Phil. 3, 3. quaeſtor.

gritomarus, in Caecil. 21. Gallus.

leſiodolus, Font. 5.

liſius, Terinaeus, Tuſc. 1, 48.

mpedocles, Or. 1, 50. Agrigentinus, phyſicus. Nat. D. 1, 12. elementa Deos facit. Acad. 2, 13.

mpirici, Acad. 2, 39. *genus medicorum.*

mplatorius, ad Div. 1, 8.

ndymion, Fin. 5, 20. ejus ſomnus, Tuſc. 1, 38.

ngonaſi, Nat. D. 2, 42. ſidus.

. Ennius, Att. 15, 26. *Q. Ennius*, Rudius e Calabria, poëta ſuo tempore praeſtans. p. Archia. 9. Acad. 4, 27. ſomniat ſe eſſe Homerum. Acad. 4, 16. ejus Epicharmus. de Divin. 1, 13. ejus Andromacha &c.

paminondas, ad Div. 5, 12.

Ephorus, Or. 2, 13. 23. Brut. 56. Or. 51, 57. Cumaeus.

Epicharmus, Tuſc. 1, 8. Siculus, poëta acutus. ad Att. 1, 19.

Epiclerus, de Amic. 26. *fabulae nomen.*

Epicrates, Att. 2, 13. eſt *Pompejus M.* *Epicrates*, ad Div. 16, 21. princeps Athenienſium. *Epicrates*, Verr. 2, 9. Agyrinenſis, frater Soſippi. *Epicrates*, Verr. 2, 21. Bidinus.

Epicurus, Fin. 7. non eruditus. ejus ſententia de ſummo bono explicatur, Fin. 1, 1. c. 9-21. refellitur lib. 2. Brut. 85. εἰρωνείαν Socratis reprehendit. Acad. 4, 42. cum Cyrenaicis de voluptate non conſentit. ibid. 30. Dialecticos contemnit & ridet. N. D. 1, 16. ejus liber de regula & judicio, cap. 16. ſeqq. & refellitur eodem libro 1, 30. 2. 23. Div. 1, 3. balbutit de natura deorum. N. D. 1, 24. &c. &c.

Epigoni, opt. g. d. 6. *Tragoedia Aeſchyli & Accii.* Tuſc. 2, 24. Off. 1, 31.

Epimenides, *Cres*, Divin. 1. Leg. 2, 11.

M. Eppius, ad Att. 8, 11. *Pompejanus*, laudatur.

Eppuleja, ad Div. 6, 12. uxor T. Ampii Balbi.

Equus *Trojanus*, ad Div. 7, 14. fabula Livii.
Eratoſthenes, ad Att. 2, 6. Geographica ſcripſit.
Erechtheus, vel Erichtheus, Sext. 21. rex Athenis. Fin. 5, 22. N. D. 3, 19.
Eretrici, Or. 3, 17. Acad. 4, 42.
Eriphyla, vel Eriphyle, Verr. 4, 18. Amphiarai uxor. Inv. 1, 50.
Eros, Att. 10, 15. ad Div. 12, 26. Q. Roſc. 11.
C. Erucius, S. Roſc. 13. accuſator.
C. Eſernus, Coel. 30.
Eteocles, de Offic. 3, 21. Oedipi regis Thebanorum filius.
Evandrus, Acad. 4, 6.
Eubuleus, N. D. 3, 21. filius Jovis & Proſerpinae.
Eubulida, Verr. 5, 42. Herbitenſis.
Eubulides *Grosphus*, Verr. 3, 23.
Euchadia, Piſ. 36.
Euclides, Acad. 4, 42. diſcipulus Socratis. *Euclides*, de Or. 3, 33. Geometra.
Eudemus, Div. 1, 25. Cyprius, familiaris Ariſtotelis.
Eudoxus, Div. 2, 42. Platonis auditor.
Evemerus, de Nat. D. 1, 42. expreſſus ab Ennio.
Evius, Flacc. 25. Bacchus.

Eumenidas Halicyenſis, Verr. 5, 7.
Eumenides, Nat. D. 3, 18.
Eumolus, N. D. 3, 21. filius Atrei.
Euphorion, *Chalcidenſis*, de Div. 2, 64. poëta *Tragicus*. Tuſc. 3, 19. Euphorionis cantores.
Eupolemus, *Calactinus*, Verr. 4, 22.
Eupolis, Brut. 9. veteris comoediae poëta Att. 6, 1. Brut. 15.
Euripides, Tuſc. 3, 13. Anaxagorae diſcipulus. Tuſc. 4, 29.
Europa, Verr. 4, 60.
Eurydica, Div. 1, 20.
Eurypylus, Tuſc. 2, 15. 16.
Euryſtheus, Acad. 4, 27. Tuſc. 2, 8.
Euryſthenes, Div. 2, 43.
Euthydemus, ad Div. 13, 56.
Euthyonus, Tuſc. 1, 48.
Eutrapelus, Phil. 13, 2.
Eutychides, Att. 4, 15. libertus Attici.
Eutychus, pro S. Roſc. 16. nomen comicum.
Exegiſtus, Piſ. 36.
Exitius, Phil. 13, 13. Philadelphi frater, Antonianus.

F.

L. *Roſcius* Fabatus, Att. 8, 12. ad Div. 10, 33. interiit in proelio Mutinenſi.

. **Faberius**, Att. 13, 8. 12, 21.

abius, de Divin. 2, 33. de Fat. 6, 7. *Fabius*, Att. 2, 1. adulter Clodiae. *C. Fabius*, Tuſc. 1, 2. *C. Fabius*, Att. 7, 3. Caeſaris legatus. *C. Fabius*, ad Q. Fr. 1, 2. 2. *M. Fabius*, Font. 12. *M. Fabius Gallus*, ad Div. 7, 24. Epicureus, librum ſcripſit de M. Catone. Att. 8, 12. ad Div. 2, 14. 7, 23. *M. & Q. Fabii*, ad Div. 13, 59. 15, 14. fratres. ibid. 9, 26. *Fabius* Luſcus, Att. 4, 8. Numerius *Fabius Pictor*, *C. Pictoris f.* Div. 1, 21. *Q. Fabius*, Agrar. 2, 33. conſul. *Q. Fabius Pictor*, C. *f.* C. *n.* hiſtoricus, annalium ſcriptor. Or. 2, 12. Div. 1, 26. *Q. Fabius*, *Allobrogicus* Or. 2, 66. Act. 1. in Verr. 7. *Q. Fabius* Virgilianus, ad Div. 3, 3. 4. legatus Appii Pulchri in Cilicia Att. 8, 11. Pompejanus. *Q. Fabius Labeo*, *Cunctatoris nepos*. Br. 21. Juris & antiquitatis peritus. Off. 1, 10. arbiter Nolanis & Neapolitanis datus eſt. *Q. Fabius* Saguntinus, Balb. 22. *Ser. Fabius Pictor*, Brut. 21. Juris & antiquitatis peritus.

. **Fabricius**, Brut. 14. ad Pyrrhum legatus miſſus. Balb. 22. conſul. Off. 1, 13. perfugam Pyrrho dedit. 4. juſtus nominatur. Tuſc. 3, 23. in urbe ſepultus eſt. Leg. 2, 23.

Eumenidas Halicyenſis, Verr. 5, 7.

Eumenides, Nat. D. 3, 18.

Eumolus, N. D. 3, 21. filius Atrei.

Euphorion, *Chalcidenſis*, de Div. 2, 64. poëta *Tragicus*. Tuſc. 3, 19. Euphorionis cantores.

Eupolemus, *Calactinus*, Verr. 4, 22.

Eupolis, Brut. 9. veteris comoediae poëta Att. 6, 1. Brut. 15.

Euripides, Tuſc. 3, 13. Anaxagorae diſcipulus. Tuſc. 4, 29.

Europa, Verr. 4, 60.

Eurydica, Div. 1, 20.

Eurypylus, Tuſc. 2, 15. 16.

Euryſtheus, Acad. 4, 27. Tuſc. 2, 8.

Euryſthenes, Div. 2, 43.

Euthydemus, ad Div. 13, 56.

Euthyonus, Tuſc. 1, 48.

Eutrapelus, Phil. 13, 2.

Eutychides, Att. 4, 15. libertus Attici.

Eutychus, pro S. Roſc. 16. nomen comicum.

Exegiſtus, Piſ. 36.

Exitius, Phil. 13, 13. Philadelphi frater, Antonianus.

F.

L. *Roſcius* Fabatus, Att. 8, 12. ad Div. 10, 33. interiit in proelio Mutinenſi.

. Faberius, Att. 13, 8. 12, 21.
ıbius, de Divin. 2, 33. de Fat. 6, 7. *Fabius*, Att. 2, 1. adulter Clodiae. *C. Fabius*, Tuſc. 1, 2. *C. Fabius*, Att. 7, 3. Caeſaris legatus. *C. Fabius*, ad Q. Fr. 1, 2. 2. *M. Fabius*, Font. 12. *M. Fabius Gallus*, ad Div. ', 24. Epicureus, librum ſcripſit de M. Catoıe, Att. 8, 12. ad Div. 2, 14. 7, 23. *M.* & *Q. Fabii*, ad Div. 13, 59. 15, 14. fratres. ›id. 9, 26. *Fabius* Luſcus, Att. 4, 8. Numerius *Fabius Pictor*, *C. Pictoris f.* Div. , 21. *Q. Fabius*, Agrar. 2, 33. conſul. *Q. Fabius Pictor*, *C. f.* C. *n.* hiſtoricus, annaım ſcriptor. Or. 2, 12. Div. 1, 26. *Q. Fa-us*, *Allobrogicus* Or. 2, 66. Act. 1. in ›rr. 7. *Q. Fabius* Virgilianus, ad Div. 3, 4. legatus Appii Pulchri in Cilicia Att. 11. Pompejanus. *Q. Fabius Labeo, Cuntoris nepos*. Br. 21. Juris & antiquitatis itus. Off. 1, 10. arbiter Nolanis & Nealitanis datus eſt. *Q. Fabius* Saguntinus, b. 22. *Ser. Fabius Pictor*, Brut. 21. Juris ntiquitatis peritus.
bricius, Brut. 14. ad Pyrrhum legamiſſus. Balb. 22. conſul. Off. 1, 13. per-m Pyrrho dedit. 4. juſtus nominatur. :. 3, 23. in urbe ſepultus eſt. Leg. 2, 23.

add. Orat.2, 66. 3, 15. Planc. 25. *C.* & *L. Fabricii*, Cluent. 16. Aletrinates, Oppianici familiares. *Q. Fabricius*, Sext. 35. trib. pl. cf. in Sen. poſt Red. 8.

Fadius, ad Div. 10, 32. miles. *Q. Fadius*, Phil. 2, 2. libertinus. *Q. Fadius Gallus*, Fin. 2, 17. ejus filia *Fadia* ibid. *Sex. Fadius*, ad Div. 7, 20. *T. Fadius*, Att. 3, 23. trib. pl.

Falcidius, Flacc. 37. *C. Falcidius*, Manil. 19. trib. pl. & anno poſt legatus.

C. Fannius, C. F. Brut. 26. cf. Or. 3, 47. *C. Fannius*, M. F. Brut. 26. Laelii gener. Br. 21. Or. 2, 67. ſcripſit annales. conf. Tuſc. 4, 17. Leg. 1, 2. Brut. 87. Att. 4, 16. *C. Fannius*, C. F. Sext. 53. trib. pl. Har. Reſp. 6. pontifex. Att. 2, 24. ſubſcripſit in P. Clodium 7, 15. 8, 15. praetor Siciliae. Phil. 13, 6. *C. Fannius*, Verr. 1, 49. eques Rom. *C. Fannius Chaerea*, Q. Roſc. 1. *homo Graecus*. *M. Fannius*, Brut. 26. orator bonus. *M. Fannius*, S. Roſc. 5. *praetor*.

M. Faucius, M. F. ad Div. 13, 11. eques Rom. decurio Arpinatium.

M. Favonius, Att. 2, 1. accuſat Naſicam, Cn. Pompeji ſocerum. ad Div. 8, 9. in petitione praeturae praeteritur. Att. 1, 14.

cum Catone comitia Clodii de ſacris rei diſſolvit. ad Div. 8, 11. Mil. 9, 16.

Fauſta, Att. 5, 8. T. Milonis uxor.

Fauſtus, Sull. 18. eſt L. Cornelius Sulla. Et ejus filius, Cluent. 34. Vat. 14. Att. 4, 10. Agrar. 1, 6. Att. 10, 1. *de quibus vide in Sulla.*

Feralia, Att. 8, 24.

M. Feridius, ad Div. 8, 9. eques Rom.

C. Fidiculanius Falcula, Caecin. 10. ſenator. Clu. 37.

C. Fidulus, Vat. 13.

C. *Marcius* Figulus, Nat. D. 2, 4. P. Scipionis collega in conſulatu. Div. 2, 35. Br. 20. cum Lentulo conſul. *C. Marcius Figulus*, ad Att. 1, 2. conſul cum L. Caeſare. de Leg. 2, 25. ſepulcrum ejus ſumtuoſiſſimum.

C. *Flavius* Fimbria, Brut. 45. accuſatus; Font. 7. Or. 2, 22. qualis orator. Brut. 24. bonus auctor in ſenatu. Planc. 21. in petitione Tribunatus pl. repulſam tulit. Rabir. 7. cum C. Mario Coſ. *adde* Off. 3, 19. *C. Flavius Fimbria*, Brut. 66. M. Craſſi inimicus, qualis orator. S. Roſc. 12. homo inſanus.

Firmani, fratres, Att. 4, 7.

Firmidius, Sext. 52. Clodianarum operarum dux.

C. Flaccus, *e Valeriis*. Quint. 7. imperator & praetor Galliae. *C. Flaccus*, L. fil. ad Div. 3, 4. *C. & M. Flaccus* Aviani, fratres, ad Div. 13, 32, 78. *L. Flaccus*, *e Valeriis*, Phil. 11, 8. conſul (DCXXII.) Flamen Martialis. *L. Flaccus, è Valeriis*, Brut. 62. conſul. Planc. 36. Saturninum opprimit cum collega Mario. Att. 3, 7. Flacc. 25. *L. Flaccus, e Valeriis*, Agr. 3, 2. Interrex. *L. Flaccus*, L. Cenſoris fil. Flacc. 26. Planc. 11. Q. Metelli Cretici legatus &c. Cat. 3, 2. Flacc. 1. &c. Att. 1, 19. *M. Flaccus*, Or. 2, 70. Naſicam accuſavit. Dom. 38. *add.* M. Fulvius. Fl. *P. Flaccus*, ad. Div. 9, 21. accuſat M. Carbonem. *Q. Flaccus*, Att. 4, 3. Clodianos quosdam, Ciceronem perſequentes, interfecit.

Flaminius Circus, in Sen. p. Red. 6, 7. &c. *C. Flaminius*, Brut. 14, 19. de Inv. 2, 17. de Leg. 3, 9. ſeditioſis tribunis annumeratur. Nat. 2, 3. Div. 1, 35. 2, 33. bis conſul fuit. *C. Flaminius*, Cluent. 45, 53. Aedilis Curulis. *L. Flaminius, e Quintiis, Titi frater*, Cato 12. *T. Flaminius, Flamma*. Att. 12, 52. *T. Flaminius, e Quintiis*, Verr 1, 20. Muren. 14. Philippum Macedoniae regem vincit. *T. Flaminius*, Brut. 28, 74, bene Latine locutus eſt, literas neſciit.

C. Flavius, ad Div. 13, 31. eques Rom. *C. Flavius*, Planc. 42. quaeſitor in cauſa Plancii. *C. Flavius* Puſio, Cluent. 56. eques Romanus. *Cn. Flavius*, ad Att. 6, 1. ſcriba, aedilis Appii.v.Or.1,41. Muren.11.Att.6,1. *ab eo* Jus Flavianum *dictum eſt*. *L. Flavius*, eques Romanus, Verr. 1, 5. 5, 7. 59. *L. Flavius*, Att. 1, 18. 19. trib. pl. Q. Fr. 1, 2. 2. praetor deſignatus *Caeſare & Bibulo Coſſ.* Att. 10, 1. ei a Caeſare legio & Sicilia deſtinatur. *Q. Flavius*, Tarquinienſis, Q. Roſc. 11.

Flora, Mater, Verr. 5, 14.

Florius, Cluent. 59. Larinas.

Fons, Leg. 2, 22. fontis ara prope Romam.

Fonteja Gens, Dom. 44. *plebeja*. *Fonteja*, Font. 17. ſoror M. Fonteji, virgo Veſtalis. *C. Fontejus*, pro Font. 4. legatus M. Fonteji. *M. Fontejus*, Att. 4, 15. Font. 1. ſqq. praetor Galliae per triennium e praetura, *pro quo eſt tota oratio*. *P. Fontejus*, Dom. 13. & 29. homo plebejus, qui P. Clodium adoptavit.

M. Fontinus, Att. 1, 6.

Fortuna, Div. 2, 41. ejus templum Praeneſte; ejus oraculum, Leg. 2, 11.

Frangones, Att. 14, 10. *nomen* militis veterani.

Fuffanus, Att. 7, 15. praetor Siciliae.
C. Fuficius, Verr. 2, 12.
L. Fufidius, Br. 29. mediocris patronus. *Q. Fufidius*, Piſon. 35. eques Rom. negotiator.
A. Fufius, ad Div. 13, 2. Ciceronis intimus, homo eruditus. *L. Fufius*, Brut. 49, 62. Off. 2, 14. cf. Or. 3, 13. 2, 22. *Q. Fufius, Calenus*, ad Div. 5, 6. Trib. pl. Phil. 8, 3. pacem cum Antonio ſuadet. Att. 1, 6. legem de religione fert pro Clodio. ibid. 9, 2.
C. Fulcinius, Phil. 9, 2. legatus. *M. Fulcinius*, pro Caecin. 4. Tarquinienſis.
Fulviniaſter, ad Att. 12, 44. imitator Fulvinii.
M. Fulvius *Flaccus*, Catil. 1, 11. conſularis. Dom. 38. de ſenatus ſententia interficitur, domus evertitur & publicatur, & in area porticus Catuli exſtruitur. Brut. 28. *M. Fulvius Nobilior*, Muren. 14. de Aetolis triumphat. Tuſc. 1, 2. *M. Fulvius Nobilior*, Att. 4, 16. condemnatur. *P. Fulvius* Veratius, Flacc. 20. *Q. Fulvius Flaccus*, Agrar. 2, 33. conſul. Verr. 1, 41. cenſor. *Ser. Fulvius* Flaccus, Brut. 21. mediocris orator, Brut. 32.
C. Fundanius, Q. Fr. 1, 2. 3. amicus Ci-

ceronis, *ſocer Varronis.* *M. Fundanius*, fr. Or. pr. M. Fund. Petit. Conſ. 5.

Funiſulanus, Att. 5, 4. it. 10, 15. debitor Ciceronis.

T. **Furfanius**, Milon. 27. judex in cauſa Milonis, laudatur. ad Div. 6, 8.

Furina, Nat. D. 3, 18. lucus ejus. Q. Fr. 3, 1. 2. templum.

A. **Furius**, poëta, Brut. 35. familiaris Q. Catuli patris. *C. Furius*, Balb. 8. legem de teſtamentis tulit. *L. Furius*, Philus. Off. 3, 30. Brut. 28. perbene Latine locutus eſt & literatius quam ceteri. Or. 2, 37. *idem* eſt, qui memoratur Arch. 7. Att. 2, 19. Amic. 4. *M. Furius* Camillus, Dom. 31. in exſilium mittitur. *Num. Furius*, Or. 3, 21. eques Rom. *P. Furius*, Att. 12, 5. vid. *L. Furius*. *P. Furius*, Rabir. Perd. 9. homo turpiſſimus. *P. Furius*, Cat. 3, 6. ſocius Catilinae. *Q. Furius*, ſ. Fuſius, Phil. 2, 16. eques Rom. *Furius*, Balb. 20. praediator. *Furius*, Verr. 5, 43. Heraclienſis navarchus.

C. **Furnius**, ad Div. 10, 1. amicus Ciceronis. 8, 11. de Ciceronis ſupplicatione laborat. Att. 5, 18. ad Div. 8, 10. trib. pl. 10, 6. 8. legatus Planci &c.

C. & M. Fuſius, Flacc. 20. equites Romani.
L. Fuſius, orator. vid. *L. Fuſius.*

G.

A. Gabinius, pro Corn. 1. poſt Redit. in Sen. 7. ejus mollities. Dom. 9. lege Clodii Syriam accipit. Leg. Man. 17. Phil. *XIV*, 8. ei uni contingit, ut ſupplicatio ob remp. bene geſtam negaretur, cf. Qu. Fr. 2. 8. *P. Gabinius, Capito*, Arch. 5. praetor. in Q. Caecil. 20. accuſatur a L. Piſone de repetundis. *P. Gabinius*, Cimber, Catil. 3, 3. Catilinarius.

C. Galba, *Serv. Galbae oratoris filius*, Or. 1, 56. Brut. 26, 32. & 34, P. Craſſi Muciani gener, rogatione Manilia oppreſſus eſt. *P. Galba*, Verr. 1, 7. ſenator. Har. reſp. 6. pontifex. Att. 1, 1. pro Mur. 8. *Serv. Sulpitius Galba*, de Or. 2, 65. Rabir. 7. orator. Brut. 21. eloquentia praeſtitit. Or. 1, 53. poſt praeturam Hiſpaniam obtinuit. *Serv. Galba*, (*proavus Imperatoris*) ad Div. 6, 18. ſponſor fit pro Pompejo filio. Phil. 13, 15. ad Div. 10, 30. de percuſſoribus Caeſaris, epiſtola ad Ciceronem de pugna Mutinenſi, ad Div. 11, 18.

Galeo, Att. 11, 11. heredem Ciceronem facit.

Galeotae, Div. 1, 20. interpretes portentorum in Sicilia.

Galli duo *ſunt* ad Div. 8, 4.

C. **Gallius**, Verr. 3, 65. ſenator. *M. Gallius*, Q. F. Phil. 13, 12. praetorius, Antonianus. ad Att. 11, 20. 10, 15. *Q. Gallius*, Brut. 79. defenditur a Cicerone.

P. **Gallonius** *Praeco*, Quinct. 30. Fin. 2, 8. homo luxurioſiſſimus.

Gallus Cornelius, ad Div. 10, 32. poëta. *C. Gallus*, ad Div. 4, 6. *de gente Sulpicia*, conſul Ligures vicit. *C. Gallus*, Brut. 23. Top. 12. Mur. 37.

Gamala, Att. 12, 23.

Gameleon, *menſis Graeci nomen*, Fin. 2, 31.

Gavianus *Evandrus*, ad Div. 12, 2. ſtatuarius, libertus M. Aemilii.

L. **Gavius** *Firmanus*, Att. 6, 1. negotiator. ib. 3. contumelioſus eſt in Ciceronem. *P. Gavius Coſanus*, Verr. 5, 61. *T. Gavius* Caepio, Att. 5, 20. locuples & ſplendidus homo. *Gavius* Oleius, Sext. 33.

Gellii, Cn. & Sext. Div. 1, 26. Leg. 1, 2. hiſtorici Latini languidi & inſciti. *Gellius*, Har. reſp. 27. Att. 4, 3. Clodianus Sext. 51. Vatin. 2. homo ſeditioſus & popularis. *L. Gellius*, Brut. 27. 47. qualis orator fuerit.

L. Gellius, Balb. 8. Cluent. 42. ceſſor. ad Quir. p. redit. 7. 2. a Cicerone remp. conſervatam in concione dixit. Piſon. 3.

Gelo, N. D. 3, 34. Tyrannus Syracuſanus.

Geminus, Tuſc. 1, 37. cognomen Serviliorum.

L. Genucilius *Curvus*, ad Div. 13, 53.

C. Geta, pro Cluent. 42.

M'. Glabrio, *ex Aciliis, filius auctoris legis Aciliae.* Act. 1. in Verr. 2. praetor & quaeſitor in cauſa C. Verris, Manil. 9. Haruſp. reſp. 6. pontifex.

Glauce, Nat. D. 3, 23. uxor Upis.

C. Glaucia, *e Serviliis*, de Or. 3, 41. 2, 61. & 65. Haruſp. reſp. 34. Rab. 7. praetor ſeditioſus. Catil. 3, 6. legem de repetundis tulit.

Glaucippus, Agrar. 1, 6.

P. Globulus, Flacc. 32, 34. praetor Aſiae: *e gente Servilia.*

Gorgias *Leontinus*, Inv. 1, 5. antiquiſſimus fere rhetor. Orat. 1, 22. 3, 32. Fin. 2, 1. *Ab hoc nomen habet* Platonis dialogus contra ſophiſtas, Or. 1, 11. *Gorgias*, ad Div. 16, 21. rhetor.

Gorgo, Verr. 4, 56. Meduſa.

C. Gorgonius, Br. 48. eques Rom.

Ti. Gracchus, Inv. 1, 30. Pater. Lael. 27. Scipionis *Afr. min.* ſocer. Brut. 20. P. fil. bis conſul & cenſor. Nat. D. 2, 4. Div. 1, 17. &c. ex conſulatu Sardiniam obtinet. Or. 1, 9. Cenſor libertinos & reliquam fecem populi in urbanas tribus conjicit. Inv. 1, 30. iterum conſul fit. *Ti. Gracchus,* Ti. fil. P. N. *Africani ex filia nepos.* Brut. 27. eloquentia ejus, & orationes. Off. 1, 22. a P. Naſica interemtus eſt. *C. Gracchus,* Ti. F. P. N. Har. Reſp. 20. morte fratris *Tiberii* excitatur ad ſeditiones Div. 1, 26. Cluent. 54. Off. 2, 21. largitionibus aerarium exhaurit. Tuſc. 3, 20. Dom. 9. lex de provinciis. Br. 26. orationem contra eum habuit C. Fannius. Br. 32. eloquentiſſimus. Or. 3, 60. *Gracchus,* Rabir. Perd. 7. ſervus, poſtea libertinus.

Graecejus, ad Div. 11, 7, 12.

P. Granius, Verr. 5, 59. negotiator in Sicilia. *Q. Granius,* praeco, hominum ſummorum, Craſſi, Catuli, aliorumque propter dicacitatem familiaris. v. Brut. 43. 46. Or. 2, 60. 70. Planc. 14.

M. Gratidius, *Arpinas,* Legg. 3, 16. Hujus ſoror fuit M. Ciceronis oratoris avia. Brut. 45. M. Antonii Or. familiaris & prae-

fectus in Cilicia, ibi interfectus eſt. *M. Gratidius*, Flacc. 21. ad Q. Fr. 1, 3. legatus Q. fratris in Aſia.

M. Gratidianus, *M. Gratidii ſuperioris fil. adoptatus*, Leg. 3, 16. homo turbulentus, a Catilina crudeliter interficitur.

Gratius, Arch. 4. accuſator Archiae.

T. Gutta, Cluent. 26. ſenator Rom. homo ſordidus c. 36. reus de ambitu, c. 45. *Gutta*, ad Q. Fr. 3, 8.

Gyges, Offic. 3, 9.

H.

Hadrianus, *C. Fabius*, Verr. 1, 27. 5, 26. praetor Africae.

Hageſaretus *Lariſſeus*, ad Div. 13, 25. hoſpes Ciceronis.

M. Halienus Pelignus, Tuſc. 4, 22. *Halienus*, ad Q. Fr. 1, 1. 3. legatus Q. Ciceronis.

Halimetus, Att. 4, 12.

Hamilcar, Carthaginienſis, Divin. 1, 24. *Hamilcar*, Off. 3, 20. pater Hannibalis.

Hannibal, Phil. 5, 10. Div. 1, 24. ejus ſomnium, quo jubetur Italiae bellum inferre. Off. 1, 13. Romam mittit de captivis permutandis. 1, 12. crudelis. 1, 30. callidus. Or. 2, 18. exſul apud Antiochum &c.

Hanno, Tuſc. 5, 32.

Harmodius, Tuſc. 1, 49. patriam, Athenas, tyrannide liberat.

Harpalus, N. D. 3, 34. praedo felix. *Harpalus*, ad Div. 16, 24. ſervus Ciceronis.

Hasdrubal, Verr. 3, 54. *Hasdrubal*, Nat. D. 3, 38. Carthaginem evertit. *Hasdrubal*, Balb. 22. Gaditanus.

Hecato, Off. 3, 15. Rhodius quidam.

Hecuba, Fat. 15. uxor Priami. Div. 1, 21. Tuſc. 3, 26. in canem converſa propter luctum.

Hector, Div. 1, 30. Homericus.

Hegeſias, *Cyrenaicus*, Tuſc. 1, 34. *Hegeſias*, Magneſius, Brut. 83. orator Athenienſis. Att. 12, 6. utitur dicendi genere conciſo.

C. **Hejus**, Verr. 2, 5. 4, 2. Mamertinus. *Cn. Hejus*, Cluent. 38.

Helena, Or. 49. Phil. 2, 22.

Helenus, N. D. 2, 3. Legg. 2, 13. Div. 1, 40. augur. *Trojanorum Priami filius.*

Helenius, Att. 5, 12. *Grammaticus.*

Helico, ad Div. 16, 18.

Hellanicus, Or. 2, 12. hiſtoricus.

Helle, Or. 49. *a qua Helleſpontus.*

Helmius Mancia, Or. 2, 66.

P. Helvidius Rufus, Cluent. 70. eques Rom.

Helvius, *Lamia.* Or. 2, 65.

Hephaeſtus, ad Q. Fr. 1, 2. 2. Apamenſis.

Heracleo, Verr. 5, 36. archipirata.

Heraclides *Temnites*, Flacc. 18. *Heraclides, Ponticus*, Tuſc. 5, 3. Div. 1, 23. auditor & diſcipulus Platonis. Nat. D. 1, 13. Leg. 3, 6. de republica ſcripſit.

Heraclius, *Centuripinus*, Verr. 2, 27. *Heraclius, Syracuſanus*, Verr. 2, 5. & 14. *Heraclius*, Verr. 3, 37. *Tiſſenſis*.

Heraclitus *Epheſius*, Tuſc. 5, 36. Phyſiſicus. Acad. 4. 37. de Fin. 2, 5. de N. D. 3, 14. de Div. 2, 64. valde obſcurus & quidem, de Nat. D. 1, 26. conſulto. *Heraclitus Tyrius*, Acad. 4, 4.

Hercules, N. D. 3, 16. ſex Hercules inveniuntur. Off. 1, 32. prodicius. ad Div. 5, 12. Xenophontius. pro Dom. 52. ſacra docuit.

C. Herennius, Act. 1. in Verr. 13. *C. Herennius*, Sexti fil. ad Att. 1, 18. Trib. pl. *L. Herennius*, Verr. 5, 59. argentarius Leptitanus. Verr. 1, 5. negotiator Africanus. *L. Herennius*, pro Coel. 11. diſertus. *M. Herennius*, Brut. 45. Muren. 17. mediocris orator.

Herillius, de Or. 3, 17. Carthaginienſis, a quo dicuntur Herillii. Acad. 4, 42. Fin. 2, 5. 2, 25.

Hermachus, Acad. 4, 30. Fin. 2, 30. Epicureus. *Hermachus*, *Chius*, de Haruſp. reſp. 16.

Hermacreon, Inv. 1, 30.

Hermagoras, Inv. 1, 6. & 51. Brut. 76: rhetor celeberrimus. Inv. 1, 11. conſtitutionis translativae auctor eſt.

Hermia vel Hermias, ad Div. 16, 15. ad Q. Fr. 1, 2. 4. ſervus Ciceronis.

Hermippus, Flacc. 19. legatus Temnitarum. *Hermippus*, Q. Fr. 1, 2. 2. Dionyſipolita.

Hermo, Att. 5, 21. ſervus.

Hermobius, Fl. 18. Temnites.

Hermodorus, Att. 13, 21. *Hermodorus*, de Or. 1, 14. *celeber navalium architectus*. *Hermodorus*, *Epheſius*, Tuſc. 5, 36.

Hermogenes, Att. 12, 31. *Hermogenes*, ad Att. 12, 25. 13, 24. *cognomine* Clodius.

Herodes, Att. 2, 2. Athenienſis. *Herodes*, Att. 6, 1. &c.

Herodotus, Or. 2, 12. primus Graecorum hiſtoriam ornavit. Leg. 1, 1. pater hiſtoriae, fabuloſus. Or. 55, numero caret. de

Div. 1, 53. *Herodotus*, Verr. 2, 51. Cephaloeditanus.

Heſiodus, N. D. 1, 14.

Hicetas, Acad. 4, 29. philoſophus Syracuſius.

Hiempſal, Agrar. 1, 4. rex Mauritaniae, populi Rom. amicus 2, 21. Vatin. 5.

Hieras, Dejot. 15. legatus Dejotari.

Hiero, Verr. 2, 14. Syracuſanus tyrannus. N. D. 1, 22. *Hiero*, Verr. 4, 13. Cibyrata,

Hierocles *Alabandeus*, Or. 2, 23. Menecles Aland. frater, orator tota Aſià celeberrimus. Brut. 95, argutus & ſententioſus. cf. Or. 69.

Hieronymus, *Rhodius*. Or. 57. Peripateticus. Acad. 4, 22. cf. Fin. 2, 3. & 6.

Hilarus, Att. 12, 37. 13, 19. eſt ſervus & librarius, deinde libertus Ciceronis. Att. 1, 12. *Alius* Hilarus eſt ad Div. 13, 32. libertus Cn. Otacilii Naſonis & Att. 16, 4. libertus Libonis.

Hipparchus, Att. 2, 6.

Hippias *Eleus*. Or. 3, 32. Sophiſta celeber Socratis temporibus. conf. Brut. 8, 85. *Hippias*, *Piſiſtrati filius*. Att. 9, 19. *Hippias*, *Philoxeni filius*. ad Div. 13, 37. Calactinus. *Hippias*, Phil. 2, 25. mimus.

Q. Hippius, ad Div. 13, 76.
Hippocrates, *Cous*, Or. 3, 33.
Hippodamia, Tuſc. 3, 12.
Hippolytus, *Theſei filius*. Tuſc. 4, 11. Off. 1, 20. ab equis Neptuni diſcerptus.
Hipponax, Nat. D. 3, 38. *Jambographus, a quo in* Orat. 57. pes Hipponacteus, & ad Div. 7, 27. praeconium Hipponacteum *dicitur*.
Hirrus, ad Div. 8, 8. *cognomen Lucceiorum*. C. *Hirrus*, Att. 8, 11. Pompejanus, quem Caeſar *Ulcillam* dixit. ad Div. 2, 10. 8, 9.
A. Hirtius, ad Div. 7, 33. Phil. 12. 4. Phil. 1, 15. Phil. 7, 4. ad bellum contra Antonium proficiſcitur. ad Div. 10, 33. Antonium vincit, ſed in oppugnatione caſtrorum perit.
Hismenias, Verr. 4, 42. Tyndaritanus nobilis.
Hiſpo vel Hipſo, ad Div. 14, 1.
Homerus, Arch. 8. Or. 3, 33. ejus libros ſic, ut nunc habemus, diſpoſuit Piſiſtratus. Fin. 5, 18. ejus fabula de Sirenibus explicatur. Tuſc. 5, 39. caecus fuiſſe dicitur 5, 3. Lycurgi aequalis. 1, 1. ante Romam vixit. de Sen. 15. multis ſeculis ante Heſiodum. Div. 2, 10.
Horatia, de Inv. 2, 26.

Horatii, Inv. 2, 26. *fratres tergemini Romani.* Mil. 3.

M. Horatius *Pulvillus*, Dom. 53. *Horatius*, ad Div. 12, 30. *Horatius*, Balb. 17.

T. Hordeonius, Att. 13, 46.

Hortalus, Att. 2, 25. 4, 15. *cognomen eſt Hortenſii.*

Hortenſius, Att. 12, 5. argentarius. *L. Hortenſius*, Verr. 3, 16. pater Q. Hortenſii. *Q. Hortenſius L. f.* Brut. 64. annos XIX. natus cauſam primam egit. Or. 3, 61. cauſam Africae defendit. Off. 2, 16. ejus aedilitas. ad Div. 3, 8. Ciceronis collega in auguratu, Att. 2, 3. defendit Valerium. Mil. 14. ad Div. 8, 1. Q. Fr. 1, 3. amicum Ciceronis ſe ſimulat. ad Div. 2, 16. gloriatur, quod numquam bello civili interfuerat. in Caecil. 7. dominatio in judiciis & cupiditas notatur. Att. 1, 16. Acad. 4, 1. Philoſophiam contemnit. Acad. 4, 1. ejus memoria. Brut. 88. laus eloquentiae, & vita. Brut. 1. ejus mors. *Hortenſius*, de Div. 1, 1. liber Ciceronis. *Q. Hortenſius*, Q. fil. Phil. 10, 5. 6. praetor Macedoniae. *idem eſt* ad Att. 7, 2.

Hoſtilianae Actiones, Orat. 1, 57.

Hoſtilius, N. D. 2, 3. *Rex Rom.* *C. Hoſtilius Mancinus*, Or. 1, 56.

Hyades, N. D. 2, 43. ſidus.
Hydra, N. D. 2, 44. ſidus.
Hyperbolus, Athenienſis, Brut. 62. improbus.
Hyperides, Or. 1, 13. Or. 26. ſatis in orationibus facetus. Or. 3, 7. Or. 31. ejus acumen &c.
Hyperion, N. D. 3, 21. ſol.
Hypſaeus, Orat. 1, 36. P. Plautius *Hypſaeus*, Flacc. 9. ad Div. 1, 1. ad Att. 3, 8.

I.

Jacchus, Verr. 4, 60. e marmore.
Jalyſus, Verr. 4, 60. Herculis filius, N. D. 3, 21. Solis nepos. Or. 2. Att. 2, 21. pictura Rhodi, auctore Protogene.
Jamblichus, ad Div. 15, 1. Phylarchus Arabum, amicus Romanorum.
Jamidae, Div. 1, 41. haruſpices.
Jaſon, Pheraeus, N. D. 3, 28. Off. 1, 30.
Ibycus Rheginus, Tuſc. 4, 33.
Icadius, Fat. 3. praedo.
M. Iccius, Phil. 3, 10.
Idyja, N. D. 3, 19. Aeetae uxor, Medeae mater.
Iliona, Acad. 4, 27. *filia Priami.*
Indutiomarus, Font. 8. Gallus, Trevirorum dux.

Ino, Tuſc. 1, 12. Cadmi filia.

Iphigenia, Tuſc. 1, 48. &c. Agamemnonis filia immolatur pro civibus.

Iſiaci, Div. 1, 58. Iſidis ſacerdotes.

Iſidorus, Verr. 3, 34. mimus Att. 11, 4.

Iſocrates, Or. 2, 2. eloquentiae pater. Brut. 12. Inv. 2, 2. ad Div. 1, 9. Or. 13. laudatur a Platone in Phaedro.

Juba, Agr. 2, 12. Hiempſalis filius, *Mauritaniae regis*, Capillatus.

Jubellius Taurea, Piſ. 11.

Jubellii, Agr. 2, 34. nobiles Campani.

Jugurtha, Manil. 20.

C. Julius, L. F. Br. 48. orator. in Caecil. 19. contendit cum Cn. Pompejo Strabone. cf. Off. 2, 14. Or. 3, 3. *L. Julius*, L. F. *frater praecedentis*, Font. 15. *L. Julius*, L. F. Or. 3, 3. *L. Julius*, ad. Div. 13, 6. *S. Julius*, Cornel. 1. conſul. Dom. 53. praetor *urbanus*.

Junia, gens patricia, *ex qua L. Junius Brutus;* plebeja, *ex qua reliqui Bruti. v. in L. Brutus*. *Junia*, ad Div. 15, 8. uxor C. Marcelli patris.

Junianus, v. Craſſus.

C. Junius, Verr. 1, 6. Cluent. 20. &c. *C. Junius*, Cluent. 49. filius. *L. Junius*, Div.

2, 16. 2, 8. 33. Nat. D. 2, 3. conſul. *M. Junius*, Leg. 3, 20. *M. Junius*, Quint. 1. Verr. 1, 51. M. Junius praetor, Cluent. 45. *M. Junius*, pro Corn. 1. *P. Junius*, Verr. 1, 50. frater M. Junii. *Q. Junius*, Verr. 1, 7. ſenator. *T. Junius*, L. F. tribunitius. Br. 48. *Junius*, ad Div. 7, 23. *Alius* Junius *eſt* Att. 12. 14.

Juno, N. D. 1, 28. Argiva, Romana, Lanuvina, diverſa figura. de Div. 1, 24. Lacinia.

Jupiter, N. D. 3, 21. tres Joves numerantur. Fin. 3, 20. Salutaris, Hoſpitalis. ad Div. 7, 12. Lapideus, c. 58. ejus tria in orbe ſigna celebrabantur. ad Div. 9, 16. Minianus. Verr. 4, 53. Olympius, ejus templum Syracuſis. Div. 2, 41. puer lactens. de Div. 1, 35. ſtator, ejus ſignum. in Piſ. 35. Urius.

Juventas, Brut. 18. Dea. Att. 1, 18.

Juventia, Planc. 7. familia conſularis.

Juventius, Planc. 24. primus de plebe Aedilis Curulis. *M. Juventius, Pedo*, Cluent. 38. ſenator juſtiſſimus. *T. Juventius*, Br. 48.

K.

Kana & Kanus, v. *Cana* & *Canus*.

L.

Labeo, ad Q. Fr. 1, 1. 14. *L. Labeo*, Heren. 4, 27.

T. Attius Labienus, Rabir. Perd. 2. trib. pl. Att. 7, 11. ad Div. 16, 12. diſcedit a Caeſare, *cujus legatus fuerat*, & ad Pompejanos tranſit. Att. 8, 2. Div. 1, 32. e pugna Pharſalica fugit. Att. 7, 7. dives. *Q. Labienus*, T. patruus, Rabir. Perd. 7.

D. Laberius, ad Div. 7, 11, 12, 18. mimus. *M. Laberius*, ad Div. 13, 8.

Laches, Divin. 1, 54. praetor Athenienſium.

Laciadae, Offic. 2, 18.

Laco, *Anagninus*. Phil. 2, 41.

Lacydes, *ex Academia II.* Acad. 4, 6. Tuſc. 5, 37. peregrinatur.

Laelia, C. F. ſocrus L. Craſſi, Brut. 58.

C. Laelius, ſapientis pater, Phil. 11, 7. conſul. *C. Laelius*, C. F. ſapiens *dictus*, Off. 2, 11. 3, 4. &c. Tuſc. 5, 19. Fin. 2, 8. Diogenem Stoicum audivit & Panaetium. Or. 2, 84. Nat. D. 3, 2. Phil. 2, 33. augur. Or. 3, 7. in dicendo lenis. Off. 1, 30. in eo multa hilaritas. 1, 26. in omni vita aequabilis. Att. 4, 16. *D. Laelius*, Or. 2, 6. orator, L. Craſſo adoleſcente. *D. Laelius*, Flacc. 1. Att. 8, 11.

C. & M. Laenii, v. *Lenius.*

C. Laenas, *e Popiliis*, Balb. 11. *Laenas*, Att. 12, 13. 14. augur.

Laetus, Att. 4, 9. amicus Ciceronis.
Laevinus, Verr. 3, 54. praetor Siciliae.
Laevus, *Ciſpius*, ad Div. 10, 18. Planci legatus.
Lajus, Tuſc. 4, 33. Fat. 13. *Oedipi pater.*
Lais, ad Div. 9, 26. ſcortum Athenis nobile.
Lamia, Verr. 4, 26. femina Segeſtana. *L. Lamia, ex Aeliis*, ad Div. 12, 29. negotia in Aſia habet. Sen. p. Red. 5. Sext. 3. eques Rom. ad Div. 11, 16. 17. praeturam petit.
Laomedon, Tuſc. 1, 26.
Largius, Or. 2, 59. *Largus*, ad Div. 6, 8.
Lartes, *ſeu potius* Lar vel Lars Tolumnius, Phil. 9, 9. rex Vejentium,
Lartidius, Att. 7, 1.
M. **Laterenſis**, *e Juvenciis*, Att. 2, 17. Planc. 1. ſtudioſus Ciceronis. ad Div. 8, 8. praetor. Att. 12, 17. augur. ad Div. 10, 21. legatus M. Lepidi.
Latinus, ad Div. 12, 30.
M. **Lecca**, *e Porciis*, Catil. 1, 4.
Lejus, ad Att. 5, 20.
C. & M. **Lenii**, ſ. **Laenii**, fratres. ad Div. 13, 63. Planc. 41. Sext. 63. Ciceronem expulſum Brundiſii in hortos ſuos recipiunt, contemtis Clodii minis, ad Att. 5, 20. 21.
Lentidius, Dom. 33. Sext. 37.

Lento, Caeſenius, Phil. 12, 9.
Cn. *Cornelius* Lentulus, *Clodianus*, Verr. 2, 38. conſul, Verr. 5, 7. Cluent. 42. cenſor. Flacc. 19. Temnitarum patronus. Dom. 47. Br. 64, 66. qualis Orator. *Ejus nomen eſt etiam* pr. L. Man. 23. Vatin. 11. *Cn. Lentulus, Marcellinus, patrem* Claudium Marcellum *plebejum habuit*, ad Div. 15, 10. Verr. 2, 42. patronus Siciliae. ad Q. Fr. 1, 2. 5. praetor. Har. Reſp. 10. pontifex. Brut. 70. *Cn. Lentulus* Vaccia ſ. Vatia, ad Q. Fr. 2, 3. *Cn. Lentulus*, L. Manil. 19. tribunus pl. *L. Lentulus*, Brut. 20. *L. Lentulus*, Arch. 5. praetor. *L. Lentulus*, Har. R. 6. flamen Martialis, Vat. 10. *L. Lentulus* Crus, Piſon. 31. praetor. ad Div. 12, 14. 6, 21. bello civili interiit Brut. 77. qualis orator fuerit. Multis aliis locis nomen ejus invenitur; *v. c.* ad Div. 10, 32. Att. 11, 6. &c. *L. Lentulus* L. F. ad Att. 4, 16. Att. 12, 7. *P. Lentulus*, Brut. 19. *P. Lentulus, is, qui princeps Senatus fuit*, in Caecil. 21. Agr. 2, 30. Brut. 28. ſatis eloquentiae habuit. Or. 1, 48. Catil. 3, 5. laudatur. *P. Lentulus, P. principis Senatus nepos, cognomine* Sura, Brut. 64, 66. Att. 1, 16. bis abſolvitur. Cat. 3, 2. *P. Lentulus Mar-*

cellinus, filius M. Marcelli, patris *Aeſernini*, Brut. 35. *P. Lentulus* Spinther, *ita dictus ab hiſtrione quodam, propter ſimilitudinem*, Off. 2, 16. conſule Cicerone aedilis, ſplendiore vincit omnes, ad Quir. p. Red. 5. ad Senatum de Cicerone revocando refert. ad Div. 13, 48. Ciliciae Proconſul: ad Div. 12, 14. 6, 21. in bello civili perit. Brut. 77. *L. Lentulus* Spinther, fil. ad Div. 1, 7. laudatur 7, 26. augur, Sext. 69. *Lentulus*, de Har. Reſp. 17. orator gravis & diſertus. *Lentulus*, puer, Att. 12, 28. 30.

Leon, Verr. 5, 6. Megarenſis. *Leon*, Tuſc. 5, 3. Phliaſiorum princeps.

Leonidas, Tuſc. 1, 42. 49. Fin. 2, 19. 30. *Leonidas*, Verr. 5, 5. Lilybaetanus.

Leonides, ad Div. 15, 21. princeps Athenienſium. Att. 15, 16. 18. 16, 16.

Leontium, Nat. D. 1, 33. meretricula.

M. Aemilius Lepidus, Or. 2, 71. Provinc. 9. cenſor. Bis conſul & Pontifex M. *Hic eſt, qui princeps Senatus paſſim dicitur*; v. c. Rabir. Perd. 7. *M. Lepidus* Porcina, M. fil. Brut. 27. conſul. ſummus Orator, Brut. 25. Or. 1, 10. ignarus legum & juris. *M. Lepidus*, Rabir. Perd. 7. conſul. Catil. 3, 10. inimicus L. Sullae. Verr. 3, 91. praetor Si-

ciliae. *M'. Lepidus*, Att. 8, 6. Catil. 1, 6. ad Att. 7, 12. *M. Lepidus, Triumvir*, Har. Reſp. 6. pontifex. Phil. 5, 14. Pontifex maximus. Mil. 5. ejus aedes. Phil. 5, 14. 15. reip. & optimatibus favet. 3, 9. ſupplicatio ei decernitur. ad Div. 10, 6. Phil. 13, 4. ad pacem cum Antonio hortatur. ad Div. 10, 20. 21. perfidia ejus. 12, 10. hoſtis a Senatu judicatur.

Lepiſo, Flacc. 22. Trallianus.

Q. Lepta, ad Div. 3, 7. 6, 18.

Leptines, Or. 31. Athenienſis. *Leptines*, Phil. 9, 2.

Lepus, Nat. D. 2, 44. ſidus.

Letilius, Verr. 2, 26. tabellarius.

Leucippus, Nat. D, 1, 24. Acad. 4, 37.

Leucothea, Nat. D. 3, 15. Ino, Dea marina. Tuſc. 1, 22. quae ſit? 4, 34.

Libera, Verr. 4, 49. *Proſerpina.*

Liberalia, Att. 6, 1. *dies feſtus.*

Libertas, Dom. 35. ejus ſtatua.

L. Libo, *e Scriboniis*, Att. 13, 31. 32. ejus annales. *L. Libo*, ad Div. 1, 1. 7. 4. 11, 7. Att. 7, 12. ſocer Sext. Pompeji, M. F. Att. 16, 4. *L. Libo*, Brut. 23. tribunus pl.

Licinia Atria, Quint. 3. *Liciniae*, Brut. 88. Dom. 53. Brut. 43. *Licinia*, ad Div. 7. 23. Caſſii ſoror.

Licinius, Or. 3, 60: ſervus. *Licinius*, Mil. 24. popa. *Licinius*, Phil. 2, 23. in tribunatu reſtituitur. *Licinius*, Q. Fr. 2, 1. libertus quidam aut negotiator, in provincia Aſia. *Licinius*, Q. Fr. 1, 2. 4. Aeſopi hiſtrionis ſervus. *C. Licinius* Calvus, Brut. 81. ad Div. 7, 24. 15, 21. amicus Ciceronis. *A. Licinius* Ariſtoteles, Melitenſis, ad Div. 13, 52. *C. Licinius* Nerva, Brut. 34. *C. Licinius*, ſacerdos, Cluent. 48. *L. Licinius* Verr. 2, 49. *P. Licinius*, Varus, Or. 2, 61. *P. Licinius*, Coel. 25.

Ligarii, fratres, ad Div. 6, 13. Ligar. 12. cf. Att. 13, 44.

Ligur ſ. **Ligus** eſt *cognomen* Aeliorum; Cluent. 26. *L. Ligur*, Verr. 1, 48. Att. 7, 18. &c. *Sext. Ligur*, trib. pleb. Dom. 19. Sext. 32. *Ligus*, pater, Att. 12. 23.

A. **Ligurius**, ad Div. 16, 18. Caeſaris familiaris, Att. 11, 9. Q. Fr. 3, 7.

Lindus, Nat. D. 3, 21.

Liſo, Verr. 4, 17. Lilybaetanus.

Liſyto, Nat. D. 3, 16.

Livia, Att. 7, 8.

Livinejus, Att. 3, 17. *L. Livinejus* Trypho, ad Div. 13, 60. L. Reguli libertus.

L. **Livius**, *Andronicus*, poëta, Brut. 18.

Senect. 14. Tuſc. 1, 1. fabulam docuit. *Livius* Salinator, Or. 2, 67.

C. Lollius, Att. 12, 21. *L. Lollius*, ad Div. 8, 8. *M. Lollius*, Verr. 3, 25. Q. fil. *Q. Lollius*, Verr. 3, 25. eques Rom. in Sicilia. *Q. Lollius*, Q. fil. Verr. 3, 25. *Lollius*, Att. 2, 2.

Longilius, Q. Fr. 2, 6. redemtor.

Longinus, *eſt cognomen Caſſiorum*, Or. 1, 60.

Ti. Longus, Corn. 1. conſul.

C. Luccejus, C. F. Hirrus, Pupinia, ad Div. 8, 1. *Cn. Luccejus*, Att. 16, 5. *L. Luccejus*, Q. Fr. Att. 9, 1. Pompejo familiaris, Att. 1, 11. inimicus fit Attici, ad Div. 5, 10. hiſtorica ejus facultas laudatur. *P. Luccejus*, ad Div. 12, 25. 30. *Q. Luccejus*, Verr. 5, 64. *Luccejus*, Flacc. 33. *Luccejus*, M. F. ad Att. 5, 21.

Lucilius, Or. 2, 70. *Lucilius* Baſſus, Att. 12, 5. *C. Lucilius*, poëta, Or. 2, 6. ad Div. 12, 16. *L. Lucilius*, Balbus, Brut. 42. doctus. *L. Lucilius*, ad Div. 3, 4. *Q. Lucilius* Balbus, Nat. D. 1, 7. Stoicus. *Sext. Lucilius*, ad Att. 5, 20. T. Gavii Caepionis fil. trib. mil. *Lucilius*, ad Div. 12, 13. claſſi Dolabellae praefectus.

Lucretia, Lucretii Tricipitini filia. Leg. 2, 4. de Fin. 2, 20.

M. Lucretius, Verr. 1, 7. ſenator. *Q. Lucretius* Viſpillo, Brut. 48. Juris peritus. *Q. Lucretius*, Att. 4, 16. accuſat Druſum. 7, 24. 25. familiaris Caſſii. *T. Lucretius* Carus, Q. Fr. 2, 11.

Cn. Lucullus, Att. 15, 1. familiaris Ciceronis. *L. Lucullus*, Quint. 16. Juris peritus. *L. Lucullus, e Liciniis plebejis*, Brut. 21. Acad. 4, 45. L. Luculli avus. *L. Lucullus*, L. F. L. N. Off. 2. 16. Acad. 4, 1. Off. 2, 16. magnifica aedilitate cum fratre functus eſt, Cluent. 49. Sext. 27. L. Manil. 8. Muren. 15. res in Aſia geſtae. Brut. 62. a forenſi eloquentia alienus. Fin. 3, 2. Bibliotheca. Leg. 3, 13. Att. 1, 19. hiſtoriam Graece ſcripſit. Verr. 4, 66. *Lucullus* filius, Fin. 3, 2. ejus tutor M. Cato, Phil. 10, 4. Att. 13. 6. *M. Lucullus*, L. fil. L. N. de Off. 2, 16. Cluent. 49. conſul cum C. Caſſio. Verr. 2, 8. Macedoniae proconſul. Piſon 19. Att. 1, 18. uxor ejus. Brut. 62. a forenſi eloquentia abſuit. Dom. 52. Har. reſp. 6. &c. pontifex. Att. 13, 6. legatus fratris.

Lupercalia, Phil. 2, 33. 3, 5. Q. Fr. 2, 13.

Luperci, Phil. 2, 34. 7, 1. Coel. 11.

Lupus, Nat. D. 1, 23. *P. Lupus*, ad Div. 1, 1. trib. pl. Att. 8, 12. 9, 1. praetor. ad Div. 11, 5. 6. 7. 12. familiaris Caſſii & Bruti.

M. Lurco, *ex Aufidiis*, Flacc. 4. Att. 1, 16. trib. pl.

Luſcienus, Att. 7, 5.

Luſcinus, Agrar. 2, 24.

C. Luſcius Ocrea, Q. Roſc. 14. ſenator.

Q. Lutatius, Or. 2, 41. Phil. 2, 5. *Q. Lutatius*, Diodorus, Verr. 4, 17. Lilybaetanus.

Lyco, Tuſc. 3, 32.

Lycomedes, de Amicit. 20.

Lycurgus, *legislator*, Tuſc. 5, 3. Homeri tempore vixit, Div. 1, 42. leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmat, Off. 1, 22. laudantur leges, Acad. 4, 44. *Lycurgus*, Brut. 9, 34. orator Athenienſis.

Lyſander, de Off. 1, 30. Lacedaemonius verſutiſſimus & patientiſſimus. 1, 22. Lacedaemoniorum imperium dilatat. Div. 1, 42. *Lyſander*, Off. 2, 23. propter injuſtitiam urbe pulſus eſt.

Lyſanias, Flacc. 18. Temnites.

Lyſiades Antonianus, Phil. 8, 9. *Lyſiades* Athenienſis, Phil. 5, 5.

Lyſias, orator Athenienſis, Brut. 16. Or. 1, 54. Brut. 12. primus profeſſus eſt, eſſe artem dicendi. Or. 26. ſatis in orationibus facetus. cf. de Or. 2, 22. Brut. 7. *Lyſias*, Fin. 5, 5. Stratonis diſcipulus, *Lyſias*, Phil. 8, 9.

Lyſi-

Lyſidicus, Phil. 11, 6.

Lyſimachus, Tuſc. 1, 43. 5, 40. Rex *Thraciae.*

Lyſippus, *Sicyonius, Statuarius nobiliſſimus*, Brut. 86. ad Div. 5, 12. Alexandro unice probatur. Or. 3, 7.

Lyſis, *Tarentinus*, Or. 3, 34. de Off. 1, 44. Pythagoreus, Epaminondae praeceptor.

Lyſones, pater & filius, Lilybaetani, ad Div. 13, 32.

Lyſo, Patrenſis, ad Div. 13, 19. hoſpes Ciceronis.

M.

C. Macer, *e Liciniis*, Brut. 67. pro Rab. 2. Att. 1, 4. de repetundis condemnatur, praetore Cicerone. vid. *C. Licinius Calvus*. Leg. 1, 2. hiſtoricus Latinus.

Macro, Att. 4, 12.

Macula, *Pompejus*, ad Div. 6, 19.

Madara, Att. 4, 2.

Maeandrius, Flacc. 22, Trallianus.

C. Maecenas, Cluent. 56. eques Romanus.

Sp. Maecius *Tarpa*, ad Div. 7. 1.

Mania columna, Sext. 58. &c.

C. Maenius, ſeu Memmius Gemellus, ad Div. 13, 19. cliens Ciceronis.

Maevius, Verr. 3, 75. ſcriba Verris.

Magi, Div. 1, 23. genus ſapientum & doctorum in Perſis. ib. 41. Tuſc. 1, 45.

Magia, pro Cluent. 8. filia Dineae, Larinas.

Magius, Agrar. 2, 34. Piſ. 11. *Magius*, Or. 2, 66. praefectus Piſonis in Gallia. *Cn. Magius*, Cluent. 8. Larinas. *Cn. Magius*, Att. 9, 8. Pompeji praefectus fabrum. *L. Magius*, Verr. 1, 34. Marianus. *P. Magius Chilo vel Cilo*, ad Div. 4, 12. Att. 13, 10. *P. Magius*, Brut. 48. Tribunus pl.

Mago, Carthaginienſis, Or. 1, 58.

Cn. **Malleolus**, *e Publiciis*, Verr. 1, 15. quaeſtor.

Mallius Glaucia, S. Roſc. 7. libertinus.

Mamercus, ex Aemiliis, Sext. Roſc. 32. *Mamercus*, Brut. 47. qui conſul cum D. Bruto fuit. *Mamercus*, Off. 2, 17. homo divitiſſimus. *Q. Mamercus*, Q. F. ad Div. 13, 11. eques Rom. decurio Arpinas.

Octav. **Mamilius**, N. D. 2, 2. Dictator Tuſculanus. *L. Mamilius*, Verr. 3, 78. ſcriba Ciceronis quaeſtoris.

Mamurra, Att. 7, 7. 13. 52. dives.

C. *Hoſtilius* **Mancinus**, Or. 1, 40. Off. 3 30. Brut. 27, conſul cum Lepido, Caec. 54. conf. de Orat. l. c.

C. **Manilius**, Leg. Manil. 24. auctor legis Maniliae. Corn. 1. *L. Manilius* Soſis, ad

Div. 13, 30. Catinenſis. M'. *Manilius*, ad Div. 8, 8. & 22. Caecin. 24. Orat. 1, 49. JCtus. Brut. 27. Acad. 4, 32. conſul. Brut. 28. prudens in dicendo. Or. 3, 23. *Q. Manilius*, pro Cluent. 13. Triumvir Larinas. *T. Manilius*, Q. Roſc. 14. ſenator.

C. Manlius, Catil. 1, 3. *Cn. Manlius*, Mur. 17. Planc. 5. homo ignobilis. Or. 2, 28. defenditur a M. Antonio. *L. Manlius*, A. fil. Off. 3, 31. *L. Manlius Acidinus*, Or. 2, 64. *L. Manlius*, ad Div. 13, 30. Catinenſis. *M. Manlius*, Dom. 38. ejus domus evertitur. Phil. 1, 13. *Q. Manlius*, Act. 1. in Verr. 10. Tribunus pl. *Q. Manlius Chilo*, Catilin. 3, 6. ſocius Catilinae. *T. Manlius*, L. F. A. N. Off. 3, 31. Gallum e provocatione vincit, Torquatus primus dictus. *T. Manlius*, ad Div. 13, 22. Att. 1, 16. negotiator Theſpiis. *T. Manlius*, Verr. 2, 49. praetor Siciliae. *T. Manlius*, Verr. 2, 8. civis Romanus.

C. Claudius Marcellus, *M. fil. M. nep. M. pronepos*, in Caecil. 4. Verr. 2, 3. 3, 91. praefuit Siciliae, ad Div. 15, 8. Div. 2, 35. Ciceronis collega *in auguratu*. *C. Marcellus*, C. F. ad Div. 15, 8. Brut. 64. ad Div. 8, 4. & 7. L. Paulli collega in conſulatu.

C. Marcellus, Aeſerninus, Verr. 4, 42. M. Marcelli filius. *C. Marcellus*, Marcell. 4. frater M. Marcelli exſulis. *C. Marcellus*, M. F. Sext. 4. Catilinarius. *M. Marcellus*, M. F. Offic. 1, 18. magnitudine animi excellit. de Div. 2, 36. quinquies conſul, imperator & augur optimus. Brut. 3. Hannibalem ad Nolam vicit. Verr. 1, 4. *M. Marcellus, filius quinquies conſulis*, Piſon. 19. Div. 2, 5. Fat. 14. ter conſul. *M. Marcellus*, C. Aeſernini pater, Brut. 35. Font. 7. *M. Marcellus*, Catil. 1, 8. *pater C. Marcelli, Catilinarii, & ipſe* ſodalis Catilinae. *M. Marcellus*, Or. 1, 13. aedilis curulis. *M. Marcellus*, M. F. *pro quo eſt oratio, conſul cum Serv. Sulpicio*, ad Div. 8. 8. 4, 7. 4, 12. a Magio Athenis interficitur. Catil. 1, 8. vir fortiſſimus. *Marcellus* Mindius, ad Div. 15, 17. pigmentarius.

Marcianus (*Tullius*) Att. 12, 53.

M. Marcilius, ad Div. 13, 54.

Marcii, Divin. 1, 40, 50. fratres, ſunt augures & vates. *L. Marcius Philippus*, Corn. 1. conſul. Verr. 1, 55. cenſor. *L. Marcius Cenſorinus*, Brut. 15. conſul. *L. Marcius*, Balbin. 15. primi pili centurio. *L. Marcius*, Lig. 11. eques Rom. *Q. Marcius Rex*, Piſon. 4. L. Metelli collega in conſu-

latu, *a*. DCLXXXV. Dom. 50. cenſor. *Q. Marcius Philippus*, Brut. 20. conſul. *Q. Marcius Criſpus*, Piſ. 23. legatus L. Piſonis in Macedonia, Phil. 11, 12. proconſ. Aſiae.

Mariana Quercus, Leg. 1, 1.

Mario, ad Div. 16, 1. ſervus Ciceronis.

Marius Calventus, ſ. Calventius. Q. Fr. 3, 1. 4. *Marius*, de Leg. 1, 1. de Div. 1, 47. carmen & tragoedia M. Ciceronis. *Marius*, Sext. Roſc. 32. accuſator. *Marius*, de Leg. 3, 16. vid. *Gratidius*. *C. Marius*, Balb. 20. Africani (min.) diſcipulus. Planc. 21. bis aedilitiam repulſam tulit. Font. 15. legatus Rutilii. Tuſc. 5, 19. cum collega Catulo Cimbrici victoriam belli communicat: civili bello autem eum interfici jubet. Tuſc. 2, 15. Brut. 45. hoſtis a ſenatu judicatur. Piſ. 19. a Minturnenſibus ſervatur. Quir. p. Red. 8. ibid. 3. ab exſilio revocatur. Leg. 2, 22. *C. Marius, C. ſepties conſulis F.* Agr. 3, 2. *C. Marius*, C. F. C. N. Att. 12, 49. 14, 6. 8. *M. Marius*, Verr. 5, 16. homo diſertus & nobilis apud Valentinos. *C. Marius, ad quem ſunt epiſtolae quatuor primae libri ſeptimi ad Diverſos. M. Marius Gratidianus*, Brut. 45. filius M. Gratidii. Or. 1, 39. Off. 3, 16.

Sex. Marius, ad Div. 12, 15. legatus Dolabellae in Aſia. *T. Marius*, ad Div. 5, 20.

Martia Legio, Phil. 3, 3.

Martiales, Cluent. 15. miniſtri publici Martis, Larini.

Marullus *Epidius*, Phil. 13, 15. Tribunus pleb.

Maſiniſſa, Verr. 4, 46. rex Africae. de Seneƈt. 10.

Maro, ad Div. 9, 21. cognomen familiae Papiriae patriciae.

Maſo, Att. 5, 4. *C. Maſo*, Balb. 23. ſenator. *C. Maſo*, (C. F. L. N.) N. D. 3, 20. *L. Maſo*, ad Div. 9, 21. aedilitius.

Maſtaneſoſes, Vat. 5. ejus regnum. *Quantum e l. c. colligi poteſt, fuit Numidiae finitimum, Mauritaniae, opinor, pars.*

P. Matinius, Att. 5, 21. negotiator. add. 6, 1.

C. Matius, ad Div. 7, 15. homo doƈtiſſimus & ſuaviſſimus. 6, 12. Caeſarianus, Ciceronem diligit. Att. 9, 11. laudatur auƈtor pacis. Div. 11, 27. de eo cognoſci poteſt ex ep. 27. & 28. lib. 11.

Mato, Or. 48. ad Div. 25. *Pomponiae gentis cognomen.*

Matrinius, ad Div. 2, 15. ſcriba. *C. Matrinius*, Verr. 3, 24. eques Rom. in Sicilia.

D. Matrinius, Cluent. 45. ſcriba aedilitius.
L. Matrinius, Spoletinus, Balb. 21.

Matuta, Tuſc. 1, 12. Graecorum Leucothea.

Mauſolus, Tuſc. 3, 31. Rex Cariae.

Maximus, Att. 13, 34. *cognomen* Egnatiorum. *P. Fabius Maximus, Verrucoſus, Ovicula, Cunctator*, Brut. 19. Or. 2, 67. Brut. 18. quinquies conſul. 14. orator habitus eſt. Verr. 5, 10. ejus ſapientia laudatur. Off. 1, 24. verſibus Ennii laudatur ad Div. 4, 6. *Q. Fabius Maximus, Servilianus*, Or. 1, 26. *Q. Fabius Maximus, Aemiliani fil. L. Paulli nepos*, Brut. 28. Font. 12. Allobroges vicit. *Q. Maximus Eburnus*, Muren. 17. *Q. Fabius Maximus*, ad Div. 17, 13. *Q. Maximus*, Balb. 11. exſul. *Q. Maximus*, Verr. 4, 20.

Meculonius, Flacc. 20.

Medea *Palatina*, Coel. 8. eſt Clodia.

Medus, Off. 1, 31. tragoedia Pacuvii.

Megabocchus, Att. 2, 7.

Megalenſia, ad Div. 2, 11. item *Megaleſia*, Haruſp. reſp. 11.

Megarici, Or. 3, 17. Socratici philoſophi, ab Euclide Megarico orti. Acad. 4, 42.

Megariſtus, Q. Fr. 1, 1. 22.

Megillus, Lacedaemonius, Leg. 1, 4.

Megiſtus, Verr. 4, 26. Elorinus.
Mela, Phil. 13, 2. Antonii colluſor.
Melampus, N. D. 3, 21. Atrei filius. Leg. 2, 13.
Melanthius Rhodius, Acad. 4, 6.
Melete, de N. D. 3, 21. Muſa.
Meliſſus, Acad. 4, 37.
Sp. **Melius**, Catil. 1, 1. cf. Dom. 38. Amic. 8. 11. de Seneſt. 16.
C. **Memmius**, *frater L. Memmii*, Or. 2, 59. Brut. 36. homo mordax. Font. 7. de repetundis accuſatur. Catil. 4, 2. a Saturnino interficitur. *C. Memmius*, L. fil. Brut. 70. perfectus litteris, ſed Graecis. Att. 1, 18. M. Luculli & Cn. Pompeji uxores ſtupravit. Balb. 2, Pompeji quaeſtor. ad Q. Fr. 1, 2. 5. praetor. ad Div. 13, 1. Athenis exſulat *de ambitu damnatus*. Att. 6, 1. *C. Memmius*, Q. Fr. 3. tribunus pl. cf. Sull. 19. pr. Rab. Poſt. 3. *L. Memmius, C. frater*, Brut. 36, orator. *P. Memmius*, Caecin. 10.
Menalippa, de Off. 1, 31. Accii tragoedia.
Menalippus, Tuſc. 3, 9. Accii fabula.
Menalius, N. D. 3, 22. pater Vulcani.
T. *Ampius* **Menander**, ad Div. 13, 70. libertus. *Menander*, ad Div. 16, 13. ſervus Ciceronis. *Menander*, de optim. gener. orat. 2. Fin. 1, 2. poëta Comicus.

Menecles *Alabandenſis*, Orat. 2, 23. Brut. 95. Orat. 69. orator & rhetor Aſiaticus celeberrimus.

Menedemus, Eretricus, Acad. 4, 42. *Menedemus*, Or. 1, 18. rhetor. *Menedemus*, Att. 15, 19. Phil. 13, 15.

Menelaus *Marathenus*, Brut. 26. rhetor Graecus. *Menelaus*, Verr. 3, 85. Entellinus.

Menippus *Stratonicenſis*, Brut. 91. princeps oratorum Aſiaticorum. *Menippus*, Acad. 1, 2. *is, a quo Menipeae Satyrae dicuntur.*

Meniſcus, Verr. 3, 87.

Menocritus, ad Div. 1, 9.

Menoeceus, Tuſc. 1, 48.

Menon, Tuſc, 1, 24. liber Platonis.

Menophilus, ad Att. 4, 7. ſervus Attici.

Mentor, Verr. 4, 28. ſculptor & caelator.

Menula *Anagninus*, Dom. 30.

Mercurius, N. D. 3, 22. Mercurii plures.

L. Meſcinius, *Rufus*, ad Div. 5, 19. 20. 13, 26. 28. 16, 4. 9. Att, 6, 3. quaeſtor Ciceronis.

M. *Valerius* Meſſala, Brut. 70. qualis orator. Sull. 14. praetor. Haruſp. reſp. 6. pontifex. Att. 1, 13. ad Div. 8, 4. *M. Meſſala*

Niger, Sull. 6. *Meſſala*, ad Brut. 15. juvenis.

Meſſidius, Qu. Fr. 3, 1, 1.

P. **Meſſienus**, ad Div. 13, 51. eques Rom.

C. **Meſſius**, Att. 8, 11. familiaris Pompeji. Sen. p. redit. 8. Trib. pl. Att. 4, 1. ib. 15. legatus Caeſaris.

Metella, Att. 11, 23.

Metellina, Att. 1, 13. *eſt oratio Ciceronis contra Q. Metellum Nepotem.*

Metelli, *cognomen* Caeciliorum. *A. Metellus*, Flacc. 40. *C. Metellus, Q. Macedonici quartus fil. Caprarius*, Quirit. p. R. 3. in Senat. 15. Cenſorius. *L. Metellus* Calvus, *Macedonici frater*, Font. 7.. *L. Metellus* Diadematus, *Maced. fil.* Sen. p. Red. 15. ad Quir. 3. *L. Metellus Dalmaticus, L. Calvi filius*, Verr. 1, 59. de ejus manubiis *e Dalmatis* Caſtoris aedes exſtructa. Verr. 4, 57. Metelli porticus. Verr. 1, 55. Cluent. 42. Cenſor. *L. Metellus*, Piſon. 4. Q. Marcii collega *in conſulatu*, Act. 1. in Verr. 9. praetor Siciliae. *L. Metellus*, Att. 9, 6. 10, 4. trib. pl. *M. Metellus*, Act. 1. in Verrem. 9. 10. praetor. *Q. Metellus*, L. fil. Brut. 14. conſul. *Q. Metellus, Q. fil. L. nep. Macedonicus*, Muren. 14. Br. 21. quatuor filios con-

ſulares habuit. Dom. 47. avus P. Servilii Iſaurici, & proavus P. Scipionis. Font. 7. in Q. Pompejum fruſtra teſtimonium dicit. cf. de Amic. 21. Offic. 1, 25. Ejus etiam fit mentio Br. 56. Or. 1, 48. &c. *Q. Metellus, Balearicus, Maced. F.* Brut. 74. Div. 1, 3. ejus filia Caecilia. *Q. Metellus, L. Calvi fil. Numidicus, a victoriis de Jugurtha reportatis,* Brut. 35. Sext. 47. Cluent. 35. Dom. 31. Sext. 16. lege Saturnini ejicitur, Quir. p. Red. 3. in Senat. 15. &c. revocatur, Planc. 28. lege Q. Calidii. ad Div. 1, 9. Balb. 5. de repetundis accuſatus. Att. 1, 16. Verr. 4, 66. Arch. 3, Or. 3. 18. &c *Q. Metellus, Q. Numidici filius, Pius,* Or. 2, 40. Quir. p. R. 3. in Sen. p. R. 15. patris exſilium pie luxit. Balb. 2, 17. contra Sertorium bellum gerit. Sull. 25. Planc. 28. *Q. Metellus* Scipio, de Har. reſp. 6. pontifex. De eo cape ad Div, 12, 2. *Q. Metellus* Nepos, *Balearici F.* Rab. Perd. 7. Att. 2, 6. legem Caeciliam Didiam fert. Quir. p. R. 3. Sen. p. R. 15. *Q. Metellus Creticus, Calvi abnepos,* Act. 1. in Verr. 9. conſul. Flacc. 13. Cretam vincit. Att. 1, 19. legatus mittitur ad Galliae civitates. *Q. Mettellus* Celer, *Nep. fil. Balear. nep.* Brut. 89. *Q. Metellus* Ce-

ler, *Celeris fil. major*, Catil. 1, 8. 2, 3. Sul. 23. praetor Cicerone conſule. Piſ. 4. conſul deſignatus. Att. 1, 17. ad Div. 5, 1. cum Cicerone expoſtulat. Galliam provinciam obtinet *ex praetura*, Att. 6, 3. ad Div. 8, 8. accuſat M. Servilium. Coel. 14. Clodiam uxorem habet. c. 24. ejus mors. Brut. 70. qualis orator. *Q. Metellus* Nepos, *Celeris min. fr.* ad Div. 5, 1. 2. trib. pl. Br. 78. qualis in dicendo fuerit. Sen. p. R. 7.

Meto, Att. 12, 3. & 51.

Metra, ad Div. 15, 4.

Metrilius Philemo, Div. 7, 18.

Metrodorus *Scepſius*, Or. 1, 11. Carneadis auditor, Orat. 2, 88. Tuſc. Qu. 1, 24. *Metrodorus Chius*, Acad. 4, 22. *Metrodorus, Epicureus, Athenienſis*, Fin. 2, 3. Tuſc. 2, 3. *Metrodorus*, ad Div. 16, 20.

Metuſcilius, Att. 8, 12. Pompejanus.

Midas, Tuſc. 1, 4. Div. 1, 36. 2, 31.

Milo, Crotoniates, Cato 9, 10. Fat. 13. *T.* Annius *Milo*, Mil. 15. ad Div. 1, 5. Att. 4, 3. ejus cum Clodio contentiones. Off. 2, 17. ad Div. 2, 6. conſulatum petit.

Miltiades, Fin. 2, 4. Tuſc. 4, 19. ejus tropaea. Sext. 64. ejus calamitas.

Mindius Marcellus, ad Div. 15, 17. *M. Mindius*, ad Div. 5, 20. 13, 26.

Minerva, Nat. D. 3, 23. plures Minervae. ibid. Coria.
Minos, *rex Cretae*, Tuſc. 1, 5. 41. 2, 14, Offic. 1, 28.
Minotaurus, ad Div. 12, 25.
Minucia gens, Verr. 1, 45. *Minucia* porticus, Phil. 2, 34.
Minucius, Verr. 1, 45. *Minucius* Magius, Att. 9, 13. *Cn. Minucius*, ad Div. 12, 25. *L. Minucius*, Baſilius, Offic. 3, 18. *Q. Minucius*, Brut. 18. *Q. Minucius*, Rufus, Verr. 4, 31. 2, 28. eques Rom. in Sicilia negotiator.
Mithridates, Flacc. 17. Phryx. *Mythridates*, rex Ponti, Acad. 4, 1. poſt Alexandrum maximus, Verr. 2, 65. *de eo multa in Or. p. L. Manilia &c.*
Mnaſiſtratus, Verr. 3, 46. Leontinus.
Mnemoſyne, Nat. D. 3, 21. mater novem Muſarum.
Mneſarchus, *Stoicus*, Or. 1, 11. 17. cf. de Fin. 1, 2. Acad. 4, 22.
M. Modius, Verr. 2. 48. eques R.
Moeragenes, Att. 5, 15. 6, 1. Aſianus.
Molò, Rhodius, Br. 90. Att. 2, 1. &c.
Moneta, Nat. D. 3, 18. Dea, *Juno*. Div. 1, 45.
Mopſus, Nat. D. 2, 3. Div. 1, 40. Argivorum augur.

Metho, ad Div. 16, 10.

Mucia, Verr. 2, 21. *feſtus dies.* *Mucia*, ad Div. 5; 2. Att. 6, 12. Cn. Pompeji uxor. *Muciae*, Brut. 58. Laeliae C. F. filiae, C. Laelii neptes.

P. **Mucius** *Scaevola*, P. F. Q. N. P. Pron. Or. 2, 7. 12. Fin. 2, 16. Trib. pl. Att. 12, 5. Dom. 53. Pontifex M. Brut. 28. acutus & copioſus orator, Verr. 4, 49. L. Calpurnii collega *in conſulatu*, cf. Planc. 36. Or. 1, 49. 50. *Laudatur praeterea*, Off. 2, 13. Att. 12, 4. Nat. D. 3, 2. Dom. 53. Topic. 4, 8. ad Div. 7, 10. 21. &c. *P. Mucius, P. F. Q. N. P. Pron.* Brut. 56, frater P. Craſſi: ejus libri. *Q. Mucius*, Sext. 21. *Q. Mucius, Q. F. Q. N. P. Pron.* Brut 26. augur. Amicit. 1, gener Laelii. Balb. 19. Phil. 8, 10. *Q. Mucius, P. F. P. N. &c.* Offic. 1, 31. in jure civili excelluit. 2, 16. omnium moderatiſſimus. Verr. 2, 10. Africam juſtiſſime rexit, ad Div. 1, 9. Planc. 13. publicanos inimicos habet, in Caecil. 17. pro praetore juſtiſſimo nomen ejus dicitur. Amic. 1. Pontifex M. Or. 1, 3. juris peritorum eloquentiſſimus & eloquentium juris peritiſſimus, cf. Brut. 39. Offic. 3, 11. 15. Brut. 89. Ciceronis in Jure civ. praeceptor. S. Roſc. 12.

In funere Marii a C. Fimbria vulneratur, Nat. D. 3, 32. ante ſimulacrum Veſtae trucidatur. *Q. Mucius*, Q. F. Q. N. *de hac cape* ad Div. 3, 5. Att. 4, 16. tribunus pl. *Q. Mucius* Mancia, Off. 1, 30.

Mulciber, Tuſc. 2, 4.

L. Mummius *Achaicus, conſul*, an. DCVII. Verr. 1, 20. Corinthum delevit, Att. 13, 6. 30. 32. & 33. Brut. 22. cenſor, Brut. 25. orationes reliquit, Off. 2, 20. abſtinentiſſimus. *L. Mummius Quadratus*, Sext. 11. *Tribunus pl. cum P. Clodio*, de ſalute Ciceronis ad ſenatum refert, Dom. 48. P. Clodii bona conſecrat Cereri. *M. Mummius*, Verr. 3, 53. praetor. *P. Mummius*, Orat. 2, 67. *Sp. Mummius*, frater Achaici, Brut. 25. Att. 13, 6. legatus fratris.

T. Munatius, ad Div. 10, 12. eſt Plancus Burſa, Catil. 2, 2. ſocius Catilinae.

Mundus, Att. 15, 26. 29.

L. Murcus, ad Div. 12, 11. Att. 12, 2. Imperator & proconſul in Aſia. v. Statius.

C. Murena, *L. F. e Licinia familia plebeja*, Mur. 7. 41. Galliam regebat conſule Cicerone. *L. Murena, pater*, Verr. 1, 35. Manil. 3. de Mithridate triumphat, Brut. 90. bello civili Sullano periit. *L. Murena*, L.

F. Mur. 7. ibid. 9. legatus L. Luculli. ib. 1, conſul. *P. Murena*, Brut. 67. *Murena*, Varro, ad Div. 13, 22. v. Varro.

Muſae, N. D. 3, 21. tria genera Muſarum.

Muſca, Att. 12, 40.

Muſtela, Phil. 2, 4. 41. 5, 6. 13, 2. Att. 12, 5. & 44.

C. Muſtius, Verr. 1, 51. eques Romanus.

Myrmecides, Acad. 4, 38.

Myron, Or. 3, 7. ſtatuarius praeſtans. Verr. 4, 60. ejus bucula, 43. Apollo, 3. Hercules &c.

Myrtilus, Nat. D. 3, 38. *Myrtilus*, Att. 15, 13. 16, 11. ſervi nomen.

N.

Naevius *Turpio*, Verr. 2, 8. quadruplator. cf. 5, 41. *Ser. Naevius*, Brut. 60. *Sext. Naevius*, Quint. 1. &c. praeco. *Naevius*, Orat. 2, 63. poëta comicus, Brut. 15.

Nannejus, Att. 1, 16. proſcriptus a Sulla.

C. Naſennius, municeps Sueſſanus, ad Brut. 8.

Naſica, *vide in* Scipio, *item in Porciis*.

L. Naſidius, Att. 11, 17. Pompejanus.

Cn. *Otacilius* Naſo, ad Div. 13, 32. eques Romanus. *L. Octavius Naſo*, Q. Fr. 1, 2. 3. *P. Naſo*, Phil. 3, 10. Att. 12, 17. *Q. Naſo*, Cluent.

Cluent. 53. praetor, Flacc. 21. praetor Aſiae.

Natta, *e Pinariis*, Div. 1, 12. it. 2, 20. *L. Natta*, Mur. 35. laudatur.

Naucrates, *Erythraeus Naucratites*, Orat. 2, 23. it. 3, 44. Iſocratis diſcipulus, hiſtoricus.

Nauſiphanes *Tejus*, Democriteus, N. D. 1, 26.

Neocles, N. D. 1, 26.

Neoptolemus, cognomen *Pyrrhi*, *Achillis filii*, Or. 2, 37. Tuſc. 2, 1.

Neptunus, Off. 1, 10. N. D. 1, 23.

Cn. Nero, Verr. 1, 19. praetor Aſiae. *Tib. Claudius Nero, Liviae ante Auguſtum maritus*, ad Div. 13, 64. Att. 6, 6. petit Ciceronis filiam.

Neronianum, Orat. 2, 61. dictum Neronis cujusdam.

Nerva, ad Div. 10, 18.

Neſtorius, ad Div. 6, 11. familiaris Ciceronis.

Nicander *Colophonius*, Or. 1, 16.

Nicanor, Att. 5, 3. ſervus Attici.

Nicaſio, Verr. 4, 51. Ennenſis ſenator, adde Att. 12, 5.

Nice, Verr. 5, 30. Verris meretrix.

Nicetas, *Syracuſius*, Acad. 4, 39.
Nicias Curtius, ad Div. 9, 10. 11. Att. 7, 3. it. 12, 26. Grammaticus.
Nico, ad Div. 7, 20. medicus. *Nico*, Verr. 5, 30. nobiliſſimus pirata.
Nicocles, *Tyrannus*, Off. 2, 33.
Nicocreon, Tuſc. 2, 21. rex Cypri.
Nicomachus, Fin. 5, 5. Ariſtotelis filius. *Nicomachus*, Brut. 18. pictor.
Nicomedes, *Temnites*, Flacc. 18. *Nicomedes*, Verr. 1, 24. rex Bithyniae.
Nicoſtratus, Cluent. 62. ſervus.
P. Nigidius *Figulus*, Sull. 14. Qu. Fr. 1, 2. 5. praetor. Att. 2, 2. ad Div. 4, 13. exſuli ſpem Cicero facit.
Nilus, Att. 11, 11. 23.
Niobe, Tuſc. 3, 26.
L. Linnius *Quadratus*, Att. 10, 16. Sext. 31. poſt redit. in ſen. 2.
Niptra, Tuſc. 2, 23. fabula Pacuvii & Sophoclis.
Niſus, de Nat. D. 3, 23. pater Bacchi.
Q. Nobilior, M. F. Brut. 20. vid. *Q. Fulvius Nob.*
Nodinus, N. D. 3, 20. Deus Romanorum: proprie fluvius propè Romam.
Q. Conſidius Nonianus, ad Div. 16, 12

M. Noxius Suffenas, Att. 6, 1. Cretae & Cyrenarum propraetor.

C. Norbanus, *e Juniis*, Orat. 2, 21. 25. 47, & 48. Off. 2, 14. ſeditioſus & inutilis civis.

C. Norbanus, Verr. 3, 49. praetor Siculus, Verr. 5, 4.

L. Noſtius Zoilus, ad Div. 13, 45 libertus.

Novia, Cluent. 9. uxor Oppianici.

Nucula, Or. 2, 62. *Nucula*, Phil. 6, 5. 8. 9. 11, 6. 12. 8. de Septemviris Antonii.

Numa Pompilius, Leg. 2, 22. Tuſc. 4, 1. Or. 2, 37. ante Pythagoram vixit. Or. 3, 51. doctiſſimus. Sull. 7. rex peregrinus.

Numerius, Verr. 3, 23. Centuripinus.

Num. *Furius*, de Or. 3, 21. eques Romanus. *vid.* Furius.

Num. Numeſtius, Att. 2, 20. 22. & 24.

Ti. Numicius, Off. 3, 30. trib. pleb.

Numinius, Verr. 4, 51. Ennenſis ſenator.

Numiſius *Tiro*, Phil. 2, 4. 12, 6.

Numius, Or. 2, 63. diviſor. *Numius*, Font. 5.

Numitoria, *Fregellana*, Phil. 3, 6.

C. Numitorius, Verr. 5, 63. eques Roman.

Q. Numitorius Pullus, Inv. 2, 34. Fregellanorum princeps.

Nymphae, Milon. 27. earum aedes.

Nympho, Verr. 3, 21. Centuripinus. *Nympho Colophonius*, ad Q. Fr. 1, 2. 2. de Q. Cicerone queritur.

Nymphodorus, Verr. 4, 22. Agrigentinus. *Nymphodorus*, Verr. 3, 23. Centuripinus.

Nyſa, N. D. 3, 23. a Baccho interficitur.

Nyſius, Flacc. 25. cognomen Bacchi.

O.

Serv. Ocella, ad Div. 2, 15. 8, 7. Att. 10, 13. & 16.

Octavianus, ad Div. 10, 33. Att. 15, 12. 16, 8. 11, 14. *Dicitur etiam interdum* Octavius, *ut* ad Div. 16, 24. vid. *C. Caeſar Octavius.*

Cn. Octavius, Cn. F. Off. 1, 39. ibid. primus ex ea familia conſul. Phil. 9, 2. homo novus, Fin. 1, 7. *Cn. Octavius, M. F. Cn. N.* Brut. 62. ib. 60, conſul cum C. Curione, Fin. 2, 25. ejus dolores. *Cn. Octavius, Cn. F. Nepos Cn. ejus, qui cum Torquato Conſ. fuit*, pro Planc. 21. Catil. 3, 10. Cinnam collegam ex urbe ejicit. Tuſc. 5, 19. caput praeciditur juſſu Cinnae collegae. *Ab hoc* Octavianum bellum *dicitur* Div. 1, 2. Nat. D. 2, 5. &c. *Cn. Octavius*, Qu. Fr. 1, 1. 7. it. ep. 2, 2. vocatur vicinus Ci-

ceronis. *add.* Att. 2, 1. *Cn. Octavius*, ad Div. 7, 9. & 16. homo obſcurus. *L. Octavius, Cn. F. Cn.* N. Verr. 1, 50. Conſul, Verr. 3, 65. *L. Octavius* Balbus, Verr. 2, 12. juris peritiſſimus. *L. Octavius* Ligur, *M. frater*, Verr. 1, 48. *L. Octavius* Naſo, ad Q. Fr. 1, 2. 3. *L. Octavius* Reatinus. Br. 68. *M. Octavius Cecina*, Brut. 25. Tribun. pl. N. D. 1, 38. ei abrogatur tribunatus a Graccho. *M. Octavius*, Cn. F. Brut. 62. legem frumentariam Semproniam abrogavit. Off. 2, 21. largitio ejus. *M. Octavius*, Ligur, Verr. 1, 48. *M. Octavius, Cn. F. M. N.* ad Div. 3, 4. Appii Pulchri legatus aut praefectus, ad Div. 8, 2. Att. 5, 21. aedilis curulis. *M. Octavius*, Phil. 11, 2. Marſus quidam. *P. Octavius* Balbus, Cluent. 38. ſenator. *Octavius* Mamilius, Att. 9, 10.

Oedipus, Fat. 13. &c. *Laji filius.*

Oeneus, Tuſc. Qu. 2, 8. *Dejanirae pater.*

Oenomaus, ad Div. 9, 16. Tuſc. 3, 12. *fabula Accii.*

A. Offilius, ad Div. 7, 21. Att. 13, 37. JCtus.

Ofillius, ad Div. 16, 24.

Oileus, Tuſc. 3, 29. *Ajacis pater.*

Olympias, Div. 1, 23.

Onaſus, Segeſtanus, Verr. 5, 45.

Opas, N. D. 3, 22.

Ophiuchus, Nat. D. 2, 42. ſidus.

L. **Opimius**, *Q. F.* Inv. 2. 34. cf. Agrar. 2. extr. Catil. 1, 1. ei reſp. permittitur, Br. 34. a populo abſolutus de caede Gracchi, conf. Planc. 28. Or. 2, 25. Brut. 83. ab eo vinum Opimianum dicitur. Sext. 67. ſepulcrum ejus. *Q. Opimius*, Orat. 2, 68. conſul *a.* DXCIX. *Q. Opimius, L. F. Q. N.* Verr. 1, 60. ſenator. *Opimius, Vejentina, Tromentina, Antius*, Att. 4, 16. judex.

Sp. **Opius**, *ſive, ut alii volunt*, P. **Opius**, Phil. 3, 10.

Oppia, ad Div. 13, 28.

Oppianicus, Cluent. 4. *&c. eſt* Statii Albii *cognomen.*

Oppii, Att. 7, 13. 8, 7. 10, 4. foeneratores.

Cn. **Oppius**, Quir. p. redit. 5. cf. Att. 4, 2. *L. Oppius*, M. F. Flacc. 13. eques Romanus. ad Div. 13, 43. negotiator Philomelii. *M. Oppius*, M. F. *Terentina*, ad Div. 8, 8. *Oppius*, ad Div. 2, 16. Att. 5, 1. Caeſaris amicus.

C. *Sergius* **Orata**, Fin. 2, 22. Off. 3, 16. Or. 1, 39. *ſcribitur* Aurata.

P. **Orbius**, Brut. 48. Flacc. 31. praetor in Aſia.

Orbona, N. D. 3, 25. Dea.

C. Orchinius, p. Cluent. 34. & 53.

Oreſtes, Tuſc. 3, 5. furioſus, Fin. 1, 20 &c.

Cn. Oreſtes, ex Aureliis, pro Planc. 21. Off. 2, 17. Dom. 13. a Cn. Aufidio adoptatus.

L. Oreſtes, Brut. 28. conſul.

Oreſtilla, *Aurelia*, ad Div. 8, 7.

M. Orfius, ad Div. 7, 5. & ad Q. Fr. 2, 14.

Oriòn, de N. D. 2, 44. ſidus.

Orithyja, Leg. 1, 1.

Orodes, ad Div. 15, 1. Att. 5, 18. rex Parthorum. vid. Arſaces.

Oroetes, Fin. 5, 30. praetor Darii.

Orpheus, N. D. 1, 38. *Orpheus*, ad Div. 14, 4. ſervus Ciceronis.

Orphica, de N. D. 3, 23. ſacra Bacchi.

Oſaces, Att. 5, 20. dux Parthorum.

L. Otho, *e Roſciis*, Mur. 19.

Ovia, Att. 12, 2. & 24. C. Lollii uxor.

Ovius, Att, 16, 1.

P.

T. Pacavius, Mil. 27. eques Romanus,

M. Paccius, Att. 4. 16. hoſpes Attici.

L. Junius Paciaecus, ad Div. 6, 18.

Pacidianus, de optim. gen. orat. 6. Tuſc. 4, 21.

M. Pacilius, Verr. 2, 38. & 40.

Paciliana domus, Att. 1, 14.

Paconius, Q. Fr. 1, 1. 6.

Pacores, *vel* **Pacorus**, ad Div. 15, 1. Att. 5, 18. Orodis regis Parthorum filius, ad Div. 15, 3.

Paean, Ver. 4, 57. nomen Apollinis, Orat. 1, 59. Verr. 4, 57. ejus ſignum.

Paeonius, Q. Fr. 3, 3. rhetor.

Paetus, ad Div. 9, 16. *cognomen familiae Papiriae*, Cluent. 26. & Aeliorum. ad Att. 2, 1. *Paetus*, Phil. 13, 15. Graeculus.

Palaemon, Nat. D. 3, 15.

Palamedes, Top. 20.

M. Lollius **Palicanus**, Verr. 2, 41. Tribun. pl. Att. 1, 1. & 18. Brut. 60.

Palla, Coel. 10.

Pallas, *antis*, N. D. 3, 23. pater Minervae cujusdam.

Pammenes, Brut. 97. longe eloquentiſſimus Graeciae. Or. 29. Demoſthenis ſtudioſiſſimus. *Mentio* Pammenis *quoque ſit* ad Att. 5, 20. 6, 2.

Pamphilus, *Lilybaetanus*, Verr. 4, 14. *Pamphilus*, N. D. 1, 26. Platonis auditor. *Pamphilus*, Orat. 3, 21. rhetor Graecus. *Pamphilus*, Att. 7, 2. ſervus Attici.

Panaetius, *Rhodius Stoicus*, Or. 1, 11. Off.

1, 26. Scipionis Africani majoris praeceptor. Brut. 30. Rutilii, Brut. 26. C. Fannii, Or. 1, 11. Mneſarchi, Off. 2, 2. Tuſc. 1, 32. animum mortalem ſtatuit, Nat. D. 2, 46. Offic. 1, 2. 3, 2. de officiis accuratiſſime diſputavit, Offic. 1, 43. ibid. 2, 17. theatra, porticus, nova templa, non probat. Fin. 4, 9. Att 13, 8. ejus liber de providentia. Leg. 3, 6. de magiſtratibus.

Paniſcus, N. D. 3, 17. Div. 1, 13.

C. Vibius **Panſa**, C. F. C. N. ad Div. 8, 8. Trib. pl. ad Div. 15, 17. in Gallia citeriori M. Bruto ſuccedit, Phil. 5, 19. conſul cum Hirtio, ad Div. 10, 33. exercitus ejus ad Mutinam conciditur, & ipſe ex vulneribus moritur. cf. ad Brut. 6. Phil. 11, 9. laudatio ejus.

Panurgus, p. Q. Roſcio 10. ſervi nomen.

Papia, ad Div. 16, 24. femina. *Papia*, Cluent. 9. uxor Oppianici.

Papirii, ad Div. 9, 21. olim *Papiſii* dicti, ibid. 9, 21. *Cn. Papirius*, Verr. 1, 12. eſt Cn. Carbo. it. Agrar. 3, 2. vide in *Cn. Carbo*. *L. Papirius Craſſus*, ad Div. 9, 21. dictator. *L. Papirius Curſor*, ad Div. 9, 21. magiſter equitum. *L. Papirius Fregellanus*, Brut. 46.

Tib. Gracchi P. F. aetate diſertiſſimus Latii. *L. Papirius Mugillanus*, ad Div. 9, 21. conſul. *L. Papirius Paetus*, Att. 1, 20. *L. Papirius*, Verr. 4, 21. eques Romanus. *L. Papirius*, Potamo, Verr. 3, 66. ſcriba Verris. cf. 3, 60. *M. Papirius*, Mil. 7. pro Dom. 19. frater Sext. Aelii Liguris, tribuni plebis. *Q. Papirius*, Dom. 49. tribunus pleb. auctor legis Papiriae.

C. Papius, Off. 3, 11.

Paralus, Verr. 4, 60. heros, qui triremem primus ſtruxit.

Parhedrus, ad Div. 16, 18.

Parilis, Att. 4, 10. Div. 2, 47.

Paris, Orat. 49. Nat. D. 3, 38. Att. 1, 18.

Parmenides, Acad. 4, 23. ibid. 4, 37. N. D. 1, 11.

Parrhaſius, Flacc. 22. Trallianus. *Parrhaſius*, Tuſcul. 1, 2. pictor nobiliſſimus.

Paſiphae, N. D. 3, 18. Perſeïdis filia. De Div. 1, 43.

L. Junius Patietus, ad Att. 12, 2.

T. Patina, Milon. 17. Lanuvinus.

Patiſcus, *Cilix*, ad Div. 2, 11. 8, 9. 12, 15. Claſſi in Aſia praeeſt.

Patro, *Epicureus*, ad Div. 13, 1. Phaedro ſuccedit. Att. 5, 11. &c.

Patroclus, Tuſc. 2, 15. 16.

Q. **Patulcius**, Att. 14, 18.

L. **Paullus**, *Macedonici pater*, Orat. 2, 87. qui ad Cannas male rem geſſit, Divin. 2, 33. Offic. 3, 32. conſul. *L. Aemilius Paullus, Macedonicus, Africani minoris pater naturalis*, Brut. 20. diſertus, ad Div. 4, 6. Tuſc. 3, 28. Brut. 19. ejus filium adoptat Africani majoris f. Div. 1, 46. 2, 39. conſul iterum, Off. 2, 22. omni Macedonum gaza potitus eſt. Verr. 1, 21. Perſen vi ac virtute ſuperavit, Mur. 14. de Perſe triumphat, Tuſc. 5, 14. *L. Paullus*, M. F. Vatin. 10. quaeſtor Macedoniae, laudatur Mil. 9. ad Div. 8, 4. conſul cum C. Marcello, ibid. 10. provinciae nimis cupidus, ibid. 11. Phil. 13, 6. ad Div. 8, 8. 11, 19. ad Att. 4, 13. ibid. 17. Baſilicam Aemiliam veterem reficit, novam locat. *Paullus*, ad Att. 14, 8. Lepidi frater. *Paullus*, Piſ. 17.

Pauſanias, *Lacedaemonius*, Top. 20. Off. 1, 22. *Pauſanias, Alabandenſis*, ad Div. 13, 64. *Pauſanias*, ad Div. 8, 8. libertus.

Q. **Pedius**, Att. 9, 14. Caeſaris legatus, Planc. 7.

C. **Peducaeus**, ad Div. 10, 33. *L. Peducaeus*, Flacc. 28. eques Romanus. *S. Pe-*

ducaeus, Att. 1, 4. Sexti pater. *Sext. Peducaeus*, Sext. F. Verr. 1, 7. ſenator. ad Att. 7, 13. 14. & 17. ad Div. 8, 14. abſolvitur, Verr. 2, 56. Fin. 2, 18. praetor Siciliae, egregium ejus facinus.

Peleus, Orat. 3, 15. pater Achillis.

Pelias, Orat. 3, 58. Neptuni filius, Theſſaliae rex.

Pelopidae, ad Div. 7, 28.

Pelops, Tuſc. 2, 25. *Pelops*, Byzantinus Romae, Att. 14, 8.

Penelopa, N. D. 3, 22. uxor Mercurii, Panis mater.

M. Pennus, M. F. Brut. 28. in tribunatu agitavit C. Gracchum. Off. 3, 11. peregrinos exterminavit.

Perdiccas, Tuſc. 5, 12. Archelai pater.

Pericles, Brut. 11. Xanthippi filius, Orat. 2, 22. Off. 1, 40. collegam Sophoclem in praetura reprehendit. Orat. 4. cur ceteris oratoribus praeſtiterit, Off. 2, 17. 1, 30. *Pericles*, Verr. 1, 33. Epheſius nobilis.

Peripatetici, Tuſc. 4, 17. & 19. &c. eorum de affectibus ſententia refellitur, Off 1, 25. laudant iracundiam, N. D. 1. 7. Fin. 3, 2. 12. & 13. re, an verbis a Stoicis diſcrepent

Perſa, Div. 2, 37. v. *Perſes*. *Perſa*, de Div. 1, 46. catellus L. Paulli.
Perſaeus, ſ. Perſeus, N. D. 1, 15. Zenonis auditor.
Perſeis, de N. D. 3, 18. filia Perſei, mater Paſiphaës.
Perſes, Verr. 1, 2. rex Macedoniae. Tuſc. 5, 40. Paullum precatur, ne in triumpho ducat. N. D. 2, 2.
Perſeus, N. D. 2, 43. ſidus 3, 18. ejus filia.
C. Perſius, Orat. 2, 6. orator doctiſſimus, Brut. 26. Fin. 1. 3.
M. Perpenna, *ſive potius* Perperna, Or. 2, 65. judex. *Conſul a.* DCLXI. Verr. 1, 55. Cenſor Q. Roſc. 1.
Peſcennius, ad Div. 14, 4.
M. Petillius, Verr. 2, 29. eques Romanus. *Q. Petillius*, pro Mil. 16. judex.
Petiſſius *Urbinas*, Phil. 12, 8. ibid. 13, 2.
M. Petrejus, Sext. 5. C. Antonii legatus, ad Div. 16, 12. legatus Pompeji, Att. 8, 2.
Petrus, Phil. 13, 15. *vid. in* Paetus.
Phaedrus, Or. 1, 7. Div. 1, 3. 7. &c. Platonis dialogus. *Phaedrus*, ad Div. 13, 1. Epicureus. Carus eſt Attico, Att. 13, 37. ejus libri quidam. *Laudatur etiam* Fin. 5, 1. N. D. 1, 33. Phil. 5, 5. ejus filius Lyſiades.

Phaethon, Att. 3, 8. ad Q. Fr. 1, 4. nomen ſervi.
Phalargus, Verrin. 5, 40. Centuripinus.
Phalaris, Offic. 3, 6. tyrannus, Div. 1, 23. Verr. 4, 33. Piſ. 18. &c. ejus taurus, Off. 2, 7.
Phalereus, Divin. 2, 46. v.
Phamea, ad Div. 7, 24. libertus, *Tigellii avus.* Att. 9, 9. moritur. ad Div. 9, 16. Att. 13, 49.
Phania, ad Div. 3, 1. 2, 13. libertus.
Pharnaces, Dejot. 5. cf. Att. 11, 20. 22. ad Div. 15, 15. *Eſt Mithridatis filius. Pharnaces,* Att. 13, 30. 44. ſervus librarius.
Phemius, Att. 5, 20. 21. ſq. 6, 1. muſicus.
Pherecrates, Phthiota, Tuſc. 1, 10.
Pherecydes, Tuſc. 1, 16. Syrus, Div. 1, 50. Pythagorae magiſter, Tuſc. 1, 16. primus dixit animos eſſe ſempiternos. *Pherecydes,* Or. 2, 12. Hiſtoricus.
Phidias, Or. 2, 17. Tuſc. 1, 15. Or. 71. &c.
Phidippus, Dejot. 6. medicus Dejotari.
Phiditia, Tuſc. 5, 34. convivia Lacedaemoniorum.
Philadelphus, Att. 1, 11. *Philadelphus Annius,* Phil. 13, 12. praetorius.
Philarchus, Verr. 4, 12. Centuripinus, 5, 14. Haluntinus.

Philargyrus, ad Div. 6, 1. libertus, Att. 9, 15.

Phileros, nomen ſervi, pro Corn. 1. ad Div. 9, 15.

Philinus, Verr. 3, 34. Herbitenſis.

Philippus, *Alexandri pater*, Offic. 2, 14. 15. 1, 26. filium ſuperat facilitate & humanitate, a filio ſuperatur rebus geſtis & gloria, Tuſcul. 5, 14. Att. 1, 16. *Philippus, rex Macedoniae, quocum bellum Maced. 1. geſtum eſt.* Invent. 1, 12. Verr. 1, 21. a Flaminino vincitur, cf. Phil. 11, 7. Agrar. 1, 19. 33. Offic. 2, 14. Antigoni filius. *Philippus*, Verr. 3, 34. Herbitenſis. *Philippus*, Flacc. 18. Temnites. *Philippus*, ad Div. 13, 28. Lacedaemonius, *L. Philippus, Q. F. e Marciis*, Off. 2, 17. Q. filius, Sext. 51. vitricus Gellii, Planc. 21. Off. 2, 21. tribunus plebis, Muren. 17. Brut. 45. Rabir. 7. conſul cum Sext. Julio Caeſare, Or. 1, 7. 3, 1. Dom. 32. avunculum ſuum cenſor in recitando ſenatu praeterit. Brut. 64. Att. 8, 3. Brut. 47. optimus ſuae aetatis Orator, Or. 2, 61. Offic. 1, 30. facetus. *ibid.* 2, 17. *de eo cape* Agr. 2, 16. de Or. 2, 54. Quint. 22. *vide etiam* L. Marcius. *L. Philippus, L. F. Q. N.* Phil. 3, 10. vitricus Octavii,

Har. Reſp. 6. ad Div. 1, 9. conſul. *L. Philippus, L. F. L. N.* Phil. 3, 10. Phil. 8, 9. ad Div. 12. 4. *Q. Philippus*, Balb. 11. exſul. *Q. Philippus*, ad Div. 13, 73. 74. proconſul.

Philiſtus, *Syracuſius*, Div. 1, 20. 33. hiſtoricus, Or. 2, 13. 23. familiaris Dionyſii, imitatur Thucydidem, Brut. 17. Br. 88. Q. Fr. 2, 13.

Philo, Acad. 4, 6. Clitomachi auditor, Or. 3, 28. in Academia maxime floret, Brut. 89. princeps Academiae *Quartae*, Ciceronem auditorem habuit, ad Div. 13, 1. ei valde probatur, Acad. 4, 4. ejus libri duo, 1, 4. contra eum ſcribit Antiochus, Tuſc. 2, 10. ibid. 3. alio tempore philoſophiam, alio rhetoricam docebat, Acad. 1, 4. magiſter Antiochi, Tuſc. 5, 37. peregrinatur. *Philo, Architectus*, Or. 1, 14. *Philo*, ad Div. 2, 12. 8, 8. libertus. *L. Philo, e Veturiis*, in Caecil. 19. quaeſtor.

Philoctetes, ad Her. 4, 30. Tuſc. 2, 7.

Philodamus, Verr. 2, 44. Opuntius. *Philodamus*, Verr., 1, 25. Lampſacenorum princeps.

Philodemus, Fin. 2, 35. Epicureus.

Philodorus, Flacc. 22. Trallianus.

Philogenes, Att. 5, 13. 6, 4. ſervus aut libertus Attici.

Philogonus, Q. Fr. 1, 3. libertus Q. Ciceronis.

Philolaus, Or. 3, 34. Crotoniata, Pythagoreus, Archytae diſcipulus.

Philotes, Alabandenſis, ad Div. 13. 56.

Philotimus, Att. 2, 4. 6, 10. ad Div. 3, 9. &c. libertus Ciceronis.

Philoxenus, Att. 4, 6. poëta Syracuſanus.

Philus, Att. 4, 16. cognomen L. Fulvii. Amic. 4, 7. 19. laudatur.

Phintias, Offic. 3, 10. Pythagoreus.

Phoenix, Or. 3, 15. comes Achillis.

Phormio, Or. 2, 18. Peripateticus. c. 19. Phormiones *dicuntur, qui de re praecipiunt, & diſſerunt, quam non intelligunt.*

Phoronis, Nat. D. 3, 22. Valentis uxor, Mercurii cujusdam mater.

Pictor, Or. 2, 12. vid. *Fabius Pictor*.

Pierides & Pieriae, Nat. D. 3, 21. Muſae.

Pierius, ſ. **Pireus**, ibid. pater Pieridum novem ex Antiopa.

Pietas, Div. 1, 43. ejus aedes Romae.

Pilia, Att. 4, 4. &c. uxor Attici.

M. Pilius, Att. 13, 31. ad. Div. 8, 8. *Q. Pilius*, Att. 4, 17. neceſſarius Attici.

Pilus, ad Brutum ep. 7.

Pinarii Nattae, Div. 2, 21. nobiles. vid. *L. Natta.*

T. Pinarius, ad Div. 12, 24. Att. 6, 1. 8, 15. amicus Ciceronis. *M. Pinarius*, vid. *Ruſca.*

Pindarus, poëta, Or. 1. Fin. 2, 34. &c. *Pindarus*, ad Att. 16, 1. decumanus.

T. Pinnius, ad Div. 13, 61.

Pippa, Verr. 3, 33.

Piſiſtratus, *tyrannus*, Orat. 3, 33. homo doctus & eloquens. *Commemoratur etiam* Brut. 7. Senect. 20. Att. 8, 16. Nat. D. 3, 33.

Piſo, Att. 12, 3. argentarius. C. Calpurnius *Piſo*, Caecin. 12. Att. 1, 1. proconſ. Galliae, ibid. 1, 13. 14 pacificator Allobrogum. Flacc. 38. a Cicerone defenditur, Brut. 68. Q. Roſc. 3. *C. Piſo*, in Piſon. 1. ad Quir. p. Red. 3. in Senat. 15. gener Ciceronis. Brut. 78. ingenioſiſſimus. *Cn. Piſo*, Sull. 24. Muren. 38. *L. Piſo, qui primus* Frugi *dictus eſt*, Brut. 27. Verr. 3, 48. Off. 2, 21. primus legem de repetundis tulit, Font. 13. Brut. 27. Or. 2, 12. Annales ſcripſit & orationes, ad. Div. 9, 22. L. *Piſo*, L. fil. Verr. 4, 25. praetor. *L. Piſo*, Verr. 4, 25. L. F.

L. N. praetor, Verr. 1, 46. cum Verre. add. Caecil. 19. *L. Piſo*, Caeſonius, Dom. 9. lege Clodia Macedoniam accipit, ad Div. 4, 4. C. Caeſaris ſocer, Phil. 1, 4. ad Div. 12, 22. Phil. 8, 9. 10, 5. ad Div. 12, 4. legatus ad Antonium. *M. Piſo*, Fin. 5, 1. M. Pupius *Piſo, Calpurnianus*, Dom. 13. adoptatus a M. Pupio, Verr. 1, 14. Quaeſtor, Flacc. 3. Hiſpaniae praetor, Att. 1, 13. amicus Clodii, ibid. 14. valde reprehenditur, ibid. 16. Or. 1. 22. eloquentiae ſtudioſus, Brut. 64, 66. Fin. 4, 26. Stoicos facete ridet ibid. 5, 1. Nat. D. 1. 7. Peripateticus.

Pitaratus, Fat. 9. Archon Athenienſis.

Pittacus, Sapiens, Or. 3, 15. Leg. 2, 26.

Pituanius, Att. 4, 15. familiaris Attici.

L. Plaetorius, Cluent. 60, ſenator. *M. Plaetorius, M. F. Ceſtianus*, Font. 5. Cluent. 45. Aedilis curulis, ibid. 53. praetor cum Cicerone.

C. Atejus Plagulejus, ad Att. 10, 8. Dom. 33.

Cn. Plancius, Att. 1, 22. tribunus militum, ad Div. 4, 14. exſuli ſpem reditus facit Cicero, Planc. 8. *Cn. Plancus* Or. 2, 54. a L. Craſſo defenditur. Cluent. 51. accuſat eum M. Brutus. *Cn. Plancus, e Munaciis, L. F.* ad Div.

10,6. laudatur. ibid. 11, 17. *L. Plancus*, L. F. ad Div. 8, 1. Phil. 3, 15. praetor Galliae, ad Div. 10, 1. conſul deſignatus, ibid 18. ad Lepidum ſe confert, ibid. 11. Lepidi inimicus. *L. Plancus*, Phil. 11, 6. *T. Plancus* Burſa, *L. F. Cn. & L. Planci frater*, Phil. 13, 12. curiam incendit, Phil. 11, 6. cum Antonio facit, Phil. 6, 4. omnibus ſententiis maximo plauſu condemnatus, ad Div. 7, 2. 12, 18. inimiciſſimus Ciceronis, Phil. 12, 18. ad Div. 9, 11. ejus ignorantia literarum ridetur.

M. Planius, ad Div. 9, 13. eques Romanus.

Plato, Div. 1, 36. Fin. 5, 29. Tuſc. 4, 19. 25. Aegyptum & Magnam Graeciam peragravit ſcientiae cauſa, Acad. 1, 5. Acad. 4, 39. ibid. 37. ex materia factum mundum a Deo aeternum. Tuſc. 1, 17. de mundo & mente ſententia. N. D. 1, 12. in ſententia de Deo inconſtans, ib. 10. Leg. 3, 15. mutatis muſicorum cantibus, mutari civitatis ſtatum putat. Or. 1, 11. oratorem a reip. gubernaculis removet. Tuſc. 2, 11. poëtas e civitate ſua ejicit, Att. 7, 12. *Plato*, Sardianus, ad Q. Fr. 1, 2. 4. Epicureus.

Plator, Piſon. 34. Har. Reſp. 16. Dyrrhachinus,

A. Plautius, ad Div. 13, 29. praetor Bithyniae & Ponti.

Plautus, poëta, Offic. 1, 29. Brut. 15. Plautus, Att. 1, 16. judex abſolvit Clodium.

Plouratus, Piſ. 34. Macedo.

A Plotius Sylvanus, Planc. 7. Att. 5, 15. praetor. C. Plotius, Flacc. 21. ſenator, legatus in Aſia. C. Plotius, Fin. 2, 18. Nurſinus, eques Romanus. L. Plotius, Arch. 9. poëta.

Pola, Servius, ad Div. 8, 12. accuſator.

Poleas, Verr. 4, 42. Tyndaritanus.

Polemarchus, Verr. 3, 23. Murgentinus.

Polemo, Acad. 1, 10. Or. 3, 18. Xenocratis auditor, nil ab Ariſtotele diſſenſit. Acad. 4, 42. ejus ſcripta, de Fin. 4, 6.

Polemocrates, Flacc. 30.

Poles, Flacc. 18. Temnites. Poles, Leg. 2, 13. augur.

Polla, ad Div. 11, 7. eſt Valeria Paulla, D. Bruti uxor.

Pollex, ad Div. 15, 6. Att. 8, 5. 11, 4. ſervus Ciceronis.

Pollio, ad. Div. 1, 6. 9, 25. 11, 9. &c.

Pollux, Div. 1, 43. ejus aedes Tuſculi, ibid. 34.

Polyenus, Fin. 1, 5. Acad. 4, 33. Geometra inſignis.

Polybius, ad Div. 5, 12.

Polycharmus, Att. 5, 11. praetor Athenienſium.

Polycletus, Verr. 4, 3. nobilis ſtatuarius, Or. 2, 16. Herculem finxit. Brut. 86. Tuſc. 1, 2.

Polychrates *Samius*, Fin. 5, 30.

Polydorus, Or. 3, 58. Priami ex Hecuba minimus filius.

Polygnotus, Brut. 18. pictor.

Polyidus, Div. 1, 40. Corinthius, augur.

Polyphemus, Tuſc. 5, 39. Cyclops Siculus.

Pompeja, ad Div. 5, 11. P. Vatinii uxor.

Pompeji, Parcennii, Verr. 4, 11. Mamertini. *Pompejus* Phrygio, Or. 2, 70. *Pompejus* Vindullus, Att. 6, 1. *Cn. Pompejus* Baſiliſcus, Verr. 4, 11. *Cn. Pompejus* Philo, Verr. 4, 22. Tyndaritanus. *Cn. Pompejus* Theodorus, Verr. 2, 42. Siculus. *Cn. Pompejus Strabo, Sext. fil.* in Caecil. 19. Verr. 3, 16. praetor Siciliae, Font. 15. Balb. 22. bellum ſociale gerit. Phil. 12, 11. in ejus exercitu tiro fuit Cicero. Brut. 47. mediocris orator. Cornel. 1. *Cn. Pompejus*

Magnus, Cn. F. Sext. N. Act. 1. in Verr. 10. ludos votivos dat. Manil. 4. bellum Sertorianum conficit. Verr. 5, 2. dux contra fugitivos in Sicilia. Sext. 27. ejus in Tygranem lenitas. Flacc. 28. Hyeroſolymis captis nil ex fano attigit. Att. 2, 16. ibid. 1, 16. a plebe Caeus Cicero dicitur, quod eum nimis diligeret, ibid. 14. laudibus Ciceronis invidet, 2, 3. Epicrates dicitur, 2, 17. Alabarches vocatur, 2, 9. Hieroſolymarius, 2, 12. Quindecimvir. Quir. p. Red. ejus in Cicerone revocando inſignis opera, ad Div. 1, 1. Off. 2, 17. ejus theatra, porticus, templa reprehenduntur, ad Div. 8, 11. Att. 6, 1. Dom. 7. ei Ciceronis ſententia res frumentaria committitur cum imperio. ad Div. 8, 8. Attic. 7, 11. reprehenditur, quod Caeſare adveniente urbem reliquerit, ad Div. 4, 7. copiae ejus. Att. 8, 2. *initio belli Civilis* nil agit ſapienter & fortiter, omnia contra Ciceronis conſilium. Caeſarem aluit, auxit & armavit, Att. 9, 13. de pace mittit ad Caeſarem, Tuſc. 3, 26. fuga poſt pugnam Pharſalicam, ad Div. 12, 14. Div. 2, 9. in ſolitudine Aegyptiorum trucidatur. Div. 1, 14. multa eum fefellerunt. Phil. 2, 42. ejus domus & horti &c.

Milon. 25. Magnus vocatur. *Cn. Pompejus*, *alter Magni fil.* Att. 12. Phil. 13, 4. *Q. Pompejus*, Auli (*tibicinis*) F. Brut. 68. Bithynicus. *Q. Pompejus Nepos*, A. F. Brut. 25. Muren. 7. Verr. 5, 70. homo novus, ſummos honores conſecutus eſt, Fin. 2, 17. Off. 3, 30. Brut. 76. cenſor. Font. 7. a Caepionibus accuſatus abſolvitur, Amic. 21. *Q. Pompejus*, *Q. F. A. N. Rufus*, Or. 1, 37 praetor urbanus, Agr. 1, 15. conſul cum L. Sulla. *Q. Pompejus* Rufus, *hujus Quinti F. A. Nepotis*, Sull. 19. Att. 4, 16. Q. Fr. 3, 2. ad Div. 8, 1. inimicus Ciceronis. *Q. Pompejus, Sext. F.* ad Div. 13, 49. *Sext. Pompejus, S. F. Cn. Strabonis Fr.* Brut. 47. ſummus JCtus, geometra & Stoicus: cf. Or. 1, 15. 3, 21. Offic. 1, 6. Phil. 12, 11. *S. Pompejus, Cn. Magni fil.* Att. 12, 37. fugit in Hiſpaniam citeriorem, ad Div. 11, 1. Phil. 13, 6. Maſſiliae verſatur, Phil. 5, 15. a M. Lepido civitati reſtituitur. *P. Pompejus* Chlorus, Verr. 2, 8. civis Rom.

Pompilius, Offic. 1, 11. Imperator.

Pomponia, Att. 1, 5. ſoror Attici.

C. Pomponius, Brut. 49. 57. 62. Or. 3, 13. qualis orator fuerit. Brut. 90. *M. Pomponius*, Offic. 3, 31. *M. Pomponius*, Div. 2,

29. *M. Pomponius*, Dionyſius, Att. 4, 15. libertus. *T. Pomponius*, ad Div. 5, 4. &c. *eſt* Atticus.

C. Pomtinus, Catil. 3, 2. Flacc. 40. praetor conſule Cicerone. Prov. Conſ. 13. Att. 4, 16. Q. Fr. 3, 4. Piſ. 24. neceſſarius Ciceronis. ad Div. 2, 15. 3, 3. 15, 4. legatus Ciceronis in Cilicia. Att. 6. 3. vitia ejus.

Pontianus, Att. 12, 44.

Pontidia, Att. 5, 21. 6, 1.

M. Pontidius, Or. 2, 67. Brut. 70. Arpinas.

Pontinius, v. Pomtinus.

C. Pontius Samnis, Offic. 2, 21. *L. Pontius* Aquila, ad Div. 10, 33. legatus D. Bruti perit ad Mutinam. Att. 5, 2. 3. 4. ejus villa. T. Pontius, Fin. 1, 3. Senect. 10. centurio, robore inſignis. *Pontius* Titinianus, Att. 9, 19.

Popilia gens, Leg. 2, 22. *Popilia*, Or. 2, 2. mater Q. Catuli.

C. Popilius, P. F. Phil. 8, 8.

C. Popillius, *Laenas, C. F. C. N.* Leg. 3. 16. *C. Popillius*, P. F. Brut. 25. non indiſertus. *L. Popillius*, Cluent. 47. judex. *M. Popillius, M. F. Laenas*, Br. 14, conſul. *P. Popillius, C. F. P. N.* Verr. 4, 50. P. Rupi-

Sext. Propertius, Dom. 19.

Protagoras, Nat. D. 1, 23. Abderites, Brut. 12. locos communes ſcripſit, Or. 3, 32. de natura rerum ſcripſit. Nat. D. 1, 1. de diis dubitat.

Protogenes, Att. 2, 21. Jalyſum fecit, Brut. 18. pictor. *Protogenes*, ad Div. 7, 1. M. Marii lector.

Pruſias, *rex Bithyniae*, Div. 2, 24.

Pſeudophilippus, Agr. 2, 33.

Ptolemaeus, *Lagi fil.* Div. 2. 66. dux Alexandri. *Ptolemaeus*, Offic. 2, 23. Alexandrinus. *Ptolemaeus*, Dom. 7. rex Cypri, Flacc. 13. Sext. 25. *Ptolemaeus*, Tuſcul. 5, 34. *Ptolemaeus Auletes*, Rab. Poſt. 2. regno pellitur, ad Div. 1, 1. ſqq. Q. Fr. 2. 10. ejus lectica Aniciana.

Q. Publicenus, Q. Fr. 1, 2, 4.

Publicius, Div. 1, 50. vates. *Publicius*, Catil. 2, 2. ſocius Catilinae. *C. Publicius*, Or. 2, 67. *Cn. Publicius*, Menander, Balb. 11. Graecus. *L. Publicius*, Quint. 6. venalitiarius, ſ. mango. *Q. Publicius*, Clu. 15. praetor.

Publilia, Att. 12, 32. Ciceronis poſt Terentiam uxor. *Publilius*, Att. 12, 7. ſocer Ciceronis.

Publius *Syrus*, ad Div. 12, 18. mimus. Att. 14, 2. *Publius*, ad Div. 16, 22.

Pulchellus, Att. 2, 1. &c. Clodius.

Pullus Numitorius, Fin. 2, 22. Fregellas prodidit.

Cn. **Pupius**, ad Div. 13, 9. in operis ſocietatis Bithynicae. *M. Pupius*, Dom. 13. adoptat Piſonem.

Pylades, Fin. 2, 24. amicus Oreſtae, *a quo* c. 26. Pyladea amicitia.

Pyrrho, Fin. 2, 11. 13, Offic. 1, 2. de ſummo bono ſententia, Tuſc. 2, 6. ſententia de dolore, Fin. 4, 16. virtus, *ab eo dicti* Pyrrhonii, Or. 3, 17.

Pyrrhus, Div. 2, 56. Aeacides, ad Div. 9, 25. ejus libri de re militari. Muren. 14. de eo triumphat M'. Curius. Offic. 2, 7. ad Div. 5, 12. Parad. 6. Amic. 8.

Pythagoras, Tuſc. 1, 16 Pherecydis diſcipulus. Or. 2, 33. Tuſc. 4, 1. junior eſt Numa Pompilio, Fin. 5, 29. Tuſc. 4, 19. 25. Aegyptum peragravit, & Magos Perſarum adiit. Acad. 4, 37. ex numeris & Mathematicorum initiis omnia eſſe putat. Nat. D. 1, 11. Deum eſſe animum per mundum permeantem, ejusque particulas animos noſtros, *ibid.* 3, 11. Divin. 1, 3. Offic. 1, 17.

ultimum in amicitia putat, ut fiat unus e pluribus. Tuſc. 1, 25. ſummae ſapientiae credit fuiſſe, imponere rebus nomina. Offic. 1, 30. ſine ulla hilaritate ſummam auctoritatem conſequitur, Tuſc. 5, 3. Nat. D. 3, 36. Muſis bovem immolavit, Fin. 5, 2. Metaponti moritur &c. Tuſc. 4, 1.

Pythagorei, Div. 1, 30. quare fabis abſtinuerint, Tuſc. 1, 16. *ibid.* 5, 39. 4, 2. Nat. D. 1, 5. eorum, Ipſe dixit. de Senect. 11.

Pythia, Divin. 1, 19. 36.

Pythius, Offic. 3, 14. argentarius Syracuſanus.

Pythodorus, Flacc. 22. Trallianus.

Q.

Querelae, ad Div. 6, 6. liber Caecinae.

Quinquatrus, ad Div. 2, 12. 12, 25.

C. Quintilius, Cluent. 62. eques Roman. *P. Quintilius Varus*, Quint. 17. *Sext. Quintilius*, p. Red. in Senat. 9. praetor.

C. Quintius, Quint. 3. & 49. *L. Quintius*, Cluent. 27. Tribun. pl. patronus Oppianici, Brut. 62. in concionibus turbulentus. *idem videtur, qui* Att. 7, 9. *appellatur* familiaris Ciceronis. *L. Quintius* Cincinnatus, Senect. 16. *Num. Quintius*, Sext. 38. tribunus plebis. *P. Quintius* Varus, Cluent. 19.

P. Quintius, pro quo eſt oratio. T. Quintius Flamininus, Att. 12 5. conſul. *Quintius Gallus*, ad Div. 13, 43.

Quirinus, Off. 3, 10. Romulus, Att. 12, 45. 13, 28.

Quirinalia, ad Q. Fr. 2, 3. 13.

R.

Rabirius, Acad. 1, 1. *C. Rabirius*, Rabir. Perd. 2. Piſon. 2. a Cicerone defenditur, Att. 1, 6. *C. Rabirius*, Poſtum 1. eques Rom. *a Cicerone defenditur.*

L. Rabius, Verr. 1, 34. *Marianus.*

Rabocentus, Piſon. 31. Beſſicae gentis princeps.

L. Rabonius, Verr. 1, 50.

L. Racilius, Verr. 2, 12. ad Div. 1, 7. tribunus plebis, cf. ad Q. Fr. 2, 1.

Rarius, vel Ranius, Att. 12, 21.

Regillus, *cognomen Aemiliorum*, Att. 12, 24. filius Lepidi.

Reginus, Att. 10, 13.

L. Regulus, ad Div. 13, 60. familiariſſimus Ciceronis. *M. Regulus*, Off. 1, 13. Punico bello primo captus. Piſon. 19. ejus ſupplicium, Att. 3, 17. &c. cf. *M. Attilius.*

Remus, Div. 1, 47. 2, 20.

Remora, Divin. 1, 47.

Q. Rex, ad 13, 51. *e familia Marcia.*

Rhinton, Att. 1, 20. poëta.

Rhodo, ad Div. 2, 18.

Romulus, Divin. 2, 20. *ibid.* 1, 17. 2, 38. ejus lituus. *ibid.* 1, 17. 2, 48. augur cum fratre. Nat. D. 3, 2. auſpicia conſtituit Leg. 1, 1.

L. Roſcius, Phil. 9, 2. legatus. *Q. Roſcius*, Quint. 24. Q. Roſc. 7. de N. D. 1, 28. Divin. 1, 36. Leg. 1, 4. Arch. 8. ejus mors, Divin. 31. &c. *Sex. Roſcii*, S. Roſc. 6. pater &. filius, Off. 2, 14. *T. Roſcii*, Sext. R. 6. *Capito & Magnus.*

C. Rubellinus, ad Div. 12, 26.

Rubria, ad Div. 9, 21. Carbonis mater.

Rubrius, Verr. 1, 25. miniſter Verris. *L. Rubrius, Caſſinas*, Phil. 2, 16. *P. Rubrius*, Verr. 3, 57. eques Rom. *Q. Rubrius* Varro, Brut. 45. *Q. Rubrius*, Verr. 3, 80.

Rufio, ad Div. 7, 20. *Rufio*, Att. 5, 2. 14, 14. *eſt* Sempronius Rufus.

Rufus, ad Div. 5, 19. *eſt* L. Meſcinius Rufus. *Rufus*, ad Div. 9, 24. amicus Paeti. *Rufus*, Orat. 2, 69. vide in *Rutilius.*

Rufrenius, ad Div. 10, 21.

P. Rullus, Agrar. 1, 5. *P. Rullus, alius trib. pleb.* pro Dom. 16. *Q. Fabius Rullus*, Phil. 5, 17.

Rupa,

Rupa, ad Div. 2, 3. libertus.
A. Rupilius, Cluent. 63. medicus. *Rupilius*, Off. 1. 31. hiſtrio. *P. Rupilius*, Verr. 4, 50. Lael. 11. P. Popillii Laenatis collega in conſulatu, Verr. 2, 13. *P. Rupilius*, P. F. Menenia, ad Div. 13, 9. eques Rom.
M. Ruſca, Or. 2, 65. *e Pinariis*, Trib. pl.
Ruſcio, Mil. 22. ſervus.
C. Ruſius, Brut. 47. accuſator.
C. Ruſticellus, *Bononienſis*, Brut. 46.
Rutilia, Att. 12, 20. C. Cottae mater.
C. Rutilius Rufus, Brut. 40. in Caecil. 21. *L. Rutilius*, Lael. 20. *L. Rutilius*, Cluent. 65. *M. Rutilius*, ad Div. 13, 8. *P. Rutilius Lupus*, Font. 15. L. Julii collega in conſulatu. *P. Rutilius* Rufus, M. F. Brut. 29. orator, Offic. 2, 13. Or. 1. 40. tribunus pl. Rabir. Perd. 7. contra Saturninum ſtat. Offic. 3, 2. Fin. 1, 3. libros edidit. Att. 4, 16. Or. 1, 53. Brut. 29. damnatur. Balb. 13. cf. Nat. D. 3, 32. Rabir. Poſt. 10. *P. Rutilius*, Caecin. 10. teſtis in Caecinam.

S.

Sabazia, N. D. 3, 23. ſacra Bacchi.
Sabazius, de Leg. 2, 15.
L. Sabellius, Brut. 34.
Sabinius *Reatinus*, Sext. 37.

C. Sacerdos, *e Liciniis*, Verr. 1, 10. praetor Siciliae. Planc. 11. legatus Q. Metelli in Creta.

Sadala, Verr. 24, rex *Thraciae*.

Safinius, Cluent. 25. Atellanus.

Salaco, ad Div. 7, 24.

Q. Salaſſus, ad Div. 4, 18.

Salii, de Div. 1, 17. *Sacerdotes Martis*.

Salinator, Or. 2, 67.

Salluſtius *ſcripſit* Empedoclea, ad Q. Fr. 2, 11. extr. *C. Salluſtius Criſpus*, Att. 11, 20. ei Caeſar ignovit. *Salluſtius* Caninius, ad Div. 2, 17. proquaeſtor Ciceronis. *Cn. Salluſtius*, ad Div. 14, 11. Att. 11, 11. *P. Salluſtius*, Att. 11, 11. *Cn. Salluſtius*, de Divin. 1, 28. *Ciceronis libertus*, ad Div. 14, 4. 11. laudatur, Att. 1, 3. & 11.

Sext. Saltius, Agrar. 2, 34. duumvir Capuae.

Salvius, ad Div. 9, 11. 9, 7. libertus Attici. 10, 18. libertus Hortenſii filii.

Salus, Att. 4, 1. Dea, de Div. 1, 47. Salutis augurium.

Samiarius, Phil. 11, 2. exſul.

Sampſiceramus, Att. 2, 14. 16. 17. 23. *eſt* Pompejus.

Sando, ad Div. 3, 7.

Q. **Sanga**, Piſon. 31. ſenator.
Sappho, Verr. 4, 57. ejus ſtatua.
Sardanapalus, Fin. 2, 32. Tuſc. Q. 5, 35
Sarpedon, Div. 2, 10. filius Jovis.
Saſerna, Phil. 13, 13, amicus Antonii, Att 15, 2.
Saſſia, Cluent. 5. mater Cluentii.
Satrius, ad Brut. 6. legatus. *Satrius Caninius*, Att. 1, 1. *M. Satrius*, de Offic. 3, 18.
Saturnalia, Cat. 3, 4. Att. 5, 20. 13, 52.
Cn. **Saturninus**, Planc. 8. & 12. ad Div. 8, 14. 12, 26. heres Q. Turii. *L. Saturninus*, de Har. reſp. 20. Sext. 17. quaeſtor Oſtienſis. Catil. 4, 2. C. Memmium interficit. Sext. 47. Dom. 31. Q. Metellum lege ex urbe ejicit. Rabir. Perd. 3, 6. ejus caedes.
Saturnus, Nat. D. 3, 24. etymologia, 2, 20. 46. ſtella, 3, 17.
P. **Saturius**, Q. Roſc. 1. patronus Chaereae. Cluent. 38.
Satyri, Nat. D. 3, 17.
Satyriſcus, Div. 1, 20.
Satyrus, ad Div. 12, 22. Attici ſervus.
C. **Saufejus**, Rabir. Perd. 7. *L. Saufejus* Att. 1, 3. it. 4, 6. amicus Attici, Epicu

reus, 2, 8. in ſtudiis laborioſus. cf. 14, 18. 15, 4. 16, 8.

Saxa, *Decidius*, Phil. 10, 10. it. 11, 5. Phil. 8, 3. de grege Antonii, nebulo, centurio &c. *add.* 13. 12.

Scaeva, Att. 13, 23. Caeſarianus. *Scaeva*, Rabir. Perd. 11. ſervus.

Scaevola, *eſt cognomen* Muciorum.

Scamander, Cluent. 16. libertus.

P. Scandilius, Verr. 3, 58.

Scantia, femina, Milon. 27.

M. Scaptius, Att. 6, 1. negotiator Cappadociae. *Scaptius*, Att. 5, ult. 6, 1. 2. &c. *frater Marci.*

P. Scapula, Quint. 4. foenerator. *Scapula*, ad Div. 9, 13. auctor ſeditionis in Hiſpania.

Scatinii, Phil. 3, 6. ſunt ex Aricia.

Scato, Dom. 44. homo obſcurus, Clodianus.

M. Scaurus, *ex Aemiliis*, Or. 2, 46. Brut. 29. ejus orationes & libri. Stoicus fuit, Offic. 1, 30. conf. Or. 2, 69. Offic. 1, 22. reſiſtit C. Mario, Sext. 47. omnibus ſeditioſis, Har. reſp. 20. Dejot. 11. accuſatur, Dom. 19. Nat. D. 2, 23. Mentem & Fidem in Capitolio dedicat, princeps Senatus. *M. Scaurus, M. principis Senatus fil.* de Offic. 2, 16. cf. pr. Sext. 54. Sext. 47. ad eum

praetorem cauſa P. Sextii acta e
1, 39. Att. 4, 15. de repetundis a
e *Praetura Sardiniae*, a Cicerone
ditur. *M. Scaurus, ex Aureliis, v. ii*
C. Scipio, *e Corneliis*, pro Sext.
P. Sextii, vir optimus. *Cn. Scipio,*
L. F. Planc. 24. & 25. Off. 1, 18. B
in Hiſpania occiditur cum fratre. cf.
1, 37. 46. Nat. D. 3. 32. *L. Scipio A*
cus, P. F. L. N. Mur. 14. de Ant
triumphat, *unde* Aſiaticus *dictus eſt*:
vinc. conſ. 8. Phil. 11, 7. collega C.
illi ſapientis in conſulatu. Poſtum. 10.
ſtatua in Capitolio. *L. Scipio,* Aſiati
L. F. L. N. Rabir. Perd. 7. Verr. 1,
collega C. Norbani in conſulatu, Att. 9,
a Sulla proſcriptus. *M. Scipio*, Brut.
P. Naſicae filius, eloquens. *M. Scipio, M*
luginenſis, Or, 2, 64. *P. Scipio*, L. F. O
1, 18. pro Planc. 25. pro Balbo 15. occi
ditur, Phil. 11. 7. *P. Scipio,* Cn. F. L. N
Har. reſp. 13. Or. 3, 33. omnibus civibu
ſui copiam fecit, pontifex max. *P. Scipio*
P. F. Cn. N. Naſica, Corculum, *hoc eſt ſa*
piens; vid. Tuſc. 1, 9. Brut. 20. & 58. bi
conſul. conſ. Divin. 2, 35. *P. Scipio Na*
ſica, P. F. P. N. *Cn. Pron.* Planc. 21, Bru

22. cum D. Bruto conſul fuit. Leg. 3, 9. a tribuno pl. Curiatio in vincula conjicitur. Planc. 14. Catil. 1, 1. Dom. 34. Lael. 12. Off. 1, 22. privatus. Flacc. 31. Pergami moritur. Off. 1. 30. *hic* Serapio *dictus eſt. P. Scipio Naſica*, P. F. P. N. *P. pron. Cn. abn.* Brut. 34. in conſulatu mortuus, de Off. 1, 30. *P. Scipio*, P. F. P. Serapionis nepos, Br. 58. gener L. Craſſi. Sext. Roſc. 28. Or. 3, 2. *P. Scipio Naſica, P. ex Licinia Craſſi filius*, Att. 2, 1. Div. 7, 9. Verr. 4, 36. Verris advocatus.

Scopas, Or. 2, 86. Theſſalus, *Scopas*, Div. 1, 13. eximius ſculptor.

C. **Scribonius**, C. F. Pop. Curio, ad Div. 8, 8. *L. Scribonius*, Libo, Or. 1, 53. tribunus pl. add. de Or. 2, 65.

Scrofa, Att. 5, 4. 6, 1. *cognomen* Cn. Tremellii.

Scylax, Div. 2, 42. Halicarnaſſeus.

Scylla, Verr. 5, 56. Har. Reſp. 27. Nat. D. 1, 38. *monſtrum*.

Scyron, Acad. 4, 33. *Epicureus*.

Seboſus, Att. 2, 14. 15.

Sedulius, Dom. 30.

Segavianus, ad Div. 10, 17.

Segulius, Labeo, ad Div. 11, 20. 21.

Sejus, Att. 5, 13. *libertus*. *Cn. Sejus*, Cluent. 38, ſenator. *M. Sejus*, L. F. Offic. 2, 17, Planc. 5. *De hoc intelligi poteſt* ad Div. 9, 7. *it.* Att. 12, 11. *Q. Sejus*, Poſtumus, Dom. 44, 50. Har. reſp. 14. eques Rom.

Selene, Verr. 4, 27. uxor regis Antiochi.

Seleucus, ad Div. 6, 18. ſervus.

Selicia, Att. 15, 12.

Q. **Selicius**, ad Div. 9, 16. ad Att. 1, 12. foenerator, ad Div. 1, 5. amicus Lentuli.

Selius, ad Div. 7, 32. C. & *P. Selii*, Acad. 4, 4.

Semele, Tuſc. 1, 12. Nat. D. 2, 24. mater Bacchi.

Semiramis, Prov. Conſ. 4.

Ti. & C. **Sempronii**, Or. 1, 9. *&c.* *A. Sempronius*, *Muſca quaeſturae* Or. 2, 60. C. *Sempronius*, Rufus, ad Div. 8, 8. amimicus Ciceronis: *cujus ſaepe mentio*, v. c. Att. 6, 2. ad Div. 12, 22. 25. *vide etiam* Rufio. *L. Sempronius*, Atratinus, ad Div. 9, 21. *M. Sempronius*, Or. 2, 60. A. frater.

C. **Sentius**, *Saturninus*, Verr. 3, 93. Piſon. 34.

Septimia, ad Div. 9, 10. Att. 16, 11.

C. **Septimius**, Att. 2, 24. ſcriba. *C. Septimius*, Sen. p. Red. 9. praetor. Att. 12, 13.

14. augur. *P. Septimius* S
in Verr. 13. Cluent. 41. ſe
Q. Septitius, Verr. 3, 4.
Septumulejus, Anagnin
terfecit C. Gracchum.
Seprulla, Att. 1, 12.
Serapio, Att. 6, 1. *eſt* Scip
pio, Att. 10, 71. *ſervus Atti*
2, 4. ibid. 6. Eratoſthen
hendit.
Serapis, Div. 2, 59. Nat.
C. Serenus, Planc. 5.
Sergius, Phil. 2, 25. mi
Aurata ſ. Orata, Or. 1,
Cn. Sergius, Verr. 3, 43.
3, 78. ſcriba Ciceronis. *L*
5. familiaris P. Clodii. *Q.*
8. ſenator.
Serranus, ab aratro dicta
43. &c. *v. in* Attilius. *C.*
Perd. 7. Planc. 5. *Sext.*
nus, Att. 4, 2 tribunus p
ſacella inaedificat. *Serra*
ad Q. Fr. 3, 8.
Cn. Sertius, Verr. 2, 48.
Q. Sertorius, Brut. 48.
4. a Cn. Pompejo vincitur.

Servaeus, Fontej. 5.

Servilia Claudii, Att. 12, 20. filia Q. Caepionis. Att. 6, 1. *eſt* Servilia, *quae nuptias Tulliae conciliare volebat.*

Servilii, Acad. 4, 18. fratres gemini. *Hi ſunt Q. & P. Q. Caepionis filii, Cn. nep. a quibus deinde Geminorum cognomen uſurpatum & ad poſteros propagatum eſt. P. conſul fuit a. DI. & DV. Servilii*, Caſcae, Phil. 2, 11. *C. Servilius* Ahala, de Sen. 16. *C. Servilius Vatia, M. F.* in Caecil. 19. *C. Servilius Glaucia*, Brut. 62. peracutus, Catil. 1, 1. interficitur. *C. Servilius*, Verr. 5, 54. negotiator Panormitanus. *Cn. Servilius, Caepio, Cn. F. Cn. N.* Brut. 20. *Cn. Servilius Caepio*, Verr. 1, 15. cenſor. *L. Servilius*, Verrin. 3, 7. eques Rom. *L. Servilius* Poſtumus, ad Div. 12, 26. *M. Servilius* Ahala, Dom. 32. *M. Servilius*, Or. 2, 65. *M. Servilius Geminus*, Att. 6, 3. conf. ad Div. 8, 8. *M. Servilius*, ad Div. 12, 6. tribunus pl. Phil. 4, 6. cum collegis de republ. refert ad ſenatum. *P. Servilius* Rullus, Agr. 2, 20. *v. Rullus. P. Servilius Vatia, Iſauricus, C. F. M. N.* Manil. 23. Agrar. 2, 19. agri ab ipſo imperio Rom. adjecti. Verr. 1, 21. Olympum vi

cepit. Red. in Sen. 10. ad
vilius, P. Iſaurici F. qui
ſare fuit, Att. 4, 15. praet
Aſiam obtinet. ibid. 69. Ci
auguratu, ibid. 10, 12. ad
2, 1. Catonis imitator, lau
11, 5. 1, 19. &c. P. Serv
2, 11. Att. 16, 15. Phil.
percuſſoribus Caeſaris.
Servius, ad Div. 8, 4. S
Div. 8, 12. Servius Tul
Brut. 10. aequalis Piſiſtrat
dius, Att. 1, 20. ad Div.
Seſtii, v. Sextii.
Setenas, Att. 8, 5.
Sextia tabula, Quint. 6. &
A. Sextilius, Flacc. 15.
Flacc. 34. Pergamenus. C.
ad Div. 12, 13. 13, 48. C.
36. P. Sextilius, Flacc. 13
nus. P. Sextilius Rufus,
Sextilius, ad Q. F. 2, 1. am
Sextius, Verr. 5, 43. 45.
in Sicilia. C. Sextius Calvi
orator bonus. Or. 2, 60. C
familiaris. L. Sextius, pat
vi accuſati, Sext. 3. trib.

ad Div. 13, 8. P. Sextii L. F. filius. *L. Sextius* Panſa, ad Q. Fr. 2, 11. *P. Sextius*, Brut. 48. praetor deſignatus. *P. Sextius, P. F.* ad Div. 5, 17. exſulat. *P. Sextius*, L. F. Sext. 3. Catil. 1, 8. Div. 5, 6. proquaeſtor *C. Antonii in Macedonia.* ad Quir. p. R. 6. in Senat. 8. Att. 3, 20. tribunus pl. ad Div. 1, 9. accuſatus de vi a Cn. Pompejo laudatur. *defenditur a Cicerone oratione, quae exſtat.* ad Div. 7, 32. dicta Sextiana, i. e. *frigida.* *T. Sextius* Gallus, Mil. 31. *Sextius*, Att. 13, 2. parochus publicus.

Sibylla, Div. 1, 18. Erythraea, 2, 54. ejus verſus. Verr. 4, 49. libri Sibyllini, &c.

Sica, ad Div. 14, 4. 15. Att. 8, 12. 12, 23. &c. familiaris Ciceronis.

C. Sicinius, Brut. 76. *Cn. Sicinius*, Brut. 60. homo ridiculus, malus orator. *Sicinius*, Att. 5, 4.

Silanio, Verr. 4, 57. ſtatuarius nobilis.

D. Silanus, *e Juniis*, Fin. 1, 7. *D. Silanus, M. F.* Off. 2, 16. Piſon. 24. Catil. 4, 4. Flacc. 13. &c. conſul cum Murena. Brut. 68. *D. Silanus*, in Caecil. 21. *M. Silanus*, Brut. 35. Q. Metelli Numidici collega, Verr. 2, 47. Cornel. 1. *M. Silanus*, ad Div. 10, 34. tribunus militum.

Silenus, Tuſc. 1, 48. *co*
nus, Divin. 1, 24. *hiſtori*
A. Silius, Att. 12, 24.
7, 21. 9, 16. 13, 62. ſq.
Silvanus, Arch. 4, auɛto
Silus, Or. 2, 70.
Simonides Ceus, Or. 2, 1
D. 1, 22. de diis ἐπέχει,
1, 42. ejus verſus duo,
memoria inſignis.
Simulans, Sext. 64. non
Siregius, Att. 15, 17.
Sirenes, Fin. 5, 18.
L. Siſenna, *e Corneliis*,
Leg. 1, 2. puerile quid in
tur. Brut. 74. Divin. 1,
defenſor C. Verris & E
Verr. 4, 15. vir primarius
P. Siſer, Att. 11, 13. libe
Siſyphus, Tuſc. 1, 41. pru
Sitius, Att. 15, 17. Si
Div. 8.
Socrates, Tuſc. 4, 37. C
ſemper vultu, eademque
8, 2. Div. 1, 54. Off. 1,
conſuetudinemque civilem
quare abſolvi noluerit, Fin

loſophiae. Tuſc. 1, 41. ejus ad judices oratio. Acad. 1, 4. ejus philoſophiae genus quale? Div. 1, 25. Tuſc. 5, 3. primus philoſophiam de coelo vocavit. Off. 3, 3. 2, 12. Tuſc. 1, 43. ejus de ſepultura ſententia, Tuſc. 5, 37.

Socratici, Div. 1, 3. Off. 1, 37.

Solon, Off. 1, 30. verſutus & callidus. Att. 10, 1. ejus lex. de Divin. 1, 49. orientem tyrannidem multo ante proſpexit. Sex. Roſc. 25. Off. 1, 22. Areopagitas conſtituit. cf. Leg. 2, 23. 25. ſq.

Sopater, Verr. 2, 28. Halicienſis, *Sopater*, Verr. 4, 39. Tyndaritanus.

Sophocles, Verr. 3, 88, Agrigentinus. *Sophocles*, Off. 1, 40. Div. 1, 25. poëta divinus.

Sopolis, Att. 4, 16. pictor.

Soſippus, Verr. 2, 9. Agyrinenſis.

Soſitenus, Verr. 3, 85. Entellinus.

Soſitheus, Att. 1, 12. ſervus anagnoſtes Ciceronis.

C. Soſius, Att. 8, 6. praetor. *Q. Soſius*, Nat. D. 3, 30. eques Roman.

Soſtratus, Verr. 3, 23. Centuripinus.

Soſus, Acad. 4, 4. liber Antiochi.

Sotericus Marcius, Balb. 25. Tiburtinus.

Spartacus, Har. reſp. 1
Speuſippus, Acad. 1, 4
re nepos, Academicae
heres, Or. 3, 18. nil ab
Nat. D. 1, 3.
Sphaerus, Tuſc. 4, 24.
Spintharus, Att. 13, 1,
tus Ciceronis.
Spino, N. D. 3, 20. Deus
prie fluvius prope Roma
Spongia, Att. 1, 16. *no*
Spurinna, ad Div. 9, 2
ruſpex.
C. Stalenus, Cluent. 7.
ſe ipſe adoptavit. Top.
Staſeas, *Neapolitanus*,
& 25. Peripateticus.
Statilius, Q. Roſc. 10.
3, 3. ſocius Catilinae. *L*
Att. 12, 13. & 14. augu
Statius Albius, Cluen
Div. 16, 16. Att. 2, 8. it
1, 2. 1, e ſervo Qu. Cice
tius, Or. 2, 64. *L. Sta*
11, 12. *Sext. Statius*, A
Steſichorus, Verr. 2,
Sthenius, Verr. 2, 34.

Stilpo, *Megarenſis*, Fat. 5. philoſophus acutus. cf. Acad. 4, 24.

Stoici, Off. 1, 35. paene Cynici, 3, 8. ſolum, quod honeſtum, ſtatuunt bonum. Legg. 1, 20. Off. 3, 3. ſummum bonum dicunt, convenienter naturę vivere, *add.* Fin. 3, 4. 3, 2. 12. & 13. it. 5, 8. N. D. 1, 7. Tuſc. 1, 32. animos putant diu poſt mortem manſuros, non ſemper. Top. 1. Off. 1, 7. in verborum etymologiis diligentes, Fin. 5, 25. fures, Or. 3, 18. ad Div. 15, 19. Brut. 31. inopes in dicendo, Div. 9, 22.

Sext. Stola, Flacc. 20. judex.

Strabo, Att. 12, 17.

Strato, *Lamſacenus*, Acad, 1, 9. 4, 38. negat mundum a Diis eſſe &c. Fin. 5, 5. *Strato*, Cluent. 63. ſervus medicus.

Stratocles, Br. 11. *orator Graecus.*

Stratonicus, N. D. 3, 19. homo facetus.

Stratorius, ad Div. 12, 23.

C. Suberniu s, Calenus, ad Div. 9, 13.

L. Suetius, Verr. 1, 5.

Sufenas, Att. 4, 15.

Num. Suffucius, Divin. 2, 41.

D. Sulla, ad Div. 15, 17. *L. Sulla e Corneliis*, Fontej. 15. legatus L. Caeſaris bello ſociali. Div. 1, 33. Hiſtoria ejus, Off. 1, 30.

Cat. 3, 10. P. Sulpicium
cit. Leg. 2, 22. in C. M
Leg. 3, 9. ejus lex tribun
victoria noxia. Phil. 9,
equeſtris inaurata poſita
Sulla, pro quo eſt oratio,
quus, Off. 2, 8. L. Sull
bus adminiſter. Q. F. 3, 3
Att. 4. 16. ad Div. 9. 1
Sulla, Sull. 2. P. frater.
Sulpicii, eorum nobilit
C. Sulpicius Olympus, V
manus. *C. Sulpicius Ga*
Brut. 20. Off. 1, 6. de S
ſtudioſus & peritus. *C.*
3. praetor. *P. Sulpicius*
19. Trib. pl. Catil. 3, 10
Br. 55. ſeq. qualis orat
ejus. *P. Sulpicius*, Act.
pleb. *Q Sulpicius, Gall*
C. Sulpicii Galli. *Ser. S*
ſul. *S. Sulpitius*, Q. F. Le
8, 7. 9, 1. pro Mur. 3. ac
ad Div. 8, 6. conſul cum
cunctator eſt. ibid. 4, 3. 4.
Att. 9, 19. cum Caeſare f
7. JCtus, Phil. 9, 1. *S. S*

xi, 7. conſobrinus D. Bruti. ibid
loſophiae & omnibus liberalibus
ram dat.
Summanus, Div. 1, 20. *Deus.*
Sura, ad Div. 5, 10. nomen liberti.
Syllus, Nat. 1, 34.
Synephebi, opt. g. d. 6. comoedia M
Syphax, inv. 2, 34. *rex Numidarum*
Syro, Fin. 2, 35. ad Div. 6, 11. Epi
amicus Ciceronis.
Syrus, Att. 12, 22. Attici ſervus.

T.

P. Tadius, Verr, 1, 39. 5, 25. *Q. Ta*
Verr. 1, 49. propinquus Verris.
Tages, Div. 2, 23. auctor diſciplinae Etruſ
Talna, Att. 1, 16. judex. *Talna, e Juvenca*
Att. 13, 29.
Tamiſius Muſtela, Phil. 2, 4. 12, 6.
Tantalus, Fin. 1, 15. Tuſc. 4, 16. 1, 15. &c
Tarcondimotus, a Div. 15, 1. *Regulus.*
Tarquinius Priſcus, Legg. 1, 1. Tuſc. 5, 37.
Demarati filius. Sull. 7. rex peregrinus. *L.*
Tarquinius Superbus, Div. 1, 22. Leg. 2, 4,
Tuſc. 3, 12. Cumis ſenio confectus eſt.
L. Tarquitius, Att. 6, 8.
L. Tarutius Firmanus, Div. 2, 47. familia-
ris Ciceronum.

Tauriſcus, Or. 3, 59. a
M. Taurus, Q. Fr. 3, 1.
12, 25.
Tebaſſus, Att. 14, 10.
Telamo, Tuſc. 3, 18. p
2, 46. Nat. D. 3, 32.
Telephus, Flacc. 29. re
Telxiope, N. D. 3, 21.
Tenes, N. D. 3, 15. cond
urbis. conf. Verr. 1, 19.
Terentius Veſpa, Or. 2,
ta, Lael. 24. *A. Terenti*
rentius, Att. 11, 17. *M.*
23. conſul, *eſt* M. Luculli
Terentius Hiſpo, Att. 4,
manus. *Q. Terentius* Cu
pontifex minor.
Tereus, Att. 16, 2. & 5.
Terminalia, Phil. 12,
M. Terpolius, Corn. 2,
Tertia, Verr. 3, 34. Iſid
tia, Div, 1, 46. filia L. Pa
Tertulla, Att. 15, 11. 1
Teſta, ad Div. 7, 13.
Teſtius, *Penarius*, Or.
ſtius, Verr. 1, 28.
Tetrilius Rogus, Ac

Teucer *Pacuvii*, Orat. 1, 58. tragoedia.
Teucris, Att. 1, 12. 13. 14.
Thales, *Mileſius*, Orat. 3, 34. in otio vixit. Leg. 2, 11. ejus dictum de diis, Acad. 4, 37. ex aqua omnia eſſe dixit, Nat. D. 1, 10. Div. 1, 49.
Thallumetus, Att. 5, 12. ſervus aut libertus Attici eruditus.
Tharaſo, ad Div. 2, 7. libertus.
Thaumas, N. D. 3, 19. Iridis pater.
Thebe, Inv. 2, 49. Alexandri, Pheraeorum tyranni, uxor.
Themiſta, Fin. 2, 21. Piſ. 26.
Themiſtagoras, Verr. 1, 33. Lampſacenus.
Themiſtocles, Off. 1, 22. Acad. 4, 1. ejus memoria, Off. 1, 30. taciturnus, ib. 3, 11. Brut. 11. mors ejus fabuloſa.
Theodectes, *Phaſelites*, Or. 51, 57. Ariſtotelis auditor. Tuſc. 1, 24. ejus inſignis memoria.
Theodorus, Byzantius, Brut. 12. ſophiſta, Orat. 12. *Theodorus*, Cyrenaicus, Nat. D. 1, 1. Deos tollit, Tuſc. 1, 43. mortem crudelem contemnit. *Theodorus*, Verr. 4, 51. Ennenſis ſenator.
Theodoſius, Har. Reſp. 16. Chius.
Theomnaſtus, Verr. 2, 21. Syracuſanus.
Theophanes, Mitylenaeus, *ſed & Leſbius*

dicitur, Arch. 10. Att. 2
ibid. 2, 2. familiariſſimu
cf. ib. 2, 12. 17. &c.
Theophilus, ad Div.
Marcelli.
Theophraſtus, *Ariſt*
Att. 2, 16. vitam theoret
ponit. Nat. D. 1, 13. A
virtute ſola eſſe beate vi
1, 35. Brut, 46. ibid, *9*.
Phalerei, ib. 31. Tuſc. 5
ibid. 37. peregrinatus e
naturam accuſat. Att.
5, 9. Fin. 5, 5. de vita be
vitiis. Tuſc. 3, 10. Calli
Theopompus, Leg. 3
qui Ephoros inſtituit. 7
13. Chius, Iſocratis di
Leg. 1, 1. fabuloſus eſt.
epiſtola ad Alexandrum
pompinum genus. *The*
Cnidius, familiaris Caeſ
Theorcatus, Verr. 4,
Theramenes, Tuſc. 1
ſcripta, ibid. 3, 16. faci
piens.
Thericlea, Verr, 4, 1

A. Thermus, *e Minuciis*, Flacc. 40. *Q. Thermus*, ad Div. 2, 17. Aſiae praetor. Att. 1, 1. curator viae Flaminiae, Phil. 13, 6. *Ad eum ſunt epiſtolae duae* 2, 18. 13, 53. conf. Att. 5, 13. 21. &c.

Theſeus, Nat. D. 3, 18. Neptuni filius. Offic. 1, 10. Leg. 2, 2. Atticos ex agris in urbem compulit &c.

Theſſalus, Verr. 1, 33. Lampſacenus.

Theudas, ad Div. 6, 10. libertus.

L. Thorius, Balbus, *Sp. F.* Fin. 2, 20. 22. Lanuvinus voluptuoſiſſimus. *Sp. Thorius, Balbus*, Brut. 31.

Thoth, Nat. D. 3, 22. Aegyptiorum Mercurius.

Thraſybulus, Att. 8, 3.

Thraſo, Verr. 5, 22. Tyndaritanus.

Thraſymachus, Or. 3, 32. Chalcedonius, de natura rerum ſcripſit, ibid. 16. ſophiſta celeberrimus, Or. 12.

Thucydides, Or. 2, 12. Brut. 11. ſummo loco natus &c.

Thyeſtes, Tuſc. 3, 12. 18. Jovis pronepos. ib. 1, 44. Brut. 20. fabula Ennii &c.

Thyone, Nat. D. 3, 23. uxor Niſi, mater Bacchi.

Tiberius, Att. 5, 21. amicus Attici.

C. Tidius Strabo, ad Di
M. Tigellius, Hermo
Att. 13, 49. 51.
Tigranes, Manil. 2.
Mithridatis. Sext. 27.
rioris, Att. 3, 3.
L. Tillius Cimber, Ph
ribus Caeſaris, ad Di
thynia comparat.
Timaeus, Or. 2, 14.
quentiſſimus hiſtoricu
5, 12. Pyrrhi bellum ſ
5, 29. Locrenſis, Py
aequalis.
Timagoras, Acad. 4,
Timantes, Brut. 18.
Timarchides, Verr
accenſus C. Verris.
Timocles, Piſon. 36.
Timocrates, Nat. D.
curei frater. *ibid.* 40.
Timoleon, ad Div. 5,
Timon, Tuſc. 4, 11.
Timotheus, Tuſc. 5
3, 34. Cononis filius, C
patre non inferior.
Leg. 2, 15.

T. Tineas, Placentinus, Brut. 46.
Tireſias, Tuſc. 5, 39. Div, 1, 40. 2, 2
Tiro, ad Div. 7, 29. ſervus, deinde Ciceroni & filio & fratri cariſſimus. ſunt epiſtolae L. 16. Tiro, Phil. 2, 4 Numiſius Tiro, de ſicariis Antonii tr
Tiſamenus, Att. 12, 10. ſervus.
Tiſias, Or. 1, 18. Inv. 2. Siculus, rhetoricam ſcripſit, Brut. 12.
Tithonus, Seneſt. 1.
Titinia, Cottae, Brut. 60.
Cn. Titinius, Cluent. 56. eques R *Q. Titinius*, Verr. 1, 49. eques R. A 9, 6. filius eſt cum Caeſare.
Titius, Dom. 9. Har. reſp. 27. Sex *Titius*, Brut. 45. eques Rom. *C. T* F. Rufus; ad Div. 13, 57. praetor ib. 12, 15. legatus Dolabellae in Aſia *tius*, Verr. 4, 26. civis Rom. in Si *Titius* Strabo, ad Div. 13, 14. equ *P. Titius*, ad Div. 10, 12. tribunus p *Titius*, Or. 2, 11. tribunus pl. ſeditioſ 62. loquax & acutus, ſed mollis. Or. Caſſandram dicit, Rab. Perd. 9. co tus eſt. *T. Titius*, T. F. ad Div. 13, tus Pompejo rei frumentariae praefe *tius*, ad Div. 7, 12. Epicureus.

Titurius, Font. 5.
M. Titurnius Rufus, a
Tlepolemus, Verr. 3,
Tongilius, Catil. 2, 2
Toranius, ad Div. 6, 2
A. Torquatus, *e Man*
cae praetor mirifice la
patruelis eſt T. Torquat
A. Torquatus, L. F. L.
Ciceronis ſummus. Att.
Div. 6, 1. *A. Torquatus*,
quatus, L. F. Catil. 3, 8
conſul cum Cotta, Piſo
intercedit. *ibid*. 19. Mac
Imperator a ſenatu app
elegans in dicendo, prud
tus, L. F. L. N. Sull. 2. a
lus P. Sullam. Att. 4, 16.
cum fratre Pompejum ex
5. Epicureus. *T. Torqu*
22. qui primus Torquatu
quatus, Fin. 1, 7. collega
ſulatu. T. Torquatus, T.
Africae praetoris frater p
doctus vir.
Trabea, ad Div. 9, 21. po
4, 31. Fin. 2, 4

C. Trebatius Teſta, ad Div. 7, 12. Epicureus ſit. ibid. 5. commendatur Caeſari Galliae proconſuli, Top. 1.

L. Trebellius, Phil. 6, 4. Antonianus, ad Div. 11, 13. Phil. 13, 12. &c. *M. Trebellius*, Quint. 5.

Trebianus, ad Div. 6, 9. Pompejanus.

A. Trebonius, ad Div. 1, 3. 12, 12. *A. Trebonius*, Verr. 1, 47. proſcriptus *a Sulla*. *C. Trebonius*, Phil. 13, 10. eques Rom. *C. Trebonius*, C. F. ad Div. 15, ult. quaeſtor Phil. 2, 11. e percuſſoribus Caeſaris, laudatur. *ibid.* 14. ad Div. 10, 28. Phil. 11, 1. praetor Aſiae interficitur, ad Div. 12, 16. *P. Trebonius*, Verr. 1, 47. A. frater.

Cn. Tremellius, *Scrofa*, Act. 1. in Verr. 10. judex in cauſa Verrina.

Q. Tremulus, *e Marciis*, Phil. 6, 5.

C. Triarius, *e Valeriis*, Fin. 1, 5. amicus Ciceronis, Att. 12, 28. Brut. 76. bello civili periit. *L. Triarius*, Verr. 1, 14. quaeſtor urbanus. *P. Triarius*, L. F. Att. 4, 16. 17. ad Q. Fr. 3, 2.

Tricipitinus, *e Lucretiis*, Leg. 2. 4.

Trieterides, Nat. D. 3, 23. ſacra Bacchi.

Triptolemus, Tuſc. 1, 41. Verr. 4, 49.

Tritannus, Fin. 1, 3. centurio.

Trito, Nat.D. 1, 28. 2, 25
Tritopatreus, Nat. D.
ſerpinae filius.
Troas, ad Q.Fr 3, 6. trag
Troilus, Tuſc. 1, 39. *Pri*
Trophonius, Nat. D. 3,
prope Lebadiam ei ſacra f
Tuſc. 1, 47 aedificavit tem
Trypho, Att. 3, 8. ad Div
L. Tubero, *ex Aeliis*, Lig
Q. Fr. *1*, 1. 3. legatus Q.
Lig. 8. *P. Tubero, Q. F. P*
Tubero, Q. F. P. N. Mu
Brut. 31. cf. de Or. 3, 21.
Tubero, L. F. Ligar. 1. ſq.
de vi.
P. Tubertus, *e Poſtumiis*
be ſepultus eſt, ejusque p
nuerunt.
L. Tubulus, *ex Hoſtiliis*,
tor, Att. 12, 5. cf. ibid. 4,
3, 30. 1, 23 &c.
M'. Tuccius, ad Div. 8, 8
Cn. Tudicius, Cluent. 7c
C. Tuditanus, *e Sempro*
ſertus. *M. Tuditanus*, Br
conſul. *P. Tuditanus*, B

Cethegi collega in conſulatu. *Tuditanus*, Acad. 4, 27. affinis Catuli.

M. Tugio, Balb. 20.

L. Tullejus, ad Div. 15, 4. legatus Ciceronis in Cilicia.

P. Tullio, Syrus, Har. Reſp. 1.

L. Tullius, Verr. 4, 11. frater M. Ciceroni patruelis. Att. 5, 4, & 21. *L. Tullius*, Montanus, Att. 12, 52. *M. Tullius* Laurea, Att 5, 4. 13, 22. ad Div. 5, 20. ſcriba Ciceronis *M. Tullius Decula*, Planc. 21. Agr. 2, 14 conſul. *M. Tullius*, ad Q. Fr. 2, 3. poſtula Sextium de vi. *M'. Tullius*, Brut. 16. patri cius, conſul. *Tullius*, Verr. 3, 71.

Tullus, Catil. 1, 6. Att. 8, 15. eſt Volcatiu Tullus. *Tullus* Cluvius, Phil. 9, 3. *Tullu Hoſtilius*, Phil. 13, 12.

D. Turranius, Att. 1, 6. 6, 9. *M'. Turranius*, Phil. 13, 10.

Turdus, ad Div. 9, 21. cognomen familia Papiriae plebejae.

L. Turius, Brut. 67. *Q. Turius*, ad Div. 12 26. negotiator Africanus. *Turius* Eros, a Div. 12, 25. libertus Q. Turii.

Turpilia, ad Div. 7, 21.

Turpio, Att. 6, 1. ſutorius.

L. Turſetius, Phil. 2, 16.

Turulius, ad Div. 12, 1
Tuſcenius, ad Q. Fr. 1,
Tutia, Att. 16, 2.
Tutor, Or. 2, 64. nomen
Tympanis, N. D. 3, 35.
Tyndareus, Fat. 15. Cl
Tyndaridae, Nat. D. 2
Tyrannio, Att. 2, 6. 12,
cus & Geographus. ibid
bibliothecae Ciceroniana
cat. 12, 6.
Tyrus, Nat. D. 3, 23.
V.
M. Vaccus, *e Vitruviis*,
Vacerra, ad Div. 7, 8. J
Valens, N. D. 3, 22. M
Phoronide pater.
A. Valentius, Verr. 3,
Valeria tabula, Vatin. 9.
leria, Flacc. 34. uxor And
leria, ad Div. 8, 7. ſoror T
Valerius, Verr. 3, 21. p
lerius, Orat. 3, 21. ſcenicu
2, 3. abſolvitur. *Valeri*
Valerius, Att. 1, 12. inter
Macedonia. *C. Valerius*
praetor urbanus. *D. V*

Brut. 46. *L. Valerius Flaccus*, Phil. 11, 8. flamen Martialis. *L. Valerius Flaccus*, pro Rabir. Perd. 7. collega C. Marii. *L. Valerius Flaccus*, Piſon. 23. legatus L. Piſonis in Macedonia. *L. Valerius Potitus*, Brut. 14. *L. Valerius*, ad Div. 1, 10. 3, 1. 7, 11. 11, 7 JCtus. *M'. Valerius*, Brut. 14. Dictator. *M. Valerius*, M. F. *Corvus*, Div. 1, 24. conſul. *P. Valerius Publicola*, Leg. 2, 23. Haruſp. reſp. 8. *P. Valerius Flaccus*, Phil. 5, 10. legatus Romanorum ad Hannibalem in Hiſpania. *P. Valerius*, Phil. 1, 3. comes Ciceronis in Graeciam poſt mortem Caeſaris, Att. 16, 7. Att. 5. 21. a Dejotaro ſuſtentatur, debitor Attici. *Q. Valerius, Soranus*, Br. 46. Or. 3, 11. literatiſſimus omnium Latinorum. *Q. Valerius*, Q. F. *Orca*, in Sen. poſt redit. 9. praetor, ad Div. 13, 4. legatus agris dividendis: poſtea proconſul Africae.

C. Valgius *Hippianus*, ad Div. 13, 76. *Valgius*, Agrar. 3, 1.

Vargula, Or. 2, 60. dicax homo.

C. Varguntejus, Sull. 2. ſenator.

P. Varinus, Flacc. 19. praetor Aſiae.

M. Variſidius, ad Div. 10, 7. & 12. eques Romanus.

L. Varius *Cotylas*, Phil. 13, 12. 8, 10. & 11.

legatus Antonii ad ſe
Att. 1, 1. *Q. Varius H*
Sext. 47. ſeditioſus. Or
& foedus, Brut. 49, 62
89. ſua lege damnatus
Varius, Verr. 2, 48. te
A. Varro *Murena, e Te*
amantiſſimus Ciceroni
13, 22. *C. Varro, e T*
Varro, e Viſelliis, pro
nus Ciceronis, Verr.
tum. *M. Varro, e T*
Div. 13, 10. quaeſtor,
ſauri, Att. 13, 13. 16.
legatus Pompeji, Div.
Phil. 2, 41. ejus villa
nius &c.
P. Varus, *Attius*, Li
Hic eſt P. Attius, Att.
ad Div. 10, 32. Hiſpan
P. Vatienus, N. D. 2,
P. Vatinius, Vatin.
perator & praetor Illy
gur, ibid. 1, 9. a Cicero
Vectenus, Att. 10, 5,
latur, cf. 15, 13. 12, 3.
T. Vectius, Flacc. 34

P. Vedius, Att. 5, 1. Pompeji familiaris.

M. Vehilius, Phil. 3, 10.

Vejento, Att. 7, 3. provinciae Syriae praefectus.

C. Vellejus, Or. 3, 21, Nat. D. 1, 6. ſenator.

Q. Velocius, Or. 3, 23.

Velvinus, ad Q. Fr. 1, 1. 2.

Venonius, Vindicius, Balb. 25.

C. Vennonius, Att. 6, 1. ad Div. 13, 72. *Sext. Vennonius*, Verr. 3, 39. *Vennonius*, de leg. 1, 2. hiſtoricus Latinus, Att. 12, 3.

P. Ventidius *Baſſus*, Phil. 12, 9. ad Div. 10, 24. 33. 11, 18. ſe cum Antonio conjungit, 10, 18. Mulio *dicitur*, Phil. 13, 2. Antonii amicus.

Venuleja, Att. 12, 24. Craſſi.

Venulejus, Verr. 3, 42. de Verris cohorte. *Venulejus*, ad Div. 12, 30.

Venus, Div. 1, 13. Cnidia, Or. 2, &c. Coa Apellis, Nat. D. 3, 23. Lubentina, in Caecil. 17. &c. Erycina.

Veratius, *cognomen* Fulvii, Flacc. 20.

C. Verres, C. F. 1, 12. quaeſtor Cn. Carbonis in Gallia, ibid. 17. ſq. Cn. Dolabellae legatus in Cilicia, *ib.* 36. ſq. *Q. Verres*, Act. 1, 8. tribu Romilia, C. Verris propinquus.

Verrius, ad Div. 9, 20. 2
Ciceronis, ibid 12, 14.
C. Verrutius, Verr. 2, 7
Vertumnus, Verr. 1, 59
Veſta, Div. 1, 45.
C. Veſtorius, ad Div. 8,
Puteolanus, argentarius.
L. Vetecilius Ligur, Ve
M. Vetilius, Phil. 3. 10.
9. teſtis in Caecinam.
Vettius, Att, 2, 4. *Vetti*
Div. 7, 12. *Vettius*, Coel.
pratoribus Clodiae. *L.*
Att. 2, 24. *P. Vettius* C
eques Romanus. *P. Vetti*
11. dux Marſorum. *P. V*
quaeſtor Verris. *Q. V*
Brut. 46. Marſus. *Vettius*,
L. Veturius Philo, Brut.
Offic. 3, 30. conſul.
C. Vibienus, Mil. 14. ſen
C. Vibius Capax, Cluent.
Vibius, Verr, 2, 74. eques
ad Div. 11, 12. *C. Vibius* P
vid. *Panſa*.
L. Vibullius Rufus, ad D
familiaris, Att. 7, 24. 8, 1.
Q. Fr. 2, 9. 3, 1, 5.

Vicepota, Leg. 2, 11.
L. Vicinius, ad Div. 8, 8.
Victoria, Div. 1, 43. Capuae ſudat.
Vidius, creditor Niciae, ad Div. 9, 10.
M. Vigellius, Or. 3, 21.
L. Villius, L. F. Pomtina, Annalis, ad Div. 8, 8. ſenator. *S. Villius*, ad Div. 2, 6. Milonis familiaris.
Vinius, ad Att. 2, 2.
S. Virbius, Cluent. 8. Larinas.
C. Virgilius, Planc. 40. praetor. ad Q. Fr. 1, 2. 2. in magna exiſtimatione eſt, ad Div. 2, 9. propinquus Curionis, Att. 12, 51. 13. 26. *C. Virgilius*, Prov. Conſ. 4. *M. Virgilius*, Brut. 48.
C. Virginius, Prov. Conſ. 4. legatus. *A. Virginius*, Lael. 27. *L. Virginius*, Fin. 2, 20. filiam ſuam interficit. *Virginius*, Att. 12, 5. argentarius.
Viriatus, Off. 2, 11. Luſitanus, Brut. 21.
Viſcellinus, Lael. 11. *eſt* Sp. Caſſius.
Viſejus, Phil. 13, 12.
Viſellia, Att. 15, 13.
C. Viſellius Varro, Brut. 76. Juris peritus. Att. 3, 23.
L. Viſidius, Phil. 7, 9. eques Romanus.
Ulyſſes, Offic. 1, 31. ad Div. 1, 10. rediens

m neminem. *ib.* 10, 13. d
. &c.
Catil. 3, 6. libertinus.
Div. 16, 14.
Saxa, Verr. 1, 42. Balb. S-
Voconius, Cluent. 54. judex.
8, 15.
Corn. 1. fr. vir honeſtiſſimus.
llus, Planc. 21. ad Div. 1, 1.
ullus, *L. F.* ad Div. 13, 14.
s, ad Div. 4, 4. *Volcatius*, Verr.
comitibus C. Verris.
Div. 14, 16. *Volumnia*, Phil.
olumnii.
, ad Div. 7, 32. ſenator. *P.*
ent. 70. ſenator. *P. Volum-*
s, Phil. 13, 2. Antonii amicus,
3.
*V*err. 3, 21. haruſpex C. Ver-
76.
, Cluent. 70. eques Rom.
r. 3, 11. haruſpex, *v. Voluſia-*
ius, Att. 5, 11. *Q. Voluſius*,
iv. 5, 10. a Cicerone eloquen-
odem eſt ibid. 20. *M. Volu-*
12. quaeſtor.
ius Caeſar, Phil. 11, 5.

Upis, N. D. 3, 23
Urius Jupiter, vi
Vulcanus, N. D
claudus, 3, 21. Ni
nonis filius.
L. Vultejus, Ve
T. Vulturcius,

Xanthippe, Tuſc
Xanthippus, Offi
Xeno, Att. 5, 10.
lonidienſis, Att. 5
Verr. 3, 22. Centuri
Xenocles, Brut. 9
Aſiaticus.
Xenocrates, Acad
3, 13. Academiae no
ſeveriſſimus philoſop
5, 32. Alexandri dona
D. 1, 13. ſcripſit de na
46. multos libros ſcripſ
Tuſc. 1, 10. quid de ani
Xenomenes, ad Div.
Xenophanes, Colopho
princeps Megaricorum,
ri aliquid poſſe; ibid. 39.
cit, N. D. 1, 11.

Upis, N.D. 3, 23. pater Dianae cujuſdam.
Urius Jupiter, vid. Jupiter.
Vulcanus, N.D. 1, 30. Alcamenis, Athenis claudus, 3, 21. Nili filius, 3, 22. Jovis & Junonis filius.
L. Vultejus, Verr. 3, 66.
T. Vulturcius, Catil. 3, 2. ſocius Catilinae.

X.

Xanthippe, Tuſc. 3, 15. Socratis uxor.
Xanthippus, Offic. 3, 26. Lacedaemonius.
Xeno, Att. 5, 10. Epicureus. Xeno, Apollonidienſis, Att. 5, 13. Xeno, Menenus, Verr. 3, 22. Centumpinus. Xeno, Att. 13, 37.
Xenocles, Brut. 91. Adramytenus, rhetor Aſiaticus.
Xenocrates, Acad. 1, 4. Chalcedonius, Or. 3, 13. Acad[illegible] nomen obtinuit, Off. 1, 30. [illegible] philoſophorum. Att. 1, 16. Tuſc. [illegible] ſeveriſſimus, dona magna contemnit, N. D. 1, 13. [illegible] de natura Deorum, Acad. 4, [illegible] libros ſcripſit de ratione loquendi, [illegible] quid de animo ſenſerit, Acad. 1, 4. Tuſc. [illegible], ad Div. 16, 5.
Xenophanes, Colophonius, Acad. 4, 42.
[illegible] Megaricorum. ibid. 4, 23. negat ſci- [illegible] poſſe. ibid. 39. Lunam habitari di- [illegible] 1, 11.

Xenophon, Socraticus, Orat. 3, 34. a
5, 12. ejus libellus. N. D. 1, 12. inconſt
ſententia deDeo, Tuſc.2,26. Div. 1,53.
Fr. 1, 1. 8. Cyrum non ad fidem hiſ
ſcripſit, ejus Cyropaediam Africanus
non ponebat de manibus, Div. 1, 25.

Z.

Zaleucus, Leg. 1,22. legislatorLocren
Att. 6, 1. Leg. 2, 6.
Zeno, *Citticus*, Acad. 1, 10. 11, 12. a
Polemonis, ad Div. 9, 22. Mur. 29. eju
loſophia ridetur, Fin. 3, 2. non tam reru
ventor, quam verborum novorum, cf.
2, 12. Div. 1, 3. Acad. 4. 41. aethera ſum
deum eſſe putat, Tuſc. 1, 9. animum
putat. Acad. 1, 12. Tuſc. 5, 6. 7. &c. O
Acad. 4, 24. N. D. 1, 14. ejus ſenten
Diis, Div. 2, 8. ejus ſententia de ſomno
quoque mentio fit Tuſc. 3, 7. deFat. 4. &
tis aliis locis. *Zeno, Eleates*, Tuſc. 2,
Nat. D. 3, 33. Eleae a tyranno necatur
no, *Epicureus*. Fin 1, 5. Ciceronis &
praeceptor, Nat. D. 1, 21. Epicureorum
phaeus. cf. Tuſc. 3, 17.
Zethus, deOr. 2, 27. *Jovis & Anthiopae*
Zethus, ad Div. 9, 15. libertus.
Zeuxis, *Blaudenius*, ad Q. Fr. 1, 2. 2.
xis, Heracleotes, Inv. 2. 1. pictor.
Zopyrus, Tuſc 4, 37. Phyſognomon,
Zoſippus, Verr. 4, 42. Tyndaritan
bilis.